Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn

İMÂM GAZÂLÎ

-rahmetullâhi aleyh-

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN TERCÜMESİ

Yemek Yeme - Nikah - Kazanç
Helal-Haram - Dostluk Âdâbı

CİLT 3

KAMPANYA KİTAPLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1437 / 2016

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN TERCÜMESİ

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn

İmam Gazâlî

-rahmetullahi aleyh-

Tercüme Eden:
Ahmed SERDAROĞLU

Eserin Takdimi:
AHMED DAVUDOĞLU

3. CİLT

Kampanya Kitapları Yayın No: 81
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Redakte: Cafer Durmuş
İç Tasarım: altınolukgrafik / Şaban Muslu
Kapak Tasarım: altınolukgrafik / Halil Ermiş
ISBN No: 978-605-302-321-0

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Kampanya Kitapları Bir Erkam Yayınları Kuruluşudur.

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

İHYÂ TERCÜMESİNİN ÜÇÜNCÜ CİLDİNİ SUNARKEN

Bismihî Teâlâ

Dostluk ve teveccühüyle bizi şereflendiren ve ilmi, fadlı, edebi, ihlası, cihad ve hizmeti ile temyiz eden muhterem üstad İsâmüddin el-Attar Hazretleri, Bedir Yayınevi'nin "İhyâu Ulûm"un Türkçe tercümesini neşre başladığını öğrenince bizleri şu cümle ile taltîf buyurmuşlardı: "İhyâ'nın Türkçesinin neşri, tarih çapında bir hâdise ve hizmettir. Sizleri candan tebrik ederim."

Büyük üstadın belirttiği gibi, bizleri böyle bir hizmete muvaffak kılan Cenab-ı Hakk'a hadsiz şükür ve hamd ederiz.

*

Üçüncü cildimizin gün yüzünü göreceği şu günlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. sene-i devriyesi kutlanıyor.[1] Hakk'ın yardımıyla dîn ve îman gücüyle kazanılan Türk İstiklâl Savaşı'ndan sonra kurulan ve ilk anayasasında "Devletin dîni, Dîn-i İslâmdır", maddesi yer alan cumhuriyetimize -bu mutlu ve kutlu yıldönümünde- biz de "İhyâu Ulûm" tercümesini ithâf etmiş oluyoruz.

*

Bir zamanlar yedi iklime hükmeden, orduları Viyana surları önünde çarpışan, donanmaları cihan denizlerinde muzafferâne yelken açan; ilim, irfân, adâlet ve edebiyle dünyaya önder ve örnek olan Müslüman milletimiz, şu anda çeşitli buhranlar içinde kıvranıp duruyor. Bünyesi dışından gelen komünist, farmason, siyonist ve emperyalist şer kuvvetlerinin hücumlarına göğüs gererken, içinden de irtidat, bid'at, nifak, fitne, fesat, riyâ, cehâlet ve istismar erbabının tahribatıyla sarsılıyor. Gerçekten, milletimiz bir ölüm kalım savaşı içindedir. Düşman kalenin içine sızmıştır. Tahribat ve tehlike büyüktür. Milletimiz bu vartadan ancak İslâmiyet'e sarılmakla kurtulur. İslâmiyet'e sarılmak, onu güzelce öğrenip, anlamak ve tatbik etmekle olur. Bunun için de büyük ehl-i sünnet âlimlerinin muteber eserlerini okumak ve yaymak gerektir. İşte "İhyâu Ulum" bunların başında gelen bir ilim, irfân ve hikmet meşalesidir. Îman ile küfür, hak ile bâtıl, hidâyet ile dalâlet, nur ile karanlık arasında amansız bir

savaşın cereyan ettiği böyle bir devirde İhyâ tercümesiyle milletimize büyük bir hizmette bulunduğumuza, ehl-i îmanın eline mânevi bir Zülfikâr verdiğimize inanıyoruz. Bizi, şahıs ve müessesemizi aşan böyle bir muvaffakiyete nail kıldığı için Hakk'a hamd ü senâlar ediyoruz.

*

İnsan bir yaratıktır. Onun bir Yaratıcısı vardır. İnsan niçin yaratılmıştır? Yaratıcısı ondan ne istiyor? İnsan nereden geliyor? Hangi âkıbete doğru gidiyor? Hayâtın gayesi, insanın vazife, mükellefiyet ve mesûliyelleri nelerdir? Sulh, selâmet ve saâdet nasıl elde edilebilir? Bu kâinatın, bu dünyanın, akıp giden şu zamanın mâhiyeti nedir?

Bu sorular insanın ve insanlığın temel meseleleridir. İnsan madem ki bir yaratıktır ve midem ki onun bir Yaratıcısı vardır. O hâlde onan baş meselesi, en önde gelen vazifesi yaratanını tanımak, O'na itâat etmek, O'nun rızâsını kazanmaktır.

Bu ise İslâm'ı bilmekle, İslâm'ı yaşamakla olur. Allah'ın habercisi ve beşeriyetin büyük önderi Hazret-i Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemin bize yaratanımızın katından getirdiği İslâm'dan başka hak din, kurtarıcı nizâm, doğru yol yoktur.

İhyâu Ulûm kitâbı, insanlığın bu temel meseleleri mevzûunda herkesin istifâde edebileceği son derece kıymetli ve güzel bir eserdir. Çünkü ondaki bilgiler Kar'ân-ı Kerîm'den, Resülullah sallallahu aleyhi ve sellemin sünnetinden, selef-i sâlihînin sahabe ve tâbiîn radıyallahu anhüm eserlerinden ve Allah dostlarının örnek hareket ve sözlerinden alınmıştır.

*

Çağımızın şöhretli tarihçi ve filozofu Arnold Toynbee "İnsanlık âleminin kollektif bir intihara doğru gittiğini" kesinlikle iddia etmektedir.[2] Gerçekten haklıdır ve delîlleri çok kuvvetlidir. İlim ve teknolojide harika başarılar elde eden medeniyet dünyası ahlâk, fazîlet, adalet ve mâneviyât sahalarında baş döndürücü bir şekilde alçalmaktadır. Madde medeniyeti, tüketim toplumu insanı bir alet, bir vâsıta, bir esir haline düşürmüştür. Dünya haksızlık, korku, kin, istismar, adaletsizlik, soygun, şuursuzluk, gaflet, sapıklık karanlıkları içindedir. Patlak verdiği takdirde bir kaç saat içinde, bir milyar insanın külünü

havaya savuracak ve toplumların seviyesini yeniden taş devrine indirecek olan bir nükleer savaş kâbusu içinde yaşıyoruz.

Hıristiyanlık bu buhrânı önleyecek güce ve hakikate sahip değildir. Zâten içinden çökmüş vaziyettedir. Hıristiyan batı dünyasının bozukluklarına karşı bir reaksiyon olarak doğan ve bu îtibarla onun gayr-i meşrû çocuğu sayılan komünizm çoktan iflas etmiş bir ucûbedir. Şimdilik kaba kuvvet ve beyin yıkama metotlarıyla ayakta durabilmektedir. Millî bir din olan Mûsevîlik; Allah'ın varlığına inanmayan Budizm; ineği tanrı telakkî eden Hinduizm gibi dünya görüşlerinden insanlığa bir fayda yoktur. Materyalizm bütün fenalıkların iflâsıdır. Nasyonalizm, insanlığı kollektif intihara koşturan âmillerden biridir. Sosyalizm yanlış bir felsefe ve gayr-i ilmî bir dünya görüşüdür.

İnsanlığı kollektif bir intihardan kurtarıp sulh, selâmet, saâdet, kardeşlik, eşitlik, sevgi, adâlet, hürriyet, haysiyet dairesinde emniyete alacak yegâne nizâm İslâm'dır.

*

Çağımızdaki Müslüman dünyası maârif, basın, propaganda ve kültür bakımından çok geri ve teşkilâtsızdır. Müslümanlar ile İslâmiyet arasında büyük bir seviye farkı vardır. İnsanlığı felâketten kurtaracak ve saâdete götürecek yegâne dünya nizâmının, müntesiplerinin ihmâl, gevşeklik, zaaf ve anlayışsızlığı yüzünden bütün insanlığa duyurulamaması ne kadar üzücüdür.

*

İhyâu Ulûm Tercümesi'nin milletimize ve onun vasıtasıyla bütün insanlığa hakikat nurlarını saçmasını temennî ediyoruz.

Ubeydullah KÜÇÜK

(7 Şaban 1393)

Bu yazı, cumhuriyetin kuruluşunun 50. sene-i devriyesinde yazılmıştır.

Arnold J. Toynbee, "Le changement et la tradition, le défi de notre temps." Payot, Paris, 1969, 247 pages.

RUB‘U’L-ÂDÂT
BİRİNCİ KİTAB

YEMEK YEMENİN ÂDÂBI
(KİTÂBU ÂDÂBİ’L-EKL)

MUKADDİME

Hamd Allah'a mahsûstur. O Allah ki, yeri ve gökleri yoktan var etti. Bütün canlıların rızıklarını temîn ve kullarının helâl nafaka ile sâlih amellerde bulunmalarını kolaylaştırmak için, bulutlardan indirdiği yağmurla topraktan yiyecek ve bütün bitkileri çıkarmak sûretiyle kâinâtı en güzel bir şekilde idâre etti.

Salât ve selâm, kâinât var olduğu müddetçe, açık mûcizelere sâhip olan Muhammed (s.a.v.) ve O'nun âline ve ashâbına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki, akıl ve basîret sahiplerinin asıl gâyeleri, mükâfat yeri olan cennette Allah'a ulaşmaktır. Bu da ancak ilim ve amel ile mümkündür. İlim ve amel ise sıhhatli vücûd ile yapılır. Bedenin sıhhat ve selâmeti de muayyen vakitlerde yiyip içmeye bağlıdır. Bunun içindir ki bâzı sâlihler, yiyip içmeyi, dinin icaplarından saymışlardır. Buna işâret olmak üzere Allahu Teâlâ:

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

"Helâl ve temiz olandan yiyin ve iyi ameller işleyin." (Mü'minûn sûresi, 23/51) buyurmuştur. İlim öğrenip amel etmek ve takvâya ermek isteyen kimse de alabildiğine yememeli, yemeği bir intizam içinde olmalıdır. Zîra dîn uğrunda yapılan her şeyde dînin nurları parlamalıdır. Bu nûrlar ise insanın dizginlerini toplayacak olan sünnet ve âdâbıdır. Her ne kadar yemek ile nefsin en büyük arzusunu yerine getirmiş oluyorsa da, yemek işini şerîat mîzânına vurduğu için, ayrıca mükâfat da kazanmış olur. Nitekim hadîste:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ حَتَّى فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيهِ وَإِلَى فِي امْرَأَتِهِ

"Ki i, birçok eylerden ecir alır. Hattâ yediği ve âilesine yedirdiği lokmadan bile ecir alır." [3] buyurmuştur. Bu da yemek yemenin âdâb ve vazifelerine riâyetle mümkündür. İşte biz burada yemekteki dîni vazifeleri; farzını, sünnetini, âdâbını, mürüvvet ve hey'etini dört bâb ve bir fasılda anlatacağız.

Kaynağı bulunamadı.

BİRİNCİ BAB:
TEK BAŞINA YİYEN KİMSENİN RİÂYET EDECEĞİ HUSUSLAR

BİRİNCİ KISIM: YEMEKTEN EVVELKİ ÂDÂB

Bunlar da yedidir:

1 - Yemek, aslında helâl olmakla beraber **“Helâl ve Haram Kitâbı”**nda açıklayacağımız gibi, kazanç şekli de tamamen şerîata uygun olmalıdır. Şüpheli şeylerden kaçınmak sûretiyle tayyib ve temiz olmalıdır. Allahu Teâlâ, haramdan men edip, helâl ve temiz kazancı yemeyi emretmiştir. Haramın ehemmiyetini ifâde etmek için, haramdan men etmeyi, adam öldürmek üzerine takdim ederek, şöyle buyurmuştur:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ،
(إِلَى قَوْلِهِ) وَلَاتَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

“Ey îman edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl sebeplerle yemeyin (ve daha sonra da) **kendinizi öldürmeyin.”** (Nisâ sûresi, 4/29)

Yemekte aslolan, her türlü şüpheden âzâde, temiz bir kazancın mahsûlü olmasıdır. Buna riâyet, dînin umde ve esâslarındandır.

2 - Elleri yıkamak. Resül-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْوُضُوءُ قَبْلَ الطَّعَامِ يَنْفِي الْفَقْرَ وَبَعْدَهُ يَنْفِي اللَّمَمَ، وَفِي
رِوَايَةٍ، يَنْفِي الْفَقْرَ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ

“Yemekten evvel elleri yıkamak yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise günâhları giderir.” Diğer rivâyette: “Yemekten evvel ve sonra elleri yıkamak fakirliği yok eder.” [4] buyurmuştur.

El, dâima hâriçte ile temâs hâlinde olduğu için, kirden kurtulamaz. Temizlik ve nezâkete yakışan da onu yıkamaktır. Aynı zamanda dînî vazifeleri yerine getirmek maksadıyla yenen yemek, bir ibâdet olduğuna göre, evvelinde elleri yıkamak, namazda abdest gibi sayılır.

3 - Yemeği, yere serilen yaygı üzerine koymak. Bu Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sünnetine daha uygundur. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), yemeği böyle yerdi. Böyle

yemek tevâzûa daha yakındır. Bu mümkün olmadığı takdirde, sofra üzerinde yer. Sofra seferi hatırlatır. Seferden de, âhiret seferi ve takvâ azığına olan ihtiyâcı hatırlanır. Enes b. Mâlik (r.a.): “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sofra üzerinde yemek yememiştir.” demiştir. Kendisine “Nerede yemek yerdiniz?” diye sorduklarında, “Yaygı üzerinde yerdik.” dedi. Dört şeyin -ki bunlar, sofra, elek, çöğen[5] ve doyuncaya kadar yemektir- Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den sonra îcâd edildiği söylenir.

Bilmiş ol ki, “Yaygı üzerinde yemek daha makbuldür.” derken, “Sofra veyâ masada yemek, haram veyâ mekruhtur.” demek istemiyoruz. Çünkü bu hususta bir nehiy sâbit değildir. “Bu, Rasûlullah’tan sonra îcad edilmiş bir bid’attir.” demekle menhiy (yasaklanmış) olması gerekmez. Zîra her bid’at menhiy değildir. Yasak olan bid’at, sâbit bir sünnetin zıddı olan ve illeti devâm eden şer’î bir hükmü kaldıran bid’attir. Hattâ sebeplerin değişmesiyle bâzı hâllerde bid’at, vâcib de olabilir. Sofrada ise kolaylık için yemeği yükseğe kaldırmak vardır. Bu gibi şeylerde kerâhet düşünülemez.

Bu gibi bid’atlerin, kerâhetle bir münâsebeti yoktur. Meselâ, şu dört bid’atin bile hepsi bir değildir: Çöğen, güzel bir temizlik vâsıtasıdır. Temizlik için yıkanmak müstehabdır. Çöğen ise daha iyi temizler. Onların çöğen kullanmaması, bilemeyip bulamadıkları veyâ daha mühim işlerle meşgul oldukları için temizliğe daha fazla zaman ayıramamalarındandır. Nitekim, bu gibi hâllerde ellerini de yıkamazlardı. Ellerini silmek için ayak altı boşlukları ve çakıl taşları elbezi vazifesi görürdü. Onların böyle yapması, elleri su ile yıkamanın müstehab olmasına mâni değildir. Elek, yemeği ve ekmeği daha güzel yapmak için kullanılır ki, -ifrâta varmadıkça- mübâhtır. Sofra ve masa üzerinde yemek, yer üzerinde yemekten daha kolay olduğu için -kibre varmadıkça- mübâhtır. Hepsinden daha kötüsü doyuncaya kadar yemektir. Çünkü doyuncaya kadar yemek hem şehveti, hem de bedendeki ârızaları harekete geçirir. Aklı başında olan kimse, bu bid’atler arasındaki farkı kolaylıkla anlar.

4 - Sofraya edepli bir şekilde oturmak ve bu edebi sonuna kadar muhafaza etmektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bâzen dizleri üzerine çökerek, bâzen iki ayakları üzerine ve bâzen da sağ ayağını bükerek sol ayağı üzerine otururdu ve şöyle buyururdu:

لَا اٰكُلُ مُتَّكِئًا إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ اٰكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ وَأَجْلِسُ

كَمَا يَجْلِسُ الْعَبْدُ

“Yaslanarak yemek yemem! Ben ancak, Allah’ın bir kuluyum; köleler nasıl yerse öyle yer, kullar nasıl oturursa öyle otururum.” [6]

Yaslanarak su içmek, yalnız dînî bakımdan değil, mideye zararı bakımından da mekruhtur. Uyurken veyâ yaslanarak yemek de mekruhtur. Yediği şey, elde taşınan dânelerden ise zarar etmez. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali kerremallahu vecheh yaslanarak veyâ yüzükoyun yattığı halde kalkanı üzerinde peksimet yemişti. Arapların böyle yaptığı söylenir.

5 - Yemeği zevk için değil, Allah’a kulluk ve ibâdete güç yetirmek için yemektir. Hattâ İbrâhim b. Şeybân: “Seksen senedir şehvetim için yemedim.” demiştir. Bununla beraber az yemeye gayret etmeli. Çünkü ibâdet niyetiyle yediği, ancak böyle anlaşılır. Doyuncaya kadar yemek, insanı ibâdetten alıkor, midesini iyice dolduran, huzûrla ibâdet edemez. İbâdet niyetiyle yemenin icâblarından birisi de, şehveti kırmak ve kanâati isrâf üzerine tercîh etmektir. Hadis-i şerîfde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنِهِ، حَسْبُ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٍ

يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ، فَثُلُثٌ طَعَامٌ، وَثُلُثٌ شَرَابٌ،

وَثُلُثٌ لِلنَّفَسِ

“Âdemoğlunun doldurduğu kapların en kötüsü, tıka basa doldurduğu midesidir. Ademoğluna, belini doğrultacak birkaç lokmacık kâfidir. Eğer bu kadarla yetinemezse midesini üçe bölmeli; bir kısmını yemek ile ve bir kısmını su ile doldurmalı, üçte birini de nefes alması için bırakmalıdır.” [7] buyurmuştur.

İbâdet niyetiyle yemenin îcâblarından biri de, iyice acıkmadan lokmaya el sürmemektir. Mutlaka acıkmalı ve sonra yemelidir. Sonra, doymadan elini yemekten çekmelidir. Böyle hareket eden hekime muhtaç olmaz. **“Rub’u’l-Muhlikât”**ın yemek isteğini azaltma bahsinde, yemeği tedrîcen azaltmanın çâreleri, az yemenin faydaları anlatılacaktır.

6 - Hâzırda bulunan yemeğe kanâat etmek ve çeşitli yemekler istememektir. Ekmeğe yapılacak hürmet, ona katık aramamaktır. Hâlbuki ekmeğe hürmetle emrolunduk. Seni ayakta tutan ve ibâdet etmene imkân veren her yemek, berekettir; onu beğenmemek doğru olmaz. Hâzırda olandan başkasını aramamalı, hemen yemelidir. Hatta yemeği bulduğunda vakit müsâit ise -namaz için dahî- yemeği bekletmemeli, hemen yemeli ve sonra kılmalıdır. Nitekim hadîsde:

إِذَا حَضَرَ الْعِشَاءُ وَالْعَشَاءُ فَابْدَؤُا بِالْعَشَاءِ

“Yemek ile namaz bir araya geldiği zaman önce yiyin, sonra kılın.” [8] buyurulmuştur. Hattâ Abdullah b. Ömer (r.a.), imâmın kırââtini duyduğu hâlde, sofradan kalkmazdı. Fakat bu, açlık zamanındadır. Şâyet yemeği bekletmekte bir mahzûr yoksa, o zaman kılar ve sonra rahatça yemeğini yer. Ancak yemek soğuyacak veyâ bozulacaksa -ister canı çeksin ister çekmesin- müsâit ise yemeği tercih etmelidir. Çünkü hadîs umûmîdir. Aynı zamanda fazla acıkmış olmasa bile namaz kılarken yemeği düşünebilir. (Binâenaleyh, yemek düşüncesi ile kılınan namazdan, namaz düşüncesi ile yenen yemek daha makbuldür, diyenler vardır.)

7 - Çoluk çocuğu toplayıp bir kaptan yemek. Nitekim hadîste:

اِجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ

“Bir arada yiyiniz, sizin için bereketli ve mübârek olur.” [9] buyurulmuştur. Enes (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in tek başına yemediğini haber veriyor. Diğer bir hadîsinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خَيْرُ الطَّعَامِ مَا كَثُرَتْ عَلَيْهِ الْأَيْدِي

“Yemeğin hayırlısı, kalabalıkla yenilen yemektir.” [10] buyurmuştur.

İKİNCİ KISIM: SOFRA BAŞINDAKİ ÂDÂB

Besmele ile başlayıp hamdele ile bitirmektir. Hattâ her lokmayı aldıkça “Bismillâh” demek daha güzeldir. Daha güzeli, birinci lokmada “Bismillâh”, ikincide “Bismillâhirrahmân”, üçüncüde “Bismillâhirrahmânirrahîm” demektir. Herkesin duyup söylemesi için Besmeleyi âşikâre okumalıdır. Sağ el ile yemeli, tuz ile başlayıp, tuz ile bitirmelidir. Lokmayı küçük almalı, iyice çiğnemeli, ağzındaki lokmayı yutmadan diğerini almamalıdır. Çünkü bu, yemekte aceledir. Yemeği yermemelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hiç bir yemeği beğenmezlik etmezdi. Hoşuna giderse yer, gitmezse yemezdi. Önünden yemelidir. Yalnız meyvede öyle değildir. Meyve yerken elini dolaştırabilir. Çünkü bu, ayıplanmaz ve iğrenilmez. Nitekim hadîsde:

كُلْ مِمَّا يَلِيكَ

“Önünden ye.” [11] buyurulmuş ve buna rağmen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) meyveler

üzerinde elini dolaştırmıştır. “Bu nasıl olur?” diye sorduklarında:

لَيْسَ هُوَ نَوْعًا وَاحِدًا

“Meyve, yemek gibi bir çe it değildir.” [12] buyurmuştur. Ekmeğin ortasından, yemeğin tepesinden yememeli. Çöreğin kenarından yemeli. Ekmek az olursa, onu kesmemeli, kırmalı. Pişmiş eti de kesmemeli. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bundan da men etmiştir. Isırıp yemelidir. Ekmek üzerine kap kaşık koymamalıdır.

Hadîste Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أَكْرِمُوا الْخُبْزَ فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى أَنْزَلَهُ مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ

“Ekmeğe hürmet edin. Allahu Teâlâ onu göklerin bereketlerinden indirmi tir.” Elini ekmek ile silmemeli. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

إِذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَأْخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ

أَذًى وَلَا يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ وَلَا يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتّٰى

يَلْعَقَ أَصَابِعَهُ فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي فِي أَيِّ طَعَامِهِ الْبَرَكَةُ

“Sizden birinizin lokması dü erse, alıp üzerindeki toz toprağı gidersin, sonra yesin, onu eytana bırakmasın ve parmaklarını yalamadan elbezine sürmesin. İnsan, yemeğin hangi cüz’ünde bereket olduğunu bilemez.” [13] buyurmuştur.

Sıcak yemeği üfleyerek soğutmamalı; bu men edilmiştir. Yenecek kıvama gelinceye kadar beklemelidir. Hurmayı da üç, beş, yedi veyâ daha ziyâde de olsa tek tek yemelidir. Meyvenin kabuk ve çekirdeklerini bir kapta toplamalı, hurma çekirdeklerini ağzından avucunun içine almamalı, elinin üzerine alarak atmalıdır. Posası ve çekirdeği olan her meyvede vaziyet böyledir. Çürük ve bozuk yiyecekleri de tabaktan alıp çekirdeklerin olduğu yere koymalıdır. Yemek esnasında çok su içmemeli, lokma boğazında kaldığı veyâ suya fazla isteği olduğu zaman içmelidir. Susadığı zaman, içmesi, tıbbî cihetten iyidir. Çünkü su, mideyi dibagatlandırır, denilmiştir.

SU İÇMENİN ÂDÂBI

Bardağı sağ eline aldıktan sonra Besmele ile nefes nefes sorumak[14] sûretiyle

içmeli; birden döküp yutmamalıdır. Nitekim bir hadiste Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مُصُّوا الْمَاءَ مَصًّا وَلَا تَعُبُّوهُ عَبًّا فَإِنَّ الْكُبَادَ مِنَ الْعَبِّ

"Suyu, yudum yudum ve ağır ağır için, birden içmeyin. Zîra bundan ciğer hastalığı hâsıl olur." [15] buyurmuştur.

Suyu, otururken içmeli, ayakta veyâ yaslanmış vaziyette içmemelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bundan nehyetmiştir. Buna rağmen ayakta içtiği de olmuştur. Bu, belki bir zarûrete mebni idi.

Bardağın üzerine damlamamasına dikkat etmeli ve içeceği suyun içine bakmalıdır. Bardağı ağzından uzaklaştırınca:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَهُ عَذْبًا فُرَاتًا بِرَحْمَتِهِ وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِلْحًا

أُجَاجًا بِذُنُوبِنَا

"Allahu Teâlâ'ya hamd olsun ki, suyu, kendi fazl-ı keremiyle tatlı ve temiz olarak yarattı. Bizim isyanlarımız sebebiyle acı ve tuzlu yaratmadı." demesini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) tavsiye buyurmuşlardır.[16]

Bir toplulukta su dağıtılırken, bardak sağ elde ve sağ taraftan dolaştırılmalıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) süt ve şerbet gibi şeyler içtiği zaman, bir yudum aldıktan sonra yanında bulunanlara da birer yudum içirirdi. Bardak dâima sağdan dolaşırdı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in sağında her Zaman Hz. Ebû Bekir (r.a.) bulunurdu. Bir gün bir bedevî Hz. Ebû Bekir'in yerini boş bularak oraya oturmuştu. Hz. Ebû Bekir gelince, yerine bedevînin oturduğunu gördü ve başka bir yere oturdu. Bu sırada yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir bardak süt takdîm edildi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) mûtâdı veçhile bir yudum aldıktan sonra, bardağı sağdan başlamak üzere orada bulunanlara vereceği sırada, mecliste bulunan Hz. Ömer (r.a.), Ebû Bekir'in (r.a.) üstünlüğünü bildiği için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bardağı önce Ebû Bekir'e vermesini hatırlattı. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Hayır, sağdan ba layın, sağdan."* buyurdu ve bardağı, sağında bulunan bedevîye verdi.

Suyu, üç nefeste içmeli. Besmele ile başladıktan sonra, birinci yudumda "Elhamdü lillâh", ikinci yudumda "Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn", üçüncü yudumda da, "Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn er-Rahmâni'r-Rahîm" demelidir.

Yemek ve içmek hususunda bu anlattıklarımız, yirmi kadar âdâbtır ki, bunlara dair haber ve eserler (hadisler ve sahabelerin sözleri ve halleri) vardır.

ÜÇÜNCÜ KISIM: YEMEKTEN SONRAKİ MÜSTEHÂBLAR

Doymadan evvel sofradan çekilmek.

Parmaklarını iyice yaladıktan sonra elbezi ile silmek ve sonra yıkamak.

Ekmek ufaklarını yemek. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

مَنْ أَكَلَ مَا يَسْقُطُ مِنَ الْمَائِدَةِ عَاشَ فِي سَعَةٍ وَعُوفِيَ فِي وَلَدِهِ

"Dü en ekmek ufaklarını yiyen darlık görmez, çocuğu da ahmak olmaz." [17] buyurmuştur.

Dişlerinin aralarını temizlemeli ve dişlerinden çıkanı yutmamalıdır. Ancak dili ile aldıklarını yutabilir.

Dişlerini temizlerken çıkanları atmalı, sonra ağzını çalkalamalı, tabağını yıkayıp temizlemelidir.

Sofradaki ekmek ufaklarını yemeli. Bunun, cennet hûrilerinin mihri olduğu söylenir.

Yediği yemeğe karşı şükretmeli ve bunu Allah'tan bir nîmet bilmelidir. Allahu Teâlâ:

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ

"Size rızkettiğimiz helâl ve temiz yemeklerden yiyin ve Allah'a şükredin." (Bakara sûresi, 2/172) buyurmuştur.

Helâl olan kazancından yedikten sonra şöyle duâ etmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَتَنْزِلُ الْبَرَكَاتُ

اَللّٰهُمَّ أَطْعِمْنَا طَيِّبًا وَاسْتَعْمِلْنَا صَالِحًا

"Allah'a hamd olsun ki, ancak O'nun verdiği nîmetlerle iyilikler tamâmlanır ve bereketler nâzil olur. Allahım, bize helâl ve temiz yemekler nasîb et ve bizi iyi i ler görmeye muvaffak kıl." Yediği yemek, şüpheli ise şöyle duâ eder:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ

اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ قُوَّةً لَنَا عَلَى مَعْصِيَتِكَ

"Her hâl üzere Allah'a hamdederim. Allahım, bu yemeği bize, bizi isyâna sevkedecek bir

kuvvet yapma.”

Yemekten sonra “Kureyş” ve “İhlâs” sûrelerini okumalı.

Sofra, ortadan kalkmadıkça, kendisi kalkmamalı.

Başkasının yemeğini yemişse, yemek sahibine duâ etmelidir: “Allahım, bu adama verdiğin nîmetlerin hayır ve bereketini arttır ve iyilikte kullanmasını nasîb et. Onu ve bizi verdiğin nîmetlere şükredip, onlarla kanâat edenlerden eyle.”

Bir cemâatle bir yerde iftar ettiği zaman: “Yemeğiniz, oruçluların iftarına nasîb olsun, iyiler sofrası olsun, melekler sizin için istiğfâr etsin.” demeli ve yediği şüpheli lokmaya istiğfâr etmeli, üzülmeli, göz yaşları ile cehennemin hararetini dindirmeye çalışmalıdır. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كُلُّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ

“Haram gıdadan hâsıl olan her et, ate e lâyıktır.” [18] buyurmuştur. Elbette yiyip de üzülen ve ağlayan, yiyip de eğlenen ve oynayan gibi değildir.

Süt içtiği zaman:

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَزِدْنَا مِنْهُ

“Allahım, bize rızkettiğin bu sütü hakkımızda mübârek kıl ve bundan nasîbimizi arttır.” [19] diye duâ etmeli.

Sütten başka bir şey yediği zaman:

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ

“Allahım, yediğimiz yemeği bize mübârek kıl ve bundan daha hayırlısını nasîb et.” [20] demelidir. Yediğinin daha iyisi süttür. Sütün birçok hassaları olduğu için, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), süt içtiği zaman tekrârını, başka bir şey yediği vakit, ondan iyisi olan sütü, Allah’tan istemiştir.

Yemeği müteâkip “Bizi yedirip içiren, kandıran ve doyuran Allah’a hamdederiz. Ey başka hiç bir şeye ihtiyaç bırakmayan ve her şey kendisine muhtaç olan Allahım, karnımı doyurdun, beni korkumdan emîn kıldın, sana hamd ederim. Beni darlıktan kurtardın ve sapıklıktan hidâyete ulaştırdın. Hamd, ancak sana mahsûstur ve devâmlı sûrette sana hamd ederim. Hamd edilmeye ve övülmeye lâyık olan ancak sensin. Allahım, bana helâl yemek yedirdiğin gibi, iyi işler yapmayı da nasîb et. Yediğimiz bu yemeği ibâdetine yardımcı kıl. Kötülük

yapmamıza yardımcı olmasından sana sığınırız.” diye duâ eder.

Çöğen ile ellerini yıkamaya gelince; çöğeni sol eline alır ve önce sağ elinin üç parmağını yıkar, parmaklarını, kuru olan çöğene değdirir, onunla dudaklarını siler, sonra parmağı ile ağzını yıkar, dişlerinin iç ve dış kısmını, dilini, damağını ovar, sonra parmaklarını tekrâr yıkar ve çöğenin diğer tarafı ile de, parmaklarının iç ve dış kısmını yeniden yıkar.

Taberânî, **“Evsat”**ında, İbn Abbâs’dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Çöğen: El ve ağız yıkamak için kullanılan bir nebât.

“Ayakta yemem” kısmını Buhârî. Ebû Cuhayfe’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etti ve “Hasendir” dedi. Ayrıca Neseî, İbn Mâce, Mikdad b. Ma’di, Kerîb’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Namaz bahsinde geçmiştir.

Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, Vahşî b. Harb’den (r.a.) hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

Harâitî **“Mekârim-i Ahâk”** da, rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ömer bEbû Seleme’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, İbn Mâce, İkraş’den rivâyet ettiler.

Müslim, Enes ve Câbir’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Dudaklarını uzatıp soluğu ile çekerek içmek.

Ebû Mansûr-ı Deylemî **“Müsned-i Firdevs”** inde rivâyet etmiştir.

Taberâni. **“Duâ Kitâbı”**nda, Ebû Câfer’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Şeyh, **“Kitâbu’s-Sevâb”** da Câbir’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

“Şuabü’l-Îman” da Kâ’b b. Acere’den (r.a.) biraz farklı ifâde ile rivâyet edilmiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. İbn Mâce deİbn: Abbâs’dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Onbeşinci nota bakınız.

İKİNCİ BAB:

MÜŞTEREK SOFRALARIN ÂDÂBI

Bunlar da yedidir:

1 - Yaş ve fazîlet bakımından, kendisinden üstünü bulunan sofrada, ondan evvel yemeğe başlamamak. Şâyet kendisi bu mevkide ise diğerlerini bekletmemek için hemen başlamak.

2 - Yemekte Acem âdetine uyup susmamak; sâlihlerin yemek ve diğer hususlarla alâkalı hikâyelerini anlatmak.

3 - Müşterek yemekte, arkadaşından fazla yememeğe gayret etmek. Çünkü yemek ortak olduğuna göre, arkadaşının rızâsı olmadan fazlasını yemek haramdır. Hattâ mümkün olduğu kadar arkadaşını tercih etmelidir. İki hurmayı birden almamalıdır. Şâyet herkes öyle yiyor veyâ kendisine müsâade ediliyorsa, zarar vermez. Arkadaşının isteği yoksa, onu yemeğe teşvik etmeli ve "Yiyiniz" demeli. Fakat bunu üçten ziyâde söylememelidir. Çünkü üçten fazlası lüzûmsuz ısrâr ve ifrâttır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), üç defaya kadar ısrâr eder ve daha fazla ısrâr etmezdi. Fazlası edeb dışına çıkmaktır. "Allah aşkına gel ye." diye ısrârda asla bulunmamalıdır. Zîra bu yasaktır. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan "Misafire, yemek mevzuunda yemin teklif etmek değmez." buyurmuştur.

4 - Arkadaşını kendisine "Buyur ye." diyecek vaziyete düşürmemeli. Başkası görüyor diye, canının çektiği yemeği terketmemeli. Çünkü bu, yapmacık bir harekettir. Yalnız iken nasıl yiyor ise cemâatte de öyle yemelidir. Yalnız, arkadaşlarına yardım için az yerse, bu güzeldir. Sofradakilerin müsâadesi ve gönüllerini hoş etmek için âdetinden fazla da yerse beis yok, belki güzeldir. **İbn Mübârek**, meyvelerin iyilerini misâfirlerine takdim eder ve "Kim çok yerse, her çekirdeğe bir dirhem diş kirası vereceğim." derdi. Fazla yiyene, fazla yediği için her çekirdek için bir dirhem verirdi. Bu hareketi, yemekte sıkılganlığı kaldırmak ve neşeyi arttırmak için âdeta müsabaka idi. **Câfer b. Muhammed** (r.a.), "Dostlarım arasında en çok sevdiğim, en çok yiyen, en büyük lokmayı alandır. Bana en çok ağırlık vereni de, kendine "Ye" demeye beni mecbûr edenidir." derdi. Bütün bunlar, yemekte yapmacık hareketlerden kaçınarak, mutadları olan yemeği yemeleri içindir. Câfer de şöyle diyor: "Kişinin dostuna olan sevgisi, onun evinde serbestçe yemesiyle anlaşılır."

5 - Eğer yalnız ise yediği kapta elini yıkamasında beis yoktur. Fakat arkadaşı varsa, yıkamamalıdır. Başkası eline su dökmek istediği zaman, bunu kabul

etmeli ve elini yıkamalıdır. Enes b. Mâlik (r.a.) ile Sâbit-i Benânî bir kapta yediler. Sonra Enes, Sâbit'in eline su dökmek istedi. Fakat Sâbit bunu kabul etmek istemeyince Enes, "İkrâm reddedilmez, ikrâm Allah içindir." dedi. Abbâsi halifelerinden Harûn Reşîd, Ebû Muâviye ed-Darîr'i[21] dâvet etti ve eline su döktü. Sonra Ebû Muâviye'ye:

- "Eline su dökenin kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ebû Muâviye:
- "Bilmiyorum." deyince Harûn Reşîd:
- "Eline su döken halîfedir." dedi. Ebû Muâviye:
- "Sen böyle yapmakla ilme saygı gösterdin ve ilmi yücelttin. Allah da seni yüceltsin." dedi.

Bir leğende bir anda birkaç kişinin el yıkamasında bir beis yoktur. Bu, hem zaman bakımından kârlı ve hem de tevâzua daha uygundur. Şâyet ayrı ayrı ve sıra ile yıkayacaklarsa, herkesin suyunu ayrı ayrı boşaltmamalı, leğen dolduktan sonra boşaltmalıdır. Nitekim hadîste:

اِجْمَعُوا وَضُوءَكُمْ جَمَعَ اللهُ شَمْلَكُمْ

ş *"El suyunu biriktirin ki, Allah da sizi birle tirsin."* [22] buyurulmuştur. Hattâ halîfe Ömer b. Abdülazîz, bu hususta vilâyetlere tamîm göndermiş ve: "Acem âdetlerine uyarak herkes elini yıkadıkça leğeni boşaltmayın. Ne zaman leğen dolarsa, o zaman boşaltırsınız." demiştir. İbn Mes'ûd da (r.a.) aynı şekilde: "Bir kapta elinizi yıkayın ve Acem âdetlerine uymayın." demiştir. Ele su döken hizmetkârın bâzıları oturmasını ve bâzıları da ayakta durmasını uygun görmüşlerdir. Oturan bir zâtın eline, yine oturan bir hizmetkâr su dökerken, eli yıkanan zât ayağa kalktı. "Niye kalktın?" diye sorduklarında, "Birimizin ayakta olması hem yıkama, hem de tevâzu bakımından daha uygundur." dedi. Suyu döken, Allah için hizmet niyetinde ise suyu daha kolay dökebilmesi için, oturmasında beis yoktur.

Buna göre, leğende el yıkamanın âdâbı yedi oluyor: Leğene tükürmemek, evvelâ meclisin büyüğünün el yıkaması, onun bu takdimi kabul etmesi, sıra ile leğenin sağdan dolaştırılması, bir kaç kişinin birden yıkaması, leğen dolmadan boşaltılmaması, hizmetkârın suyu ayakta olduğu hâlde dökmesidir.

Hizmetkâr ayakta iken suyu dökmelidir. Ağzındaki suyu etrafa sıçratmadan leğene dökmek ve misâfirin eline bizzât ev sahibinin su dökmesi de âdâbdandır. İmâm Mâlik, evinde İmâm Şâfiî'nin eline su dökmüştür. Hâlbuki o zaman Şâfiî yirmi yaşında değildi. İmâm Mâlik bu davranışı karşısında mahcûb olan İmâm Şâfii'ye, "Buna şaşma! Misâfire hizmet farzdır." dedi.

6 - Yemek yerken arkadaşlarını utandıracak şekilde onlara bakmamalı ve herkes kendi yemeği ile meşgul olmalıdır. Kendisi çekildikten sonra diğerleri de yemekten çekilecekse, onlardan evvel yemekten ayrılmamalı, onlar doyuncaya kadar azar azar yemelidir. Şâyet az yiyorsa, başlarken ağırdan almalı ve sonuna kadar onlarla devâm etmelidir. Sahâbeden çokları böyle yapmıştır. Şâyet devâm edemeyecekse, onları utandırmayacak şekilde mâzeret beyân etmelidir.

7 - Arkadaşlarının hoşuna gitmeyecek hareketlerde bulunmamalıdır. Elini tabağa daldırmamalı, ağzını yemeğe doğru eğmemeli, ağzından bir şey çıkardığı zaman, yönünü sofradan çevirmeli ve ağzındakini sol eliyle almalıdır. Yağlı lokmayı sirkeli yemeğe, sirkeli yemeği yağlıya batırıp birbirine karıştırmamalı. Dişiyle ısırıp aldığı ekmeğin geri kalanını yemeğe batırmamalı ve tiksinti verecek iğrenç sözler konuşmamalıdır.

Muhammed b. Hâzım et-Teymî'dir. 40 yaşında iken gözleri görmez olmuştur. Kûfeli ve sikadandır. Hâfız ve müttaki bir zât ve fakat murciedendi. Hicri 113 târihinde Hivri'de doğmuş, 194'de ölmüştür.

Kudâî **"Müsned-i Şihâb"**ında Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BAB:

ZİYARETİNE GELENLERE YEMEK VERMENİN ÂDÂBI

Dost ve ahbâpları yedirmekte büyük fazîletler vardır. **Câfer bin Muhammed** (r.a.): “Dostlarımda sofraya oturduğunuzda oturmayı uzatın. Çünkü bu sofra başı, Allah huzûrunda hesabını vermeyeceğiniz ömrünüzün bir parçasıdır.” diyor. **Hasan-ı Basrî** (r.a.): “Kişi kendisine, aile efrâdına, anne ve babasına yedirdiği yemekten mesûldür. Nereden kazandığının hesâbını verecektir. Yalnız dost ve ahbâplarına yedirdiğinden mesûl değildir. Allahu Teâlâ bunu sormaktan hayâ eder.” demiştir.

Bu husustaki hadisler:

لَا تَزَالُ الْمَلَائِكَةُ تُصَلِّي عَلَى أَحَدِكُمْ مَا دَامَتْ مَائِدَتُهُ

مَوْضُوعَةً بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى تُرْفَعَ

“Sizden herhangi birinizin yemek sofrası, misâfirinin önünde bulunduğu müddetçe melekler, onun için istiğfâr ederler.” [23] buyurmuştur. Horasan âlimlerinden bir zât, misâfirlerinin yiyemeyecekleri kadar bol yemek sofraya koyar, sebep olarak da şu hadîsi rivâyet ederdi:

إِنَّ الْإِخْوَانَ إِذَا رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ عَنِ الطَّعَامِ لَمْ يُحَاسَبْ مَنْ

أَكَلَ فَضْلَ ذَلِكَ

“Karde lerinin yiyip de arttırdıkları yemeği yiyenden, o yemeğin hesâbı sorulmaz.” [24] “Ben de artan yemeği yemekle bu mesûliyetten kurtulmak için misâfire fazla yemek getiririm.” derdi. Yine haberde:

لَا يُحَاسَبُ الْعَبْدُ عَلَى مَا يَأْكُلُهُ مَعَ إِخْوَانِهِ

“Kul, dostları ile yediğinden hesaba çekilmez.” [25] buyrulmuştur. Hattâ bâzıları bu sebepten cemâat ile bol yemek yerlerdi. Yine haberde:

ثَلَاثَةٌ لَا يُحَاسَبُ عَلَيْهَا الْعَبْدُ: أَكْلَةُ السُّحُورِ، وَمَا أَفْطَرَ

عَلَيْهِ، وَمَا أَكَلَ مَعَ الْإِخْوَانِ

"Kul, üç yemekten mesûl değildir: Sahur, iftar ve dostları ile yediği yemeklerdir." [26] diye vârid olmuştur. **Hazret-i Ali** (r.a.): "Bir Sa' (1040 dirhemdir) olsun, bir miktar yemeği dostlar ile birlikte yemek, benim için bir köle âzâd etmekten daha sevimlidir" diyor. **Abdullah bin Ömer** (r.a.): "İyi ve bol azık alarak yolda arkadaşlarına ikrâm etmek, kişinin şeref ve mürüvvetindendir." buyurdu. Sâhabe-i kiram "Bir sofrada toplanmak, ahlâkî fazîletlerdendir." derlerdi. Onlar, Kur'ân okumak için bir araya toplanırlar ve sonunda bir şey tatmadan yâni hafif bir şey yemeden ayrılmazlardı. Denildi ki; bâzı dostların böyle samimiyet havası içinde toplantılar tertîp etmeleri dünyalık değil, âhiret işidir. Yine haberde (hadîste):

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى لِلْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا ابْنَ آدَمَ جُعْتُ فَلَمْ

تُطْعِمْنِي، فَيَقُولُ: كَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ فَيَقُولُ:

جَاعَ أَخُوكَ الْمُسْلِمُ فَلَمْ تُطْعِمْهُ، وَلَوْ أَطْعَمْتَهُ كُنْتَ أَطْعَمْتَنِي

"Kıyamet günü Allahu Teâlâ kuluna:

ş *-Ey Âdemoğlu! Ben acıktım beni yedirmedin. O ahıs:*

-Sen âlemlerin Rabbisin. Ben seni nasıl yedirecektim yâ Rab, der. Allahu Teâlâ:

-Aç olan dîn karde in sana geldi de sen onu yedirmedin. Eğer onu yedirseydin beni yedirmi gibi olurdun, buyurur." diye vârid olmuştur.[27]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا جَاءَكُمُ الزَّائِرُ فَأَكْرِمُوهُ

"Ziyaretçi size geldiği zaman, ona ikrâm edin." [28] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.):

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفًا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَبَاطِنُهَا مِنْ

ظَاهِرِهَا هِيَ لِمَنْ أَلَانَ الْكَلَامَ وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ وَصَلَّى بِاللَّيْلِ

وَالنَّاسُ نِيَامٌ

“Cennette içi dı ından, dı ı içinden görülen effaf kö kler vardır. Bunlar, tatlı ve yumu ak konu an, yemek yediren ve insanlar uykuda iken namaz kılanlar içindir.” [29] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ

“Hayırlınız; yemek yedireninizdir.” [30] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ أَطْعَمَ أَخَاهُ حَتَّى يُشْبِعَهُ وَسَقَاهُ حَتَّى يَرْوِيَهُ بَعَّدَهُ اللهُ مِنَ

النَّارِ بِسَبْعِ خَنَادِقَ، مَا بَيْنَ كُلِّ خَنْدَقَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ

“Karde ini doyuncaya kadar yedireni, kandırıncaya kadar içireni Allahu Teâlâ, araları be yüz senelik olan yedi hendek ile cehennemden uzakla tırır.” [31] buyurdu.

Ziyaretin iki âdabı var: Biri ziyârete gitmekte, diğeri de yemek vermektedir.

MİSAFİRLİK ÂDÂBI

Yemek vaktine denk getirecek şekilde ziyârete gitmek doğru değildir. Bu şekildeki ziyâret men edilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ

نَاظِرِينَ إِنَاهُ

“Ey îman edenler, Peygamberin evlerine yemeğe çağrılmaksızın girip de yemeğin pişmesini beklemeye kalkışmayın.” (Ahzâb sûresi, 33/53) Yâni “Tam yemeğe hazırlandıkları sırada evlerine girmeyin.” buyurulmuştur. Haberde şöyle vârid oldu:

مَنْ مَشَى إِلَى طَعَامٍ لَمْ يُدْعَ إِلَيْهِ مَشَى فَاسِقًا وَأَكَلَ حَرَامًا

“Dâvet olunmadığı sofraya giden kimse, gitmekle fâsık olduğu gibi, yediği de haramdır.” [32]

Yemek vaktini gözetmediği hâlde, gittiği yerde sofraya tesâdüf eden kimse buyur edilmedikçe sofraya oturmamalıdır. Yemeğe buyur dendiği zaman,

onların vaziyetine bakar; gönülden ve seve seve söylüyorlarsa oturur, utandıklarından ve nezâket kabîlinden buyur ediyorlarsa oturmaz. “Karnım tok.” vesâire gibi sözlerle mâzeret beyân eder. Acıkmış olup sofra vaktini gözetmeden, karnını doyurmak maksadıyla dostlarından birine gitmeşinde beis yoktur. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile Hazret-i Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a.) acıkmış olduklarından, yemek maksadıyla Ebü’l-Heysem ve Ebû Eyyüb el-Ensârî’nin evlerine gitmişlerdir. Bu maksatla, bir dîn kardeşinin evine gitmek, yemek yedirme mükâfatını ihrâz etmesi bakımından, ona manevî bir yardımdır. Bu, selefin âdetidir. **Avn bin Abdullah el-Mes’ûdî**’nin üç yüz altmış dostu var idi. Seneyi bunlar ile devreder, her gün birine giderdi. Bir başkasının da otuz dostu vardı. Her birine ayda bir kere giderdi. Yine diğer birisinin de yedi dostu vardı. Haftayı bunların yanında geçirirdi. Dostları onları biliyor ve onlar için hazırlanıyorlardı. Ve bunu bir ibâdet sayarlardı.

Hattâ gittiği evin sahibini bulamazsa, sadâkatine inandığı ve memnun kalacağından emin olduğu için yemeğinden yer, öyle çıkardı. Aç olan kimse, dostunun evinden izin almadan karnını doyurabilir. Zâten izinden gâye rızâdır; izin ise zımnen mevcuttur. Çok kimseler sarâhaten müsâade eder, fakat gönülden râzı değillerdir. Bu gibilerin yemeğini yemek mekruhtur. Fakat müsâadesi alınamayan o gibi gâiblerin yemeğini yemek, mahbûb ve sevimlidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de bu şekilde, evlerinden yemek yenebilecekler arasında bir de:

أَوْ صَدِيقِكُمْ

“Yâhut sâdık dostlarınız.”[33] (Nûr sûresi, 24/61) buyrulmuştur. Yâni tevekkel de olsa bunların evlerinden yiyebilirsiniz. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz bir gün Berîre’nin (Hazret-i Âişe’nin âzâdlısı olan bir kadındır) evine girdi. Berîre’de kendisine hediye edilmiş et yemeği vardı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ondan yedi ve “Hediye yerini buldu.” diyerek oradan ayrıldı. Çünkü Berîre’nin buna memnun olacağını biliyordu. Binâenaleyh katî olarak izin vereceğini bildiği kimsenin evine böyle müsâadesiz gitmek câizdir. Aksi hâlde mutlaka müsâade almadan girilemez. **Muhammed bin Vâsî** ve arkadaşları, izinsiz **Hasan-ı Basrî**’nin evine girer ve bulduklarını yerlerdi. Hasan-ı Basrî bu hâli gelip gördüğünde hoşuna gider, memnun kalırdı. “İşte biz böyle isteriz.” derdi. Hasan-ı Basrî bizzât kendisi de bâzı bakkal dükkânlarının yiyecek maddelerinden birer tâne alır yerdi. Hişam, kendisine:

- “Yâ Ebâ Sa’îd! Sen ki, takvâ hususunda çok titizsin. Bu yaptığın nedir?”

deyince, Hasan-ı Basrî:
- “Kur’ân’daki “Ekl” âyetini oku.” dedi. Hişam:

أَوْ صَدِيقِكُمْ

“Yâhut sâdık dostlarınız.” âyetini okuyunca, Hasan-ı Basrî:
- “İşte dostun yemeği yenir.” dedi. Hişam:
- “Sâdık kimdir?” diye sordu. Hasan-ı Basrî:
- “Sâdık, canının meylettiği ve gönlünün kendisi ile huzûr bulduğu kimsedir.” dedi.

Bir cemâat **Süfyân-ı Sevrî**’nin evine gitti ve kendisini evde bulamadılar. Kapıyı açıp içeri girdiler; sofrayı kurarak yemeğe başladılar. Tam o esnâda Süfyân-ı Sevrî de içeri girdi: “Yahu ne güzel yaptınız. Siz böyle yapmakla bana selefin ahlâkını hatırlattınız. İşte onlar böyle yaparlardı.” dedi. Yine bir cemâat, tâbiînden bir zâtı ziyârete gitti. Ne yazık ki bu zâtın sofraya koyacak bir şeyi yoktu. Hemen komşusuna koştu, komşusunu evde bulamadı. Tencereye baktı, yemek pişmiş, dolaba baktı ekmek var. Hemen aldığı gibi doğru misâfirlerine getirdi. Hâne sahibi bunu öğrenince: “Çok güzel yaptın. Onlar bir daha böyle uğrarlarsa, yine hiç çekinmeden aynı şeyi tekrarlayabilirsin.” dedi. İşte eve girmenin ve misâfirliğe gitmenin âdâbı budur.

MİSAFİRİ YEDİRMENİN ÂDÂBI

1 - Yemek yedirmenin başlıca âdabı, masraf yapmadan hazır olanı sofraya koymaktır. Şâyet yedirecek yemeği ve elinde de parası yoksa borca girmez. Muhtaç olduğu nafakasını hâzırda da olsa başkasına yedirmek mecburiyetinde değildir. Zâhidlerden bir tanesi borç olarak aldığı yemeği yerken bir misâfir içeri girdi. Zâhid: “Eğer ben bu yemeği borç ile almasam sana da yedirirdim. Fakat veresiye aldığım bir yemeği sana yediremem.” dedi.

Yukarıda “Misafire yemek vermek için külfete girilmez.” demiştik. Külfet, kendisinin yiyemediğinden misâfirine yedirmektir. Hattâ **Fudayl**: “İnsanların birbirinden uzaklaşmaları külfettendir. Bir defa dostuna gider. Dostu bir sürü masraf edip külfete girer. Bunu gören dost, bir daha da gelemez, bu sûretle araları açılmış olur.” dedi. Zâtın biri şöyle diyor:

“Ben dostlarımdan bana gelene aldırış etmem, gelen gelsin. Çünkü külfete girmem, mevcûdum ne ise onu ortaya koyarım. Eğer külfete girersem, onun gelmesinden ağırlanır ve kendisini o zaman usandırmış olurum.” dedi. Yine zâtın biri dostuna gittiğinde bir sürü külfete girdiğini görünce kendisine:

“Dostum, ne sen ne de ben yalnız iken bu yemekleri yeriz. O hâlde bu külfetin mânâsı nedir? Ya bu külfet ortadan kalkar veyâ ben bir daha gelmem! İyisi mi sen bu külfeti kaldır ve biz de gidip gelelim.” dedi.

Külfetin bir çeşidi de varını yoğunu misâfire takdim edip, âile efrâdını sıkıntıya düşürmektir. Rivâyet olundu ki: Adamın biri, **Hazret-i Ali**’yi evine dâvet etti. Hazret-i Ali: “Üç şart ile dâvetini kabul ederim.” dedi. Bunlar da: “Çarşıdan bir şey getirmeyeceksin, evine de ben geleceğim diye bir şey yığmayacaksın, varını yoğunu ortaya koyup çoluk çocuğunu rahatsız etmeyeceksin. Bu şartlar tahtında ben de gelirim.” dedi. Seleften bâzıları, evinde olanın her çeşidinden sofraya getirirlerdi. (Bu, misâfire ikrâmdır).

Câbir b. Abdullah’a misâfirler geldi. O da ekmek ile sirkeyi sofraya koydu ve: “Eğer külfetten men olunmasaydık, ben de külfete katlanır, size daha başka bir şeyler hazırlardım.” dedi. Yine zâtın biri şöyle diyor: “Ziyâretine habersiz gelenlere hazırda olanından yedir, külfete katlanma. Fakat sen dâvet edersen elinden gelen ikrâmı yap.” **Selmân** (r.a.): “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bizde olmayan şeyi misâfir için almak sûretlyle külfete girmememizi ve mevcut ile yetinmemizi bizlere emretmiştir.”[34] demiştir. Yûnus aleyhisselâm, dostları kendisini ziyarete geldiklerinde, onlara bir parça arpa ekmeği, bir miktar da kendi mahsûlü olan fasulye yemeğini takdim ederek: “Yiyiniz, eğer Allahu Teâlâ tekellüf edenlere lânet etmeseydi, ben de tekellüf eder size daha çeşitli yemekler hazırlardım.” dedi. Enes bin Mâlik (r.a.) ve diğer bâzı sahâbiler, ekmek kırıntıları ve hurma döküntülerinden ne bulunursa misâfirin önüne koyarak: “Kendisine takdim edileni tahkîr eden ile mevcûdunu hakîr görüp misâfirine takdîm etmek istemeyenlerden, hangisinin daha büyük günâh işlediğini büemeyiz.” derlerdi.

2 - İkinci edeb, ziyâretçiye aittir. Bu da ev sahibinden, “Şunu, bunu getir.” diye muayyen bir yemek istememektir. Olur ki ev sahibi ağırlanır ve güç vaziyete düşer. Hattâ hâne sahibi, iki yemekten birini teklif ederse, misâfir dâima ehvenini tercih etmelidir. Sünnet olan da budur. Haberde:

أَنَّهُ مَا خُيِّرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ شَيْئَيْنِ إِلَّا

اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا

“Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), muhayyer bırakıldığı iki eyden dâima ehvenini tercih ederdi.” [35] diye vârid olmuştur. **A’meş,** Ebû Vâil’den şöyle hikâye ediyor. Ebû Vâil diyor ki: Bir arkadaşım ile Selmân’ın ziyâretine gittim. Bize bir miktar arpa ekmeği ile biraz da tuz getirdi. Arkadaşım “Şu tuzun yanında biraz da sağter (kekik gibi bir

ot) olsaydı.” dedi. Bunun üzerine Selmân matarasını rehin vererek o otu aldı geldi. Yemeği bitirince arkadaşı “Bize verdiği nîmete kanâat ettiğimiz Allah’a hamdederiz.” dedi. Selman: “Eğer kanâat etseydin, benim matara rehinde olmazdı.” dedi. Bu dediğimiz, ev sahibinin vazîyetine göre değişir. Ev sahibinde var veyâ almakta zorluk çekmezse, o zamâp teklifte kerâhet yoktur, İmam Şâfiî, Bağdâd’da Zağferânî’ye misâfir gittiği zaman, kendisinden çeşitli yemekler istemiştir. Zagferânî her gün pişecek yemek listesini hizmetkârına verirdi. Bir gün İmâm Şâfiî hizmetkârdan listeyi alır ve kendisi de bâzı ilâveler yapar. Sofrada bu yemekleri gören Zağferânî, “Ben bunları listeye almadım.” diye hizmetkâra çıkışınca hizmetkâr; İmâm Şâfiî’nin kendi yazısı ile olan ilâveyi gösterir. Zağferânî de sevincinden, kölesi olan bu hizmetkârı âzâd eder. **Ebû Bekr-i Kettânî** “Seriyyü’s-Sakatî’nin yanına gittim. Ufalanmış ekmek getirdi, yarısını bir bardağa döktü. Ben: “Ne yapıyorsun? Onun hepsini bir nefeste yutarım.” dedim. Seriy gülerek, “Senin bu samimiyetin, bir hac sevâbından daha makbuldür.” dedi.

Bâzıları, yemek üç şekildedir dediler:

a) Yoksullar ile yemek: Bu sofrada îsâr yapmak, yani yoksulların fazla yemesini sağlamaktır.

b) Dostlarla yemek: Bu da çekinmeden samimî hava içinde olur.

c) Ekâbir ile bir sofrada yemek: Bu da edebe riâyetle olur.

3 - Misafiri yemeğe teşvik etmek. Arzu ettiği şeyleri istemesini söylemek, bu sûretle onu memnun etmeye çalışmaktır. Burada büyük fazîlet vardır. Nitekim hadîste:

مَنْ صَادَفَ مِنْ أَخِيهِ شَهْوَةً غُفِرَ لَهُ وَمَنْ سَرَّ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ

فَقَدْ سَرَّ اللهُ تَعَالَى

“Dîn karde inin arzu ettiği yemeği kendisine yediren kimsenin günâhları bağı lanır. Dîn karde ini sevindiren, Allah’ı sevindirmi olur.” [36] buyurulmuştur. Yine Câbir’in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîste Rasûl-i Ekrem Efendimiz:

مَنْ لَذَّذَ أَخَاهُ بِمَا يَشْتَهِي كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحَى

عَنْهُ أَلْفَ أَلْفِ سَيِّئَةٍ وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ دَرَجَةٍ وَأَطْعَمَهُ اللهُ

مِنْ ثَلَاثِ جَنَّاتٍ: جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ وَجَنَّةِ عَدْنٍ وَجَنَّةِ الْخُلْدِ

"Dîn karde inin canı çektiği bir ey ile ağzını tatlandıran ki iye Allahu Teâlâ bir milyon sevâb yazar, bir milyon günâhlarını mahveder, bir milyon derecesini yükseltir. Firdevs, Adn ve Huld olmak üzere üç cennetten ona yemek yedirir." [37] buyurmuştur.

4 - Misâfirine "yemek getireyim mi?" dememek. Yemeği varsa hiç sormadan sofrayı kurmaktır. Nitekim **Sevrî:** "Dostun seni ziyârete geldiği vakit "Yemek getireyim mi, yer misin?" demeden sofrasını kurabilirse ne âlâ. Yemezse hemen kaldırırsın. Şayet yemek yedirmek niyetinde değilsen, hiç yemekten bahsetmemeli ve yemek göstermemelidir." demiştir. Yine **Sevrî** şöyle diyor: "Yediğini çocuklarına yedirmeyecekse onlara göstermemelidir." Sûfilerden biri şöyle diyor: "Yanınıza yoksul geldiği zaman onu yedirin, âlim geldiği zaman ondan mesele sorun. Kurrâ geldiği zaman ona da mihrâbı gösterin."

Taberâni **"Evsat"**ında Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Kaynağı bulunamamıştır.

Bundan sonraki hadîse dâhildir.

Ezdî **"Zuafâ"** da Câbir'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir. İbn Ebî Hâtem **"İlel"**de babasından rivâyet etmiştir.

Tirmizî. Ali (r.a.) hadîsinden rivâyet etmiştir.

Ahmed ve Hâkim. Suheyb'den (r.a.) rivâyet ettiler. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söyledi.

Taberânî. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyet etti.

Beyhaki, Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

"...Sâdık dostlarınızın evlerinde yemenizde size bir günâh yoktur."

Buhârî'nin Hz. Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) "*Tekellüfden men olonduk*" diye rivâyeti vardır.

Buhârî ile MüslimHz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Müslim'in riayetinde "*Günâh olmadıkça*" kaydı vardır.

Bezzâr ve Taberânî, Ebû'd-Derdâ'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbnü'l-Cevzî **"Mevzûât"**ında zikretti.

DÖRDÜNCÜ BAB:

ZİYAFETİN ÂDÂBI

Ziyâfette altı âdâb vardır. Bunlar:

1 - Dâvet,

2 - İcâbet,

3 - Mecliste bulunmak,

4 - Yedirmek,

5 - Yemek,

6 - Ayrılmaktır.

Şimdi biz, inşâallah bunları açıklayacağız. Evvelâ ziyâfetin fazîletini anlatalım. Hadis:

لَا تَكَلَّفُوا لِلضَّيْفِ فَتُبْغِضُوهُ فَإِنَّهُ مَنْ أَبْغَضَ الضَّيْفَ فَقَدْ

أَبْغَضَ اللّٰهَ وَمَنْ أَبْغَضَ اللّٰهَ أَبْغَضَهُ اللّٰهُ

“Misafir için külfete girmeyin; misâfirin buna canı sıkılır. Kim ki misâfiri küstürürse, ŞAllah’ı küstürmü olur. Allah’ı küstürene de Allah buğz eder.” [38] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا خَيْرَ فِي مَنْ لَا يُضِيفُ

“Misâfir ağırlamayan (istemeyen) kimsede hayır yoktur.” [39] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), ineği ve devesi bol bir kimseye uğradı. Bu adam, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i yedirmedi. Birkaç koyunu olan bir kadına uğradı. Kadın, misâfirine hemen bir koyun kesiverdi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اُنْظُرُوا إِلَيْهِمَا إِنَّمَا هٰذِهِ الْأَخْلَاقُ بِيَدِ اللّٰهِ فَمَنْ شَاءَ أَنْ

يَمْنَحَهُ خُلُقًا حَسَنًا فَعَلَ

“ unlara bakın: Bu ahlâk ancak, Allahu Teâlâ’nın yed-i kudretindedir, onu dilediklerine lütfeder.” [40] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in âzâdlı kölelerinden **Ebû Râfî** anlatıyor: “Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e bir misâfir

geldi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bana: *"Falan Yahûdiye git, misâfirim geldiğini söyle. Bana Receb ayına kadar bir miktar un versin."* buyurdu. Yahûdi "Rehin almadan vermem." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e haber verdiğimde:

وَاللهِ إِنِّي لَأَمِينٌ فِي السَّمَاءِ أَمِينٌ فِي الْأَرْضِ وَلَوْ أَسْلَفَنِي

لَأَدَّيْتُهُ فَاذْهَبْ بِدِرْعِي وَارْهَنْهُ عِنْدَهُ

"Allah'a yemin ederim ki gökte de emînim, yerde de emînim. Eğer bana veresiye şverseydi, gününde borcumu öderdim. Al u zırhımı götür de rehin ver. Un alıp gel." [41] buyurdu. **İbrâhim aleyhisselâm** yemek yiyeceği zaman, bir iki mil mesâfede kendisiyle yiyecek bir misâfir arardı. Bu sebepten kendisine "Misâfir babası" denirdi. Bu misâfirperverlikteki sadâkatinin delîli olarak el'an medfûn bulunduğu Hebron (Halilürrahman)[42] mağarasında her gün üç yolcudan yüz yolcuya kadar yemek yedirilmektedir. Burasını idâre eden zât, bugüne kadar buranın hiç bir akşam misâfirsiz kalmadığını söylemiştir.

"İhsân nedir?" diye sorulduğunda, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَبَذْلُ السَّلَامِ

"Yemek yedirmek ve herkese selâm vermektir." [43] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e "Keffârât ve derecât nelerdir?" diye sorduklarında:

إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَالصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ

"Yemek yedirmek ve insanlar uykuda iken namaz kılmaktır." [44] diye cevâp vermişlerdir. "Hacc-ı mebrûr hangisidir?" diye sorduklarında da:

فَقَالَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَطِيبُ الْكَلَامِ

"Yemek yedirmek ve güzel konu maktır." [45] buyurmuşlardır. **Enes** (r.a.) "Misâfirin girmediği (gelmediği) eve melek girmez." demiştir. Ziyâfet vermenin ve yemek yedirmenin fazîletini bildiren daha pek çok haberler (hadisler) vardır. Şimdi âdabını anlatalım:

DAVET

Dâvet eden zâta yakışan kötü kimseleri değil, iyi kimseleri dâvet etmektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir kişiye duâsında:

أَكَلَ طَعَامَكَ الْأَبْرَارُ

"Yemeğini iyiler yesin." [46] demiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

لَا تَأْكُلْ إِلَّا طَعَامَ تَقِيٍّ وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ

"Ancak iyilerin yemeğini ye, yemeğini de ancak iyiler yesin." [47] buyurmuştur. Zenginleri değil, hâssaten fakirleri seçmelidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى إِلَيْهَا الْأَغْنِيَاءُ دُونَ الْفُقَرَاءِ

"Yemeklerin en fenası, zenginlerin dâvet edilip de fakirlerin çağırılmadığı düğün yemekleridir." [48] buyurmuştur. Dâvetinde akrabalarını ihmâl etmemek ve onları sırasıyla çağırmak lâzımdır. Çünkü bu gibi cemiyetlere onları çağırmazsa aralarının bozulmasına sebep olur. Dâvetinde gösteriş ve âlâyişten kaçınmalıdır. Gâyesi gönül almak ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sünnetini yerine getirmek olmalıdır. İcâbetten hoşlanmayan veyâ kendisinden hoşlanılmayanı çağırmamalı, seve seve geleni çağırmalıdır. **Süfyân-ı Sevrî**: Sevmediği kimseyi dâvet etmek bir hatâdır. Şâyet bu zât, dâvete icâbet ederse hatâ iki olur. Çünkü istemeyerek onu yemeğe zorlamıştır. "Takvâ sâhiplerini dâvet etmeli, fâsıkları dâvet etmemeli." dedik. Çünkü müttakiyi yedirmekte ibâdetine, fâsıkı yedirmekte ise fıskına yardımcı olmak vardır. Bir terzi, **İbn Mübârek**'e: "Ben sultanların elbiselerini dikerim, acaba onların zulümlerinde onlara yardımcı oluyor muyum?" diye sordu. **İbn Mübârek**: "Hayır, yardımcı olan sen değilsin, sana iğne ile ipliği satandır. Sen ise zalemenin tâ kendilerindensin." dedi.

Dâvete icabet, sünnet-i müekkededir. Hattâ bâzı yerlerde vâcip olduğunu söyleyenler de vardır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ لَقَبِلْتُ

"Kürâ denilen yere (Tebûk yakınında bir yerdir.) *dâvet edilsem bile icâbet ederim,*

bir paça yemeği ikram etseler kabul ederim." [49] buyurmuştur.

YEMEK DÂVETİNE İCABETİN ÂDÂBI

Dâvete icabetin beş âdabı vardır:

Birincisi: Zengin fakir seçmeden herkesin dâvetine gitmek. Bunun aksi, yasak olan kibir alâmetidir. Kibir korkusu ile birçokları hiç bir dâvete icâbet etmemişler ve "Başkasının çorbasına intizâr zillettir." demişlerdir. Bir diğeri: "Elimi başkasının çanağına sunduğumda ona boynumu bükmüş olurum." dedi. Kibirlilerin bâzıları ise zenginlerin dâvetine gider, fakirlerin dâvetine gitmezler. Bu hâl, tamamen sünnete aykırıdır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), yoksulların hattâ kölelerin bile dâvetine giderdi.[50] **Hasan b. Ali** (r.a.) bir gün katır üzerinde dilencilerin yanından geçerken, onları kum üzerine açtıkları sofrada ekmek artıklarını yerken gördü. Onlara selâm verdi. Onlar selâmı aldıktan sonra "Ey Rasûl'ün kızının oğlu! Buyur, bizimle yemek ye." dediler. O da "Olur. Allah kibir edenleri sevmez" dedi. Binitinden inerek onlarla beraber yedi. Sonra yine selâm vererek ayrılırken: "Ben sizin dâvetinize iştirak ettim. Siz de benim dâvetimi teşrîf edin." diyerek onları yemeğe dâvet etti. Onlar da kabul ettiler ve dâvetine icâbet ettiler. Hasan b. Ali (r.a.) onlara iyi bir ziyâfet verdi ve kendileri ile beraber yedi.

"Elimi çanağına uzattığım kimseye boynum büküktür" diyenin sözü, bâzılarına göre sünnete aykırı görülmüşse de öyle değildir. Şâyet dâvet eden, onun icâbetinden memnûn olmaz ve onu minnet altına almak isterse o zaman zillet olur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), yapılan dâvete icâbet ederdi. Çünkü dâvet edenin memnûn kalacağını ve bunu kendisi için bir şeref sayacağını bilirdi. Demek ki bu, vaziyete göre değişir. Yedirmekten ağırlanan ve dostlar için külfete katlanan kimsenin dâvetine icâbet sünnet değildir. Mümkün olduğu kadar mâzeret beyânı ile onu baştan savmak lâzımdır. Sûfilerden biri: "Misâfirin kendi rızkını yediğine ve onun davetini kabul ile üstünlük gösterdiğine inanan kimselerin dâvetine icâbet et. Başkalarının dâvetine değil." demiştir. **Seriyyü's-Sakatî** "Allah tarafından mesûl tutulmayacak ve mahlûkun minneti altına girmeyecek şekilde helâl lokmanın hasretini çekmiştir. Dâvet olunan kimse minnet altında kalmayacağını ve dâvetin samimî olduğunu bildiği zaman, dâveti kabul etmemesi uygun olmaz. **Ebû Türâb en-Nahşâbî:**[51] "Bana takdîm edilen bir yemekten kaçındığım için on dört gün aç kaldım." dedi. **Mârûf Kerhî**'ye: "Herkesin dâvetine gider misin?" diye sorduklarında: "Ben bir misâfirim, nereye indirirlerse oraya konaklarım." demiştir.

İkincisi: Hatırlı olmayan fakirin davetinden çekinmeyeceği gibi, mesâfe uzaklığından ötürü de dâvetten kaçınmamalıdır. Âdeten gidilmesi mümkün olan her mesafedeki dâveti kabul etmelidir. Bunun için Tevrat veyâ diğer kitâblarda “Bir mil mesafede hasta ziyâretine, iki mil mesâfede cenâze teşyîine, üç mil mesâfede dâvete icâbet et. Dört mil mesâfede kardeşliğini ziyârete git.” denilmiştir. Dâvete icâbet ve hastayı ziyâret, dirilerin hakkı olduğundan takdîm edilmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hadîsinde:

لَوْ دُعِيتُ إِلٰى كُرَاعٍ بِالْغَمِيمِ لَأَجَبْتُ

“Eğer Gamîm köylerine de dâvet edilsem icâbet ederdim.” [52] buyurmuştur. Gamîm, Medine’ye bir kaç mil uzakta olan bir yerdir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.). Ramazan-ı Şerif’te oraya gidince hem iftar etmiş, hem de namazı seferî olarak kılmıştır.[53]

Üçüncüsü: Oruçlu (Buradaki oruç nâfile oruçtur.) olduğu için dâvetten geri kalmamalı, iştirak etmelidir. Eğer dâvet eden onun yemesinden mutlaka memnûn oluyorsa, orucunu bozup yemeyi ve dâvet edeni sevindirmelidir. Dostunun gönlünü hoş etmenin sevâbı, oruçtan alacağı sevâptan daha çok olduğunu bilmelidir. Şâyet yemesiyle gönlünden memnûn kalacağını kestiremiyorsa, görünüşteki ısrarını samimî kabul ederek yemelidir. Şâyet dâvet sahibinin ısrârının yapmacık olduğunu anlıyorsa, mâzeret beyân ederek orucunu bozmamalıdır.

Dâvette orucunu bozmak istemeyen bir kişiye Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تَكَلَّفَ لَكَ أَخُوكَ وَتَقُولُ إِنِّي صَائِمٌ

“Karde liğin senin için bu kadar külfete girdiği hâlde, sen “Oruçluyum” demekte hâlâ ısrâr ediyorsun.” [54] buyurdu. **İbn Abbâs**: “İyiliklerin en üstünü, kendi nâfile orucunu bozmak sûretiyle arkadaşlarına ikrâmda bulunmaktır.” buyurdu. Hâne sahibinin gönlünü hoş etmek maksadıyla tutmakta olduğu nâfile orucunu bozmak, ibâdet ve güzel ahlâktır. Sevâbı, oruca devâmından daha çoktur. Şâyet orucunu bozmazsa, ona yapılacak ikrâm, güzel koku sürmek ve tatlı sohbet etmektir.

Dördüncüsü: Yemeğinin, evinin, mefrûşâtının helâl olduğu şüpheli olan veyâ içki ve benzeri yasak olan şeyler sofrasında bulunan, evi ipek minderler, gümüş kaplar, canlı resimlerle süslü olan ve meclisinde çalgı, oyun, eğlence, dedi-kodu, çekiştirme, kovuculuk, yalan, iftirâ ve benzeri kötülükler bulunan kimsenin

dâvetine icâbet edilmez. Bunların bulunması icâbete mânidir. Hattâ bâzılarına gitmek mekruh ve bâzılarına gitmek ise haramdır. Dâvet eden zâlim, bid’at sahibi, fâsık ve kötü bir insan olup dâvetiyle şöhret ve gösteriş peşinde koşuyorsa yine dâvetine icâbet edilmez.

Beşincisi: Dâvete icâbet eden kimsenin ecir kazanabilmesi için gâyesi karnını doyurmak olmamalıdır. Bu niyetle giderse, dünyalık peşinde gezmiş olur. Belki aşağıda sıralanan niyetlere sâhip olmalıdır:

a) Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.):

لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لَأَجَبْتُ

“Kura’a (köye) da dâvet edilsem icâbet ederdim.” hadîsine uyarak sünneti yerine getirmeyi;

b) Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

مَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ

“Dâvete icâbet etmeyen, Allah’a ve Rasûlüne isyân etmi tir.” [55] hadîs-i şerifine uyarak isyândan kaçınmayı,

c) Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

مَنْ أَكْرَمَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ فَكَأَنَّمَا أَكْرَمَ اللهَ

“Müslüman din karde ine ikrâm eden, Allah’a ikrâm etmi olur.” [56] hadîs-i şerifine uyarak, dâvet edene ikrâmı,

d) Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizin:

مَنْ سَرَّ مُؤْمِناً فَقَدْ سَرَّ اللهَ

“Mü’mini sevindiren, Allah’ı memnûn etmi olur.” [57] hadîsine uyarak, dâvet edeni sevindirmeyi,

Resûl-i Ekrem, Allah için birbirini sevenlerin, birbirini yedirmelerini ve ziyâret etmelerini şart koştuğundan; Allah için birbirini sevenlerden olabilmek için, sevdiklerine yedirmeye hazırlandığı gibi, ziyâfete giden de bu niyetle gitmelidir.

e) Gitmemekle aleyhinde “Kötü huyludur, kibirlidir.” gibi dedikodulardan kendisini kurtarmaya niyet etmelidir.

Şu saydıklarımız, dâvete icâbette aranacak altı niyettir. Bunlardan yalnız bir

tanesinin bile, insanı Allah'a daha çok yaklaştıracağı âşikârdır.

Büyüklerden birisi; "Yemeye, içmeye varıncaya kadar her işimde bir hayır niyetine sahip olmayı severim." demiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), hadîsinde:

إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ

هِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ

كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى

مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ

"Ameller(in kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise eline geçecek olan ancak odur. Her kimin hicreti Allah'a ve Rasûlüne müteveccih ise hicreti Allah'a ve Rasûlüne ula ır. Her kimin de hicreti kendisine isâbet edecek dünyalığa veyâ nikâh edeceği bir kadından dolayı ise artık hicreti (Allah'ın ve Rasûlü'nün rızâsına değil) hicret sebebi olan eye müntehîdir." [58] buyurmuştur. Niyet, ancak tâat ve mübah olan şeylere tesir eder. Menhiyyâta tesîri olamaz. Meselâ, dostlarını memnûn etmek için içki veyâ başka bir haram için onlara müsâade ettikten sonra, "Beni niyetim kurtarır. Zîra ameller niyete göredir." demesi, kendisine bir fayda sağlamaz. Bunun aksine olarak, en büyük ibâdet olan gazâ ve harpte dünyalığı, rutbe, servet ve ün almayı niyet etmesi, bu gazâ ve harbi ibâdet olmaktan çıkarır. Demek ki niyet, tâat ile mübahda müessir olur. Mübah olan bir işte iyiliği niyet ederse sevâp, kötülüğü niyet ederse günâh kazanır. Bunun gibi, ibâdetlerde Allah rızâsına niyet ederse mükâfat, riyâ ve gösteriş gibi şeyleri niyet ederse günâh kazanmış olur.

DÂVET OLUNAN MECLİSTE BULUNMANIN ÂDÂBI

Odaya girmenin âdâbı:

Mütevâziyâne bir şekilde odaya girip, müsâit bulduğu yere oturmalıdır. Dâvet olunan yere zamanında gitmeli. Ne vaktinden evvel, ne halkı bekletecek şekilde sonraya kalmalıdır. Odada kimseyi rahatsız etmemeli, ev sahibinin gösterdiği yeri kabul edip oturmalıdır. Çünkü belki ev sahibi yerleri ona göre ayarlamıştır. Ev sahibine muhâlefet göstermek, programını bozar. Meclistekiler, kendisine önde yer gösterirlerse de onlara tevâzu göstermelidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem

(s.a.v.) Efendimiz hadisinde:

إِنَّ مِنَ التَّوَاضُعِ لِلّٰهِ الرِّضَا بِالدُّونِ مِنَ الْمَجْلِسِ

"Meclisin a ağı tarafını kabul etmek, Allah için tevâzudandır." [59] buyurmuştur. Kadınlar tarafına bakan kapıya doğru oturmamalıdır. Yemeklerin geldiği tarafa fazla bakmamalı; bu gibi hareketler hafifliktir. Yanına gelip oturanın hâl ve hatırını sormalı ve ona hürmette bulunmalıdır.

Ev sahibi, yatmak üzere gelen misafire helâyı, abdest alma yerini ve kıble istikametini göstermelidir. **İmâm Mâlik**, İmâm Şâfii'ye böyle yapmıştır. İmâm Mâlik, misafirlerinden önce kendi elini yıkamış ve "Hâne sahibi, dâvet ettiği için önce kendi elini yıkamalıdır." demiştir. Sonunda da, en son gelen ile yemesi için, sona kalmalıdır.

Dâvet yerine giden kimse, orada gördüğü kötü şeyi, gücü yettiği takdirde değiştirmelidir. Gücü yetmediği takdirde onu dili ile reddederek oradan ayrılmalıdır. Bu kötü şeyler de ipek minderler, gümüş ve altın kaplar, sûretler, çalgılar, oyunlar, açık saçık kadınlar ve benzeri haram olan şeylerdir. Hattâ **Ahmed b. Hanbel:** "Gittiği yerde yüzü gümüş işlemeli sürme kabı veyâ cibinlik gibi ince perde görse yine oturmaz. Çünkü bunlar, soğuğa ve sıcağa mukavemeti olmayan ve gizleme vazîfesini bile göremeyen lüzûmsuz şeylerdir. Duvarlara ipeklerin asılmış olduğunu görürse, yine çıkar. Hattâ kiraladığı evde veyâ girdiği hamamda sûret (resim) bulursa, onları kazıtmalıdır. Eğer buna gücü yetmezse, oradan da çıkmalıdır." demiştir. İmâm Ahmed, ancak kapı sürgüleri gümüşten olan yerlerde oturmaya cevaz vermiştir.

Ahmed b. Hanbel'in bu sözleri doğrudur. Ancak tül perdeler ile duvarlara asılan ipekler, haram değildir. Haram olan, yalnız erkeklerin ipek giymeleridir. Nitekim hadîste:

هٰذَانِ حَرَامٌ عَلٰى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِإِنَاثِهَا

"Bunlar (İpek ve altın) ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir." [60] buyrulmuştur.

Duvarlarda asılı olan ipeklerle erkeklerin bir münâsebeti yoktur. Belki evlâ olan, mübah olmalarıdır. Çünkü âyet-i celîlede:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ

“De ki, Allah’ın kulları için yarattığı zînetleri kim haram eder?” (A’râf sûresi, 7/32) buyrulmuştur. Gösteriş için olmadıkça bir mahzûr yoktur. Şâyet “Erkekler bunlara bakarak zevk aldıkları için haramdır.” demek istiyorsa, bu da yanlıştır. Çünkü erkeklerin kadınların giydikleri ipeklere bakması helâl oluyor da, duvarda asılı ipeklere bakmaları neden haram olsun?

YEMEĞİ HAZIRLAMANIN ÂDÂBI

Bunun da beş âdâbı vardır:

1 - Birinci vâzife; yemeği acele hazırlamaktır. Bu, misafire ikrâmdır. Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) bir hadîsinde:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

“Allah’a ve âhiret gününe imân eden, misafirine ikrâm etsin.” [61] buyurmuştur. Ekseriyet toplandığı, vakit geldiği hâlde bir-iki kişinin geç kalması hâlinde mevcûtların hakkı tercîh edilir ve sofra kurulur. Ancak, geç kalanlar fakir veyâ kalbi kırılacak kimseler ise beklemekte beis yoktur. Allahu Teâlâ’nın:

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ

“İbrâhim’in (Allah indinde) **şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi?”** (Zâriyât sûresi, 51/24) âyetindeki “İkrâm olunmuşlar.” ifâdesinin mânâsı da, “Hemen yemekleri verilmiş” demektir. Nitekim.

فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ

“Hemen bir bahâne ile ehline gitti, bir semiz dana getirdi.” (Zâriyât sûresi, 51/26) âyetleri, buna delâlet etmektedir. “Revğan”; süratli gitmek demektir. Bâzılarına göre gizlice gitmektir. Bâzılarına göre de, “Bir but et getirdi.” Buna “İcl” denmesi, acele getirmesindendir.

Hâtem-i Esamm: “Acele Şeytan’dan, teennî (ağır olmak) Rahmân’dandır. Yalnız beş şeyde acele sünnettir. Bunlar da: misafiri yedirmek, cenâzeyi defnetmek, yetişkin kızı evlendirmek, borcu ödemek, günâha tövbe etmektir.” demiştir.[62] Düğünün ilk gününde yemek vermek sünnet, ikinci gününde âdet, üçüncü gününde ise riyâdır.

2 - Yemeği sıraya koymak, (Mîdeyi yumuşak tutmak için) -varsa- önce meyveyi koymak. Tıbbî bakımdan da bu daha doğrudur. Çünkü hazmı daha kolaydır.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bu tertîbe riâyet edilerek:

وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ

"Tercîh ettikleri meyvelerden ve canları arzu ettiği kuş etlerinden (yerler.)**"** (Vâkıa sûresi, 56/20-21) buyrulmuş, meyve et üzerine takdîm edilmiştir. Meyveden sonra ise et ve tirit takdim edilmelidir. Zira Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ

"Âi e'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tirit yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." buyurmuştur. Bunun üzerine bir de tatlı getirirse her çeşit iyi yemekleri toplamış olur. Allahu Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de İbrahim aleyhisselâm'ın, misafirine büryan (bir nevi kuzu kebâbı) takdîm ettiğini ve bunun bir ikrâm olduğunu haber vermesi, et yemeğinin, iyi bir ikrâm olduğuna delîldir. Yine Allahu Teâlâ iyi yemekleri tavsîf ederken şöyle buyuruyor:

وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى

"Size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik." (Bakara sûresi, 2/57)

Burada ete "Selvâ" denmesi, etin diğer yemeklerin de yerini tutup, yiyen kimseyi tesellî ve teskîn etmesi bakımındandır. Etin yerini hiç bir yemek tutamaz. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

سَيِّدُ الْإِدَامِ اللَّحْمُ

"Yemeklerin en üstünü ettir." buyurdu. Allahu Teâlâ, bal ve eti tavsîf ettikten sonra:

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

"Size rızık ettiklerimizin iyilerinden yiyin." (Bakara sûresi, 2/57) buyurmuştur. Bu da et ile tatlının, yemeklerin iyisinden olduğunu bildirmektedir. Ebû Süleyman Dârânî: "Yemeklerin iyisini yemek, Allahu Teâlâ'nın rızâsını celbeder." demiştir.

Bütün bu tayyibât, temiz ve iyi yemekler, bir de soğuk su içmek ve sonunda ılık su ile elleri yıkamakla tamamlanır. **Me'mûn:**[63] "Buzlu su içmek Allah'a şükrü

gerektirir.” dedi. Edîblerden biri: “Dostlarını dâvet edip onlara koruk aşı ve boranı[64] yedirip bir de soğuk su içirdin mi, işte ziyâfeti tamamlamış oldun.” demiştir. Bir ziyafette fazla masraf eden hâne sahibine, hekimin biri: “İyi pişmiş ekmeğin, keskin sirke ve bir de soğuk suyun bulundu mu kâfi idi, bu masraflara hiç de lüzûm yoktu.” dedi. Diğer hakimin biri: “Bir kap yemek üzerine bir tatlı, mütenevvî yemeklerden çok daha iyidir. Bir çeşitten doymak, çok çeşitli yemeklerden hayırlıdır.” dedi. Denildi ki; yeşil sebzelerin bulunduğu sofrada melekler de hâzır olur. Bu gibi yeşil sebzelerle sofrayı süslemek de müstehabdır. Haberde “İsrailoğullarına inen sofrada hilyon otu veyâ pırasadan başka her çeşit sebze mevcûttu.” diye vârid olmuştur. Yine bu sofrada başucunda sirke, kuyruk tarafında da tuz bulunan bir de balık ve üzerlerinde birer zeytin ve birer de nar bulunan yedi çörek vardı. Sofranın bu şekilde bezenmesi, insanın zevkini ve iştahını arttırır.

3 - Yemeklerin iyisini önce getirmeli ki, arzu edenler onlardan bolca yiyebilsin de sonradan çok yemeğe lüzûm göstermesinler. Hâlbuki ehl-i keyif, fazla yemek için önce kaba sonra da nefis yemekleri sofraya koymakla lüzûmundan fazla yemek yemiş olurlar. Bu ise sünnete ve sıhhate aykırıdır. Eskiler bütün yemekleri ortaya koyar, herkes canı arzu ettiğinden yemekle karnını doyurmuş olurdu. Aynı zamanda fazla da yemezlerdi. Ev sahibinin başka yemeği bulunmadığı takdirde “İşte yemek budur, karnınızı bundan doyurmaya çalışın.” derdi.

Hattâ bâzı mürüvvet sahiplerinin, yemeklerin listesini misâfirlerine arzettiği de hikâye edilir. Irak’tan gelen şeyhin birine Şam’da sofra kurmuşlar ve bir yemeği öne sürmüşler. Şeyh: “Irak’ta bu yemeği en sona alırlar.” demesi üzerine, Şamlılar: “Bizde de usûl böyledir. Fakat bu adamın başka yemeği yoktur. İlki de bir, sonu da budur.” demeleri üzerine, Şeyh mahcûb olmuştur. Başka birisi: “Birkaç kişi bir evde misafirdik. Bize kurutulmuş ve pişirilmiş kelle getirdiler. Ondan bir şey yedik fakat doymadan bıraktık. Çünkü üzerine başka bir çeşit ve hiç olmazsa meyve bekliyorduk. Ne yazık ki, o yemek kalktıktan sonra leğen ibrik gelince, birbirimize bakakaldık. O sırada meşâyıhtan şakacı bir zat “Allah gövdesiz başlar yaratmağa kadirdir.” dedi. Hâdiseyi anlatan adam devamla “Biz o gece sahura kadar ekmek artıklarını arayacak kadar aç bekledik.” dedi. Bunun için ya bütün yemekleri ortaya koymalı yâhut başka yemek olmadığını haber vermelidir.

4 - Misâfirler elini çekmeden yemekleri kaldırmamalı. Belki son lokmayı da yemek isteyen olur. O yemeğin son lokmasını yemek, onun için başka yemekten

daha hayırlı olabilir.

Sûfilerden ve aynı zamanda çok şakacı bir zât olan **Sutûrî**[65] şöyle anlatıyor: “İleri gelenlerden bir kaç kişi ile zengin bir cimride misâfir bulunuyorduk. Bir kuzu geldi. Misâfirler, kuzuyu parçaladı. Bunu gören cimri dayanamadı, daha yarıyı yememiştik ki hizmetkârına “Kuzuyu kaldır, çocuklar yesin.” dedi. Ben de hizmetkârın arkasından koştum. “Nereye gidiyorsun?” diyenlere, “Çocuklarla yemeğe gidiyorum” dedim. Bunun üzerine cimri ev sahibi utanarak, kuzuyu geri getirtti.”

Yine bunun gibi, misâfirler çekilmeden, kendisi elini çekmemelidir. Çünkü misâfirlerden, belki utanıp yiyemeyen olur. Hattâ kerem sahibi insanlar, yemek çeşitlerini misafirlerine bildirir ve onları yemekte serbest bırakırlardı. Bitirmeye yakın, kendisi de diz çökerek “Bismillâh” der, elini yemeğe uzatır ve “Haydi benimle beraber yiyin.” der ve bu sûretle onların doymalarına yardım ederdi. Bu ise güzel bir harekettir.

5 - Sofraya yetecek kadar yemek getirmelidir. Yemeği az koymak, mürüvvet değildir. Fazlası da- hele koyduğu yemeği tamamen yemelerini arzu etmiyorsa- isrâf ve riyâ olur. Ancak gönül hoşluğu ile misafirlerinin yemeğin hepsini yemelerini istiyor ve artan ile yümn ü bereket kasdediyorsa, o zaman zarar etmez. Zîra hadîste: “Misafirin önünden artan yemeği yiyen kimseye, o yemekten sorulmaz.” buyurulmuştur. **İbrahim b. Edhem** sofraya pek çok yemek koymuştu. **Süfyân-ı Sevrî**: “İsrâf değil mi, ne yapıyorsun?” deyince İbrâhim: “Misâfirin önüne konan yemekte isrâf olmaz.” demiştir. Bu maksatla olmadığı takdirde, sofraya fazla yemek koymak, külfet olur.

İbn Mes’ûd (r.a.): “Yemeği ile gösteriş yapanın dâvetine icabetten nehyolunduk.” demiştir. Sahâbeden pek çokları, bu gibilerin yemeğini mekruh saymıştır. Bunun için Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.) sofrasında yemek artmamıştır. Zîra onlar, ihtiyaçtan fazla yemeği sofrada bulundurmaz ve hattâ tam doyuncaya kadar da yemezlerdi.

Âdâbdan birisi de, pişirdiği yemeklerden evvelâ kendi ev halkına ayırmalıdır ki, gözleri misâfirin sofrasında kalmasın. Şâyet böyle yapmazsa, onlar misâfirin sofrasından artanı beklerler. Bir şey artmayınca da canları sıkılır, misâfirin aleyhinde dedi-kodu yaparlar. Bu sûretle de çoluk çocuğunun arzu ettiği yemeği misâfirlerine yedirmekle onlara ihânet etmiş olur. Misâfirin, sofrada artan yemeği götürmeye hakkı yoktur. Sûfiler, buna zillet derler. Ancak, ev sahibi sarâhaten izin verir veyâ artan yemeği götürmesinden memnûn kalacağını bilirse, o zaman götürebilir. Hâne sahibinin muvafakatini aldıktan sonra, artan

yemeği, arkadaşlar arasında müsâvî şekilde bölmeli ve herkes hissesine düşeni almalı veyâ utandığından değil, gönülden arkadaşına müsâade ettiğini alabilmelidir.

DAVETTEN DÖNMENİN ÂDÂBI

Bunun üç âdâbı vardır:

1 - Ev sahibi, misâfirleri ile beraber kapıya kadar çıkmalıdır. Bu, misâfire ikrâmdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), böyle emretmiştir. Nitekim hadîste:

«مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ»

“Allah’a ve âhirete imân eden, misafirine ikrâm etsin.” buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

«إِنَّ مِنْ سُنَّةِ الضَّيْفِ أَنْ يُشَيَّعَ إِلَى بَابِ الدَّارِ»

“Misafiri, kapıya kadar uğurlamak, usûldendir.” buyurmuştur, **Ebû Katâde** şöyle anlatıyor: “Hâbeş Kralı Necâşî’nin bir heyeti Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.)’i ziyarete gelmişti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bizzât onlara hizmete başladı. Bunu gören ashâb: “Biz varız; sen otur, yâ Rasûlallah!” demeleri üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

«كَلَّا إِنَّهُمْ كَانُوا لِأَصْحَابِي مُكْرِمِينَ وَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أُكَافِئَهُمْ»

“Hayır, aslâ müsâade edemem. Çünkü onlar benim ashâbıma orada (Habe istan’da) ikrâm ettiler, ben de bizzât mukabelede bulunmak isterim.” demi tir.

Misâfire tam mânasıyla ikrâm etmek için geldiğinde, sofra başında ve giderken kendisine güleryüz göstermek ve hoş sohbette bulunmaktır. Misâfirin asıl arzu ettiği güleryüz, tatlı dil ve hüsn-i kabuldür.

Evzâî’ye[66] “Misâfire ikrâm nedir?” diye sormuşlar, Evzâî “Güler yüz ve tatlı dildir.” demiştir.

Yezîd b. Ebî Ziyâd da:[67] “Abdurrahman b. Ebî Leylâ’nın[68] huzûruna her girdiğimde, benimle güzel konuşur ve bana nefis yemekler yedirirdi.” demiştir.

2 - Misâfir, -her ne kadar kendisine gereği gibi ikrâm yapılamasa bile- gönül hoşluğu ile ve memnûniyetini ifâde edecek şekilde ayrılmalıdır. Böyle yapmak, iyi ahlâk ve tevâzuun eseridir. Nitekim Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.):

«إِنَّ الرَّجُلَ لَيُدْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ»

“Muhakkak ki ki i güzel ahlâkı sâyesinde gündüz oruçlu, gece ibadet edici (olanların) derecesine yükselir.” [69] buyurmuştur.

Eskilerden birinin verdiği bir ziyâfette dâvetlilerden birisi bulunamamıştı. Dâvet edildiğini duyunca sonradan ev sahibine geldi. Ev sahibi:

- “Ne var, ne istiyorsun?” diye sordu. Adam:

- “Dâvet etmiştiniz, geç haber aldım ve şimdi geldim.” dedi. Ev sahibi:

- “İyi ama dâvet bitti, misâfirler dağıldı gitti.” Adam:

- “Artan bir şey kalmadı mı, isterse bir ekmek ufağı olsun bana yeter.” dedi. Ev sahibi:

- “Maalesef hiç bir şey kalmadı.” dedi. Adam:

- “O halde yemeğin piştiği tencereyi getirin onu sıyırayım.” dedi. Ev sahibi:

- “Maalesef onu da yıkadık.” deyince misâfir: “Elhamdülillah” diyerek oradan ayrıldı. Bunu görenler:

- “Ne idi, nasıl oldu bu iş?” diye sorduklarında, adam:

- “Ev sahibi bizi hayır niyetiyle dâvet etti. (Yetişemedim, sonra gittiğimde de yine iyi niyetle geri çevirdi.) Biz de memnûn olarak ayrıldık.” dedi.

İşte tevâzu, güzel ahlâk budur. Şöyle hikâye olundu: **Cüneyd-i Bağdâdî**’nin hocasını, bir çocuk dört kere babasının ziyâfetine dâvet etti. Fakat her defâsında da babası bu zâtı kovdu. Her defâsında çocuğun gönlünü hoş etmek için dâvete icâbet ettiği gibi, babasının arzusuna uyarak da geri dönerdi.

İşte bu gibiler, belâyı Mevlâ’dan bilen, Allah için tevâzû ile zillete düşen, tevhîd ile huzûr bulup red ve kabulü Allah’ın bir imtihânı kabul eden, insanların ikrâmı ile koltukları kabarmadığı gibi, onların tahkîrine de aldırış etmeyip her şeyi Allah’tan bilen kimselerdir. Bunun için biri: “Ben dâvete hiç de icâbet etmek istemem. Fakat icâbetimin sebebi, cennetin yemeklerini hatırlamak içindir. Cennetin yemekleri nefis, zahmetsiz olduğu ve herhangi bir şekilde hesap sorulmayacağı için, dâvet yemeği de öyledir.” demiştir.

3 - Ev sahibinin müsâadesini almadan çıkmamalı, gönlünü alıncaya kadar oturmalıdır. Misâfir olarak gittiği yerde ev sahibine ağırlık vermemek için, üç günden fazla kalmamalıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

«اَلضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا زَادَ فَصَدَقَةٌ»

“Misâfirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır.” [70] buyurmuştur. Ev sahibi

samimî olarak ısrâr ederse o zaman daha da fazla kalabilir. Misafire bir yatak temin etmek, müstehaptır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

«فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ، وَفِرَاشٌ لِلْمَرْأَةِ، وَفِرَاشٌ لِلضَّيْفِ،
وَالرَّابِعُ لِلشَّيْطَانِ»

"Bir yatak kendisinin, biri ailesinin, biri de misâfirinindir. Bundan fazlası eytân içindir." [71] buyurmuştur.

FASIL: YEMEK ÂDÂBI

1 - Sokakta yemek:

İbrâhim en-Nahaî:[72] "Sokakta yemek, âdî bir harekettir." dedi ve bunu Rasûl-i Ekrem'e (s.a.v.) isnâd etti.[73] Fakat isnâdı garibdir. **Abdullah b. Ömer** (r.a.): "Biz, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında (bâzen) yürürken yer ve ayakta iken de su içerdik." demekle bunun aksini nakletmiştir. Meşhûr bir zât da, sokakta yerken görülmüştür. Kendisine: "Sokakta niçin yiyorsun?" diye sorduklarında: "Yazıklar olsun, neden böyle söylüyorsunuz? Acıktık, yemek için eve mi gidelim?" demiştir. Kendisine: "Hiç olmazsa mescide gir" diyenlere de: "Yemek için Allah'ın evine girmekten hayâ ederim!" demiştir. Bu iki zıt görüşü şu şekilde telif edebiliriz: Âdetler, muhît ve şahıslara göre değişir. Variyeti itibariyle sokakta yiyebilecek seviyede olanlar için sokakta yemek bir tevâzûdur. Fakat vaziyeti ile mütenâsip olmayan kimselere, sokakta yemek mekruh olduğu gibi, hattâ şahidliğine dahi tesîr eder ve mürüvvetsizliğine delîl olur.

2 - Hz. Ali'nin (r.a.) Öğütleri:

- "Hz. Ali (r.a.): "Yemeğe tuz ile başlayan kimseyi, Allahu Teâlâ yetmiş dertten kurtarır.
- "Her gün yedi adet acve hurması yiyen kimsenin mîdesinde hastalık kalmaz.
- "Her gün yirmi adet kuru üzüm yiyen kimsenin bedeninde ârıza kalmaz.
- "Et, eti bitirir. Tirit Arab yemeğidir. Bıskarıcat (tavuk, ve et suyu)[74] mîdeyi genişletir, baldırları büyütür.
- "İnek eti hastalık, sütü ve yağı şifâdır.
- "Az yemek şartıyla, içyağı da hastalığı izâle eder.
- "Lohusaya en faydalı yemek, olgun hurmadır.
- "Balık şişmanlığı giderir, insanı zindeleştirir.
- "Misvak kullanıp Kur'an okumak, balgamı izâle eder.

- “Yaşamak isteyenler, erken kahvaltı etmeli, akşamları az yemeli, ayakkabı giymeli, cinsî münâsebeti azaltmalı ve fazla borç yapmamalıdır.”

3 - Bir tabibin Haccac’a tavsiyeleri:

Haccac, tabîbin birine: “Bana tavsiyede bulun, bulunacağın tavsiyeye göre hareket edeyim.” dedi. Tabîb; “Evlenirsen genç kadın al. Genç olan, körpe hayvanın etini ye. Yemeği iyi pişirmeden yeme. Hasta olmadıkça keyfî olarak ilâç kullanma. Dalında olgunlaşan meyveyi ye. Yemeği iyice çiğne. Canının istediği yemeği ye. Yemek üzerine su içme. Su içer içmez, hemen üzerine yemek yeme. Küçük ve büyük abdestini bekletme. İdrarın hapsi, mecrâsı kapatılan nehrin, etrafını tahrip etmesi gibi, vücudu tahrip eder. Gündüz yemekten sonra biraz uyu. Akşam yemeğinden sonra- yüz adım da olsa- yürümeden uyuma.” demiştir. Arapların “Sabah kahvaltısından sonra yat uzan, akşam yemeğinden sonra gezin.” sözü bu mânâdadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

«ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى»

“Sonra salınarak ehline gitti.” (Kıyâme sûresi, 75/33) buyurulmuştur. Buradaki “Yetemattâ” kelimesi aslında “Yetemattatu” idi. Bir cinsten üç harfin bir arada bulunması kerih olduğu için, biri hazfedildi. “Temdü” de “Temdüdü” idi. Tahfîflik için, dal harfinin biri hazfedilmiştir

4 - Evden çıkmadan yemek yemenin zarûreti:

Haberde:

«قَطْعُ الْعُرُوقِ مَسْقَمَةٌ، وَتَرْكُ الْعَشَاءِ مَهْرَمَةٌ»

“Damarları kesmek hastalığa, ak am yemeğini kesmek ise ihtiyarlığa sebebtir.” [75] diye vârid olmuştur. Araplar: “Akşam yemeğini terk etmek, uylukların yağını eritir.” derler. Hakîmlerden biri oğluna şöyle öğüt vermiştir:

“Oğlum, sabah kahvaltını yapmadan dışarı çıkma. Çünkü kahvaltı sâyesinde halîm ve ağırbaşlı olursun. Aynı zamanda çarşıda gördüğün her şeye de canın çekmez.” demiştir. Hakîmin biri, tavlı ve şişman bir adama kinâye yolu ile: “Sırtındaki kadifeyi kim dokudu ve bunu nasıl temin ettin?” deyince adam: “Ekmeğin özünü, genç hayvanın etini yemekle; menekşe ile yağlanıp keten elbise giymekle temin ettim.” diye cevap vermiştir.

5 - Himye, diyet (rejim):

Bâzıları; "Perhiz hastalara faydalı, sağlamlara zararlıdır." dediler. Diğer bâzıları da: "Diyet edenlerin tehlikeden korunmaları katî, âfiyet bulmaları şüphelidir. Sıhhatli iken de diyete riâyet, güzeldir." demişlerdir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) **Süheyb**'i (r.a.) hurma yerken gördü. Hâlbuki gözünün biri ağrıyordu. Ona:

«أَتَأْكُلُ التَّمْرَ وَأَنْتَ رَمِدٌ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّمَا آكُلُ

بِالشِّقِّ الْآخَرِ»

"Gözün ağrıdığı halde, hurmayı nasıl yiyorsun?" deyince, Suheyb şaka yollu: "Yâ Rasûlallah, ağrımayan tarafından yiyorum." diye cevap verdi.[76] Bu cevap, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hoşuna gitti ve gülümsedi.

6 - Cenâze sahiplerini yedirmek:

Ölü evine yemek götürmek müstehaptır. **Câfer b. Ebî Tâlib**'in ölüm haberi geldiği vakit, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

«إِنَّ آلَ جَعْفَرٍ شُغِلُوا بِمَيِّتِهِمْ عَنْ صُنْعِ طَعَامِهِمْ فَاحْمِلُوا

إِلَيْهِمْ مَا يَأْكُلُونَ»

"Muhakkak ki Câfer'in ölümü, çoluk çocuğunu yemek pi irmekten alıkoymu tur; onlara yiyecek götürün."[77] buyurmuştur. Cenâze evine üç gün yemek vermek sünnettir, ölü evine gelen yemekten herkes yiyebilir. Ancak ağıtçılar için hazırlanan yemek yenmez. Ölü sahibinin bunlara yemek vermesi lâzım gelmez.

7 - Zâlimlerin ziyafeti:

Zâlim olan kimsenin ziyâfetine gitmek doğru değildir. Şâyet mecburiyet hâsıl olursa, az yemelidir. Hattâ tezkiyecilerden biri, sultanların ziyâfetine giden kimsenin, şehâdetini kabul etmemiştir. Adam: "Ben mecbûriyet karşısında gittim" dedi. Tezkiyeci: "Ama iyi yemeklere hücum edip, büyük lokmalara sarıldığını gördüm. Buna da mecbûr değildin ya!" dedi.

Bir müddet sonra Sultan, bu tezkiyeciyi yemeğe zorladı; "Yemekten ye." dedi. Tezkiyeci: "Ya yemeğinden yemem veyâhut da tezkiyeciliği bırakırım." deyince, hükümdar başka tezkiyeci bulamadığı için kendisini serbest bıraktı. Hikâye olundu ki; **Zünnûn-ı Mısrî**[78] hapsedilmişti. Birkaç gün yemek yemedi. Bunu duyan kardeşliği bir kadın, kendi el emeğinden arttırdığı bir yemeği gardiyanla

ona gönderdi. Fakat o yine yemeği reddetti. Kadın: "Helâl kazancımdan sana yemek gönderdim. Niye yemedin?" diye kendisine itâb edince, Zünnûn gardiyanın elini işaret ederek: "Evet yemek helâldi. Fakat zâlimin tabağında idi. Onun için yemedim." dedi. İşte bu hareket, takvanın son haddidir.

8 - Hikâye olundu ki; **Feth-i Mûsulî**, Bişr-i Hâfî'yi ziyarete gitti. **Bişr-i Hâfî**, hizmetkârı Ahmed Celâ'ya bir miktar para vererek: "Git iyi ekmek ve nefis katık al gel." dedi.

Ahmed Celâ: "İyi pişmiş ekmek aldı, sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yalnız süt hakkında *"Allahım! Bunu bize mübârek kıl ve rızkımızı bundan arttır."* dediğini hatırladı. Bunun için bir miktar da süt aldı. Nefis katık olarak da hurmayı seçti, aldı ve eve geldi. Fethi Mûsulî oturdu kendi başına yedi ve artanı alıp gitti.

Bunun üzerine **Bişr-i Hâfî**: "Yemeğin nefisini getir dediğimin sebebini biliyor musunuz? Çünkü nefîs yemek, samimî şükrü gerektirir. Beni niçin dâvet etmediğini biliyor musunuz? Çünkü misâfir ev sahibini dâvet etmez. Artanı niçin götürdüğünü biliyor musunuz? Zîra tevekkül sahîh olduğu vakit, azık taşımakta beis yoktur." dedi.

Ebû Ali er-Ruzbârî (Allah rahmet etsin) bir ziyâfette bin kandil yaktı. Birisi kendisine: "İsrâf ettin." dedi- Ebû Ali bu zâta: "İçeri gir bak, Allah rızâsı için olmayıp gösteriş için yanmış hangi ışık bulursan onu söndür." dedi. Adam içeri girdi baktı ve söndürecek bir ışık bulamadı. Ebû Ali el-Rüzbârî bir defâ satın aldığı külliyetli miktardaki şekerden mihrâblı kubbeli bir yapı yaptırdı ve sonra da dervişlere: "Şunu yağma edin." diye emir verdi.

9 - İmâm Şâfiî'nin yemek hakkındaki öğütleri:

İmâm Şâfiî: "Yemek dört şekilde yenir" dedi:

1 - Tek parmak ile yemek; bu kibarlıktandır.
2 - Çift parmak ile yemek; bu da kibirdendir.
3 - Üç parmak ile yemek; bu da sünnettendir.
4 - Dört veyâ beş parmak ile yemek; bu da boğazının kulu, (oburdur.)

Dört şey bedeni kuvvetlendirir:

1 - Et yemek,
2 - Güzel koku,
3 - Münâsebet olmadan çok yıkanmak,
4 - Keten elbise giymek.

Dört şey bedeni zayıflatır:

1 - Fazla münâsebet,
2 - Fazla düşünce,
3 - Aç karnına çok su içmek,
4 - Çok ekşi yemek.

Dört şey gözün nûrunu azaltır:
1 - Pisliğe bakmak,
2 - İdâm edilene bakmak,
3 - Kadının edep yerine bakmak,
4 - Kıbleye arka çevirip oturmak.

Dört şey cinsî münâsebeti arttırır:
1 - Serçe, kuş eti,
2 - Itrıfîl-i ekber,
3 - Fıstık,
4 - Maydanoz yemek.

Dört türlü uyuma şekli vardır:
1 - Sırtüstü uyumak: Peygamberler uykusudur. Onlar, göklere bakarak bunların yaradılışı üzerinde düşünürler.
2 - Sağ omuz üzerine yatmak, âlimler ve âbidlerin uykusudur.
3 - Sol omuz üzerine yatmak, pâdişahlar uykusudur. Hazmı kolaylaştırır.
4 - Yüzükoyun yatmak, bu da şeytanlar uykusudur.

Dört şey aklı çoğaltır:
1 - Fazla ve lüzûmsuz konuşmamak,
2 - Misvâk kullanmak,
3 - Sâlihlerle beraber olmak,
4 - Alimler ile düşüp kalkmak.

Dört şey ibâdet sayılır:
1 - Dâima abdestli gezmek,
2 - Çok secde etmek,
3 - Camilere devâm etmek,
4 - Çokça Kur'ân okumak.

Yine **İmâm Şâfiî**: "Aç karnına hamâma girip çıktıktan sonra yemeyen kimsenin nasıl yaşadığına; kan aldırır aldırmaz yemek yiyen kimsenin nasıl ölmediğine,

şaşarım" demiştir.

Yine **İmâm Şâfiî**: "Veba hastalığının en faydalı ilâcı menekşedir" dedi. Doğrusunu Allah bilir.

Ebû Bekir b. Lâl **"Mekârim-i Ahlâk"**da Selmân'dan (r.a.) ayrı bir ifâde ile rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ukbe b. Amir'den (r.a.) rivâyet etti. Râviler arasında İbn Ebî Lubey vardır.

Harâitî, **"Mekârim-i Ahlâk"**da mürsel olarak Ebû'l-Minhaî'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İshak b. Râhûye **"Müsned"**inde. Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da. İbn Mardûye Tefsir'de rivâyet etmişlerdir.

Hâlen İsrail işgali altındadır.

Buhârî ile Müslim, Abdullah b. Ömer'den (r.a.) ayrı ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî ve Hâkim, Muâz'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, "Sahihtir" demiştir.

Hac bahsinde geçmiştir.

Ebû Dâvûd. sahih sened ile Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Zekât bahsinde geçmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.). rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve İbn Mâce, Enes'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Adı, Asker b. Husayn'dır. Hâtem-i Asamm'a arkadaş olmuştur. 245 Hicrî'de Bâdiye'de ölmüştür.

Tirmizî'nin, Enes'den (r.a.) bu mealde bir rivâyeti vardır. Bakınız Tirmizî Tercemesi C. 2, sf. 446'da 1353 numaralı hadis.

Taberânî'nin **"Sağîr"**indeki rivâyetinde "Akik'de iftar eder ve namazını kısaltırdı." şeklindedir. Akîk ile Medine arasında üç mil veyâ daha fazla mesâfe vardır. Gamîm köyleri Mekke ile Gasfan arasındadır.

Beyhakî. Ebû Sa'id el-Hudrî'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Dârekutnî de aynı meâlde Câbir'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İsfehânî, **Tergîb ve Terhib**'de Câbir'den (r.a.): Ukaylî. Ebû Bekir'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Yukarıda geçmiştir.

Buharî ile Müslim. Hz. Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Buhârî'nin birinci hadisidir. Tecrîd-i Sarih Tercemesi c. 1, sahife 1'e bakınız.

Harâitî **“Mekârim-i Ahlâk”**da; Ebû Nuaym, **“Riyâzü’l-Müteallim”**de Talha b. Ubeyd’den ceyyid sened ile rivâyet etmişlerdir?

Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, Hz. Ali’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Süreyc’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Sehl b. Sa’d’dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Abbâsî halîfelerindendir ve Hârûn Reşîd’in oğludur.

Me’mûn’un veziri Sehl’in kızı Boran’ın icad ettiği hazmı kolay bir yemektir. Boran’a nisbet edilerek “Boranî” denilmiştir.

Sutûrî, pâdişâhların perdedârına ve Kâbe’nin perdesini taşıyana verilen addır. Bu isimle bilinen iki şahıs vardır. Biri Ebû Hasan Ali b. el-Fadl. diğeri Ahdülazîz Muhammed b. Nasr’dır. Bu zât ise bunlardan başka birisidir ve künyesi Ebû Abdullah’tır.

Evzâî, Dımeşkli (Şamlı) büyük fakîh Abdurrahman b. Ömer’dir.

Benî Hâşim’in azadlılarından, Kûfeli bir zâttır. Hadis rivâyetinde bulunmuştur. 137 Hicride ölmüştür.

Medineli ve ensârdandır. Birçok rivâyetleri vardır. Kabîlesi kendisine bir hükümdar kadar saygı gösterirdi.

Taberânî **“Kebir”** inde Ebû Ümâme’den rivâyet etmiştir. Ayrıca Hâkim, Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet etmiş ve Buhârî ile Müslim’in şartlarına göre, sahihtir, demiştir.

Buhârî ile Müslim. Ebû Şurayh-ı Huzâî’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslm. Câbir’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tâbiînin ileri gelenlerinden bir zâttır.

Taberânî, Ebû Ümâme’den rivâyet etmiştir. Ayrıca İbn Adiy **“Kâmil”**de hem Ebû Ümâme ve hem de Ebû Hüreyre’den rivâyet etmiştir.

Bıskarıcat, iyice pişen et veyâ tavuk. Bir zaman suyu içinde sonra pırasa, havuç ve hilyon ile pişer katılaşır, soğur, yıkanır. Sonra ebâriz denen bir otla tekrar pişirilir. Sonra et suyu ve tortuları atılır. Şeker ile yeniden pişirilir, zağferan ile sıvanır ve bu sûretle mîdeyi genişlendiren bir ilâç olmuş olur.

İbn Adiy **“El-Kâmil”**de Abdullah b. Cerad’dan (r.a.) birinci fıkrayı; ikinci fıkrayı da Tirmizî, Enes’den (r.a.) rivâyet etmiştir. İbn Mâce de ikinci fıkrayı Câbir’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce, Suheyb’den (r.a.) “İsnâd-ı ceyyid” ile rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce. Abdullah b. Câfer’den (r.a.) hasen sened ile İbn Mâce ayrıca Esmâ binti Amis’den rivâyet etmiştir.

İsmi, Ebü’l-Feyyaz veyâ Sevban b. İbrâhim’dir. Sarı sakallı kâmil bir zât idi. Hicri 245 târihinde vefat etmiştir. Büyük evliyaullahtandır. Tabakat kitâplarının

hepsinde hayâtı yazılıdır.

RUB‘U’L-ÂDÂT
İKİNCİ KİTAB

NİKÂH ÂDÂBI
(KİTÂBU ÂDÂBİ’N-NİKÂH)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur. (O'na hamd ederim.) O Allah ki, vehim okları O'nun sun-i bedîinde (güzel eserinde) bir gedik ve bir menfez bulamaz. O'nun sanatının inceliği karşısında akıllar duraklar; şaşkınlık ve hayret içinde ric'ate mecbûr kalırlar. O'nun nîmetleri, lütûf ve ihsânları -isteseler de istemeseler de- ardı arkası kesilmeden bütün âlemleredir.

O Allah ki, insanları nutfeden yaratıp aralarında yakınlık ve hısımlık bağlarını tesîs etmesi, yarattığı şehvet hissi ile onları evlenmeye mecbûr edip nesillerini yaşatması, sonra aralarındaki akrabalığa ehemmiyet vermesi, sonra bu sebeple zinâyı harâm edip son derece takbîh etmesi, zinâya yeltenmeyi açık ve çirkin bir cürüm kabul edip evlenmeyi mübâh ve onu emir ve teşvik etmesi, O'nun en güzel ve en ince vasıflarından birini teşkil etmektedir.

Kâr ve zarar, iyi ve kötü, kolay ve çetin, dürülmüş ve dağılmış olarak, ilâhî mukadderât deryâlarının insanlar üzerine akıtılmış olduğuna tenbîh için, izzetlerini yıkmak ve kuvvetlerini kırmak üzere insanlara ölümü mukadder kılan, sonra rahim tarlasına tohumunu saçtırmakla ölümün getirdiği boşluğu doldurmak üzere yeni mahlûklar yaratan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzîh ederim.

Hesâba sığmayacak, ölçülüp sayılamıyacak kadar sonsuz salât ve selâm, korkutucu ve müjdeleyici olarak gönderilen, Hazret-i Muhammed'e ve Onun âline ve ashâbına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki: Nikâh dîni korumaya yardımcı, şeytanı zillete uğratıcı olduğundan, Allah'ın bu düşmanına karşı en sağlam bir kale ve hisardır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, diğer peygamberlere karşı iftihâr edeceği nesil çokluğunun yegâne sebebidir. O hâlde bundan daha ziyâde, sebeplerini araştırmaya, sünnet ve âdâbına riâyet edilmeye, fasıl ve kısımlarını tafsil ve îzâha lâyık, ne olabilir?

Evlenmenin ahkâmından bilinmesi lüzûmlu şeyler, üç bâbda açıklanabilir:

BİRİNCİ BAB:
EVLENMEYİ TEŞVİK VE İÇTİNÂB HAKKINDA

Bilmiş ol ki, âlimler evlenmenin fazîletinde ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı evlenmeyi ibâdet ile iştigâlden üstün ve efdal zannedecek kadar ileri gitmişlerdir. Diğer bir kısmı, nikâhın fazîletini kabul etmekle beraber, şehvet galebe etmeyip cinsî münâsebete zorlamadığı hâllerde, ibâdeti evlenmek üzerine tercîh etmişlerdir. Diğer bir kısmı da: "İlk kadınların ahlâkı dürüst ve kazançlar da meşrû olduğu için, her ne kadar o zaman evlenmek daha makbul idiyse de, bu zamanda evlenmemek daha makbuldür" dediler. Hakîkatin tecellîsi için evvelâ evlenmeyi teşvik veyâ men eden âyet ve hadîsleri; sonra evlenmenin temin ettiği kâr ve zararları anlatmamız lâzım ki, ancak bu sâyede bu gailelerden kurtulanlara evlenmenin efdal, kurtulamayanlara da evlenmeyi terk etmenin fazîleti anlatılmış olsun.

Evlenmeye teşvik:

Bu husustaki âyetler:

1 - «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامٰى مِنْكُمْ»

"İçinizden bekârları (erkek ve kadınları) **evlendirin."** (Nûr sûresi, 24/32)

2 - «فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ»

"Kocalarına ric'atle evlenmelerine mâni olmayın." (Bakara sûresi, 2/232) Bu da, evlenmeyi engellemekten bir nehiydir.

3 - «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً»

"Biz senden evvel rasûller gönderdik ve onlara da zevceler ve evlâtlar verdik." (Ra'd sûresi, 13/38) âyetinde Hak Teâlâ peygamberleri överken, onların evliliklerini de anlatmıştır.

4 - «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ»

"Onlar; "Rabbimiz! Eşlerimiz ve çocuklarımız hususundaki gözümüzü aydın kıl. Bize iyi bir eş ve hayırlı evlâtlar ver." derler." (Furkan sûresi, 25/74) Allahu Teâlâ, evlenmeyi istedikleri için, dostlarını övüyor:

Denildi ki: Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de, evlenmiş olan peygamberlerden bahsetmiştir. Hattâ Yahyâ aleyhisselâm da evlendi ve fakat münâsebette bulunmadı. Böyle yapması, evlenme sünnetini yerine getirmek ve gözünü nâmahremden korumak için idi. İsâ aleyhisselâm ise âhir zamanda yere indikten

sonra evlenecek ve çocuğu olacaktır.

Hadisler:

1 - «اَلنِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَقَدْ رَغِبَ عَنِّي»

"Nikâh, benim sünnetimdir. Sünnetimden i'râz eden, benden yüz çevirmi sayılır."

2 - «اَلنِّكَاحُ سُنَّتِي فَمَنْ أَحَبَّ فِطْرَتِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي»

"Evlenmek, benim sünnetimdir. Fıtratımı sevenler, sünnetimi yerine getirsinler." [79]

3 - تَنَاكَحُوا، تَكْثُرُوا، فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى بِالسِّقْطِ

"Evlenin, çoğalın. Zîra doğan çocuk dü ük de olsa, kıyamet günü ben sizin çokluğunuzla iftihâr ederim." [80]

4 - مَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي وَإِنَّ مِنْ سُنَّتِي النِّكَاحَ، فَمَنْ أَحَبَّنِي فَلْيَسْتَنَّ بِسُنَّتِي

"Sünnetimden i'râz eden benden değildir; sünnetlerimden birisi de evlenmektir. Beni sevenler sünnetimi yerine getirsinler." [81]

5 - مَنْ تَرَكَ التَّزْوِيجَ مَخَافَةَ الْعَيْلَةِ فَلَيْسَ مِنَّا

"Geçim korkusu sebebiyle evlenmeyen bizden değildir." [82] Bu hadîs, evlenmemeyi değil, evlenmemek için gösterilen sebebi yeriyor.

6 - مَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَتَزَوَّجْ

"Kudret sahibi olan evlensin."

7 - مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَا، فَلْيَصُمْ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ

"İçinizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Zîra evlenmek gözleri (haramdan) daha çok korur, zinâdan daha çok muhâfaza eder. Gücü yetmeyen kimse ise oruç tutsun. Çünkü orucun ehveti kıran bir hassası vardır." [83] Bu hadîs-i şerif, gözü haramdan ve izzeti hayâsızlıktan korumak için, evlenmeye teşvîk ediyor. "Vicâ" hayvanları burmak demektir. Burada şehveti kırmaktan kinâyedir.

8 - إِذَا أَتَاكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَأَمَانَتَهُ فَزَوِّجُوهُ، إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

"Dîn ve emniyetine inandığınız kimseler, size geldiği vakit onları everin. Eğer böyle yapmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve fesâd olur." [84] Evlenmeyi teşvik eden bu hadîs-i şerifte, illet olarak fesâd korkusu gösterilmektedir.

9 - مَنْ نَكَحَ لِلّٰهِ وَأَنْكَحَ لِلّٰهِ اسْتَحَقَّ وِلَايَةَ اللّٰهِ

"Allah için evlenip, Allah için evlendiren, Allah'ın dostluğunu kazanır." [85]

10 - مَنْ تَزَوَّجَ فَقَدْ أَحْرَزَ شَطْرَ دِينِهِ فَلْيَتَّقِ اللّٰهَ فِي الشَّطْرِ الثَّانِي

"Evlenen kimse dînînin yarısını korumu olur. Artık, diğer yarısında da Allah'a kar ı

gelmekten sakınsın.” [86] Bu hadîs, fesâddan korunmak için evlenmenin efdaliyetini ifâde etmektedir. Çünkü ekseriyetle insanın dînini ifsâd eden mîdesi ve edep yeridir. Evlenmekle bir tarafını korumuş olur.

11 - كُلُّ عَمَلِ ابْنِ اٰدَمَ يَنْقَطِعُ إِلَّا ثَلَاثٌ... وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ

“Ademoğlunun (ölümü ile) her ameli kesilir. Ancak üç eyden (kesilmez): Kendisi için duâ eden sâlih evlattan...” [87] Hayırlı evlâda ise ancak evlenmekle erişilir.

Bu hususta İslâm büyüklerinin sözleri:

Hazret-i Ömer (r.a.): “İnsanı nikâhtan ancak, âcizlik ve fâcirlik men eder.” buyurdu. Hz. Ömer, bu sözü ile dînin evlenmeye mâni olmadığını, ancak bu iki kötü hasletin mâni olduğunu bildirmiştir. **Abdullah bin Abbâs** (r.a.): “Kişinin, ibâdeti, ancak evlenmek ile kemâl bulur.” demiştir. İbn Abbâs (r.a.), bu sözü ile evlenmeyi ibâdetten ve ibâdetin tamâmından kabul etmiş gibi oluyorsa da, esâs maksadı, ibâdetin kalb hüzûru ile makbul olacağını, şehvetin galeyanı esnâsında kalbin huzûrunun da ancak evlenmekle mümkün olabileceğini ifâde etmektir. Bunun için bizzat kendisi erginlik çağına gelen İkrime, Gerîba ve diğer kölelerini çağırarak: “Arzu ediyorsanız sizi evereyim. Zîra kişi zinâ ettiği vakit îman kalbinden çıkar.” dedi. İbn Mes’ûd (r.a.): “Allah huzûruna bekâr olarak varmamak için, ömrümden on gün kaldığını da bilsem, evlenmeyi tercih ederim.” demiştir. **Muâz bin Cebel**’in (r.a.), kendisinin de yakalandığı bir tâun hastalığından iki âilesi birden öldü. Hasta hasta: “Beni everin. Zîra ben bekâr olarak ölmeyi istemem.” demiştir.

Mezkûr misâller, bu iki zâtın evlenmekte fazîlet olduğuna inanmış olduklarını göstermektedir.

Hazret-i Ömer (r.a.) çok evlenir ve “Çocuk yetiştirmek için evleniyorum.” derdi. Sahâbeden biri, kendisini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in hizmetine tahsîs etmişti. Dâima onun yanında bulunurdu. Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلَا تَتَزَوَّجُ

- *“Niçin evlenmiyorsun?”* diye sordu. Sahâbe:

- “Hem hizmetinizden ayrılmak istemem, hem de fakirim, hiç bir şeyim yok, nasıl evleneyim?” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sükût etti. Bir müddet sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aynı suâli tekrârladı. O zât da aynı şekilde mukabelede bulundu. Fakat sonra kendi kendine şöyle düşündü: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bunu tekrâr etmesinde bir hikmet var. O, dünya ve âhiretime yarayışlı, beni

Allah’a yaklaştıracak ve hakkımda hayırlı olanı bilir. Şayet üçüncü defâ bana böyle bir teklifte bulunursa, artık ben de evlenmeye gayret edeceğim” dedi. Yine üçüncü defâ olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Niçin evlenmiyorsun? Evlensene!”* deyince adam:

- “Evet. Beni evlendir yâ Rasûlallah.” dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Falan ki ilere git ve onlara Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), sizin kızlarınızdan birisiyle beni evermenizi size emrediyor de.”* buyurdu. Bunun üzerine ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Bende bir şey yok. Nasıl evlenebilirim yâ Rasûlallah?” dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâb-ı kirâma:

إِجْمَعُوا لِأَخِيكُمْ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ

- *“Bu karde inize bir kaç çekirdek ağırlığında altın toplayın.”* dedi. Sahabe-i kirâm bir miktar altın topladı ve o âileye götürerek onu everdiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَوْلِمْ

- *“Haydi, bir ziyafet ver bakalım.”* buyurdular. Yine ashâb aralarında bir koyun tedârik edip kendisine verdiler. Adam da bir ziyafet verdi.[88]

Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.) bu ısrârı, nikâhın efdaliyyetine delîl olacağı gibi, bu adamın evlenme ihtiyâcını hissetmesi bakımından da olabilir.

Hikâye olunduğuna göre; geçmiş milletlerden bir zât ibâdetiyle, zamanının âbidlerini geçmişti. Onun bu güzel ibâdetini, zamanındaki peygambere anlattılar. O peygamber:

- “Çok iyi adam; fakat keşke, diğer sünneti de terk etmeseydi.” dedi. Âbid bu sözü duyunca üzüldü ve peygambere giderek:

- “Hangi sünneti terk ediyorum.” diye sordu. Peygamber:

- “Evlenme sünnetini.” dedi. Âbid:

- “Ben fakir bir kimseyim, halkın yardımıyla geçiniyorum. Bu sebepten evlenemiyorum.” deyince, o peygamber:

- “Ben, kızımı sana vereceğim.” dedi ve kızını ona verdi.

Bişr b. Hars: “Âhmed b. Hanbel, üç cihetten beni geçmiştir.” demiştir.

1 - O, hem kendisinin ve hem de çoluk çocuğunun nafakasını helâlinden temîne çalışır. Ben ancak kendi nafakamı temin ederim.

2 - O, evlendi. Ben bekâr kaldım.

3- O, âmmeye imam oldu. Ben olamadım.” dedi.

Denildi ki; **Ahmed b. Hanbel** oğlu Abdullah'ın annesinin ölümünün ikinci günü evlenmiş ve "Bekâr yatmaktan hoşlanmam." demiştir. **Bişr**'e gelince ona: "Evlenmediğin ve bu sünneti terk ettiğin için hakkında dedi-kodu yapıyorlar." dedikleri zaman onlara: "O, farz ile meşgul olduğu için, sünneti yerine getirememiştir, deyin." dedi. Yine bir defasında kendisine: "Neden evlenmiyorsun?" dediklerinde şu cevâbı verdi: "Beni evlenmekten alıkoyan, Allahu Teâlâ'nın:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"Kocalarının, kadınlarda olan hakları gibi, kadınların da onlarda aynı hakları vardır." (Bakara sûresi, 2/228) âyet-i kerîmesidir." dedi. Bunu **Ahmed b. Hanbel**'e anlattıklarında: "Bişr gibi adam nerede?" dedi. Bununla beraber ölümünden sonra rüyâda görülmüş ve kendisine:

- "Allah sana ne muamele yaptı?" diye sorduklarında Bişr:

- "Evet. Cennette yüksek mertebeler aldım. Fakat evlilerin derecesine yükselemedim." dedi. Diğer bir rivâyette de: "Rabbim bana itâb etti ve "Bekâr olarak bana gelmeni arzu etmezdim." buyurdu" dedi. Kendisine:

- "**Ebû Nasru't-Timâr**'a ne muâmele yapıldı?" diye sorulduğunda Bişr:

- "Benden yetmiş derece üstün mevki aldı." dedi. Kendisine:

- "Biz seni ondan üstün biliyorduk, bu iş nasıl oldu?" dediklerinde:

- "Ailesinin sıkıntısına tahammül ettiği için bu mevkie yükseldi." dedi.

Süfyân b. Uyeyne: "Bir adamın âilesinin çokluğu mutlaka dünyalık için olmaz. Çünkü Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) ashâbı arasında en zâhidlerinden olan Hz. Ali'nin (r.a.) dört âilesi ve on yedi câriyesi vardı." demiştir.

Nikâh, kadîm bir sünnet ve peygamberler ahlâkıdır. Adamın biri **İbrâhim b. Edhem**'e:

- "Ne mutlu sana, bekârlığı tercih etmekle, tamamen ibâdete bağlanmış oldun?" deyince İbrâhim b. Edhem:

- "Çoluk çocuğun için çektiğin bir sıkıntı benim bütün yaptıklarımdan daha üstündür." dedi. Adam:

- "O hâlde niçin bekârlığı tercih ettin?" deyince İbrâhim b. Edhem ;

- "Benim âileye ihtiyâcım yok. Keyfî olarak da bir kadını sefil etmek istemedim." dedi. Denildi ki; evlilerin bekârlar üzerine üstünlüğü, savaşanların, savaşmayanlar üzerine olan üstünlüğü gibidir. Aynı zamanda evli olanın kıldığı bir rekât namaz, bekârın kılmış olduğu yetmiş rekât namazdan daha efdaldir.

EVLİLİKTEN VAZ GEÇİRMEK HAKKINDA

Hadisler:

خَيْرُ النَّاسِ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ الْخَفِيفُ الْحَاذُ الَّذِي لَا أَهْلَ لَهُ وَلَا وَلَدَ

"İkinci (Hicrî) asırdan sonra insanların en hayırlısı, gailesi az ve çoluk çocuğu olmayan kimsedir." [89]

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَكُونُ هَلَاكُ الرَّجُلِ عَلَى يَدِ زَوْجَتِهِ

وَأَبَوَيْهِ وَوَلَدِهِ يُعَيِّرُونَهُ بِالْفَقْرِ وَيُكَلِّفُونَهُ مَا لَا يُطِيقُ، فَيَدْخُلَ

الْمَدَاخِلَ الَّتِي يَذْهَبُ فِيهَا دِينُهُ فَيَهْلَكُ

"Bir zaman gelecek, ki inin helâki karısının, anne - babasının ve çocuklarının elinde olacaktır. Bunlar onu, fakirlikle ayıplarlar ve gücünün yetmediği eyleri kendisinden isterler. Adam bu sebeple tehlikeli i lere girerek dîni gider ve kendisi de helâk olur." [90]

Yine haberde: "Çoluk çocuk azlığı, iki kolaylığın; çokluğu ise iki fakirliğin biridir." denilmiştir. **Ebû Süleyman-ı Dârânî**'ye evlenmekten sorduklarında: "Bekârlığa dayanmak, âilenin çilesine dayanmaktan daha hayırlıdır. Onların eziyetine katlanmak, cehennem ateşine yanmaktan daha hayırlıdır." dedi. Yine **Ebû Süleyman-ı Dârânî** "Bekârlıktaki huzûr ve ibâdetten alınan zevk, evlilikten alınamaz." demiştir. Yine bu zât: "Dostlarımızdan, evlendikten sonra eski mertebelerini koruyabilen bir kimseyi görmedim." demiştir. Yine bu zât: "Üç şey var ki, bunları isteyen kimse dünyaya meyletmiş sayılır: Geçim peşinde koşmak, evlenmek, hadîs yazmaktır." dedi.

Hasan-ı Basrî: "Allahu Teâlâ bir kuluna hayır dilediği vakit, onu mal ve âile ile oyalamaz." dedi. **İbn Ebî'l-Havârî**: "Hasan-ı Basrî'nin bu sözü üzerine bir cemâat münâzara etti ve şu neticeye vardılar: Bu sözün mânâsı, insanda mal ve aile bulunmayacak demek değildir. Belki bunlar, ibâdetine mâni olmayacak, demektir." Bu, Ebû Süleyman-ı Dârânî'nin: "Seni Allah'tan alıkoyan mal ve evlat, senin için meş'ûmdur." sözüne işârettir.

Hulâsa: Mutlak sûrette evlenmekten kimse men etmiş değil, ancak bâzı şartlar altında evlenmemeyi tercih etmişlerdir. Evlenmek ise mutlak olarak teşvik edildiği gibi, bâzen de şartlara bağlı olarak teşvik edilmiştir. Şimdi biz nikâhın fayda ve âfetlerini saymakla yüzünden perdeyi kaldırmaya çalışalım:

EVLENMENİN (NİKAHIN) FAYDALARI

Nikâhta beş fayda vardır:
1 - Evlâd yetiştirmek.
2 - Şehveti teskîn etmek.
3 - Ev idâre etmek.
4 - Yakınları çoğaltmak.
5 - Nefis mücâhedesi yapmak.

1 - EVLÂD YETİŞTİRMEK:

Birinci fayda, evlât yetiştirmektir. Asıl fayda da budur. Evlenmek bunun içindir. Çünkü gâye, nesli yaşatmak ve âlemi, insanoğlundan boş bırakmamaktır. Şehvet, bunu temîn için yaratılmıştır.

Bu şehvet, döl sağlamak maksadıyla tohumunu çıkarmakta aygıra ve tohumu korumakta da kısrağa iyi bakan seyis gibidir. Yâhut yakalanması için, kuşun sevdiği dâneleri tuzağın etrâfına serpmekte kuşa, lütufta bulunan avcı gibidir. Gerçi ezelî kudret, evlenmeden ve sebepsiz insanları yaratmaktan âciz değildir. Fakat ilâhî hikmet kudretini açıklamak, bediî sanatını göstermek ve geçim sâikasını tahakkuk ettirmek için -kendisi müstağnî olduğu hâlde- her şeyi bir sebebe bağlamıştır.

Evlât yetiştirmekte dört vecihten Allah'a yakınlık vardır. Zâten şehvetten emîn olunduğu zaman, yine evlenmeyi teşvîk eden ve bekâr olarak ölmekten sakındıran da bu sebeplerdir.

a) İnsan neslinin bekası için evlat yetiştirmekle Allahu Teâlâ'nın sevgisine (yüce rızâsına) uygun hareket etmek.

b) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, çokluğu ile iftihâr edeceği ümmetini çoğaltmak yoluna gitmekle, Rasûlullah'ın sevgisini kazanmak.

c) Öldükten sonra kendisine hayır duâ edecek bir kimsenin bulunmasını sağlamak.

d) Kendisinden evvel ölen küçük çocuğundan şefâat talep etmek.

Birinci vecih: Çoklarının hatırlarına bile gelmeyen en ince bir cihettir. Allahu Teâlâ'nın hikmetlerini ve sanatının inceliklerini düşünebilen akıl sâhipleri için, en mühim fayda da budur. Bunun izâhı şöyledir: Efendi hizmetçisine tohum, ziraat âleti ve ziraate elverişli tarlayı teslim eder. Hizmetçinin tohum ekmeye gücü yeter ve bu hususu tahrîk eden bir yardımcıyı da efendisi kendisine verir. Sonra bu kuvveti kaybederse elbette efendisini kızdırır ve itâba (azarlanmaya) müstehak olur. Bunun gibi Allahu Teâlâ erkek ve dişi olarak karı ve kocayı

yarattı. Erkeğin beline nutfeyi yerleştirdi. Bu meninin husyelere inip oradan dışarı çıkması için de yol yarattı. Kadında da meninin yerleşeceği rahmi yarattı. Her birerlerine de bir icraât için şehvet ve hevesi verdi.

İşte bu âlet ve işler, lisân-ı hâlleri ile bunları yaratan mâliklerinin murâdını açıkça ifâde etmekte ve akıl sâhiplerine bunların hikmet ve sebebini haykırmaktadırlar. Allahu Teâlâ, Rasûlü'nün (s.a.v.) lisâniyle:

تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا

"Evlenip çoğalınız." diye buyurmasaydı, maksadı izâh için yalnız bu kararı da kâfiydi. Hâlbuki bu hâli Rasûl-i Ekrem'e vahyetti ve Resûl-i Ekrem de bunu açıkça emretti. (Mâzeretsiz) evlenmeyenler; zirâat etmeyip tohumu çürütenler gibidir. Allahu Teâlâ'nın bu maksatla yarattığı âletleri iptâl ise harf ve ses olmaksızın kudret kalemi ile bu âzalar üzerinde yazılı olan, ezelî hikmetin inceliklerini anlayabilecek ilâhî basîrete sâhip olan herkesin okuyabileceği hilkat delîllerinden anlaşılan hikmete ve yaratılışın gâyelerine karşı bir cinâyet işlemiş olurlar. Bunun için İslâm dîni evlâdı öldürmekten (kız ço cuklarını diri diri mezara gömmek gibi) şiddetle men etmiş ve bunu en büyük bir cinayet kabul etmiştir. Çünkü kızı öldürmek vücûdun tanımlanmasına mânidir. Kadın olmadan, nesil çoğalmaz. "Azl, yâni menîyi kadının rahmine değil de dışarıya akıtmak, çocuk öldürmenin bir çeşididir." diyenler, bunu kasdetmişlerdir. Evlenenler Allahu Teâlâ'nın isteğini yerine getirenlerdir. Bekârlığı tercih edenler de atâleti tercîh edip Allahu Teâlâ'nın hoşlanmadığı harekette bulunanlardır. Allahu Teâlâ istediği için, yemek yedirmekle emretti ve buna teşvîk ederek:

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا

"Allah'a karz-ı hasen veren kimdir?" (Bakara sûresi, 2/245) buyurdu. Ve bu hususu karz ile ifâde etti.

Şâyet: "Allahu Teâlâ'nın insan neslinin bekasını istemesi, yok olmalarını sevmemesini iktizâ eder. Bu ise Allahu Teâlâ'ya nispetle, ölüm ile hayât arasında fark olmasını gösterir. Hâlbuki her ikisi de Allahu Teâlâ'nın dilemesiyledir. Allahu Teâlâ âlemlerden müstağnîdir. Yâni her iki taraf Allah için müsâvîdir. Daha, "Allah katında yaşamak ile ölmek, varlık ile yokluk arasında ne fark olur?" dersen bilmiş ol ki: Bu, kendisiyle bâtıl murâd olunan hak bir kelimedir. Çünkü bizim anlattıklarımız iyi-kötü, kâr ve zarar, kâinâtta olan her şeyi Allahu Teâlâ'nın irâdesine nisbet etmeye aykırı değildir. Ancak birbirine zıt olan,

muhabbet ile kerâhettir. Bunların ikisi de (irâdeye münâfi değildir. İrâde başka; rızâsı ise başkadır).

Nice irâde edilen şeyler vardır ki, sevilmezler ve nice irâde edilenler vardır ki sevilirler. Günâh sevilmemekle beraber Allahu Teâlâ'nın irâdesiyledir. (Ancak, Allahu Teâlâ'nın irâdesi, kulun irâdesine tâbîdir. Yâni kulun dilemesi üzerine Allah takdîr eder). Bu da bu anda değil, Allahu Teâlâ insanları yaratmadan evvel nasıl bilmekteyse, yarattıktan sonra da öyle bilir. İlminde değişiklik yoktur. İlim, malûma tâbidir. Esâsına göre ezeldeki ilm-i ilâhîsi gereğince kulun arzusu ve isteğine göre takdir etmiştir. Vakti geldikçe kuvveden fiile çıkarılır. Binâenaleyh irâde ile rızâ birbirinden ayrı şeylerdir. Tâat ve ibâdet, Allahu Teâlâ'nın irâde, muhabbet ve rızâsıyladır. Küfür ve isyân, Allahu Teâlâ'nın irâdesiyledir. Fakat buna rızâsı yoktur. Nitekim âyet-i celîlede:

وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ

"Kulunun küfrüne rızâsı yoktur." (Zümer sûresi, 39/7) buyrulmuştur. (Tafsîli, "Kavâidü'l-Akaid" de geçmiştir.) Allahü Teâlâ'nın sevmesine ve sevmemesine nispetle yok olmak, bâki kalmak gibi nasıl olsun? Zîra Allahu Teâlâ kudsî hadîste:

مَا تَرَدَّدْتُ فِي شَيْءٍ كَتَرَدُّدِي فِي قَبْضِ رُوحِ عَبْدِي الْمُسْلِمِ،

هُوَ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ، وَلَا بُدَّ لَهُ مِنَ الْمَوْتِ

"Müslüman kulumun ruhunu kabz etmekteki tereddüdüm gibi hiç bir eyde tereddüt etmedim. O, ölümden ho lanmaz! Ben de geri kalmasından ho lanmam. Hâlbuki mutlaka ölmelidir." [91] buyurmuştur. (Buradaki tereddüt kelimesinin mânâsı ve keyfiyeti mâlumumuz değildir.) Allahu Teâlâ, "Onun ölmesi lâzımdır" buyurmasıyla, yine Kur'ân-ı Kerîm'deki:

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ

"Biz, aranızda ölümü mukadder kıldık." (Vâkıa sûresi, 56/60) buyurduğu takdirde ve irâdenin bu yolda sebkat ettiğine ve yine:

اَلَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ

"O Allah ki, ölümü de hayâtı da yarattı." (Mülk sûresi, 67/2) buyurduğuna

işârettir. Allahu Teâlâ'nın "Aranızda ölümü mukadder kıldık." buyurmasıyla, *"Ben onun sonraya kalmasını istemem."* buyurması arasında tenâkuz yoktur. Bunlar birbirini nakz etmezler. Fakat bu hakikati olduğu gibi anlayabilmek için irâde, muhabbet ve kerâhetin mânâlarını ve hakikatlerini anlamak lâzımdır. Çünkü ilk bakışta bunlardan anlaşılan, insanların irâdelerine, insanların hoşlanıp hoşlanmadıkları şeylere benzeyen bir takım mânâlar ise de, hiç de öyle değildir. Allahu Teâlâ'nın zâtı ile kullarının zâtı anısında ne kadar fark var ise Allahu Teâlâ'nın sıfatları ile kullarının sıfatları arasında da o kadar fark vardır. Ne cevher ve ne de âraz olan şeyin, cevher ve ârazla bir münâsebeti olmayacağı gibi, sıfatları arasında da bir münâsebet yoktur. Bütün bu hakikatler mükâşefe ilminin şümûlüne girer. Bunun arkasında da, ifşâsı memnû olan sırr-ı kader vardır. Biz de bunu burada bırakalım da işâret ettiğimiz, evlenmeye hazırlanmakla evlenmekten çekinmek arasındaki farkı açıklamak ile yetinelim. Evlenmemek, Allahu Teâlâ'nın tâ Âdem'den dünyanın sonuna kadar ardı ardına vücûda gelmesini murâd ettiği nesli yok etmek demektir. Evlenmeyenler, Hz. Âdem'den sonuna kadar devâm edecek olan nesli, kendilerinden kesmekle "ebter" yani geriye bir şey bırakmadan ölmüş olurlar. Eğer evlenmek yalnız behîmî şehveti teskîn için olsaydı, ölüm döşeğinde yatan Hazret-i Muâz, "Beni everin; ben bekâr olarak huzûr-ı ilâhîye çıkmak istemem." demezdi.

Şâyet: "O vaziyeti ile Muâz'ın, çocuk yapmak imkânı yoktur. O hâlde evlenmeye neden heves etti." dersen derim ki: Çocuk, münâsebet ile hâsıl olur. Münâsebet şehvetten doğar. Şehvet insanın ihtiyârında değildir. İnsanın elinde olan, şehveti celb eden sebepleri hazırlamaktır. Bu ise her zaman mümkündür. Kim ki, bu sebebi hazırlarsa borcunu ödemiş ve isteğine göre hareket etmiş olur. Diğer kısımları ise kendi ihtiyârı dışındadır. Bu sebepten, erkekliği olmayanlar için de evlenmek müstehapdır. Zîra şehveti hazırlayan sebepler gizlidir, bilinemezler. Hattâ başında tüy bulunmayan kelin, hacda usûlen başına usturayı dolaştırması ve zamanında düşmana karşı celâdetli görünmek için tavaf ve sa'yde yapılan remel ve iztıba'ın[92] bugün sebebi kalmadığı hâlde yine sünnet olması gibi, memsûh (burulmuş) kimselerin de evlenmeleri müstehaptır. Şüphesiz, tam olan erkeklere nispetle bunlardaki istihbâb zayıftır. Hattâ kadını atâlete uğratmamak ve ihtiyâcını temîn etmemek bakımından daha çok zayıflar. Çünkü bu hâl tehlikeli netîceler doğurabilir. İşte nikâhı terk etmenin, şiddetle aleyhinde bulunan bir sebep budur. Yâni nesli kesmeye sebebiyet vermektir.

İkinci vecih: Evlenmek Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in sevdiği yolda yürümektir Bu da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in açıkça ifâde buyurdukları, ümmetinin çokluğu ile

iftihâr etmesi keyfiyetidir. Evlenmekten gâyenin çocuk yetiştirmek ve çocuk hakkına riâyet etmek olduğuna, çok evlenen **Hazret-i Ömer**'in: "Ben çocuk için evleniyorum." sözü ve döl getirmeyen kadınları zemmeden haberler, açıkça delâlet etmektedir. Nitekim bir hadîste:

لَحَصِيرٌ فِي نَاحِيَةِ الْبَيْتِ، خَيْرٌ مِنَ امْرَأَةٍ لَا تَلِدُ

"Evin kö esindeki bir hasır, döl getirmeyen kısır kadından daha hayırlıdır." [93] Diğer hadîste:

خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ

"Kadınlarınızın hayırlısı, çocuk getiren sevimli kadınlardır." [94] Başka bir hadîste:

سَوْدَاءُ وَلُودٌ خَيْرٌ مِنْ حَسْنَاءَ لَا تَلِدُ

"Döl getiren siyah kadın, doğurmayan (beyaz) ve güzel kadından hayırlıdır." [95] buyrulmuştur. Bu hadîs-i şerîf, çocuk için evlenmenin, yalnız şehveti teskîn için olan nikâhtan daha efdal olduğunu açıkça ifâde etmektedir. Çünkü şehveti kesmek, gözü sakındırmak ve insanı korumak bakımından, güzel kadın daha câzîp olduğu hâlde, doğurgan siyah kadın methedilmiştir.

Üçüncü vecih:

Ölümünden sonra kendisi için duâ edecek hayırlı bir evlâd bırakmaktır. Nitekim hadîste: *"Ademoğlu öldüğü zaman amel defteri dürülür. Ancak birkaç eyden defterine sevap yazılır. Onlardan birisi de sâlih evlâddır."* buyurulmuştur. Yine haberde:

إِنَّ الْأَدْعِيَةَ تُعْرَضُ عَلَى الْمَوْتَى عَلَى أَطْبَاقٍ مِنْ نُورٍ

"Dualar, nûrdan tabaklar üzerinde ölülere arz olunur." [96] diye vârid olmuştur. "Bâzı çocuklar hayırlı olmaz." itirazı mühim değildir. Çünkü o, mü'mindir. Ne kadar kötü de olsa, mü'minde galip olan, yine iyilik tarafıdır. Bâhusus terbiyesine ehemmiyet verilir ve ıslâhına çalışılırsa, düzelir. Uzun sözün kısası iyi olsun, kötü olsun, Müslüman bir çocuğun, mü'min olan anne ve babasına duâsı makbuldür. Anne baba, evlâdının duâsından ve diğer iyiliklerinden faydalanır. Çünkü evlâd, kendi kazancıdır. Ama isyânından muâheze, edilmez. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Kimse kimsenin günâhını yüklenemez"**

buyrulmuştur. Bunun için Allahu Teâlâ:

أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

"Zürriyetlerini onlara ilhâk ettik, babalarının amelinden bir şeyi eksiltmedik." (Tür sûresi, 52/21) buyurmuştur.

Dördüncü vecih: Kıyâmette çocukların şefâati. Çocuğun, evvel ölüp kendisine şefâatçi olmasıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz hadîs-i şerifinde:

إِنَّ الطِّفْلَ يَجُرُّ بِأَبَوَيْهِ إِلَى الْجَنَّةِ

"Küçük çocuk anne ve babasını cennete çeker." [97] buyurmuştur. Yine bâzı haberlerde:

يَأْخُذُ بِثَوْبِهِ كَمَا أَنَا الْآنَ آخُذُ بِثَوْبِكَ

" imdi ben nasıl senin elbisenden tutuyorsam, çocuk da babasının elbisesinden tutar." diye vârid olmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

إِنَّ الْمَوْلُودَ يُقَالُ لَهُ: أُدْخُلِ الْجَنَّةَ، فَيَقِفُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ

فَيَظَلُّ مُحْبَنْطِئاً أَيْ مُمْتَلِئًا غَيْظًا وَغَضَبًا، وَيَقُولُ: لَا أَدْخُلُ

الْجَنَّةَ إِلَّا وَأَبَوَايَ مَعِي، فَيُقَالُ أَدْخِلُوا أَبَوَيْهِ مَعَهُ الْجَنَّةَ

"Kıyâmet günü (küçük) çocuğa, "Cennete gir." denir. Çocuk pür-gazab cennet kapısı önünde durur ve "Ancak anne ve babamla cennete girerim." diyerek direnir. O zaman, "Anne ve babasını da beraber cennete koyun." denir." [98] buyurmuştur. Diğer bir haberde;

إِنَّ الْأَطْفَالَ يَجْتَمِعُونَ فِي مَوْقِفِ الْقِيَامَةِ عِنْدَ عَرْضِ

الْخَلَائِقِ لِلْحِسَابِ، فَيُقَالُ لِلْمَلَائِكَةِ إِذْهَبُوا بِهَؤُلَاءِ إِلَى

الْجَنَّةِ، فَيَقِفُونَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ، فَيُقَالُ لَهُمْ: مَرْحَبًا بِذَرَارِي

الْمُسْلِمِينَ، أُدْخُلُوا لَا حِسَابَ عَلَيْكُمْ، فَيَقُولُونَ: فَأَيْنَ آبَاؤُنَا

وَأُمَّهَاتُنَا؟ فَيَقُولُ الْخَزَنَةُ: إِنَّ آبَاءَكُمْ وَأُمَّهَاتِكُمْ لَيْسُوا مِثْلَكُمْ،

إِنَّهُ كَانَتْ لَهُمْ ذُنُوبٌ وَسَيِّئَاتٌ فَهُمْ يُحَاسَبُونَ عَلَيْهَا

وَيُطَالَبُونَ، قَالَ فَيَتَضَاغَوْنَ وَيَضِجُّونَ عَلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ

ضَجَّةً وَاحِدَةً، فَيَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ: مَا هٰذِهِ

الضَّجَّةُ؟ فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا أَطْفَالُ الْمُسْلِمِينَ قَالُوا لَا نَدْخُلُ

الْجَنَّةَ إِلَّا مَعَ آبَائِنَا، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى: تَخَلَّلُوا الْجَمْعَ فَخُذُوا

بِأَيْدِي آبَائِهِمْ فَأَدْخِلُوهُمُ الْجَنَّةَ

"İnsanlar hesaba arz olunduğu kıyâmet günü, küçük çocuklar bir araya toplanırlar. Meleklere: "Bunları cennete götürün." denir. Cennet kapısı önüne geldiklerinde dururlar. Kendilerine: "Ey Müslümanların incileri, cennete girin. Sizin için hesap yok." derler. Çocuklar:

- "Babalarımız ve analarımız nerede? diye sorarlar. Cennet hazînedarları:

- "Onlar, sizin gibi değillerdir. Onların günâhları ve kötülükleri vardır. Bunların hesabını vereceklerdir." derler. Bunun üzerine çocuklar cennet kapısında hep bir ağızdan feryâd u figân ederler. Her   eyi en iyi bilen Allahu Teâlâ meleklere:

- "Bu feryâd nedir?" diye sorar. Melekler:

- "Ey Rabbimiz, Müslüman çocukları "Ana ve babalarımız gelmeden cennete girmeyiz." diye bağırı ıyorlar." derler. Allahu Teâlâ:

- "Ana babalarını da bulun. Yarın   u kalabalığa götürün ve onlarla cennete koyun." buyurur." [99] diye vârid olmuştur. Başka bir hadîste:

مَنْ مَاتَ لَهُ اثْنَانِ مِنَ الْوَلَدِ فَقَدْ احْتَظَرَ بِحِظَارٍ مِنَ النَّارِ

"İki çocuğu ölen kimse, cehennem ate inden bir duvar perde ile siperlenmi   olur." [100] buyurulmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ

رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَاثْنَانِ؟ قَالَ: وَاثْنَانِ

“Bâliğ olmadan üç çocuğu ölen kimseyi, Allahu Teâlâ -çocuklara rahmetinden dolayı- cennete koyar.” buyurmuştur. “İki çocuğu ölürse?” diye sorana, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“İki çocuğu ölürse de (aynıdır).”* [101] buyurmuştur.

Hikâye olunduğuna göre; sâlihlerden bir zât, uzun zaman evlenme tekliflerini reddetmişti. Günün birinde, uyumakta olduğu uykudan uyandı ve “Beni everin, beni everin” diye bağırdı. Kendisinden sebebini sorduklarında; “Umulur ki Allahu Teâlâ, bana bir evlâd verir. Bu çocuk ölür de kıyâmette bana şefâatçi olur.” dedikten sonra, gördüğü rüyâyı şöyle anlattı: “Rüyâmda, kıyâmet koptu. Bütün insanlar gibi benim de susuzluktan dilim damağıma yapıştı. Biz, bu sıkıntı içerisinde kıvranırken, bir de baktım ki, minicik yavrular başlarında nûrdan mendiller, ellerinde kulplu ve kulpsuz altın ve gümüşten mâmûl sürahiler, insanları yararak bâzı kimselere su dağıtıyorlar. Yanımdan geçerlerken: “Ben de çok susadım, bana da su verin!” dedimse de, onlar: “Aramızda senin çocuğun yok, biz ancak kendi ana ve babalarımıza su verebiliriz.” dediler. Bunun üzerine, kendilerine kim olduklarını sordum, onlar “Müslüman çocuklarıyız.” dediler. Allahu Teâlâ’nın:

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ

“Tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın ve kendiniz için takdîm edin” (Bakara sûresi, 2/223) âyet-i celîlesindeki “Nefsiniz için takdîm edin”den murad olunan bir mânâ, âhiret azığı olarak çocuklarınızı takdîm edersiniz demektir.

İşte bu dört vecihten, evlenmenin fazîletinin, çocuk yetiştirmeye sebep olması bakımından olduğu anlaşıldı.

2 - ŞEHVETİ TESKÎN ETMEK

İkinci fayda, şehveti kırarak şeytandan korunmak, gözünü ve kendini nâmahremden muhâfazadır.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

“Evlenen dîninin yarısını muhâfaza altına almı tır. Diğer yarısında Allah’tan korksun.”

عَلَيْكُمْ بِالْبَاءَةِ، فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ

“Evlenin! Evlenmeyenler oruç tutsun. Çünkü oruçta ehveti kıran bir hassa vardır.”

hadîsleri buna işârettir.

Buraya kadar naklettiğimiz eser ve haberler, bu manaya işarettir. Fakat bu gaye birinciden düşüktür. Çünkü şehvet bizâtihi vâsıta değil, evlâd yetiştirmeye sebeptir. Evlenmek, şehveti kırar. Kendisine müvekkel olan şehvetin gâilesinden kurtarmak için Allah'ın emrine icâbet eden kimse, Allah'ın rızâsını kazanmak için emrini yerine getiren kimse gibi olmaz. Şehvet ile evlâd mukadderdir. Bunların arasında mânevî bağlantı vardır. Eğer nesli devâm ettirme gâyesi olmasa şehvet verilmezdi. Bunun aksine olarak yemekte olduğu gibi -meselâ maksat yemektir kazâ-i hâcet lâzımdır- evlenmekten de maksat zevktir; çocuk ise bu zevke tâbidir, denemez. Çünkü fıtrat ve hikmetin iktizası evlad yetiştirmektir, şehvet değildir. Şehvet, insanı bu işe tahrîk eden bir vâsıtadır.

Dünya zevkinin, âhiret zevkine delâleti:

Ömrüme yemin ederim ki, şehvette çocuk yetiştirmekten başka hikmet de vardır. O hikmet, cennetin zevkini hatırlatmaktır. Çünkü bilinmeyen ve zevkine varılmayan bir lezzeti teşvîkte bir fayda yoktur. Meselâ hünsâyı (hadımı) cinsî münâsebet zevkine, çocuğu hükümdarlık ve saltanat zevkine teşvîk etsen, bundan bir fayda çıkmaz. Ne hünsâ münâsebetten bir şey anlar, ne de çocuk hükümdarlığın zevkine varabilir. Dünya zevklerinin faydalarından birisi de bu zevklerin daha üstününün cennette devamlı şekilde verileceğini bildirmekle, insanı cennete girebilmesi için gerekli taat ve ibadete teşviktir.

Evvela bu ince hikmetleri, sonra bu hikmetlerin altında kullarına olan ilahî rahmeti, daha sora da; ilahî terbiyeyi düşün de bir şehvet altında iki hayatı nasıl birleştirdiğini gör. Hayatın biri zâhirî, diğeri ise bâtınî hayattır. Zâhirî hayat neslin devamıdır ki, bir bakıma insanın kendi vücudunu yaşatmasıdır. Bâtınî hayat ise uhrevî hayattır. Çünkü şu süratle geçen noksan bir zevk, devam eden esaslı bir zevke teşvîk eder ve o zevke ulaştıracak ibadetlere sevk eder. Kişi ona olan şiddetli arzusu sâyesinde, kendisini o zevklere ulaştıracak ibadetleri kolaylıkla yapar. Gerek insan bedeninde, gerek yer ve göklerde olan her zerrenin tahtında akılları hayrete düşürecek hikmet ve acayiplikler vardır. Fakat bu hikmetler ancak dünya muzahrafâtından ve aldatıcı maddelerinden arınmak nispetinde temizlenmiş olan kalplere keşfedilir.

Hülasa: Âciz olmayan erkeklerin şehvet gâilelerini defetmesi bakımından evlenmenin dîndeki mevkii mühimdir. Çünkü takva kuvvetiyle, engellenemeyen, galeyana gelmiş bir şehvet, insanı fuhşiyâta sürükler.

Allah'ın Resûlü Cenab-ı Hak'tan vahiy yoluyla:

إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

“Eğer onu yapmazsanız, yeryüzünde büyük fitne ve fesâd uyanır.” (Enfâl sûresi, 8/73) âyetini tebliğ ederek buna işâret etmiştir.

Kendisini tamamen takvâya bağlayan kimseler ise bunlar takvâ sâyesinde gözünü nâmahremden çekip, edep yerini muhâfaza etmesi gibi ancak âzalarını şehvetten koruyabilirler. Kalbini, vesvese ve bu husustaki düşüncelerden korumak ise kendi irâdesinde değildir. Cinsî münâsebet hakkında kalbine öyle şeyler gelir ki, bunları en bayağı insanların yanında bile açıklamaktan hayâ eder. Hâlbuki Allahu Teâlâ, kişinin kalbini bilir. İnsanlar arasında dil ne ise Allah katında da kalp aynıdır. Ahiret yoluna giren mürîdin en mühim işi kalbidir. Oruca devam etmek de çokları hakkında bu vesveseyi kesemez. Ne ola ki, çok zayıflayıp mizacı bozulmuş ola. Bunun için **Abdullah bin Abbas** (r.a.): “Âbidin ibâdeti ancak evlenmekle tamamlanır. Bu, umûmî bir ibtilâ ve imtihândır. Bundan bazı kimseler kurtulabilir.” demiştir. **Katâde**: Allahu Teâlâ’nın:

وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

“Gücümüzün yetmediği yükü bize yükleme.” (Bakara sûresi, 2/286) âyet-i celîlesindeki güç yetiremeyeceğimiz şeyden murâd, aşırı şehvettir.” demiştir. **İkrime** ve Mücâhid:

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا

“İnsan tahammülsüz ve zayıf olarak yaratıldı.” (Nisâ sûresi, 4/28) âyetindeki zâfiyetten murâd, “Kadınlara düşkünlük ve onlara karşı sabırsızlık demektir.” dediler. **Feyyaz b. Necih**: “Kişinin, âleti intişar ettiğinde aklının üçte ikisi gider.” demiştir. Hattâ bâzıları; “Dînin üçte biri gider.” demişlerdir. ***Nevâdirü’t-Tefsîr***’de İbn Abbâs’dan:

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ

“İyice bastırdığı vakit, karanlığın şerrinden Allah’a sığınırım.” (Felâk sûresi, 113/3) âyetindeki “gâsık” ile “vâkab” dan murâd, âletin intişar etmesidir, demiştir. Bu, büyük ibtilâdır. Bir defâ heyecanlandı mı, ne akıl ve ne de dîn bunu kolaylıkla zapteder. Bununla beraber, yukarıda anlattığımız gibi, iki hayâta da salâhiyeti vardır. Şeytânın, insanlar üzerindeki en kuvvetli silâhlarından

birisidir. Buna işâret olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَغْلَبَ لِذَوِي الْأَلْبَابِ مِنْكُنَّ

"Akıl sâhipleri içinde akıl ve dînde, sizden (yani kadınlardan) noksanını görmedim." [102] buyurmuştur. Bu, kadınlarda şehvetin çokluğu bakımındandır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duâsında:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي، وَبَصَرِي، وَقَلْبِي،

وَشَرِّ مَنِيِّي

"Allahım! Kulağımın, gözümün ve kalbimin kötülüğü ile ehvetimin heyecânından sana sığınırım." [103] buyurmuştur. Diğer bir duâsında:

أَسْأَلُكَ أَنْ تُطَهِّرَ قَلْبِي وَتَحْفَظَ فَرْجِي

"Allahım! Kalbimi temizlemeni ve edep yerimi korumanı senden dilerim." [104] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Allah'a sığındığı bir şeyden başkalarının kayıtsız kalması nasıl doğru olabilir?

Sâlihlerden bir zât, iki üç hanımı nikâhında bulundurduğu için aleyhinde dedikodu yapanlar oldu. Bu zât onlara:

- "Siz, Allah huzûrunda bulunurken hatırınıza hiç şehvet hissi geldi mi?" diye sorar. Onlar;

- "Çok defâlar böyle şeyler hâtırımıza gelir." dediler. Bu zât:

- "Ömrümde bir defâ olsun, sizin bu hâlinize râzı olsaydım hiç evlenmezdim. Fakat beni meşgul edecek herhangi bir şey hatırımdan geçerse ben hemen onu önler ve huzûr içinde ibâdetime dönerim, tam kırk senedir kalbime kötülük nâmına bir şey gelmemiştir." dedi.

Adamın biri sûfilerin bâzı hareketlerini hoş karşılamadı. Dindar zâtın biri bu adama:

- "Sûfilerin neleri hoşuna gitmiyor?" diye sordu. Adam:

- "Çok yemek yiyorlar." dedi. Dindar adam:

- "Sen de onlar gibi acıksan çok yerdin." dedi. Bu defa adam:

- "Çok evleniyorlar." dedi. Dindar olan zât:

- "Sen hele onlar gibi gözünü ve edep yerini muhâfaza etsen, çok evlenirdin."

dedi.

Cüneyd-i Bağdâdî: “Yemeğe duyduğum ihtiyaç gibi, cinsî münâsebete de ihtiyaç duyarım. Hakikatte kadınlar hem nafaka ve hem de kalp temizliğine vesîledirler.” dedi. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Kadını görmekle ehveti uyanan kimse, hemen âilesiyle münâsebette bulunsun.”* [105] buyurdu. Zîra böyle yapmak, gönülden vesveseyi kaldırır. Câbir’in Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den rivâyetine göre; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bir kadın gördü ve hemen hanımı Zeyneb’in (r.a.) odasına giderek onunla halvet oldu. Çıktıktan sonra:

إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا أَقْبَلَتْ أَقْبَلَتْ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، فَإِذَا رَأَى

أَحَدُكُمْ امْرَأَةً فَأَعْجَبَتْهُ، فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ، فَإِنَّ مَعَهَا مِثْلَ الَّذِي مَعَهَا

“Kadınlar insanın kar ısına eytan gibi çıkarlar. Bir kadını görüp heves ettiğiniz vakit, hemen kendi âilenize mürâcaat edin. Çünkü onda olanın aynısı onda da vardır.” [106] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَدْخُلُوا عَلَى الْمُغِيبَاتِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنْ أَحَدِكُمْ

مَجْرَى الدَّمِ

“Kocaları hâriçte bulunan kadınların yanına girmeyin. Zîra kan damarda i lediği gibi, eytân, insanın vücûduna i ler.” buyurmuştur. Bunun üzerine biz (ashâb), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e “Senin de mi yâ Rasûlallah!” diye sormamız üzerine, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَمِنِّي وَلَكِنَّ اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ

“Evet, benim de. Fakat Allah bana yardım etti ve eytanım Müslüman oldu.” [107] buyurdu. **Süfyân b. Uyeyne**: hadîsteki “Müslüman oldu.” kelimesinin mânâsı, ben ondan selâmet bulurum, demektir. Yoksa şeytân Müslüman olmaz, buyurmuştur. Sahâbenin en zâhidlerinden olan, **Abdullah b. Ömer**’den de böyle rivâyet edilmiş ve oruçlu iken akşam vakti yemekten ve hattâ namazdan önce cinsî münâsebet ile iftar ettiği ve ondan sonra yıkanıp namaz kıldığı söylenmiştir. Böyle yapması, huzûr ile ibâdet edebilmesi içindir. Aynı zâtın, Ramazanda yatsıdan önce üç câriyesiyle münâsebette bulunduğu da rivâyet edilmiştir. **Abdullah bin Abbâs**: “Bu ümmetin hayırlısı hanımları çok olanıdır.”

demiştir.

Arab kavminde, şehvet galip olduğu için, sâlih olanları da daha çok evlenme ihtiyâcı duyarlar. (Acem ve mağrib sûfilerinde durum bunun aksinedir.) Kalbin huzûrunu sağlamak ve zinâyı önlemek için câriye ile evlenmek mübâh olmuştur. Hâlbuki doğan çocuk, annesine tâbi olduğu için, köle oluyor. Bu, bir nevi çocuğu helâk etmektir. Hür kadın ile evlenebilenler için bu haramdır. Çocuğun köle olması, dînin mahvolmasından ehvendir. Çünkü burada ancak bir müddet çocuğun yaşayışını tedirgin etmek var. Fakat zinâ etmekte uzun müddet âhiret saâdetini kaybetmek vardır.

Rivâyet olundu ki; Bir gün **İbn Abbâs**'ın sohbetinde bulunanlar dağıldı. İçeride tek bir genç kaldı. İbn Abbâs:

- "Oğlum! Bir ihtiyâcın mı var, ne bekliyorsun?" diye sorunca genç:

- "Evet, soracağım bir mesele var. Fakat insanlardan utandığım için onların yanında soramadım. Mamafih zât-ı âlinizden de sıkılıyor ve hayâ ediyorum." dedi. İbn Abbâs:

- "Âlim, baba menzilesindedir. İnsan babasına söyleyebileceği her sözü âlime söyleyebilir, söyle bakalım derdin nedir?" Genç:

- "Ben bekâr bir gencim, zinâdan korunmak için elimle istimnâ ediyorum. Bunda da günâh var mı?" dedi. İbn Abbâs yüzünü yana çevirerek:

- "Yazıklar olsun sana. Çirkin bir hareket, gerçi zinâdan ehvendir. Fakat câriye ile evlenmek bundan daha iyidir." dedi. Bu rivâyet bize şunu ifâde ediyor. Şehveti galip olan bekârlar, üç kötülük arasında tereddüt ederler. Bunların en ehveni, câriye nikâhlamaktır ki, burada doğan çocuğun köle olması vardır. Bundan ağırı el ile istimnâ, en ağırı da zinâ etmektir. **İbn Abbâs** bunların hiç birine mutlak olarak mübâh dememiştir. Çünkü gerek câriye nikâh etmek ve gerek istimnâ mahzûrlu ve kaçınılacak hareketlerdir. Ancak, zinâ tehlikesinde bu mahzûrlar sırasıyle irtikâb edilebilir. Nitekim ölümden kurtulmak için ölü hayvan etinin yenebilmesi gibi. Bu şerlerin ehvenini tercîh etmek, mutlak mübâh olmaları mânâsına gelmez. Bütün bedene sirayet edip insanı öldürmemek için el ve ayağın kesilmesine müsâade edilmesi, mutlak bir hayır olmayıp ehven-i şerreynin (iki kötüden, hafifinin) tercih edilmesi gibi burada da hüküm aynıdır.

İşte bu cihetlerden evlenmenin efdaliyeti anlaşılmıştır. Fakat bu umûmî değil, ekseriyet itibâriyledir. Niceleri vardır ki ihtiyârlık, hastalık veyâ herhangi bir sebeple şehvet hissini kaybetmişlerdir. Onlarda aşırı şehvet yoktur. Ancak evlâd yetiştirmek gâyesi var ki bu, hadımlardan başka hepsinin hakkında câridir. Şehveti galip olan bâzı tabiatlar vardır ki, onlar bir kadın ile teskîn olmazlar. Bunlar aralarında meveddet, muhabbet ve kalp huzûrunu sağlamak mümkün

olursa, dörde kadar evlenebilirler. Eğer bunlar ile sevgi ve düzeni sağlayamazsa fazla alamaz, değiştirebilirler. Hazret-i Fâtıma'nın ölümünden yedi gün sonra Hazret-i Ali evlenmiştir. Hazret-i Ali'nin oğlu Hazret-i Hasan'ın bir anda dört kadından fazla bulundurmamak şartıyla ikiyüzü mütecâviz kadınla evlendiği söylenir. Bir anda dört kadını boşayıp yerine hemen dört kadın aldığı da rivâyet edilmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Hazret-i Hasan hakkında:

أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي

"Sûret ve sîret bakımından bana benziyorsun." [108] buyurmuştur. Diğer bir hadîsde de:

حَسَنٌ مِنِّي وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِيٍّ

"Hasan benden, Hüseyin ise Ali'dendir." [109] buyurdu. Denildi ki; çok evlenmesi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e benzeyen huylarından biridir. Mugîre b. Şu'be seksen kadın ile evlendi. Sahâbe-i kiram arasında üç dört kadını olanlar az; iki âilesi olanlar ise pek çoktur. İllet belli olunca tedâvisi de ihtiyaç nisbetinde olmalıdır. Gâye, nefsi teskîn olduğundan, ona göre davranmalı, azaltmalı veyâ çoğaltmalıdır.

3 - EV İDÂRE ETMEK

Üçüncü fayda: Bakmak, oturmak, oynamak ve şakalaşmakla gönül eğlendirmek, kalp huzûrunu sağlamak ve ibâdetini onunla takviye etmektir. İnsanın pek çok sıkıntıları olduğu için, daima huzûr ve neşat içinde ibâdete devâm edemez. Yaratılış itibâriyle böyledir. Eğer arzularının hilâfına olarak ibâdete devama zorlansa da yapmamakta ısrar eder. Ancak arasıra zevkini okşayan şeylerle dinlendiği vakit, yeniden kuvvetlenir ve hevesle ibâdete yönelir. İşte âile ile düşüp kalkmak, bu ciheti sağlar. Müttakilerin de bâzı mübâh olan şeylerle eğlenmeleri münâsiptir. Bunun için Allahu Teâlâ:

لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

"Onunla (Havvâ ile) **ülfet eylemesi için."** (A'râf sûresi, 7/189) buyurmuştur.

Hazret-i Ali (r.a.) "Zaman zaman gönlünüzü dinlendirin. Çünkü gönül, yorulduğu zaman körleşir." buyurmuştur. Haberde:

عَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ ثَلَاثُ سَاعَاتٍ: سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا

رَبَّهُ، وَسَاعَةٌ يُحَاسِبُ فِيهَا نَفْسَهُ، وَسَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا بِمَطْعَمِهِ

وَمَشْرَبِهِ

"Aklı ba ında olan kimse zamanını üçe bölmeli: Bir kısmını ibâdet, diğer kısmını nefis muhasebesi, diğer kısmını da ahsî i leri ile geçirmelidir." [110] diye vârid oldu. Bu, şahsî işleri ile meşgul olduğu saati, diğer vakitlerine yardımcı olur. Aynı meâlde başka bir ifâde ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

لَا يَكُونُ الْعَاقِلُ ظَاعِنًا إِلَّا فِي ثَلَاثٍ: تَزَوُّدٍ لِمَعَادٍ، أَوْ مَرَمَّةٍ

لِمَعَاشٍ، أَوْ لَذَّةٍ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ

"Akıllı insan, ancak üç ey için harekete geçer: Âhiret azığı, dünya mai eti ve haram olmamak artıyla zevk almak için." [111]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.).

لِكُلِّ عَامِلٍ شِرَّةٌ، وَلِكُلِّ شِرَّةٍ فَتْرَةٌ، فَمَنْ كَانَتْ فَتْرَتُهُ إِلَى

سُنَّتِي فَقَدِ اهْتَدَى

"Amel eden her zâtın bir sa'y u gayret etme hâli vardır. Her çalı anın da bir yorgunluğu ve istirâhate ihtiyâcı vardır. O yorgunluğunu benim sünnetim üzerine geçirenler hidâyete ermi lerdir." [112] buyurdu. Ebû'd-Derdâ (r.a.): "Hak ve hakikate güç yetirebilmem için, nefsimi bâzı eğlenceler ile oyalarım." demiştir.

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

أَنَّهُ قَالَ: شَكَوْتُ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ضَعْفِي عَنِ

الْوِقَاعِ فَدَلَّنِي عَلَى الْهَرِيسَةِ

"Cebrâil'e cinsî münâsebetteki zâfiyetimden ikâyet ettim. Cebrail bana ke kek (herîse) yemeyi tavsiye etti." [113] Bu rivâyet sahîh ise bundan gâyenin istirâhate hazırlık olduğu anlaşılır. Yâni burâda şehvetin arttırılması isteniyor. Çünkü

şehvet azlığı ünsiyetin azalmasına sebep olur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: الطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَقُرَّةُ عَيْنِي

فِي الصَّلَاةِ

"Dünyanızdan üç ey sevdim: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nûru namaz." [114] buyurdu. Bu üçüncü kısım dâ gönül dinlendirmek için bir faydadır.

Zikir, fikir ve diğer ibâdetlerle yorulan kimse birinci ve ikinci şıkkın dışında bu üçüncü şıkkın da fayda sağladığını anlar. Hattâ bundan, oturup sohbet etmek ve oynaşmaktan burulmuş hünsâlar da zevk alır ve kendilerini dinlendirmiş olurlar. Aynı zamanda evlenirken bu ciheti de nazar-ı îtibara almak evlenmeye ayrı bir fazîlet bahşeder. Fakat çokları bu niyetten habersizdirler. Ekseriyetle evlenmekte nazar-ı îtibara alınan, evlâd yetiştirmek ve şehveti teskîndir. Bununla beraber çokları gönüllerini dinlendirmek için kadınlarla eğlenmekten ziyâde, akarsulara ve yeşilliklere bakmaktan zevk alırlar. Bu, şahsiyet ve vaziyet itibariyle değişir. Herkes kendi arzusuna göre kendisini dinlendirir.

4 - YAKINLARI ÇOĞALTMAK

Dördüncü fayda: Evlenmekteki dördüncü fayda evi süpürmek, kapları temizlemek, yatak sermek, yemek pişirmek gibi ev işlerinden kurtulmaktır. İnsanoğlunun şehvet hissi olmasa da ev işleri ile uğraşması çok zordur. Çünkü bu gibi zarûrî işler, zamanının çoğunu alır. İlim, amel ve benzeri işlerine mâni olur. İyi bir kadın bu bakımdan ev işlerinde dîne yardımcıdır. Bu işlerin bozulup gayr-i muntazam bir şekilde yürümesi, insanın huzûrunu kaçırır ve geçimi zorlaştırır. Bunun için **Ebû Süleymân Dârânî**: "İyi bir kadın, dünya metâı değil, âhiret saâdetidir. Çünkü erkeğin, şehevî hissini tatmîn ve ev işlerini tedvîr etmekle, onun huzûr içinde hem diğer işlerini ve hem de Allah'a karşı kulluk ve ibâdetini yapabilmesini temîn eder." demiştir.

Muhammed bin Ka'b el-Kurzî: Allahu Teâlâ'nın:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً

"Rabbimiz bize dünyada hasene ver." (Bakara sûresi, 2/201) âyetindeki "Hasene" den murâd, "sâliha (iyi) kadındır." dedi. Rasûl-i Ekrem de (s.a.v.) bir hadîs-i şerifinde:

لِيَتَّخِذْ أَحَدُكُمْ قَلْبًا شَاكِرًا، وَلِسَانًا ذَاكِرًا، وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً

صَالِحَةً تُعِينُهُ عَلَى آخِرَتِهِ

"Sizler ükreden kalbe, zikreden lisâna ve âhiret hususunda sizlere yardımcı olacak sâliha mü'min bir kadına sâhip olmaya çalısın." [115] buyurmuştur. Görüldüğü gibi zikri, şükrü ve iyi kadını bir arada zikretmiştir. Allahu Teâlâ'nın:

فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ

"Onu temiz bir hayât ile ihyâ eder ve yaşatırız." (Nahl sûresi, 16/97) buyurduğu temiz yaşayıştan gâye; iyi, Müslüman ve sâliha kadındır. Yâni ona öyle bir zevce nasib ederiz, demektir. Hz. **Ömer bin Hattâb** (r.a.): "Kişiye imândan sonra verilen şeylerin en hayırlısı sâliha kadındır. Onlar içerisinde baha biçilmeyecek kıymetler olduğu gibi, efendisini esâret altına alıp, kendisinden fidye ile kurtuluş imkânı olmayan kötüleri de vardır." dedi. Rasûl-i Ekrem:

فُضِّلْتُ عَلَى آدَمَ بِخَصْلَتَيْنِ كَانَتْ زَوْجَتُهُ عَوْنًا لَهُ عَلَى

الْمَعْصِيَةِ، وَأَزْوَاجِي أَعْوَانٌ لِي عَلَى الطَّاعَةِ، وَكَانَتْ شَيْطَانُهُ

كَافِرًا وَشَيْطَانِي مُسْلِمٌ لَا يَأْمُرُ إِلَّا بِخَيْرٍ

"Âdem aleyhisselâm'a iki hasletle üstünlüğüm var: Birincisi onun karısı, ona günâhta (hatâda) yardımcı oldu; benim zevcelerim ise bana ibâdette yardımcıdırlar. İkincisi, onun eytânı kâfir idi. Benim eytânım Müslüman'dır, bana ancak iyliik emreder." [116] buyurmuş ve kadının tâatta yardımcı olmasını bir fazîlet saymıştır.

Ev işlerini çekip çevirmek, sâlihlerin aradığı faydalardandır. Bu da evinde bu işleri görecek bir kimsenin bulunmadığı şahıslara mahsûstur. Aynı zamanda iki kadın da almamalıdır. Çünkü çok kere iki kadın geçimi bozar, evin huzûrunu kaçırır ve bütün işleri alt-üst eder. Hısım ve akrabayı çoğaltmak ve böylece kuvvet bulmak da bu faydaya girer. Çünkü insanın, düşmandan korunmak ve huzûr içinde ibâdetini tamamlayıp yaşayabilmek için kalabalık âileye ihtiyâcı vardır. Zillet, insanın huzûrunu kaçırır, hısım ve akraba çokluğu zilleti kaldırır.

5- NEFİS MÜCÂHEDESİ YAPMAK

Beşinci fayda: Büyüklük vazifesini yerine getirmek, âile hakkına riâyet etmek, onların huy ve tabiatlarına tahammül etmek, sıkıntılarını gidermek, kusurlarını düzeltmek, dînî bilgilerini kuvvetlendirmek, helâlinden maîşetlerini temîn için çalışmak ve evlâd terbiyesine ehemmiyet vermek sûretiyle nefis mücâhedesi ve riyâzetidir. Bütün bunlar büyük kıymeti hâiz fazîletli işlerdir. Zîra bunlarda riâyet, korumak, velâyet, yakınlık, sevk ve idâre vardır. Aile ve evlâd, kişinin, koruyacağı ve onlara adâletle muamele ederek haklarına riâyet edeceği kimselerdir. Hakka riâyetin fazîleti büyüktür. Bundan ancak uhdesinden gelemeyenler kaçınır. Yoksa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَوْمٌ مِنْ وَالٍ عَادِلٍ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً

"Bir gün adâletle vâlilik yapmak, yetmi senelik (nafile) ibâdetten hayırlıdır." [117] buyurmuştur. Sonra da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلاَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

"Dikkat edin, hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mesulsünüz." [118] buyurmuştur. Hem kendisini ve hem de başkasını ıslah ile meşgul olan kimse, yalnız kendisini düzeltmekle uğraşandan daha hayırlıdır. Bunun gibi, başkasının eziyetine katlanan, huzûr içinde yaşayıp kimse için sıkıntı çekmeyen gibi değildir. Âile ve çocukları uğrunda zahmet çeken, Allah rızâsı uğrunda mücâhede eden gibidir. Bunun için **Bişr**: "Ahmed bin Hanbel beni üç yönden geçmiştir: Bunlardan birisi, kendisinin ve başkalarının nafakalarını helâlden temîndir." dedi. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا أَنْفَقَهُ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ

فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِهِ

"Ki inin efrâd-ı âilesine infak ettiği, sadakadır. Ki i ailesinin ağzına koyduğu lokmadan muhakkak ecir alır." [119] buyurmuştur. Adamın biri, âlimin birisine:

- "Namaz, oruç, hac, zekât gibi yaptığımız her amelden sevap alacak mıyız?" dedi. Âlim:
- "Sen, Ebdâl'ın işlerinden haber versene." dedi. Adam:
- "Onlar nelerdir?" Âlim:

- “Helâlden nafaka kazanıp âile efrâdını beslemektir.” dedi. İbn Mübarek bir muhârebede arkadaşlarına:

- “Bundan makbul bir amel bilir misiniz?” diye sordu. Arkadaşları:

- “Bilmeyiz.” dediler. İbn Mübârek:

- “Ben bilirim.” dedi. Onlar:

- “Nelerdir?” dediler. İbn Mübârek:

- “Ailesi kalabalık olan fakir bir kimsedir ki, gece uyanır ve açılmış olan çocuklarını örter. Onun bu hareketi, bizim bu gazâmızdan daha makbuldür, dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

مَنْ حَسُنَتْ صَلَاتُهُ وَكَثُرَ عِيَالُهُ وَقَلَّ مَالُهُ وَلَمْ يَغْتَبِ

الْمُسْلِمِينَ كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ

“Namazını güzel kılan, malı az, çoluk çocuğu kalabalık ve Müslümanları çeki tirmeyen kimse, cennette benimle öylece beraber (diyerek ehâdet parmağı ile orta büyük parmağını göstermi tir).” [120] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ

“Çoluk çocuğu kalabalık olan iffet sahibi fakirleri, Allah sever.” [121] buyurulmuştur. Başka bir hadîsde:

إِذَا كَثُرَتْ ذُنُوبُ الْعَبْدِ اِبْتَلَاهُ اللّٰهُ بِهَمِّ الْعِيَالِ لِيُكَفِّرَهَا عَنْهُ

“Ki inin günâhları çoğaldığı vakit (günâhlarına kefâret olmak için) Allahu Teâlâ onu geçim sıkıntısı ile ibtilâ eder.” [122] buyurulmuştur. Seleften birisi: “Birçok günâhlar vardır ki, onları âilenin mâişetini temîn uğrunda çekilen zahmetleri mahveder.” demiştir. Bu hususta Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den de şöyle bir rivâyet vardır:

مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ بِطَلَبِ الْمَعِيشَةِ

“Günâhlardan öyleleri vardır ki, onları ancak maî et uğranda çekilen zahmetler mahveder.” [123] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ فَأَنْفَقَ عَلَيْهِنَّ وَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ حَتَّى

يُغْنِيَهُنَّ اللهُ عَنْهُ، أَوْجَبَ اللهُ لَهُ الْجَنَّةَ أَلْبَتَّةَ أَلْبَتَّةَ إِلَّا أَنْ يَعْمَلَ

عَمَلًا لَا يُغْفَرُ لَهُ

“Üç tâne kızı olup, ihtiyaçtan kurtarıncaya kadar onlara iyi bakan, yedirip giydiren kimse elbette cenneti kazanır. Ancak, affedilmeyecek bir günâh i lemi olursa o, müstesnâdır.” [124] buyurdu. İbn Abbâs bu hadîsi anlatırken: “Vallahi bu, garîb (düşündürücü) hadîslerdendir.” dedi.

Rivâyet olunduğuna göre; âilesine çok iyi bakan bir âbidin âilesi öldü. Kendisini evlendirmek isteyenlere: “Hayır, yalnızlık benim için daha iyidir. Daha ziyâde aklımı başıma alır ve huzûrumu sağlarım.” diyerek tekliflerini reddetti. Sonra bu zât şöyle anlatıyor: “Ailemin ölümünden bir hafta sonra idi rüyâmda gördüm ki: Gök kapıları açıldı ve oradan uçarak yeryüzüne inen insanlar benim yanımdan geçtikçe “İşte, o meş’ûm adam budur.” diyerek geçerlerdi. Korkumdan ancak en son gelen bir gence: “Bunlar kimi kastediyorlar?” diye sorduğumda genç; “Seni kastediyorlar. Çünkü bir hafta öncesine kadar senin ismini mücâhidler arasında yükseltiyorduk. Bir haftadan beri amellerini, mücâhededen kalanlar arasına koymakla emrolunduk, bunun sebebini bilemiyoruz.” dedi.” Adam uyanır uyanmaz “Beni everin.” dedi ve ondan sonra dâima iki ve üçe kadar âileyi, nikâhında bulundurdu.

Peygamberler haberlerinde: “Yûnus aleyhisselâma bir cemâat misâfir geldi. Yûnus aleyhisselâm onları yedirmek için mutfağa girip çıkarken, karısı ona zahmet veriyor ve o da buna katlanıyordu. Buna karşı şaşıran misâfırlere; “Şaşmayın, bunda şaşılacak bir şey yok. Çünkü ben Allahu Teâlâ’ya şöyle duâ ettim: “Yâ Rab, bana çektireceğini dünyada çektir.” Allahu Teâlâ da: “Senin cezân falancanın kızı ile evlenmektir, onu al.” buyurdu. Ben de işte onun bu hâline sabrediyorum, dedi.” Kadının boşboğazlığına sabretmekte, nefsi terbiye, gazabı teskîn ve ahlâkı güzelleştirme vardır. Tek başına kalan veyâ sâlihlerle arkadaşlık eden kimsenin, içyüzü belli olmaz. Çünkü onun kalbî hastalıkları ve bâtınî kusurları meydana çıkmaz; kapalı kalır. Ahiret yolcusuna düşen vazife, insanı harekete geçiren, hiddetlendiren bu gibi vâsıtalar ile kendisini denemektir. Güzel hûylu olmak için bu gibi cân sıkıcı müşkillere sabretmeye alışmaktır; bâtınını kötü vasıflardan arıtmaktır. Esâsen âile gâilesine sabretmek, riyâzet ve mücâhede olmakla beraber, onların mâişetini deruhte etmek başlıbaşına bir ibâdettir. Bu da evlenmek ile alâkalı faydalardandır. Fakat bundan ancak iki kimse istifâde edebilir:

Birincisi, henüz âhiret yolculuğuna yeni girmiş olduğu için mücâhede, riyâzet

ve ahlâkını güzelleştirmeyi kasteden kimsedir. Mücâhede için bu yolu seçmesi yanlış değildir.

İkincisi de, zâhirî ibâdetlerle uğraştığı hâlde bâtınen hâlden hâle terakki edemeyen, murâkabe ve murâbatadan mahrûm, fikrî ve kalbî hareketleri olmayan; yalnız namaz, oruç ve hac gibi zâhirî amellerle uğraşan kimsedir. Bu gibilerin, helâlden âile efrâdının nafakalarını temîne ve onların terbiyelerine çalışması, nâfile ibâdetlerden daha makbuldür. Çünkü nâfile ibâdetler lâzım, yâni şahsına münhasırdır. Helâlinden çalışması ise müteaddi, yâni faydası başkasına da dokunur. Bu bakımdan o daha hayırlıdır. Ama yaratılışında ahlâkı güzel veyâ yukarıda anlattığımız mücâhede yolları ile ahlâkını güzelleştiren, mânevî seyrine devâm eden, mükâşefe ilminde kalbi ve fikri hareket hâlinde olan kimselerin, bu maksatla evlenmelerine lüzûm yoktur. Çünkü riyâzet, buna lüzûm bırakmamıştır. Onların nafakalarını temîne çalışmasına gelince, bu gibi mükâşefe erbâbının amellerindeki istifâde ondan daha büyüktür. Faydası daha umûmî ve şümûllüdür.

İşte dîn bakımından nikâhın faydaları bunlardır ve bu sebebten evlenmenin efdaliyetine hükmedilmiştir.

EVLENMENİN ÂFETLERİ

Evlenmenin üç âfeti vardır:

1 - Birinci Afet: En kuvvetlisi, âilenin, helâlinden nafakasını temîn etmekte acze düşmektir. Bu helâl nafakayı temîn, bilhassa bu zamanda (Hicrî 495 = Milâdî 1101) herkes için kolay olmayan bir şeydir. Ailenin de nafakasını temîn için fazla kazanca zarûret hâsıl olduğundan, mecbûrî hîle yoluna sapar. Haram kazanç elde eder, çoluk çocuğuna haram yedirir. Böylece, hem kendini hem de âilesini helâke sürükler. Ama bekâr kalan, bundan emindir. Çünkü bir boğazına nasıl olsa bakar. Fakat evlenenler ekseriya kötü yollara sapar, karısının isteklerini yerine getirme sevdâsına kapılarak, âhiretini dünyası uğrunda fedâ eder. Haberde:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيُوقَفُ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَلَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ أَمْثَالُ

الْجِبَالِ، فَيُسْأَلُ عَنْ رِعَايَةِ عَائِلَتِهِ وَالْقِيَامِ بِهِمْ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ

أَيْنَ اكْتَسَبَهُ، وَفِيمَ أَنْفَقَهُ، حَتَّى يَسْتَغْرِقَ بِتِلْكَ الْمُطَالَبَاتِ كُلَّ

أَعْمَالِهِ، فَلَا تَبْقَى لَهُ حَسَنَةٌ، فَتُنَادِي الْمَلَائِكَةُ هَذَا الَّذِي أَكَلَ

عِيَالُهُ حَسَنَاتِهِ فِي الدُّنْيَا وَارْتُهِنَ الْيَوْمَ بِأَعْمَالِهِ

"Adamın, dağlar gibi hasenâtı olduğu hâlde, kıyamet günü mîzan ba ında durdurulur; âile hukukundan ve onların bakımından, malını nereden kazanıp nereye sarfettiğinden sorulur. Böylece bütün hasenâtı borçlularına ödenir. Kendisinde bir ey kalmaz. Sonra bir melek: "İ te u, çoluk çocuğu dünyada bütün sevâplarını yeyip bitiren ve bugün rehin olarak kalan kimsedir." diye nidâ eder." [125] diye vârid olmuştur.

Denildi ki; kıyâmet gününde insanın ilk hasmı âile efrâdıdır. Onu Allah huzûruna getirir ve "Yâ Rab! Bundan hakkımızı bize alıver. Biz bilmiyorduk o, bize haram yedirdi." derler. Bu sûretle onların hakları ondan alınıp verilir. Seleften biri şöyle anlatıyor: "Allahu Teâlâ bir kişiye kötülük dilediği vakit, ona dünyada kendisini ısıracak azılar musallat eder, yâni böyle âile efrâdı verir." Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَلْقَى اللهَ أَحَدٌ بِذَنْبٍ أَعْظَمَ مِنْ جَهَالَةِ أَهْلِهِ

"Ki i ehlinin cehâletinden daha büyük günâhla Allah'a kavu maz." [126] buyurmuştur.

Bu, umûmî bir hastalıktır, bundan kurtulanlar pek az kimselerdir. Ya mirasa konmuş olacak yâhut da kendine ve çoluk çocuğuna yetecek helâl kazancı bulunacak ve fazlaya tamahı olmayacaktır. İşte ancak bu gibiler bu hastalıktan korunur. Yâhut sanat sahibi olur, avlanmak vesâire işlerle bol para kazanır yâhut hükümet ile alâkası olmayan bir işte çalışır. Hayırlı yollardan kazanır ve zâhirî vaziyetine göre kazancı helâl olursa, böyleleri de kurtulmuş olurlar.

Basra'lı **Ebû'l-Hasan bin Sâlim**'e evlenmekten suâl edilince: "Bu zamanda kendisine hâkim olamayan kimseler için evlenmek daha efdal, nefsine hâkim olanlar için evlenmemek daha evlâdır." dedi.

2 - İkinci Afet: Âilenin, haklarını yerine getirememek, kötü huylarına tahammül edememek, eziyetlerine dayanamamak gibi vaziyetlerdir. Bu, birinciye nisbetle ehvendir. Çünkü bunlara katlanmak daha kolaydır. Onlar ile hoş geçinmek, ve arzularına uymak nafaka temîninden daha kolay olduğu meydandadır. Ancak burada da tehlike vardır. Çünkü erkek çobandır, aynı zamanda maiyetinden mesuldür. Nitekim hadîste Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَعُولُ

“Ki iye, tekeffül ettiği kimseyi bakmaması günâh olarak kâfîdir.” [127] buyurmuştur. Rivâyet olundu ki, çoluk çocuğunu bırakıp kaçan, efendisinden kaçan köle gibidir. Dönüp gelinceye kadar kıldığı namazı ve orucu kabul olunmaz. Onların yanında iken âile efrâdını ihmâl eden, yine kaçmış gibidir. Allahu Teâlâ:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

“Kendinizi ve âile efrâdınızı (cehennem) **ateşinden koruyun.”** (Tahrîm sûresi, 66/6) buyurmuş ve kendimizi koruduğumuz gibi, çoluk çocuğumuzu da ateşten korumamızı emretmiştir. Hâlbuki insan bâzen kendini korumaktan âcizdir. Evlendiği zaman bu haklar kat kat çoğalıyor. Kendine bir de başkaları katılıyor. Aynı zamanda nefis, dâima kötülüğü emreder. Nefisler çoğaldıkça kötülüğü emredenler de çoğalıyor. Evlenmemekte ısrâr eden bâzı kimseler, bu yönden kendilerini mâzur göstermek istemişler ve “Nefsin belâsı bize yetiyor; buna bir de başka bir nefis belâsını nasıl katalım?” demişlerdir. Nitekim Şâir:

لَنْ يَسَعَ الْفَأْرَةَ جُحْرُهَا عَلَّقَتِ الْمِكْنَسَ فِي دُبُرِهَا

“Fâre, deliğinden içeri sığmazken; bir de kuyruğuna süpürge bağladı.” demiştir.

İbrâhim bin Edhem de evlenmeyişinin sebebini açıklarken: “Kendi keyfim için bir kadını aç bırakamam. Çünkü benim kadına ihtiyâcım yok. Kadının hakkından gelemem ve onu nâmahremden koruyamam.” demiştir. **Bişr** de bu hususta özür dilerken: “Beni evlenmekten alıkoyan, Allahu Teâlâ’nın:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ

“Erkeklerin onlarda olan hakları kadar onların (kadınların) **da erkeklerde hakkı vardır.”** (Bakara sûresi, 2/228) âyet-i celîlesidir.” dedi. Ve yine **Bişr**: “Eğer bir tavuğun nafakasını üzerime alsam köprü üzerinde cellât olmaktan korkarım.” demiştir. **Süfyân bin Uyeyne**, bir gün hükümdarın kapısında görüldü. Kendisine: “Burası senin, yerin değil idi. Nasıl oldu da buraya düştün?” diyenlere: “Felâh bulmuş âile sahibi hiç gördünüz mü?” diye cevap verdi. Süfyan şöyle söylerdi:

“Bekârlık ve içinde rüzgârın estiği gürültüsüz bir evin anahtarı ne güzel

şeylerdir.” Bu, birincisi kadar değilse de yine umûmi âfetlerdendir. Bundan ancak hikmet sahibi, akıllı, idâreci, güzel ahlâklı kadınların âdetlerini anlayan, boşboğazlığına dayanan, şehvetleri peşinde olup, isteklerinin düşkünü olduklarını bilen, kusurlarını görmezden gelen ve onlar ile idâre etmesini bilen kimseler selâmet bulur. Hâlbuki ekseriyetle insanlar ahmak, sert, hafif, kötü hûylu, insâfsız olup başkalarında bu vasıfları arayan kimselerdir. Bu gibi adamlar evlenmekle fesâdı çoğaltmış olurlar. Onun için bu gibilerin bekâr kalması en sâlim ve en çıkar yoldur.

3 - Üçüncü Afet: Birinci ve ikinciden de ehvendir. Bu da âile efrâdına mal toplamak, topladığı malı onlar için yığmak ve evlâd çokluğu ile övünmek gibi şeylerle kendisini dünyaya meylettirerek Allah’a ibâdetten alıkoymalarıdır. İnsanı Allah’a ibâdetten alıkoyan mal karı ve evlâd, sahibi için meş’ûmdur. Bu sözümle, onların kendisini kötü şeylere doğrudan dâvet etmelerini kasdetmiyorum. Çünkü bu birinci ve ikinci âfete dâhildir. Belki onlar, mübâh olan şeylerle zevklenmeyi, kendileri ile eğlenip meşgul olmayı isterler ve kendisini ibâdetten alıkoyarlar. İşte kasdettiğim budur. Evlenmelerden, kalbi meşgul edecek bu gibi pek çok meseleler doğar. Gece ve gündüzler gelip geçtiği hâlde fırsat bulup âhiretini düşünemez ve onun için hâzırlanamaz. Bunun için **İbrâhim bin Edhem**: “Kadınların uylukları ile fazla meşgul olandan hayır gelmez.” demiştir. **Ebû Süleyman** da “Evlenen, dünyaya meyletmiştir. Yâni evlilik hayâtı onu dünyaya çeker.” demiştir.

İşte evlenmenin fayda ve âfetleri bunlardan ibarettir.

NETÎCE

Herhangi bir adam-için mutlak olarak evlenmek veyâ evlenmemek hayırlıdır demek, saydıklarımızı etraflıca bilmemekten doğar. İşin doğrusu, bu fayda ve âfetleri bir mihenk olarak ele almalı ve âhiret yolcusu kendini bunlara vurmalıdır. Âfetlerden kurtarmış, helâl nafaka ye güzel ahlâka sâhip, evlenmesi ibâdetine mâni olmayacak, yalnız olup dâhili işlerde yardımcıya muhtaç genç kimsenin şehvetini teskîn etmek ve çocuk yetiştirmek için evlenmesi, kendi hakkında hayırlı olacağında şüphe etmesin. Yok eğer, bu faydaları kaybetmiş ve saydığımız âfetler mevcut ise o zaman da bekâr kalmasının daha efdal olacağında tereddüt etmesin. Şâyet iki taraf müsâvî olursa -ki ekseriyetle insanlar böyledir- bu takdirde kendine yakışan, bu faydaların dîninde neler arttırdığını ve o âfetlerin dîninde neler eksilteceğini, adâlet mîzânı ile tartmaktır. Bu karşılaştırmada hangi tarafı tercih ederse onunla hükmetmelidir.

Faydaların en açığı, evlâd yetiştirmek ve şehveti teskîndir. Âfetlerin en aşikâre olanı da, haram kazanca sürüklenmek ve ibâdetten geri kalmaktır. Şimdi biz bunların iki tarafını karşılaştıralım.

Meselâ: Şehvetten sıkıntısı olmayıp, yalnız evlâd yetiştirmek gâyesiyle evlenmek isteyenler, haram kazanca mecbûr kalacak ve Allah'a kulluktan uzaklaşmak tehlikesiyle karşılaşacaklara, bekâr kalmaları daha evlâdır. Çünkü Allah'ı zikirden geri kalmakta ve haram kazançta hayır yoktur. Yalnız evlâd yetiştirmek gâyesi, bu iki noksânı telâfi etmez. Çünkü çocuk için evlenmek, mevhûm olan bir çocuğun hayatını istemektir. Lâkin haramı irtikâb ve ibâdette kusur, açıkça görülen ve şu anda mevcût olan bir noksânlıktır. Mevhûm olan evlâdı yetiştirmek için uğraşmaktansa, ortada bulunan kendi hayâtını korumak ve helâkten muhâfaza etmek elbette daha mühimdir.

Zîra evlâd, ticarette kazanç ve kârdır. Dîn ise sermâye ve ana sermayedir. Dînin bozulmasında sermâyenin elden gitmesi ve uhrevî hayâtın bozulması tehlikesi vardır. Yalnız evlâd yetiştirme gâyesi, şu iki âfetten birisi ile de karşılaşamaz. Fakat evlâd yetiştirmeye bir de şehvet galebesi eklenirse, o zaman bakılır; şâyet takvâsı dizginlerini toplamaya kâfi gelmezse ve zinâya düşmek tehlikesi varsa, o zaman evlenmeyi tercih eder. Çünkü bu adam zinâ ile veyâ şüpheli ve haram kazanç ile karşı karşıyadır. Bunun için ehven-i şeri tercih eder. O da şüpheli kazançtır. Zinâ etmeyeceğinden emîn ve fakat hissi ile bakmaktan emîn olamayacağına kani ise o zaman evlenmez.

Çünkü her ne kadar şehvetle bakmak haram ise de bu, dâimi değil ve aynı zamanda zararı yalnız kendinedir. Fakat haram kazanç dâimîdir. Aynı zamanda, hem başkasının hakkına tecavüz ettiği, hem de âile efrâdına yedirdiği için, zararı başkalarını da şâmildir. Filhakika şehvetle bakış göz zinâsıdır. Fakat kalp bunu inkâr eder ve kabul etmezse haram yemekten, affedilmeye daha yakındır. Ancak şehvetle bakmasının kendisini zinâya götürmesinden korkarsa, o da zinâ hükmüne girer ve evlenmeyi tercih eder. Bu, böyle anlaşıldıktan sonra gelelim, üçüncü şekle: o da, gözünü nâmahremden koruyup kalbini meşgul edecek düşüncelerden alıkoyamama hâlidir. Bunun evlenmemesi daha uygundur. Çünkü bu husustaki kalbin hatâsının affı, haram irtikâbının affından daha kolaydır. Kalbin huzûru, ibâdet için lâzımdır. Hâlbuki haram kazanç ve haramı yemek ve yedirmekle yapılan ibâdet, tam bir ibâdet değildir.

İşte, bu âfetler bu şekilde muvâzene edilmeli ve mûcibince hüküm verilmelidir. Bu anlattıklarımızı kavrayabilen, artık nikâhı teşvik eden ve nikâhtan men eden bütün bu rivâyetlerde tereddüde düşmez. Çünkü bütün bu rivâyetler, şahısların hâllerine göredir.

Şâyet: “Bu âfetlerden emin olan kimsenin evlenmesi mi yoksa ibâdetle meşgul olması mı daha efdaldir?” dersen, derim ki; iki tarafını toplamalıdır. Çünkü nikâh, nikâh olmak bakımından, ibâdete mâni değildir. İbâdete mâni olacak olan, nafakayı temîn etmek zarûretidir. Eğer bunu helâlinden temîn edebiliyorsa yine evlenmek daha fazîletlidir. Zîra gecelerde ve gündüzün diğer vakitlerinde ibâdetini yapabilir. Zâten hiç ara vermeden devâmlı ibâdet mümkün değildir. Şâyet evlilik sebebiyle farz olan ibâdetleri yapmaktan, yemek, uyku ve diğer hâcetinden başka müsâit zamanı kalmıyor, bütün vakitlerini çalışmakla geçirmek zarûreti hasıl oluyor dersen, o zaman bakarız; eğer bu adamın ibâdetleri nâfile namaz ve hac gibi zâhirî ve bedenî ameller ise yine evlenmesi daha makbuldür. Çünkü helâl nafaka kazanmakta, âile hukûkuna riâyette, evlâd yetiştirmekte, kadınların mızmızlığına tahammül etmekte o kadar çeşitli ibâdetler vardır ki bunlann fazîleti, o nâfile ibâdetlerden daha az değildir. Eğer ibâdeti ilim, tefekkür ve seyr-i bâtınî ise o zaman helâl kazanç buna mâni olacağı için, evlenmemek daha makbuldür.

Şâyet “Mâdem evlenmenin bu kadar fazîleti vardır, Îsa aleyhisselâm niçin evlenmedi? Mâdem ki, ibâdete bağlanmak daha efdal idi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) niçin o kadar çok evlendi?” dersen bilmiş ol ki: En fazîletlisi gücü yetenlerin, himmeti âli olanların ve kendisini Allahu Teâlâ’dan hiç bir şey meşgul edemeyenlerin, ikisini yapmasıdır. Yâni hem evlenmek, hem de ibâdet etmektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) buna muktedir olduğu için, nikâh ile ibâdeti bir arada toplamıştır. Dokuz ailesi olduğu hâlde yine Allahu Teâlâ ile başbaşa kaldı ve ibâdetine devâm etti. Aile hukûku, buna mâni olamadı. Nitekim dünyanın sevk u idâresi ile uğraşanlara def-i tabiî mâni olamadığı gibi. Onlar, bedenleri ile kazâ-i hâcetle meşgul olurken, kafaları ile dünya işlerini düşünürler. Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.) derecesi âli olduğu için, bu âlemin işleri, kalbinin Allah ile olmasına mâni olamamıştır. Hattâ zevcesinin yatağında iken bile kendisine ilâhî vahiy gelmiştir. Başkalarını Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e kıyas etmek doğru olmaz.

İsâ aleyhisselâm’a gelince: O, tevazu gösterip ihtiyâtlı olan tarafı tercih etmiştir. Evlenseydi belki ailesi kendisini meşgul edebilirdi veyâhut da helâl nafaka temîninde güçlük çekerdi. Bunun için ibâdeti tercih etmiştir. Onlar, kendi hâllerini ve helâl kazançta zamanlarının îcaplarını, kadınların ahlâkını, nikâhın zarar ve faydalarını daha iyi bilirler. Madem ki, evlenmenin bâzıları için makbul, bâzıları için de mahzurlu olduğunu bildik, peygamberlerin her hareketlerini efdal olarak bilmemiz, en doğrusudur. Her şeyi olduğu gibi Allah bilir.

Ebû Ya’lâ **“Müsned”**inde, takdim ve tehir ile ve hasen sened ile İbn Abbâs’dan

(r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Bekir b. Merdûye, Tefsir'inde "Düşük de olsa" hâriç, İbn Ömer'den (r.a.); Beyhakî **"Marifet"**inde bu ziyâde ile rivâyet etmişlerdir.

Birinci şıkkını Buhârî ile Müslim. Enes'den (r.a.) rivâyet ettiler. Diğer şıkları yukarıda geçti.

İbn Mâce, Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim. İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Ahmed, Mu'âz b. Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Cevzî **"El-İlel"**de Enes'den (r.a.); Taberânî **"Evsat"**ında başka ifâde ile; **"Müstedrek"**de başka ve sahih isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîsin benzerini Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed, Rebîu'l-Eslemî'den (r.a.), "hasen" isnâd ile rivâyet etti. Kıssa sahibi de kendisidir.

Ebû Ya'lâ, Huzeyfe'den (r.a.); Hattâbî "El-Uzle"de Huzeyfe ve Ebû Umâme'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Hattâbî **"El-Uzle"**de benzerini İbn Mes'ûd'den (r.a.); Beyhâkî **"Ez-Zühd"**de, benzerini Ebû Hûreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Bu tabirler hac bahsinde geçmiçtir. Bakınız: C. 1. sf. 715 ve 718.

Ebû Ömer, et-Tevkânî, Ömer b. Hattâb'dan (r.a.) rivâyet etti.

Beyhakî, İbn Ebî Edyetü's-Sadefî'den rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân "Zuafâ" da Bebz b. Hakîm'den. O da babasından. O da dedesinden rivâyet etmiştir.

Bu da "Meşhûr Erba'in"de Ebû Hedebe'den, o da Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce, Hz. Ali'den (r.a.) ve başka ifâde ile Mu'âz'dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân "Zuafâ"da Behz b. Hakîm'den rivâyet etmiştir. Neseî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

Me'hazı bulunamamıştır.

Bezzâr, Taberânî, Züheyr b. Ebî Alkame den; Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Sa'id'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslim, İbn Ömer'den (r.a.); Buhârî ile Müslim, Ebû Said'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

"Duâ Kitâbı"nda geçmiştir.

Beyhaki Da'vât'da Ümmü Seleme'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ebû Kebşe el-Enmârî'den "İsnâd-ı ceyyid" ile rivâyet etmiştir.

Müslim ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. İfâde Tirmizî'nindir.

Tirmizî. Câbir'den (r.a.) rivâyet etti. Müslim'in de Abdullah b. Ömer'den (r.a.) bu meâlde bir rivâyeti vardır.

Buhârî ile Müslim. Berâ'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ahmed, Mikdâd b. Ma'di Kerib'den (r.a.) "Sened-i ceyyid" ile rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân, Ebû Zer'in (r.a.) uzun bir hadisinden almıştır.

İbn Hibbân. Ebû Zer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed ve Taberâni, Abdullah b. Ömer'den (r.a.); Tirmizî de Ebâ Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Adiy, Huzeyfe (r.a.) ve İbn Abbâs'dan (r.a.); Ukaylî. Câbir b. Semure'den (r.a.); İbn Hibbân "Zuefâ"da Huzeyfe den, Ezdi "Zuefâda Ebû Hüreyre' den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Neseî ve Hâkim "İsnâd-ı ceyyid" ile Enes'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî rivâyet etti ve "Hasendir" dedi. İbn Mâce de bir rivâyetten aldı.

Hatîb **"Târih-i Bağdâd"** adlı eserinde İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Müslim, İbn Mes'ûd dan (r.a.) başka ifade ile rivâyet etmiştir. Fakat Adem'den bahis yoktur.

Taberânî ve Beyhakî, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den (r.a.) rivayet eimişlerdir.

Buhârî ve Müslim, İbn Mes'ûd'dan (r.a.); ayrıca Sad b. Ebî Vakkâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ebû Yâ'lâ, Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce, İmran b. Hüsayn'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed, Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Evsat"**ında: Ebû Naim. **"Hilye"**de: Hatib **"Telhîs"**de Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da İbn Abbâs'dan (r.a.): Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Ebû Saîd'den (r.a.) başka ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

Mehazı bulunamamıştır.

"Firdevs" sahibi. Ebû Sa'id'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd ve Neseî, Abdullah bin Amr'dan rivâyet etmişlerdir, Müslim'in de başka ifâde ile bir rivâyeti vardır.

İKİNCİ BAB: EVLENİRKEN RİÂYET EDİLECEK HUSUSLAR

NİKÂH:

Nikâhın sıhhati ve kadının kocasına helâl olması için, dört rükün ve şart vardır.

Bunlar:

1 - Velînin bulunmadığı takdirde devlet reisinin izin vermesi.[128]

2 - Kızı veren, babası ve dedesinden başkası ise bâliğa olan kadının muvâfakatinin alınması. Kız ve dul olması arasında fark yoktur.

3 - Âdil iki şâhidin bulunması.

4 - İcab ve kabul (yâni erkeğin "aldım", kadının da "vardım" demesidir.)[129] Bu icab ve kabulün muttasıl olması lâzımdır. (Yâni araya başka bir iş ve söz girmemelidir.) Herhangi bir lisan ile olabilir. İki tarafın vekilleri yâhut birinin vekili kadın olamaz. (Bu şart Şâfiî mezhebine göredir. Hanefîlerde kadın doğrudan doğruya, arada erkek bir vekil olmaksızın, nikâh akdi yapabilir.)

Nikâhın Âdâbı:

1 - Hıtba, yâni iddet beklemeyen ve başkası, tarafından da istenmeyen bir kadını, velî vâsıtası ile istemektir. Başkası tarafından istenip de sözü katîleşmeyen bir kadını istemekten, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) men etmiştir. Çünkü bu, vicdanî bir hareket değildir.

2 - Nikâhtan evvel, Allah'a hamd ile başlayan, bir hutbe îrad etmek, nikâhı kıyan kız velîsi şöyle der: "Şu adlı kızımı sana zevce olarak verdim, nikâh ettim." Koca veyâ vekîli: "Ben de şu kadar nikâh parası karşılığında evlenmeyi kabul ettim." Tarafların şâhidler huzûrunda böyle demeleri ile nikâh sahîh olur.

Mihir (nikâh parası) az ve miktarı belli olmalıdır.[130]

3 - Nikâh kıymaya başlamadan önce de küçük bir hutbe îrad etmek. Meselâ, erkek tarafı, Allah'a hamd ve Rasûlü'ne salâttan sonra: "Sizlere, kerîmeniz falanı, falana istemek üzere geldim."'der. Kız tarafı da aynı şekilde Allah'a hamd ve Rasûlü'ne salât ve selâmdan sonra: "Hoş geldiniz, memnûniyetle." gibi sözlerle mukabele eder.

4 - Bakire de olsa erkeğin vaziyetini, bâzı hususiyetlerini kadına bildirmek; ileride aralarındaki geçimi kolaylaştırır. Hattâ evlilik hayâtının muntazam

gitmesi için erkeğin, alacağı kadına bakması müstehaptır.

5 - Şâhitlerden başka, sâlihlerden bir cemâat bulundurmak.

6 - Evlenmekle, sünneti yerine getirmeye, gözünü nâmahremden korumaya, evlâd yetiştirmeye ve anlattığımız diğer faydalara niyet etmek. Bu sâyede ecir de kazanmış olur. Yalnız şehevî hissini tatmîn maksâdıyla evlenirse, o zaman, dünya ile alâkalı bir iş olur ki, bundan mânevî mükâfat beklenemez. Onun için, bunlara niyeti ihmâl etmemelidir. Nice şer'î hükümler var ki, insanın şehevî arzularına da uygun gelir. Bu gibi niyetlerle, hem kendi arzularını tatmîn eder, hem de evlenmesi ibâdet yerine geçer. **Ömer b. Abdülazîz**[131]: "Hak ve hakikat arzuya uygun geldiği vakit, (bizim bal yağ dediğimiz) zubd-ı nirsiyâm (yâni kaymak ve hurma) olur." demiştir. Binâenaleyh, hem dînî, hem de insanî arzuların bir araya gelmesi muhâl değildir.

7 - Şevval ayında evlenmek ve nikâhı mescidde kıymak. Nitekim Hz. Âişe (r.a.): *"Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile nikâhım evval ayında kıyıldı ve yine beni bu ayda evine aldı."* [132] demişti.)

KADIN HAKKINDA RİÂYET EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Bunlar, iki nevidir:

A - Evlenmedeki gâyenin, kadının kendisine helâl olmasıdır.

B - Güzel geçinmekle, saydığımız gâyelerin husûlünü niyet etmektir.

BİRİNCİ NEVÎ

Birinci nevî, kadının erkeğe helâl olması için, nikâha mâni olan hâllerin bulunmamasıdır. Bu mâniler de on dokuzdur:

1 - Başkası ile evli olmak.

2 - İddet içinde olmak. İddet, ister boşanmadan, ister ölümden, ister yanlışlıkla münâsebette bulunmadan ve isterse câriyenin azâd olması bakımından olsun.

3 - Müslüman iken kâfire olmak. (Maazallah irtidat etmek).

4 - Her hangi semavî bir dîne mensup olmayıp, ateşperest olmak. Bunlara mecûsî denir.

5 - Veseniyye[133] veyâ zındıka olan; hiç bir Peygamber ve kitâba inanmayan. İbâha mezhebine inananlar da bunlardandır ki, bunları nikâh etmek câiz değildir. İtikad edicinin küfrüne hükmolunan fâsid bir mezhebe itikad eden kadınları da nikâh etmek câiz değildir.

6 - Ehl-i kitâbın, yâni Yahûdî ve Hristiyanların, asıl dinleri bozulup tahrif

edildikten veyâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) peygamber olarak gönderildikten sonra -bununla beraber, İsrâiloğullarından olmayan- o dînlere intisâb edenler. Bunların da nikâhı haramdır.

7 - Kadının câriye olması ve erkeğin hür kadına gücü yetmesi veyâ evlenmemekle zinâ tehlikesinin bulunmasıdır. Yâni erkek, hür olan bir kadını alabilecek vaziyette ise veyâ evlenmekle zinâya düşmeyecekse, câriye ile evlenemez.

8 - Kendi câriyesi olmak. Mâlik olduğu câriyesini nikâh edemez.

9 - Akrabası olmak. Yâni, ana baba ve onların çocukları, kendi çocukları ve çocuklarının çocukları olmak. Anneler, büyük anneler, çocuklar, çocukların çocukları, kardeşler, kardeşlerin çocukları, hala ve teyzeleri nikâh etmek câiz değildir. Amca, dayı, hala ve teyze çocukları ile evlenmek câizdir.

10 - Süt mahremiyeti bulunmak. Neseb ile haram olan, süt ile de haramdır. Fakat sütkardeşliğinin yerleşmesi için, ilk iki sene içerisinde en az beş kerre kadının memesini sormalıdır.[134]

11 - **Hürmet-i müsâhara** bulunmak. Yâni daha önce alacağı kadının kızını veyâ büyük annesini nikâh etmiş yâhut bunlara mâlik olmuş veyâ bunlara şüphe üzerine (yâni âilesi zannıyla) münâsebette bulunmuş olmak. Nikâhtan sonra bir araya gelmeden akabinde ayrılmak, anneyi haram eder. Fakat kızını haram etmez. Yâni annesini nikâh eder etmez, münâsebette bulunmadan boşarsa, kızını alabilir. Fakat kızını nikâh etmekle -münâsebette de bulunmasa- boşayacak olursa, annesini alamaz. Alacağı kadını, daha önce baba veyâ oğlunun nikâh etmiş olması da, nikâha mâni hallerdendir.

12 - Nikâhında dört kadın mevcut iken beşinciyi almak. Hattâ boşadığı kadın, talâk-ı ric'î ile iddet beklemekte olsa da yine beşinciyi alamaz. Çünkü o kadın, hükmen nikâhındadır. Ama talâk-ı bâin ile iddet bekliyorsa, o zaman beşinciyi alabilir.[135]

13 - Alacağı kadının kız kardeşi, hâlen nikâhı altında olmak. Teyzesi ve halası da böyledir. Buradaki kaide şöyledir: Biri kadın, diğeri de erkek farz edilse, bunların nikâhı birbirine düşmüyorsa, her ikisini bir nikâh altında toplamak câiz olmaz. Ama birini boşayıp diğerini alabilir.

14 - Daha önce üç talâk ile boşadığı âilesi olmak. Bir kimse üç talâk ile boşadığı âilesini alabilmek için, o kadının sahih bir nikâh ile başka kocaya varıp ondan boşanması lâzımdır.[136]

15 - Aralarında lanetleşme olmak.[137]

16 - Kadın veyâ erkek hac veyâ ömre için ihrâmda olmak. Nikâh, ihrâmdan

çıktıktan sonra sahih olur.[138]

17 - Bâliğa olmadan bikri zâil olmak. Bâliğa olmadan nikâhı sahih değildir.[139]

18 - Yetîme olmak. Babası olmadığı için, bâliğa olmadan evlenemez.

19 - Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in zevcelerinden olmak. Çünkü bunlar, Kur'ân'ın sarahatiyle mü'minlerin anneleridir. Fakat bu zamanda böyle bir şey zâten düşünülemez.

İKİNCİ NEVÎ:
KADINLARDA ARANAN VASIFLAR

Geçimi sağlamak için, kadında aranacak vasıflar sekizdir: Dîn, ahlâk, güzellik, nikâh parasının azlığı, döl getirmek, bakirelik, asâlet ve yakın akraba olmamak.

1 - Dindâr ve sâliha olmak: Bu, esastır. Buna son derece ehemmiyet vermek lâzımdır. Dînî hisleri nâmus ve iffet bakımından zayıf olursa, kocasına ihânet eder, yüzü karartır, kıskançlığını doğurur, huzûru bozar. Eğer koca nâmus ve effetini korumaya çalışırsa başı derde girer; aldırış etmezse dînine, nâmus ve haysiyetine karşı ihânet etmiş olur. Dînî hislerinin zayıflığı yanında bir de güzel olursa, belâ iki katlı olur. Çünkü güzelliğine bakarak ayrılmak istemez; iffetsizliğine bakarak sağlamak istemez. Böylece felâketten felâkete sürüklenir. Aynen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e mürâcaat eden şu adam gibi olur. Adam:

يا رَسُولَ اللهِ، إنَّ لِي امْرَأَةً لا تَرُدُّ يَدَ لامِسٍ، قَالَ:
طَلِّقْهَا، فَقَالَ: إنِّي أُحِبُّهَا، قَالَ: أَمْسِكْهَا

- "Ya Rasûlallah, âilem gelene yok demez, kimseyi geri çevirmez, ne yapayım? Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Onu bo a!"* buyurur. Adam:

- "Ya Rasûlallah, onu çok seviyorum." der. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"O hâlde sakla."* buyurur.[140]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"O hâlde sakla."* buyurması, kadının ileride islâh-ı nefs etmesi ve şâyet boşarsa, adamın da tekrar peşine düşerek gayr-ı meşrû münâsebette bulunması korkusuna binâendir.

Dînî hislerinin zayıflığı, isrâf ve başka cihetten ise yine evde huzûr yoktur. Çünkü kadının meşrû olmayan hareketlerine sükût ederse, günâhta ona ortak olur ve Allahu Teâlâ'nın:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

“Kendinizi ve âilenizi ateşten koruyun.” (Tahrîm sûresi, 66/6) emrine muhâlefet etmiş olur. Eğer kabul etmez ve düzeltmeye kalkarsa, mücâdele ile ömrü heder olup gider. İşte bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), dindâr olan kadın üzerinde ısrârla durmuş ve şöyle buyurmuştur:

تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا فَعَلَيْكَ بِذَاتِ

الدِّينِ، تَرِبَتْ يَدَاكَ

“Kadın malı, güzelliği, asaleti ve dindârlığı yüzünden nikâh edilir. Sen dindâr olanı seç ki, elin toprak tutsun.” [141]

مَنْ نَكَحَ الْمَرْأَةَ لِمَالِهَا وَجَمَالِهَا، حُرِمَ جَمَالُهَا وَمَالُهَا،

وَمَنْ نَكَحَهَا لِدِينِهَا رَزَقَهُ اللهُ مَالَهَا وَجَمَالَهَا

“Kadını sırf malı ve güzelliği dolayısıyla alan kimse, malından da güzelliğinden de mahrûm olur (hayrını görmez.) Fakat dindarlığı için kadın ile evlenen kimseye, Allahü Teâlâ malı da güzelliği de nasip eder.” [142] buyurmuştur. Başka bir hadîste de şöyle buyurmuştur:

لَا تَنْكِحِ الْمَرْأَةَ لِجَمَالِهَا فَلَعَلَّ جَمَالَهَا يُرْدِيهَا، وَلَا لِمَالِهَا

فَلَعَلَّ مَالَهَا يُطْغِيهَا، وَانْكِحِ الْمَرْأَةَ لِدِينِهَا

“Kadını güzelliği dolayısıyla alma. Güzelliğin kendisini helâke sürüklemesinden korkulur. (Kadını) malı yüzünden de alma. Çünkü servetinin kendini azdırmasından korkulur. Ancak dindar olan kadını al.” [143]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in, dindar kadın ile evlenmeyi teşvik etmesi, efendisine dînî cihetten yardımcı olması bakımındandır. Kadın dindâr olmazsa, efendisini meşgul eder, huzûrunu bozar.

2 - Güzel huy: İkinci derecede kadında aranacak vasıf, güzel ahlâktır. Huzûrun temînî ve dînî vecîbelerin muntazaman ifası için bu da mühimdir. Zîra kadın bed-lisân, kötü huy ve küfrân-ı nîmet sahibi olursa, kârından çok zararı vardır. Velîler, kadınların boş boğazlıklarına sabretmekle denenirler. Araplar, şu kadınlarla evlenmeyi tavsiye etmezler:

a - **Ennâne:** İh ih deyip, mütemâdiyen inleyen, durmadan şikâyet edip, âsâb bozukluğundan başı ağrıyıp duran. Bu gibi, ikide bir hasta olan veyâ hasta görünmek isteyenlerden hayır gelmez.

b - **Mennâne:** Şöyle yaptım, böyle yaptım, demek sûretiyle yaptıklarını sayıp dökerek kocasının başına kakan. Bu da karı koca arasındaki sevgiyi kaldırır.

c - **Hennâne:** Eski kocasında gözü olan veyâ eski kocasından olan çocuklara meyleden. Bu gibi kadın ile de geçim olmaz.

d - **Hadaka:** Her gördüğünü canı çeken ve alınması için kocasını zorlayan kadın.

e - **Beraka:** Bunun iki mânâsı vardır: Birisi, güzel görünmek için bütün gün süslenmekle meşgul olan; diğeri de yemekteyken kavga çıkararak, sofrada yemeyip, yalnız yiyen kadın.

f - **Şeddâka:** Çok gevezelik eden ve kibar konuşmak için, ağzını eğip büken kadın.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُبْغِضُ الثَّرْثَارِينَ الْمُتَشَدِّقِينَ

"Allahu Teâlâ, tekellüfle ağzını eğip bükerek konu anlara buğzeder." [144] buyurduğu da bundandır.

Hikâye edildiğine göre **Sâihu'l-Ezdî**, bir seyahatinde İlyas aleyhisselâm ile karşılaştı. İlyas aleyhisselâm, ona evlenmeyi tavsiye etti ve "Evlilik, bekârlıktan daha hayırlıdır." dedi. Sonra da: "Şu dört kadınla evlenme: **Muhtelia, Mubâriye, Âhire, Nâşize.**" dedi.

Muhtelia: Her saatbaşı sebepsiz yere boşanmak isteyen kadın.

Mubâriye: Kendisini beğenip, başkalarına karşı üstünlük taslayan kadın.

Âhire: Fâhişe ve hâriçte dost edinen kadın. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ:

وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ

"Gizli dost edinenlerden de olmasın." (Nisâ sûresi, 4/25) buyurmuştur.

Nâşize: Sözü ve işi ile efendisini üzen, emirlerine itâat etmeyen kadın. Bu kadınları alma.

Hz. Ali (r.a.): "Üç haslet vardır ki, erkekler için kötü, kadınlar için iyidir. Bunlar: Cimrilik, kendisini beğenmek ve korkaklıktır. Kadın, tutumlu olursa kocasının ve kendisinin malını muhâfaza eder. Kendini beğenir ve böbürlenirse artık erkeklerle -şüphe uyandıracak şekilde- ezile büzüle konuşmaz; sert ve katî

konuşur. Korkak olursa; tehlikeden korunur ve lüzûmsuz yerlere gitmez.” demiştir.

Böylece, evlenmekte aranılacak vasıfları zikretmiş olduk.

3 - Yüz güzelliği: Bu da ehemmiyetle aranan bir haslettir. Ailesi güzel olanın gözü dışarıda olmaz, ekseriyetle insan tabiatı, çirkini sevmez. Nasıl sevsin? Ekseriyetle yüzü güzel olanın ahlâkı da güzel olur. Biz “Dindâr kadın al, güzele bakma.” derken, güzeli alma demiyoruz. Hem dindar hem de güzel olursa çok iyi. Biz “Dîni bozuk olduğu halde güzel olan kadın ile -sırf güzelliği yüzünden- evlenme.” demek istedik. Yalnız güzellik, evlenmeyi teşvik eder; fakat dîni ihmâl eder. Güzeli seçmenin ehemmiyetine delâlet eden delîllerden birisi de anlaşmak ve ünsiyette güzelliğin dahlinin büyük olmasıdır. Şerîat, ünsiyet sebeplerine riâyeti güzel kabul etmiş, bu sebepten kişinin alacağı kadını görmesini uygun bulmuştur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا أَوْقَعَ اللهُ فِي نَفْسِ أَحَدِكُمْ مِنَ امْرَأَةٍ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ

أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَهُمَا

“Allahu Teâlâ, sizden her hangi birinizin kalbine bir kadın ile evlenmeyi dü ürdüğü vakit o kadına baksın. Zira bu sâyede aralarında daha iyi ülfet olur.” [145] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ فِي أَعْيُنِ الْأَنْصَارِ شَيْئًا، فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَزَوَّجَ

مِنْهُنَّ فَلْيَنْظُرْ إِلَيْهِنَّ

“Ensâr kadınlarından bâzılarının gözlerinde kusur vardır. Onlardan evleneceğiniz vakit, alacağınız kadına bizzat kendiniz bakın.” [146] Diğer rivâyette: *“Gözlerinde görme azlığı vardır.”* Bir diğer rivâyette de: *“İnce ve küçük gözlü olabilirler. Bunun için alacağınız kadınlara bakın.”* buyurmuştur.

Hattâ verâ sahibi bâzı kimseler aldatmamak için, kızlarını göstermeden vermezlerdi. **A’meş**: “Görmeden evlenmenin sonu elem ve kederdir.” dedi. Muhakkak olan bir şey varsa kadına bakmak; onun ne dindârlığını, ne ahlâkını, ne de servetini bildirir. Ancak güzelliğini bildirir. Demek ki evlenmekte güzellik de aranır.

Rivâyete göre, **Hz. Ömer** (r.a.) zamanında adamın biri saçını sakalını boyadı ve

kendisini genç göstermek sûretiyle karşısındakileri aldatarak evlendi. Sonra iş açığa çıkınca kız tarafı, bu adam bizi aldattı diye Hz. Ömer'e şikâyette bulundular. Hz. Ömer, adamı tekdîr etmiş ve dövmüştür. Yine hikâye olunduğuna göre, **Bilâl** ile **Suheyb** (r. anhüma) bir kabîleye giderek evlenmek istemişler. Kabîle, kim olduklarını sormuş, Hz. Bilâl: "Benim adım Bilâl, bu da kardeşliğim Suheyb'tir. Sapık yolda idik. Allahu Teâlâ bizi hidâyete ulaştırdı. Köle idik; âzâd olduk. Yoksul idik; Allah bize servet verdi. Eğer bizi everirseniz "Elhamdülillâh" der, Allah'a hamdederiz; evermezseniz "Sübhanellah" der Allah'ı tesbih eder, çeker gideriz." dedi. Onlar: "Biz sizi severiz." deyince, Bilâl ve Suheyb (r.a.) "Elhamdülillâh" dediler. Suheyb, Bilâl'e: "İlk Müslümanlardan olduğumuzu, şöyle şöyle eziyetlere katlandığımızı, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile savaşlarda bulunduğumuzu da söyleseydik." deyince Bilâl: "Ses çıkarma (fazlasına lüzûm yoktur), doğru söyledim ve doğruluk sâyesinde evlendik." dedi.

Aldanmak güzellikte olduğu gibi, ahlâkta da olur. Güzelliği görmekle anlayacağımız gibi, ahlâkı da soruşturmak ve tahkik etmekle öğrenebiliriz. Bütün bunları evlenmeden evvel incelemek müstehabtır. Bunları da emîn ve doğru söyleyen, kadının iç ve dış ahvâlini bilen kimseden soruşturmalıdır. Bu işin olmasını arzu edip, ifrâta varan veyâ kıskançlık hissiyle hakikati söylemeyen kimselerden sormamalıdır. Bu kabîl işlerde tabiatlar, ifrât ve tefrîte kaçar. Doğruyu söyleyenler az bulunur. Hîle ve aldatmalar olur. Bilhassa gözünün dışarıda olmasından korkanlar, bu hususa ehemmiyet vermelidirler. Fakat yalnız sünneti yerine getirmek veyâ ev işlerini gördürmek için evlenenler, güzellik aramazlarsa, bu zâhidliğe daha uygundur. Çünkü her ne kadar güzellik, bâzı kimselere kendilerini, nâmahremden muhafaza gibi dînî bakımdan yardımcı ise de esâsında dünyalıktır.

Ebû Süleymân Dârânî: "Her şeyde hattâ evlenmekte bile zühd aranır. Meselâ, dünyadan yüz çevirdiğine delîl olarak yaşlı kadın ile evlenmek böyledir." demiştir.

Mâlik b. Dînar: "Aza kanâat edip, verdiğinize memnûn olan ve size elinden geldiği kadar hizmet eden öksüz kızlara bakmaz da, şunu bunu isteyen, aza kanâat etmeyen ve falan zâdenin kızı ile evlenmeyi tercih edersiniz." dedi.

Ahmed b. Hanbel, iki kız kardeşten bir gözü bozuk olanı, güzeli üzerine tercih etmiştir. Hangisinin daha akıllı olduğunu sordu. Gözü bozuk olanın daha akıllı olduğunu söylediklerinde, Ahmed: "Öyle ise onu alırım." dedi. İşte bu, yalnız şehevî zevkini düşünmeyenlerin âdetidir. Ama diyâneti üzerinde korkan kimse, kendisini nâmahremden korumak için, güzelliği arasın ve güzeli tercih etsin. Çünkü mubah olanla zevklenmek, onun için bir kal'adır. Denildi ki; kadının huyu

güzel, kirpik, kaş ve saçları siyah, gözleri iri, rengi kırmızı ile karışık beyâz, kocasına bağlı olup, gözü de dışarda değilse işte o, cennet hûrisi gibidir. Çünkü Allahu Teâlâ hûrileri böyle tavsîf etmiştir:

خَيْرَاتٌ حِسَانٌ

“Ahlâkları güzel.” (Rahmân sûresi, 55/70)

قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ

“Yalnız kocalarına bakarlar.” (Rahmân sûresi, 55/56)

عُرُبًا أَتْرَابًا

“Kocalarına âşık, dâima bakiredirler.” (Vâkıa sûresi, 56/36) buyurulmuştur. Hûr, gözünün akı son derece ak; karası da son derece siyah ve geniş gözlü demektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

خَيْرُ نِسَائِكُمْ مَنْ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا زَوْجُهَا سَرَّتْهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا

أَطَاعَتْهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ

“Kadınlarınızın hayırlısı, kocası yüzüne baktığı zaman onu sevindiren, emrettiği vakit itâat eden, ayrıldığı vakit malını ve iffetini koruyandır.” [147] buyurmuştur. Kadına bakmakla, kocasının sevinmesi, kadının kocasını sevmesine bağlıdır.

4 - Nikâh parasının az olması: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خَيْرُ النِّسَاءِ أَحْسَنُهُنَّ وُجُوهًا وَأَرْخَصُهُنَّ مُهُورًا

“Kadınların hayırlısı, yüzü güzel ve nikâh parası (mehri) az olanıdır.” [148] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), nikâh parasını çok fazla istemekten men etmiştir. Bizzât kendisi, zevcelerinden bazılarını 10 dirhem mehir ve lüzûmlu ev eşyaları ile almıştır. Bunlar, el değirmeni, ibrik, içi lif dolu deri döşek gibi şeylerdir. **Hz. Ali** (r.a.) âilelerinden birine nikâh parası olarak iki mudd arpa, diğerine iki mudd hurma, bir diğerine de iki mudd kavut vermiştir.

Hz. Ömer (r.a.) de nikâh parası vermediği gibi, kızlarını dörtyüz dirhem nikâh parasından fazlaya vermediğini söylemiştir.

Eğer kadınlar için fazla mehir bir şeref olsaydı, Rasûl-i Ekrem, bu hususta ön

safta gelirdi. Ashâbından bâzıları, bir çekirdek karşılığında ve beş dirhem değerinde altın ile evlenmişlerdir. Saîd ibn Müseyyeb, kızını Ebû Hüreyre (r.a.)'a iki dirhem nikâh parası ile vermişti. Bizzât kendisi gece vakti kızını Ebû Hüreyre'nin evine götürmüş ve kapıdan içeri bırakarak geri dönmüştür. Yedi gün sonra da yanlarına giderek onları selâmlamıştır. Ulemânın bu husustaki ihtilâfından kurtulmak için on dirhem mehir alsa da beis yoktur. Haberde:

مِنْ بَرَكَةِ الْمَرْأَةِ سُرْعَةُ تَزْوِيجِهَا، وَسُرْعَةُ رَحِمِهَا، أَيِ الْوِلاَدَةُ

"Tez evlenmek, tez doğurmak ve nikâh parası az olmak, kadının bereketindendir." [149] diye vârid olmuştur. Kadının, nikâh parasını fazla istemesi mekruh olduğu gibi, erkeğin de kadından mal istemesi mekruhtur. Kadının malına tamâ ederek evlenmek de mekruhtur.

Süfyan-ı Sevrî: "Bir erkek, alacağı kadının servetinden neyi olup olmadığını sorarsa, o bir eşkiyâ ve bir canavardır." demiştir.

Onlara hediye yapıldığı vakit, fazlasıyla mukabelede bulunmaya onu mecbûr etmek doğru değildir. Karşılıklı hediyelerde verdiğinden fazlasını beklemek, fâsid bir niyettir. Böyle fâsid niyet olmadan karşılıklı hediye müstehaptır. Çünkü samîmiyetin artmasına vesiledir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تَهَادُوا تَحَابُّوا

"Kar ılıklı hediyele in, sevi irsiniz." [150] buyurmuştur. Fakat bir verip iki beklemek yasaktır. Böyle yapanlar Kur'ân-ı Kerîm'deki:

وَلاَ تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ

"Fazlasını umarak verme." (Müddessir sûresi, 74/6),

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ

"Artırmak maksadı ile insanlara verdiğiniz malın bereketi olmaz." (Rûm sûresi, 30/39) âyetlerinin vaîdine girmiş olurlar. Bütün bunlar, evlenmede mekruh olan şeylerdir. Bunlar, evlenmeyi gâyesinden uzaklaştırarak ticaret ve kumara benzetirler.

5 - Kadın, döl getiren cinsten olmalıdır: Kısırlığı bilinen kadına yanaşmamalıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عَلَيْكُمْ بِالْوَلُودِ الْوَدُودِ

"Sevimli ve döl getiren kadınlarla evlenin." buyurmuştur. Şâyet bu husustaki vaziyeti malûm değilse, gençliğine ve sıhhatine bakmalıdır. Bu iki vasfa sâhip olanların çoğu çocuk doğurur.

6 - Bakireyi tercih etmek: Nitekim dul kadın ile evlenen Câbir (r.a.) e, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ

"Bâkire alsaydın o yalnız seni bilir, sen de onu bilirdin, beraber oyna ırdınız." [151] buyurmuştur.

Bâkire almanın faydaları:

Bakire ile evlenmekte üç fayda vardır:

Birincisi; Bâkire kadın yalnız bir kocayı bilir ve onunla ülfet eder, karşılıklı sevgi sağlar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عَلَيْكُمْ بِالْوَدُودِ

"Sevimli kadın al." buyurmuştur. İnsan tabiatı, ilk karşılaştığını bilir ve onunla ülfet eder. Daha evvel başka erkekle münâsebet kuran kadın, yeni kocasının bâzı hûylarını ve hâllerini beğenmeyebilir ve bu sûretle ona gereği gibi ısınamaz.

İkincisi; Erkek de bâkireyi daha çok sever. Çünkü erkek tabîâti, daha evvel el sürülmüş olan kadına karşı nefret duyar. Bu nefret bâzı erkeklerde daha da fazladır.

Üçüncüsü; Dul kadın, dâima eski kocasını hatırlar. Çünkü sevgi, ilk sevgidir. Bu ise huzûrsuzluğa vesîle olur.

7 - Soylu olmak: Nikâh edilecek kadın dindar, iffetli ve şeref sahibi bir âilenin kızı olmalı ve böyle bir terbiye almış bulunmalıdır. Yarın doğacak çocukları terbiye edecek olan odur. Edeb ve terbiyeden nasibini almayan, çocuklarını güzelce terbiye edemez. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدِّمَنِ

"Çöplükte biten gülden kaçının." buyurdu. Bunun ne olduğunu soranlara, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمَرْأَةُ الْحَسْنَاءُ فِي الْمَنْبَتِ السُّوءِ

"Kötü bir aileden doğan güzel kız." [152] diye cevap verdiler. Diğer bir hadîste:

تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ فَإِنَّ الْعِرْقَ نَزَّاعٌ

"Nutfenizi temiz kaba koyun. Çünkü kan (anaya da) çeker." [153] buyurmuştur.

8 - Çok yakın akrabadan olmamak: Kadın, çok yakın akrabadan olarsa şehveti azaltır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَنْكِحُوا الْقَرَابَةَ الْقَرِيبَةَ فَإِنَّ الْوَلَدَ يُخْلَقُ ضَاوِيًا

- *"Yakın akrabadan evlenmeyin. Zîra çocuk cılız olur."* [154] buyurmuştur. Yakınlık, şehvete tesîr eder. Şehvet bakma ve elleme hissiyle çoğalır. Bu da hoşa giden ve yeni karşılaşılan şeylerde daha kuvvetlidir. ötedenberi görüp geldiği bir kadına karşı bu hissi zayıflar ve şehvet uyanmaz hâle gelir.

İşte alacağı kadında arayacağı güzel vasıf ve hasletler bunlardır.

Kadında böyle olduğu gibi, erkekte de aranacak vasıf ve hasletler vardır. Bunun için velîye düşen vazife, kızını vereceği adamın ahlâkını araştırmaktır. Kılık ve kıyâfeti, ahlâkı, dîni bozuk olup, âile hukûkuna riâyet edemeyen veyâ emsâli olmayan bir erkeğe kızını vermemelidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلنِّكَاحُ رِقٌّ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ أَيْنَ يَضَعُ كَرِيمَتَهُ

"Nikâh, bir nevi câriyeliktir. Ki i, kızını kime teslîm ettiğine bakmalıdır." [155] buyurmuştur. Kız hakkında uyanık olmak ve tedbîrli hareket etmek daha mühimdir. Çünkü tamamen erkeğin emrine teslim ediliyor. Erkek ise dilediği anda kadını boşayabilir. Zâlim, fâsık, bid'ât sahibi, içkici ve kumarcı bir kimseye kızını veren, kızına hıyânet ve dînine ihânet ettiği ve mahremlik hakkını yerine getirmediği için, Allah'ın gazabına uğrar.

Adamın biri **Hasan-ı Basrî**'ye: "Kızımı isteyenler çok, hangisine vereceğimi bilemiyorum." deyince Hasan-ı Basrî: "Allah'tan korkana ver; severse iyi, sevmezse, Allah'tan korktuğu için ona zulmetmez." demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

مَنْ زَوَّجَ كَرِيمَتَهُ مِنْ فَاسِقٍ فَقَدْ قَطَعَ رَحِمَهَا

“Kızını fâsık kimseye veren, onunla ilgisini kesmi (ve onu ate e atmı)tır.” [156] buyurmuştur.

Hanefi mezhebinde,” bâliğa olan bir kadın- ister kız ve ister dul olsun vekile, velîye muhtâç olmadan, dilediği kimse ile evlenebilir.

Hanefi mezhebine göre, şâhidlerin hepsi de kadın olabilir. Ancak iki kadın, bir erkek makamına kaimdir. Böylece mükellef olan kadın ile erkek, iki şahit huzûrunda evlenebilirler.

Hanefilere göre, mehir (nikâh parası) anılmasa da nikâh sahihtir. Ancak mihir alınmadığı takdirde, emsâlinin mihri lâzım gelir.

Emevî halifelerinden âdil ve takvâsı ile meşhur bir zâttı. Hicri 61 târihinde doğmuş, 101 târihinde ölmüştür. Allah rahmet etsin.

Bu hadis Müslim’dedir. Araplar bu ayda evlenmeyi makbul saymazlardı. Bu gibi husûslarda aylar ve günler arasında bir fark olmadığını bildirmek için, bizzât Rasûl-i Ekrem, Hz. Aişe ile bu ayda evlenmiştir ki, bundan daha mesud bir nikâh düşünülemez. Türklerde de bu gibi yanlış görüşe sâhip olanlar vardır. Bâzıları şubat ayında, bâzıları da iki bayram arasında evlenmeyi uygun bulmazlar. Bunlar tamâmen bâtıl inançlardır. Örnek Rasûl-i Ekrem’dir. İş kıvamına gelince ne ayına bakılır ne de gününe. Her yeni ay ve yeni gün bizim için saâdet dolu bir vakittir: faydalanmasını bilmeliyiz. İki bayram arasında nikâh kıyılmaz diye bir şey yoktur. Varsa, bayramın Cuma gününe tesadüf ettiği güne mahsûstur. Hem bayram, hem de Cuma namazı kılınacağı bir günde. Bayramla Cuma arasında zaman dar olduğu için, nikâh merasimi serbestçe yapılamaz. Aslında orada da bir mahzûr yoktur. Sadece Bayram ve Cuma namazlarını terk etmek tehlikesi vardır (Mütercim).

Kendilerinin önceden bir kitâba bağlı olup olmadıkları bilinememektedir. Rasûl-i Ekrem: *“Bunlara, ehl-i kitap muâmelesi yapın, fakat onlardan evlenmeyin.”* buyurmuştur. Çünkü şu anda onların ehl-i kitâb olduklarına dâir bir delîl yoktur.

Hanefi mezhebinde, süt emme müddeti, İmâm-ı Ebû Yûsuf ile İmâm-ı Muhammed’e göre iki sene, İmâm-ı Azam’a göre ise 2.5 senedir. Bu müddet zarfında, boğazından aşağı süt geçmek şartıyla, çocuğun bir kere emmesi kâfidir. Bu müddet geçtikten sonra ne kadar emerse emsin, bir şey lâzım gelmez.

‘Talâk-ı ric’î ile boşanan kadına erkeğin mürâcaat etme hakkı bakidir. Talâk-ı bâin ile boşanan kadına erkeğin mürâcaat etme hakkı yoktur. Ancak kadının muvafakati şarttır.

Burada hüllecilik diye bir şey yoktur. Yâni her nasılsa ailesini üç talâk ile

boşayan erkek, kadını başka bir erkeğe nikâh edip, sonra da ondan boşattırıp hemen alması demektir. Rasûl-i Ekrem, bu gibilere -yapana ve yaptırana- lânet etmiştir. Esâsında bu hüküm, böyle bir tertip için vaz edilmiş değildir. Bir adam âilesini usûlüne göre üç talâk ile boşadı mı, artık onunla bir alâkası kalmaz. Şâyet bu kadın, ondan sonra başka bir erkekle evlenir ve ondan da ayrılırsa, o zamân ilk kocasına varabilir. Burada da Şâfiîlere göre yalnız bir nikâh kâfidir. Hanefilere göre ise dühul şarttır. Hattâ Rasûl-i Ekrem, yeni kocasının münâsebetten âciz olduğunu ifâde ile eski kocasına dönmek istediğini söyleyen bir kadına: *"Sen onun, o da senin balcağızından tatmadıkça, ondan bo anıp eski kocana varamazsın."* buyurmuştur. Her iki taraftan da boşandıkta iddet bekleyecektir. İddet içinde kıyılan nikâh sahih değildir ve böyle bir hülle yaptıranlar da mel'ûndur. (Mütercim)

Bu şöyledir: Erkek kadının zina ettiğini iddiâ eder. Fakat şahid bulamaz; kadın da bunu inkâr ederse, bu vaziyet karsısında hâkim huzûruna çıkarlar. Erkek dört kere "Bu kadın zinâ etti" der ve yemin eder. Beşincide: "Yalan söylüyorsam, Allah'ın lâneti üzerime olsun." der. Buna karşılık kadın da -inkâr ettiğine göre- bunu reddederek, aynı şekilde mukabelede bulunur. Bunun üzerine hâkim, bunları ayırırŞâfiîlere göre, bunlar bir daha evlenemezler. Hanefîlere göre hâkim, bunları ayırmadıkça, yalnız lânetleşme, evliliklerine mâni değildir. İmâm-ı Azam ve Muhammed'e göre bu ayrılık, talâk-ı bâindir. Erkek: "Ben yalan söylemiştim, tövbekâr oldum." dese yeniden evlenebilirler. İmâm-ı Ebû Yûsuf'a göre de, evlenemezler.

Hanefilere göre, ihrâmda iken nikâh sahihtir. Ancak ihrâmdan çıkıncaya kadar münâsebette bulunamazlar.

Hanefîlerde, dul ile bâkire arasında fark yoktur. Baba, küçük kızını evlendirebilir.

Ebû Dâvûd, Neseî ve Tirmizî İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim ve Sünen sahipleri Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Taberânî "Evsât"ında Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir. İbn Hibbân, hadîsi "Zuafâ"da zikretmiştir.

İbn Mâce ve Beyhakî Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî Câbir den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce, Muhammed b. Mesleme'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Neseî, Ebû Hüreyre'den, (r.a.) Ebû Dâvûd, İbn Abbâs'dan (r.a.) sahîh senedlerle rivâyet etmişlerdir.

İbn Hibban, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed ve Beyhakî, Hz. Aişe'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmişlerdir.

Buhârî "Kitâbü'l-Edeb"de, Beyhakî Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Senedi ceyyiddir.

Buhârî ile Müslim, Câbir'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Dârekutnî **"El-İfrâd"**da, Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce Aişe'den (r.a.) rivâyet etti. Fakat orada "kan" ifâdesi yoktur. Mansûr ed-Deylemî **"Müsned-i Firdevs"**inde Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbrahim el-Harbî.

Ebû Ömer et-Tevkanî **"Muâşeretü'l-Ehleyn"** adlı kitâbında mevkûf olarak HzAişe ve Enes'den rivâyet etmiştir. Beyhâki, merfû olarak rivâyet edildiğini de söyledi. Fakat mevkuf olması daha doğrudur.

İbn Hibbân **"Züafâ"**da Enes'den; (r.a.) **"Sikât"**ta da sahih sened ile Şa'bî'den rivâyet etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BAB:
EVLİLİKTE ÂDÂB-I MUÂŞERET

BİRİNCİ KISIM:
KOCAYA DÜŞEN VAZÎFELER VE EDEBLER

Erkeğin riâyete mecbûr olduğu hususlar on ikidir:

1 - Velîme; evlenirken düğün ziyâfeti vermekte,
2 - Muâșeret; iyi geçinmekte,
3 - Düâbe; arasıra kadın ile oynașıp șakalașmakta,
4 - Siyâset; kadını sevk u idâre etmekte,
5 - Gayret; iffet ve nâmusunu korumakta,
6 - Nafaka; geçimini sağlamakta,
7 - Tâlim; öğrenmekte,
8 - Kasem; kadınlar arasında adâlete riâyet etmekte,
9 - Nâșize; usûlüne uygun terbiye etmekte,
10 - Vika; münâsebette,
11 - Vilâdet; çocuk doğurmakta,
12 - Talâk; boșanmakta, adâlet ve edebe riâyet etmektir.

VELÎME

Birinci edeb: Evlenirken düğün yapıp ziyâfet vermek müstehaptır. **Enes** (r.a.) șöyle anlatıyor: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Abdurrahmân b. Avf (r.a.)'ın benzinin sarardığını görünce:

- *"Bu nedir, benzin neden sarardı?"* diye sordu. Abdurrahmân:

- "Ya Rasûlallah! Evlendim, nikâh parası olarak da bir hurma çekirdeği ağırlığında altın verdim." dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem:

- *"Allah mübârek etsin, bir koyun ile de olsa, ziyâfet ver."* [157] buyurdu. Rasûl-i Ekrem de Hz. Safiyye ile evlenirken, kavrulmuș undan helva gibi yapılan bir yemek ve hurma ziyafeti vermiștir.[158] Yine bir hadîsinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

طَعَامُ أَوَّلِ يَوْمٍ حَقٌّ، وَطَعَامُ الثَّانِي سُنَّةٌ، وَطَعَامُ الثَّالِثِ

سُمْعَةٌ، وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ

"Nikâhın birinci günü yedirmek bir vazife, ikinci günü sünnet, üçüncü gün ise sum'a

ş (gösteri ve riyâ)dır. Gösteri yapanlara, Allah gösteri cezâsını verir." [159] buyurmuştur. Hadîsi, yalnız Zeyyâd b Abdullah rivâyet ettiği için, garîbdir.

Evlenen zâtı, "Allah mübârek etsin, hayırlı olsun, ayrılık olmasın iyi geçimler nasîb olsun." gibi sözlerle tebrik etmek, müstehâbdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in böyle emrettiğini Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etmiştir. Ayrıca nikâhı ilân etmek, duyurmak da müstehâbtır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ الدُّفُ وَالصَّوْتُ

"Helâl ile haramı (evlenmeyi ve gayr-ı me rû münâsebeti) birbirinden ayıran, def ve savttır." [160] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

أَعْلِنُوا هٰذَا النِّكَاحَ، وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ، وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ

بِالدُّفُوفِ

"Nikâhı ilân edin ve onu câmilerde kıyın ve def çalmak sûretiyle de etrafa duyurun." [161] buyurmuştur.

Rebî' binti Muavviz anlatıyor: "Evlendiğimiz gecenin sabâhında, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) evimizi teşrif etti. Minderde oturdu. Küçük kızlar def çalıyor ve şehîd ecdâdımızı övüyorlardı. Bir ara birisi: "Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var." deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اُسْكُتِي عَنْ هٰذِهِ وَقُولِي الَّذِي كُنْتِ تَقُولِينَ قَبْلَهَا

"Bunu bırak da önce söylediğin gibi söyle." [162] buyurdu.

MUÂŞERET

İkinci edeb: Kadınlarla iyi geçinmek ve akıllarının noksan olduğunu düşünüp onlara acıyarak eziyetlerine katlanmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

"Onlarla güzel geçinin, iyi muâşerette bulunun." (Nisa sûresi, 4/19) buyurmuştur. Diğer âyet-i kerîmede:

وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا

“Onlar, sizden kuvvetli söz aldılar.” (Nisa sûresi, 4/21);

وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ

“Yakın arkadaşına iyilik et” (Nisa sûresi, 4/36) buyurulmuştur ki, bu yakın arkadaştan murâdın kadın olduğu söylenmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in, dili pelteklediği ve sesi kısıldığı hâlde yaptığı son tavsiyesi şu üç şeydir:

اَلصَّلٰوةَ، الصَّلٰوةَ، وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا

يُطِيقُونَ، اَللّٰهَ، اَللّٰهَ، فَإِنَّ هُنَّ عَوَانٍ فِي أَيْدِيكُمْ (يَعْنِي أُسَرَاءَ

أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللّٰهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللّٰهِ)

“Namaz, namaz (namaza devâm edin). Eliniz altında bulunanlara güçlerinden fazla i teklif etmeyin. Kadınlarınız hakkında Allah’tan korkun; onlar sizin elinizde (bir nevî) hürriyetlerini kaybetmi lerdir. Onları, Allah ile muâhede ederek aldınız ve Allah adı ile onları kendinize helâl ettiniz. (Allah’tan korkun, onlara iyi muâmelede bulunun.)” [163] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ صَبَرَ عَلٰى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ أَعْطَاهُ اللّٰهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَا

أَعْطٰى أَيُّوبَ عَلٰى بَلَائِهِ، وَمَنْ صَبَرَتْ عَلٰى سُوءِ خُلُقِ

زَوْجِهَا أَعْطَاهَا اللّٰهُ مِثْلَ ثَوَابِ آسِيَةَ امْرَأَةِ فِرْعَوْنَ

“Karısının kötü huyuna tahammül eden erkeğe, Allahu Teâlâ, ibtilâya sabreden Eyüp aleyhisselâma verdiği mükâfat gibi ecir verir. Kocasının kötü huyuna tahammül eden kadına da, Firavun’un nikâhında bulunan Âsiye’ye verdiği mükâfatı verir.” [164] buyurmuştur.

Âile arasında güzel ahlâk, yalnız kötülük etmemek değil, karşı tarafın yaptığı kötülüğe tahammül etmek, biri kızdığı zaman, diğeri sabretmektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle yapardı. Ona uyarak, öyle yapmak lâzımdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in muhterem zevceleri kendisine çıkışıp, sabahtan akşama kadar yanına uğramadıkları olurdu. Bir gün **Hz. Ömer** (r.a.)’in zevcesi kendisine çıkıştı. Hz. Ömer: “Sen kim oluyorsun da bana çıkışıyorsun?” deyince zevcesi; “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) senden hayırlı olduğu hâlde, onun zevceleri de ona çıkışıyor.”

dedi. Hz. Ömer kızı için: “Hafsa da böyle yapıyorsa, helâk oldu.” dedi.[165] Sonra kızı Hafsa’ya: “Sen Ebû Kuhâfe’nin (Hz. Ebû Bekir) kızı Âişe’ye bakma. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onu sever. Sakın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e boş boğazlık etme.” dedi.

Rivâyete göre; pâk zevcelerinden biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in mübârek göğsünü yumrukladı. Bunu gören annesi, kızını azarlayınca, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

دَعِيهَا فَإِنَّهُنَّ يَصْنَعْنَ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ

“Bırak onu, onlar (bana) bundan daha fazlasını da yaparlar.” [166] buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile Hz. Âişe arasında münâkaşa oldu da, Ebû Bekir (r.a.)’i aralarında hakem tâyin ettiler. Ebû Bekir gelince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Âişe (r.a.)’a hitâben:

تَكَلَّمِينَ أَوْ أَتَكَلَّمُ؟

“Konu ur musun, yoksa ben mi konu ayım?” buyurdu. Hz. Aişe: “Sen konuş, ama doğru söyle.” dedi. Bu söze çok canı sıkılan Hz. Ebû Bekir, kızı Hz. Aişe’ye attığı bir tokat ile ağzını kana boyadı ve “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), hak ve hakikatten başka ne söyler?” dedi. Dayağı yiyen Âişe, hemen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in arkasına kaçtı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ebû Bekir’e:

لَمْ نَدْعُكَ لِهٰذَا وَلَا أَرَدْنَا مِنْكَ هٰذَا

“Biz seni dayak atman için çağırmadık ve senden bunu istemedik (Ancak seni hakemlik için çağırdık.)” [167] buyurdu. Yine bir gün, öfkeli bir anında, Hz. Aişe (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Sen de kendini Peygamber mi zannediyorsun?” dedi. Buna karşı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), hilm û kereminden gülümsedi[168] ve

إِنِّي لَأَعْرِفُ غَضَبَكِ مِنْ رِضَاكِ

- *“Ben senin hiddetli olup olmadığını anlarım.”* buyurdu. Hz. Âişe:
- *“Bunu nasıl anlarsın?”* deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قَالَ إِذَا رَضِيتِ قُلْتِ: لَا وَإِلٰهِ مُحَمَّدٍ، وَإِذَا غَضِبْتِ قُلْتِ:

لاَ وَإِلهُ إِبْرَاهِيمَ

- *"Hiddetli olmadığın zaman "Muhammed'in Rabb'ı hakkı için", hiddetli olduğun zaman da "İbrahim'in Rabb'ı hakkı için" dersin."* buyurdu. Hz. Âişe de:

- "Doğru söylüyorsun, adını dilimden anmasam da, kalbimden anarım." dedi.[169]

Denildi ki; "Müslümanlar arasında ilk sevgi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Hz. Âişe'yi sevmesiyle başlar".[170] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Aişe'ye:

كُنْتُ لَكِ كَأَبِي زَرْعٍ لأُمِّ زَرْعٍ غَيْرَ أَنِّي لاَ أُطَلِّقُكِ

"Ebû Zer Ümmü Zer'e nasıl idiyse ben de sana öyleyim. u var ki ben seni bo amam."[171] buyurmuştur.[172] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), diğer zevcelerine:

لاَ تُؤْذُونِي فِي عَائِشَةَ فَإِنَّهُ وَاللهِ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْوَحْيُ وَأَنَا فِي

لِحَافِ امْرَأَةٍ مِنْكُنَّ غَيْرِهَا

"Âi e hakkında bana eziyet etmeyin. Zîra vallahi, Âi e'den ba ka hiçbirinizin yorganına bürünmü ken bana vahiy gelmemi tir." [173] buyurmuştur. Enes (r.a.): "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kadınlara ve çocuklara karşı, insanların en merhametlisi idi." demiştir.[174]

DÜÂBE

Üçüncü edeb: Şakalaşmak ve oynaşmakla, onların sıkıntılarını teskîne çalışmak. Bu kabîl hareketler, kadınların gönlünü hoş eder. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), iş ve ahlâkla onların seviyesine iner ve onlarla şakalaşırdı. Hattâ Hz. Âişe (r.a.) ile yarış yaptığı rivâyet edilmiştir. Bir defasında Hz. Âişe yarışmayı kazandı. İkincide Hz. Âişe şişmanladığı için yarışmayı kazanamadı. Yarışmayı kazanan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

هٰذِهِ بِتِلْكَ

"İ te bu i manlık sebebiyle kesildin kaldın; bir sen geçtin, bir de ben." buyurdu.[175] Yine haberde, aileleri ile en çok şakalaşanlardan birinin Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) olduğu vârid olmuştur.[176] Hz. Âişe (r.a.) şöyle anlatıyor: Aşûre gününde bâzı

Habeşîlerin mescidde mızrak ve kalkan oynarken seslerini duyuyordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَتُحِبِّينَ أَنْ تَرَي لَعِبَهُمْ

"Oyunlarını görmek ister misin?" buyurdu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), onları çağırttı. Kendisi iki kapı arasında durdu ve omzunu kapıya dayadı. Ben de çenemi kolu üzerine koydum ve seyrettim. Bir iki defa:

حَسْبُكِ

- *"Yeter mi?"* diye sordu. Ben de:
"Biraz dur." dedim. Üçüncüde:

يَا عَائِشَةُ حَسْبُكِ

- *"Ya Âi e! Sana bu kadar yeter."* buyurdu. Ben de:
- "Evet." deyince onları gönderdi.[177] Yine bir hadîsinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَأَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ

"Mü'minlerin imân yönünden en kâmili, ahlâkı en güzel ve âilesine kar ı en çok lütufkâr davrananıdır." [178] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي

"Hayırlınız, ailesine iyi davranandır. Ben ise âileme kar ı en iyi davrananınızım." [179] buyurmuştur. **Hz. Ömer** (r.a.), çok titiz ve sert mizaçlı olduğu hâlde şöyle diyor: "İnsan, âilesine karşı çocuk gibi, hârice karşı da erkek gibi olmalıdır." Lokman da aynı sözü söylemiş ve tavsiyede bulunmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

إِنَّ اللهَ يُبْغِضُ الْجَعْظَرِيَّ الْجَوَّاظَ

"Allah, ağır tabiatlı, sitemkâr, kibirli ve hiç kimseye ikramda bulunmayanlara buğz edicidir." [180] Hadîs-i şerifteki "Ca'zarî, Cevvâz" kelimelerinden murâd, çoluk çocuğuna haşin davranıp, onlara karşı kibirlenen ve onlara iyi bakmayan kimsedir, denilmiştir. Allahü Teâlâ'nın "Utull" kavlinden murâd olan bir

mânânın, çoluk çocuğa karşı kötü dilli, katı kalpli olan kimse olduğu söylenmiştir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Câbir (r.a.) e:

هَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ

"Bâkire alsaydın o yalnız seni bilir, sen de onu bilirdin, beraber oyna ırdınız." buyurmuştur. Arap kadınlarından biri ölmüş olan kocası için şöyle diyor: "Eve geldiği zaman güler yüzlü, çıktığı vakit diline sâhip, bulduğunu yer ve kaybolanı aramazdı." İşte bu, erkeğin iyi vasıflarındandır.

SİYÂSET

Dördüncü edeb: Kadın ile yaptığı şaka ve eğlencede, kadını azdıracak ve ifrâta varacak şekilde, büsbütün onun arzularına uymamalı ve erkeklik vakarını kaybetmemeli, itidâle riâyet etmelidir. Kadının yanlış ve meşrû olmayan davranışlarına müsâade ve müsâmaha etmemelidir.

Hasan-ı Basrî: "Kadının meşrû olmayan arzularına uyan erkekler, yüzüstü cehenneme atılırlar." demiştir.

Hz. Ömer (r.a.): "Kadınlara muhâlefet edin; onlara muhalefette bereket vardır." demiştir. Nitekim: "Onlarla istişâre edin ve dediklerini yapmayın." denilmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تَعِسَ عَبْدُ الزَّوْجَةِ

"Kadına kulluk eden (kılıbık)lar helâk oldu." [181] buyurmuştur. Çünkü Allahü Teâlâ, erkekleri kadınlardan üstün yarattı ve kadını, erkeğin emrine verdi. Adam, kadının emrine girmekle hükmü değiştirip, şeytana itâat etmiş oldu. Nitekim âyet-i celîlede, şeytanın şöyle dediği haber verilmektedir:

وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ

"Allah'ın yarattığı şekli bozmalarını, onlara emredeceğim." (Nisâ sûresi, 4/119). Çünkü erkek tâbi değil, metbû'dur. Âmir mevkiinde kadın değil, erkektir. Allahü Teâlâ erkeklere:

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ

"Onlar kadınlar üzerine kaimdirler." buyurmuş ve erkeğe "Seyyid = Efendi" adını

vermiştir. Nitekim âyet-i celîlede:

وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ

“Efendisi ile kapıda karşılaştılar.” (Yusuf sûresi, 12/25) buyurmuştur. Efendi, köle yerine geçerse, Allah’ın yarattığı değiştirilmiş olur.

Kadınlar, insanın nefsi gibidir. Yularını azıcık salıverirsen, süratle senden uzaklaşır; yularını azıcık gevşetirsen, o seni bir metre kendisine doğru çeker. Eğer onu kendine çeker ve kuvvetli tutarsan, ancak o zaman ona mâlik olursun.

İmâm Şafiî: “Üç kimse vardır ki, onlara yumuşak davranırsan, onlar sana ihânet eder; sert davranırsan, iyilik ederler. Onlar da kadın, hizmetkâr ve işçidir.” demiştir.

Arap kadınları kızlarını ere verirken şöyle tavsiye ederlerdi: “Kocanın karşısına çıkmadan önce onu dene. Süngüsünü kınından çıkar. Bir şey söylemezse, kalkanı üzerinde et kes. Buna da ses çıkarmazsa, kılıcıyla bir kemik kır. Buna da aldırmazsa, mesele kalmadı, o zaman sırtına çulu vur ve binip gezdir. Çünkü o, artık senin merkebindir.”

Hülâsa: Yer ve gökler, adaletle kaimdir. Adalet sınırlarını aşan her şey, alt-üst olur. Şerlerinden emin olmak için, kadına muvafakat ve muhâlefette adalete riâyet etmeli ve hakka uymalıdır. Çünkü onların hîlesi büyük, kötülükleri açık, ekseriyetle ahlâkları bozuk ve akılları zayıftır. Bunlara karşı adâlet, şaka ile ciddiyeti birbirine karıştırarak, siyâset kullanmaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

مَثَلُ الْمَرْأَةِ الصَّالِحَةِ فِي النِّسَاءِ كَمَثَلِ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ بَيْنَ

مِائَةِ غُرَابٍ

“Kadınlar arasında sâliha kadın, yüz tâne siyah karga arasında alaca bir karga gibidir.” [182] buyurmuştur.

Lokman aleyhisselâmın oğluna yaptığı nasihatte: “Oğlum, kötü kadından sakın. Çünkü o, vaktinden önce seni kocaltır. Kadınların şerrinden kork. Çünkü onlar iyiliğe çağırmaz. İyi olanlarından bile kendini korumaya çalış.” demiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de hadisinde:

اِسْتَعِيذُوا مِنَ الْفَوَاقِرِ الثَّلَاثِ

“Omur kemiğini kıran üç   eyden Allah’a sığının.” [183] buyurarak kötü kadınları da bu üç sınıf arasında saydı. Çünkü onlar erkeği, yaşlanmadan kocaltırlar. Diğer ifâde ile

إِنْ دَخَلْتَ عَلَيْهَا سَبَّتْكَ وَإِنْ غِبْتَ عَنْهَا خَانَتْكَ

“Yanına girdiğinde pis pis konu ur, yanından ayrılırsan sana ihanet eder.” buyrulmuştur. İyi kadınlar hakkında da:

إِنَّكُنَّ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ

“Siz, Yûsuf aleyhisselâm’ın kadınları gibisiniz.” [184] buyurmuştur.[185]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sırrını ifşâ ettiklerinde de:

إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا

“Allah’a tövbe ederseniz, kalpleriniz meyleder.” (Tahrîm sûresi, 66/4) buyurdu. Bu hükmü, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in hayırlı zevceleri Âişe ve Hafsa hakkında verdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) diğer hadîsinde:

لَا يُفْلِحُ قَوْمٌ تَمْلِكُهُمْ امْرَأَةٌ

“Kadın tarafından idâre edilen millet felâh bulmaz.” [186] buyurmuştur. Kendisine karşı çıkışan zevcesine, **Hz. Ömer** (r.a.): “Sen, evin köşesinde bir oyuncak gibisin. İhtiyâcımız olduğu zaman seninle oynarız, ihtiyâcımız olmadı mı, orada durursun.” dedi.

Anlaşılıyor ki, kadınların hem zaafı, hem de kötülük tarafları vardır. Kötülük taraflarını idâre etmek için siyâset ve sertlik, zaaf taraflarını idâre etmek için de merhamet ve yumuşaklık lâzımdır. Hâzık tabîb, derde göre dermanı verendir. Erkek, önce kadının ahlâkını denemeli, ona göre muâmele etmelidir.

GAYRET

Beşinci edeb: Kıskançlıkta îtidâldir. Bu, şöyle olur: Sonu kötülüğe varacak hareketlere göz yummamak, kötü kanâat sahibi olacak şekilde lüzûmsuz vesveseye kapılmamak, iğneden ipliğe inceleyip durmamaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kadınların gizli hâllerini araştırmaktan men etmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Tebük gazâsından dönüşünde, Medine’ye girmeden önce şöyle

buyurmuştur:

لَا تَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلًا

"Geceleyin habersiz olarak kadınlarınızın yanına gitmeyin." [187] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i dinlemeyip, geceleyin evine koşan iki kişi, hoşlanmadıkları vaziyetler ile karşılaştılar. Meşhûr bir haberde:

اَلْمَرْأَةُ كَالضِّلْعِ إِنْ قَوَّمْتَهُ كَسَرْتَهُ فَدَعْهُ تَسْتَمْتِعْ بِهِ عَلَى عِوَجٍ

"Kadın eğe kemiği gibidir. Onu doğrultmak istersen kırarsın. Onu kendi hâline bırak ve eğriliği ile ondan faydalanmaya çalı ." [188] diye vârid olmuştur. Yâni, kadının ahlâkını istediğin gibi düzeltemezsin. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ غَيْرَةً يُبْغِضُهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهِيَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ

عَلَى أَهْلِهِ مِنْ غَيْرِ رِيبَةٍ

"Kıskançlıklardan öyleleri var ki, Allahü Teâlâ onlara buğz eder. O da, ortada üpheyi gerektirecek bir ey yokken, kadına fuzûlî zahmet vermektir." [189] buyurmuştur. Çünkü bu, kötü zandan başka bir şey değildir. Allahu Teâlâ ise bizi bundan men etmiştir. Hz. Ali (r.a.): "Fazla kıskançlık yapma. Zira bu yüzden kadını fenâlığa sevkedersin." dedi.

Yerinde olan kıskançlık, makbul ve lâzımdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَغَارُ وَالْمُؤْمِنَ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللهِ تَعَالَى أَنْ يَأْتِيَ

الرَّجُلُ مَا حَرَّمَ عَلَيْهِ

"Allahu Teâlâ kıskanır; mü'min de kıskanır. Allahu Teâlâ'nın kıskançlığı, ki inin, kendisine haram olan eyi yapmasıdır." buyurmuştur.[190] Bir gün **Sa'd b. Ubâde**: "Aileme bir erkeğin tecâvüz ettiğini görseydim, onu kılıcımla öldürürdüm." dedi. Ashâb, Sa'd'ın böyle söylediğini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e arz ettiklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ أَنَا وَاللهِ أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللهُ أَغْيَرُ مِنِّي

“Sa’d’ın bu sözüne a ıyor musunuz? Vallâhi ben ondan daha gayretliyim. Allahu Teâlâ ise benden de (bu hususta) daha gayurdur.” [191] buyurdu. Allahu Teâlâ’nın gayreti sebebiyledir ki, zinânın gizli ve âşikâresi haram kılınmıştır. Allahu Teâlâ gibi, özür kabul eden kimse olmadığı için korkutucu ve müjdeleyici peygamberler göndermiştir. Allahu Teâlâ kadar affı seven kimse olmadığı için, cennet va’d etmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

رَأَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي فِي الْجَنَّةِ قَصْرًا وَبِفِنَائِهِ جَارِيَةٌ، فَقُلْتُ

لِمَنْ هٰذَا الْقَصْرُ فَقِيلَ لِعُمَرَ فَأَرَدْتُ أَنْ أَنْظُرَ إِلَيْهَا فَذَكَرْتُ

غَيْرَتَكَ يَا عُمَرُ

“İsrâ ettirildiğim gece, cennette bir kö k gördüm. Etrafında bir câriye vardı. “Burası kimindir?” diye sorduğumda, “Ömer’indir.” dediler. İçine bakmak istedim. Fakat ya Ömer, kıskançlığını hatırlayarak vazgeçtim.” [192] buyurdu. Hz. Ömer (r.a.) ağlayarak:

“Size karşı da kıskançlık mı duyacaktım, ya Rasûlallah!” dedi.

Hasan-ı Basrî: “Nasıl olur da âilelerinizi sokaklara gönderirsiniz, müşrikler arasında gezerler. Kıskançlığı olmayanı Allahu Teâlâ takbîh etmiştir.” dedi. Rasûl-İ Ekrem:

إِنَّ مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّهُ اللهُ، وَمِنْهَا مَا يَبْغَضُهُ اللهُ، وَمِنَ الْخُيَلَاءِ مَا

يُحِبُّهُ اللهُ، وَمِنْهَا مَا يَبْغَضُهُ اللهُ، فَأَمَّا الْغَيْرَةُ الَّتِي يُحِبُّهَا اللهُ فَالْغَيْرَةُ

فِي الرِّيبَةِ، وَالْغَيْرَةُ الَّتِي يَبْغَضُهَا اللهُ فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ،

وَالاِخْتِيَالُ الَّذِي يُحِبُّهُ اللهُ اخْتِيَالُ الرَّجُلِ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقِتَالِ

وَعِنْدَ الصَّدَقَةِ، وَالاِخْتِيَالُ الَّذِي يَبْغَضُهُ اللهُ الاِخْتِيَالُ فِي الْبَاطِلِ

“Bâzı kıskançlıkları Allahu Teâlâ sever; bâzılarını da sevmez. Kendini beğenip kibirlenmek de aynıdır. Bundan da Allahu Teâlâ’nın sevdiği var, sevmediği vardır. Sevdiği kıskançlık, bir üphe neticesinde olan kıskançlıktır. Sevmediği kıskançlık ise ortada üphelenecek bir ey yokken, yapılan kıskançlıktır. Kibirden sevdiği dü man

kar ısında kendini beğenme, ilk sadmedeki sabır ve direnme kibridir. Sevmediği kibir ise ba kasına kar ı yapılan kibirdir." [193] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

إِنِّي لَغَيُورٌ وَمَا مِنَ امْرِئٍ لَا يَغَارُ إِلَّا مَنْكُوسُ الْقَلْبِ

"Muhakkak ki ben kıskancım, kıskanç olmayan kimsenin kalbi terstir." [194] buyurmuştur.

Kıskançlığı önleyici tedbirler:

Kıskanç olmamak için, kadının yabancı erkeklerle ihtilâtına ve sokaklarda gezmesine izin vermemelidir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kızı Fâtıma (r.a.)'a:

- "Kadınlar hakkında en hayırlı olanı hangisidir.? diye sordu. Hz. Fâtıma:

- "Kadının yabancı erkeği veyâ yabancı erkeğin kadını görmemesidir." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sevgisini izhâr ederek:

ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

"Peygamberler birbirinden meydana gelmiş güzîde zürriyetlerdir." (Âl-i İmrân sûresi, 3/34) âyet-i kerîmesini okudu ve bu cevâbını beğendi.[195]

Ashâb-ı kirâm kadınların, aralıklardan yabancı erkeklere bakmamaları için, pencere ve delikleri kapatırlardı. Hattâ **Mu'az b. Cebel** (r.a.), bir defa delikten dışarı baktığı ve bir defa da ısırdığı elmayı kölesine verdiği için, âilesini dövmüştür.

Hz. Ömer (r.a.): "Kadınlarınızın sokaklarda gezmemelerini isterseniz, onlara sevimli elbise giydirmeyin." demiştir. Çünkü onlar, âdî elbise ile görünmek istemezler.

Yine Hz. Ömer (r.a.): "Kadınlarınıza her zaman yok demeye alışın. Onların her istediğine evet derseniz, işiniz var." demiştir.

Kadınların sokağa çıkma meselesi:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kadınların câmie gitmelerine izin vermiştir. Fakat bu zamanda en doğrusu, onları bundan men etmektir. Ancak yaşlı kadınlara müsâade etmelidir. Ashâb da bunu uygun görmüşlerdir. Hattâ **Hz. Aişe** (r.a.): "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kendisinden sonra gelen kadınların vaziyetini görseydi, onların çıkmasına müsâade etmezdi." dedi. **Abdullah b. Ömer** (r.a.) oğullarından birine, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ

“Kadınları, Allah’ın mescidlerinden men etmeyiniz.” [196] buyurdu deyince, oğlu: “Evet. Men ederiz” dedi. Bunun üzerine Abdullah: “Ben, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle yapmayın.” diye buyurdu derken, sen nasıl oluyor da “Evet. Men ederiz.” dersin, diyerek oğlunu tokatladı. Oğlunun muhâlefet cür’eti, zamanın bozulduğunu bildiği içindi. Babasının oğlunu dövmesi, sebebini söylemeden muhâlefet etmesindendir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kadınların, kocalarının muvâfakatıyla bayrama çıkmalarına da müsâade etti.[197]

Namuslu kadınların, kocalarının muvâfakatıyla câmilere gitmeleri, hâlen de mübâhtır. Fakat evlerinde kılmaları daha uygundur. Kadınlar ihtiyaçları için sokağa çıkmalı, keyfî olarak çıkmamalıdır. Çünkü böyle lüzûmsuz yerde sokaklarda dolaşmak kadının mürüvvetini yok eder. Hattâ bir fesâdın uyanmasına da sebep olabilir. Kadına yakışan, sokağa çıkacağı zaman, kimseye bakmadan vakâr ve edeple yoluna devâm etmesidir. Bundan, erkeğe kadının yüzünün, kadına da erkeğin yüzünün avret olduğu mânâsı anlaşılmamalıdır. Belki erkeğe, genç bir çocuğun yüzü ne ise kadına da yabancı erkeğin yüzü aynıdır. Fitneden korkulursa bakması yasaktır. Fitne tehlikesi olmazsa bakmasında beis yoktur. Çünkü dâima erkeklerin yüzü açıktır. Nikaplı olarak çıkan, kadınlardır. Eğer erkeklerin yüzü, kadının yüzü gibi olsaydı, onlar da yüzlerini kadınlar gibi kapatırlardı ve zarûretsiz sokağa çıkmalarına müsâade edilmezdi.

NAFAKA

Altıncı edeb: Nafakada itidâl. Ne isrâf etmeli, ne de kısmalıdır. Herkes kendi varlığına göre âilesine mûtedil bir bolluk göstermelidir. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا

“Yiyin, için. Fakat isrâf etmeyin.” (A’râf sûresi, 7/31)

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

“Elini boynuna bağlama ve tamamen de açma. Yâni ne elini kısıp cimrilik et, ne de elindeki avucundakini tüketecek şekilde isrâf et.” (İsrâ sûresi, 17/29) buyurmuştur. Rasûl-l Ekrem (s.a.v.):

خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ

“Sizin hayırlınız, âile efrâdına hayırlı olanınızdır.” buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ، وَدِينَارٌ

تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ، وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ،

أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ

“Allah yolunda harcadığın para, bir köle azâd için verilen para ve ehl ü iyâline sarf ettiğin paralar yok mu? İ te bunların ecir bakımından en büyüğü âilene sarfettiğin paradır.” [198] buyurmuştur.

Denildi ki; **Hz. Âli**’nin (r.a.) dört âilesi vardı. Her dört günde bir herbiri için ayrı ayrı birer dirhem para mukabili et alırdı.

Hasan-ı Basrî: “Eskiler, yemeğe cömert davranır; fakat elbise ve ev eşyâsına ehemmiyet vermezlerdi.” demiştir.

İbn Sirîn: “Her Cuma günü çocuklara fâlûze-pâlûze (bir çeşit tatlıdır) yedirmek uygundur. Tatlılar, her ne kadar zarurî ve mübrem ihtiyaç değilse de onları tamamen terk etmek cimrilik sayılır.” demiştir.

Erkek, artan yemeklerden bozulacak olanlarını fakirlere vermesini, ailesine emretmelidir. Yapılan hayırların en ehveni budur. Hattâ kocası sarâhaten izin vermese de kâdın, vaziyete göre bunu kendiliğinden de yapmalıdır. İyi yemekleri kendisine ayırıp, diğerlerini çocuklarına yedirmesi doğru değildir. Bu, hem insanın ağırına gider, hem de hüsn-ü muaşereti bozar. Şayet böyle bir mecbûriyet karşısında kalırsa, çoluk çocuğuna duyurmayacak şekilde, yemelidir. Yedirmeyeceği yemeği, çocuklarına hatırlatmamalıdır. Çünkü onu hatırlatmakla, onların canı çeker. Yemek zamanı bütün âile efrâdı ile sofraya oturmalı ve beraberce yemelidirler.

Süfyân (r.a.): “Toplu olarak bir sofrada oturup yiyen ev halkına, Allah’ın rahmet ve meleklerin duâ ettiğini duydum.” demiştir.

Yemek hususunda üzerinde ehemmiyetle durulacak esâs; âile efrâdına helâl nafaka temîn etmektir. Onları yedireceğim diye, harama sapmamalıdır. Onlara haram yedirmek, onlara bir iyilik değil, cinâyettir. **“Nikâhın Âfetleri”** bahsinde bunu anlatmıştık.

TÂLİM

Yedinci edeb: Kadına hayız, istihâza ve namaz v.s. gibi ilmihâl meselelerini

öğretmek.

Yedinci vazifesi hayzın yâni aybaşı âdetinin dînî hükümlerini ve namaz meselelerini öğrenip, âilesine öğretmektir. Çünkü:

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ

“Kendinizi ve âilenizi ateşten koruyun.” (Tahrîm sûresi, 66/6) âyet-i celîlesiyle bu husus emrolunmuştur. Bütün bid’atleri söküp atarak, ehl-i sünnetin itikadını âilesine öğretmek ve Allah korkusunu kalbine yerleştirmek; hayız ve istihâza gibi muhtaç olduğu amelî meseleleri belletmek, kendisinin boynuna borçtur.

Hayız hakkında bâzı mühim meseleler şunlardır: Akşam ezânına bir rekât kılacak kadar zaman kalmışken hayız kesilmiş ise öğle ile ikindiyi; sabâh ezânına bir rekât kılacak kadar zaman kalmışken hayız kesilmiş ise akşam ile yatsıyı kazâ edecektir. Bunu bilmelidir.[199] İşte, kadının bunlara riâyet etmesi lâzımdır.

Şâyet kocası bu meseleleri biliyor veyâ müftüden öğrenip kendisine öğretiyorsa, kadının bunları öğrenmek için başkasına gitmesi doğru olmaz. Fakat kocası bunu başaramıyorsa, kadın bunları öğrenmek için başkasına gidebilir. Hattâ gidip öğrenmesi boynuna borçtur. Kocası mâni olursa, günâhkâr olur. Kocası zarûrî ihtiyaçlarını öğrettiği takdirde, fazla bilgi edinmek veyâ zikir meclislerine gitmek için mutlaka kocasının müsâadesi lâzımdır. Kocanın, bu gibi meseleyi ihmâl etmesi sebebiyle, kadının hârice çıkmasından doğacak mesûliyette, cürüm müşterektir.

KASEM

Sekizinci edeb: Kişinin birden fazla âilesi varsa, aralarında adalete riâyet edip, hiçbirine fazla meyletmemesi lâzımdır. Seyâhatinde, âilelerinden birini yanında götürmek îcâb ediyorsa, aralarında kura çekmelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), böyle yapardı. Bir gece, bir kadının yatağına gitmemişse, onu kazâ etmelidir. Bu, kendisine borçtur. Onun için bu husustaki meseleleri bilmesi vâciptir. Bunlar da uzun meselelerdir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا دُونَ الْأُخْرَى، وَفِي

لَفْظٍ وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ

“İki âilesi olup, birine meyledip, diğerine etmeyen...” diğer rivâyette: *“Aralarında adalete riâyet etmeyen kimse, kıyamet günü bir tarafi sarkmı olduğu hâlde mah er yerine gelir.”* [200] buyurmuştur. Hediyelerini müsâvi şekilde vermek ve geceleri aralarında müsâvi şekilde taksim etmek, adâlete riâyetle mükellef olduğu şeylerdendir. Yoksa sevgi ve münâsebette adalet olmaz. Çünkü bunlar, irâdenin hâricinde olan hâllerdir. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ

“Ne kadar harîs olsanız da kadınlar arasında adâlete riâyete güç yetiremezsiniz.” (Nisâ sûresi, 4/129) buyurmuştur. Yâni sevgi ve münâsebette adâlete riâyete gücünüz yetmez, demektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hediye ve gece nöbetlerinde adâlete riâyet eder ve şöyle buyururdu:

اَللّٰهُمَّ هٰذَا جُهْدِي فِيمَا أَمْلِكُ وَلَا طَاقَةَ لِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ

“Allahım, bu elimden gelen eylerdeki gayretimdir. Senin kudretinde olup, benim elimde olmayana gücüm yetmez.” [201]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), zevcelerinden en çok Hz. Âişe’yi (r.a.) severdi. Bunu diğer zevceleri de bilirdi. Hastalığı sırasında, nöbetleşe onu zevcelerinin evlerine taşırlardı. Gittiği evde: “Yarın neredeyim?” diye sorardı. Zevcelerinden biri, işi anladı ve “Âişe’nin nöbetini soruyor.” dedi. Bunun üzerine bütün zevceleri: “Yâ Rasûlallah, her gece bir eve gitmekten yoruluyorsun ve orada da rahat edemiyorsun. Âişe’nin evinde rahat ediyorsun. Biz sana izin verdik, hakkımızı bağışladık. Madem ki, orada daha iyi rahat ediyorsun, oraya buyur.” dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Hepiniz buna râzı mısınız?”* diye sordu. Onlar da:
- “Evet.” dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
- *“O hâlde beni Âi e’nin evine götürün.”* buyurdu.[202]

Kadınlardan biri, nöbetini diğer kadına verir ve koca da buna muvâfakat ederse, hak o kadına intikal eder. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), ailelerini sıraya koymuş ve yanlarına nöbetleşe giderdi. **Sevde binti Zem’a**’yı boşamak istemişti. Fakat yaşlı olan Hz. Sevde: “Ben, senin nikâhında ölmek isterim. Nöbetimi Âişe’ye terk ediyorum. Ben de nikâhında böylece kalayım.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kabul etti. Bu sûretle iki gece Âişe’ye, birer gece de diğerlerine giderdi.[203] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in güzel adâleti ve kuvveti sâyesinde, nöbetinin dışında

zevcelerinden biriyle münâsebette bulunduğu zaman, o gün veyâ gecede, bütün zevcelerini ziyâret ederdi. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir gecede,[204] Enes de (r.a.) bir kuşluk vakti bütün zevcelerini ziyâret ettiğini haber vermişlerdir.[205]

NAŞİZE

Dokuzuncu edeb: Karı koca arasında anlaşmazlıklar:

Dokuzuncu vazîfe; karı koca arasındaki ihtilâflarda adâlete riâyettir. Aralarında anlaşmazlık çıkıp, bu ihtilâfı kendiliklerinden halledemedikleri zaman, anlaşmazlık iki tarafta veyâ yalnız erkek tarafında ise -kadının erkeğe gücü yetmediği için- biri kadının diğeri de erkeğin tarafından olmak üzere, iki hakem seçilir. Bunlar, aralarını bulmaya çalışır. Eğer bunlar, karı kocanın iyiliğini arzu eder ve aralarını düzeltmek isterlerse, Allahü Teâlâ, onların aralarını buldurur ve düzelttirir. Hz. Ömer (r.a.), bir karı koca ihtilâfında, bir adamı hakem tâyin etti. Adam gitti, aralarını bulamadan geri döndü. Bunun üzerine Hz. Ömer, adamı tura (kamçı) ile dövdü ve "Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de:

إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا

"Eğer hakemler, düzeltmeyi kastederse, Allah aralarını tevfik eder." (Nisâ sûresi, 4/35) buyurduğu hâlde, aralarını bulamadım demek, ne demektir? Çabuk git, aralarını bul da gel." dedi. Bu sefer adam, samîmî olarak gitti ve aralarını düzelterek geri döndü.

Anlaşmazlık ve geçimsizlik yalnız kadın tarafından ise erkekler kadınlarını terbiye ederek itaatlerine almaya çalışırlar. Çünkü erkekler, âile reisi oldukları için zulüm yapmayacak şekilde, kadınlara hâkimdirler. Namaz kılmadıkları takdirde, onları bu dînî vecîbeye zorlamak da haklarıdır.

Fakat her şeyde olduğu gibi, kadını terbiyede de sıra gözetmelidir. Evvelâ güzel nasihat ve tavsiyelerde bulunmalı, her türlü kötü hâllerden çekindirmeli ve korkutmalıdır. Şâyet yapılan bu gibi tavsiyelere aldırış etmiyor ve ıslah-ı nefse yönelmiyorsa, yatakta sırtını dönmeli ve nihâyet aynı odada bir geceden üç geceye kadar yatağını ayırmalıdır. Şâyet bütün bu ikazlardan ve tekdîrlerden mütenebbih olmuyor, kötü huy ve itiyâdlarından vaz geçmiyorsa, o zaman yaralamamak, kırmamak ve yüzüne olmamak şartıyla, hafifçe dövmelidir. Yuvanın bozulmaması ve hatâların düzeltilmesi için bu da bir çâredir. Rasûl-i

Ekrem (s.a.v.): “Kadının kocası üzerindeki hakkı nedir?” diye soruldukta, şöyle buyurmuştur:

يُطْعِمُهَا إِذَا طَعِمَ، وَيَكْسُوهَا إِذَا اكْتَسَى، وَلَا يُقَبِّحُ الْوَجْهَ

وَلَا يَضْرِبْ إِلَّا ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ وَلَا يَهْجُرُهَا إِلَّا فِي الْبَيْتِ

“Yediği zaman onu yedirir, giydiği zaman onu giydirir. Yüzüne vurmaz, ancak yaralamayacak ekilde döver, küstüğünde ancak evin içinde yatağını ayırır.” [206] buyurmuştur.

Bu gibi dînî hatâlarından dolayı âilesine küsüp on, yirmi ve hattâ otuz gün yanına yaklaşmamak selâhiyeti de vardır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), zevcelerinden Zeyneb binti Cahş’a bir hediye göndermişti. Zeyneb hediyeleri reddetti. Yanında bulunan diğer bir zevcesi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e: “Gördün mü? Sana hakaret etti.” deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَنْتُنَّ أَهْوَنُ عَلَى اللهِ أَنْ تُقْمِئْنَنِي

“Sizin beni tahkir etmeniz, Allah’ın tahkir ve tezlîlinden ehvendir.” [207] buyurdu ve sonra da hepsine darılarak bir ay yanlarına uğramadı.

VİKA

Onuncu edeb: Münâsebet âdâbına riâyet. Kadınla münâsebetten evvel Besmele ve İhlâs sûresini okumalı, tekbir ve tehlil getirmeli ve:

بِسْمِ اللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنْ كُنْتَ

قَدَّرْتَ أَنْ تُخْرِجَ ذٰلِكَ مِنْ صُلْبِي

“Azîm olan Allah’ın adıyla. Allahım, eğer sulbümden bir çocuğun meydana gelmesini takdîr etmi sen, onu hayırlı bir zürriyet kıl.” diye duâ etmelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا أَتَى أَهْلَهُ قَالَ: اَللّٰهُمَّ جَنِّبْنِي الشَّيْطَانَ، وَجَنِّبِ

الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنِي، فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ

“Eğer sizden biriniz ehline yakla acağı zaman “Allahım, beni   eytandan ve   eytanı da bize takdir ettiğin çocuktan uzakla tır.” diye duâ eder de bu münâsebetten bir çocuk doğarsa, o çocuk   eytanın   errinden emîn olur.” [208] buyurmuştur. İnzâl zamânı yaklaşınca:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا

“Sudan (menîden) **bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet** (kan ve evlilik bağından doğan) **yakınlığa dönüştüren O’dur.”** (Furkan suresi, 25/54) âyet-i celîlesini hatırlamalıdır. Bâzı hadîs âlimleri sesleri duyulacak şekilde tekbîr getirirlerdi.

Münâsebet esnâsında, hürmeten kıbleye dönmemeli. Hem kendisi ve hem de âilesi kapanmalı, açık olmamalıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) münâsebet esnâsında kapanır, sesini kısar ve âilesine “Ağır ol” derdi. Haberde:

إِذَا جَامَعَ أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ فَلَا يَتَجَرَّدَانِ تَجَرُّدَ الْعِيرَيْنِ

“Sizden biriniz âilesi ile münâsebette bulunduğu zaman, hayvanlar gibi çırılçıplak olmasınlar.” [209] buyurmuştur.

Münâsebetten önce, dil şakaları yapmalıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

لَا يَقَعَنَّ أَحَدُكُمْ عَلَى امْرَأَتِهِ كَمَا تَقَعُ الْبَهِيمَةُ، وَلْيَكُنْ بَيْنَهُمَا

رَسُولٌ، قِيلَ وَمَا الرَّسُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الْقُبْلَةُ وَالْكَلَامُ

“Sizden biriniz (münâsebette bulunacağı zaman) ailesine, hayvan gibi çullanmasın. Aralarında (te vîk ve tahrîk edici) vâsıta olsun.” buyurdu. “Bu vâsıta nedir, Yâ Rasûlallah?” diye sorulunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

“Öpmek ve   ehveti tahrîk edecek sözlerdir.” [210] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثٌ مِنَ الْعَجْزِ فِي الرَّجُلِ: أَنْ يَلْقَى مَنْ يُحِبُّ مَعْرِفَتَهُ

فَيُفَارِقَهُ قَبْلَ أَنْ يَعْلَمَ اسْمَهُ وَنَسَبَهُ، وَالثَّانِي أَنْ يُكْرِمَهُ أَحَدٌ

فَيَرُدَّ عَلَيْهِ كَرَامَتَهُ، وَالثَّالِثُ أَنْ يُقَارِبَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ أَوْ

زَوْجَتَهُ فَيُصِيبَهَا قَبْلَ أَنْ يُحَدِّثَهَا وَيُؤَانِسَهَا وَيُضَاجِعَهَا

فَيَقْضِي حَاجَتَهُ مِنْهَا قَبْلَ أَنْ تَقْضِيَ حَاجَتَهَا مِنْهُ

“Üç ey ki inin acziyetindendir: (Birincisi) sevdiği bir kimse ile bulu tuğu halde, adını ve nesebini öğrenemeden ayrılmak. (İkincisi) kendisine yapılan ikramı reddetmek. (Üçüncüsü) Konu up akala madan, öpü üp-elle meden, hemen ailesiyle münâsebette bulunup, kadının zevkini tamamlamadan, yalnız kendi i ini bitirip kalkmaktır.” [211] buyurmuştur.

Her (kamerî) ayın ilk, orta ve son günleri olmak üzere, her ayda bu üç gün münâsebette bulunmak mekruhtur. Denildi ki; bu gecelerde şeytanlar münâsebette hazır bulunurlar. Hz. Ali, Muâviye ve Ebû Hüreyre’den bu hususa dâir kerahat rivâyeti vardır.

Âlimlerden bâzıları, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

رَحِمَ اللّٰهُ مَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ

“Cuma günü yıkanan ve ailesini yıkatana Allah rahmet etsin.” hadîsinin bir mânâsına göre, Cuma günü münâsebette bulunmayı müstehab saymışlardır.[212]

Kendi şehveti sona erince hemen ayrılmamalı, kadının şehvetini tamâmlaması için ona mühlet vermelidir. Bâzen kadının şehveti daha geç gelir. Kadının şehvetini tahrîk ettikten sonra, onu sona erdirmeden kendi işini bitirip ayrılan, kadına eziyet etmiş olur. Önce erkek inzâl olursa, nefreti mûcib olur. Ama iki şehvet birleşirse, o zaman kadına göre daha zevkli olur. Çünkü erkek kendi zevki ile meşgul iken, kadın da sıkılmadan kendi zevki ile meşgul olur. En uygunu kadınla dört gecede bir münâsebette bulunmaktır. Zâten dört âilesi olana göre, âdilâne olan da budur. Bununla beraber her iki tarafın ihtiyâcına göre bu miktar azaltılıp, çoğaltılabilir.

Hayız hâlinde ve hayız kesildiği hâlde, yıkanmadan evvel kadın ile münâsebette bulunamaz. Çünkü bu, nass-ı Kur’ân ile haramdır.[213] Hattâ bâzıları, hayız hâlinde kadın ile münâsebetten doğan çocukta cüzzam hastalığı olacağını söylerler. Hayız hâlinde, kadın ile tabiî yoldan münâsebette bulunamaz. Fakat bedeninin diğer taraflarından faydalanabilir.[214] Ancak tabiî yolu hiç bir sûretle değiştiremez. Yâni arkadan sûret-i katiyede münâsebette

bulunamaz. Hayız hâlinde münâsebetin yasak olması, pislik ve eziyet olması bakımındandır. Arkada ise dâima pislik mevcud olduğundan, oradan münâsebette bulunmak daha şiddetli haramdır. Allahü Teâlâ'nın:

فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ

"Tarlanıza istediğiniz şekilde gidin tohumu atın." (Bakara sûresi, 2/233) âyet-i celîlesinden murad, istediğiniz zaman münâsebette bulunun, demektir. (Esâsen tohum ekmek ifâdesi de sarihtir. Tohum, mahsul veren yere ekilir.) Kadının, hayız hâlinde -bu yollar dışında- elinden ve gömlek altından da olsa, bedeninin her tarafından faydalanabilir. Fakat kadına lâyık olan, hayız hâlinde göbeğinden diz kapağına kadar izar (futa) kullanmaktır. Bu, terbiye icabıdır. Hayız hâlinde olan kadınla yiyip içmekte, oturmakta, yatıp kalkmakta ve öpüşmekte bir beis yoktur. Ancak cima yasaktır, haramdır.

Ailesi ile ikinci defâ münâsebette bulunmak iktizâ ediyorsa veyâ düş azmasından sonra münâsebette bulunacaksa, tenâsül uzvunu yıkamalıdır.

Yatsıyı müteâkib yatağa girer girmez münâsebette bulunmak -abdestsiz uyumaya sebeb olacağı için- mekruhtur. Münâsebetten sonra yemek veyâ uyumak isteyenler abdest almalıdırlar. Bu, sünnettir. Abdullah b. Ömer (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e: "Herhangi birimiz cünüp iken uyuyabilir mi?" diye sorduğunda, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

نَعَمْ إِذَا تَوَضَّأَ

"Evet. Abdest aldığı vakit uyur." [215] buyurmuştur. Bununla beraber, abdest almadan da cünüp olarak uyumaya ruhsat vardır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, abdest almadan da cünüp iken uyuduğunu Hz. Aişe (r.a.) haber vermiştir.[216] Cünüp olarak yatmak isteyen ya yatağın üzerini eliyle süpürmeli veyâ yatağı silkmelidir. Çünkü yattıktan sonra ne olacağını bilemez.

Cünüb iken traş olmak, tırnak kesmek, kan aldırmak veyâ bedeninden bir parçayı koparıp atmak uygun değildir. Yıkanmalı, ondan sonra bu gibi işleri yapmalıdır. Böyle yapmakla vücûdundan ayrılan parçaların da temizlenmiş olarak atılmasını temîn etmiş olur. Âhirette bu âzalar, temiz olarak bedenine dönerler. Aksi hâlde cünüp kaldıkları için, bedeninden dâvacı olurlar.

Nutfe (meni)sini kadının rahminden başka yere akıtmamalıdır. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"Mukadder olan nesil, muhakkak gelecektir." [217] buyurmuştur. Nutfesini hârice

boşaltmanın ibâhet ve kerâhatinde âlimler dört şekilde ihtilâf etmişlerdir.

1 - Her ne şekilde olursa olsun mübâhtır.

2 - Her ne şekilde olursa olsun, haramdır.

3 - Kadının muvafakatıyla helâl, aksi hâlde haramdır. Bu üçüncü mezhebin gayesi, kadına eziyet vermemektir.

4 - Câriyelerde mübâh, âilelerde mübâh değildir.

Bize göre en doğrusu, azlin (dışarı akıtmanın) mübâh olmasıdır. Kerâhet sözü tahrîmiyye ve tenzîhiyye olarak kullanıldığı gibi terk-i fazîlet, mânâsında da kullanılır. İşte azlin mekruh olması terk-i fazîlet mânâsınadır. Yâni hârice akıtmakla efdal olanı terk etmiş olur. Meselâ, “Hiç bir ibâdetle meşgul olmayan kimsenin câmide durması mekruhtur.” denildiği gibi, câmide durmak mekruh değil, boş durmak fazîleti terk etmek demektir. Yine bunun gibi, Mekke’de

إِنَّ الرَّجُلَ لَيُجَامِعُ أَهْلَهُ فَيُكْتَبُ لَهُ بِجِمَاعِهِ أَجْرُ وَلَدٍ ذَكَرٍ

قَاتَلَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقُتِلَ

“Ailesi ile temâsta bulunan kimse, Allah uğrunda mücâhede edip öldüren ve nihayet ehîd olan bir erkek evlat sevabını kazanır.” [218] buyurmuştur. Çünkü esasında böyle bir evlâdı olsaydı, kendisinin o evlâdın vücûduna sebep olması bakımından, bu mükâfata nail olacaktı. Hakikatte evlâdı takdîr eden, doğurtan, yetiştiren, Allah’tır. Adama terettüb eden vazîfe, kadın ile münâsebette bulunmakla, çocuğun doğmasına sebep olmaktır. Adam ise bunu yapmıştır. Fakat bu da ancak menîyi kadının rahmine ilkâ etmekle olur. Bununla beraber, hârice akıtmasında da tenzîhi ve ne de tahrîmî kerâhet vardır, dedik. Çünkü bir şeyi yasak etmek, Kur’ân’ın veyâ hadîsin sarahati veyâ o sarâhate dayanan kıyâs ile olur. Hâlbuki bu hususta ne bir sarahat, ne de üzerine kıyas edilecek bir asıl mevcuttur. Bu asıl, hiç evlenmemek veyâ evlendikten sonra münâsebette bulunmamak veyâ idhâlden sema inzâl etmemek gibi şeylerdir. Bunların hiçbiri haram veyâ yasak değil: belki fazîleti terk etmek kabîlinden olan şeylerdir. Burada da fark yoktur. Çünkü çocuk, menînin rahime, döl yatağına dökülmesinden sonra olur. Bunun da dört sebebi vardır: Evlenmek, münâsebette bulunmak, inzâl etmek ve menî, kadının rahmine yerleşinceye kadar beklemektir. Bunlar, birbirine yakın ve birbirini tamamlayıcı şeylerdir. Dördüncüden kaçınan üçüncüden; üçüncüden kaçınan ikinciden; ikinciden kaçınan da birinciden kaçınmış gibidir; çocuğu diri diri gömmek veyâ düşürmek

gibi değildir. Zîra bunlar, ortada mevcut olan bir varlığa karşı cinâyettir. Hattâ bunun da dereceleri vardır. Mevcûdiyetin ilk kademesi, menînin ana rahminde kadın suyu ile birleşip hayatı kabul edecek bir vaziyete gelmesidir. Henüz bu vaziyette iken yuvayı bozmak, bir cinâyettir. Donmuş kan ve et parçasına intikal ettikten sonra onu düşürmek, biraz daha büyük; hilkati tamamlandıktan sonra düşürmedeki cinâyet ise daha büyük ve en büyük cinayet de canlı olarak dünyaya geldikten sonra onu öldürmektir.

Varlık sebebinin başlangıcı, menînin yerinden çıkması ile değil, rahime girmesiyledir, dedik. Çünkü yalnız erkek menîsinden çocuk olmaz. Ancak kadının menîsi veyâ hayız suyu ile döl yatağında yerleştikten sonra, çocuk meydana gelir. Bâzı hekimlere göre, döl yatağında et parçası, Allahü Teâlâ'nın kudretiyle hayız kanından meydana gelir. Kan, yoğurt için süt gibidir. Hayız kanının katılaşmasındaki rolü; mayanın, sütün yoğurt olmasındaki rolü gibidir. Çünkü süt, o maya sayesinde yoğurt olur. Her ne sûretle olursa olsun, çocuğun vücûd bulmasında kadının suyu da asıldır. Erkek ile kadının suları, her hangi bir hükmün akdinde, tarafların îcab ve kabulü gibidir. Bir kimse söz verdikten sonra, karşı taraf henüz kabul etmeden sözünden dönerse, muâhedeyi bozmak suçu ile ithâm edilmez. Ama her iki taraf, îcab ve kabul ile anlaştıktan sonra dönmek, hükmü bozmak ve kesmektir. Erkeğin belinde bulunan sudan çocuk olmayacağı gibi, menînin yalnız hârice çıkması ile de çocuk olmaz. Meğer ki, döl yatağında kadının suyu veyâ kanı ile birleşmiş olsun. İşte buna "Kıyâs-ı celî" derler.

Şâyet "Çocuk olmaması için hârice inzâl mekruh değilse de çocuğun olmamasına niyet etmek, kendisine bir nevi gizli şirk karışan çürük bir niyet olması bakımından kerâhetten hâlî değildir." dersen, derim ki:

İnsan beş sebepten biri ile hârice inzâl eder:

1 - Câriyelerin, câriye olarak kalmasını niyet eder ve bu sebepten hârice inzâl eder. Çünkü câriyeler çocuk yaparsa "ümmü veled" olur ve âzâd olup, adamın mülkiyetinden çıkmış sayılır. Bu niyetle, hârice inzâl yasak değildir.

2 - Çocuk doğurmakla kadın kocar. Kadının gençlik ve güzelliğini muhâfaza için hârice boşaltır. Bu da câizdir.

3 - Aile efrâdı çoğalır, geçim güçleşir ve nihâyet gayr-ı meşrû kazanç zarûreti hâsıl olur korkusu ile olursa, yine yasak değildir. Çünkü âileyi azaltmak, dîne yardım eder. Gerçi asıl kemâl, Allah'a tevekkül etmektedir. Çünkü Allahü Teâlâ:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا

“Yeryüzünde hareket eden bütün canlıların rızkı Allah üzerinedir.” (Hûd sûresi, 11/6) buyurmuştur. Şüphesiz, bu gibi tedbirlere başvuran, efdal olanı terk ettiği için kemâl derecesinden düşer. Fakat görünüşte tevekküle aykırı olan, malı korumak ve gelecek için servet hazırlamak da yasak değildir.

4 - Onu evermenin âr olacağı düşüncesiyle, çocuğun kız olacağından korkarak, dışarıya akıtmaktır. Nitekim bu düşüncenin tesîriyle, Araplar kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. İşte bu niyet, fâsid bir niyettir. Bu maksatla nikâh veyâ cinsî münâsebeti terk etmek günâhtır. Yoksa evlenmeyi red veyâ münâsebeti terk etmesi veyâ hârice boşaltması mahzurlu değildir. Asıl mahzurlu olan, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sünnetinde âr ve ayıbın bulunduğunu itikat etmektir. Bu, kendisini erkeklere benzetmek istediği için -üstüne erkek çıkacak diye- evlenmekten kaçınan kadının vaziyeti gibidir. Kadının evlenmemesi günâh değil, bu fikri taşıması hatadır. Bunun gibi, bunların da hârice boşaltmaları hatâ değildir. Hatâ, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sünneti olan evlenmekten meydana gelen kız evlâdını evermekte âr ve ayıbın bulunmasına inanmaktır.

5 - Temizliğe aşırı derecede düşkün olan bazı kadınlarda olduğu gibi, çocuk doğurmaktan, hayız ve nifastan kaçındıkları için, çocuk istememeleridir. Bâzı havâric kadınları böyledir. Bunlar, temizliğe son derece ehemmiyet verirler, hayız hâlinde oruç tutar, kılmadıkları namazları sonradan kazâ ederler. Hayız hâlinde giydikleri elbiseyi yıkamadan onunla namaz kılmazlar. Elbiseleri pis olur inancı ile tuvâlete çıplak girerler. Hz. Âişe Basra’ya geldiği zaman, bu kadınlardan birisi yanına gitmek istedi ise de, Hz. Âişe kabul etmedi. Bunların da çocuk doğurmaları değil, bu niyet ve tutumları fâsittir. Bütün bu ifâdelere göre azilde, yâni hârice boşaltmakta beis olmadığı görülür.

Şâyet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) in, üç kere tekrarlamak sûretiyle:

مَنْ تَرَكَ النِّكَاحَ مَخَافَةَ الْعِيَالِ فَلَيْسَ مِنَّا

“Çocuk olur korkusuyla evlenmeyi terk eden bizden değildir.” [219] buyurduğuna göre, bu gibiler mesûl olmaz mı dersen, derim ki: Evet. Azil, evlenmemek gibidir. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in: *“Bizden değil”* buyurması, bizim sünnetimiz üzere hareket etmiyor demektir. Rasûlullâh’ın sünneti, fazîleti işlemektir. Demek ki bu gibiler, fazîletten mahrûm olurlar demektir.

Şâyet azil hakkında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

ذَاكَ الْوَأْدُ الْخَفِيُّ

“O, gizli bir çocuk öldürmedir.” buyurduğu ve sonra da:

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ

“O, diri diri mezara gömülen kız çocuğunun, niçin öldürüldüğü sorulacak” (Tekvîr sûresi, 81/8-9) âyet-i celîlesini okuduğu, sahih hadîslerde mevcûttur.[220] “Buna ne buyurulur?” dersen deriz ki: Azlin mübâh olduğu, yine sahîh rivâyetlerde mevcûttur,[221] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in: *“O (azil) gizli bir katildir.”* buyurması, diğer bâzı şeylerde: *“Gizli irktir.”* buyurması gibidir. Bu ise haram olmasını değil, mekruh olmasını îcab ettirir.

Şâyet **İbn Abbas** (r.a.): “Azilden gâye, çocuk getirmemektir, bu ise küçük bir katildir.” demiştir. “Buna ne dersin?” diyecek olursan, derim ki: İbn Abbâs def’i, kat’a kıyâs etmiştir. Yâni olmadan bir şeyi önlemeyi, olduktan sonra bir şeyi yok etmeye kıyas etmiştir ki, bu zayıf bir kıyastır. Bunun için Hz. Ali (r.a.) bu sözü duyduğu zaman reddetmiş ve çocuğun mev’ûde olabilmesi için yedi tavırdan geçmesi lâzım geldiğini söyleyerek, Allahü Teâlâ’nın:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ، ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً

فِي قَرَارٍ مَكِينٍ، إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى، ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

“İnsanı çamurun hülâsasından yarattık. Sonra onu nutfe kılıp bir karargâhta, ana rahminde yerleştirdik. Sonra nutfeyi uyuşmuş kan, katı et parçası, et parçasını da kemikler edip üzerlerine et giydirdik. Sonra onu rahimde halk-ı âhar edip rûh verdik.” (Mü’minûn sûresi, 23/12-14) âyetlerini okudu ve sonra da:

وَإِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ

“Mev’ûdeden sorulacaklar.” (Tekvîr sûresi, 81/8) âyet-i celîlesini okuyarak aralarındaki farkı belirtmiş oldu. Bu âyetleri okuduğun zaman, Hz. Ali ile İbn Abbas’ın görüşleri arasındaki farkı kolaylıkla anlarsın.

Nasıl haram olsun ki, Buhârî ile Müslim’de Câbir (r.a.)’den şöyle rivâyet edilmiştir. **Câbir** diyor ki: Biz Rasûlullah zamanında azleder yâni hârice boşaltırdık. Hâlbuki Kur’ân âyetleri nâzil oluyordu (yasak olsaydı âyetle men edilirdi.)[222] Diğer rivâyette: “Biz azlediyorduk. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu duydu ve mâni olmadı.” dedi. Yine Câbir (r.a.)’den gelen bir rivâyette, adamın

biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek:

- “Ya Rasûlallah, benim bir câriyem var, onunla münâsebette bulunuyorum. Fakat hurma sulamakta ve diğer işlerimizde çalıştığı için, hâmile kalmasını istemiyorum, dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِعْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ فَإِنَّهُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا

- *“İstersen azil yap. Fakat ondan gelmesi mukadder olan nesil gelecektir.”* buyurdu. Bir müddet sonra adam geldi ve:

- **“**Ya Rasûlallah, câriye hâmile kaldı.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قَدْ قُلْتُ سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا

- *“Eğer mukadderse doğacağını sana söylemi tim.”* [223] buyurdu.

VİLÂDET

On birinci edeb: Çocuk hakkında erkeğin riâyet edeceği beş âdâb vardır:

Birincisi; erkek oldu diye fazla sevinmemeli. Kız oldu diye de üzülmemelidir. Çünkü hangisinin hayırlı olacağı bilinmez. Nice erkek çocuğu olanlar: “Keşke kız olsaydı.” derler. Belki kız çocuklarındaki selâmet, erkeklerden çoktur ve onlardaki ecir, erkeklerden fazladır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ كَانَ لَهُ ابْنَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَغَذَّاهَا فَأَحْسَنَ

غِذَاءَهَا وَأَسْبَغَ عَلَيْهَا مِنَ النِّعْمَةِ الَّتِي أَسْبَغَ اللهُ عَلَيْهِ، كَانَتْ

لَهُ مَيْمَنَةً وَمَيْسَرَةً مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّةِ

“Her kimin kız çocuğu olur da onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder; gıda verir ve gıdasını güzel verir ve Allahu Teâlâ’nın kendisine verdiği nîmetlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve cehennemden kurtarıp cennete girmesi için bir kolaylık vesîlesi olur.” [224] buyurmuştur. İbn Abbâs (r.a.) da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

مَا مِنْ أَحَدٍ يُدْرِكُ ابْنَتَيْنِ فَيُحْسِنُ إِلَيْهِمَا مَا صَحِبَتَاهُ إِلَّا

أَدْخَلَتَاهُ الْجَنَّةَ

"Her kimin iki kız çocuğu olur ve yanında bulundukları müddetçe onlara hüsn-ü muâmelede bulunursa, mutlaka onlar, o adamı cennete götürür." [225] Enes (r.a.)'in de rivâyetinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَتْ لَهُ ابْنَتَانِ أَوْ أُخْتَانِ فَأَحْسَنَ إِلَيْهِمَا مَا صَحِبَتَاهُ

كُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ

"Kimin iki kız çocuğu veyâ iki kızkarde i olur da maî etlerini güzelce sağlarsa, onunla ben, cennette öylece beraberiz." [226] Yine Enes (r.a.) den, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

مَنْ خَرَجَ إِلَى سُوقٍ مِنْ أَسْوَاقِ الْمُسْلِمِينَ، فَاشْتَرَى شَيْئًا،

فَحَمَلَهُ إِلَى بَيْتِهِ، فَخَصَّ بِهِ الْإِنَاثَ دُونَ الذُّكُورِ، نَظَرَ اللهُ

إِلَيْهِ، وَمَنْ نَظَرَ اللهُ إِلَيْهِ لَمْ يُعَذِّبْهُ

"Kim ki Müslümanların çar ısına gider, oradan bir ey alır eve gelir ve bunu çocuklarına verirken erkekleri değil de, kızları tercih ederse Allah o kimseye rahmetle bakar. Allahü Teâlâ, kime rahmetle bakarsa, ona azâb etmez." [227] Yine Enes (r.a.) in rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

مَنْ حَمَلَ طُرْفَةً مِنَ السُّوقِ إِلَى عِيَالِهِ فَكَأَنَّمَا حَمَلَ إِلَيْهِمْ

صَدَقَةً، حَتَّى يَضَعَهَا فِيهِمْ، وَلْيَبْدَأْ بِالْإِنَاثِ قَبْلَ الذُّكُورِ، فَإِنَّهُ

مَنْ فَرَّحَ أُنْثَى فَكَأَنَّمَا بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللهِ، وَمَنْ بَكَى مِنْ

خَشْيَةِ اللهِ، حَرَّمَ اللهُ بَدَنَهُ عَلَى النَّارِ

"Çar ıdan turfanda bir ey alıp evine getiren kimse, -onu çocuklarına yedirinceye kadar- onlara sadaka ta ımı gibidir. Eve geldiğinde, erkeklerden evvel kızlara versin. Kadın kısmını sevindiren, Allah korkusundan dolayı ağlamı gibidir. Allah korkusundan ağlayan kimsenin bedenini Allah, cehenneme haram eder." [228] buyurmuştur. Ebû Hüreyre (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

مَنْ كَانَتْ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ فَصَبَرَ عَلَى لَأْوَائِهِنَّ،

وَضَرَّائِهِنَّ، أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُنَّ

"Üç kızı veyâ üç kızkarde i olup da onların geçim sıkıntılarına ve zararlarına katlanan kimseyi, -onlara merhametinden dolayı- Allahu Teâlâ cennete koyar." Adamın biri: "İki tâne olursa?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"İki olursa da aynıdır."* buyurdu. Bir başkası: "Bir tâne olursa?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Bir tâne olursa yine aynıdır."* buyurdu.[229]

İkincisi; çocuk doğduğunda kulağına ezân okumaktır. **Rafi'** babasından şöyle rivâyet ediyor: "Hz. Fatıma (r.a.) Hz. Hasân (r.a.)'ı doğurduğu zaman, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kulağına ezân okumuştur."[230] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَأَذَّنَ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى، وَأَقَامَ فِي أُذُنِهِ

الْيُسْرَى دُفِعَتْ عَنْهُ أُمُّ الصِّبْيَانِ

"Her kim yeni doğan çocuğunun sağ kulağına ezân ve sol kulağına da ikâmet okursa, ümmü sıbyan denilen havâle hastalığından korunmu olur." [231] buyurmuştur. Konuşmaya başladığında, "Lâ ilâhe illallâh" kelime-i tevhîdini kendisine öğretmek, hattâ ilk söz olarak bunu konuşturmak, yedinci günde sünnet etmek müstehaptır. Bu hususta da rivâyet vardır.

Üçüncüsü; güzel bir isim vermektir. Bu, çocuğun babada olan hakkıdır. Nitekim Rasûl'i Ekrem:

إِذَا سَمَّيْتُمْ فَعَبِّدُوا

"İsim verdiğiniz zaman, "Abd" kelimesini ona ilâve edin (Abdullah ve Abdurrahman gibi...)" [232] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللهِ عَبْدُ اللهِ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ

"Allah katında en sevimli isimler, Abdullah ve Abdurrahman gibi isimlerdir." [233] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

سَمُّوا بِاسْمِي وَلَا تُكَنُّوا بِكُنْيَتِي

“İsmimi alın, fakat künyemi almayın.” [234] buyurulmuştur. Âlimler diyor ki: Bu, onun hayâtında idi. Şimdi birisine “Ya Ebe’l-Kasım”[235] demekde beis yoktur. Yalnız, hem ismini, hem de künyesini bir arada toplamamalıdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), diğer bir hadîste:

لَا تَجْمَعُوا بَيْنَ اِسْمِي وَكُنْيَتِي

“İsmimle künyemi bir arada toplamayın.” [236] buyurmuştur. Bâzıları, bunun da, hayâtı ile alâkalı olduğunu söylemişlerdir. Bir adamın adı Ebû Îsâ idi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ عِيسَى لَا أَبَ لَهُ

“Îsâ’nın babası yoktur.” [237] buyurdu ve bu ismi hoş karşılamadı.

Çocuk düşük olsa da, yine isim verilmelidir. **Abdurrahman b. Yezîd b. Muâviye** diyor ki: “Kıyâmet gününde düşük çocuğun da babasının peşinden koşarak ağlayacağını ve “Beni isimsiz bıraktın” diyeceğini işittim.” **Ömer b. Abdülazîz**: “Kız veyâ erkek olduğu bilinemeyen bir düşüğe nasıl isim verilir?” deyince Abdurrahman: “Müşterek isimlerden biri verilir.” demiştir. Hamza, Ammar, Talha ve Utbe gibi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ

فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ

“Sizler kıyamet günü kendinizin ve babalarınızın adları ile çağırılacaksınız. Öyle ise (çocuklarınıza) güzel isimler veriniz.” [238] buyurmuştur. İnsan, hoşlanmadığı çirkin ismini değiştirebilir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), As’ın ismini Abdullah olarak değiştirdi.[239] Zeyneb’in ismi Berre idi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تُزَكِّي نَفْسَهَا

“Kendi kendini tezkiye ediyor.” [240] buyurdu. Çünkü “Berre” iyi mânâsınadır. Bunun üzerine, kendisine Zeyneb ismini vermiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Eflâh, Yesar, Nâfi’ ve Bereket isimlerinden nehyetmiştir.[241] Çünkü “Bereket orada

mı?” denir ve “Hayır.” denir.

Dördüncüsü; Akîka, doğum kurbanıdır. Erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun kurban etmektir. Koyunun erkek veyâ dişi olması arasında fark yoktur.

Hz. Aişe (r.a.)’ın rivâyetine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) erkek çocukta birbirine denk iki koyun, kız çocukta da bir koyun kurban edilmesini emretmiştir.[242] Ayrıca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) in Hz. Hasan (r.a.) için yalnız bir koyun kurban ettiği rivâyet edilmiştir ki, bu da bir ruhsattır.[243] Diğer bir hadîsinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَعَ الْغُلَامِ عَقِيقَتُهُ فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى

“Her doğan çocuk ile akîkası (eziyet veren eyi) bulunur. (Yedinci gün) onun için kan akıtın (kurban kesin) ve o eziyeti izâleye çalı ın.” [244] buyurmuştur.

Yine yedinci gün çocuğun saçını kesip, ağırlığınca altın veyâ gümüş tasadduk etmek de sünnettir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Fatıma (r.a.)’a, yedinci gün Hz. Hüseyin’in saçını traş ettirip ağırlığınca gümüş vermesini emretmiştir.[245] Hz. Âişe (r.a.): “Akîka kurbanının kemikleri kırılmaz.” dedi ve teâmül de hâlen böyledir.

Beşincisi; hurma ve benzerî tatlı şeyi çiğneyip çocuğun ağzına koymaktır. Hz. Ebû Bekir (r.a.)’in kızı Esmâ (r.a.): “Abdullah b. Zübeyr’i Kubâ’da doğurmuştum. Medine’ye geldim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bir hurma çiğneyerek çocuğa yedirdi. Çocuğun ağzına ilk giren, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in tükürüğü ile karışık olan bu lokmadır. Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bu çocuğa duâ buyurdu.” demiştir. Medine’de ilk doğan Müslüman çocuğu budur. Müslümanlar, bunun doğumu ile son derece sevindiler. Çünkü Yâhûdiler: “Size sihir yaptık, artık çocuk doğuramazsınız.” diye şayia çıkarmışlardı.

TALÂK

On ikinci edeb: Boşamakta edebe riâyet etmektir. Gerçi boşamak mübahtır. Fakat Allah katında mübahların en kötüsüdür. Mübah olması, başkasına haksız yere eziyet olmadığı zamandır. Hâlbuki kadını boşamakta ona eziyet olduğu meydandadır. Kadına eziyet etmek, ancak onun tarafından doğacak bir cinâyet veyâ zaruret ile helâl olur. Nitekim Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de:

فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا

“Eğer düzelir ve size itâat ederlerse, artık onlara kusur arayıp durmayın (ayrılmak için hîle ve çâreler peşinde koşmayın).**”** (Nisâ sûresi, 4/34) buyurmuştur. Babası gelininden hoşlanmıyorsa, onu boşamalıdır. Çünkü babanın rızâsı, âile hukukundan evveldir. Abdullah b. Ömer (r.a.): “Ailemi seviyordum, fakat babam âilemden hoşlanmıyor ve onu boşamamı bana emrediyordu. Vaziyeti Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e arzettiğimde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا ابْنَ عُمَرَ طَلِّقِ امْرَأَتَكَ

“Ey Ömer’in oğlu, aileni bo a.” [246] buyurdu. Bu vaka baba hakkının önde geldiğini göstermektedir. Fakat baba da Hazret-i Ömer (r.a.) gibi olmalı, gelini istememesi lüzûmsuz ve asılsız şeyler yüzünden olmamalıdır. Kocasına eziyet edip, kocasının yakınlarını tahkîr eden kadın, cinâyet işlemiş sayılır. Ahlâkı bozuk ve dîni zayıf olan kadın da böyledir. İbn Mes’ûd (r.a.), Allahü Teâlâ’nın:

وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ

“Onların apaçık bir hayâsızlık yapmaları hâli bir yana (evlerinden) **çıkmasınlar.”** (Talâk sûresi, 65/1) âyeti celîlesindeki fuhuştan murâd: “Kocasına zahmet verip, akrabasına hakaret etmesidir.” demiştir. Gerçi bu, iddet ile alâkalıdır, fakat gayeye tenbîhtir.

Eziyet koca tarafından ise kadın, para mukabili boşanmak isteyebilir. Fakat erkeğin, kadına verdiği paradan fazlasını alması mekruhtur. Çünkü o, kadına zahmet ve fazla yüktür. Aynı zamanda ırz üzerinde bir ticarettir. Allahü Teâlâ:

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ

“Boşanmak için kadının verdiği fidyede, iki tarafa da günâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/229) buyurmuştur. Kadın, aldığını verir. Diğeri de fidye olur ki, boşanmada buna “Hul” denir, mal karşılığı boşanmaktır. Zarûretsiz boşanmak isteyen kadın, günâhkârdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلَاقَهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تَرِحْ

رَائِحَةَ الْجَنَّةِ

“(Me rû) mazeret olmaksızın, kocasından kendisini bo amasını isteyen kadın cennet râyihasını alamaz.” Diğer bir ifâde ile:

فَالْجَنَّةُ عَلَيْهَا حَرَامٌ

“Cennet ona haramdır.” [247] buyurmuştur. Başka bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulmuştur:

اَلْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ

“Hul yolu ile bo anmak isteyen kadınlar münafikların tâ kendileridir.” [248]

Bundan sonra erkek, boşamakta dört şeye riâyet etmelidir:

a - Kadını kendisiyle temâsta bulunmadığı temizlik günlerinde boşamalıdır. Hayız hâlinde veyâ münâsebette bulunduğu temizlikte boşamamalıdır. Kadını, hayız hâlinde veyâ kendisiyle münâsebette bulunduğu temizlik günlerinde boşamak her ne kadar vâki yâni mûteber ise de, kadının uzun müddet iddet beklemek zarureti olacağından, bid’at ve haramdır. Hattâ bu hâllerde kadını bir talak ile boşarsa, hemen müracaat etmelidir. Nitekim **İbn Ömer** (r.a.) âilesini hayız içersinde boşamıştı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Ömer (r.a.)’e:

مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ

طَلَّقَهَا وَإِنْ شَاءَ أَمْسَكَهَا

“Oğluna söyle. Karısına müracaat etsin; temizleninceye ve sonra hayız görüp tekrâr temizleninceye kadar saklasın. Ondan sonra isterse yeniden ho asın ve isterse saklasın.” [249] buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in, İbn Ömer (r.a.)’in ikinci temizliğe kadar beklemesini emretmesi, bu mürâcaatının talak niyetiyle olmamasını temîn için idi.

b - Birinci temizlikte bir talak boşamalı ve daha fazlaya gitmemelidir. Birden üç talak boşamamalıdır. Zâten iddet dolduktan sonra, bir talak da üç talakın göreceği işi görür. Üstelik nâdim olursa iddet içinde müracaat hakkı da olur. İddet dolduktan sonra da almak isterse, nikâhı yenileyerek alabilir. Fakat üç talâk ile boşarsa, artık pişmânlık fayda vermez. Ancak, varacağı başka kocadan boşandıktan ve iddet bekledikten sonra alabilir. Hâlbuki eski kocasına dönebilmesi için başka birisiyle evlenmesinin yasak olduğunu Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bildirmiştir ki, buna da kendisi sebebiyet vermiş, olur.

Sonra bu kadını başka birisi nikâh ettiği için gözü başkasının karısında olur, bir an evvel boşanmasını bekler. Sonra bilerek başka birisine nikâh olduğu için vicdânında bir nefret hissi uyanır. İşte bütün bunlara sebebiyet veren şey, kadını üç talak ile boşamaktır. Hâlbuki bir talak ile boşarsa, bu mahzurların hepsi ortadan kalkar. Çünkü kadını almayacaksa, zâten bir talak ile boşadıktan sonra iddeti içinde mürâcaat etmez ve verdiği talâktan dönmezse, iddet sonunda, kadın dilediği kimse ile evlenebilir. Şâyet pişman olursa, kadın ile yeniden evlenebilir. Üç talâk ile boşamanın haram olduğunu söylemiyoruz. Fakat bütün bu vaziyetler karşısında mekruhtur.

c - Ailesini boşarken tahkîr ve kendisine eziyet etmeyip "Ne yapalım, mukadderat böyle imiş." gibi bâzı sebep ve bahâneler ortaya atarak, tatlı konuşmalı ve yumuşak davranmalıdır. Hattâ mümkün olduğu kadar bâzı hediyelerle gönlünü almaya çalışmalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de:

وَمَتِّعُوهُنَّ

"Onları faydalandırın." (Bakara sûresi, 2/236) buyrulmuştur. Eğer nikâh esnâsında mihr-i müeccel konmamışsa, bu yardımı yapması vâcibtir. Hz. Ali (r.a.) nin oğlu **Hz. Hasan** (r.a.) çok karı almış ve boşamıştır. Bir defa adamlarından birisine, iki âilesi için iddet beklemelerini onlara söylemesini ve her birerlerine onbiner dirhem verilmesini emretmişti. Adamı geldiğinde, kendisine ne yaptıklarını sordu. Adam: "Birisi boynunu büküp sükût etti. Diğeri yüksek sesle ağlayarak "Bir dosttan ayrılmak için bu çok az şey." dediğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Hasan da başını eğdi ve sonra: "Boşadığım kadınlara mürâcaat itiyâdım olsaydı, ona mürâcaat ederdim." dedi.

Hz. Hasan (r.a.) bir gün, Hişâm'ın oğlu Hâris'in oğlu Abdurrahman'ın yanına gitti. Abdurrahman, emsâli bulunmayan Medine fakîhlerinin reisi idi. Hattâ **Hz. Aişe** (r.a.) onu darb-ı mesel ederek şöyle demiştir: "Basra yolculuğunu yapmadan, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den, Abdurrahman gibi on altı oğlumun olması benim için daha sevimli idi." İşte Hz. Hasan, bu zâtın evine gitti. Hz. Hasan'a gerekli misâfirperverliğini gösterdikten sonra:

- "Haber gönderseydin, ben gelirdim; niye zahmet ettin?" dedi. Hz. Hasan:
- "Şahsî bir işim için geldim." dedi. Abdurrahman:
- "Söyle. Emrin nedir?" deyince Hz. Hasan:
- "Kızını istiyorum." dedi. Abdurrahman kısa bir müddet düşündükten sonra başını kaldırdı ve
- "Vallahi kızıma senden daha iyi tâlip olamaz. Fakat bilirsin ki kızım, benden

bir parçadır. Onu sevindiren beni sevindirmiş, ona kötülük eden bana kötülük etmiş olur. Hâlbuki sen, çok alıp boşayan bir zâtsın. Şâyet benim kızımı da boşayacak olursan, sana karşı olan sevgimin kaybolmasından korkarım. Çünkü sen de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den bir parçasın. Kızımı boşamayacağına söz verirsen, fedâ olsun, vereyim." dedi. Hz. Hasan sükût etti ve çıkıp gitti. Giderken "Kızını boynuma halka yapacaktı." dedi.

Hz. Ali (r.a.), Hz. Hasan'ın çok karı alıp boşamasından üzülür ve canı sıkılırdı. Minberde hutbe esnâsında halktan özür dileyerek: "Oğlum Hasan, aldığı karıyı saklamıyor. Artık buna kız vermeyin. Çünkü aldığını boşuyor." deyince, Hemedân kabilesinden[250] birisi kalktı ve "Ey Mü'minlerin Emîri! Yeter ki, o bizden kız istesin. Biz, ona istediği kadar kız veririz. O isterse saklar, isterse boşar." dedi. Buna memnûn kalan Hz. Ali:

لَوْ كُنْتُ بَوَّابًا عَلَى بَابِ جَنَّةٍ لَقُلْتُ لِهَمْدَانَ اُدْخُلِي بِسَلَامٍ

"Eğer cennetin kapıcısı olsaydım. Hemedân sülâlesine "Selâmetle içeri girin." derdim." demiştir.

Bundan şu dersi alıyoruz: Bir kimse sıkılıp utandığından, çoluk çocuğunun aleyhinde söz konuştuğu zaman, ona iştirak etmemeli, imkân nisbetinde muhâlefete çalışarak, "Yok, senin dediğin gibi kötü değil, iyidir." demeli ki, onun gönlü bundan hoşnud olsun.

Bu anlattıklarımızdan maksat, talâkın (boşamanın) mübâh olduğunu göstermektir. Allahü Teâlâ, evlenmekte ve ayrılmakta da zenginliği va'detmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ

إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"İçinizden bekârları ve kölelerinizle câriyelerinizden sâlih olanları nikâh edin. Eğer fakir olurlarsa, Allah, onları fazl u kereminden zenginletir." (Nûr sûresi, 24/32);

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ

"Şayet ayrılırlarsa, Allahu Teâlâ her birini fazl u kereminden zengin eder." (Nisâ sûresi, 4/130) buyurulmuştur.

d - Evlilik hayatında olduğu gibi, boşandıktan sonra da, karısının sırrını katiyen ifşâ etmemelidir. Çünkü sahîh haberde, karısının sırrını ifşâ edenlere büyük vaîdler vârid olmuştur. Sâlihlerden bir zât, âilesini boşamak istediğinde, kendisine:

- "Aileni niçin boşuyorsun?" diye soranlara:

- "Aile sırrı ifşâ edilmez." dedi. Boşadıktan sonra, kendisine:

- "Niçin boşadın?" diye soranlara da:

- "Artık kendisiyle hiç bir alâkam kalmamış bir kadından bahsetmeye hakkım yoktur." diye cevap vermiştir. İşte bunlar, karının kocadaki haklarıdır.

İKİNCİ KISIM:
KOCANIN ZEVCESİ ÜZERİNDEKİ HAKLARI

Bu hususta sadra şifâ verecek söz şudur: Nikâh, bir nevî kölelik ve esârettir. Kadın, tamamen efendisinin emrindedir. Günâh olmayan bütün emirlerine mutlak sûrette itâat etmelidir. Hanımların, efendisine itâat ve saygısına dâir pek çok haberler vardır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتِ الْجَنَّةَ

"Kendisinden kocası râzı olduğu hâlde ölen her (Müslüman) kadın cennete girer." [251] buyurmuştur.

Adamın biri hârice giderken hanımına evinin üst katından aşağı inmemesini tenbih etti. Alt katta olan babası hastalandı. Kadın babasına hizmet için aşağı inmek istedi. Bunun için vaziyeti Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e -haber göndererek- arzetti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"Kocana itâat eyle." buyurdu. Babası öldü. Kadın, babasının cenazesine katılmak için, tekrar Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den müsâade istedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yine:

وأَطِيعِى زَوْجَكَ

"Kocana itâat eyle." buyurdu. Bilâhare kadına şöyle haber gönderdi:

"Efendine olan itaatinin mükâfatı olarak, Allahü Teâlâ babanı affetmi tir." [252] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا، وَصَامَتْ شَهْرَهَا، وَحَفِظَتْ

فَرْجَهَا، وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا دَخَلَتْ جَنَّةَ رَبِّهَا

“Kadın be vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, kendisini yabancıdan korur ve kocasına itâat ederse, Rabb’ının cennetine girer.” [253] buyurmuştur. Görülüyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kadının kocasına itâat etmesini İslâm’ın şartları arasına almıştır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

حَامِلاَتٌ وَالِدَاتٌ مُرْضِعَاتٌ رَحِيمَاتٌ بِأَوْلاَدِهِنَّ، لَوْلاَ مَا

يَأْتِينَ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ دَخَلَتْ مُصَلِّيَاتُهُنَّ الْجَنَّةَ

“Onlar hâmile olur, çocuk doğurur, emzirir, yavrularına kar ı son derece efkatli ve merhametlidirler. Eğer kocalarına kar ı küfrân-ı nîmette bulunmasalar; namaz kılanları hemen cennete giderdi.” [254] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَإِذَا أَكْثَرُ أَهْلِهَا النِّسَاءُ

“Cehennemi gördüm. Bir de baktım ki, halkının ekseriyetini kadınlar te kil ediyor.” buyurdu. Neden böyle olduğunu soranlara da, Rasûl-i Ekrem şu cevabı verdi:

“Onlar, çok lânet ederler ve kocalarına kar ı küfrân-ı nîmet ederler de ondan.” [255] Diğer bir haberde:

اِطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا أَقَلُّ أَهْلِهَا النِّسَاءُ فَقُلْتُ: أَيْنَ النِّسَاءُ؟

“Cennete muttali oldum. Bir de baktım ki, ekalliyetini kadınlar te kîl ediyor. Bunun üzerine “Kadınlar nerede?” diye sordum. Bana: “Onları altın ve zâferân gibi zînet e yâsı me gûl etti.” dediler.” [256] diye vârid olmuştur.

Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: “Genç bir kadın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek:

- “Ya Rasûlallah, ben genç bir kızım. Tâliplerim geliyor. Fakat evlenmek istemiyorum. Bir kocanın karısındaki hakları nelerdir, anlatır mısınız?” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَوْ كَانَ مِنْ فَرْقِهِ إِلَى قَدَمِهِ صَدِيدٌ فَلَحَسَتْهُ مَا أَدَّتْ شُكْرَهُ،

قَالَتْ: أَفَلاَ أَتَزَوَّجُ؟ قَالَ: بَلَى تَزَوَّجِي فَإِنَّهُ خَيْرٌ

- *“Eğer erkek tepeden tırnağa cerahat olsa, kadın da dili ile yalasa, yine de erkeğin hakkını ödeyemez.”* buyurdu. Kadın:

- “O hâlde ben evlenmeyeyim mi, ya Rasûlallah?” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Evlen. Zîra evlenmek, hakkında daha hayırlıdır.”* [257] buyurdu. İbn Abbâs (r.a.) anlatıyor: Has’am kabîlesinden bir kadın, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek: “Ben evlenmek istiyorum, kocanın karısındaki hakkı nedir?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ مِنْ حَقِّ الزَّوْجِ عَلَى الزَّوْجَةِ إِذَا أَرَادَهَا فَرَاوَدَهَا عَنْ

نَفْسِهَا وَهِيَ عَلَى ظَهْرِ بَعِيرٍ لَا تَمْنَعُهُ، وَمِنْ حَقِّهِ أَنْ لَا

تُعْطِيَ شَيْئًا مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، فَإِنْ فَعَلَتْ ذَلِكَ كَانَ الْوِزْرُ

عَلَيْهَا وَالْأَجْرُ لَهُ، وَمِنْ حَقِّهِ أَنْ لَا تَصُومَ تَطَوُّعًا إِلَّا بِإِذْنِهِ

فَإِنْ فَعَلَتْ جَاعَتْ وَعَطِشَتْ وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنْهَا، وَإِنْ

خَرَجَتْ مِنْ بَيْتِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ

إِلَى بَيْتِهِ أَوْ تَتُوبَ

“Kocanın karıdaki haklarından bâzıları unlardır: Koca, hanımını cinsî münâsebete çağırdığı zamân, deve üzerinde de olsa dâvete icâbet etmek. Müsâdesi olmadan, evinden bir ey vermemek. âyet izinsiz bir ey verecek olursa, sevabı kocasına, günâhı kendisine olur. Müsâadesi olmadan nâfile oruç tutmamak. âyet kocası müsâade etmeden nâfile oruç tutacak olursa, açlığı ve susuzluğu yanına kalır; orucu kabul olmaz. Kocasının müsâdesini almadan evden çıkacak olursa, eve dönünceye veyâ tövbe edinceye kadar melekler ona lânet ederler.” [258] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ

لِزَوْجِهَا مِنْ عِظَمِ حَقِّهِ عَلَيْهَا

“Eğer bir ferdin ba kasına secde etmesini emretseydim, kocanın karısının üzerindeki

hakkının büyüklüğünden dolayı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim.” [259] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَقْرَبُ مَا تَكُونُ الْمَرْأَةُ مِنْ وَجْهِ رَبِّهَا إِذَا كَانَتْ فِي قَعْرِ بَيْتِهَا،

وَإِنَّ صَلَاتَهَا فِي صَحْنِ دَارِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي

الْمَسْجِدِ، وَصَلَاتُهَا فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي صَحْنِ

دَارِهَا، وَصَلَاتُهَا فِي مَخْدَعِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا

“Kadının, Allah rızâsına en yakın olması, evinin en kapalı yerinde olduğu zamandır. Evinin sahanlığında namaz kılması, mescidde kılmasından: evin içinde kılması, evin sahanlığında kılmasından; harem odasında kılması da evin içerisinde kılmasından daha efdaldir.” [260] buyurmuştur. Çünkü evin harem odası, diğer yerlerinden daha çok kapalıdır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ، فَإِذَا خَرَجَتِ اسْتَشْرَفَهَا الشَّيْطَانُ

“Kadın nâmahremdir. (Dı arı) Çıktığı zaman, eytan onu tâkip eder.” [261] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لِلْمَرْأَةِ عَشْرُ عَوْرَاتٍ فَإِذَا تَزَوَّجَتْ سَتَرَ الزَّوْجُ عَوْرَةً

وَاحِدَةً، فَإِذَا مَاتَتْ سَتَرَ الْقَبْرُ الْعَشْرَ عَوْرَاتٍ

“Kadın için on avret vardır. Birini, evlendiği zaman erkek, onunu, öldüğü zaman mezar örter.” [262] buyurmuştur.

Kocanın karısı üzerinde pek çok hakları vardır. Bunların en mühimi iki tânedir:

Birincisi; kadının kendisini koruyup örtünmesi, yabancılardan muhâfaza etmesidir.

İkincisi; ihtiyâcından fazla bir şey istememek, şâyet kocasının kazancı haram ise haram olan kazancından imkân nisbetinde yememektir. Atik İslâm kadınları böyle yaparlardı. Erkek, evinden çıkarken, ailesi ve kız çocukları: “Aman efendi, bize haram nafaka getirme; bu dünyada açlık ve sıkıntıya katlanırız. Fakat

cehennem ateşine dayanamayız.” derlerdi. Eskiden adamın biri seyâhate çıkmak istedi. Komşuları bunu duyunca muvâfakat etmediler ve ailesine: “Yiyecek nâmına sana bir şey bırakmadığı hâlde, hârice çıkmasına nasıl müsâade ediyorsun?” dediler. Kadın: “Ben bu zât ile evlendim evleneli, rızkımızı temîn ettiğini görmedim, ancak hâzırdan yemesini bilir. Bırakın, bu yiyici gitsin, razzâk olan Allah, bize yeter.” dedi.

Şam’da İsmâil’in kızı Râbia adında âbide bir kadın, **Ahmed b Ebû’l-Havârî**’ye evlenme teklif etti. Ebû’l-Havârî:

- “Ben ibâdetle meşgulüm, karıya ihtiyâcım yok, evlenemem.” dedi. Kadın:

- “Ben senden daha çok ibâdetle meşgulüm. Benim de kocaya ihtiyâcım yok, ancak seni sâlihlerden gördüm. Bana da kocamdan birçok miras kaldı. Bu mirası, sâlih olan dostlarınla birlikte yemeni istedim ve bunun için size evlenme teklif ettim.” dedi. Ebû’l-Havârî:

- “O hâlde ben, şeyhim **Ebû Süleyman Dârânî**’ye sorayım. Çünkü beni evlenmekten o men etti ve “Dostlarımızdan evlenenlerin hâlleri bozuldu.” dedi. Sonra vaziyeti şeyhi Süleyman Dârânî’ye anlatınca, Ebû Süleyman: “Onunla evlen. O Allah’ın velîlerinden birisidir.” dedi. Ben de Râbia ile evlendim. Evimizde bir yük Ces vardı. Acele ile sofradan kalkıp ellerini yıkayanlar, o maddeyi ellerinin suyu ile bitirdiler. Ebû’l-Havârî devâmla diyor ki: “Bu kadının üzerine üç kadın daha aldım, o bana iyi yemekler yedirir, güzel kokular sürer ve: “Haydi güle güle hanımlarının yanına git.” derdi.” İşte Şam’daki Râbia, Basra’daki Râbia-i Adviye’ye benzerdi. (Allah her ikisinden de râzı olsun.)

Kadının kocasına olan vecîbelerinden birisi de, erkeğin malını isrâf etmemesi ve onu korumasıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لاَ يَحِلُّ لَهَا أَنْ تُطْعِمَ مِنْ بَيْتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ إِلاَّ الرَّطْبَ مِنَ

الطَّعَامِ الَّذِي يُخَافُ فَسَادُهُ، فَإِنْ أَطْعَمَتْ عَنْ رِضَاهُ كَانَ

لَهَا مِثْلُ أَجْرِهِ وَإِنْ أَطْعَمَتْ بِغَيْرِ إِذْنِهِ كَانَ لَهُ الأَجْرُ

وَعَلَيْهَا الْوِزْرُ

“Kocasının müsâadesi olmadan evinden yedirmek, kadına helâl değildir. Ancak bozulup çürüyecek ya yemekler müstesnâdır. âyet kocanın müsâadesi ile yedirir ise kocasının sevâbı kadar da kendisi sevâb alır. Müsâadesi olmadan yedirecek olursa,

günâhı kendisine, sevâbı ise kocasına âit olur.” [263] buyurmuştur.

Koca ile güzel geçim yollarını öğretmek, kadının anne ve babasında olan haklarındandır.

Rivâyete göre **Esmâ binti Hâricetü'l-Fezârî** evlendireceği kızına: “Kızım, alıştığın hayattan bilmediğin bir hayata gidiyorsun. Hiçbir sûretle tanımadığın bir kimse ile arkadaş oluyorsun. Sen ona yer ol ki, o da sana gök olsun. Sen onun dilediğini yap ki, o da sana istediğini versin. Sen ona döşek ol ki, o da sana yaslanacağın direk olsun. Sen ona câriye ol ki, o da sana köle olsun. Herhangi bir şeyde ısrar etme ki, sana kızmasın. Ondan çok uzaklaşma ki, seni unutmasın. Sana yaklaştıkça sen de ona yaklaş. Kızdığı zaman, kendini koru. Yüzünü, gözünü ve kulağını muhâfaza et ki, güzel kokunu koklasın, güzel sözünü duysun ve güzelliklerini görsün.” demiştir.

Adamın biri karısına: “Benden af dile ki sevgimiz devâm etsin. Hiddetli zamanımda bana bir şey söyleme ki, kalbini kıracak bir sözle mukabelede bulunmayayım. Bir şey söylersen bangır bangır bağırarak söyleme. Çünkü dâima benim ne hâlde olduğumu bilemezsin. Fazla şikâyet etme! Fazla şikâyet sevgiyi azaltır, gönlümü senden soğutur. Gönüller döner, kanâatlerini değiştirir. Sevgi ile eziyet bir gönülde toplanmaz. Bunlar bir araya gelirse, sevgi gönülden göç edip gider.” demiştir.

Kadının riâyet etmesi gereken edebler şunlardır:

Kadın evinde oturup yününü eğirmeli, ev ve el işleri ile meşgul olmalıdır. Yüksek yerlere çıkıp etrâfı uzun boylu gözetmemeli, komşulara gelen ve geçenlere bakmamalıdır. Komşuları ile fazla konuşmamalı, ancak lüzûmu kadar konuşmalı ve temâs etmelidir. Kocasının, huzûrunda ve gıyâbında şerefini korumalı. Her işte onun rızâsını kazanıp gönlünü hoş etmeye çalışmalıdır. Kocasına, şeref ve nâmusunda ihânet etmemeli, müsâadesi olmadan sokağa çıkmamalı. İzin verdiğinde de tesettürlü bir şekilde çıkmalı ve süs ve ziynetini teşhir etmeyip, efendisine saklamalıdır. Sokağa çıkarken nazar-ı dikkati çekmeyecek bir kılıkla çıkmalıdır. Sokağa çıktığında, kalabalığa karışmamalı, mümkün olduğu kadar tenhâ ve kenardan yürümelidir. Yabancıların kendisini bilmesinden sakınmalıdır. Hattâ tanıdıklarından da sakınmalı ve işine devâm etmelidir. Gayesi, kendisini düzeltmek, evini sevk ve idâre etmek olmalıdır. Beş vakit namazı kılıp, orucunu tutmalıdır. Kocası evde bulunmadığı zaman -kocasının kıskançlığını düşünerek- kapıyı çalanlara iltifât etmemelidir. Kocasının servetine kanâat etmeli, kendisinden evvel kocasını düşünmelidir. Kocasının akrabalarını kendi akrabaları üzerine tercih etmelidir. Kocasına karşı

dâima saygılı ve emrine âmâde olmalıdır. Çocuklarına şefkatli olmalı, onları korumalı ve onlara kötü söylememelidir. Kocasına boşboğazlık yapmamalıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ، إِمْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ

زَوْجِهَا وَحَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى بَنَاتِهَا حَتَّى بَانُوا أَوْ مَاتُوا

"Ben ve kırmızı yanaklı bir kadın kıyâmet gününde böylece yan yanayız. Bu, kocasından dul kalmı , büyüyünceye veyâ ölünceye kadar kız çocuklarının ba larını bekleyerek, ere varmayan (genç) bir kadındır." [264] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

حَرَّمَ اللهُ عَلَى كُلِّ آدَمِيِّينَ الْجَنَّةَ يَدْخُلُهَا قَبْلِي، غَيْرَ أَنِّي أَنْظُرُ

عَنْ يَمِينِي، فَإِذَا امْرَأَةٌ تُبَادِرُنِي إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ، فَأَقُولُ: مَا

لِهَذِهِ تُبَادِرُنِي؟ فَيُقَالُ لِي: يَا مُحَمَّدُ، هَذِهِ امْرَأَةٌ كَانَتْ حَسْنَاءَ

جَمْلَاءَ، وَكَانَ عَلَيْهَا يَتَامَى لَهَا، فَصَبَرَتْ عَلَيْهِنَّ حَتَّى بَلَغَ

أَمْرُهُنَّ الَّذِي بَلَغَ، فَشَكَرَ اللهُ لَهَا ذَلِكَ

"Allahü Teâlâ benden önce cennete girmeyi bütün insanlara haram etmi tir. Fakat sağımda beni geçmeye çalı an bir kadın görürüm ve "Beni geçmek isteyen bu kadın kimdir?" derim. Denilir ki: Yâ Muhammed, bu genç ya ında kocası ölen güzel bir kadındır ki, yanındaki yetim çocukları (bütün sıkıntılara katlanarak nâmus ve iffetiyle) onların ba ını bekledi ve onları büyüttü. İ te mükâfat olarak Allahü Teâlâ ona bu mertebeyi verdi." [265] buyrulmuştur.

Kadının riâyet edeceği edeblerden birisi de, güzelliği ile kocasına övünmemek, kocasını da çirkinliğinden dolayı hor görmemektir. **Esmaî** şöyle anlatıyor: Çölde çok çirkin bir adamın nikâhında çok güzel bir kadın gördüm. Kadına: "Bu çirkin adamda nasıl durabiliyorsun?" dediğimde, kadın: "Sus, belki Allah katında en güzel bir adamdır. Allah ona lütfetti, beni verdi. Yâhut belki benim büyük bir kusurum vardı da Allahü Teâlâ cezâ olarak beni buna verdi, günâhıma kefaret olur. Allah'ın taksimatına nasıl râzı olmayayım?" dedi ve beni susturdu.

Yine **Esmaî** anlatıyor: Çölde bir kadına rastladım. Kırmızı elbise giymiş ve elini

kınalamış tesbih çekiyordu. “Bu elbise, bu kına ve bu tesbih birbirleriyle bağdaşamaz.” dedim. Kadın: “Benim bir Allah’a bir de kocama karşı vazifelerim var. İkisini de ihmâl etmem.” dedi. Yâni “Güzel elbise ve kına gibi süsleri kocama karşı yapıyorum. Tesbihi ise Allah için çekiyorum.” demek istemiştir.

Kocası bulunmadığı zaman sükût edip bir kenara çekilerek, kocası geldiği zaman neşelenmek, oynamak ve kocasının gönlünü okşayacak hareketlerde bulunmak da yine hanımlara düşen vazifelerdendir. Hiç bir sûretle kocasına eziyet etmesi muvâfık değildir. Muâz b. Cebel (r.a.) Rasûl-i Ekrem’den (s.a.v.) şöyle rivâyet ediyor:

لَا تُؤْذِي امْرَأَةٌ زَوْجَهَا فِي الدُّنْيَا، إِلَّا قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ

الْحُورِ الْعِينِ: لَا تُؤْذِيهِ، قَاتَلَكِ اللهُ، فَإِنَّمَا هُوَ عِنْدَكِ دَخِيلٌ

يُوشِكُ أَنْ يُفَارِقَكِ إِلَيْنَا

“Dünyada bir kadın kocasına eziyet ederse, o erkeğin hûrilerden olan zevecsi o kadına hitâp ederek “Allah canını alsın bu adama eziyet etme. O, dünyada senin yanında bir misâfirdir. Yakında senden ayrılıp bize kavu acak” diyerek muâheze eder.” [266]

Kadına borç olan nikâh haklarından birisi de, kocası öldüğü zaman, dört ay on günden fazla mâtem tutmamak ve bu müddet içinde süslenip, koku sürünüp ziynetlenmemektir. **Zeyneb binti Ebû Selma** (r.a.) şöyle anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in diğer zevcesi Ümmü Habibe’nin (r.a.) babası Süfyân b. Harb öldüğü zaman, onun ziyâretine gittim. Câriyesi hazırladığı kokudan kendisi de biraz sürdükten sonra: Benim kokuya ihtiyâcım yok, koku sürmek de istemem, ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

لَايَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ اَنْ تُحِدَّ عَلٰى مَيِّتٍ

اَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ اِلَّا عَلٰى زَوْجٍ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا

“Allah’a ve âhiret gününe îman etmi olan bir kadına, kocasından ba ka hiç bir ölü için üç günden fazla mâtem tutması helâl olmaz. Kocası için dört ay on gün mâtem tutar.” [267] buyurduğunu duydum, onun için koku sürünüyorum.” dedi. Zarûret olmadıkça kocasının evinden çıkıp başka bir yere gidemez. Dört ay on günü orada dolduracaktır.

Kendisini alâkadar eden bütün işleri yapması da, riâyet edeceği âdâblardandır. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kızı Esmâ'nın (r.a.) şöyle anlattığı rivâyet ediliyor: Zübeyr beni aldığı zaman, bindiği at ve su çeken devesinden başka hiç bir şeyi yoktu. Ben atının yemini verir hizmetini yapardım. Hurma çekirdeği döver devesine yedirirdim. Suyu onunla çekerdim. Kovasını dikerdim. Hamurunu yoğururdum. Çekirdeği başımın üzerinde üç fersah mesâfeye taşırdım. Hattâ (babam) Ebû Bekir, bana bir câriye gönderdi. Atın hizmetine o baktı ve sanki beni âzâd etti. Bir gün başımın üzerinde çekirdek taşırken, ashâb ile gelmekte olan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile karşılaştım. Resûl-i Ekrem, devesini çökertip beni terkisine almak istedi. Fakat, ben erkekler arasına girmekten utandım ve kocam Zübeyr'in kıskançlığını düşünerek binmek istemedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de benim utandığımı anladı. Zübeyr'e meseleyi anlattığımda, Zübeyr: "Başının üzerinde çekirdek taşıman, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in terkisine binmenden benim için daha ağırdır." dedi. Yâni binseydin demek istedi. (Çünkü binmek ayıp değil, ayıp olan yük taşımaktır.)[268]

Allah'ın lûtfu keremiyle **"Nikâhın Âdâbı Kitâbı"** burada sona erdi. Allah'a hamd eder, Rasûlüne de salât u selâm ederim.

Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.

Sıhâh-ı Erba'a, Enes'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet etti.

Tirmizî, İbn Mâce, Muhammed b. Hatıb'dan rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Aişe'den (r.a.) rivâyet etti ve "Hasendir" dedi.

Hadîsi Buhârî rivâyet etmiştir.

Neseî **"Sünen-i Kübrâ"**da, İbn Mâce, Ümmü Seleme'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Mehazı bulunamamıştır.

Bu, Medine-i Münevvere'de oldu. Mekke'de erkekler kadınlara hâkimdi. Medine'de kadınlar daha serbestti. Mekke'den gelen kadınlar, Medine kadınlarını görünce, onlar da aynı yolu tâkip etmeye başladılar.

Kaynağı bulunamamıştır.

Taberânî "Evsât" da, Hatib'de "Tarih"inde. Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Bu hâdiseyi Ebû Leys **"Müsned"**inde, Ebû Şeyh **"Kitâbu'l-Emsâl"** de Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim. Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ömer bAs'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Rasûl-i Ekrem: "En

çok Âişe'yi severim." buyurdu. Fakat İslâm'da ilk sevgi olmasını, İbnü'l-Cevzî **"Mevzûât"**ta zikretmiştir.

Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Yalnız "Ancak, ben seni boşamam." ziyâdesini Zübeyr b. Bekkâr ve Hatîb rivâyet etmişlerdir.

Bir kaç kadın bir araya toplanmışlardıHerkes olduğu gibi kocasının ahvâlini anlatmıştı. Bunlar arasında bütün vasıfları ile takdîre şayan koca, Ümmü Zer'in kocası Ebû Zer idi. Tek kusûru ailesini boşamasıdır. Rasûl-i Ekrem, bunu ifade buyurmuştur. Hz. Aişe de: "Yok. Ya Rasûlallah, Sen bana daha iyisin." diye mukabelede bulundu.

Buhârî, Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Biraz farklı ifâde ile Müslim rivâyet etmiştir. Beğavî'de "Sübyan" kaydı vardır.

Ebû Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce, sahih sened ile Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Hasan b. Sufyân **"Müsned"**inde Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir. Fakat "Aşûre günü" kaydı yoktur. "Bir bayram" diye zikredilmiştir. Sahih sened ile Neseî "Kübra"sında rivâyet etmiş ve orada "Acele etme" şeklinde vârid olmuştur.

Tirmizî, Neseî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre râvilerinin sikadan olduğunu söylemiştir.

Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Fakat *"Ben ise âileme kar ı en iyi davrananızım."* kaydı yoktur. Bunu, Neseî, Hz. Aişe'den (r.a.) sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Ebû Bekir b. Lâl. **"Mekârim-i Ahlâk"** da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî ile Müslim. Câriye b. Vehbu'l-Huzâî'den; (r.a.) Ebû Dâvûd da rivâyet etmişlerdir.

Bu ifâde ile mehazı bulunamamıştır. Ancak: *"Altın ve gümü e kul olanlar- helâk olurlar."* rivâyeti vardır.

Taberânî, Ebû Umâme'den (r.a.); Ahmed. Ömer b. el-As'dan (r.a.) sahih sened ile rivâyet etmişlerdir. Neseî'nin **"Sünen-i Kübrâ"**sında da vardır.

Ebû Mansûr Deylemî **"Müsned"**inde Ebû Hüreyre'den; (r.a.) diğer bir ifâde ile Taberânî Fudâle b. Ubeyd'den (r.a.) sened ile rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Ebû Bekir'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Rasûl-i Ekrem hastalığında Hz. Aişe'ye (r.a.) *"Ebû Bekir'e söyle namazı kıldırsın."* buyurdu. Hz. Aişe: "Onun sesi çıkmaz başkası kıldırsın." dedi. Bir iki defa tekerrür edince Rasûl-i Ekrem: *"Sen, Zûleyha gibi yapıyorsun."* buyurdu. Züleyhâ Mısır kadınlarını davet etti. Ziyâfet verdi. Maksadı ziyâfet degil, Yusuf

aleyhisselâmı onlara gösterip kendisini mazur göstermekti. Hz. Aişe de: "Ebû Bekir'in sesi çıkmaz. Bunun için kıldırmasın." dedi ki, maksadı bu değildi. İnsanlar, "Resul-i Ekrem'in mihrabına ilk geçen meş'ûm adam." demesinler idi. İşte bu bakımdan Züleyha gibi hareket etmiş oldu.

Ahmed. İbn Ömer'den (r.a.) ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

Buhârî ve Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd, Neseî ve İbn Hibbân Câbir b. Atîk'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Muğire b. Şu'be'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim Câbir'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd, Neseî ve İbn Hibbân. Câbir b. Atik'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İlk kısmı yukarıda geçti. Son kısmını Ebû Ömer et-Tevkânî "Kitab-ı Muâşeretü'l-Ehleyn" adlı kitâbında Abdullah b. Muhammed'den mürsel olarak rivâyet etti.

Bezzâr, Dârekutnî "El-İfrâd"da Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ümmü Atıyye'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmistir.

Hanefilere göre vaktin son cüz'ünde temizlenirse yâni kan kesilir ve yıkandıktan sonra tekbîr alacak kadar bir zamân bulursa, yalnız o vakti kazâ eder. Bu meseleler ilmihallerde tafsilatıyla izâh edilmiştir. İlmihallerin o bahisleri okunmak suretiyle daha fazla malûmat edinilebilir. Hanımlar için yazılmış müstâkil ilmihaller de mevcuttur. O kitaplara bakılabilir.

Ashâb-ı sünen ve İbn Hibbân. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ashâb-ı sünen ve İbn Hibbân, Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Sa'd "Tabakât"ında, Buhârî ve Müslim de Muhammed b. Ali b. Hüseyin'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd, Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Adiy "El-Kâmil"de rivâyet etmiştir. Ayrıca Buhârî'nin de buna benzer rivâyeti vardır.

Ebû Dâvûd ve Neseî **"Kübrâ"**da; İbn Mâce Muâviye'den (r.a.); İbn Hibbân sened-i ceyyid ile rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd'un böyle bir rivâyeti vardır.

İbn Cevzî **"Vefâ"** da; Buhârî ile Müslim de Hz. Ömer'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce,Utbe İbn Abd'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Mansur ed-Deylemî **"El-Müsnedü'l-Firdevs"**de Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr ed-Deylemî, yukarıdaki hadisin tamâmını rivayet etmiştir.

Hadîs "Namaz Kitabı"nın beşinci bâbında geçmişti. Bakınız C. 1. Sahife 491.

Hanefilere göre, hayzın en uzun müddeti on gündür. On günde hayızı kesilen bir kadın ile yıkanmadan da yatmak câizdir. Yine bunun gibi, âdeti sonunda meselâ yedi günde temizlenmek âdeti olan bir kadın, yedi günde temizlenmiş ise yıkanacak kadar bir zaman geçtikten sonra -yıkanmadan da- kendisiyle münâsebette bulunulabilirFakat âdetinden evvel -meselâ yedi gün âdeti olan bir kadın, besinci gün- temizlenmişse, âdeti geçinceye kadar -yâni âdeti olan yedi gün tamamlanıncaya kadar- kendisiyle münâsebette bulunulamaz. Adeti değişirse, vaziyet de ona göre değişir. Yâni ikinci defâ yine beş gün geçtikten sonra temizlenirse, bu defa âdeti beş güne inmiş olur. Üç günden az veyâ on günden fazla görülen kan, münâsebette bulunmaya mâni değildir. Çünkü o, bir hastalık kanıdır.

Hanefîlere göre, hayız hâlinde kadının göbekten aşağısından çıplak olarak faydanılamaz. Diğer taraflarından faydalanılır. Perde arkasından faydalanılır.

Buhârî ve Miislîm, rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Sa îd'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Zebîdî'ye göre, İbn Hayyan "Sohbet"inde bu mealde bir hadîs rivâyet etmiştir.

Nikâh bahsinde geçmiştir.

Müslim, Cüzâme binti Vehb'den rivâyet etmiştir.

Müslîm, Ebû Sa'îd'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Müslim.

Taberânî **"Kebîr"**inde, Harâitî **"Mekârim-i Ahâk"**da İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahîh olduğunu söyledi.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da; Tirmizî başka ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

Harâitî rivâyet etmiştir.

Harâitî, İbn Adiy de **"El-Kâmîl"**de rivâyet etmişlerdir.

Harâitî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Ancak Hâkim'in rivâyetinde "*Veyâ kızkarde leri*" kaydı yoktur. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söyledi.

Ahmed, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet ettiler. Tirmizî, sahih olduğunu söyledi. Yalnız Ebû Dâvûd ile Tirmizî'nin rivâyetinde "Hüseyin" yerine Hasan vardır.

Ebû Ya'lâ el-Mûsilî ve İbnü's-Sünnî "El-yevm Ve'l-Leyle"de: Beyhakî "Şuabü'l-

Îman"dâ, Hüseyin b. Ali'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Taberânî, Abdülmelik bZüheyr'den sahih sened ile ayrıca Beyhakî de HzAişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslim, İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ve Müslim, Câbir'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Bu lakap Peygamber Efendimiz'in künyesidir. Kasım isimli oğluna nisbetledir.

Ahmed ve İbn Hibbân, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin de bu husûsta rivâyetleri vardır. İbn Hibbân. Câbir'den olan rivâyetinde, hasen olduğunu söyledi.

Ebû Ömer Tevkâni "Muâşeretü'l-Ehleyn" adlı kitâbında, İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd, Ebû'd-Derdâ'dan (r.a.) rivâyet etmiştir. Nevevî isnadının ceyyid olduğunu, Beyhakî ise mürsel olduğunu söyledi.

Beyhakî, Abdullah b. el Hars'dan sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Semûre b. Cündüb'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Ancak Müslim'in rivâyetnide "Bereke" yerine "Ribah" vardır.

Tirmizî, Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet etti ve "sahihtir" dedi.

Tirmizî, mürsel olarak Ali'den (r.a.): Hâkim. Hüseyin'den (r.a.) ve Ebü Dâvûd, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Selmân b. Âmir ed-Dâbî'den rivâyet etmiştir.

Hâkim, Ali'den (r.a.) rivâyet etti ve "sahihtir" dedi. Başka râvileri de vardır.

Ashâb-ı sünen rivâyet etti. Tirmizî, hasen ve sahih olduğunu söyledi.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet etti. Tirmizî, hasen olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Mâce ve İbn Hibbân, Sevbân'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Neseî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Taberânî, Ukbe b. Âmir'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

Yemen'de kalabalık bir sülaledir.

Tirmizî rivâyet etti, hasen ve garib olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Mâce de Ümmü Seleme'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Evsat"**ında Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Hâkim, Ebû Umâme'den (r.a.) rivâyet ettiler. Hâkim, sahih olduğunu söyledi. Yalnız *"Emzirirler"* ilâvesi, Taberâni'nin **"Evsat"**ındadır.

Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ahmed, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Hâkim, Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet etmiş ve isnadının sahih olduğunu söylemiştir.

Hadîsin bir kısmını, Beyhaki. İbn Abbas’dan (r.a.), tamamını İbn Ömer’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve İbn Hibbân. Ebû Hüreyre’den (r.a.): Ebû Dâvûd, Kays b. Sa’d (r.a.): İbn Mâce, Hz. Âişe’den (r.a.) ve İbn Hibbân.

Ebi’l Evfâ’dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Evveliyâtını İbn Hibbân, İbn Mes’ûd’dan (r.a.); sonundan bir kısmını Ebû Dâvûd, muhtasar olarak, rivâyet etmişlerdir. Beyhakî, Hz. Âişe’den (r.a.) başka ifâd ile rivâyet ettiİsnadı hasendir. Ayrıca İbn Hibbân da Ümmü Hümeyd’den rivâyette bulunmuştur.

Tirmizî rivâyet etti, hasen ve sahîh olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Hibbân da İbn Mes’ûd’dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebû Bekir Muhammed b. Ömer el-Ca’abî “Tarihu’t-Tâlibîn”de Hz. Ali’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd, Tayâlisî ve Beyhakî, İbn Ömer’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd. Ebû Mâlik el-Eşcaî rivâyet etmişlerdir.

Harâitî **“Mekârim-i Ahlâk”**da Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etti; hasen ve garib olduğunu söyledi. Ayrıca İbn Mâce de rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

RUB‘U’L-ÂDÂT
ÜÇÜNCÜ KİTAB

KAZANÇ VE GEÇİM ÂDÂBI
(KİTÂBU ÂDÂBİ’L-KESB VE’L-MEAŞ)

MUKADDİME

Tevhidinde, Vâhid-i hakikî'den başka her şeyin mahvolup yok olacağına inanan bir muvahhid gibi Allah'a hamd ederiz. Göklerde ve yerde olanların hepsi bir araya gelse, bir sivrisinek ve hattâ bir zerre yaratamayacak derecede âcizdirler. "Allah'tan başka her şey bâtıldır." diyenlerin Allah'a olan tâzîmi gibi O'na tâzîm ederiz. Gökyüzünü ışıklı bir kubbe, yeryüzünü hayata elverişli bir döşek ve yekdiğerini tâkip eden gece ile gündüzün birbirini insanlar için perde ve istirahat, diğerini de yeryüzüne dağılıp Allah'ın fazl u kereminden ihtiyaçlarını tedârik ile geçimlerini sağlamaya elverişli bir şekilde yarattığı için O'na şükrederiz.

Mü'minlerin, susamış olarak uğrayıp, suya kanmış hâlde geri dönecekleri Havz'ın sahibi olan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ve bütün imkânları ile dînine yardımcı olmaktan geri durmayan âline ve ashâbına salât u selâm ederiz.

Bundan sonra bilmiş ol ki; ulular ulusu ve sebeplerin yaratıcısı olan Allahü Teâlâ, âhireti mükâfat ve mücâzât; dünyayı ise sâ'y u gayret ve geçim uğrunda sıkıntı, mihnet, meşakkat, imtihan ve ibtilâ yeri olarak yaratmıştır. Dünyada yalnız âhiret için değil, dünya için de çalışmak lâzımdır. Belki dünya geçimi, âhireti kazanmaya bir yol ve yardımcıdır. Çünkü dünya, âhiretin zirâatgâhı ve ona ulaştırıcı bir vâsıtadır.

İnsanlar (kazanç hususunda) üç kısımdır:

1 - Dünya geçimi kendisini meşgul etmiş ve âhiretini unutturmuştur. Böyle olanlar, helâktedir.

2 - Âhiret telâşı, dünyalığını unutturmuştur. Bunlar "fâizîn"dendir yâni zafere ulaşmışlardır.

3 - Âhiretini kazanmak için dünya ile meşgul olanlardır. İtidâle en yakın olan bu üçüncü derecedir. Bunlara "**muktesid**" denir. Ehl-i salâh rütbesi budur. Bu, orta derecedir. Geçimini temîn için doğru yoldan gitmeyen ve itidâle riâyet etmeyenler, muktesid olamazlar. Şerîat âdâbına uygun olmayan dünyalık, âhiret yolculuğuna vesîle olamaz. İşte biz burada ticaret, sanat ve çeşitli kazançların meşrû yollarını anlatmaya çalışacak ve bunları beş bâbda îzâh edeceğiz.

BİRİNCİ BAB: KAZANCIN FAZÎLETİ VE KAZANCA TEŞVÎK

Bu husustaki âyetler:

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا

“Ve gündüzleri, geçiminize elverişli kıldık.” (Nebe sûresi, 78/11).

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ

“Orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için (gerekli) **geçim vâsıtaları yarattık.”** (Hicr sûresi, 15/20).

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ

“(Hac mevsiminde ve Hicaz yolunda) **ticaretle Rabbinizin fazlından rızkınızı aramanızda, sizin için günâh yoktur.”** (Bakara sûresi, 2/198).

وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللهِ

“Ve diğerleri, Allah’ın fazlından aramak üzere ticaret veyâ ilim tahsîli için yolculuk ederler.” (Müzzemmil sûresi, 73/20).

فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ

“Yeryüzüne dağılın ve Allah’ın fazlından rızıklarınızı arayın.” (Cuma sûresi, 63/10).

HADİSLER:

مِنَ الذُّنُوبِ ذُنُوبٌ لَا يُكَفِّرُهَا إِلَّا الْهَمُّ فِي طَلَبِ الْمَعِيشَةِ

“Günâhların öyleleri şvar ki, onları ancak maî et uğrunda çekilen mihnetler mahveder.” [269]

اَلتَّاجِرُ الصَّدُوقُ يُحْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

"Doğru ve dürüst olan tâcir,ş kıyamet gününde sıddîklar ve ehîdlerle beraber ha redilecektir." [270]

مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلاَلاً وَتَعَفُّفًا عَنِ الْمَسْأَلَةِ وَسَعْيًا عَلٰى

عِيَالِهِ وَتَعَطُّفًا عَلٰى جَارِهِ لَقِيَ اللّٰهَ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

"Dilencilikten korunmak, âile efradına bolluk göstermek ve etrafındakilere yardımda bulunabilmek maksadıyla, helâlinden ve me rû ekilde dünyalık talep eden kimse, yüzü ayın ondördü gibi parlak olduğu hâlde Allah'a kavu ur." [271]

Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), ashâbı ile otururlarken, gücü kuvveti yerinde bir delikanlının, sabahın erken saatinde oradan geçtiğini gördüler. Ashâb: "Keşke şu delikanlı gençliğini Allah yolunda harcasaydı." dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

لَا تَقُولُوا هٰذَا، فَإِنَّهُ إِنْ كَانَ يَسْعٰى عَلٰى نَفْسِهِ لِيَكُفَّهَا عَنِ

الْمَسْأَلَةِ وَيُغْنِيهَا عَنِ النَّاسِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، وَإِنْ كَانَ

يَسْعٰى عَلٰى أَبَوَيْنِ ضَعِيفَيْنِ أَوْ ذُرِّيَّةٍ ضِعَافٍ لِيُغْنِيَهُمْ

وَيَكْفِيَهُمْ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَإِنْ كَانَ يَسْعٰى تَفَاخُرًا وَتَكَاثُرًا

فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَانِ

"Böyle demeyin. âyet o, dilencilikten ve insanların elinde ve avucunda olana göz dikmekten kurtulmak için çıkmı sa Allah yolundadır. İhtiyar anne ve babasının geçimini sağlamak veyâ küçük yavrularını beslemek için çıkmı sa yine Allah yolundadır. Ancak boy göstermek ve fiyaka yapmak için çalı ıyorsa i te o zaman eytan yolundadır." [272] buyurdu.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ يَتَّخِذُ الْمِهْنَةَ لِيَسْتَغْنِيَ بِهَا عَنِ النَّاسِ،

وَيُبْغِضُ الْعَبْدَ يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ يَتَّخِذُهُ مِهْنَةً

“İnsanlardan müstağnî olmak için mihnete katlanan kimseyi Allahü Teâlâ sever. Dünyalık için ilim pe inde olanlara ise buğz eder.” [273]

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ

“Allahü Teâlâ, sanatkâr olan mü’min kulunu sever.” [274]

أَحَلُّ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَكُلُّ بَيْعٍ مَبْرُورٌ

ş *“Ki inin yediğinin en helâli, el emeği ve me ru alı -veri inden temîn ettiği kazancıdır.”* [275]

أَحَلُّ مَا أَكَلَ الْعَبْدُ كَسْبُ يَدِ الصَّانِعِ إِذَا نَصَحَ

“Kulun yediğinin en helâli, sanatkârın -hakka riâyet etmek artıyla- el emeğinden olan kazancıdır.” [276]

عَلَيْكُمْ بِالتِّجَارَةِ فَإِنَّ فِيهَا تِسْعَةَ أَعْشَارِ الرِّزْقِ

“Ticarete devâm edin. Çünkü rızkın onda dokuzu ticarettedir.” [277]

Rivâyete göre, İsâ aleyhisselâm gördüğü bir adama:

- *“Ne yaparsın?”* diye sordu. Adam:
- “İbâdetle meşgul olurum.” dedi. İsâ aleyhisselâm:
- *“Geçimini kim temin eder?”* diye sordu. Adam:
- “Kardeşim temin eder.” dedi. İsâ aleyhisselâm:
- *“Asıl âbid karde indir desene.”* buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُقَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا

أَمَرْتُكُمْ بِهِ، وَإِنِّي لَا أَعْلَمُ شَيْئًا يُبْعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُقَرِّبُكُمْ

مِنَ النَّارِ إِلَّا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ، وَإِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ نَفَثَ فِي رُوعِي

أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا، وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا

فَاتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ

"Ben, sizi cehennemden uzakla tırıp cennete yakla tıracak her neyi biliyorsam, onu size emrettim. Cennetten uzakla tırıp cehenneme yakla tıracak neyi biliyorsam ondan da men ettim. Rûhü'l-Emîn (Cebrâil (a.s.) benim kalbime öyle üfledi. Biraz geç olsa da, rızkını tamamen almadan kimse ölmeyecektir. Allah'tan korkun ve rızkınızı helâlden arayın. (Rivâyetin sonunda) Rızkınızın gecikmesi sizi harama sevketmesin. Allah katında bulunan rızık ve herhangi bir eye mâsiyet ile eri ilemez." [278] buyurdu.

اَلْأَسْوَاقُ مَوَائِدُ اللهِ تَعَالٰى فَمَنْ أَتَاهَا أَصَابَ مِنْهَا

"Çar ı ve pazarlar Allah'ın sofralarıdır. Oralara giden, bu sofralardan faydalanır." [279]

لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ، فَيَحْتَطِبَ عَلٰى ظَهْرِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ

أَنْ يَأْتِيَ رَجُلًا أَعْطَاهُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ، فَيَسْأَلَهُ أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ

"Sizden birinizin ipini alıp sırtı ile odun ta ıması, Allah'ın kendisine fazlından verdiği bir kimseye gelerek dilenmesinden hayırlıdır. O kimse ister versin, ister vermesin." [280]

مَنْ فَتَحَ عَلٰى نَفْسِهِ بَابًا مِنَ السُّؤَالِ، فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ سَبْعِينَ

بَابًا مِنَ الْفَقْرِ

"Kendisine dilencilikten bir kapı açan kimseye, Allahü Teâlâ fakirlikten yetmi kapı açar." [281]

Bu husustaki büyüklerin sözleri:

Lokman Hakîm oğluna nasîhatında: "Oğlum, helâl kazanç ile yoksulluktan korun. Yoksul düşen kimse üç musîbetle karşılaşır:

1 - Dîn zayıflığı; çünkü fakirlik, insanı kötülüğe sürükler.

2 - Akıl zayıflığı; çünkü ihtiyaç düşüncesi, insanı şaşırtır.

3 - Mürüvvet ve insanlığı kaybolur. Bunlardan daha büyüğü de, insanların maskarası olur."

Hz. Ömer (r.a.): "Sakın oturduğunuz yerde, "Allahım, rızkımı ver." deyip durmayın. Biliyorsunuz ki, gök ne altın yağdırır ne de gümüş." dedi.

Zeyd b. Mesleme arazisini ağaçlandırıyordu. Bunu gören Hz. Ömer (r.a.): "Çok güzel yapıyorsun, insanlara muhtaç olmamaya gayret et. Hem dînini korursun, hem de insanların en kerîmi olursun. Nitekim dostunuz Uhayha b. Culah da: "Ben Zevrâ'yi (Medine'de bir semttir.) sulamaktan geri kalmam, oranın imârına çalışırım. Çünkü dostlarına karşı ancak varlıklı olanlar keremli olabilirler." demiştir.

İbn Mes'ûd (r.a.): "Dünyasına ve âhiretine yarayacak bir işle meşgul olmayıp boş duran bir insanı görmekten hoşlanmam." demiştir.

İbrâhim b. Yezid en-Nehaî'ye: "Sizce dürüst bir tüccar mı yalnız ibâdetle meşgul olan mı daha makbuldür?" diye sordular. İbrâhim: "Dürüst tüccar bence daha makbuldür. Çünkü o ölçmek, tartmak, almak ve vermek gibi hususlarda şeytan ile dâimî mücâhede hâlindedir." dedi. Fakat Hasan-ı Basrî, bu görüşünde ona muhâlefet etmiştir.

Hz. Ömer (r.a.): "Çoluk-çocuğum için alış-veriş ettiğim yerde ölmeyi başka bir yerde ölmeye tercih ederim." demiştir.

Haysem b. Cemil: "Aleyhimde birinin konuştuğunu duyduğum zaman, ona bir ihtiyacım olmadığını hatırlar ve aleyhimde konuşmasına aldırış etmem." dedi.

Eyyüb-ı Sahtiyânî: "Benim için helâlinden az kazanç, dilenip çok kazanmaktan daha sevimlidir." demiştir.

İbrâhim b. Edhem, bir deniz yolculuğunda iken şiddetli fırtına olmuştu. Gemidekiler: "Bu ne büyük felâkettir." dediklerinde İbrahim: "Bu bir şey değil, asıl felâket, insanlara arz-ı ihtiyaçtır." dedi.

Eyyüb-ı Sahtiyânî: Ebû Kulâbe bana: "Çarşıya git iş ara. Zîra en büyük huzûr, insanlara muhtaç olmamaktır." dedi.

Ahmed b. Hanbel'e, evinde veyâ mescidde oturup: "Ben çalışmadan rızkım ayağıma gelir." diyen kimse hakkındaki fikri sorulduğunda, Ahmed b. Hanbel: "Bu adam câhil ve zavallıdır" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

إِنَّ اللهَ جَعَلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي

"Allahü Teâlâ rızkımı, mızrağımın gölgesinde yarattı." [282] ve yine kuşlar hakkında:

تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا

"Açlıktan karınları çekilmi olduğu halde sabahleyin çıkarlar, karınları doymu olduğu halde ak amleyin dönerler." [283] buyurduğunu duymadı mı?" demiştir.

Sahâbe-i kirâm, kara ve deniz ticareti yaparlar ve hurma işlerinde çalışırlardı.

İşte onlar, bizim önderlerimizdir.

Ebû Kılâbe bir zâta: “Seni geçimini temîn ederken görmek, cami köşesinde görmemden daha sevimlidir.” dedi.

Evzâî bir gün İbrâhim b. Edhem ile karşılaştı. İbrahim’in omuzunda bir miktar odun vardı. Evzâî, İbrâhim b. Edhem’e: “Yâ Ebâ İshak, bu yaptığın nedir? Dostların senin ihtiyâcını temîn ederler.” deyince İbrahim b. Edhem: “Yâ Ebâ Amr! Böyle söyleme. Zîra helâl kazanç uğrunda zillete katlanan kimseye cennet vâcip olur.” diye duyduğum için kendi nafakamı kendim temîne çalışırım.” dedi.

Ebû Süleyman Dârânî: “Bize göre ibâdet, senin dâima namazla meşgul olup da, nafakanı başkasının temîn etmesi değildir. Belki, önce sabah ve akşam yiyeceğini temîn et. Sonra ibâdet eyle.” demiştir.

Muâz b. Cebel (r.a.): “Kıyâmet günü bir münâdî “Allah’ın yeryüzünde buğzettiği insanlar nerede?” diye bağırır. Câmi kapılarında dilenenler kalkar. İşte bunlar nafakalarını başkalarının sırtına yükleyen, Allah’ın sevmediği ve şerîatin kabul etmediği kimselerdir. Şâyet bir kimsenin mîras kalmış malı yoksa, sıkıntıdan kendisini kurtaracak olan ancak çalışıp kazandığı helâl kazancıdır.”

Eğer birisi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz’e:

مَا أُوحِيَ إِلَيَّ أَنِ اجْمَعِ الْمَالَ وَكُنْ مِنَ التَّاجِرِينَ، وَلٰكِنْ

أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ، وَاعْبُدْ

رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

“Bana “Mal topla ve tüccar ol.” diye vahyolunmadı. Fakat bana, Rabbini tesbih et, secde edenlerden ol ve **“ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet eyle.”** *diye vahyolundu.”* [284] buyuruldu. Bunun gibi **Selman-ı Farisî**’ye “Bize öğüt ver.” dediklerinde Selman: “Hac yolunda, gazâda veyâ câmide ibâdet ederken ölmeye gücü yeten, böyle yapsın. Sakın tâcir ve hâin olarak ölmesin.” dedi. “Bunlara ne dersiniz?” diye sorarsa:

Deriz ki: “Yekdiğerini nakzeder gibi görünen bu haberleri telif için, ahvâlin tafsîli lâzımdır. Buna göre deriz ki: Biz “Mutlaka ticaret, her şeyden üstündür.” demedik. Ticaret, ya geçim için veyâ zenginlik için olur. Şâyet hayır ve hasenât düşünmeden sırf zenginlik için ticaret yapıyorsa, bu makbul değildir. Zîra böyle sırf maddiyât peşinde koşmak, *“Hataların ba ı dünyayı sevmektir.”* Bununla beraber, bu işlerde zulüm ve hıyânete saparsa, zâlim ve fâsık olur. İşte Selman’ın

“Hâin tâcir olarak ölme.” dediğinden murâdı budur. Tâcirden murâdı da hayır ve hasenât düşünmeden, yalnız dünyalık için çalışan tüccardır. Fakat ticaretten başka geçim yolu olmayıp, ancak ticaretle âile efrâdını geçindirecekse, bu takdirde ticaretle iştigâli daha efdaldir. Tenbel tenbel oturup insanlara arz-ı ihtiyaç etmektense, ticaretle meşgul olmalıdır. Hattâ bu gibi hallerde ticaret, bedenî ibâdetlerle meşgul olmaktan daha efdaldir.

Dört sınıf insan için, ticareti terk etmek daha makbuldür. Bunlar:

1 - Bedenî ibâdetle meşgul olan âbidler.

2 - Kendilerinde seyr-i bâtınî olup da mükâşefe hallerini bilmekte kalp ile amel edenler.

3 - İnsanlara dînlerinde faydalı olmak için, ilm-i zâhir ile uğraşan âlim, müftü, müfessir, muhaddis ve benzeri âlimler.

4 - Sultan, kadı ve benzeri gibi âmme işleri ile uğraşanlar. Bunlar âmme maslahatına ayrılan vâridattan veyâ evkaftan geçimlerini sağlıyorlarsa bu hizmetleri yapmaları, ticaretle meşgul olmalarından daha efdaldir. İşte bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e: **“Rabbini tesbih et ve secde edenlerden ol.”** diye vahyedilmiş; “Tâcirlerden ol.” diye vahyolunmamıştır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), şu saydığımız dört vasfı ve daha sayılamayacak kadar nîce vasıfları câmi idi. Yine bu sebepten, ashâb-ı kirâm, Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) -Halîfe olduğu için- ticaretten vaz geçmesini söylemişlerdir. Çünkü ticaretle uğraşmak, âmme işlerini aksatır. Hz. Ebû Bekir de ticaretten vazgeçti ve âmme mesâlihine ayrılan paradan yetecek miktâr aldı. Bunu daha uygun buldu. Fakat her ne kadar önce bunu uygun buldu ise de, ölümü sırasında aldığı aylıkların beytülmâle iadesini vasiyet etti.

Şu anlattığımız dört sınıf insanın, ayrıca iki hâlleri daha vardır.

1 - Ya hiç istemeden kendilerine verilen sadaka ve zekâtlarla geçinir ve bu sûretle maîşetlerini halk temîn etmiş olur. Bu gibilerin yine ticareti terk edip vazîfeleri ile uğraşmaları daha uygundur. Çünkü insanların hayır yapmalarına yardımcı olduklarından, insanlar ve kendileri için efdal olanı kabul etmiş oluyorlar.

2 - Veyâ bu vazîfeleri ile uğraşırken maîşetlerini temîn için dilenmek mecbûriyetinde kalırlar. İşte bu düşündürür. Dilenciliğin aleyhinde anlattıklarımız bunların, dilenciliği ve diğer vazîfelerini terk edip geçim yolları aramalarının daha uygun olacağına delâlet eder. Hâl ve şahısları düşünmeden, mutlak bir hüküm vermek güçtür. Burada hüküm, kişinin kendi görüş ve içtihâdına bırakılır. Meşgul olduğu ilim ve amelden, kendisine ve başkalarına dokunacak fayda ile dilenciliğin şahsındaki zilletini ve başkalarına yükleyeceği

yükü mukayese eder. Bir kısmı, faydalı tarafı ilim ve amelde bulur ve biraz dilenmekle, nafakasını temîn eder. Bâzıları da bunun aksini düşünür; dilenmeyi daha çok zararlı bulur. Bir kısmına göre de iki tarafı müsâvi olur. Demek oluyor ki, bu hususta en doğrusu, müftülerin fetvâsına bakmadan, kendi kalbine danışarak, alacağı fetvâya göre hareket etmesidir. Çünkü müftü, kişinin ince hâllerini ve her şeyi tafsilâtıyla bilemez.

Eskilerden, üçyüz altmış dosta sâhip olanlar vardı. Yılda bir defa dostlarını dolaşır ve her gün birinde kalırdı. Bunun gibi ayda bir defa dolaşmak üzere, otuz dostu olanlar da vardı. İşte bunlar, yalnız ibâdetle uğraşırlar ve dostları kendilerine bakmaktan ağırlanmayacaklarını bildikleri için, geçimlerini bu sûretle temîn ederlerdi. Bu âbidlerin, dostlarının ikrâmlarını kabul etmeleri, ibâdetlerine katılan bir ecir ve mükâfat sayılırdı. İşte bunları incelemesi lâzımdır. Çünkü verenler, gönül rızâsı ile verir; alanlar da dînlerini takviye uğrunda kabul ederlerse, alan da veren gibi mükâfat kazanır. Bu söylediklerimizi anlayanlar, kendi hallerine göre hangi tarafın kendi haklarında hayırlı olacağına kanâat getirirse, onu tercih ederler. İşte şu anlattıklarımız, kazancın fazîletidir.

Kazanç muâhedesi ise dört esâsı ihtivâ etmelidir. Onlar:

1 - Sıhhat,

2 - Adâlet,

3 - İhsân,

4 - Borçluya şefkat göstermektir.

İkinci bâbta bunların her biri için ayrı bahis ayıracağız ve ilk önce alış-verişin sahih olmasının sebeplerini anlatacağız.

Nikâh bahsinde geçmiştir.

Tirmizî, Hâkim, Ebû Saîd'den (r.a.) rivâyet etmişler. Tirmizî, hasen olduğunu, Hâkim bunun Hasan'ın **"Merâsil"**inde bulunduğunu söylemiştir. İbn Mâce ve Hakim'in, İbn Ömer'den (r.a.) buna benzer rivâyetleri vardır.

Ebû -Şeyh **"Kitâbü's-Sevâb"**da; Ebû Nâim **"Hilye"**: Beyhaki "**Şuabü'l İman"**da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Taberânî, Ka'b b. Acere'den rivâyet etmiştir.

Mehazı bulunamamıştır. Ancak Ebû Mansûr ed-Deylemî **"Müsnedi'l-Firdevs"**de Ali'den (r.a.): *"Allahu Teâlâ kulunu helâl kazanç talebinde yorulmu olarak görmeyi sever."* meâlinde bir hadis rivâyet etmiştir.

Taberânî ve İbn Adiy, İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed Râfi b. Hüdeyc'den: Bezzâr ve Hâkim, Sa'id b. Umeyr'den sahih isnâd ile: Beyhaki, Sa'id b. Umeyr'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

Ahmed. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti. İsnadı sahihdir.

İbrahim el Harbî **“Garibü’l-Hadis”**de Nuaym b. Abdurrahman’dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebi’d-Dünyâ **“El-Kana’a”**de ve Hâkim, İbn Mes’ûd’dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Beyhakî **“Şaâbü’l-Îman”**da rivâyet etti.

Mehazı bulunamamıştır.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Ebû Kebşetü’l-Enmârî’den rivâyet etmiş, **“Hasen ve sahih”** olduğunu söylemiştir.

İmâm Ahmed. İbn Ömer’den (r.a.) rivâyet etmiştir. İsnâdı sahihtir.

Tirmizî, İbn Mâce, Ömer’den (r.a.) rivâyet etmişlerdirTirmizî, hasen ve sahih olduğunu söylemiştir.

İbn Merdûye, Tefsir’de İbn Mes’ûd’dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

İKİNCİ BAB:
TİCÂRÎ MUAMELELERİN SIHHATİ

Alış-veriş ile uğraşan her Müslüman'ın bu ilmi öğrenmesi farzdır. Zîra ilim aramak, Müslüman'a farzdır. (Şüphesiz, ilmin içerisinde herkesin muhtaç olduğu ilimler bulunduğu gibi, hususî olarak) herkesin muhtaç olduğu ilmi öğrenmesi de ayrıca farzdır. Alış-veriş ile uğraşan, elbette ticaret ilmine muhtaçtır. Ticaretle alâkalı meseleleri öğrendiği zaman, müfsid olan muameleleri bilir ve onlardan kaçınır. Teferruât kabîlinden bilmediği bâzı ender meseleler de olabilir. Onları da sorup öğrenir. Fakat ana hatları hususunda umûmî bir bilgiye sâhip değilse, bu gibi incelikleri sormak, hatırından bile geçmez. Çünkü bilmez ki, sorsun. Şâyet "Şimdiden öğrenmeye ne lüzûm var? Herhangi bir müşkil ile karşılaştığı zaman sorar ve bu sûretle muhtaç olduğu meseleleri öğrenir." dersen bu yanlıştır. Çünkü muhtasar olarak ticârî meseleleri bilmezse, sorulması gereken bir müşkil ile karşılaştığını nereden anlasın? O, muâmelelerin meşrû olduğunu sanarak, alış-verişine devâm eder gider.

Bu bakımdan, kısa da olsa ticaretle alâkalı mühim bâzı meseleleri bilmesi lâzımdır ki, mübâh olanla hatâlı olanı birbirinden ayırt edebilsin. Bu, sebeple rivâyet olundu ki; **Hz. Ömer** (r.a.), çarşıya çıkar ve ticârî ilimlere vâkıf olmayan bâzı esnâfı kamçılayarak: "Ticaret ilmini bilmeyenler, pazarlarımızda alış-veriş etmesinler. Çünkü bu gibiler, istese de istemese de ribâ yerler." derdi. Gerçi, ticârî ilimler pek çoktur. Fakat şu altı esâstan hiç bir tüccar kendini kurtaramaz. Bunlar:

1 - Bey',

2 - Ribâ,

3 - Selem,

4 - İcâre,

5 - Kırâd,

6 - Şirket.

Şimdi bunların şartlarını açıklayalım:

BİRİNCİ AKİT:
BEY (ALIŞ VERİŞ)

Allahü Teâlâ bey'i[285] (alış-veriş) helâl, ribâyı haram kılmıştır. Alış-verişin sıhhati için üç rüknü vardır:

Birinci Rükün: Akdi yapan (satıcı veyâ alıcı),

İkinci Rükün: Akdi yapılan (satılan veyâ alınan mal),
Üçüncü Rükün: Lafız (karşılıklı söz kesme).

BİRİNCİ RÜKÜN

Akdi (ticârî muâhedeyi) **yapanlar:** Tüccara lâzım olan dört kimse ile alış-veriş etmemektir. Bunlar: **Sabi** (çocuk), **mecnûn** (deli), **köle** ve **âmâ**dır.

Sabî yâni çocuk ile ticârî muâhede yapılmaz. Çünkü çocuk mükellef değildir. Mecnûn (deli) da çocuk gibidir. Her ikisinin de ticârî muâhedeleri bâtıldır.[286] Tüccar, çocuklardan aldığını tazmîne mecbûrdur. Fakat çocuklara ve mecnuna verip de onların elinde kaybolanı tazmîn ettirmeye selâhiyettâr değildir. Onun zararını da kendisi çeker. Aklı başında olan kölenin de alış-verişi, ancak efendisinin müsâadesiyle sahihtir. Aksi takdirde sahih değildir. Bakkal, kasap, ekmekçi ve benzeri esnâf, efendisinin müsâadesini almadan, köle ile alışveriş etmemelidir.

Bu müsâade ya sarâhaten olur. Meselâ efendisi: "Bu köle, benim nâmıma alış-veriş etmeye selâhiyetlidir." der. Veyâhut da bulunduğu muhitte bu kölenin, efendisi adına alış-veriş ettiğini herkes bilir. Esnâf da buna itimâd ederek köle ile alış-veriş eder. Yâhut âdil bir kimse esnafa, kölenin efendisi adına alış-veriş ettiğini haber verir. Şâyet böyle bir müsâade olmadan, köle ile alışveriş ederse, alış-verişi bâtıldır. Köleden aldığını efendisine ödemekle mükelleftir. Köleye verdiği zayi olmuşsa ne efendisinden, ne de köleden tazmîni cihetine gider. Bekler, köle ne zaman âzâd olursa, o zaman bu hakkını ondan ister. Âmâya gelince bu, görmediği şeyi alıp satabilir. Fakat alış-verişi sahih değildir. Kendi namına alış-veriş etmesi için, gören bir kimseyi vekil tâyin etmesi kendisine emrolunur. Vekil göstermesi ve vekîlin kendi nâmına alış-veriş etmesi sahihtir. Tüccarın, vekil tâyin ettirmeden, âmâ ile yaptığı alış-veriş bâtıldır. Aldığını da verdiğini de kıymeti ile öder.[287]

Kâfir ile ticârî muâmelenin akdi sahihtir. Şu kadar ki, harbî olan (yâni Müslümanlar arasında ikamet etmeyen) kâfire mushaf, Müslüman köle ve silâh satamaz. Bu gibi ticârî muâmele merdûd ve sahibi günâhkârdır.

Türk, Türkmen, Arap ve Kürtlerin eşkıyalıkla geçinenleri ile yol kesenler, hâinler, ribâ yiyenler ve kazancının çoğu haram olanlardan bir şey almak, doğru değildir. Çünkü onların kazancı haramdır. Ancak katî olarak helâl olduğunu bildiği bir madde varsa, onu alabilir. **"Helâl ve Haram"** kitâbında tafsilâtı gelecektir.

İKİNCİ RÜKÜN

Mâkûdun aleyh (alım satımı yapılan mal): İster o mal semen (nakit yerine kaim olan mal) olsun, ister müsemmen (satılan mal) olsun. Bunda da altı şart aranır:

1 - Maddesi pis olmayacak. Bunun için köpek ve domuzun alım satımı sahih değildir.[288] Hayvan tersi ve insan pisliğinin alım satımı da sahih değildir.[289] Fildişi ve fil kemiğinden yapılan kapların alım satımı da sahih değildir. Çünkü fil, boğazlanmakla dahî temiz olmayacağı gibi, ölmesiyle beraber pislik kemiklerine de sirayet eder; yıkamakla pisliği zâil olmaz.[290] Şarabın alım ve satımı da câiz değildir. Her ne kadar ışık yakmakta ve gemi sıvamakta kullanılırsa da, eti yenmeyen hayvanın içyağını satmak da câiz değildir.

Aslında temiz iken, içinde fârenin boğulup ölmesi veyâ pislik düşmesi sebebiyle murdar olan yağların alım satımı caizdir. Çünkü bunlar, her ne kadar yenmezse de, başka sûretle kendilerinden istifâde edilir. Zîra aslında pis değildir. (Sabun vesâir şeylerde kullanılır.) Bunun gibi, içerisinde koza böceği ölmüş olan kozaların alım satımında beis yoktur. Çünkü o, hayvanın aslıdır. Tavuk karnındaki yumurtaya benzetmek daha uygundur. Misk fâresini satmak câizdir. Hattâ canlı olarak geyikten ayrıldığı zaman, temizliği ile hükmolunur.

2 - Kendisiyle intifa edilen maddelerden olmalıdır. Haşerâtın fâre ve yılanların alım satımı câiz değildir. Yılanları oynatmak gibi gözbağcılığa ve onları çıkarıp teşhir etmeye itibar edilmez. Kedi, arı, pars, aslan gibi av hayvanları veyâ fil gibi yük işlerinde kullanılan hayvanların -her ne kadar eti yenmezse de- alım satımı câizdir. Güzel sesinden sebep tûtî, güzelliğinden sebep tâvus ve "benzeri güzel kuşların alım ve satımı câizdir. Çünkü onların vücut ve ses güzellikleri ile eğlenmek mübahtır. Köpeğin, güzelliğinden dolayı, alınıp satılmaması, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, bundan men etmesine binâendir.

Ud, zenc, düdük ve diğer oyun ve çalgı âletlerinin alım satımı câiz değildir. Çünkü şer'î bakımdan bunların bir faydası yoktur. Çamurdan yapılmış insan ve hayvan oyuncak heykellerinin alım ve satımı câiz değildir; bunların kırılması lâzımdır. Kâğıtlardaki ağaç ve çiçek resimleri müsamaha ile karşılanır. İçerisinde hayvan sûreti bulunan tabak, elbise ve perdelerin alım satımı câizdir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Âişe'ye hitaben:

اتَّخِذِي مِنْهَا نَمَارِقَ

"Bunlardan (resimli bezlerden) yastık ve minder gibi   eyler yap." [291] buyurmuştur.

Bunların duvarlara asılması câiz değildir. Fakat yere serilmelerinde beis yoktur. Bu cihetten kendileri ile intifa olunduğu için, alım ve satımları câizdir.

3 - Alım satımı yapılan mal, satıcının malı olmalı veyâ mal sahibi tarafından alım satımına mezûn bulunmalıdır. Mal sahibinin müsadesi olmadan-müsadesine intizâren- yapılan satış, câiz değildir. Hattâ mal sahibi sonradan râzı olsa yeniden satış yapmak lâzımdır. Muvâfakat edeceklerine güvenerek, kocanın malını karıdan, karının malını kocadan, babanın malını evlattan ve evladın malını babadan almak, doğru değildir. Çünkü alış-verişin sıhhati için, rızânın önceden bulunması lâzımdır. Maalesef çarşı ve pazarlarda bu kabîl pek çok alış-verişler yapılmaktadır. Dindar olanların bunlardan sakınması lâzımdır.[292]

4 - Şer'an veyâ hissen sattığı malı teslîme muktedir olmak. Meselâ, kaçak olan bir köle, -şer'an malı ise de- hissen malı değildir. Onu, kaçak olduğu müddetçe teslîme muktedir olamadığı için, alım-satımı sahih değildir. Sudaki balığın, havadaki kuşun, rahimdeki yavrunun, erkek tohumunun, hayvan sırtındaki yünün, memedeki sütün de alım-satımı câiz değildir. Çünkü bunları teslim, mümkün değildir. Tesliminden şer'ân âciz olduğu şeyler; rehin, vakfedilen ve kendisinden hâmile olan câriyesidir. Bu câriyenin de alım satımı câiz değildir. Çünkü âzâd olacaktır. Yavrusu küçük olan anneyi veyâ yalnız yavruyu satmak da câiz değildir; bunları birbirinden ayırmak haramdır.

5 - Satılan şeyin maddesi, miktar ve vasfı bilinmiş olmaktır. Aynını bilmek yâni işte şu koyunu sana satıyorum deyip koyunu göstermek veyâ şu elbiseyi deyip elbiseyi göstermektir. Şayet, şu sürüden istediğin koyunu veyâ şu elbiselerden bir takımını veyâ bu bezden bir metreyi veyâ şu tarladan on metrekareyi sana verdim, neresinden istersen beğen al derse, bu alış-veriş bâtıldır. Çünkü tâyin şarttır.[293] Bütün bunlar, dinî meseleleri bilmeyenler arasında görülen şeylerdir. Ancak miktarı bilinen şeyin, bu şekilde bir cüz'ünü satmak câizdir. Meselâ bunun onda birini veyâ yarısını sattım derse, bu miktarı bilmek lâzımdır. Satılan şeyin miktarı; ölçmek, tartmak veyâ bakmakla da bilinebilir.

Alıcı ile satıcının, başkasının kaça sattığını ikisinin bilmediği hâlde, falanca kaça satıyorsa, ben de o fiyattan bu malı sana verdim derse, satış bâtıldır. Terazi taşının kaç gram olduğunu bilmediği zaman, bu taşın ağırlığı kadar sana mal veyâ altın sattım demek, şu buğday çeçini (yığınını) sana sattım demek bâtıldır. Buradaki para yığını karşılığında sana sattım yâhut şu gördüğün altın karşılığında sattım der ve alan da onları görüyorsa, satış sahihtir. Onları görmekle yaptığı tahmin kâfidir. Vasfını bilmek; bu da maddelerde aynını görmekle mümkündür. Ortada mevcut olmayan bir şeyi satmak câiz değildir.

Ancak alıcı, önceden görmüş olduğu malın görünüşünde bir değişiklik olmamışsa, onu alabilir. Vasfını bilmek, aynını görmek gibi değildir. Bu husustaki iki sözün en doğrusu budur.

Üzerindeki damgaya istinâden tezgahta bulunan kumaşı, başaktaki buğdayı da satmak câiz değildir.[294] Çeltik hâlinde yâni henüz dövülmeden pirinç satışı câizdir. Ceviz ve bademleri, dış kabukları ile değil, iç kabukları ile satmak câizdir. Kabuğu ile yaş baklayı, üzüm suyunu şişesinde satmak câizdir. Çünkü şişe açıldığı zaman, üzüm suyunun bozulma tehlikesi vardır. Bu, nar satışına benzer; kapalı olarak satılır, yarılmaz. Şâyet bu üzüm suyunu satmak için alırsa, kıyâsa göre bâtıldır. Fakat bunda da müsâmaha vardır.

6 - Sattığını teslim etmektir. Bu, hususî bir şarttır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), teslim edilmeyen malın satışından men etmiştir.[295] Gayr-i menkûl olması ile menkûl olması arasında fark yoktur. Teslim edilmeden yapılan alım satım bâtıldır. Menkûlü teslim almak, oradan nakletmekledir. Gayr-i menkûlün (akarın) kabzı, onu boşaltıp teslim etmekledir. Ölçülüp tartılan ve sayılan maddeleri de ölçmek, saymak ve tartmakla teslim eder. Mîras, vasiyet ve başkasının yanında emânet olan şeyi, kabzetmeden evvel muvâzaa yolu ile satması câizdir.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

Akd lafzı: Yâni bağlantıyı temîn eden sözdür. Hemen bir arada, sattım ve aldım demeleri lâzımdır. Böylece ya sarâhaten veyâ delâleten icâb ve kabul lâzımdır. “Sattım.” yerine, “Bunu sana verdim.” deyip, öteki taraf da “Kabul ettim.” dese yine câizdir. Ancak bu sözlerle alış-verişi kasdetmek lâzımdır. Çünkü bu ifâdenin âriyeten vermeye de ihtimâli vardır. Bu ihtimâli kaldıran, niyettir. Sarih ve açık ifâde, aradaki ihtilâfı daha katî bir şekilde kaldırır. Fakat kinâye de mülkiyet ve helâlliği ifâde eder. Bağlantının hâricinde fazla şartlar ileri sürmesi de doğru değildir. Meselâ, başka bir şey daha vermesini veyâ eve götürmesini şart koşarsa, bunların hepsi fâsiddir.[296] Ancak nakil parasını, ayrıca pazarlık ederse, o zaman câizdir. Satan ile alan arasında lisânla bir şey konuşulmadan yalnız malı alıp vermekle, Şâfiî’ye göre hiç bir sûretle bey’ münakid olmaz. Hanefi’ye göre âdî şeylerde alım satım sahih ise de[297] bu âdî şeyleri tâyin etmek cidden güçtür. Eğer âdeten hakir olanlar dersek, insanlar bu hususta haddini aşarlar.

Meselâ, dellal on dirhem kıymetindeki bir malı müşteriye gösterir. Müşteri de bu malı beğenir ve kabul eder. Dellal malı sahibine teslim eder. Sonra müşteri on

dirhemi verir malı alır ve esnaf parayı, müşteri de malı kullanır. Hâlbuki müşteri ile esnaf arasında bu hususta bir şey konuşulmamıştır. Gelin-güveyi eşyası alacak kimseler, müzayede salonuna girerler. Meselâ, birisi, yüz dirhem değerindeki mala 90 dirhem verir, diğeri de yüz dirhem verir, öteki “Ver parayı” der, beriki de parayı sayar ve malı alır. Hâlbuki mal sahibi ile aralarında bir icâb ve kabul yapılmamıştır. Öteden beri ticârî işler böyle yapılmaktadır. Bunlar, ilâç kabul etmeyen müzmin hastalıklardandır. Bu hususta üç ihtimâl vardır:

1 - **Birinci ihtimal:** Âdî olsun, kıymetli olsun, hepsinde muâtât, lâfsız karşılıklı alıp verme kapısını açmak ki, buna imkân yoktur. Çünkü bu, hiç bir şey konuşmadan adamın mülkünü naklettirmeyi neticelendirir. Allahü Teâlâ, bey’i helâl kıldı. Fakat bey” icâb ve kabulden ibârettir. Böyle bir şey konuşulmamış, yalnız alış-verişe bey’ ismi verilmemiştir. Buna bey’ denemez. Nasıl olur da hiç söz konuşulmadan bir adamın mülkü, cariyesi, kölesi, evi, atı vesâire kıymetli eşyaları başkasına intikal eder. Hiç bir şey söylemeden malı teslim edenin geri dönme hakkı vardır. “Ben pişman oldum. Zâten satış yapmadım, hiç bir şey söylemeden malı verdim, şimdi alıyorum, bu bir satış değildir.” diyebilir.

2 - **İkinci ihtimal:** İmâm Şâfiî’nin de buyurduğu gibi âdî olsun, kıymetli olsun, hepsinde muâtât kapısını kapamaktır. Burada da iki cihetten müşkilât vardır:

Birincisi; bu muâtât sahâbe zamanında da mûtad olması muhtemeldir. Şâyet onlar bakkal, kasap ve ekmekçi gibi günlük ihtiyaçların temîn edildiği kimselerle akid muâmelesi ve îcâb kabul yapsalar, elbette bu onları fazla yorardı. Böyle yaptıkları haberi bizlere kadar gelir ve bu âdetlerden vazgeçildiği zamanı da bilinirdi. Çünkü bu gibi haller zamanla değişir.

İkincisi; insanlar tamamen buna meyletmiş vaziyettedirler. Yiyecek ve benzeri maddeleri satın alan herkes, satıcının da buna muâtât yolu ile sâhip olduğunu bilir, böyle olduğuna göre de konuşmakta ne fayda vardır?

3 - **Üçüncü ihtimal:** İmâm-ı Azam’ın dediği gibi, âdî şeylerle kıymetli şeyleri birbirinden ayırmaktır. O zaman da kıymetli ile kıymetsizi birbirinden ayırmak güçleşir ve hiç konuşmadan adamın malını getirmek zor bir iş olur. **İbn Süreyc**, Şâfiî’nin sözünü olduğu gibi kabul etmiştir. Esâsen adâlete en yakın olanı, bu olduğu için, bizim de buna meyletmemizde beis yoktur. Zâten halk arasında şâyi olan da budur. Hattâ geçmişlerin de böyle yaptığı sanılmaktadır.

Yukarıda anlattığımız ikinci ihtimaldeki iki müşkilâtın cevâbına gelince:

1 - Âdî şeylerle kıymetli şeyleri birbirinden ayırmak için, bunları takdir ve tâyin ile mükellef değiliz. Ancak bunların açık olarak iki tarafı vardır. **Birinci Tarafı:** Bir miktar sebze, meyve, et ve benzeri şeylerde îcâb ve kabul soğuk ve çirkin karşılanır, üstelik zahmet verir. Bu adam, kıymetsiz şeyler üzerinde

duran bir adamdır, diye tenkîd edilir. İşte bu, hakir tarafıdır. **İkinci Tarafı:** Binit, akar, köle, câriye ve nefis kumaş gibi şeylerdir. Bunlarda îcâb ve kabul çirkin karşılanmaz, Herkes bunları îcâb ve kabul ile alır ki, bu da meydandadır.

Bu iki tarafın ortasında birinci veyâ ikinci şıkka girmesi bakımından belli olmayan şüpheli kısımlar da vardır. Mütedeyyin insanların bunlarda ihtiyata riâyet etmeleri en doğrusudur. Âdeten bilinen şer'î kaidelerin hepsi böyledir. Belli başlı iki tarafları bulunduğu gibi, şüpheli olan orta kısımları da vardır.

2 - İkinci müşkil de icâb ve kabul, başkasının malını, diğerinin naklinde sebep olarak göstermektir. Biz bunun yerine, fiilen alıp vermeyi sebep kabul edebiliriz. Zâten dil ile konuşulan söz, bizatihî sebep değil, delâleti itibâriyle sebep oluyor. Teslim ve tesellüm ise maksadı devamlı şekilde ifâde eden daha kuvvetli bir sebeptir. Üstelik ihtiyaç zarureti eskilerin hediyeyi icâb ve kabulsüz alıp onda diledikleri gibi tasarruf etmeleri, bunun açık bir delîlidir. Para ile ve parasız almakta ne fark vardır? Çünkü hîbede de mülkü nakletmek lâzımdır. Ancak eskiler, hediyenin âdîsi ile iyisini ayırmadı ve mutlak sûrette hediyede icâb ve kabulü çirkin gördüler. Fakat alım satım işlerinde âdî olanlardan başkasında icâb ve kabulü çirkin görmediler. İşte anlattığımız şu üç ihtimâlden, en âdilâne olanı bu oluyor.

Haramdan kaçınan mütedeyyin kimselere yakışan, bu ihtilâf şüphelerinden kurtulmak için îcâb ve kabulü ihmâl etmemektir. Satıcı "Ben bu malı îcâb ve kabulsüz aldım." diyerek, icâb ve kabulsüz vermek istese de, îcâb ve kabulü tüketmemelidir. Çünkü satıcının bu malı îcâb ve kabulsüz aldığı katî olarak bilinemez. Belki kendisi îcâb ve kabul ile aldığı halde böyle söyleyebilir. Şâyet satıcı mal aldığı zaman, kendisi orada idi veyâ satıcıya malı satan, "Ben buna, îcâb ve kabulsüz sattım." derse o zaman müşteri, böyle adamı terk edip başkasına gitmelidir. Şâyet alacağı şey âdî olup kendisinin de ona ihtiyacı varsa, yine icâb ve kabul ile alsın. Yâni "Bu malı şu kadar kuruşa aldım kabul ettim." desin. Böyle açıkça "Aldım kabul ettim." şeklinde konuşarak mal almak, ilerdeki husûmetleri azaltır. Çünkü hiç konuşmadan götürdüğü bir malı, ilk sahibi geri isteyebilir. Fakat açıkça konuştuktan sonra verdiği malı, hiç bir sûretle geri isteyecek hakkı kalmaz.

Şâyet "Verdim, aldım." demeden, satın alınan şeylerde mal sahibinin malını geri alma hakkı olduğuna göre, "Muâtât" yolu ile alınan yemeklerden verilen bir ziyâfete davet edildiği zaman, ne yapmalı, bu yemekten kaçınmalı mı? dersen;

Deriz ki; âdî şeylerden olmayıp, kıymetli maddelerden ise onu satın almaktan kaçınır. Fakat yemesinden çekinmez. Bir adamın mülkünü nakletmek için sözlü anlaşma yapılmadan yalnız işi delîl olarak kabul etmekte tereddüt edip

dururken, ibâhede yâni o şeyin mübah olmasında, işi delîl olarak kabul etmemiz uygun olmaz. “Muâtât” yolu ile alınan maddelerini, satıcının teslim etmesi, onu yemeğe izin vermesi demektir ki, bu izin hal karînesi ile meydandadır. Bu, tıpkı hamamcının, hamama girmeye müsadesi ve kendisinin açıkça, “Serbestsin, ister kendin ye, ister başkasına yedir.” demesi gibidir ki, helâldir. Şâyet açıkça “Bunu yeyiver, sonra ödersin.” derse, yine yemesi helâldir. Yedikten sonra öder. Bana göre fıkhî kıyâs budur. Fakat “Muâtât”tan sonra mülkünü yemiş ve telef etmiş olduğundan, tazmîn etmesi lâzımdır. O, zimmetinde bir borçtur. Teslim ettiği para, eğer malın değerinde ise hak yerini bulmuş olur. Karşısındaki adam onu geri alacak vaziyette değilse, kendiliğinden buna mâlik olabilir.

Fakat geri alabilecek hâlde ise kendiliğinden o mala sâhip olamaz. Belki o parayı o borca karşılık kabul etmez; parayı verir, malını ister. Bu, hakkıdır. Burada, teslim sırasındaki icâbın delâleti ile rızâsı anlaşılmıştır. Aldığı mal karşılığı, gerekli parayı ödemekle yapılan alış-veriş, bunun delîlidir. Fakat bütün bunlar karşısında satıcının hâli mübhemdir. Çünkü belki yemeği karşılığında aldığı şeye mâlik olmasını değil, onu kullanmasını düşünmüştür. Ona mâlik olması için müşterinin onu yemesi veyâ yedirmesi lâzımdır.

Sonra belki aldığını yeniden temellük etmesi lâzım; sonra temellükü, sözlü anlaşma yapmadan, yalnız işten anlaşılan bir muvâfakat üzerine olur. İşte bütün bunlar, satıcının mübhem ahvalidir. Fakat yemeği alanın yemekten başka bir düşüncesi yoktur, fikri meydandadır. Bu, hâl karînesi ile mübâhtır. Ancak bu vaziyet karşısında misâfirin yediğini de ödemesi hatıra gelebilir. Tazmîn, ancak müşteriden aldığına mâlik olduğu zaman düşer; o zaman borcunu ödemiş gibi olur. İşte “Muâtât” kaidesinin kapalılığına binâen görebildiklerimiz bunlardır. En doğrusunu ancak Allah bilir. Bunlar, şüphe ve ihtimallerdir. Onun için biz de bunları tereddüt ile ifâde ettik. Fetvâlarımız kâfi değil, bu şüpheler üzerinedir. Harama yaklaşmak istemeyenler, fetvâyı kalbinden almalı ve şüpheli’ şeylerden uzak kalmalıdır.

İKİNCİ AKİT:
RİBÂ (FÂİZ) ALIŞ-VERİŞİ

Allahü Teâlâ, ribâyı (faizi) şiddetle haram kılmıştır. Altın ve gümüş ticareti yapan sarrafların ve gıda maddelerini alıp satanların bundan kaçınmaları lâzımdır. Zîra ribâ, para ve gıda maddelerinde olur. Sarrafın nesîe (veresiye) ve fadl (fazla) almaktan sakınması kendisine farzdır. Nesîeden kaçınmak demek, alıp verdiği altın ve gümüşü veresiye vermemek demektir. Sarrafların,

darphâneye külçe altın teslim edip, onunla basılmış altın para almaları câiz değildir. Bunun iki sebebi vardır: Birisi, veresiyecilik, diğeri de ağırlık farkıdır. Ağırlıkta, mutlaka fark olur.

Fazla almamaya da üç yerde riâyet edecektir:

1 - Sağlamını verip kırılmışını almakta. Altını altın, gümüşü gümüş ile verip alırken ağırlıkları bir olunca, sağlam ile kırılmışı arasında fark gözetemez. Bunlar ancak, misli ile alınıp verilirler.

2 - İyisini (Ayarı yüksek olanı) kötüsü ile alıp vermekte. Bunlarda da ağırlık farkı gözetemez. Gramı gramına alıp verilir. Fakat altını gümüş veyâ gümüşü altın ile değiştirdiği zaman, burada ribâ olmaz.

3 - Altın ile gümüş karışımından olan maddelerde -altın ve gümüş madenlerinden yapılan paralar gibi -altının miktarı malum değilse- bununla muamele aslâ câiz değildir. Ancak memlekette geçer akçe o ise onunla ticarî muamele câizdir. Yalnız para karşılığında olmamalıdır. Bakır ile karışık paralar da bu hükümdedir. Muhitte geçer akçe değilse onunla muamele câiz değildir. Çünkü aranan, külçenin miktarıdır. O da mâlum değildir. Şâyet geçer akçe ise -altınını ayırmak maksûd olmadığı için- ihtiyaç dolayısıyla onunla muameleye ruhsat verilmiştir. Fakat karşılıklı alıp verilmez. Bunun gibi altın ve gümüş karışımından yapılan ziynet takımlarını, altın ve gümüş ile alıp vermek câiz değildir.

Eğer altın miktarı mâlum ise başka bir mal karşılığında alıp satmalıdır. Ancak altın, yaldızlı olur ve eritmekle altının alınması mümkün değilse, burada altın yok hükmünde olduğundan, kendi ağırlığı ile alınıp verilebilir. Başka bir madde ile de satışı câizdir. Kıymetli taşlarla işlenmiş altın gerdanlığı, altın ile alıp satmak câiz değildir. İçinde gümüş yoksa gümüş ile alıp satması câizdir. Eritildiği zaman, işlemeleri altın hâline gelen altın sırmalı elbiseyi de altın ile almak câiz değildir. Fakat bu altın işlemeli elbiseyi gümüş ile almak câizdir.

Gıda maddeleri alıp satanların, mecliste karşılıklı olarak alıp vermeleri lâzımdır. Madde ve müşterilerin değişip değişmemesinde fark yoktur. Eğer gıda maddeleri bir cinsten ise -misli misline riâyet edilerek- alıp verirler; fazla yapamazlar.[298] Meselâ, kasaba koyun verip, karşılığında peşin veyâ veresiye olarak et almak; ekmekçi muâmelesi, buğdayı verip karşılığında peşin veyâ veresiye ekmek almak; yağcılara, haşhaş, susam ve zeytin daneleri verip karşılığında peşin veyâ veresiye yağ almak; sütçüye süt verip, karşılığında peşin veyâ veresiye kaymak, yağ, yoğurt ve peynir gibi sütten mâmûl maddeleri al mak, bütün bunlar haramdır.

Bir yemek, cinsinin gayrı olan yemek ile ancak nakden satılır. Cinsiyle hem nakden, hem de misliyle alınıp verilir. Bunun gibi her hangi yenecek bir maddeden yapılan veyâ çıkarılan kısımlar, o madde ile ne fazlasıyla ne de misliyle alınıp verilir. Meselâ buğday ile buğdaydan yapılan un, ekmek ve kavut; üzüm ile üzümden yapılan pekmez ve sirke; hurma ile hurmadan yapılan pekmez ve sirke; süt ile yağ, kaymak, ayran, süzme yoğurt ve peynir gibi şeyler almak câiz değildir. Yenecek madde tam ambar edilecek hâle gelmedikçe, misliyet değer taşımaz. Meselâ, yaş hurma yaş hurma ile yaş üzüm yaş üzüm ile -misli misline de olsa, fazla eksik de olsa- alınıp verilemezler.

Bu anlattıklarımız, alış-verişi târifte faydalı kısa bilgiler olmakla beraber, şüphelendiği zaman tüccarın fetvâya başvurması için tehlikeli noktaları tenbîh ve işâretten ibârettir. Çünkü bu kadarını olsun bilmeyen tüccar, farkında olmayarak hem ribâyı (faizi), hem de haramı irtikâb etmiş olur.

ÜÇÜNCÜ AKİT:
SELEM

Selem hususunda tüccar, on şarta riâyet etmelidir.

1 - “Re’sü’l-mâl”ın (Sermaye) misliyle bilinmiş olmasıdır ki, malın teslimi mümkün olmazsa “re’sü’l-mâl”ın kıymetine baş vurabilsin. Hattâ sayılmadan bir avuç parayı bir ölçek buğdaya karşılık verirse, - iki sözün birine göre- sahih değildir.

2 - Akdin yapıldığı meclisten ayrılmadan, sermayenin ödenmiş olmasıdır. Şâyet sonraya kalırsa selem bozulmuş olur.

3 - Alınacak olan maddenin vasıflarının tarifi mümkün olmalıdır. Bunlar da tahıl, hayvanat,[299] madenler, pamuk, zeytin, ipek, süt, et, koku yağları ve benzerleri gibi şeylerdir. Macunlarda, yoğrulmuş ve birbirine karıştırılmış şeylerde bileşiklerde ve cüzleri muhtelif olan maddelerde selem câiz değildir. Bunlar, sunî kumaş, imal edilmiş ok, ecza ve sanatları muhtelif olan çorap, mest, nalin, ayakkabı ve hayvan derileri gibi şeylerdir. Ekmekte selem câizdir. Suyunun, tuzunun ve pişmesinin azlığı çokluğu mühim değildir.

4 - İhtilâfa düşmemek ve aldanmamak için, bütün bu vasıfları zamanında son haddine kadar açıklamaktır. Çünkü bu vasıfları tamamen açıklamakla âdetâ mal, görülmüş gibi olur.

5 - Tecilli ise ödeyeceği zamanın tâyinidir. Bunu, harman, üzüm, hurma ve elma zamanında, demek sûretiyle değil, ay ve gün göstermekle tâyin etmek lâzımdır. Çünkü bu mahsûllerin yetişme zamanı değişebilir.

6 - Teslim edilecek maddenin, zamanında teslimi mümkün olmak ve ekseriyetle vâde sonunda o muhitte, o mahsûlün elde edilmiş olmasıdır. Meselâ, üzüm satarak ödenecek parayı, üzümün henüz yetişmediği bir mevsime tâlik etmek doğru olmaz. Diğer meyvelerde de hüküm böyledir. Buğday alacak olan, ona güz aylarına kadar vâde vermelidir. Alacağı madde, ekseriyetle o muhitte yetişir ve müddet tamam olduğu halde her hangi bir âfet sebebiyle borcunu ödeyemezse; alacaklı dilerse mühlet verir, dilerse verdiği parasına müracaat eder.

7 - İleride münâzaaya düşmemek için, teslim edeceği yeri tâyin etmelidir.

8 - Muâyyen bir şeye tâlik etmemektir. Meselâ, şu bahçenin hurmasından, şu ağacın meyvesinden veyâ şu tarlanın buğdayından alırım, deyip tâyin doğru olmaz. Çünkü tâyin, bunu borç olmaktan çıkarır. Yarın o bahçe veyâ tarlaya bir âfet gelirse, iş tehlikeye girer ve aynı zamanda bu tahakküm gibi bir vaziyet alır ve borçluya eziyet olur. Ancak kasaba veyâ büyük bir köy olursa, ben şu kasabanın veyâ şu köyün mahsûlünden alırım, diyebilir.

9 - Ender bulunan kıymetli şeylerde selem yapmamaktır. Meselâ, çok ender bulunan şu evsâfta bir inciyi veyâhut da kolaylıkla bulunmayan şeyleri isterim, demek, doğru değildir.

10 - Yemek karşılığında yemek, para karşılığında para selemi yapmamak. Bunları ribâ bahsinde anlattık.

DÖRDÜNCÜ AKİT:
İCÂR MUÂMELESİ

Bunun iki rüknü vardır. Onlar da ücret ve menfaattir. Taraflara ve yapılacak muâhedeye gelince, alış-verişte anlattıklarımız, burada da muteberdir. Ücret, alış-verişteki para gibidir. Şâyet ayn (peşin) olursa alış-verişte anlattığımız gibi, tamamen taraflar için tâyin edilmiş ve bilinmiş olması lâzımdır. Deyn (veresiye) olursa sıfat miktarı mâlûm olmalıdır.

Birinci rükün; icârede insanlar arasında âdet hâlini alan bâzı hususlardan kaçınmaktır. Bunlar:

-Evden alacağı kirayı tâmirine bırakmak. Yâni tamiri mukabilinde evde oturmak; bu bâtıldır. Çünkü tamire ne kadar para gideceği belli değildir. Hattâ parayı tâyin edip, bu parayı tâmirine vermeyi şart koşmak da câiz değildir. Çünkü bu defa, bu parayı tâmirine verip vermediği bilinemez:

-Deri yüzücüsünü, deriyi yüzdükten sonra, derilerini satın almak üzere şimdiden kiralamak; çünkü derilerin vasıfları aynı değildir, onu şimdiden tâyin

mümkün olmaz.

Ölü hayvanların derileri karşılığında onları hârice taşımak için kiracı tutmak. Kepek veyâ un karşılığında değirmenci kiralamak. Bütün bunlar işçinin çalışmasından hâsıl olan neticelerdir. Bunlar ile işçiler kiralanmaz. Ücreti, önceden belli olan şeyden tâyin edilmelidir.

-Ev, dükkân, han, hamam gibi binâların kiraya verileceği müddeti vs aylık kirasını tâyin etmek lâzımdır. Şâyet "Aylığı bir altın." dese ve fakat ne kadar müddet kalacağını tâyin etmezse, müddet belli olmadığı için, bağlantı olmaz.[300]

İkinci rükün; icâreden maksut olan menfaattir. Yâni para vereceğin adama bir iş yaptırmak ve ondan bir kâr sağlamaktır. O da çalışmaktır. Tabiî çalışacak olan, bu işte yorulacaktır. Böyle yorucu ve meşrû bir iş olup başkasının da kendisine vekâlet edebilmesi mümkün ise bu gibi işlerde ücret vermek câizdir. Bu bâb ile alâkalı bütün meseleler, bu esasta toplanır. Burada uzun boylu teferruâta girmeyeceğiz. Çünkü fıkıh kitaplarımızda buna dâir yeteri kadar tafsilât vardır. Burada ancak bâzı mühim ve günlük hayatta ihtiyaç duyulan hususlardan bahsedeceğiz. İşçi tutmakta lüzûmlu olan beş cihet vardır; bunlara riâyet lâzımdır.

1 - Yapılan iş bir değer taşımalı. Yâni işçi bu işte biraz yorulmalıdır. Dükkânı süslemek için vitrinlere koymak üzere icârla yiyecek maddeleri almak, elbise asmak için ağaç kiralamak, dükkânı süslemek için paraları kiralamak câiz değildir. Zîra bu işlerin hiç bir değeri yoktur. Âdetâ bir susam veyâ buğday dânesi satmaya benzer ki, caiz değildir. Yine bunun gibi, başkasının aynasına bakmaya, kuyusundan içmeye, gölgesinde oturmaya ve ateşinden, ışığını yakmaya benzer ki, bunların hiçbiri para karşılığı olmaz. Bunun için, malını sattırmak maksadı ile tuttuğu dellala para veremez. Çünkü nihâyet konuştuğu bir iki sözdür. Bu gibi dellalların, malı tervîc için söyledikleri sözler karşılığında aldıkları para haramdır. Çünkü konuşmalarında bir yorulma yoktur. Eğer bu dellallar, ara bulmakta fazla koşuyor, konuşuyorsa, o zaman aldıkları para helâldir. Fakat ancak emekleri nispetinde para alabilirler, fazla alamazlar. Yoksa tarafların muvâfık kalacakları şeylerden keyfî olarak para almaları helâl olmaz.

2 - Aranan menfaat, icar edilen şeyin kendisi olmamaktır. Meselâ, üzüm için bağı, yünü için koyunu, sütü için ineği, meyvesi için bostanı kiralamak caiz değildir. Çünkü bunlar, henüz belli olmayan bir maddeyi kiraya vermektir ki, caiz değildir. Süt anne kiralamak câizdir; zira sütünü kendisinden ayırmak mümkün değildir. Kâtibin mürekkebinde ve terzinin ipliğinde de hüküm böyledir. Bunlarda da müsâmaha vardır.

3 - İşçi, ücretle verilen işi şer'an veyâ hissen yapabilecek kudrette olmak. Meselâ, gücünün yetmeyeceği işte bir adamı kiralamak; dilsizi hoca tutmak câiz değildir. Şerîatın yapılmasını haram kıldığı ve tesliminden men ettiği şeylerden de olmamaktır. Sağlam dişi çıkarmak veyâ şerîatın müsâadesi olmadan sağlam bir uzvu kesmek, hayız gören kadını câmi temizliğinde vazifelendirmek, sihir ve kötü şeyleri öğretmek için adam tutmak, kocasının müsadesi olmadan karısını süt anne olarak îcar etmek, hayvan sûretleri yapmak ve kaplara altın gümüş yaldız yapmak için adam tutmak gibi. Bütün bunlar bâtıldır.

4- Verilen iş, aslında işçinin borcu veyâhut başkasına vekâlet etmek mümkün olmayan işlerden olmamaktır. Cihâd için ve niyâbet kabul etmeyen diğer ibâdetler için ücret almak câiz değildir. Çünkü cihâd, kendisine farzdır. Kendisinin yaptığı bedenî ibâdetler de cihâd gibi, başkasının nâmına yapılmaz. Hac, ölü yıkamak, mezar kazmak, ölü defnetmek, cenâze taşımak gibi işlerde niyâbet câiz ve ücret de helâldir.[301] Terâvih namazını kıldırmak, ezân okumak, Kur'ân ve ders okutmak için ücret almakta ihtilâf vardır. Fakat muayyen bir meseleyi veyâ muayyen bir sûreyi, muayyen bir şahsa okutmak için ücret almak caizdir.

5 - Yapılan bu işin karşılığında temîn edilecek iş ve menfaat belli olmalıdır. Terzinin işi, dikeceği elbise miktarı ile okutanın işi okutacağı sûre ile kira işi taşıyacağı yük ve mesâfe ile bilinir. Âdet bakımından ihtilâf mevzûu olan her şeyi açıkça konuşmak ve ihmâl etmemek lâzımdır. Bunların hepsini anlatmak sözü çok uzatır. Âşikâr olan kısımlarını bilmesi ve şüpheli yerleri anlayıp sorması için, bu kadarını anlatmış olduk. Çünkü bütün teferruatı bilmek, avâmın değil, müftünün vazifesidir.

BEŞİNCİ AKİT:
KIRÂD

Kırâd; sermaye birinden, iş diğerinden olmak üzere ortak ticaret yapmaktır. Bu hususta riâyet edilmesi gereken üç rükün vardır.

Birinci rükün; re'sü'l-mâl (sermâye) dir. Bunun şartı, işçiye teslim edilmiş muayyen para olmalı, pul ve eşya olmamalıdır. Çünkü bunlarda ticaret zor olur. Miktarı mâlum olmayan bir kese dolusu para demekle de olmaz. Re'sü'l-mâl (sermâye) bilinmediği takdirde, kârı da bilinmez. "Para bende kalacak, mal alınacağı zaman vereceğim." diye şart koşmak câiz değildir. Çünkü bu hâl, ticaret yolunu güçleştirir.

İkinci rükün; kârdır. Bunun da muayyen olması şarttır. Meselâ, yapılan

ticaretin yarısı, üçte biri, daha az veyâ çoğu gibi, belli olmalıdır. Şâyet “Kazandığımız paranın yüz dirhemi senin, geri kalanı benim veyâ bu kadarı benim, diğeri senin.” dese, bu olmaz. Çünkü belki yüz dirhem kâr yapılamayacaktır. Bunun için muayyen bir miktar tâyin edilemez. Ancak yarısı, üçte biri veyâ dörtte biri diye tesbît edilir.

Üçüncü rükün; ortakçının yapacağı iştedir. Sermâyedâr onu daraltmayacak, vakitlerle tahdîd edip sıkıştırmayacaktır. Döllerinden faydalanmak için merada yayılan hayvanları almayı veyâ buğday alıp onu ekmek yapıp satarak kârından faydalanmayı şart koşarsa, bu sahih olmaz. Zîra ortaklaştığı kimse ancak ticaret ve ticaretle alâkalı ölçmek, tartmak ve nakletmek gibi ticâri işlere mezundur. Mal gütmek ve ekmek pişirmek ise ayrı birer sanattır. Yalnız falan adamdan mal alacaksın ve yalnız şu malı alıp satacaksın ve benzeri ticaret yollarını daraltacak şekilde şartlar koşarsa, muâhede fâsid olur.[302]

Aralarında muâhede katiyet kesbettikten sonra işçi, vekil olmuş olur ve bir vekil gibi, bu malda tasarruf eder. Sonra mal sahibi istediği zaman, muahedeyi bozabilir. Muâhede bozulduğu zaman, mal paraya çevirilmiş hâlde ise mesele yok. Re’sü’l-mâl da kâr da hepsi meydanda olur. Sermâyeyi aldıktan sonra kârını kolaylıkla bölüşürler. Şâyet para değil de mal ise ve ortada kâr yoksa; mal, sahibine intikal eder ve yine mesele kalmaz. Artık ortağına, “Bunu paraya çevir.” diyecek hakkı yoktur.

Çünkü muâhede bozulmuştur. Şâyet işçi, “Satayım, paraya çevireyim.” der, mal sahibi kabul etmezse, söz mal sahibinindiır. Ancak işçi, kâr verecek hazır bir müşteri bulmuşsa, o zaman söz işçinin olur. Çünkü malda artış vardır. Malda kâr varsa, o vakit işçi sermâyeyi sermâye cinsinden olan başka bir mal ile satar. Bu sûretle kâr meydana çıkar ve bölüşürler. İşçi sermâyeyi satıp paraya çevirdiği zaman, geride kalan kısmı ortaktır, onu satamaz. Sene başında zekât miktarını tesbît için mallarının hesâbını yapar ve değerlendirirler. Kâr varsa, herkes kârdan zekât borcunu öder ve işçi çıkan kâra sâhip olur.

Mal sahibinin müsadesi olmadan, işçi bu parayı yanına alıp bir yere gidemez.[303] Şâyet giderse, alış-verişi sahih, fakat masrafları kendisine âit olur. Ancak mal sahibinin müsâadesi ile giderse, o zaman nakil ve muhâfaza masrafları sermâye sahibinedir. Nitekim hafif olmayıp ağır olan ölçü nakil ve tartılar da mal sahibine aittir. Sergiyi açıp toplamak ve benzerî hafif işler, işçiye aittir.

Şehirde dururken, işçinin yâni tezgâhtarın iâşesi (yemesi) ve meskeni kendisine âittir. Dükkân kirasını vermez. Bu iş için hârice çıkarsa, bütün masrafları sermâye sahibinedir. Dönüşünde, yolculuk için beraberinde

götürdüğü matara vesâireyi, mal sahibine iâde eder.

ALTINCI AKİT:
ŞİRKET (ORTAKLIK)

Şirket akdi dört nevidir. Bunlardan üçü bâtıldır.

1 - **Şirket-i Mûfâvaza:** Bu, ortakların mevcut mallarını, alacak verecek, borç-harç, mîras, leh ve aleyhlerinde olan her şeylerini ortaya koyarak, kurdukları ortaklıktır ki, bâtıldır.[304]

2 - **Şirket-i Ebdân**: Bu, hamallık, tellâllık ve benzeri çalışmalardan elde edecekleri kazanca ortak olmayı şart koşarak kurulan şirkettir. Bu da bâtıldır.[305]

3 - **Şirket-i Vücûh:** Bu, para hatırlı ve itibârlı olan kimseden, çalışma da diğerinden olmak üzere kurulan şirkettir. Bu da yukarıdaki iki ortaklık gibi bâtıldır.[306]

4 - **Şirket-i İnan:** Bu, ortakların, mevcut sermâyelerini birleştirerek ve her biri diğerine tasarruf selâhiyeti vererek, sonra da kâr ve zararı sermâyeleri nisbetinde bölüşmek sûretiyle kurdukları şirkettir. Sahih olan, ancak bu nevi ortaklıktır. Bu hükmü, bâzı şartlarla değiştirmek câiz değildir. Sonra biri diğerini azlederse, herkesin mülkü ayrılmış olur.

Sahih olan kırâd ve müdaraba yolu ile olan ortaklıkta mal müşterekliği câiz değil. Fakat şirkette, satın alınan malda ortaklık câizdir, nakit şart değildir.

Ticaretle uğraşan herkesin, fıkıhtan bu kadarını bilmesi lâzımdır. Aksi takdirde farkında olmayarak harama düşebilir.

Kasap, ekmekçi ve bakkaliye işlerinden kimse müstağnî olamaz. Bunlarda karışıklık üç yönden olur: Satış şartlarını veyâ selem şartlarını ihmâl etmekten, veyâ yalnız muâtât yolu ile satış yapmaktan. Çünkü âdet olarak günlük ihtiyaçlar yazılır, aybaşında hesaplanır, sonra anlaşmak sûretiyle değerlendirilir. Zarûret dolayısıyla kadı ve müftüler, bunu mübâh görmektedir. Malı müşteriye teslim etmeleri -karşılığını beklemekle beraber- onu harcamasının mübâh olduğuna hamlediliyor ve bu sûretle yenmesi helâl görülüyor. Fakat yemesiyle tazmîn etmesi ve telef etmesiyle de kıymetini ödemesi vâcibtir. Bu borçlar, zimmetinde toplanıyor. Aralarında muayyen bir miktar üzerinde anlaşma olduğu zaman, karşılıklı haklarından tamamen vazgeçmeli ve helalleşmelidirler ki, zimmetlerinde âhirette ödenecek bir borç kalmasın. Ara yerde her ne kadar bâzı farklar olursa da, bu sûretle ibrâ-i zimmet etmiş olurlar. İşte, mütedeyyin kimselerin bu hususlarda, hiç olmazsa bu

kadarını bilmeleri vâciptir. Çünkü bu gibi günlük ihtiyaçlarda tarttırmak, sözle muâhede yapmak, her birinin ayrı ayrı fiyatı üzerinde durmak cidden çok zordur. Her çeşidinden bir araya toplanıp çoğaldıkları zaman onları değerlendirmek kolaylaşır.

Tevfik, yalnız Allah'tandır.

Bey'in Lügat mânâsı: Satma, satış, satılma, satın almadırCem'i "büyû'"dur. Bey (alış-veriş), bir malı başka bir mal ile değiştirmektir. Kendi elinde olanı verip, başkalarında olanı almaya rağbettir. Hanefîlere göre, şer'an bey' tarafların rızâsıyla malı mal ile değiştirmekten ibârettir.

Hanefîlere göre çocuk, kâr ve zararı ayırt edebilecek hâlde iken alış-veriş ettiyse bu alış-verişin sıhhati, babasının müsâadesine mevkuftur. Babası kabul ederse alış-veriş sahih olur. Şâyet önceden babası kendisine izin vermişse, mümeyyiz olan -sahibinin bu alış- verişi sahih ve makbuldür.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanife'ye, İmâm Mâlik'e ve İmâm Abmed'e göre, âmâya malın vasfı olduğu gibi anlatılırsa, alış-veriş sahihtir. İmâm Şâfiî'den böyle bir rivâyet varsa da meşhur olan yukarıdaki sözüdür.

İmâm-ı Âzam, köpeğin alım satımını tecvîz eder. Saldırgan köpeklerin alım satımı ihtilaflıdır.

İmâm-ı Âzam'a göre mahsûl almakta bundan faydalanıldığı için, alım satımı câizdir. Domuz kılının, dikiciler için alım satımı da câizdir.

Hanefilere göre, diş ve kemikleri temizdir. Filin dibagatla derisi de temizlenir.

Buhârî ile Müslim, HzÂişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İmâm-ı Âzam'a göre, sonradan yapılan muvafakat sahihtir. Şâfiî'nin kavl-i atiki de budur.

İmâm-ı Âzam'a göre, bu gibi satışlar câizdir.

İmâm-ı Âzam'a göre sarardığı ve buğday olduğu zaman satılması câizdir Kavl-i cedîdinde İmâm Şâfiî'nin de görüşü budur.

Hadisi, Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İmâm-ı Âzam'a göre câizdir.

Hanefilere göre alış-veriş söz ile olduğu gibi iş ile de olurSöz ile olan icâb ve kabuldür. İş ile olan alış-veriş alıp vermek suretiyledir. Buna "Bey-i muata" ve "Bey-i muâveze" denir. Malın değerli veyâ değersiz olup olmaması şart değildir.

Bunlar: arpa, buğday, tuz ve hurma gibi şeylerdir. Cinsi cinsine olursa, mislini geçemez, fakat değişik olursa arpayı buğdaya, buğdayı hurmaya değiştirmek gibi, burada mümâselet aranmaz. Şafiî'ye göre ribâda illet, yenecek madde olmalarıdır. Buna göre bütün yiyeceklerde ribâ vardır. Diğer bir sözünde, yenecek madde olmaları ile ölçülen veyâ tartılan cinsten olmalarıdır. Buna göre

sayı ile verilen yumurta ve benzeri maddelerde ribâ yoktur. Mâlikî'ye göre, gıda olan veyâ tuz gibi gıdayı ıslah eden her maddede ribâ vardır. Hanefi'ye göre ribâ, ölçülmek sûretiyle verilendedir. Buna göre gıda olmayan birçok maddelerde ribâ vardır. Fazla mâlûmat için Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsiri C. 1. sf: 952-974'e bakılabilir.

Hanefilere göre, hayvanlarda selem olmaz. Çünkü hayvanların vasfını tâyin etmek güçtür.

Hanefilere göre, bu muahede bir ay için sahihtir. İkinci ay taraflar bir arada iken muahede bozulur.

Hanefilerde hac için ücret değil, masraf alınır.

Hanefilere göre şahıs tâyininde muâhede fâsid olmaz.

İmâm-ı Âzam'a göre emniyetli zamanda gidebilir.

Hanefilere göre bu ortaklık âkil, bâlig ve hür olan iki kişi arasında sahihtir.

İmâm-ı Âzam'a göre, ister ayrı ister bir arada olsun, bu ortaklık sahihtir.

İmâm-ı Âzam'a göre, bu ortaklık sahihtir.

ÜÇÜNCÜ BAB:
TİCÂRETTE ADÂLET

İki kişi arasındaki muâmele öyle bir şekilde cereyân eder ki, müftü onun sıhhatine fetvâ verir. Fakat bu muâmele zûlmü mûcip olacak şekilde haddi aşar ve sahibi, Allah'ın gazâbına müstehak olur. Zîra her yasak olan şey, muâhedenin bozulmasını iktizâ etmez. Bu, zararı umûmî olmak ve yalnız muâhede ettiği kimselere münhasır olmak üzere iki kısma ayrılır.

BİRİNCİ KISIM:
ZARARI UMÛMÎ OLANLAR

Bu da bir kaç nevidir.

Birinci nevi; ihtikâr (karaborsacılık)dır. Gıda maddesi satan kimse, bunları depo ederek fiyatının artmasını bekler. Bu ise zararı umûma şâmil olan bir zûlümdür. Sahibi de şerîat nazarında kötü bir insandır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ احْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ تَكُنْ

صَدَقَتُهُ كَفَّارَةً لِاحْتِكَارِهِ

"Bir kimse, yiyecek maddesini kırk gün hapsettikten sonra, onu tasadduk etse, yine de ihtikârının günâhına keffâret olmaz." [307] buyurmuştur. Abdullah b. Ömer (r.a.)'in rivâyetinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنِ اِحْتَكَرَ الطَّعَامَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللهِ وَبَرِئَ اللهُ مِنْهُ

"Bir yiyecek maddesini kırk gün hapsedip piyasaya çıkarmayan kimse, Allah'tan uzaklaşmış ve Allah da ondan uzaklaşmış olur." [308] Denildi ki; "Muhtekir bütün insanları öldürmüş gibidir." **Hz. Ali** (r.a.): "Yiyecek maddesini kırk gün ihtikâr edenin, kalbi katılaşır." demiştir. Hz. Ali'nin (r.a.) bir muhtekirin gıda maddesini iddihar ettiğini yakaladığında, yaktığı rivâyet edilir.

İhtikârdan sakınanların fazîletini ifâde eden hadîs-i şerif:

مَنْ جَلَبَ طَعَامًا فَبَاعَهُ بِسِعْرِ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِهِ

“Hâriçten yiyecek maddesi getirip günün râyicine göre satı a arz eden kimse, tamamını tasadduk etmi gibidir.” [309] Diğer bir ifade ile:

فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً

“Bir köle azâd etmi gibidir.” buyrulmuştur. Allahü Teâlâ’nın:

وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

“Kim ki orada (Harem-i Şerîf’te) **zulümle haktan meyli murâd ederse, biz ona elem verici azâbı tattırırız.”** (Hac sûresi, 22/25) kavl-i şerîfinin tefsîrinde, “İhtikâr da bu zulme dâhildir ve bildirilen tehdid onu da şâmildir.” denilmiştir.

Bir tüccar **Vasıt** şehrinden, bir gemi yükü buğdayı **Basra**’ya gönderdi. **Basra**’daki vekiline “Buğday gelir gelmez, hemen satışa arzet.” dedi. Tüccarlar, oldukça bolluk olduğunu, bir hafta bekletildikten sonra satıldığı takdirde iki misli kâr yapılacağını, söylediler. Vekil de buğdayı bir hafta bekletti ve iki misli kâr ile sattı. Keyfiyeti malı gönderen tüccara yazdı. Tüccar cevabî mektubunda:

“Yahu, biz dînimizin selâmeti namına az kâra kanâat edenlerden idik. Sen yanlış hareket ettin. Biz dînimizden fedakârlık ederek fazla kârı sevenlerden değiliz. Siz bize karşı büyük bir cinâyet işlediniz. Mektubumu alır almaz, bütün malı Basra fakirlerine sadaka olarak dağıt. Yapacağımız bu tasaddukla fazla bir şey beklemiyorum. Yapılan ihtikârın cezâsından kurtulursak, bizim için en büyük bahtiyarlık bu olacaktır.” dedi.

Bilmiş ol ki; ihtikârdan nehyeden emirler mutlaktır. Bu hususta cins ve zaman olarak iki şeye dikkat etmek lâzımdır.

Cins: Cins itibâriyle ihtikârdır. Bütün yiyecek maddelerini şâmildir. Gıda maddesi olmayan ve gıdaya yardımcı bulunmayan ilaçlar, otlar zâferân ve benzeri şeyler ihtikâra girmez. Yiyecek maddesi olarak tâyin edilen et, meyve ve devamlı olarak değilse de bâzı hâllerde gıda vazifesini görebilen kısımlarda ihtikâr şüphelidir. Ulemâdan bâzıları yağ, bal, şıra, peynir, zeytinyağı ve benzeri maddelerde de ihtikârın olabileceğini söylemişlerdir.

Zaman: İhtikârın zamanında da ihtilâf vardır. Yukarıda Basra’ya giden buğday hikâyesinde anlattığımız gibi, genişlik ve bolluk zamanında da olsa, yine ihtikârın yasak olması ihtimâli olduğu gibi, gıda maddelerinin kesatlık zamanında olacağı ihtimâli de vardır. Yiyecek maddesi kesat ve halkın ihtiyâcı olduğu esnâda daha pahalı satmak maksadıyla, malı piyasaya çıkarmamak süretiyle, muhitindeki insanları zararlandırmaktır. Buna göre, bolluk olup,

istenen maddenin herkeste bulunduğu ve değerinden fazla para veren olmadığı bir sırada, bir de kesatlık beklemiyorsa, kimseye bir zararı olmayacağı için, malı tutmasında ihtikâr yoktur. Kesatlık zamanında bal, yağ, peynir ve benzeri maddeleri tutmakta ammeye zarar olduğu için ihtikâr vardır.

Demek oluyor ki, ihtikârın haram olup olmaması, yapacağı zarara bağlıdır. Yiyecek maddesini tahsisten katî olarak anlaşılan da budur. Kimseye zararı olmadığı zamanda bile kerâhetten hâlî değildir. Çünkü bu, zararın başlangıcı sayılır. Zira piyasada malın bulunmaması, fiyatların yükselmesine sebeptir. Bu ise ammeye zarardır. Zararın mukaddimesini beklemek, zarar gibi mahzurludur. Ancak ondan biraz ehvendir. Zararın derecesi nispetinde kerâhet ve haram dereceleri de fark eder.

Hülâsa: Gıda maddelerinde ticaret, pek makbül değildir. Çünkü gıda maddelerindeki ticarette, insanların zarurî ihtiyaçlarından kâr sağlamak vardır. Yüksek bir meziyet olan ticareti zarurî olmayan diğer maddelerden yapmak daha uygundur. Bunun için tâbiînden birisi adamın birine şöyle öğüt vermiştir: "Oğlunu, iki ticaret ve iki sanata verme. Ticaretler: Yiyecek maddeleri ve kefen satıcılığıdır. Çünkü bunların satıcılğını yapanların birisi kıtlığı, diğeri de insanların ölümünü arzu eder. Zîra bu maddelerden bol ticaret, ancak bu sâyede mümkün olur. Sanatların da birisi cezzarlık (kasaplık), diğeri de kuyumculuktur. Kasaplık, kalp katılığı ve merhametsizliği doğurur. Diğeri ise dünyayı altın ve gümüş ile süslemeye çalışır." demiştir.

İkinci nevi: Kalp parayı piyasaya sürmektir. Paranın kalp para olduğunu bilmeyerek alan kimseye zulmedilmiş olur. Bu kimse de bu parayı bilmeyerek bir başkasına verirse, zülüm buna intikal eder. Bilerek kalp parayı başkasına verecek olurlarsa, hepsi zulmetmiş olur. Böylece zarar çoğalır ve fesâd genişlemiş olur. Hepsinin günâhı, parayı ilk defâ piyasaya süren kimseye rücû eder. Çünkü bu kapıyı ilk açan kendisidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعَمِلَ بِهَا مَنْ بَعْدَهُ كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا

وَمِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا

"Her kim kötü bir çığır açar da, kendisinden sonrakiler o yolda giderlerse, açtığı çığırın günâhı kendisine yükletildiği gibi, kendisinden sonra o yolda gidenlerin günâhı da yükletilir; bununla berâber onların günâhından hiç bir ey eksilmez." [310] buyurmuştur. Bâzıları şöyle demiştir: "Bir kuruş kalp parayı başkasına vermek, yüz kuruş çalmaktan kötüdür. Çünkü yüz kuruşu çalan, bir defâda çalmıştır.

Fakat kalpazanlık kötü bir itiyattır. Kalp para ortadan kayboluncaya veyâ ele geçinceye kadar elden ele dolaşır, öldükten sonra da bu kalp para, onu ilk defâ piyasaya çıkaran kimsenin defterine günâh yazılmasına sebep olur.” Günâhı da kendisiyle beraber ölen kimseye ne saâdet. Yazık o kimseye ki, kendisi öldüğü hâlde günâhı devâm eder, onunla kabrinde azâb olunur; ondan sorulur. Allahü Teâlâ:

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ

“Onların takdîm ettiklerini ve eserlerini yazarız.” (Yasin sûresi, 36/12) buyurmuştur. Yâni amellerinin eserlerini de yazarız. “Örnek oldukları kötülükleri yapanların günâhları gibi günâh da onlara yazarız.” demektir. Yine Allahü Teâlâ:

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ

“O gün insan, takdîm ve tehir ettiği şeylerden haberdâr edilir.” (Kıyâme sûresi, 75/13) buyurmuştur. Tehîr ettiği, örnek olduğu kötülüklerdir.

Kalp paralarda riâyet edilmesi gereken beş esas:

1 - Böyle bir geçmez para kendisine verilen kimse, onu başkasının eline geçmeyecek şekilde imhâ etmeli, sakın başkasına vermeye kalkışmamalıdır.

2 - Ticaretle iştigal eden kimse, kalp parayı tanımalıdır. Bu, yalnız kendisini kurtarmak için değil, başkasına kalp para vermemek için de lüzûmludur. Çünkü bilmeyerek de olsa, yaptığı bu hatadan mesûldür. Her işin kendisine mahsus bir ilmi vardır. Herkesin meşgul olduğu işle alâkalı ilmin inceliklerini öğrenmesi vâciptir. Bunun için selef-i sâlihîn, paraları tanımaya çalışırlardı. Gayeleri dünyalık değil, dînlerini korumaktı.

3 - Bu parayı verdiği kimse, kalp olduğunu bilerek bu parayı kabul ederse; veren, yine kendini günâhtan kurtaramaz. Çünkü bunu alanın maksadı, kalp olduğunu anlamayan başka bir kimseye vermektir. Böyle bir düşüncesi olmayan, elbette kalp parayı almaz. Böyle bilerek vermekle, ancak verdiği kimse aldanmamış oluyor. Diğer günâhlarda her ikisi müşterektir.

4 - Bu gibi kalp paraları bulduğu yerde almaktır. Böyle yapmakla Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأً سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ سَهْلَ الْقَضَاءِ سَهْلَ

"Alı -veri ederken, alacağını talep, borcunu edâ ederken kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet eylesin." [311] hadîsi ile amel etmiş olur. Kalp parayı, imhâ etmek maksadıyla alırsa, bu duânın bereketi içine girmiş olur. Şâyet kalp parayı başkasına vermek maksadıyla alırsa bu, hayır sûretinde şeytandan gelen bir şeydir. Bu, hadîs hükmüne aslâ giremez.

5 - Kalp para derken, yalnız yüzünde gümüş yaldızı olup da gümüş olmayan; altın yaldızı olup da altın olmayan, altın ve gümüş paraları kastediyoruz. Ama içerisinde gümüş veyâ altını olup da bakır ile karışık olanlar o muhîtin geçer akçesi ise bununla muâmele yapmakta ulemâ ihtilâf etmiştir. Beldenin parası bu ise -içindeki hâlis altın veyâ gümüş, bilinsin bilinmesin- onunla ticârî muâmeleye, ekseriyet ruhsat vermiştir.

Şâyet o memleketin parası değilse, onunla ticârî muamele câiz değildir. Ancak altın ve gümüş miktarı bilinirse, câizdir. Şayet kendisinde altını veyâ gümüşü eksik olan para varsa, onu müşterisine bildirmeli, bu parayı veyâ bu gibi eşyayı herkese değil, ancak böyle hîleli para ve malın alım satımını mübah görmeyen kimselere vermelidir. Çünkü buna aldırış etmeyenlere verirse fesada sebep olur. Bu ise bilerek, şarapçıya üzüm satmak gibidir. Böyle yapmak, hem tehlikeli, hem de kötülüğe yardım ve kötülüğe iştiraktir. Ticârî hayatın bu inceliklerinde hak yolunu seçmek nâfile ibâdetlerle uğraşmaktan daha efdaldir. Bunun için "Dürüst tüccarlar, Allah katında ibâdet edenlerden daha sevimlidir." denilmiştir. Selef, bu hususlara çok ehemmiyet verir ve son derece ihtiyâtlı davranırdı.

Gâzîlerden bir zât şöyle diyor: "Bir defâ şişman ve iri yapılı bir düşmanı (kâfiri) öldürmek için ona hamle ettim. Atım yürümediği için mecbûren geri döndüm. Bir ara düşman yine bana yaklaştı. Tekrâr hamle etmek istedim, fakat atım gitmedi. Üçüncü defâ tekrâr hamle etmek istedimse de atım geriye kaçtı. Buna çok üzüldüm. Çünkü atımın böyle hareketine tesâdüf etmemiştim. Bu üzüntü içerisinde atımı yanıma aldım, çadırın gölgesinde oturdum. Neden böyle oldu diye düşünürken uyudum. Rüyamda atım bana şöyle hitâb ediyordu: "Sen kalp para ile bana satın aldığın yemi yedirdiğin hâlde benim üzerimde düşman öldüreceğini mi sandın? Hayır, buna aslâ imkân yoktur." Telâşla uyandım ve yem satan adama gittim: "Akşam sana verdiğim paralar duruyor mu, duruyorsa ver bakayım." dedim. Adam paraları verdi ve ben içlerinden kalp olan parayı bulup değiştirdim."

İşte ihtikârın, umûmî zararlarına dâir misâller. Diğerlerini de var buna kıyâs eyle.

İKİNCİ KISIM:
ZARARI MUAMELE ETTİĞİ KİMSEYE DOKUNAN

Alış-veriş ettiği kimseyi zararlandıran her şey zulümdür. Adâlet, dîn kardeşine zarar vermemektir. Buradaki umûmî kaide, kendin için sevmediğini, din kardeşin için de sevmemektir. Sana yapıldığı zaman hoşlanmadığın, kalbini inciten ve ağırına giden muâmeleyi, sen de başkalarına yapmamalısın. Ticaret hayatında kendi parası ile karşısındakinin parasını aynı görmelidir. Kendi ihtiyacı için satın alacak olsa, ancak beş kuruş verebileceği bir malı, başkasına altı kuruşa satan, muâmelede başkasına yapmakla memur olduğu nasihati terk etmiş ve kendisi için sevdiğini, onun için sevmemiş olur. Bu bir icmâldir. Tafsiline gelince, bu da dört sebepte aranır:

Birincisi; malını değerinden fazla övmemek.

İkincisi; malının kusurunu ve gizli ayıplarını örtmemek ve noksanlarını söylemek.

Üçüncüsü; tartı ve ölçüde hîle ve eksiklik yapmamak.

Dördüncüsü; müşteri bildiği takdirde almayacak olduğu bir malın fiyatını müşteriden gizlememek.

BİRİNCİSİ

1 - Malını övmemek. Şâyet malını, kendisinde olmayan vasıflarla övüyorsa, yalan söylemiş olur. Müşteri, onun sözüne aldanarak malı alırsa, yalanla birlikte, müşteriye zulmetmiş olur. Müşteri kabul etmişse, yalancı ve mürüvvetsiz bir adam olmuş olur. Çünkü yalanı açığa çıkar. Gerçi yalanın her çeşidi- mürüvvetsizliktir. Fakat revaç bulan yalan, görünüşte mürüvveti düşürmez. Yok eğer, malında olan vasıflarla onu övmeye çalışıyorsa, boş lâf etmiş ve lüzûmsuz sözler söylemiş olur. Hâlbuki, konuştuğu her sözden, huzûr-ı ilâhîde mesûldür. Nitekim Allahü Teâlâ:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

“O (insan)**, her ne söz söylerse, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.”** (Kaf sûresi, 50/18) buyurmuştur. Ancak, müşterinin bilmediği ve malda mevcut olan vasıfları müşteriye anlatabilir. Meselâ köle, câriye ve hayvanların ahlâk ve tabiatlarını mübalâğasız ve kısaca anlatmasında beis yoktur. Bundaki gayesi, müşteriye malının kalitesini anlatmakla, onu yormadan ihtiyacını temîn etmektir.

Ticarette yemin etmek uygun değildir. Eğer yalancı ise yalan yere yemin etmiş olur ki, bu mâmûreleri harâbeye çeviren çok büyük günâhlardandır. Doğru ise cüzî menfaatine, Allahü Teâlâ'nın adını âlet etmiş olur ki, bunda da hatâ etmiş sayılır. Zîra dünya, zarûretsiz, Allah adı ile tervîc edilmeye değmez. Haberde:

وَيْلٌ لِلتَّاجِرِ مِنْ بَلٰى وَاللّٰهِ وَلَا وَاللّٰهِ وَوَيْلٌ لِلصَّانِعِ مِنْ

غَدٍ وَبَعْدَ غَدٍ

"Evet. Vallâhi öyledir. Evet vallâhi öyle değildir." diyen tâcire ve bugün değil yarın (geleceğim ve yapacağım), yarın değil öbür gün (geleceğim veyâ yapacağım) diyen sanatkâra bu sözlerinden dolayı yazıklar olsun." [312] diye vârid olmuştur. Yine haberde şöyle vârid olmuştur:

اَلْيَمِينُ الْكَاذِبَةُ مُنْفِقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مُمْحِقَةٌ لِلْكَسْبِ

"(Ticarette) yalan yemin malın sürümünü temîn ederse de, (kazancın) bereketini giderir." [313] Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.):

ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ اللّٰهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: عُتُلٌّ مُسْتَكْبِرٌ، وَمَنَّانٌ

بِعَطِيَّتِهِ، وَمُنْفِقٌ سِلْعَتَهُ بِيَمِينِهِ

"Üç (sınıf) var ki, kıyamet gününde Allahü Teâlâ bunlara (rahmet nazarıyla) bakmaz. Onlar: Kibirli fakir, verdiklerini ba a kakanlar ve yemin ile mal satanlardır." [314] buyurmuştur. Doğru olarak malını övmek, lüzûmsuz bir söz olup, rızkını arttırmakta hiç bir tesîri olmaması bakımından mekruh olduğuna göre, yeminin ne kadar şiddetli olduğu âşikârdır.

Yûnus bin Ubeyd, bir nevi kumaş satardı. Kendisinden elbise isteyen bir müşterisine, tezgâhtarı kumaş çıkarıp gösterirken, "Allahım, cennetini bizlere nasib eyle." dedi. Bunu gören Yûnus, bu sözün satışta bir dahli olur korkusu ile malı yerine koymasını tezgâhtarına emretti. İşte bu gibiler, dînlerini kaybetmeden dünya ticaretini yapmış olan bahtiyar kimselerdir. Böyleleri âhiret-kârının dünya ticaretinden makbul ve hayırlı olduğunu bilenlerdir.

İKİNCİSİ

2 - Malının gizli ve âşikâre bütün kusurlarını söyleyip hiç birini gizlememesi

vâciptir. Malın kusurunu müşteriden gizlemek zulüm ve onu aldatmaktır ki, her ikisi de haramdır. Aynı zamanda muamelesinde yapmakla mükellef olduğu nasihati de ihmâl vardır. Hâlbuki bu açıklamayı yapmak onun vazifesidir. Elbisenin güzel tarafını gösterip, kusurlu tarafını gizleyen, hıyânet etmiş olur. Kusurunu gizlemek için, elbiseyi karanlıkta göstermek de aynıdır. Hattâ ayakkabının biri iyi diğeri kötü ise kötüsünü saklayıp iyisini göstermek de böyledir.

Hıyânetin ve kötüyü iyi ile karıştırıp aldatmanın haram olduğuna şu rivâyet delâlet etmektedir: Resul-i Ekrem, ekin pazarına uğramıştı. Orada iyi bir buğday gördü. Hoşuna giden bu buğdayı eli ile yoklayınca, altının yaş olduğunu gördü. Bunun üzerine: “Bu nedir?” diye sordu. Buğday sahibi: “Yâ Rasûlallah, yağmur altında kaldı ve ıslandı.” deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَهَلَّا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ حَتَّى يَرَاهُ النَّاسُ، مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا

“Niçin ıslak kısmını üste çıkarmadın? Herkes görür de ona göre alırdı. Bizi aldatan, bizden değildir.” [315] buyurdu.

Şu hâdise de, doğruyu söylemek sûretiyle nasihatte bulunmanın vücûbuna delâlet etmektedir: **Cerîr**, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek İslâmiyeti kabul etti. Geri dönüp giderken, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), elbisesinden tutarak Cerîr’i kendisine doğru çekti ve ticarette aldatmamasını, herkese doğruyu söyleyip nasihatte bulunmasını şart koştu. Bundan sonra **Cerîr**, malını satacağı zaman, malın bütün kusurunu müşteriye söylerdi. “İşte mal, işte kusurları ve işte fiyatı. İster al, ister alma.” derdi. “Sen böylelikle bir şey kazanamazsın.” diyenlere Cerîr: “Biz Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e böyle söz verdik; kazansın, kazanmasın, verdiğimiz sözden dönen değiliz.” diye cevap verirdi.[316] **Vâile bin Eska**’ın hazır bulunduğu bir yerde bir deve satıldı. Vâile, devenin ayağında ârıza gördü. Alıcıya söyleyecekti fakat unuttu. Alıcı deveyi alıp giderken hatırladı ve kendisine seslendi: “Et için mi yük için mi aldın?” dedi. Adam: “Yük için aldım.” deyince, Vâile: “Ayağında ârıza var, fazla yol gidemez.” dedi. Bunun üzerine adam, deveyi iâde etti ve yeniden pazarlık yaparak, yüz dirhem eksiğine deveyi tekrar aldı. Bundan sonra satıcı, Vâile’ye: “Mübârek adam, niçin pazarlığımızı bozdun ve beni zarara soktun?” dedi. Vâile: “Biz herkese nasihat etmek ve doğruyu söylemek üzere söz verdik ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu duydum:

لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ يَبِيعُ بَيْعًا إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ آفَتَهُ وَلَا يَحِلُّ لِمَنْ

يَعْلَمُ ذَلِكَ إِلَّا تَبْيِينُهُ

“Bir malı, kusurunu söylemeden satmak hiç kimseye helâl olmaz. Malın hu kusurunu bilene de, onu söylememek helâl olmaz.” [317] dedi. Onlar ticaretteki nasihatten, kendisi için râzı olacağı şeye din kardeşi için de rızâ göstermesini, anlamışlardır. Bunu bir fazîlet ve üstünlük değil, belki İslâmiyet’in esaslarından saymışlardır. Çok kimseler, bunu ağır buldukları için, insanlardan uzaklaşıp ibâdeti tercih etmişlerdir. Çünkü insanlar arasına girmek ve onlarla yapılan muamelede Allah hakkına riâyet etmek, sıddıklar makamıdır. Bunun da, ancak iki şeye inanmakla tatbîki mümkündür:

Birincisi; hîle yolu ile yapılan alış-verişlerin rızkı arttırmadığını, belki serveti mahvedip, bereketini kaldırdığını bilmek ve böyle hîle yolu ile azar azar biriktirdiğini, Allahü Teâlâ’nın birden mahvedeceğine inanmaktır.

Şöyle bir hikâye anlatılır: Adamın birinin bir ineği varmış. Adam, bu ineğin sütüne su katar ve öyle satarmış. Günün birinde yağan yağmurlardan meydana gelen sel, ineği götürmüş. Adamın çocuklarından biri, “Süte kattığımız sular toplandı sel oldu ve ineği götürdü.” demiş. Nasıl böyle olmasın ki, Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.):

اَلْبَيِّعَانِ إِذَا صَدَقَا وَنَصَحَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَإِذَا كَتَمَا

وَكَذَبَا نُزِعَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا

“Alıcı ile satıcı doğru söyleyip birbirine nasihat ettikleri zaman, alı -veri leri bereketlenir. Malın kusurunu gizleyip yalan söyledikleri zaman, alı -veri lerinin bereketi kalkar.” [318] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَدُ اللهِ عَلَى الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَتَخَاوَنَا فَإِذَا تَخَاوَنَا رَفَعَ يَدَهُ عَنْهُمَا

“Allah’ın (yardım) eli -birbirine hıyânet etmedikçe- iki ortak iledir. Bunlar, birbirine hıyânet ettikleri zaman, Allah onlardan (yardım) elini kaldırır.” [319] Şu halde sadaka, malı eksiltmediği gibi, aldatmak da malı çoğaltmaz. Malın ancak terâzide azalıp çoğalacağını sanan, bu hadîs-i şerîfe inanmamış demektir.

Bir dirhemin, insanın dünya ve âhiret saâdetine sebep olacak şekilde bereketli olabileceğine; binlerce dirhemin, kişinin helâkine sebep olacak şekilde hayırsız ve bereketsiz olduğuna, hattâ “Keşke bu servet bizde olmasaydı.” diyecek vaziyete düşürdüğüne inanan kimse “Hîle ve hıyânet malı arttırmaz, sadaka malı eksiltmez.” sözünüzün mânâsını anlamış olur.

İkincisi; nasihatin hakikatini anlamak, tamamlamak ve kolaylıkla tatbik edebilmek için inanılması zarûrî olan ikinci madde şudur:

Âhiret kazancının dünya kazancından hayırlı; dünya varlığının ölüm ile sona erip, günâhlarının ise devâm edeceğini, aklı başında olanın âhireti dünya ile değiştiremeyeceğini ve bütün iyiliklerin, dînin selâmetinde olduğunu bilmektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَزَالُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ تَدْفَعُ عَنِ الْخَلْقِ سَخَطَ اللهِ مَا لَمْ

يُؤْثِرُوا صَفْقَةَ دُنْيَاهُمْ عَلَى آخِرَتِهِمْ

“Lâ ilahe illallah” kelime-i mübârekesi insanlardan -dünya kârını, âhiret ticareti üzerine tercih etmedikleri müddetçe- Allah’ın gazâbını kaldırmakta devâm eder.” Başka bir rivâyette de:

مَا لَمْ يُبَالُوا مَا نَقَصَ مِنْ دُنْيَاهُمْ بِسَلَامَةِ دِينِهِمْ فَإِذَا فَعَلُوا

ذَلِكَ وَقَالُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ اللهُ تَعَالَى: كَذَبْتُمْ لَسْتُمْ بِهَا

صَادِقِينَ

“Dînlerinin selâmeti nâmına dünyalıktan kayıplarına aldırı etmedikleri müddetçe tevhîd, Allah’ın gazâbını onlardan uzakla tırır. Bunu yaptıkları yâni dünyalıktan olan kayıplarına üzüldükleri ve “Lâ ilâhe illâllah” dedikleri zaman Allahü Teâlâ “Yalan söylüyorsunuz, bu sözünüzde sâdık değilsiniz.” buyurur.” [320] demişlerdir. Diğer bir hadîste:

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُخْلِصًا، دَخَلَ الْجَنَّةَ

“İhlâs ile “Lâ ilâhe illâllah” diyen cennete girer.” [321] buyrulmuştur. “Şehâdetle ihlâs nedir?” diye sorulduğunda, Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.):

أَنْ يَحْجِزَهُ عَمَّا حَرَّمَ اللّٰهُ

“Kendini, Allahü Teâlâ’nın haram kıldıklarından korumasıdır.” buyurdu. Diğer bir rivâyette de:

مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنِ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ

“Kur’ân’ın haramını helâl sayan kimse îman etmemi tir.” buyurmuştur.[322]

Ahiret kazancındaki sermâyenin îman olduğunu ve bu gibi hîleli işlerin îmana zarar vereceğini bilen kimse, muayyen günlerde istifâde edeceği cuz’î bir kârdan dolayı, sonu olmayan ebedî bir ömür için hazırlanan îman sermâyesini elbette kaybetmek istemez.

Tâbiînden bir zât: “Cemâatle dolu bir câmie girsem ve benden:

- “Bunların en hayırlısı kimdir?” diye sorulsa:

- “En çok nasihat edendir.” derdim. “Bu cemâat içerisinde en çok nasîhat eden şu zâttır.” deseler ben:

- “O hâlde en hayırlısı odur.” derim. Onlar:

- “Bu cemâatin en hayırsızı kimdir?” deseler ben:

- “En çok hîle yapıp aldatandır.” derim. Onlar:

- “En çok hîle yapan şu adamdır.” deseler ben:

- “O hâlde en hayırsız budur.” derim.” dedi.

İyiyi kötü ile karıştırıp hîle ile satış veyâ hîleli sanat, haramdır. Bir sanatkâr, başkası tarafından yapılıp kendisinin kabul etmeyeceği hîleli bir işi, başkasına yapmamalıdır. Sanatkâra yakışan işini en sağlam bir şekilde yapmak, sonra da -varsa- kusurunu alıcıya söylemektir. Ancak bu şekilde kendisini mesûliyetten kurtarmış olur.

Ayakkabıcının biri, **Ali b. Sâlim**’e;

- “Ayakkabı yapıp satmakta selâmet yolu nedir? diye sordu Sâlim:

- “Yaptığın bir çift ayakkabının, sağını solunu ve her ikisinin alt ve yüzlerini bir maddeden yap. Yâni sağını iyi solunu kötü maldan yapma. Astarlarına ve iç kısımlarına da hîle yapma. Dikişlerini seyrek değil, sık yap. Ayakkabıların biri ile diğerini örtme dedi.

Yine bu cümleden olarak **Ahmed b. Hanbel**’e, kolay kolay belli olmayacak şekilde dikiş ile tamir edilip satılan elbiseden sordular. Ahmed b. Hanbel “Bunu gizlemek helâl değildir.” dedi.

Eğer, “Malın kusuru söylenirse, müşteri ona rağbet etmez ve alışveriş de olmaz.” dersen derim ki:

Bu, hiç de senin dediğin gibi değildir. Çünkü esnâfın alacağı mal satılmayıp kendisine kalsa, kendisinin beğeneceği şekilde iyi bir mal olması lâzımdır. Sonra ona hîle yapmadan az kâr ile verirse, Allah onu bereketlendirir. Bunun güç olması, esnâfın, aza kanâat etmediklerindendir. Zâten az kâr ile meşru bir şekilde temiz mal alıp satmayı itiyâd edinen kimse, öyle çürük malları almaz. Şâyet tesâdüfen eline öyle çürük bir mal geçerse, onun kusurunu müşteriye söyler ve hattâ onu sermâyesine de satmaya râzı olur. **İbn Şîrîn** müşteriye bir koyun satarken: "Bu koyunun bir kusuru var; otunu ayağı ile eşer." dedi. **Hasan b. Sâlih** bir câriye satarken müşterisine: "Bu, bir defa yanımızda kanla karışık balgam tükürdü." demiştir.

İşte, dîndar olanlar, böyle alış-veriş ederler. Böyle yapmayanlar ya ticareti terk etsin veyâ âhiret azâbına hazırlansın.

ÜÇÜNCÜSÜ

3 - Ölçü ve tartıda katiyen hîle yapmamak. Alırken nasıl ölçer ve tartarsa, verirken de öyle ölçüp tartmalıdır. Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ، اَلَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ،

وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ

"Veyl o mutaffifîne ki, insanlar üzerinden kendilerine ölçtükleri zaman tam basarlar, onlara ölçtükleri veyâ tarttıkları zaman ise eksiltirler." (Mutaffifin sûresi, 83/1-3). Bu "veyl"den kurtuluşun tek yolu, alırken biraz eksik ve verirken de biraz fazla vermektir. Çünkü tam ölçüyü bulmak çok zordur. Kurtuluş için en doğrusu, böylece biraz temâyül göstermektir. Yoksa tam mânâsıyla hakkını bulsun dersen, hakkı tecâvüz edebilir.

Bâzıları "Biz bir tâneden sebep, Allah'ın veylini satın almayız." derler ve verdikleri zaman -bir tâne de olsa- ağır, aldıkları zaman ise bu kadar eksik yapmaya gayret ederler ve "Yer ve gökler genişliğinde olan cenneti bir tâne için kaybedenlere yazıklar olsun." derlerdi. Müjdeyi veyl ile değiştiren ne de çok aldanmıştır. Bu gibi şeylerden kaçınmaya son derece ehemmiyet verirlerdi. Çünkü bunlardan tövbe ve helâlleşmek pek zordur. Zîra bu gibi hak sâhiplerini nerede bir araya toplayacaksın da birer ikişer tânelerini, üçer beşer dirhemlerini bulup kendilerine vereceksin; bu çok zor bir şeydir. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

زِنْ وَأَرْجِحْ

"Biraz ağır tart." [323] buyurmuştur.

Tartmak için parasının kir ve lekesini temizlemeye çalışan oğlunu gören **Fudayl**: "Oğlum, senin bu yaptığın, iki (nafile) hac ve yirmi ömreden daha makbuldür." demiştir. Bir zât "Gündüz tartıp durmadan yemin eden ve geceleri sabahlara kadar yatıp uyuyan tüccar ve satıcıların nasıl kurtulacağına şaşarım." demiştir. **Süleyman aleyhisselâm** oğluna: "Oğlum, iki taş arasına kaçan buğday gibi, alıcı ile satıcı arasına da hatâlar girer." demiştir.

Konuşmasını, tavır ve hareketlerini kadınlara benzeten bir kimsenin ardında namaz kılan sâlih bir zâta "O ardında namaz kıldığın fâsık idi." dediler. Bu zât sükût etti. Aynı sözü tekrâr ettiklerinde bu sâlih zât: "Sanki sen bana, biri ile alıp diğeri ile veren iki terâzi sahibi idi demek istiyorsun." dedi. Bu cevâbıyla, onun fıskının kendisiyle Allah arasında kaldığını, Hâlbuki beriki adamın insanlara zulüm ve haksızlık yaptığına işâret etmek istedi. Kul hakkına tecâvüz edenin affı daha uzaktır. Terâzi hakkındaki şiddet ise daha fazladır. Bundan kurtulmak bir dane veyâ yarım dane ile hâsıl olur. (Yâni, terâziye müşteri lehine biraz daha fazla, tartılan şeyden koymakla)

İbn Mes'ûd kıraetine göre Er-Rahmân sûresinin dokuzuncu âyetinde "Bi'l-kıst" kelimesi yerine "Bi'l-lisân" kelimesi vardır ki, bu takdirde mânâ şöyle olur: Terâzinin dilini düzgün tutmaya dikkat ediniz ve noksan tartmayınız. Zîra noksan ve fazlalık dilin sarkmasıyla, meyliyle belli olur.

Hülâsa; Bir sözle dahi başkasından intikam almaya çalışan kimse şâyet kendisi gibi başkalarının hakkını gözetmezse, "Veyl" (vay hâline) hükmüne dâhildir. Çünkü yanlış tartmanın haram olması, tartı olması bakımından değil, başkasının hakkına tecâvüz etmesi bakımındandır. Bu, bütün işlerde câridir. Terazi sahibi adâlete riâyet etmezse, "Veyl" tehlikesi ile karşı karşıyadır. Her mükellef; işinde, sözünde ve amelinde terâzi sahibidir. İstikamet ve adâletten ayrılanın vay hâline. Bu kolay olsaydı, Allahü Teâlâ:

وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا

"Sizden hiç biriniz müstesnâ olmamak üzere oraya *(cehenneme)* **uğrayacaktır. Bu, Rabbinin üzerine katî olarak aldığı kazâ ettiği** *(bir ey)***dir."** (Meryem sûresi, 19/72) buyurmazdı. Sırât-ı müstakimden ayrılmakta hiç kimse mâsum değildir. Ancak doğru yoldan yanlış yolu meylin dereceleri çok

ayrı olduğu için, cehennemde kalmanın dereceleri de ayrıdır.[324] Hattâ bâzıları cehennemde yemin bozuluncaya kadar da kalmazlar.[325]

Bâzıları da binlerce sene kalacaklardır. (Adâlet ve istikametten bizi ayırmamasını Allah'tan dileriz.) Hiç sağa sola sapmadan dosdoğru yolda olmak, cidden çok zordur. Zîra Sırât-ı müstakim, kıldan ince ve kılıçtan keskindir.

Buradaki (dünyadaki) sırât-ı müstakimden hareket etmeyenler, cehennemin üzerinde bulunan ve kıldan ince kılıçtan keskin olan Sırât Köprüsü'nden geçemezler. Burada ne nispette sırât-ı müstakimde bulundu ise o nispette kolaylıkla Sırât Köprüsü'nden geçer.

Gıda maddelerine, toprak ve benzeri yabancı maddeler katarak satanlar; eksik ölçüp yanlış tartanlar muamelesine tâbidir. Yâni "Veyl"'e onlar da dâhildir. Etin hakkı olan miktardan fazla, eti kemik ile tartıp satanlar da aynı hükümdedir. (Acaba, üzerindeki eti alıp kemiği et diye satanlar hangi muâmeleye tâbidir?) İşte her şeyi buna kıyas etmek lâzımdır. Hattâ metre ile mal alanlar alırken bezi sündürmez, hâli üzerine terkeder. Fakat verirken, birkaç santim fazla gelsin diye metreye asılarak ölçenler de aynı hükümdedir. Bunların hepsinde "veyl" vardır.

DÖRDÜNCÜSÜ

Piyasaya sâdık kalmak ve fiyatı -gizlememektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kafileyi yolda karşılayıp mallarını almaktan[326] ve almayacağı malın üzerine varmaktan nehyetmiştir.[327]

Kafileyi karşılamak: Herhangi bir yerden gelen maddeleri almak için piyasayı gizli tutarak, kafileyi karşılayıp mallarını almak, demektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu men ederek:

لَا تَتَلَقَّوُا الرُّكْبَانَ

"Kafileyi kar ılamayın." buyurmuştur. Böylece malı elinden alınan kimse muhayyerdir; dilerse alış-verişi bozabilir. Gerçi bu alışveriş sahihtir. Fakat çarşıya geldikten sonra, piyasayı yanlış haber verdiğini anlarsa, mal sahibi alış-verişten cayabilir. Şâyet doğru haber vermişse; akdedilmiş olan satıştan dönüp dönemeyeceği ihtilâflıdır. Çünkü aldanmak olmadığı gibi, bu husustaki haberler de muâraza hâlindedir. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şehirlinin, köylünün malını satmasından men etmiştir.[328] Yâni daha pahalı satarım diye malını köylüye sattırmaz, köylüden alır ve kendisi köylünün nâmına satar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bundan da men etmiştir. Bu, gıda maddelerinde haram, diğer

maddelerde ise şüphelidir. Fakat nehiy mutlak ve umûmî olduğu için -hangi madde olursa olsun- haramdır. Çünkü köylünün malını alıp bekletmekle piyasada, fuzûlî bir darlık meydana getirilmiş oluyor.[329]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) "Necş"den men etmiştir. "Necş"in mânâsı müşteri kızıştırmak, yâni almayacağı malı arttırıp daha pahalıya müşteriye sattırmaktır. Şâyet mal sahibi ile anlaşmamış ise bu hareket, haram ve fakat akit sahihtir.[330] Şâyet mal sahibi ile aralarında anlaşma olmuşsa, akdin sıhhatinde ihtilâf varsa da, evlâ olan alanın muhayyer olmasıdır. Bu da aynen kafileyi karşılayıp, malını elinden almak gibidir.

Bütün bu yasaklar, alış-verişte piyasayı, râyici ve bu hususta bildiklerini gizlemenin, câiz olmadığına delîldir. Böyle yapmak, yapılması farz olan nasihatin hilâfına olarak bir haram irtikâb etmektir.

Tâbiînden birisi (**Yûnus b. Ubeydü'l-Basrî**'dir), Basra'da ticaret eder. Bir kölesi de Horasan'ın Sus şehrinde kendisi için şeker imâl ederdi. Kölesi kendisine yazdığı mektupta: "Bu sene şeker kamışlarına hastalık geldi, sen şekeri depo et." dedi. Adamcağız da Basra'da tüccarın şekerini tamamen aldı. Vakti gelince, şekeri otuz bin dirhem kârı ile sattı. Akşam evine gelip yatağına yatınca, şöyle bir düşündü: "Evet ben otuz bin dirhem kazandım. Fakat diğer taraftan yapmakla mükellef olduğum nasihati terkettim. Adama vaziyeti anlatmadan malını aldım. Bunun için de mânevi ziyândayım. Bunun en doğrusu, bu ticareti adama vermektir." dedi ve sabahleyin doğruca şeker tüccarına giderek:

- "Paranı al." dedi. Tüccar:

- "Hayrola! Bu para nereden?" diye sorunca, adam hâdiseyi anlattı ve o zaman piyasayı ve şekerin vaziyetini haber vermediği için kendisini aldatmış olduğunu söyledi. Tüccar:

- "Helâl-i hoş olsun. O zaman anlatmamışsan, şimdi vaziyeti bildirdin. Memnun oldum, paranı al götür." dedi. Adam evine dönünce yine düşündü: "Hayır, bu doğru değil. Ben tüccarı aldattım. O zaman şekerin vaziyetini kendisine bildirmedim. Tüccar şimdi utandığı için bu parayı, kabul etmemiştir." diyerek ertesi gün hemen parayı götürüp tüccara teslim etti:

- "Benim gönlüm ancak böyle rahat eder, sen şu malını al." dedi.

Bu söz üzerine şekerin sahibi parayı aldı. İşte ticaret mevzuunda bize ulaşan bu örnekler, ticârî muamelelerde fırsatçılık yapmanın, satıcı veyâ alıcıdan o günkü fiyat ve râyiç değişikliklerini gizlemenin, onun gaflet ve bilgisizliğinden istifâde etmenin câiz olmadığını bize anlatmaktadır. Bunlara riâyet etmeyen kişi

haksızlık yapmış, zâlim olmuş; adaleti terk etmiş ve dîn kardeşine karşı vazîfe ve yardımı yapmamış olur.

Bir kimse bir malı “Bu mal bana şu kadara mal olmuştu.” veyâ “Onu şu kadara satın almıştım.” diyerek kârıyla satarken, o malı satın aldıktan sonra meydana gelmiş olan bir kusur falan varsa, bunu da belirtmelidir. Eğer o malı vadeli aldıysa onu da söylemelidir. Eğer mal, bir dostundan veyâ onun oğlundan müsâmahalı bir şekilde aldıysa bunu da belirtecektir. Zîra ticaretle uğraşanların aralarındaki âdet şudur ki, satıcının malı hakkındaki beyanlarına güvenirler. Alışverişte îtibar satanın malı hakkındaki beyanınadır. Binaenaleyh satıcı malı hakkında herşeyi dosdoğru söylemelidir. Bu onun vazîfesidir.

Ebû Mansûr Deylemî **“Müsnedi’l-Firdevs”**inde Ali (r.a.) den; Hatîb **“Tarih”**inde Enes’den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ve Hâkim, kuvvetli sened ile İbn Ömer (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

İbn Merdûye tefsirinde İbn Mes’ûd (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Müslim, Cerir b. Abdullah (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Buhârî. Câbir (r.a.)den rivâyet etmiştir.

“Müsnedü’l-Firdevs” sahibi, benzerini Enes (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Büreyre (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

Hâkim ve Beyhaki rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.

Buhârî ile Müslim, Hâkim b. Hizam (r.a.)dan rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd ve Hâkim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmişler; Hâkim, isnâdı sahîhdir, dedi.

Ebû Ya’lâ ve Beyhakî, Enes (r.a.)den rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Taberânî, **“Mu’cemü’l-Kebîr”** ve **“Mu’cemü’l-Evsat”**ında hasen isnâd ile Zeyd b. Erkam (r.a.) den rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etmiştir.

Ashâb-ı Sünen ve Hâkim, Süveyd b. Kays (r.a.)dan rivâyet etmişlerdir. Tirmizi, hasen ve sahihtir, dedi. Hâkim, Müslim’in şartına göre sahihtir, dedi.

“Sizden oraya uğramayacak kimse yoktur.” mealindeki âyet-i celîlede zamîrin mercii doğrudan cehennem olacağı gibi, Sırat Köprüsü de olabilir ve en doğrusu da budur. Cehennem de olsa, herkesin orada yanacağı ifadesinin mânâsı anlaşılmaz. Hesâb, mîzan ve sırat görmeden cennete girecek bahtiyarlar olacağı

gibi, oradan cehennem ateşinden aslâ müteessir olmadan geçecek mü'minler de vardır. Mü'minlerden cehennemde yanacaklar, buraya kadar affa uğramayan ve şefaate mazhar-olamayan âsîlerdir.

Bu, bir yeminin akabinde "İnşaallah" demekle de mümkündür. Buna göre bu kadar bir zaman cehennemde kalırlar demektir veyâ bir keffaret-i yemîn yapılacak kadar zaman demektir.

Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs (r.a.)dan ve Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim. İbn Ömer (r.a.) ve Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs, Ebû Hüreyre ve Enes (radıyallahu anhüm)den rivâyet etmişlerdir.

Hanefilere göre, şehirde kesatlık yoksa beis yoktur.

Hanefilere göre, bunun yasak olması, alıcının, malı değeri ile alacağı zamandır.

DÖRDÜNCÜ BAB: TİCÂRÎ MUÂMELEDE İHSÂN

Allahü Teâlâ hem adâlet, hem de ihsân ile emretmiştir. Adalet, kurtuluşa biricik sebebtir ve kurtuluş için ticaretin sermâyesi gibidir. İhsân, umduğunu bulmaya ve ebedî saâdete vesîledir. Bu da ticaretin kârı gibidir. Dünya ticaretinde, hiç kâr yapmadan sermâyesine alış-verişe kimse râzı olmadığı gibi, âhiret muâmelesinde de, dindâr olan kimsenin sâdece zulüm yapmaktan sarf-ı nazar edip, yalnız adâletle yetinerek ihsânı terketmesi uygun olmaz. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللّٰهُ إِلَيْكَ

"Allah'ın, sana ihsân ettiği gibi, sen de ihsân et." (Kasas sûresi, 28/77) buyurmuştur. Diğer âyet-i celîlede:

إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

"Muhakkak Allah'ın rahmeti ihsân edenlere yakındır; ihsân edenleredir." (A'râf sûresi, 7/56) buyurmuştur. Bir başka âyette de:

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ

"Muhakkak Allah, adâlet ve ihsan ile emreder." (Nahl sûresi, 16/90) buyurulmuştur. Ticarette ihsân demek, müşteriye ikrâm etmek demektir. Bu ihsân vâcib değil, belki bir fazîlettir. Vâcip olan, yukarıda da anlattığımız gibi, zulmü terkedip adâlete riâyettir.

İnsan, şu altı şeyin birini yapmakla ihsân mertebesine yükselebilir:

Birinci haslet: "Gabn-ı fâhiş"e kaçmamak. Şüphesiz mal, kâr ile satılır. Kâr haddi yüksek olacağı gibi, düşük de olabilir. Bir mala müşterinin fazla fiyat vermesi ya piyasayı bilmemesinden veyâ malı beğenmesinden veyâhut da bu mala şiddetle muhtaç olmasındandır. İşte müşteriye az kâr ile malı satmak, ihsândandır. Zîra hîle yapmadan bir malı kârın son haddi ile satmak zulüm değildir. Hanbelîlere göre, bir mal satılarak üçte bir nisbetinde kâr yapıldığında -ki bu, onlara göre gabn-i fâhiştir- müşteri muâhedeyi bozmakta muhayyerdir. Bize göre ise alış-veriş sahihtir; müşteri yapılan muâhedeyi bozmakta muhayyer

değildir. Fakat bundan daha düşük bir kârla satmak ihsân olur.

Rivâyet olundu ki; **Yûnus b. Ubeyd**'in dükkânında 200 dirhemden 400 dirheme kadar muhtelif fiyatlarda kumaşlar vardı. Yûnus b Ubeyd, kardeşinin oğlunu dükkânda bırakarak namaza gitti. Dönüşte birisinin elinde kumaş gördü. Kendisinin 200 dirhemlik kumaşlarından olduğunu tanıyınca, adama:

- "Kumaşı kaça aldın?" dedi. Adam:
- "Dörtyüz dirheme aldım." dedi. Yûnus:
- "Aldandın, kumaşın değeri ikiyüz dirhemdir. Geri dön paranın üstünü al." dedi. Adam:
- "Bu kumaş bizim orada beşyüz dirhem de eder, aldanmadım." dedi. Yûnus:
- "Hayır, olmaz. Götürüp kumaşı geri ver. Nasihat etmek dünya kârından hayırlıdır." deyince, adam da kumaşı dükkâna götürür ve ikiyüz dirhemini geri alır. Yûnus yeğenine:
- "Utanmadın mı, Allah'tan korkmadın mı, ikiyüz dirhemlik kumaşı dörtyüz dirheme nasıl verdin? Müslümanlara nasihat etmeyi terk ettin. İkiyüz dirhemlik kumaşı iki misline dörtyüz dirheme sattın, böyle insâfsızlık olur mu?" deyince yeğeni:
- "Vallahi, malı kendi rızâsı ile aldı." dedi. Yûnus:
- "Peki, o râzı oldu. Fakat senin vicdânın buna nasıl rıza gösterdi?" dedi.

Alış-verişte malın kusurunu gizlemek ve hîle yapmak gibi hususlar, zulüm sayılır. Nitekim hadîs-i şerîfte:

غَبْنُ الْمُسْتَرْسِلِ حَرَامٌ

"Teslîm olan (kendisini satıcının vicdânına terk eden) kimseden, fazla para almak haramdır." [331] buyrulmuştur.

Zübeyr b. Adiy[332] "On sekiz sahâbiye yetiştim. Hiç biri pazarlık yapıp bir kilo et alamayacak kadar bu işin acemisi idiler." Binâenaleyh satıcıya teslim olan bu gibi bîçâre alıcıları aldatmak, en büyük zulümdür. Hîle yapmayarak en yüksek fiyatla satmak ise ihsânı terk etmektir. Ne yazık ki, bu gibi pazarlığı beceremeyen alıcılarla hîlesiz ve piyasayı gizlemeden dürüst alış-veriş edenler pek azdır.

İhsâna en güzel örnek, Seriyyü's-Sakatî'den nakledilen şu kıssadır:

Seriyyü's-Sakatî 60 dinara bir kürr (748 dirhem veyâ bir müddür) badem satın aldı. Yevmiye defterine bunun kârını üç dînar olarak kaydetti. Yâni on dinarda yarım dînar kâr kabul etti. Tam bu sırada bademin kürrü 90 dinara yükseldi. Seriyyü's-Sakatî'ye sâlihlerden bir dellal geldi:

- “Satın aldığın bademleri senden almak istiyorum, kaça vereceksin? dedi. Seriyyü’s-Sakatî:

- “63 dinara.” dedi. Dellal:

- “Ama şimdi bademin kürrü 90 dinara yükseldi.” dedi. Seriyyü’s-Sakatî:

- “Olsun, ben kararımdan dönmem.” dedi. Dellal:

- “Ben de kimseyi aldatmamak ve gerekli nasihatte bulunmak üzere Allah’a söz verdim. Binâenaleyh 90 dînara verirsen alırım, vermezsen almam.” dedi. Seriyyü’s-Sakatî:

“- Ben 63 dinardan fazlasına vermem.” dedi. Ne o sattı, ne de o aldı. İşte iki taraflı ihsân budur. İkisi de hakîkat-i hâli biliyorlardı.

Muhammed b. Münkedir’in[333] 5 ve 10 dirhem değerinde iki çeşit elbisesi vardı. Kendisinin bulunmadığı bir sırada hizmetçisi beş dirhemlik elbiseyi on dirheme sattı. Muhammed b. Münkedir bunu duyunca elbiseyi alan bedevîyi bütün gün arayarak buldu:

- “Yanlışlık oldu, bilmeyerek sana beş dirhemlik kumaşı on dirheme verdiler.” dedi. Bedevî:

- “Ben râzıyım, sana ne oluyor?” dedi. Muhammed b. Münkedir:

- “Sen râzısın ama benim vicdânım râzı değil. Bana yapılmasına râzı olmadığım bir şeyin sana yapılmasına rızâ gösteremem. Sen üç şeyden birini tercih etmekte muhayyersin: İstersen kumaşı geri verip on dirhemini alırsın. İstersen bunun yerine on dirhemlik kumaştan birini alırsın, istersen fazla verdiğin beş dirhemi geri alırsın.” dedi. Adam:

- “O hâlde beş dirhemi ver.” dedi. Muhammed de beş dirhemi kendisine iâde etti. Bedevî parayı alınca tabiî hoşuna gitti:

- “Bu zât kim idi?” diye sordu. Bedeviye:

- “İşte Muhammed b. Münkedir denilen zât budur.” dediler. Bedevî:

- “Lâ ilâhe illâllah! Biz çölde bu adamın yüzü suyu hürmetine Allah’tan rahmet dileriz.” dedi.

İşte bu, muhitteki âdete göre onda biri geçmeyen ticaret ihsânıdır.

Az kâra kanâat eden çok sürüm yapar, sürümden kazanır ve bu sûretle bereket sağlar. **Hz. Ali** (r.a.) kamçısını eline alıp Küfe çarşısını dolaşır ve tüccarlara: “Hakkınızı alın, müşteriye de hakkını verin; kârın azını reddetmeyin; çoğunu da kaybedersiniz.” derdi.

Abdurrahman b. Avf’a (r.a.): “Seni bu kadar çok servete sâhip kılan sebep nedir?.” diye sordular. Abdurrahman: “Üç sebep beni bu servete sâhip kıldı: Az da olsa bulduğum kârı kaçırmadım. Canlı mallarıma müşteri gelir gelmez hemen

verdim. Yâni fazla bekletip lüzûmsuz masrafına girmedim. Veresiye de vermedim.” dedi. Denildi ki; bu zât satın aldığı bin deveyi aldığı fiyattan sattı. Her birinin gemini (bağını) ve o günlük nafakalarını da ayrıca birer dirheme sattı. Bu sûretle sermayesine sattığı develerden iki bin dirhem kâr etti. İşte bu, ticarette bir mahârettir.

İkinci haslet; “Gabn”i üzerine almakta yâni bir miktar aldanmakta da ihsân olur. Meselâ, zayıf ve yoksul kimseden yiyecek veyâ herhangi bir şey alırken bilerek onu bir miktar pahalısına almak ve bu sûretle onun kazanmasına ve kalkınmasına yardımcı olmak. İşte bu da ticârî muâmelede bir ihsândır. Bu kimse, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأً سَهْلَ الْبَيْعِ سَهْلَ الشِّرَاءِ

“Kolaylıkla alıp satan kimseye Allah rahmet etsin.” buyurduğu sınıftan olur. Fakat fazla kârı ile satış yapmak isteyen bir zengine aldanmak makbul değil, belki mükâfatsız malı zâyi etmektir. Ehl-i beyt yolu ile gelen bir hadîste:

اَلْمَغْبُونُ فِي الشِّرَاءِ لَا مَحْمُودٌ وَلَا مَأْجُورٌ

“Alı -veri te aldanan ne makbul, ne de mecurdur.” [334] buyrulmuştur. Tabiînin ileri gelenlerinden ve Basra kadısı olan **İyas b. Muâviye b. Kırre**: “Ben hîlekâr değilim, hîle ne beni, ne de İbn Sîrin’i aldattı. Fakat **Hasan-ı Basrî** ve babam aldanırlar.” dedi. Asıl olgunluk, aldatmamak ve aldanmamaktadır. Nitekim **Hz. Ömer**’i (r.a.) tavsîf ederlerken: “Başkasını aldatmaktan çok daha keremli, başkasına aldanmaktan çok daha akıllı idi.” denilmiştir. Hasan, Hüseyin ve selef-i sâlihînin hayırlı insanları alış-verişte sonuna kadar pazarlık ederler ve neticede ikrâmda bulunurlardı. Hattâ bunlar: “Az vermek için bu kadar sıkı pazarlık ederken sonunda fazla vermeniz arasındaki münâsebet nedir?” diye soranlara: “Aldanmak ahmaklık, hîbe ise bir fazîlettir.” diye cevap verirlerdi. Diğer bâzıları da: “Aldandığımız zaman ahmaklığımıza sayılır, ikrâma geçmez. Hîbe ettiğimiz zaman, Allah için vermiş olur ve ona aldanmamış oluruz.” demişlerdir.

Üçüncü haslet; İhsânın üçüncü şekli parayı almaktadır. Parayı alırken küsûrunu bahşetmek, borçluyu sıkıştırmamak ve para üzerinde titizlik göstermemek gibi hulûslardır. Bütün bunlar mendûb ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in teşvik buyurduğu usûllerdir. Nitekim hadîste:

“Alı -veri i kolay olup alacağında müsâmaha gösteren ve borcunu kolayca ödeyenlere

Allah rahmet etsin.”[335] buyrulmuştur. İnsan olan, Reşûl-i Ekrem’in bu duâsını ganîmet bilip bundan faydalanmalıdır. Diğer hadîste:

إِسْمَحْ يُسْمَحْ لَكَ

“Semahat ve cömertlik yap ki, sana da cömertlik yapılsın.” [336] Diğer hadîste:

مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِرًا أَوْ تَرَكَ لَهُ، حَاسَبَهُ اللهُ حِسَابًا يَسِيرًا. وَفِي

لَفْظٍ اٰخَرَ، أَظَلَّهُ اللهُ تَحْتَ ظِلِّ عَرْشِهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ

“Allahü Teâlâ; darda olan borçlusuna müsâade eden veyâ bu borcunu bağı layan kimsenin kıyâmet günü hesâbını kolayca görür, onu üzmez.” Diğer rivâyette:

“Gölgesinden ba ka bir gölge olmadığı gün, onu, Ar -ı Âzam’ın gölgesinde gölgelendirir.” [337] buyrulmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle anlatıyor:

“Dünyada nefsine zulmedip hiç bir hayırda bulunmayan bir adam kıyâmet günü mah er yerinde hesâba çekilir. Hiç bir iyiliği bulunmaz. “Hiç mi bir iyilik yapmadın?” diye kendisinden sorulunca: “Hayır yapmadım, ancak ben borç para verirdim. İ çilerime: “Alacaklarda zenginleri sıkı tırmayın, fakir olanlardan da vazgeçin.” derdim.” Allahü Teâlâ: “Yoksullardan vazgeçmeye biz senden daha lâyıkız.” buyurur ve ondan vazgeçerek günâhlarını bağı lar.” [338]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ أَقْرَضَ دِينَارًا إِلَى أَجَلٍ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ إِلَى أَجَلِهِ فَإِذَا

حَلَّ الْأَجَلُ فَأَنْظَرَهُ بَعْدَهُ فَلَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ مِثْلُ ذٰلِكَ الدَّيْنِ صَدَقَةٌ

“Borç para veren, günü yetinceye kadar her gün bir sadaka sevâbı alır. Vade sonunda para ödenmezse her geçen gün için o paranın tamamını sadaka vermi gibi mükâfat görür.” [339] buyurmuştur. Hattâ seleften bâzıları, bu hadîsteki fazîleti elde etmek ve hergün verdiği borcun bütününü tasadduk etmiş gibi olmak için borçluların, borçlarını vâdesinde ödememelerini arzu ederlerdi. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

رَأَيْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوبًا: اَلصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا،

وَالْقَرْضُ بِثَمَانِيَةَ عَشَرَةَ

"Cennetin kapısında, sadakaya on misli, ödünç paraya ise on sekiz misli mükâfat verileceğinin yazılı olduğunu gördüm." [340] buyurmuştur. Bunun hikmetinde şöyle denilmektedir: Sadaka, yüzde yüz muhtaç olanlara verilmez. Bâzen ve hattâ çok kere muhtaç olmayanlar da sadaka alır. Fakat ödünç parayı mutlaka sıkışık vaziyette olanlar alır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), iki kişinin (Abdullah b. Hadred ile Ka'b b. Mâlik) alacak için münâkaşa yaptıklarını gördü ve alacaklı Ka'b'a:

"Yarısını bağı la." dedi. Borçlu Abdullah'a da:

"Kalk yarısını ver." [341] buyurdu. (Böylece aralarını buldu).

Herhangi bir şeyi verip akabinde parayı istemeyen, ödünç vermiş gibidir. Rivâyet olundu ki, **Hasan-ı Basrî** dört yüz dirheme bir katırını sattı. Katırı alan, vade sonunda Hasan-ı Basrî'ye:

- "Biraz cömertlik göster." dedi. Hasan-ı Basrî:
- "Yüz dirhemini bağışladım." dedi. Bu sefer
- "İhsân et." dedi. Hasan-ı Basrî:
- "Yüz dirhemini daha bağışladım." dedi. Adam da ikiyüz dirhemi ödedi. Hasan-ı Basrî'ye:
- "Nasıl oldu da yarısını bıraktın?" dediklerinde:
- "İhsân böyle olur." dedi.

Haberde:

خُذْ حَقَّكَ فِي كَفَافٍ وَعَفَافٍ وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ يُحَاسِبْكَ

اللّٰهُ حِسَابًا يَسِيرًا

"Hakkını -ister tamam ister eksik olsun kötü söz söylemeden helâl ve me rû ekilde al ki, Allahü Teâlâ seni en kolay ekilde hesâba çeksin." [342] diye vârid olmuştur.

Dördüncü Haslet; İhsânın dördüncüsü, borcu hakkıyla ve tamamen ödemektir. Kendisi, alacaklının ayağına giderek memnûniyetini izhâr etmek sûretiyle, borcunu ödemelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خَيْرُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً

"En hayırlınız, borcunu en güzel ekilde ödeyeninizdir." [343] buyurmuştur. İmkân

bulunca -zamanından evvel de olsa- hemen borcunu ödemelidir. Bütün şartları en güzel şekilde yerine getirmeli; şâyet âciz vaziyete düşerse, ilk fırsatta borcunu ödemeyi hatırından çıkarmamalıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ اَدَانَ دَيْنًا وَهُوَ يَنْوِي قَضَاءَهُ وَكَّلَ اللّٰهُ بِهِ مَلَائِكَةً

يَحْفَظُونَهُ وَيَدْعُونَ لَهُ حَتَّى يَقْضِيَهُ

“Ödemek niyetiyle borçlanan kimseye, Allahü Teâlâ müvekkel melekler tahsîs eder; onu korur ve borcunu ödeyinceye kadar ona duâ ederler.” [344] buyurmuştur. Seleften, sırf bu hadîsteki fazîlete ermek maksadıyle borca girenler olmuştur.

Alacaklının ağır sözlerine karşılık vermemeli ve ona tatlılıkla mukabele etmelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e uymak ve onu örnek edinmek böyle olur. Vade sonunda ödeyemediği bir borcundan dolayı alacaklısı olan Yahudi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e ağır sözler söyledi. Bunu gören sahâbe-i kiâm, Yahudiyi dövmek istediklerinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onlara hitâben:

دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا

“Ona ili meyin. Çünkü alacaklının söz hakkı vardır.” [345] buyurmuştur.

Alacaklı ile borçlu arasında münâzaa çıktığı zaman, aracılara yakışan, daha ziyâde borçluyu kayırmaya çalışmaktır. Çünkü veren varlıktan verdi, alan da ihtiyâcı için aldı. Alım satımlarda da dâima müşteri tarafını kayırmalı. Çünkü satan kârı için satıyor; alan ihtiyâcı için alıyor. En güzel yol budur. Ancak borçlu haksızlığa kaçarsa, o zaman borçluyu bu vartaya düşmekten korumak ve kendisini ikaz etmek lâzımdır:

Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

“Zâlim de olsa, mazlûm da olsa, dîn karde ine yardım et.” buyurmuştur. Mazlûma yardım belli, zâlime yardım nasıl olur? dediklerinde:

“Zâlimi zulmünden alıkoymak, ona yardımdır.” [346] buyurdu.

Beşinci Haslet; Yapılan ticârî muâhedeyi bozmak için mürâcaat edeni reddetmemeli. Çünkü aldanmış veyâ pişmân olmuştur. Başkasının zararlanmasına sebeb olmayı kabul etmek doğru olmaz; derhâl alış-verişi iptâl etmelidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem:

مَنْ أَقَالَ نَادِمًا صَفْقَتَهُ أَقَالَ اللّٰهُ عَثْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Pi man olandan muâhedeyi kaldıran kimsenin, kıyâmet gününde Allahü Teâlâ sürçmelerini kaldırır.” [347] buyurmuştur.

Altıncı Haslet; Para bulamazlarsa hiç almamayı niyet ederek yoksullara veresiye vermek. Selef-i sâlihîn tüccarlarının iki defteri bulunur; birisine hüviyeti meçhûl fakirler yazılırdı. Fakir, gördüğü bâzı şeylere heves eder ve fakat parasının olmadığını söylerdi. Esnâf istediğini verir ve: “Paran olduğu zaman ödersin.” diyerek hüviyyeti meçhûl olan deftere kaydederdi. Fakat bu da gereği gibi bir fazîlet sayılmazdı. Asıl fazîlet, fakirin istediğini kendisine verip, deftere hiç yazmayan ve: “Bunun için hiç üzülme, eline para geçerse ödersin, geçmezse helâl olsun.” diyenlerdedir. Hâsılı uzun sözün kısası ticaret, mihenkdir. Kişinin dîni, verâı bununla ölçülür. Bu hususta şâirin biri:

“Ki inin yırtık cübbe ve topuğa inmeyen kısa gömlek giymesi veyâ alnındaki secde izi seni aldatmasın. Parayı kendisine göster, azgınlık veyâ verâını oradan anlarsın.” demiştir.

Bunun için: “Bir adamdan; muhîtinde komşuları, yolculukta arkadaşları, çarşıda tüccarları memnûniyet izhâr ederlerse, onun iyiliğinden şüphe etmeyin.” denilmiştir.

Hz. Ömer (r.a.), huzûrunda şâhitlik eden bir adama: “Seni iyi bilen bir kişi getir.” dedi. Adam birisini getirdi. Hz. Ömer (r.a.):

- “Bu adam nasıldır?” Adam:
- “İyi bir zâttır.” Hz. Ömer:
- “Komşusu musunuz?” Adam:
- “Hayır.” Hz. Ömer:
- “Beraber yolculuk ettiniz mi?” Adam:
- “Hayır.” Hz Ömer:
- “Kendisiyle alış-veriş ettiniz mi?” Adam:
- “Hayır.” Hz Ömer:
- “Zannedersem, sen bu adamın câmide Kur’ân okunurken, başını salladığını gördün.” Adam:
- “Evet. Yâ Ömer. Benim gördüğüm bu.” deyince Hz. Ömer:
- “Sen git, bu adam hakkında bir şey bilemezsin.” dedi. Bilâhare şâhide dönerek:
- “Git de, tezkiye için, seni bilen birisini getir.” buyurdu.

Taberânî, Ebû Umâme (r.a.)den; Beyhakî Câbir (r.a.)den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir. Yalnız **“Harâmun”** yerine **“Riben”** yazılıdır.

Hemedanlı olup Rey şehrinin kadısı idi. Sikadandır. 131 Hicride Rey’de vefât

etmiştir.

Kureyş kabîlesindendir. Hâfız ve sikadır. Kurraların efendilerindendir. Yetmiş küsur yaşında iken 130 Hicri târihinde vefât etmiştir.

Tirmizî ve Hâkim **"Nevâdir"**de Ubeydullah b. Hasan yolu ile Ebû Ya'la Hüseyin b. Ali (r.a.)den rivâyet ettiler.

Buhârî, Câbir (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Taberânî, İbn Abbâs (r.a.)dan rivâyet etti, râvileri sikadandır.

İkinci lafız ile Müslim, Ebü'l-Yüsr, Ka'b b. Amr (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Mes'ûd el-Ensârî (r.a.)den; benzerini Buhârî ile Müslim, Hüzeyfe (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce, Büreyde (r.a.)den; Ahmed ile Hâkim de rivâyet ettiler ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir, dediler.

İbn Mâce, Enes (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Kâ'b b. Mâlik (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce, Ebû Hüreyre (r.a.)den "İsnâd-i hasen" ile rivâyet etmiştir. Yalnız sonundaki ilâve yoktur. Sahîh olduğunu söyleyen Hâkim ve İbn Hibbân da İbn Ömer (r.a.) ve Hz. Aişe (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed, Aişe (r.a.)den rivâyet etti. Başka rivâyet yolları da vardır.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Enes (r.a.)den rivâyet etmişindir.

Ebû Dâvûd ve Hâkim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet ettiler. Hâkim, Müslim'in şartlarına göre, sahihtir, dedi.

BEŞİNCİ BAB:
TÜCCARIN DÎNİNİ KORUMASI

Tüccarın dünya meşgalesi, âhiretini kendisine unutturmamalıdır. Böyle olanların ömrü boşa gitmiş ve kârı zarara dönmüştür. Zîra dünyalık için yaptığı kâr, âhiret zararını karşılayamaz. Ebedî olan âhiret hayâtını satıp, fâni olan dünya hayâtını satın almış olur. Akıllı insana yakışan, asıl sermâyesi olan dînini ve dînî kazancını koruyarak, kendisine acımaktır. Seleften birisi şöyle anlatıyor: Aklı başında olan için en kıymetli madde, peşin olarak muhtaç olduğu şeydir. Peşin olarak en ziyâde muhtaç olduğu şey de gelecekte ve netîce itibâriyle kendisine faydalı olan ve kendisinin övülmesine yarayan şeylerdir.

Muâz b. Cebel (r.a.), öğüdünde şöyle diyor: "Dünyalığa ihtiyâcın var. Fakat âhirete daha çok muhtaçsın. Âhiret ihtiyâcını dünyalığın üzerine tercih et. Bu sâyede dünya işlerin de düzene girer." Allahü Teâlâ:

وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا

"Dünyadan da nasîbini unutma." (Kasas sûresi, 28/77) buyurmuştur. (İmâm Gazâlî'ye göre bu âyet-i kerîme'nin mânâsı şöyledir): "Dünyada, dünyadan âhiret için ayrılan hisseni unutma." Zîra "Dünya, âhiretin tarlasıdır." Hasenât, dünyada kazanılır. Tüccarın dînini koruması ve dînine acıması, ticarette yedi şeye riâyetle mümkündür:

Birincisi; Ticarete başlarken sağlam îtikad ve iyi niyet sahibi olmak. Meselâ helâl kazanç sâyesinde dilencilikten ve insanlara muhtaç olmaktan korunmak, kazancı ile dînini kuvvetlendirmek ve çoluk çocuğunun geçimini sağlamaya niyet etmek lâzımdır ki, bu sâyede mücâhidlerden olabilsin.

Ayrıca Müslümanlara faydalı olmaya niyet etmeli ve kendisi için sevdiğini başkaları için de sevmelidir. Yukarıda da anlattığımız gibi, adâlet ve ihsân yoluna girmeye niyet etmelidir. Çarşı ve pazarda gördüğü kusurları düzeltmeye niyet etmelidir.

İşte bu niyetler ile ticarete başladığı zaman, âhiret yoluna girmiş olur. Eğer bu alış-verişte kâr ederse, o da dünyalığı olur. Şâyet kâr edemezse, âhiretini kazanmış olur.

İkincisi; Ticaret veyâ sanatında farz-ı kifâyelerden olan bir vecîbeyi yerine getirmeye niyet etmelidir. Ticaret ve sanat, farz-ı kifâyelerdendir. Çünkü bunlar ihmâl edilirse, geçim olmaz. İnsanlar açlığından ve ihtiyacından ölürler. Dünya

nizâmı karşılıklı yardımlaşma ve vazîfe taksimi ile mümkündür. Eğer herkes aynı işi yaparsa, diğer işler yapılmadığı için, hayât felce uğrar. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

اِخْتِلَافُ أُمَّتِي رَحْمَةٌ

"Ümmetimin ihtilâfi rahmettir." [348] sözünü, bu mânâya hamledenler bile olmuştur. Yâni her işte olduğu gibi, ticaret ve sanatta da her birinin iş bölümü yaparak ayrı cihetlerden işi ele almaları bir rahmettir, demek oıur.

Sanatların kısm-ı âzamı mühim olmakla beraber, bâzıları süs ve ziynet kabîlinden olduğu için, zarûrî değildir. Bunun için sanatın mühimlerini tercih ederek, Müslümanlara yarayışlı olanları ile meşgul olunması daha uygundur. Nakışçılık, boyacılık, lüzûmsuz inşaatçılık ve yalnız dünyayı süsleyici şeyler ile uğraşmamalıdır. Dîn erbâbı bu gibi şeylerle uğraşmayı hoş karşılamaz. Çalgı ve benzeri yasak olan âletleri imâl etmekten kaçınmak, zulümden kaçınmak demektir. Erkeklere atlas elbise dikmek, altın ve gümüşten eyer işlemek, yine erkeklere altın yüzük yapmak günâhtır ve bunlardan ücret almak haramdır. Her ne kadar biz (Şâfiîler) ziynet eşyâlannda zekâtı farz görmüyorsak da, erkeklerin kullandıkları altın ve ipek gibi şeylerde gerekli gördük.[349] Çünkü altın ve ipeğin, ziynet olarak erkekte bulunması haramdır. Yalnız kadınlar için ziynet olması haramlıktan kendini kurtarmaz. Ta ki kadın için yapıldığı kasdedilmedikçe.

Yukarıda yiyecek maddesiyle kefen satmanın mekruh olduğunu anlatmıştık. Çünkü bu alış-veriş, insanların acıkmasını ve ölmesini beklemek demektir. Kasaplık da mekruhtur. Çünkü kasaplık, kalp katılığını tevlîd eder. Kan alıcılık ve çöpçülük mekruh işlerdendir Çünkü bunlarda dâima pislikle karşılaşmak yardır. Dibâğat ve benzeri işler de aynı hükümdedir. **İbn Şîrîn** dellallığı; **Katâde** ise dellallıktan alınan ücreti mekruh saymıştır. Her halde bunların dellallığı mekruh görmeleri, dellalın (tezgâhtar) malı fazla överek yalana kaçması ve sarfettiği enerjinin takdîr edilmemesi sebeplerine müsteniddir. Bâzen az ve bâzen çok konuşur. Hâlbuki âdeten bu yönden ücret değişmez. Ücret, satılan malın değeri ile değişir ki bu, bir nevi zulümdür. Hakkı, emeğine göre ücret almasıdır.

Canlı hayvan alım-satımı da mekruh sayılmıştır. Çünkü müşteri, bunlar hakkında mukadder olan ölümden hoşlanmaz. Bunun için Araplar: "Bir canlı sat, iki ölü al." derler.

Hasan ve **İbn Şîrîn** gibi zâtlar, sarraflığı da mekruh görmüşlerdir. Çünkü burada ribânın inceliklerinden korunmak zordur. Aynı zamanda sarraflıkta zâtî bakımdan pek de lüzûmlu olmayan incelikleri aramak var. Hâlbuki maksud olan onun revaçta olup olmadığını aramaktır. Esâsen sarrafın para kazanabilmesi, başkalarının bu husustaki incelikleri bilmemelerinden doğar. Bunun için ne kadar ihtiyâtlı davransa da haramdan ve şüphelerden selâmet bulması pek zordur. Sarrafların altın ve gümüş yapmaları mekruhtur. Ancak paralar şüpheli ise o zaman bozar ve diğer maddelerde kullanılır. Ahmed b. Hanbel bu hususta Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve ashâbından nehiy vârid olduğunu[350] ve kendisinin de bunu hoş karşılamadığını söylemiştir. Altın para ile gümüş para alır, sonra gümüş para ile külçe altın alır ve daha sonra altını istediği yerde kullanır. Bu sûretle ribâdan kurtarmış olur.

Manifaturacılığı hoş gördüler. Hattâ **Saîd İbn Müseyyeb**: "Yemin karışmayan manifatura ticareti kadar hoşuma giden hiç bir ticaret yok." demiştir. Nitekim hadîste:

خَيْرُ تِجَارَتِكُمُ الْبَزُّ، وَخَيْرُ صِنَاعَتِكُمُ الْخَرْزُ

"Ticaretinizin en hayırlısı bezzazlık (kuma ve elbise ticareti), sanatınızın en güzeli de dikicilik (terzilik)tir." [351] buyurulmuştur. Diğer hadîste:

لَوِ اتَّجَرَ أَهْلُ الْجَنَّةِ لَاتَّجَرُوا فِي الْبَزِّ، وَلَوْ اِتَّجَرَ أَهْلُ النَّارِ

لَاتَّجَرُوا فِي الصَّرْفِ

"Cennet ehli ticaret etse manifaturacılık, cehennem halkı da alı -veri yapsa sarraflık yaparlardı." [352] buyurulmuştur.

Selef ekseriyetle şu on sanatı tercih ederlerdi:

1- Dikicilik,

2- Ticaret,

3- Nakliyecilik,

4- Terzilik ve ayakkabıcılık,

5- Elbise temizleyiciliği,

6- Nalincilik,

7- Demircilik,

8- Eğiricilik,

9- Avcılık,

10- Kitapcılık (muharrirlik).

Abdülvehhab el-Varak[353] diyor ki:

“Ahmed b. Hanbel bana:

- “Hangi sanatla iştigal ediyorsun?” diye sordu. Ben:

- “Hattatım, kitap yazarım.” dedim. **Ahmed b. Hanbel**:

- “Çok güzel sanat ve helâl kazanç. Eğer ben de bir sanata intisâb etseydim, bu sanatı tercîh ederdim.” dedi ve devamla: “Kâğıdın kenarlarına dış taraflarına yazma.” diye öğüt verdi. (Çünkü buralara yazılan yazılar zâyi olur.)”

Dört sanat sahibi insanlar arasında hafif meşrep diye tanınmıştır. Bunlar: Çulhacılar, pamuk satıcıları, iyciler ve çocuk terbiyecileridir. Çünkü bunların ilk üçü ekseriyetle kadınlar ile alış-veriş eder. Sonuncusu da çocuklarla meşgul olur. Akıllı insanlar arasında bulunmak aklı çoğalttığı gibi, aklı az olanların arasında bulunmak da aklı azaltır.

Mücâhidden şöyle rivâyet olunmuştur: Meryem aleyhisselâm,[354] İsâ aleyhisselâmı aramaya çıkmıştı. Yol üzerinde bulunan bir çulhacıdan gideceği istikameti sordu. O da yanlış yol gösterdi ve Meryem aleyhisselâm şaşırdı. Bunun üzerine onlara bedduâ ederek: “Allahım, bunların kazancından bereketi kaldır ve bunları yoksul olarak öldür. İnsanlar nazarında hakir olsunlar.” dedi ve bu duâsı kabul oldu.

İbâdet ve farz-ı kifâye kabîlinden olan cenâze yıkamak, defnetmek, ezân okumak, terâvih kıldırmak, Kur’ân ve fıkıh öğretmek gibi hususlarda her ne kadar ücret almak sahih ise de selef, bunlardan ücret almayı kerîh görmüştür. Çünkü bunların hakkı, bunlardan para almayıp, bunları âhiret sermâyesine ayırmaktır. Ücret almak ise âdeta dünyalığı âhiret üzerine tercîh etmek gibidir. Bu bakımdan hoş değildir.

Üçüncüsü; Dünya pazarı âhiret pazarına mâni olmamalıdır. Âhiret pazarı câmilerdir. Nitekim Allahü Teâlâ:

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَإِقَامِ الصَّلٰوةِ

وَإِيتَاءِ الزَّكٰوةِ

“Öyle adamlar var ki, kazanç ve alış-veriş onları Allah’ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz.” (Nûr sûresi, 24/37) buyurmuştur. Lâyık olan, çarşıya çıkmadan evvel, ilk vaktini âhiret için ayırmalı, câmilere gidip zikrini yapmalıdır. Nitekim **Hz. Ömer** (r.a.) tüccarlara: “Günün ilk vaktini âhiretiniz için ayırın, sonrasında da dünyalık için çalışın.”

demiştir. Selefin iyileri günün ilk ve son vaktinde âhiret için çalışırlardı. Ortasını da dünyalık için ayırırlardı. Hattâ sokakta sabahleyin keşkül ve kelle satanlar, ancak çocuklar ve gayr-i müslimlerdi. Müslümanların büyükleri camilerde bulunurdu. Haberde:

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ إِذَا صَعِدَتْ بِصَحِيفَةِ الْعَبْدِ وَفِيهَا فِي أَوَّلِ النَّهَارِ

وَفِي آخِرِهِ ذِكْرُ اللهِ وَخَيْرٌ كَفَّرَ اللهُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا مِنْ سَيِّئِ الْأَعْمَالِ

“Melekler, kulun (amel) sahifesini Allah’a arzettikleri zaman, eğer günün ilk ve son vakitleri zikir ve hayır ile geçmi se aradaki kötülüklerini Allah bağı lar.” diye vârid olmuştur.[355] Yine haberde:

تَلْتَقِي مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عِنْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ وَعِنْدَ صَلَاةِ

الْعَصْرِ، فَيَقُولُ اللهُ تَعَالَى وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ: كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي؟

فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَجِئْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ،

فَيَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ

“(Nöbeti devir ve teslim almak için) gece ve gündüz melekleri sabah ve ikindi vakitlerinde kar ıla ırlar. Allahü Teâlâ onlardan daha iyi bildiği halde ‘Kullarımı ne halde bıraktınız?” diye onlardan sorar. Melekler: “Namaz kılarlarken ayrıldık, namaz kılarlarken bulduk.” derler. Allahü Teâlâ: “ âhid olun, onları ben mağfiret ettim.” buyurur.” [356] diye vârid olmuştur.

Sonra öğle ve ikindi ezanlarını duyunca her işini bırakıp vakit kaybetmeden hemen namaza gitmelidir. Çünkü imâm ile ilk tekbîrde alacağı mükâfatı, içindeki bütün varlığı ile dünya kendisine kazandıramaz. Cemâati terk etmek, bâzı âlimlere göre Allah’a isyân etmek demektir.

Selef-i sâlihîn, ezân vaktinde câmilere çekilir, çarşı ve pazarları çocuklara ve gayr-i müslimlere terk ederler ve dükkânları beklemeleri için onlara ücret verirlerdi. Çocuklar ve gayr-i müslimler de bu sâyede geçinirlerdi. Allahü Teâlâ’nın:

لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ

“Öyle erkekler ki, kâr ve alış-veriş onları Allah’ın zikrinden alıkoymaz.” (Nûr sûresi, 24/37) âyet-i celîlesinin tefsîrinde, bu adamlar demircilik ve dikicilik gibi işlerle uğraşırlardı. Birisi çekici kaldırırken ezânı duysa veyâ “biz”e iplik geçirirken ezân okunsa hemen çekici ve “biz”i yerine koyar ve namaza giderlerdi, denilmiştir.

Dördüncüsü; İbâdet için, yalnız bu kadarı ile de yetinmemeli, dükkânında ve işinde bulunduğu müddetçe Allah’ı hatırından çıkarmamalıdır. Dâima onu zikretmeli, tesbih ve tehlîle devam etmelidir. Gâfiller arasında zikir, daha makbuldür. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ذَاكِرُ اللهِ فِي الْغَافِلِينَ كَالْمُقَاتِلِ خَلْفَ الْفَارِّينَ وَكَالْحَيِّ

بَيْنَ الْأَمْوَاتِ

“Gâfiller arasında Allah’ı ananla, kaçanların ardında vuru an, ölüler arasında diri gibidir.” Diğer bir ifâde ile “Kurular arasında ya ağaç gibidir.” buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ دَخَلَ السُّوقَ، فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ

الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ، بِيَدِهِ

الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ

“Her kim çar ı pazarda: “Allah’tan ba ka ibâdete lâyık kimse yoktur. O, birdir, ortağı ve benzeri yoktur. Mülk O’nun, hamd O’na mahsûstur. Öldürür, diriltir. Kendisi diridir ölmez. Hayır O’nun elindedir. O, her eye kadirdir” derse, kendisi için bir milyon hasene yazılır.” [357] buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer, Salim b. Abdullah, Muhammed b. Vâsi ve benzeri zevat, bu fazîleti ihraz için çarşıya çıkar ve bu duaya devam ederlerdi.

Hasan şöyle anlatıyor: “Sokakta Allah’ı zikreden, kıyamet günü ay gibi ziyası, güneş gibi delîli olduğu hâlde Allah’ın huzûruna getirilir. Sokakta istiğfar edenin, sokaktaki insanlar sayısınca günâhları bağışlanır.”

Hz. Ömer (r.a.) sokağa çıktığı zaman: “Allahım, küfürden, fısktan ve bu çarşının kötülüklerinden sana sığınırım. Allahım, yalan yere yemin etmekten ve bizi zarara sokacak alış-verişten sana sığınırım.” derdi.

Ebû Cafer el-Fer’ânî şöyle anlatıyor: “Cüneyd’in meclisinde otururken söz,

kendilerini sofulara benzetenlere geldi. Bunlar câmilerde otururlar ancak gerekli nefis mürâkabesini yapmazlar. Bununla beraber câmilerde oturmayıp çarşı ve pazarda gezenleri ayıplayan bir zümreye, intikal etti. Bunun üzerine **Cüneyd**: “Ben sokaklarda dolaşan öyle adam bilirim ki, günde üçyüz rekât namaz kılar ve otuzbin tesbih çeker.” dedi. Cüneyd’in bu sözünden bu adamın, kendisi olduğunu anladım. Çünkü büyük adamlar, zarûret hâsıl olmadıkça kendilerini takdim etmezler.”

Dünyalık için olmayıp, geçim için alış-veriş edenler böyledir. Âhirete yardımı olsun diye dünyalık peşinde olan, nasıl olur da âhiret kazancını ihmâl eder. İbâdet için çarşı, câmi ve ev, hepsi birdir. Kurtuluş takva iledir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ

“Nerede olursan ol, Allah’tan kork.” [358] buyurmuştur. Nerede olursan ol, ne hâl üzerinde bulunursan bulun, dindâr olanların takvâ vazifesi sona ermez. Geçimlerinde ve yaşayışlarında dâima takvâ üzere bulunurlar. Çünkü kâr ve kazançlarını orada bulurlar. Bunun için: “Allah’ı ve âhireti seven yaşar, dünyayı seven şaşar. Ahmak, günlerini boşa geçirir, akıllı olanlar kendi nefsinin kusurlarını araştırır.” denmiştir.

Beşincisi; Çarşı pazara, kâr ve kazanca fazla düşkün olmamalıdır. Yâni çarşıya ilk girip son çıkanlardan olmamalı ve deniz aşırı ticaret seferlerine gitmemelidir. Bunların ikisi de makbul değildir. Denildi ki: “Ticaret için deniz seferine çıkan, rızkı aramanın son haddine ulaşmıştır.” Haberde:

لَا يُرْكَبُ الْبَحْرُ إِلَّا لِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ أَوْ غَزْوٍ

“Deniz seferine ancak hac, umre veyâ cihâd için çıkılır.” [359] buyurulmuştur.

Abdullah b. Amr b. As (r.a.): “Çarşıya ilk girip, son çıkanlardan olma. Zîra bu vakitler şeytanın yumurtlayıp civciv çıkardığı vakitlerdir. (Yâni şeytanın oyuncağı olursun.)” demiştir. **Muâz b. Cebel** ve Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, iblis, evlatlarından olan Zelembur’e: “Bütün mâiyetin ile çarşıya çık. Yalanı, yalan yere yemini, hîle, hıyânet ile aldatmayı oradakilere süslü göstermeye çalış ve ilk girip son çıkan ile beraber bulun.” der. Nitekim haberde:

شَرُّ الْبِقَاعِ الْأَسْوَاقُ، وَشَرُّ أَهْلِهَا أَوَّلُهُمْ دُخُولاً، وَآخِرُهُمْ خُرُوجًا

"Durulacak yerlerin en kötüsü sokak ve çar ılardır. Buradakilerin en kötüleri de ilk girip, son çıkanlardır." [360] diye vârid olmuştur. Çarşıda bulunacağı müddet, kifâyet miktarı kazancını sağlayacağı kadar zamandır. Yetecek kadar kazancını temîn eden çarşıyı terk edip, âhiret kazancı ile meşgul olmalıdır. Selef-i sâlihîn böyle yaparlardı. Hattâ bâzıları bir danik dirhemin altıda biri kadar, yâni cüzî bir miktar kazanç elde ettiler mi, onunla yetinir ve geri dönerlerdi. **Hammad b. Seleme**, kadın başörtüleri satardı. İki keçiboynuzu çekirdeği ağırlığında kâr ettiği zaman, sepetini toplar ve evine giderdi. **İbrâhim b. Beşşâr** anlatıyor: Bir gün İbrâhim b. Edhem'e:

- "Bugün, inşâatçılara toprak taşıyacağım." dedim. İbrâhim:

- "Sen hem tâlip, hem de matlupsun. Seni arayanın elinden kurtaramazsın. Aradığın yetecek miktar olsun, fazlasına boşver. Nice harîslerin mahrûm ve nice zayıfların merzûk olduklarını görmüyor musun?" dedi. Ben de:

- "Bakkalda bir dirheme yakın param var." dedim. İbrâhim:

- "O hâlde daha ne istiyorsun?" dedi.

Onlardan bâzıları öğleye, bazıları ikindiye kadar ve bâzıları da haftanın yalnız bir veyâ iki günü çalışır ve bununla geçinip giderlerdi.

Altıncısı; Yalnız haramdan kaçınmakla yetinmemeli, şüpheli şeylerden de sakınmalıdır. Verilen ruhsat fetvâlarına iltifât etmemeli, belki kalbine danışmalı, kalbinin mutmain olmadığı yerlere yaklaşmamalıdır. Şüpheli bir mal geldiği zaman, aslını sorup öğrenmeden almamalıdır. Aksi takdirde yediği şüpheli olur.

Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir miktar süt gelmişti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مِنْ أَيْنَ لَكُمْ هٰذَا؟ فَقَالُوا: مِنَ الشَّاةِ، فَقَالَ: وَمِنْ أَيْنَ لَكُمْ

هٰذِهِ الشَّاةُ؟ فَقِيلَ: مِنْ مَوْضِعِ كَذَا، فَشَرِبَ مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّا

مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ لَا نَأْكُلَ إِلَّا طَيِّبًا وَلَا نَعْمَلَ إِلَّا صَالِحًا

- *"Bu sütü nereden aldınız?"* diye sordu. Onlar:

- "Koyundan." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Ya koyunu nereden aldınız?"* buyurdu. Onlar:

- "Falan yerden aldık." dediler. Bunun üzerine (sütün helâlliğine kani olduğundan) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sütü içti:

- *"Biz Peygamberler zümresi, helâl ve temiz olanı yemek ve sâlih amel i lemekle emrolunduk."* [361] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ فَقَالَ:
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

"Allahü Teâlâ, Rasûllerine neyi emretti ise mü'minlere de onu emretti ve **"Ey îman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin helâl ve temizinden yiyin."** (Bakara sûresi, 2/172) *buyurdu."* [362] dedi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisine takdim edilen şeyin aslından ve aslının aslından, yâni önce sütten, sonra sütün alındığı koyundan sordu; daha ilerisine geçmedi. Çünkü daha evveliyâtını incelemek zordur. İnşâallah, hemen bu bahsin akabinde gelecek olan **"Helâl ve Haram Kitâbı"**nda bu gibi soruşturmanın nelerde vâcip olduğunu anlatacağız. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), her gelenden sormazdı. Tüccara vâcip olan, alış-veriş ettiği kimselerin vaziyetine bakmaktır. Zulüm, hıyânet, sirkat ve ribâ gibi şeyleri yapmakla tanınmış olan kimselerle ve hattâ yardımcıları ile de alış-veriş etmemelidir. Çünkü bunlarla alış-veriş etmek, bunlara yardım sayılır.

Bir kişi bir kale duvarının inşâatını üzerine almıştı. Her ne kadar kale inşâatı, Müslümanların üzerine farz ise de, kaleyi inşâ ettiren zâlimlerden olduğu için, müteahhidin kalbine şüphe düştü ve meseleyi **Süfyân-ı Sevrî**'den sordu. Süfyân-ı Sevrî:

- "Az da olsa zâlimlere yardımcı olma." dedi. Ben de:

- "Bu, Allah için bir iştir." dedim. Süfyân:

- "Evet haklısın. Fakat sen en azından paranı alabilmek için bu zâlimin ömrüne duâ edersin ve bu sebeple Allah'a âsî olanın yaşamasını istersin. Hâlbuki haberde:

مَنْ دَعَا لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصَى اللهُ فِي أَرْضِهِ

"Zâlime ya aması için duâ eden, yeryüzünde Allah'a isyan edilmesini sevmi olur." [363] diye vârid olmuştur." dedi.

Diğer hadîste:

إِنَّ اللهَ لَيَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ

“Fâsık övüldüğü zaman, Allahü Teâlâ gazablanır.” [364] diye vârid olmuştur. Başka bir hadîste:

مَنْ أَكْرَمَ فَاسِقًا فَقَدْ أَعَانَ عَلٰى هَدْمِ الْإِسْلَامِ

“Fâsık olan kimseye ikrâm eden, İslâmiyet’in yıkılmasına yardım etmi olur.” [365] buyurulmuştur.

Süfyân-ı Sevrî, Mehdî’nin yanına girdi. Mehdî, elinde bir beyaz kâğıt bekliyordu. Süfyân’a:

- “Dividini ver, şuraya bir şey yazayım.” dedi. Süfyân:

- “Yazacağını söyle. Kötü bir şey değilse, veririm.” dedi.

Âmirlerden biri yanında mevkûf bulunan bir âlime: “Mühürü ver de şu yazıyı mühürleyeyim.” deyince âlim: “Önce yazıyı ver bakayım, kötü bir şey yazılmamışsa, o zaman mührü veririm.” dedi.

İşte onlar bu şekilde zâlime yardımdan sakınırlardı. Onlarla ticârî muâmele, onlara yapılacak yardımın en büyüğü olacağından dindar olanlar mümkün olduğu kadar bunlardan kaçınmalıdır.

Hülâsa: Ticârî muamelede insanları ikiye ayırmalı ve muâmele ettikleri kimseler, etmediklerinden az olmalıdır. Adamın birisi: “Bir zaman gelecek adam çarşıya girip “Kiminle alış-veriş edeyim?” diye sorduğu zaman, “Kiminle istersen onunla alış-veriş et.” derler. Bir zaman yine sorar; “Falanca ve filanca ile alış-veriş etme. Başka kim olursa olsun alış-veriş et.” Bir zaman daha gelir ki, “Falanca ile filancadan başka kimse ile alış-veriş etme.” denir. Korkarım ki, o falanca ile filanın bulunamayacağı bir zaman da gelir.” dedi. Belki de onun korktuğu zaman gelmiştir. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn.

Yedincisi; Lâyık olan, alış-veriş ettiği herkes ile bütün ticârî muâmelelerini mürâkabe etmelidir. Çünkü kendisi mürâkabe edilmektedir ve hesaba çekilecektir. Hesap ve ikab günü niçin ve neden dolayı yaptı diye her iş ve sözü ile alâkalı suâllerin cevaplarını şimdiden hazırlamalıdır. Denildi ki; kıyâmet günü her esnâf, alış-veriş ettiği her şahıs için ayrı ayrı hesap verecek ve hepsi ile karşılaşıp hesaplaşacaktır.

Zâtın biri şöyle anlatıyor: “Ölen bit tüccarı rüyâmda gördüm. Ne hâlde olduğunu kendisinden sorduğum zaman, “Allahü Teâlâ elli bin sayfalık bir defter önüme serdi.” dedi. Ben de: “Bunlar günâh defteri mi?” dedim. Tüccar: “Hayır dünyada alış-veriş ettiğim insanların defteri. Her insan için ayrı bir sayfa tanzîm edilmiş. Bütün alış-verişleri orada mevcut, onların muhâsebesini yapacağız.”” demiştir.

İşte şu anlattıklarımız, alış-veriş edenlerin ticârî muâmelâtta riâyet edecekleri adâlet, ihsân ve dînine şefkat usûlleridir. Yalnız adâlet ile yetinip iktifâ ederse sâlihlerden; ihsânı da buna eklerse, mukarreblerden; bununla beraber Beşinci Bâb'da anlatıldığı üzere dînî vazifelerini de yerine getirirse, sıddîklardan olur. Doğrusunu Allah bilir.

Allah'a hamd olsun ki, O'nun lütf u keremiyle **"Kesb ve Maişet Kitâbı"** burada sona erdi.

İlim bahsinde geçmiştir.

Hanefilerde, ister kadında ister erkekte olsun, altın ve gümüş zekât nisâbında hesâba katılır. Şâfiîlerde, kadınlarda bulunan altınlardan -diğer kıymetli taşlar gibi- zekât verilmez.

Bu husûstaki hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim; Alkame yolu ile rivâyet etmişlerdir.

"Firdevs" sahibi, Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî. **"Müsned-i Firdevs"**inde Ebû Said (r.a.) den; birinci şartını Ebû Ya'la ve Ukaylî **"Zuafâ"**de Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) den rivâyet etmişlerdir.

Abdülhakem'in oğludur. Bağdâdlıdır. Sikadandır. Hicrî 50 yılında ölmüştür.

Şâfiîlere (Eş'arîlere) göre kadından Peygamber olabilir. Bunun için Meryem'e "aleyhisselâm" demiştir. Hanefilerde kadından peygamber olmaz.

Ebû Ya'lâ, Enes (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Ezkâr bahsinde geçmiştir. Bakınız; C. 1. Sf: 858.

Tirmizî, Ebû Zer (r.a.)den rivâyet etti ve sahihtir, dedi.

Ebû Dâvûd, Abdullah b. Ömer (r.a.)den, munkati olarak rivâyet etmiştir.

Ebû Naim **"Hürmeti'l-Mesâcid"**de İbn Abbâs (r.a.)dan buna benzer bir ifâde ile rivâyet etmiştir.

Taberânî, Ümmü Abdullah (r.a.) dan rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ **"Kitâbu's-Samt"**de Hasan'ın sözünden rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünyâ **"Kitâbu's-Samt"**de, İbn Adiy **"El-Kâmil"**de, Ebû Ya'lâ ve Beyhakî **"Şuâbü'l-Îman"**da Enes (r.a.) den rivâyet etmişlerdir.

İbn Adiy, Aişe (r.a.)den, Taberânî **"Evsât"**ında, Ebû Naim **"Hilye"**de Abdullah bYüsr (r.a.)den rivâyet ettiler.

RUB‘U’L-ÂDÂT
DÖRDÜNCÜ KİTAB

HELÂL VE HARAM KİTABI
(KİTÂBÜ’L-HELÂL VE’L-HARAM)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur (O'na hamd ederim). O Allah ki, inşanı kuru balçıktan ve en güzel sûrette yarattı. Sonra da ilk gıdasını, kan ile pislik arasından çıkan, temiz süt ile temîn etti. Daha sonra, temiz ve çeşitli gıdalarla onu besledi. Zayıflık ve düşüklükten korudu. Bundan sonra da düşmanı olan şehvetini, helâl kazanca mecbûr tutmakla, istediği gibi sağa sola saldırmaktan alıkoymak sûretiyle onu kahr galebesine aldı. Bu sûretle de, kanın cereyanı gibi, insana nüfûz eden ve insanı sapıtmak için paçaları sıvayan şeytanın askerini hezîmete uğrattı. Helâl nafakanın kuvvet ve galebesi onun hareket ve cereyan yollarını daralttı. Çünkü şeytanı damarların içlerine kadar nüfûz ettiren şehvet, helâl zincirine vurulduğu için, şeytân da yardımcısız, perîşan ve rezîl olarak ortada kaldı.

Salât ve selâm, insanları sapıklıktan hidâyete ulaştıran Hazret-i Muhammed (s.a.v.)'e ve O'nun âline ve ashâbına olsun.

Bundan sonra (bilmiş ol ki), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ

"Helâl nafaka temîni her Müslüman üzerine farzdır." [366] buyurmuştur. Hadîsi, İbn Mes'ûd (r.a.) rivâyet etmiştir. Bu, helâl nafaka temîni akılların anlamakta en çok isyan ettiği ve âzalara en ağır gelen bir farîza olduğu için ilim ve amel, yâni bilip tatbik etmek bakımından tamamen kayboldu. Bu helâl ilmindeki incelikler onun tatbikinin yok olmasına sebeb oldu. Zîra bâzı câhil âlimler artık bu zamanda helâlin ortadan kalktığını, helâli bulmak şöyle dursun, ona giden yolun bile kaybolduğunu, helâl olarak akar sular ile meralarda biten otlardan başka bir şey kalmadığını, diğerlerini ise saldırgan ellerin kirlettiğini ve bozuk muâmelelerin çürüttüğünü zannettiler. Yalnız su ve ot ile geçim olamayacağına göre, haramda müsâmahadan başka bir çâre görmemişler, dînin bu kutbunu kökünden atmış ve helâl ile haram arasında bir fark gözetmemiş oldular.

Bu, hakikatten çok uzak bir görüştür. Çünkü helâller açık, haramlar da meydandadır. Ayrıca bunların arasında bâzı şüpheli şeyler vardır. Hâl ve vaziyet ne kadar değişirse değişsin, bu üçü (Helâl, haram ve şüpheliler) birbirinden ayrılmaz. Vaktâ ki bu hâl, dîne zararı, halka kötülüğü dokunan bir bid'at oldu ise tahkik ve tafsil sûretiyle helâl, haram ve şüpheli şeyleri birbirinden ayırt ederek, bu fâsid görüşün yüzünden perdeyi kaldırmak vâcip olmuştur. Darlık ve

zarûret, bu hakikati ortaya koymaya mâni olamaz. Biz bunu yedi babta îzâh edeceğiz:

C. 1. Sf: 614'de Zekât bahsinde geçti. Orada "Alâ külli müslimin" kaydı yoktur. Bu ziyâde ile hadîsi, Taberânî **"Evsat"**ında Enes (r.a.) den rivâyet etmiştir.

BİRİNCİ BAB:

HELÂLİN FAZÎLETİ VE HARAMIN KÖTÜLÜĞÜ

Bu Husustaki Âyetler:

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

"Helâl ve temiz nafaka yiyin. Ve sâlih ameller işleyin." (Mü'minûn sûresi, 23/51) Allahü Teâlâ âyet-i celîlede sâlih amelden evvel, helâl nafaka yemeyi emretmiştir.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

"Mallarınızı aranızda bâtıl (sebeplerle) **yemeyin."** (Bakara sûresi, 2/188)

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا

"Onlar ki, yetim mallarını zulm ile yerler." (Nisâ sûresi, 4/10)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ

كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin." (Bakara sûresi, 2/278)

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ

"Eğer böyle yapmazsanız (ribâyı terk etmezseniz) **Allah'a ve Peygamberine karşı harbe girmiş olduğunuzu bilin."** (Bakara sûresi, 2/279)

وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ

"Eğer tövbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir." (Bakara sûresi,

2/279)

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Kim dönerse. İşte onlar nâr ehlidir ve ebedî olarak orada kalacaklardır.” (Bakara sûresi, 2/275) Allahü Teâlâ, ribâ yiyenleri önce Allah’a ve Rasûlüne meydan okuyanlardır, diye tavsif etti. Sonra da cehenneme gireceklerini anlattı. Helâl ve haram hakkındaki âyetler sayılamayacak kadar çoktur.

Bu Husustaki Hadisler:

İbn Mes’ûd’un (r.a.) rivâyetine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

“Helâl nafaka aramak, her Müslüman’a farzdır.” buyurmuştur İlim bahsinde geçtiği gibi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ

“İlim talep etmek, her Müslüman’a farzdır.” buyurdu. Âlimlerden bâzıları “Bu ilimden murâd, helâl ve haram ilmidir.” diyerek her iki hadisin aynı mânâda olduğunu öne sürmüşlerdir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ سَعَى عَلَى عِيَالِهِ مِنْ حِلِّهِ فَهُوَ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

وَمَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا فِي عَفَافٍ كَانَ فِي دَرَجَةِ الشُّهَدَاءِ

ş *“Çoluk çocuğunun geçimini helâlinden temîne çalı an, Allah yolunda mücâhede eden*
ş *gibidir. Nâmusu dâiresinde helâlinden dünyalık pe inde olan, ehidler derecesindedir.”* [367] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ أَكَلَ الْحَلَالَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نَوَّرَ اللّٰهُ قَلْبَهُ وَأَجْرَى يَنَابِيعَ

الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ (وَفِي رِوَايَةٍ) زَهَّدَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا

“Kırk gün helâl yiyenin kalbini Allah nurlandırır ve hikmet gözelerini kalbinden

lisânına akıtır.” [368] buyurmuştur.

Diğer bir rivâyette:

“Dünyaya olan meylini Allah keser.” buyrulmuştur. Rivâyete göre Sa’d (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

- “Yâ Rasûlallah, Allah’a yalvar da duâsı makbul olanlardan olayım.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَطِبْ طَعْمَتَكَ تُسْتَجَبْ دَعْوَتُكَ

“Helâl yemek ye, duân kabul olsun.” [369] buyurdu. Peygamber (s.a.v.) dünyaya harîs olan kimseyi tarif ederken:

رُبَّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ مُشَرَّدٍ فِي الْأَسْفَارِ مَطْعَمُهُ حَرَامٌ وَمَلْبَسُهُ

حَرَامٌ وَغُذِّيَ بِالْحَرَامِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ يَا رَبِّ فَأَنَّى

يُسْتَجَابُ لِذٰلِكَ

“Nice saçı sakalı tozlu, yüzü kirli, oradan oraya kovulan kimseler var ki, yediği harâm, giydiği haram, haram ile gıdâlanmı . Böyle iken elini kaldırır da “Ey Rabbim!” diye duâ eder. Bunun duâsı nasıl kabul olsun, (haram gıda alanın duâsı kabul olmaz).” [370] buyurdu. İbn Abbâs’ın Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den rivâyet ettiği diğer bir hadîste:

إِنَّ لِلّٰهِ مَلَكًا عَلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ يُنَادِي كُلَّ لَيْلَةٍ مَنْ أَكَلَ

حَرَامًا لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ

ş *“Allahü Teâlâ’nın Beyt-i Makdis üzerinde vazifelendirdiği bir melek her gece öyle çağırır: Haram lokma yiyenin farzı da, nafilesi de kabul olmaz.”* [371] Bir başka hadiste:

مَنِ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَشَرَةِ دَرَاهِمَ وَفِي ثَمَنِهِ دِرْهَمٌ حَرَامٌ لَمْ

يَقْبَلِ اللّٰهُ صَلَاتَهُ مَا دَامَ عَلَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ

“Parasında bir kuru haram olduğu halde on kuru ile bir elbise alan kimsenin üzerinde o elbiseden bir parça bulunduğu müddetçe namazı kabul olunmaz.” [372] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كُلُّ لَحْمٍ نَبَتَ مِنْ حَرَامٍ فَالنَّارُ أَوْلَى بِهِ

"Haramdan meydana gelen her ete (vücûda) yara an, ate te yanmaktır." [373] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"Kazancının nereden geldiğine aldırı etmeyen kimseyi, Allahü Teâlâ hangi kapıdan cehenneme atacağına aldırı etmez." [374] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْعِبَادَةُ عَشَرَةُ أَجْزَاءٍ تِسْعَةٌ مِنْهَا فِي طَلَبِ الْحَلَالِ

"İbâdet on cüzdür. Dokuzu, helâl nafaka aramaktır." [375] buyurmuştur. Bu hadîs, bâzı sahâbeye merfû ve bâzılarına da mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. Yine Resûl-i Ekrem:

مَنْ أَمْسَى وَانِيًا مِنْ طَلَبِ الْحَلَالِ بَاتَ مَغْفُورًا لَهُ وَأَصْبَحَ

وَاللّٰهُ عَنْهُ رَاضٍ

"Helâl kazanç uğrunda yorgun olarak ak amlayan kimse, günâhları bağı lanmı olduğu halde yatar. Allah kendisinden râzı olduğu halde sabahlar." [376] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ أَصَابَ مَالًا مِنْ مَأْثَمٍ فَوَصَلَ بِهِ رَحِمًا، أَوْ تَصَدَّقَ بِهِ، أَوْ

أَنْفَقَهُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، جُمِعَ ذٰلِكَ جَمِيعًا، ثُمَّ قُذِفَ بِهِ فِي النَّارِ

"Haram mal kazanıp da onunla sıla-ı rahim yapan, tasadduk eden veyâ Allah uğrunda infak eden kimsenin, bütün bu yaptıklarını Allahü Teâlâ bir araya toplar ve kendisini ate e atar." [377] Çünkü haram maldan hayır beklenmez.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خَيْرُ دِينِكُمُ الْوَرَعُ

"Dîninizin en hayırlı tarafı, verâ (üpheli eylerden kaçınmak) dır." [378] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ لَقِيَ اللّٰهَ وَرِعًا أَعْطَاهُ اللّٰهُ ثَوَابَ الْإِسْلَامِ كُلِّهِ

“ üpheli eylerden kaçınarak Allah’a kavu an kimseye, Allahü Teâlâ bütün Müslümanların sevâbı kadar mükâfat verir.” [379] buyurmuştur.

Rivâyete göre bâzı ilâhî kitaplarda Allahü Teâlâ:

“Şüpheli şeylerden sakınanları hesâba çekmekten hayâ ederim.” buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

دِرْهَمٌ مِنْ رِبًا أَشَدُّ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ ثَلَاثِينَ زَنْيَةً فِي الْإِسْلَامِ

“Allah katında bir dirhem ribâ, otuz zinâdan daha iddetlidir.” [380] buyurmuştur.

Ebû Hüreyre (r.a.) hadîsinde:

اَلْمِعْدَةُ حَوْضُ الْبَدَنِ وَالْعُرُوقُ إِلَيْهَا وَارِدَةٌ، فَإِذَا صَحَّتِ الْمِعْدَةُ

صَدَرَتِ الْعُرُوقُ بِالصِّحَّةِ، وَإِذَا سَقِمَتْ صَدَرَتْ بِالسَّقَمِ

“Mîde, bedenin havzıdır. Bütün damarlar oraya uğrar ve oradan geçerler. Mîde sağlam ise damarlar da sağlam ve sıhhatli olarak oradan geçerler. Mîde çürük ise damarlar da oradan çürük olarak geçerler.” [381] buyurmuştur. Binâda temel ne ise dînde lokma da aynıdır. Temel sağlam olunca üzerinde yükselen bina sağlam olduğu gibi, helâl lokma da dîni ayakta tutar ve yükseltir. Temel çürük olduğu zaman, binâ eğrilip çöktüğü gibi, lokma haram olduğu zaman, dîn de eğrilir ve çöker:

Allahü Teâlâ:

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللّٰهِ

“Dîn binasının temelini, Allah’tan korkarak atan mı hayırlı, yoksa...” (Tevbe sûresi, 9/109) buyurmuştur. Hadîste:

مَنِ اكْتَسَبَ مَالًا مِنْ حَرَامٍ فَإِنْ تَصَدَّقَ بِهِ لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ، وَإِنْ

تَرَكَهُ وَرَاءَهُ كَانَ زَادَهُ إِلَى النَّارِ

“Kazancı haram olan kimse; onu tasadduk ederse, sadakası kabul olmaz. Yanında alıkoyarsa, kendisi için cehennem azığı olur.” [382] buyrulmuştur

Helâl kazancın fazîletini açıklamak için yeteri kadar haberleri. **“Kazanç Âdabı Kitâbı”**nda anlatmıştık.

Bu husustaki diğer eserler:

Hz. Ebû Bekir (r.a.) kölesinin getirdiği bir sütten içti ve hemen kölesine dönerek:

- "Bunu nereden aldın?" diye sordu. Köle:

- "Kehânette bulundum, yâni gaybden bâzı haberler verdim de ücret olarak bu sütü aldım." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.), içtiği sütü mîdesinden çıkarmak için boğazına parmak saldı ve boğulacak şekilde istifrâ ederek, çıkarmaya çalıştı. Sonra da: "Allahım, mîdemde kalıp damarlarıma karışan kısmından sana sığınırım." dedi. Rivâyete göre, hâdiseyi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duyunca: *"Ebû Bekir'in, mîdesine helâl ve temiz olan lokmadan ba ka bir ey sokmadığını bilmiyor musunuz?"* buyurdu.

Bunun gibi **Hz. Ömer** (r.a.) de, yanlışlıkla sadaka develerinin sütünü içtiği zaman, hemen parmak salarak kusmuş ve sütü çıkarmıştır.

Hz. Âişe (r.a.): "Siz asıl ibâdetten gaflet ediyorsunuz ki, o verâdır. Yani şüpheli şeylerden sakınmaktır." buyurdu.

Abdullah b. Ömer (r.a.): "Namaz kılmaktan yay gibi, oruç tutmaktan çöp gibi olsanız da (zayıf düşseniz bile) haram ve şüpheli şeylerden kaçınmazsanız, Allah o ibâdetleri kabul etmez." demiştir.

İbrâhim b. Edhem (Allah rahmet etsin): "Kemâle erenler, ancak midelerine gireni kontrol etmekle kemâle erebilmişlerdir." dedi. Fudayl: "Mîdesine gireni bilen kimseyi Allah, sıddıklardan yazar. Bunun için yediğin lokmaya dikkat et." demiştir. İbrâhim b. Edhem'e: "Zemzem suyundan niçin içmiyorsun?" diye sorduklarında "Bardağım olsa içerdim." diye cevap vermiştir.

Süfyân-ı Sevrî (r.a.): "Haramdan infâk eden, pisliği sidik ile yıkayan gibidir." buyurdu. "Pis elbise, temiz su ile yıkanıp temizleneceği gibi, günâhlar da helâl maldan infâk ile temizlenir." demiştir.

Yahya b. Muâz: "Tâat bir hazînedir, anahtarı duâ; anahtarın dişleri ise helâl lokmadır" dedi.

Abdullah b. Abbâs (r.a.): "Kursağında haram lokma olan kimsenin ibâdetini Allah kabul etmez." demiştir.

Sehl-i Tüsterî: "Dört hasleti bir araya toplamayan, îmanın hakikatine eremez: Sünnetlerle beraber farzları edâ, şüpheli şeylerden kaçınmakla helâl lokma, menhiyâtın zâhir ve bâtınından, gizli ve âşikâre olanından sakınmak, ölünceye kadar sabrederek bu hâl üzerine devâm etmektir." demiştir. Yine Sehl: "Sıddıklar mertebesine yükselmek isteyen, helâl yemeli ve sünnet üzere amel etmelidir." dedi.

Denildi ki: Kırk gün şüpheli yemek yiyenin kalbi kararır. İşte bu, Allahü Teâlâ'nın:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Yok, öyle değil; belki de kazandıkları şeyler yüreklerine pas bağlamıştır.” (Mutaffifin sûresi, 83/14) âyet-i kerîmesinin tevîlidir.

İbn Mübârek: “Benim için şüpheli bir dirhemi iâde etmek, yüzbin, hattâ milyon dirhem sadaka vermekten, daha sevimlidir.” demiştir. Seleften bâzıları: “Kul, yediği bir lokma sebebiyle kalbi döner ve bir daha doğrulmayasıya-dibâğat edilmeyen derinin bozulup dürüldüğü gibi dürülür.” demişlerdir.

Sehl: “Haram lokma yiyenin âzaları -bilsin bilmesin, istesin istemesin- isyân eder. Yediği helâl olan kimsenin de âzaları kendisine itaat eder ve hayırlı işleri yapmaya muvaffak olur.” demiştir. Yine seleften bâzıları: “İnsanoğlu helâlinden yediği ilk lokma sâyesinde geçmiş günâhları bağışlanır. Helâl nafaka temîni için yorulan kimsenin günâhları -güzün dökülen ağaç yaprakları gibi- dökülür.” demişlerdir.

Selefin eserlerinde şöyle rivâyet edilmiştir: Bir kimse vaaz edeceği zaman, âlimler cemâate: “Onun üç hâlini araştırın ve ondan sonra dinleyin.” derlerdi. Bunlardan **birincisi;** îtikadına bakın; bid’atlere inanıyorsa şeytanın dili ile konuşur, onu dinlemeyin. **İkincisi;** yediği yemeğe dikkat etmiyorsa, havadan konuşur; onu da dinlemeyin. **Üçüncüsü;** aklına bakın, eğer aklı tam değilse, sözü de doğru değildir; ona da itibâr etmeyin. Çünkü onun bozduğu, düzelttiğinden çok olur.” derlerdi.

Hz. Ali (r.a.) ve diğerlerinden gelen meşhûr haberlerde, helâl olan mâlın hesâbı, haram olanın ise azâbı vardır. Başkaları, şüpheli olan mâlın da itabı olduğunu ziyâde etmişlerdir.

Rivâyete göre, sâlihlerden birisi ermişlerden birisine yemek vermek istedi. Fakat ermiş bunu kabul etmedi. Sâlih zât:

- “Niçin yemiyorsun?” diye sebebini sorunca, ermiş:

- “Biz ancak helâl lokma yeriz. Bu sâyede kalbimiz dürüst olur. Hâlimiz değişmez, melekût âlemini keşfeder ve âhiret âlemini müşâhede ederiz. Eğer biz de sizin yediğinizden üç gün yesek, ilm-i yakînden bizde bir şey kalmaz; korku ve müşâhede kalbimizden silinirdi.” dedi. Adam:

- “Ben yılın tamamını oruç tutar, her ay otuz hatim yaparım.” dedi. Ermiş:

- “Geceleyin içeceğimi gördüğün şerbet, senin bütün ibâdetlerinden, benim için daha makbul ve sevimlidir.” dedi. İçtiği şerbet, yaban keçisinin sütü idi.

Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn arasında uzun ve samîmi bir sohbet devâm ederken, Ahmed b. Hanbel birdenbire Yahya b. Maîn’den yüz çevirdi. Sebebi, Yahya b. Maîn: “Kimseden bir şey istemem. Fakat istemeden şeytan da verirse,

onu yerim.” sözü olmuştur. Bunun üzerine Yahya b. Maîn: “Ben şaka söyledim.” diyerek Ahmed b. Hanbel’den özür dilemiştir. Ahmed b. Hanbel: “Dîn ile şaka olmaz. Yemeğin dînden olduğunu bilmiyor musun? Allahü Teâlâ onu sâlih amel üzerine takdim ederek:

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

“Helâl ve temiz olandan yeyin ve sâlih amel işleyin.” (Mü’minûn sûresi, 23/51) buyurmadı mı?” dedi.

Haberde vârid olduğuna göre, Tevrat’ta şöyle yazar: “Yediği lokmaya aldırış etmeyen kimseyi Allahü Teâlâ, cehennemin hangi kapısından içeri atacağına aldırış etmez.” **Hz. Ali** (r.a.) Hz. Osman’ın (r.a.) katlinden sonra ağzını mühürlediği yemekten başkasını yemezdi. Maksadı, bilmeyerek şüpheli bir şeyin yemeğine karışmamasını temîn idi. **Fudayl b. Iyaz**, İbn Mübarek ve İbn Uyeyne Mekke’de Vüheyb b. El-verd’in yanında toplandılar. Bu esnâda yaş hurmadan söz açıldı. Vüheyb: “Evet, en çok sevdiğim bir yemektir. Fakat Mekke hurmalığı Zübeyde ve diğerlerinin bostanları ile karıştığı için, hurma yemiyorum.” dedi Bunun üzerine İbn Mübarek: “Bu kadar incelersen ekmek de yememen lâzım.” dedi. Vüheyb:

- “Niçin?” diye sordu. İbn Mübarek:

- “Çünkü arâzi, kimsesi kalmayanların tarlaları ile karıştı. Binâenaleyh, bu da aynı o hurma gibi şüpheli oldu.” dedi. Bunu duyan Vüheyb fenalık geçirip düştü. Süfyân, İbn Mübârek’e: “Adamı öldürdün.” dedi. İbn Mübârek: “Ben bunu kolaylık olsun diye söyledim.” dedi. Vüheyb ayılınca: “Artık bundan sonra ekmek yemem.” dedi ve yalnız süt içmekle geçinirdi. Bir gün annesi kendisine süt getirdi. Sütün hangi koyundan ve koyunun bedelinin de nereden ödendiğini sordu. Tam içeceği esnâda: “Bu koyun nerede yayıldı?” diye sorunca, annesi cevap vermedi. Çünkü koyun ammeye âit bir yerde yayılıyordu. Bunun üzerine o da sütü içmedi. Annesi: “Oğlum, Allah mağfiret eder.” dedi. Vüheyb: “Ben böyle bilerek isyân edip, mağfiret olmamı sevmem.” dedi.

Bişr-i Hafî de şüpheli şeylerden son derece sakınan bir zât idi. Ona: “Nereden yersin?” diye sorduklarında: “Sizin yediğinizden. Fakat ağlayarak yiyen gülerek yiyen gibi değildir. El, elden kısa; lokma lokmadan küçüktür.” dedi.

İşte onlar, şüpheli şeylerden böyle sakınırlardı.

HELÂL VE HARAMIN ÇEŞİTLERİ

Helâl ve haramın tafsilâtı fıkıh kitaplarındadır. Fetva ile açıklanması mümkün

olan muayyen gıda ile geçinen hakikat yolcularının bu tafsilâta ihtiyâcı yoktur. Fakat çeşitli yollardan geçimini sağlayıp müreffeh hayat geçirmek isteyenlerin fıkıh kitaplarında izâh ve şerh edildiği şekilde helâl ve haram ilmine ihtiyaçları vardır. Biz burada "Efrâdını câmi ağyârını mani'" olacak şekilde helâl ve haramın taksimini yapalım.

Mal, ya zâtı bakımından haram olur veyâ vasfı bakımından. Yâni aslî maddesi temiz olur da kazanç bakımından haram olur.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım, yâni zâtı ve maddesi bakımından haram olan şarap, domuz ve benzeri şeylerdir.

Tafsilâtına gelince: Yeryüzünde yenen gıda maddeleri üç kısımdır. Bunlar:

1 - **Madenlerden** olur; tuz, çamur ve benzerleri gibi.

2 - **Bitkilerden.**

3 - **Hayvânattan** olur.

Mâdenler: Yerin parçalarıdır. Yiyene zararı dokunanlardan başka, hiç birini yemek haram değildir. Mâdenlerden yenmesi haram olan, yiyene zararı dokunanlardır. Bunlardan bazısı zehir yerine geçer, yâni yiyeni öldürür. Hattâ ekmek bile zararı dokunsa yenmesi haram olur. Yemesi âdet hâline getirilen toprağın haram olması, insan bünyesine zarar vermesi bakımındandır. Yoksa toprak, yenmemekle beraber" sulu bir yemeğe düşse onu kirletmez.

Bitkiler: Sıhhate, akla ve hayâta zararı dokunmayan hiç bir bitki haram değildir. Aklı izâle edenler; benek otu ve diğer sekir (sarhoşluk) verici afyon gibi bitkilerdir. İnsanı öldüren ise zehirlerdir. Sıhhati bozan, mevsimin ve ihtiyâcının gayrisinde kullanılan ilâçlardır. Bütün bunların haram olmaları, zararlı olmalarına bağlıdır. Yalnız şarabın ve sekir verici her maddenin, sekir vermeyen az miktarı da haramdır. Çünkü bunun haram olması, zâtı ve vasfı bakımındandır. O da, sekir verme hassasının kendisinde bulunmasıdır. Fakat zehir böyle değildir; azlığı veyâ başka maddeye karıştırılması sebebiyle zarar vermeyecek hâle geldiği zaman, yenmesi haram olmaz.

Hayvânat: Bunlar da yenen ve yenmeyen diye ikiye ayrılır. Tafsilâtı **"Yemek Kitâbı"**ndadır. Burada bunların tafsîline girişmek; bilhassa çeşitli kuşlar, kara ve deniz hayvânlarını açıklamak sözü uzatır. Bundan dolayı onları, burada açıklamayacağız. Ancak yenmesi helâl olan; kesmenin, kesecek âletin ve kesilecek yerin şartlarına riâyetle şerîate uygun şekilde kesilenlerdir. Bunlar da **"Sayd, Zebâih"** kitaplarında açıklanmıştır. İslâm'ın emrettiği şekilde

kesilmeyen veyâhut kesilmeden ölen hayvanın eti haramdır. Boğazlanmadan yenenler, balık ve çekirgedir. Elma, sirke ve peynir kurdu da bu bükümdedir. Çünkü bunlardan kaçınmak zordur. Fakat bu maddelerden ayrılan kurtlar istiklâl kazandıkları için, sinek, akrep ve pislik böceği hükmündedir. Akan kanı olmayan bâzı canlıların haram olması, insan tabiatının onları kerih görmesindendir. Bâzı tabiatların aldırış etmemeleri nazara alınmaz.

Çünkü ekseriyet pis gördüğü için, o da yenmeyenler meyânına girmiştir. Balgamı ağızda toplayıp yutmak mekruh olduğu gibi, o da mekruhtur. Yoksa kerahet pis olduğu için değildir. Zîra sahih olan, bu gibi hayvanların ölmekle pis olmamalarıdır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yemek kabına düşen sineği yemeğe batırdıktan sonra çıkarıp atmakla emretmiştir. Hâlbuki yemek sıcak olursa orada ölmesi muhakkaktır. Karınca veyâ sinek tencereye düşse yemeği dökmek lâzım değildir; yalnız onlar atılır. Çünkü tabiatın hoşlanmadığı onların kendisidir; atıldıktan sonra mesele kalmaz. Necasetle pişmedikçe düştüğü yeri pisleştirmez. Demek ki kanı olmayan hayvanın pis olması, tabiatın onu kerih görmesindendir. Bunun için deriz ki: İnsanın en küçük bir cüz'ü dahi tencereye düşse, yine tencereyi pisleştirir. Fakat bu, insanın necis olmasından dolayı değildir. Çünkü sahih olan, ölmekle pis olmamasıdır. Yemeği pisleştirmesi, kendisine hürmeten, etinin yenmemesindendir.

Eti yenen hayvanlar usûlüne uygun olarak kesildikleri zaman bile, her cüzleri helâl değildir. Yâni yenmeyen cüzleri vardır: Kanı, pisliği ve pis olmakla hükmedilen parçaları yenmez. Maddelerde, hayvânattan başka pis ve necis olanı yoktur. Yâni bâzı hayvânların tamamı ve bazılarının da bir kısım âzaları pistir.

Bitkilere (nebâtlara) gelince, sarhoşluk veren her nebat haram ve necistir. Sarhoşluk vermediği hâlde yalnız aklı izâle eden nebatlar necis değildir, benek otu gibi. Sarhoşluk veren bitkilerin necis olmaları, -kötü işlere sebep olduklarından- kendilerinden şiddetle men edildiği içindir. Yemeğe, yağa veyâ kaba bir damla veyâ cüzî bir miktar necâset düştüğü zaman, onu yemek haram olur; başka sûretle intifa (faydalanma) câizdir. Meselâ yağı yakmak, gemi sıvamak ve hayvânları yağlamak gibi işlerde kullanılır. Zâtındaki vasıftan dolayı haram olan, bunlardır.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, malın kendisi temiz olup, haram olması ona mâlik olmak bakımından olur. Bu cihet tafsîle muhtaçtır.

Deriz ki; bir mala sâhip olmak kişinin isteğiyle olduğu gibi, ihtiyarı dışında da

olabilir. İhtiyârı dışında olan, miras gibi servettir. İhtiyârı ile mala sâhip olması ya başka birisinden bu malı almakla olur veyâhut malın başka bir sahibi olmamakla olur. Başka bir sahibi olmadan, kendi ihtiyarı ile edindiği servet mâdenler gibi şeylerdir. Başkasından aldığı mala gelince, bu malı ya onun elinden cebren alır veyâ rızâsı ile alır. Cebren alınanlar ya mal sahibinin o maldan salâhiyeti sakıt olur; ganîmet malı gibi. Veyâ alan kimse onu hak etmiş olur. Bunlar, verilmekten imtinâ edilen zekât borçları ve üzerine borç olan nafakalar gibi şeylerdir. Mal sahibinin rızâsı ile kendisinden alınan ya alış-veriş ya nikâh parası veyâ ücret karşılığı yâhut karşılıksız alınır. Bunlar da hîbe, vasıyet gibi mallardır.

Böylece bunlar altı kısım oluyor:

1 - Sahibi olmayan mallar: Mâdenler, boş arâziyi ihyâ ve imar, avlanmak, odun toplamak, sulamak ve ot toplamak yolu ile elde edilen servettir. Başkasının yerinden alınmamak şartı ile bunlar helâldir.

2 - Mülkiyet hakkını kaybeden ve hürmet edilmeyen kimseden zor ile almak. Bunlar, haraç, ganîmet ve diğer muhârip kâfirlerden alınan mallardır. Beşte birini hükümete vermek ve diğerini hak sâhiplerine âdilâne taksim etmek sûretiyle bu servet de helâldir. Ancak emân ve muahedede bulunan kâfir malı olmamak şarttır. Bu mal, helâl olmaz. Bu şartların tafsilâtı, **“Siyer Kitâbı”**nın haraç, ganîmet ve cizye kısımlarındadır.

3 - Borcunu ödemeyenlerden, hak sâhiplerinin cebren aldığı mallar. İstihkak sebebi tahakkuk ettiği, hakkı kadar aldığı ve kadı, sultan veyâ hak sahibi kimseler haklarını aldıkları zaman, -mal sahibinin rızâsı olmasa da- helâldir. Bunun tafsîlâtı da **“Tefrîku’s-Sadakat”**, **“Kitâbü’l-Vakıf”**, **“Kitâbün-Nafakât”** da mevcuttur. Çünkü bu kitaplarda zekât, vakıf ve nafakaya hak kazananların kimler olduğu ele alınmıştır. Tam hakkına riâyet edilirse bu sûretle alınan da helâldir.

4 - Tarafların rızâsı ile karşılıklı olarak alınan maldır. Akit, söz ve ivaz şartlarına riâyet edildiği zaman bu da helâldir. Bunun tafsîlâtı “bey’, selem, îcâr, havâle, zaman, karz, şirket, musâkât, şufa, sulh, hul, kitâbet, sudak” ve diğer “muâvaza kitapları”nda mevcuttur.

5 - Mal sahibinin rızâsı ile karşılıksız alınan maldır. Bu da bütün şartlarına riâyet edildiği ve verene veyâ diğerlerine zararı dokunmadığı zaman helâldir. Bunun tafsîlâtı da, “hîbe, vasıyet ve sadaka kitapları”nda mevcuttur.

6 - İhtiyarında olmayarak elde edilen servettir, mîras gibi. Mûris, şu beş yoldan biri ile meşrû bir şekilde bu serveti kazanmışsa, bu da helâldir. Bu da mûrisin borcunu ödeyip, vasıyetini infaz ettikten ve varsa zekât, hac ve

kefaretini çıkardıktan sonra arta kalanı vârisler arasında adaletle taksîm etmekle olur ki; tafsilâtı, vasıyet ve ferâiz kitâbındadır.

İşte helâl ve haramların hepsi bunlardır. Hülâsaten bunlara işaret ettik. Maksadımız muayyen bir cihetten, nafakasını temîn etmeyip çeşitli gıda maddelerine ve geçim yollarına başvuranların bütün bu cihetleri bilmesi lâzım geldiğini ve hangi yönden nafakasını temîn ediyorsa o hususu bilenlerden sormasını ve körü körüne hemen o işe başlamamasını sağlamaktır. Âlime "Niçin ilmine muhâlefet ettin?" dendiği gibi, câhile de "İlim talebi her Müslüman'a farzdır. Sana dendiği hâlde, niçin cehâlette ısrâr ediyorsun?" denir.

HELÂL VE HARAMIN DERECELERİ

Haramın hepsi pistir. Fakat bâzısı bâzısından daha pistir. Helâlin hepsi temizdir. Fakat bâzısı bâzısından daha temiz ve daha sâfîdir. Tabîbin, "Bütün tatlıların harâret verdiğini fakat birinci derecede şeker, ikinci derecede şerbet, üçüncü derecede pekmez ve dördüncü derecede de bal gelir." dediği gibi haram da pislik, helâl de temizlik bakımından, derecelere ayrılır.-Her ne kadar hasır yoksa da-bizler tabipler gibi takrîben dereceleri dörde bölelim. Hasır yok dedik; çünkü her derece sayısız kısımlara ayrılabilir. Bâzı şekerin, bâzı şekerden daha çok harâret verdiği gibi. Diğer maddelerde de hüküm aynıdır.

Bunun için biz de deriz ki; kaçınmak dört mertebe üzerinedir:

1 - Âdillerin verâı (haramdan kaçınması). Bu verâya riâyet etmeyen, adâletten düşer, günâhkâr ve cehennem azabına dûçâr olur. Bu da fakîhlerin fetvâlarında haram dedikleri şeylerden kaçınmaktır.

2 - Sâlihlerin verâ ve takvâsıdır. Zâhire binâen müftünün verdiği ruhsat fetvâsına rağmen şüpheli görülen şeylerden kaçınmaktır Zîra umûmiyetle üzerinde şüphe edilmektedir. İşte buna sâlihler verâı denir ve ikinci derecede gelir.

3 - Fetvâ yönünden haram olmamakla beraber, helâl olduğunda da şüphe yok. Fakat harama yol açmak tehlikesi vardır. Yâni hiç bir beis olmayan şeyi beis olur korkusu ile terketmektir. Bu da müttakîlerin verâıdır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ دَرَجَةَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ

مَا بِهِ بَأْسٌ

“Kul, tehlikeli eye dü erim korkusuyla tehlikeli olmayanı terk etmedikçe, müttakîlerden olamaz.” [383] buyurmuştur.

4 - Kendisinde bir beis olmadığı gibi, beis olacak bir şeye de yol açmaz. Fakat Allah’a ibâdette, Allah rızâsından ve takvâ niyetinden başka bir şeyi içine alan veyâ kerâheti kolaylaştıracak şeylere ve isyâna ihtimâli bulunan şeyleri yemekten kaçınmak. Bu gibi yemeklerden kaçınmak da sıddıklar verâıdır.

Delîl ve misâlleri ile açıklamasını yapmadan, mücmel olarak helâlin dereceleri bunlardır. Fısk ve fücûru atmak ve âdil olabilmek için, birinci derecede anlattığımız haramdan sakınmak şarttır. Birinci derecedeki haram, pisliği itibâriyle de pek çok derecelere ayrılır. Meselâ Muâtât (alış veriş) ın câiz olmadığı yerlerde muâtât yolu ile alınan, fâsid bir akid de haramdır. Fakat bu, cebren ve gasben alınan gibi değildir. Gasb sûretiyle alınan daha kötüdür. Çünkü bir malı zorla almakta meşrû olan kazanç yolunu terk ile başkasına eziyet vardır. Muâtât yolu ile yapılan alış-verişte eziyet yoktur. Ancak kulluk vazifesini terk etmek vardır. Bunun gibi, şerîatin bâzılarında veîd ve bâzılarında şiddet kullanması ile bilinir. Bu husus, **“Tevbe Kitâbı”**nda küçük günâhlarla büyük günâhların farkını anlatırken açıklanacaktır. Hattâ yoksuldan, sâlih kimseden ve yetimden zulüm ile mal almak; kuvvetliden, zenginden ve fâsıktan zulüm ile mal almaktan daha ağır ve daha kötüdür. Zîra eziyet olunanın hâli ile eziyet dereceleri değişir.

Bunlar, habîs ve haramın tafsîlâtında ihmâl edilmeleri uygun olmayan ince noktalardır. Eğer âsîlerin dereceleri ihtilâf etmese, cehennemin derekeleri de ihtilâf etmezdi. Haramda şiddeti doğuran sebepleri bildirdikten sonra, artık bunları sayı ile sıralamak, delîlsiz dâva ve gönül arzusundan başka bir şey değildir. Zarûret karşısında yemeğe mecbûr kaldığımız ölü eti, başkasının hakkı veyâ haram olan avlardan hangisini tercih etmemiz lâzım geleceğindeki hüküm, haram olan şeylerin bâzısı bâzısından daha habîs olduğunu sana gösterecektir. Biz, şimdi bunlardan bir kısmını takdîm edelim.

HARAMDAN KAÇINMA DERECELERİNİN MİSALLERİ

Birinci derece; adâlet verâıdır. Yâni âdil olabilmek için sakınılması zarûrî olan birinci derecedeki haramlar: Şartlarının birini kaybettiği için zikri geçen altı bölümden birine girip de fetvânın haram dediği her şey, mutlak haramdır. Onu irtikâb edene fâsık ve âsî denir. Zâten mutlak haram demekten, bunu kastediyoruz. Bunlar açık ve meydanda olduğu için, misâl ve şâhid istemezler.

İkinci derece; şüpheli şeyler bâbında geleceği gibi, kaçınılması vâcip değil; belki kaçınılması müstehâb olan şeylerdir. Bâzı şüpheli şeyler var ki, onlardan kaçınmak vâcip olduğu için, onlar da haram bölümüne girer. Bir kısmı da kaçınılması mekruh olan şeylerdir. Bunlardan kaçınanlara vesveseli insanlar denir. Sahibinden kaçmış bir hayvanı avlarım korkusu ile avcılıktan çekinenler gibi. Bu ise açık bir vesvesedir. Bâzıları, kaçınması vâcip değil, müstehâbdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

دَعْ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيبُكَ

"Sana üphe, ku ku ve ıztırap veren eyi bırak da ku ku vermeyeni yap." [384] buyurması buna dâirdir. Yine:

كُلْ مَا أَصْمَيْتَ وَدَعْ مَا أَنْمَيْتَ

"Hemen yakaladığın avı ye. Fakat yaraladıktan bir müddet sonra ölü olarak bulduğun avı yeme." [385] hadîsi de buna dâirdir. Buradaki emir ve nehiyler nedb (yapılanın mendub olduğunu bildirmek) içindir. Çünkü yaraladığın ve sonradan ölü olarak bulduğun av, belki başka bir sebepten ölmüştür. Onun için *"Onu yeme."* buyurmuştur. Bizim tercîhimiz, aşağıda açıklayacağımız gibidir ki, haddizâtında haram değildir. Fakat terki sâlihler verâıdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *" üphe ettiğin eyi terk et."* emri tenzîhîdir, tahrîmî değildir. Zîra diğer rivâyetlerde:

كُلْ مِنْهُ وَإِنْ غَابَ عَنْكَ مَا لَمْ تَجِدْ فِيهِ أَثَرًا غَيْرَ سَهْمِكَ

"Kaybolduktan sonra bulduğun zaman, üzerinde senin attığın oktan ba ka bir ârıza yoksa onu ye." [386] diye vârid olmuştur.

Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Adîy b. Hâtem'e[387] avcı köpek hakkında:

وَإِنْ أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ

"Köpek avladığı hayvandan yedi ise ondan yeme." [388] "Çünkü onu kendisi için avladığından korkarım." buyurmuştur. Bu nehiy bu korku sebebiyle olduğu için, tahrîmî değil tenzîhîdir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ebû Sa'lebetü'l-Huşenî'ye:[389]

"Terbiyeli kelbin avladığından ye." buyurdu. Ebû Sa'lebetü'l-Huşenî'nin: "Köpek bu avdan yedi ise de yiyeyim mi?" sorusuna cevaben: *"Yedi ise de sen yine ye."* buyurdu. Adîy'e: *"Yeme."* Sa'lebe'ye: *"Ye."* buyurması, Adîy'in vaziyeti müsait

olup verâa dayanabilmesinden, Sa’lebe’nin ise fakir olup bu verâa tahammül edememesi bakımındandır.

Hikâye olunduğuna göre, Tabiînden olan **Muhammed b. Sîrîn** küçük bir şüphe üzerine -ki ulemâ onda bir beis olmadığında ittifak etmişti- dörtbin dirhemi, arkadaşına terk etmiştir. Şüpheli şeylerin derecelerini açıkladığımız zaman, bunların da misâllerini vereceğiz. Şüpheli olduğu hâlde kaçınılması vâcip olmayan her şey işte şu av eti gibidir.

Üçüncü derece; müttakîlerin verâıdır. Buna Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

لَا يَبْلُغُ الْعَبْدُ دَرَجَةَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لَا بَأْسَ بِهِ مَخَافَةَ

مَا بِهِ بَأْسٌ

“Kul, beis olan eye dü mek korkusu ile beis olmayan eyi terk etmedikçe müttakîler derecesine yükselemez.” [390] hadîsi şehâdet etmektedir. Hattâ **Hz. Ömer** (r.a.): “Harama düşmemek için, helâlin onda dokuzunu terk ederdik” demiştir. Bunun, İbn Abbâs’dan (r.a.) rivâyet edildiğini söyleyenler de vardır. Ebû’d-Derdâ (r.a.): “Takvânın tamâmı, zerre miktarı şüpheli olan şeylerden sakınmakla mümkündür. Hattâ kendisiyle cehennem arasında perde olması için, haram olur korkusu ile bâzı helâlleri de terketmesi lâzımdır.” demiştir. Bunun için bâzı kimseler yüz dirhem alacaklarına karşılık doksan dokuzunu kabul edip birini iade etmişlerdir.

Bâzıları da, aldığını biraz noksânına kabul eder ve verdiğine bir miktar ilâve ederlerdi. Bununla kendilerini cehennem ateşinden korumaya çalışırlardı.

O kapıyı açmakla daha ilerisine gidip, verâın kaybolması tehlikesine binâen, fetvâ bakımından helâl olup, insanların aldırış etmediği bâzı hususlardan kaçınmak da bu mertebededir. Ali b. Muîd’den[391] rivâyet edilen şu vaka, takvânın bu mertebesindendir: Ali, kira ile oturduğu evde yazdığı bir yazıyı kurutmak için evin duvarından bir miktar toprak almayı düşündü. Tam bu sırada: “Başkasının hakkıdır, nasıl alabilirsin?” diye hatırından geçti ise de “Bu kadar topraktan ne çıkar?” diyerek aldığı toprak ile kâğıdını kuruttu. Gece rüyâsında karşısına bir adam dikildi ve “O bir miktar toprağın ne demek olduğunu yarın öğrenirsin.” dedi. Şüphesiz bununla azab olur mânâsı anlaşılmaz. Belki takvâ ve verâda bulunduğu mertebeden düşmüş olur demektir.

Hz. Ömer’den (r.a.) rivâyet edilen şu vaka da, verâın bu mertebesindendir: Bir

defâ **Bahreyn**'den Hz. Ömer'e (r.a.) bir miktar misk gelmişti. Hz. Ömer:

- "Tartmasını becerebilen bir kadın olsa da bunu terâzi ile taksim ederek münâsip olan herkese hissesini versem." dedi. Hz. Ömer'in zevcesi Atîke:

- "Ben terâzi ile bölmesini güzel beceririm. Ver tartıp böleyim." dedi. Hz. Ömer sükût etti. Bir müddet sonra tekrar sordu. Atîke de tekrâr etti. Sonra Hz. Ömer (r.a.):

- "Hayır, senin tartıp bölmeni istemiyorum. Çünkü sen tartarken eline ve terâziye bulaştırır, sonra da vücûduna sürersin ve bu suretle hakkından fazlasını almış olursun." dedi.

Ömer b. Abdülazîz'in huzûrunda âmmeye âit misk tartılırken, herkesten fazla koku almamak için burnunu tıkardı. "Niçin böyle yapıyorsunuz?" diyenlere: "Zâten bundan istifâde, kokusunu almakla olur." derdi.

Hz. Hasan (r.a.) henüz küçük yaşta olduğu halde sadaka hurmalarından bir tâne eline almıştı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كَخْ كَخْ

"Bırak onu, bırak." [392] buyurdular.

Şu da verâın bu mertebesindendir: Zâtın biri ölüm döşeğinde yatan bir adamın yanında bulunuyordu. Adam ölünce bu zât: "Işığı söndürün. Çünkü ışık vereseye intikal etti ve veresenin hakkıdır." dedi. Süleyman Teymî, **Nuaymetü'l-Attâr**'ın şöyle dediğini naklediyor: Hz. Ömer (r.a.), âmmenin malı olan bir miktar kokuyu taksim etmek üzere, hanımı Atîke'ye vermişti. Atîke, benim hissemi verirken ellerine bulaşan kokuyu başörtüsüne sürdü. Eve geldiğinde, Ömer (r.a.) kendisine: "Bu koku nedir?" diye sorup meseleyi öğrenince, kokuyu toprağa sürmekle yok etmiştir. İşte bu, Hz. Ömer'in (r.a.) verâ ve takvâsıdır. Şüphesiz, başörtüsünü yıkayıp kokuyu oradan yok etmekle Müslümanların eline bir şey geçmez. Ancak, daha ilerisine varmamak üzere, hanımına bir ders olmak için böyle yapmıştır.

Ahmed b. Hanbel'in şu beyânâtı da verâın bu nevindendir: Ahmed b. Hanbel'e: "Adam pâdişâh gelecek diye buhurdanlıkla câmii kokutuyor; buna karşı ne yapmalıyız?" diye sormuşlar, Ahmed b. Hanbel: "Buhurdan, ancak kokusu ile istifâde edilir. Koku ise insanın elbisesine de siner. Adamın belki rızâsı var, belki yok. Rızâsı olmazsa, bu harama yaklaşır. Bunun için adamın işi bitinceye kadar câmii terketmek daha uygundur." dedi. Yine Akmed b. Hanbel'e: "Hadîs yazılı kâğıtları yolda bulan bir kimse, bu hadîsleri yazıp aldıktan sonra sahibine teslim etse, olur mu?" diye sormuşlar, Ahmed b. Hanbel: "Müsâade

almadan yazıp alamaz." demiştir. Çünkü sahibinin müsâade edip etmeyeceği şüphelidir. Şüpheli olan her şey haram olduğuna göre, bu, birinci dereceye girer.

Süs ve zînetten sakınmak da bu nevidendir. Çünkü zînet, her ne kadar mübâh ise de, daha ileri gidilmesinden korkulur. Yine **Ahmed b. Hanbel**'e tüysüz nalin giymekten sorduklarında: "Gerçi ben giymem. Fakat çamurdan korunmak için giyilebilir. Zînet için olursa uygun olmaz." diye cevap vermiştir.

Hz. Ömer'in (r.a.) çok sevdiği bir âilesi vardı. Onun yüzünden iltimâs ile belki haksızlığa düşerim korkusundan, halîfe olduğu zaman bu kadını boşamıştı. Bu da mezkûr takvâ ve verâ nevindendir. Bütün bunlar, kendisinde beis olan bir şeye düşmek korkusu ile "lâ-be's" (Fıkhen mahzurlu olmayan) şeylerden bile kaçınmaktır.

Mübâh olan şeylerin çokları, insanları tehlikeye götürür. Hattâ bekârların çok yemesi ve koku sürünmesi de böyledir. Çünkü çok yemek; şehveti tahrîk eder, şehvet insanı düşünmeye, düşünce bakmaya, bakmak da daha başka şeylere sevk eder. Yine bunun gibi zenginlerin apartmanlarına, süs ve zînetlerine bakmak, haddizâtında mubahtır. Fakat bunlara bakmak hırs ve onda olan gibisinin kendisinde de olmasını istemekle insanı kötülüklere sevkeder ki, bu bakımdan o da mahzurlu olur. Bütün mübâhlarda hüküm böyledir. İhtiyâç ânında muhtaç olduğu miktar ile yetinmez ve kaçınmak sûretiyle gailelerden korunmazsa, sonu tehlikeli olur. Şehvet hissi ile alınan her şey bunun gibidir. **Ahmed b. Hanbel**, köşeleri sıvamayı bile uygun bulmamıştır. Taban kısmını sıvamakta, topraktan korunmak gibi bir fayda var. Fakat duvarı sıvamakta süsten başka bir fayda yok, demiştir. Hattâ câmileri sıvayıp süslemeyi de kabul etmemişti. Bu görüşüne Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in:

لَاعَرِيشَ كَعَرِيشِ مُوسٰى وَإِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ مِثْلُ الْكُحْلِ يُطْلٰى بِهِ

"Musa'nın gölgeliği gibi gölgelik olmaz. Yani en güzel gölgelik Musa'nın gölgeliğidir. O da çerçöpten yapılmı tı; el tavanına değer bir kulübecikten ibaret idi. Sürme gibi hafif sıvamı tı." [393] hadisi ile delîl çekti. Mescid-i Nebevî'nin sıvanması istendiği zaman, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bu beyânâtı ile onu men etmiştir. Selef, ince kumaştan elbiseyi de hoş görmemişlerdir: "Elbisesi incelenin, dîni de incelir." demişlerdir. Bütün bunlar, daha ilerisine gidilmesinden korkulduğu içindir. Çünkü insan nefsi mübâh şeyler ile şüpheli şeylere aynı şekilde heves eder. Şehvet, müsamaha ile karşılaşınca, ileri doğru gider. Onun için takvâ korkusu bütün bunlardan çekinmeyi iktizâ etmiştir. Bu gibi ihtilaflı şeylerden âzâde olan

her helâl, üçüncü derecede temiz olan helâllerdendir. O da, masiyete götürmeyen helâldir.

4 - Dördüncü derece; sıddıkların verâıdır. Sıddıklara göre helâl, sebeplerinde masiyet olmayan, kendisiyle isyân yapılmayan, şimdi veyâ gelecekte kendisiyle nefsânî arzuları tatmin etmek kastedilmeyen; yalnız Allah rızâsı, ibâdete kuvvet olmak ve bunlar için hayâtı devam ettirmek maksadıyla temîn edilen maldır. Bunlar, Allahü Teâlâ'nın:

قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

"Allah de. Sonra onları kendi bataklıklarında bırak, oynasınlar." (En'âm sûresi, 6/91) âyet-i celîlesine uyarak, Allah için olmayan her şeyi haram tanımışlardır. Bu mertebe, kendi nefsânî arzularından sıyrılarak, tamamen Allahü Teâlâ'ya bağlanan muvahhidler rutbesidir. Şüphe yok ki, masiyete ulaştıracak olan şeyden kaçınan, masiyet ile kazanılacak olan şeyden de kaçınmış olur.

Yahya b. Kesîr'den[394] rivâyet edilen şu hikâye, bu dördüncü mertebedendir: Yahya b. Kesir, bir gün müshil almıştı. Hanımı: "Bu müshilin daha iyi tesîr etmesi için evde biraz gezinmen lâzım." deyince Yahya: "Otuz senedir ben hesapsız adım atmış değilim. Bu gezintimin dînî bakımdan bir ehemmiyeti olmadığı için, ben boşa adım atmam" dedi. **Seriyyü's-Sakatî**: "Bir gün dağ başına çıktım. Orada bâzı kurumuş bitkilerden yedim ve akan sulardan içtim. Kendi kendime, "Bundan daha helâl yemek olmaz." dedim. Tam bu sırada başka bir ses duydum: "Bu dağa çıkabilecek kudret ve kuvveti sana veren kimdir?" diyordu. Bu sesi duyunca, söylediğime pişmân oldum." demiştir.

Zünnûn-ı Mısrî'den rivâyet edilen şu hikâye de bu kısımdandır: Bâzı âlimlerce verilen bir fetvâ sebebiyle tevkif edilen Zünnûn-ı Mısrî, günlerce aç kalmıştı. Kadının biri gardiyan vasıtasıyla ona bir tabak yemek gönderdi. Zünnûn, yemeği yemedi. Sonra "Zâlim adamın eliyle geldiği için yemedim." diyerek kadından özür diledi. İşte bu, takvânın ve şüpheli şeylerden kaçınmanın son haddidir.

Bişr-i Hâfî'nin, emirler tarafından açılan kanallardan su içmemesi de yine bundandır. Her ne kadar aslında su temiz ise de haram paradan verilen ücret ile su yolu açıldığı için, içmesinden çekinirdi. Hattâ bâzıları, (yine Bişr-i Hâfî'dir) aslında helâl olduğu hâlde, bu yolda bulunan bağların üzümünden yemezdi. Hâlbuki bu, o suyu içmekten de çok daha ehvendir. Yine bâzıları hac yolunda zâlimler tarafından hazırlanan kaplar içinde bulunan sulardan içmezlerdi.

Fakat **Zünnûn-ı Misrî**'nin gardiyan eliyle gelen yemekten yememesi, bütün

bunların fevkindedir. Çünkü gardiyanın eli haramdır denemez. Fakat kap haramdır denebilir. Gardiyanın kusuru varsa o da haram gıda ile beslenmiş olmasındadır. Böyle bir el ile gelen yemeği kabul etmemenin, verâın son haddi olmasında şüphe yoktur. Haram gıdanın kendisine kuvvet vermesi korkusu ile **Ebû Bekir** (r.a.)'ın içtiği sütü kusması da bundandır. Hâlbuki kusup çıkarması borç değildi.

Mescidde oturup dikiş dikenin aldığı helâl parayı kabul etmemesi de bundandır. **Ahmed b. Hanbel**, mescidde oturup dikiş dikmeyi kerih görürdü. Kendisine, yağmurdan kaçarak mezarların gölgesine sığınıp dikiş dikenlerin aldıkları paradan sorduklarında, "Mezarlar âhiret işi olduğu için orada oturulması mekruhtur." dedi. Yine malını şüpheli gördüğü bir adamın ateşi ile yakılan lambasını söndürmüş ve tandırda şüpheli para ile alınmış bir odun bulunduğu için ekmeğini orada pişirmekten kaçınmıştır. Bâzıları da sultanların ışığında ayakkabılarını tâmirden kaçınmışlardır. İşte bunlar, âhiret yolcuları için, verâın ince noktalarıdır.

Bu hususta sözün doğrusu şudur: Verâın başlangıç ve son haddi vardır. Verâın başlangıcı, fetvânın haram dediği şeylerden kaçınmaktır. Buna adalet verâı denir. Verâın son haddi de, Allah için olmayıp, şehvet hissi ile aldığı yâhut bir kerâhet ile elde ettiği veyâ onun sebebiyle kerahete düştüğü şeylerden kaçınmaktır. Buna da sıddıklar verâı denir. Bu ikisinin arasında ihtiyâtî dereceler vardır. Kişi dünyada ne kadar titiz davranırsa, âhirette o nisbette hafifler, sevâbı ağır gelir ve sırât köprüsünü kolaylıkla geçer. Harâmı ve kötülüğü irtikâb nisbetinde cehennemin derekeleri ayrıldığı gibi, haram ve şüphelilerden kaçınmak nisbetinde cennetteki dereceleri de fark eder. Gerçeğin bu olduğunu bildikten sonra, muhayyersin; istersen son derece ihtiyâtlı davran ve istersen müsâmahalı ol. İyi bil ki, ihtiyatlı davranman lehinde, müsâmahalı davranman aleyhindedir.

Taberânî **"Evsat"**ında Ebû Hüreyre (r.a.)den. Ebû Mansûr **"Müsned-i Ferdevs"**inde rivâyet ettiler.

Ebû Naim **"Hilye"**de Ebû Eyyûb (r.a.)den: İbn Adiy de Ebû Mûsâ'dan rivâyet etti.

Taberâni **"Evsat"**ında İbn Abbâs (r.a.)dan riâyet etti.

Müslim, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî'nin **"Müsned-i Firdevs"**inde buna benzer bir rivâyeti vardır.

Ahmed, İbn Ömer (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Tirmizî Ka'b ibn Acûze (r.a.)den rivâyet etti ve: "hasen"dir dedi.

Ebû Mansûr Deylemî **"Müsned-i Firdevs"**inde İbn Ömer (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr Deylemî, Enes (r.a.)den başka ifâde ile rivâyet etti.

Taberânî **"Evsat"**ında İbn Abbâs (r.a.)dan rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd **"Merâsil"**inde Kasım'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

Me'hazı bulunamamıştır.

Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî, Abdullah b. Hanzele'den rivâyet etti. Râvileri sikadandır. Taberânî de **"Sağîr"**inde İbn Abbâs (r.a.)dan rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Evsat"**ında; Ukaylî **"Zuafâ"**da rivâyet etti.

Ahmed. İbn Mes'ûd (r.a.)den; ayrıca İbn Hibbân da Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Tirmizî, İbn Mâce ve Hakîm, Atiyye bin Urve'den rivâyet etmişlerdir.

Neseî ve Tirmizî sahîh olduğunu söyleyerek Hakîm, Hasan b. Ali (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Evsat"**ında, İbn Abbâs (r.a.)den ve Beyhâki de mevkûf olarak rivâyet etti.

Hanefilerde, yaraladığı avı durmadan tâkip ederse, ölü olarak bulsa da ondan yer. Fakat tâkipten vazgeçer, sonra olü olarak bulursa, onu yiyemez.

Meşhur şahabîdir. Arkadaşları irtidâd etmiş iken kendisi İslâmiyette sebat etti. Irak fütûhâtında ve Hz. Ali muharebelerinde bulundu. 120 yaşında iken Hicrî 68 yılında vefât etti.

Ebû Dâvûd, Amr b. Şuayb ve Ebû Sa'lebe'den "sened-i ceyyid" ile Beyhakî de mevkuf olarak rivâyet etti.

İsminde pek çok ihtilâf var. Bir adı Cürsüm'dürBabasının ismi de ihtilâflı olup adı Nâşir'dir. Huneyn savaşına hazırlık esnasında Müslüman oldu. Rasûl-i Ekrem onu kendi kavmine gönderdi. Şam'da secdede iken 55 Hicrî'de öldü.

Hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Hakîm, Atiyye bin Urve'den rivâyet etmişlerdir.

Bağdadlıdır. Nûh'un oğludur. Sikadandır. Mısır'a hicret etti ve Hicrî 250 de orada öldü.

Buhârî Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Dârekutnî, **"İfrad"**ında Ebû'd-Derdâ'dan (r.a.) rivâyet etli. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Aslen Nisâburludur. Ahmed b. Hanbel: "Horasan, İbn Mübârek'den sonra Yahya gibisini yetiştirmemiştir. Muhammed b. Eslem Tûsî: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) i rüyâmda gördüm: "Kimden rivâyet edilen hadisi yazayım?" dedim. Resul i Ekrem: "Yahya'nın rivâyetini yaz." buyurdu." dedi. Yahya, Benî Temîm'den ve

sikadandırİlim, din, fazîlet ve ittika bakımından, zamanının önde gelenlerinden idiElbisesini Ahmed b. Hanbel'e vasiyet etmiști. Ahmed, cübbesini kabul etti. “Kâmil bir zât idi.” dedi. 142 Hicride doğdu ve 224 de öldü.

İKİNCİ BAB:
ŞÜPHELİ ŞEYLERİN DERECELERİ VE KAYNAKLARI

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهَا

كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ، فَقَدِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ

وَلِعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ فَقَدْ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ،

كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ

"Helâl belli, haram da bellidir. Ancak aralarında (helâl mi haram mı oldukları belli olmayan) şüpheli bir takım şeyler vardır ki, insanların çoğu onları bilemez. Şüphelilerden sakınan hem dînini, hem de ırzını korumuş olur. Koru etrâfında güdülen koyunun koruya düşme tehlikesi olduğu gibi, şüphelilere yaklaşanın da harama düşmesinden korkulur." [395] hadîs-i şerifi, üç kısmın bulunduğunu açıkça göstermektedir. Bu üç kısımdan müşkil olan, ekseriyetin bilemediği şüpheli şeylerdir. İşte bunu açıklamak ve bunun yüzünden perdeyi kaldırmak lâzımdır. Çünkü ekseriyetin bilemediğini azınlık bilebilir. Buna göre deriz ki:

Mutlak helâl, zâtında ve kazancında haram veyâ kerâhetini gerektirecek şeylerden tamâmıyla arınmış olan servetlerdir. Bu da gökten yağan yağmuru, başkasına âit olmayan yerden ve vasıtasız olarak kendi eliyle alması gibi. Bu su, hiç şüphesiz helâldir.

Sırf haram, haramlık vasfında aslâ şüphe olmayan şeylerdir Şaraptaki sarhoşluk, idrârdaki necâset gibi yâhut memnu yollardan; zulüm, ribâ ve benzeri vâsıtalarla kazanılan servetler gibi. İşte bunlar, helâl ve haram olmak üzere belli iki taraftır.

Başka bir şeye ihtimâli olup, o ihtimâle delâlet eden bir sebep olmadığı hâlde hükmü meydanda olanlar da helâl veyâ haramdan birine katılır. Meselâ kara ve deniz avı helâldir. Avlanan balığın başkasının torundan yine suya kaçmak, avlanan geyiğin başkasının elinden kaçma ihtimalleri olmakla beraber, buna delâlet eden bir delîl olmadığı için, bunlar da helâldir. Artık bu gibi uzak

ihtimalleri düşünmek, vesveseden başka bir şey değildir. Buna biz, vesvese verâı deriz. Yağmur suyunda düşünülemez. Çünkü bu, delîli olmayan boş bir vehimdir. Şâyet bu av hayvanlarında yara, damga veyâ benzeri ele geçtikten sonra üzerlerinde ancak bulunabilecek olan bir nişan bulunsa, o zaman, bu düşüncede haklı olabilirdi. Meselâ yaban geyiğinin üzerinde bir yara bulunsa, bunun, ele geçtikten sonra dağlanmış olmak ihtimâli olduğu gibi başka yara da olabilir. Bu iki ihtimâle binâen, verâ mahalli sayılabilir. Fakat böyle bir delîl olmadığı zaman, olmayan şeyin delîl olma ihtimâli, yok olan şeyin var olma ihtimâli gibidir. Bu ihtimâl, evini âriyet aldıktan sonra, adamın oradan ayrılması ile "Bu adam belki öldü de bu mal vereseye intikal etti." deyip vesveseye kapılmak gibidir. Çünkü adamın öldüğüne dâir ne katî, ne de şüpheli bir delîl vardır.

Zîra şüphe şekden doğar, şek ise karşılıklı ve denk olan iki sebebin doğurduğu iki itikattan meydana gelir. Sebep olmayınca aslında bir kanâat olmaz. İtikad olmayınca da o kanâat, diğer kanâate tekabül eder, denemez. Çünkü aslında yoktur ki, şek olsun. Bunun için deriz ki; üç veyâ dört rekât kıldım diye şüphe edenler, üç kıldıklarını kabul ederler. Zîra üç kıldıklarında şüpheleri yoktur. Dördüncü rekât şüpheli olduğu için kılınmamış sayılır.[396] Bir insana on sene evvel kıldığı bir öğle namazını "Üç mü kıldın, dört mü kıldın?" diye sorsalar, katî cevap veremez. Katî cevap veremediği için, üç olması da câizdir. Fakat bu cevâz, bir şek değildir. Çünkü onu üç olarak kabul etmesi için bir sebep yoktur. Sebepsiz vehim ile tecvîzi karıştırmamak için, şekkin hakikatini böylece anlamalısın. Binâenaleyh, bu kısımlar da mutlak helâle katılır.

Her ne kadar helâl olmak ihtimâli mümkün ise de, helâl olduğuna delâlet edecek bir sebebi bulunmayan şeyler de mutlak harama katılır. Kendisinden başka vârisi olmayan mûrisinin bir tarafa gitmesi ile kendi elinde bulunan malını, belki ölmüştür, vesvesesine kapılarak yemeye kalkışması gibi. Adamın bu emâneti yemeye kalkışması, doğrudan doğruya katî haramı yemesi demektir. Çünkü bu, delîlsiz bir ihtimâldir. Bu gibi ihtimalleri şüpheden saymak doğru değildir. Şüphe, vaziyeti bizce belli olmayan ve iki tarafı da iktizâ edecek sebeplerin muârazasından meydana gelen bir netîcedir. İki tarafı müsâvî olmayan şeylerde şüphe olmaz.

ŞÜPHENİN KAYNAKLARI

BİRİNCİ KAYNAK

Birinci menşe: Helâl ve haramın sebeplerinde şek etmektir.[397]

Bu sebepler ya müsâvî veyâ biri diğerinden kuvvetli olur. Sebeplerin ikisi müsâvî olduğu zaman, önce bilinmiş olanı tercîh edilir ve o, şek ile terk edilmez. Mûteber delîllerden meydana gelmek sûretiyle, iki ihtimâlin birisi daha kuvvetli olursa hüküm, kuvvetli olan delîlindir. Bu anlattığımız, ancak misâl ve şâhidleri ile anlaşılır.

O hâlde biz de bunu dörde taksim edelim:

Birinci kısım; önceden haram olduğu bilinmiş iken, sonradan helâl olduğunda şek edilen şeydir. Bu, şüpheli olduğu için yine bundan kaçınmak vâcip olur ve buna cüret etmek haramdır.

Misâli: Attığı mermi ile yaraladığı avını suya düştükten sonra ölü olarak bulmak gibi. Bu av, aslında haram idi. Ancak usûlüne uygun şekilde öldürülürse helâl olur. Avın, aldığı yaradan veyâ sudan öldüğü şüpheli oldu. Binâenaleyh yakin, şek ile zâil olamayacağı için, asıl hürmeti bâkî kaldı ve bu av, haram oldu. Abdestsizlikte, pislikte ve namaz rekâtlarında olduğu gibi. (Meselâ, abdestsiz olduğunu biliyor ve fakat abdest alıp almadığında şüphe ediyorsa, abdest alır. Abdestli olduğunu biliyor fakat abdesti bozulup bozulmadığında şüphe ediyorsa, abdest almaz. İki veyâ üç rekât kıldığında şüphe ediyorsa, iki rekât katî olduğundan, iki rekât üzerine devâm eder. Çünkü yakîn, şek ile zâil olmaz.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Adîy b. Hâtem'e:

لَا تَأْكُلْهُ فَلَعَلَّهُ قَتَلَهُ غَيْرُ كَلْبِكَ

"Onu yeme; ba ka bir köpek onu öldürmü olabilir." [398] demesi bu kabildendir. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir şey gelip, bunun hediye veyâ sadaka olduğunda şüphe ettiği zaman, sormadan ondan yemezdi.[399] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bir gece çok sıkıntılı idi. Zevcelerinden biri: "Bu geceniz sıkıntılı geçti." diye sorunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَجَلْ وَجَدْتُ تَمْرَةً فَخَشِيتُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ

"Bir hurma buldum, onun sadaka hurması olmasından korktum." buyurdu,[400]

Diğer rivâyette: *"Onu yedim. Fakat sadaka hurması olmasından korktum."* buyurdu.

Abdurrahman b. Hasene'nin anlattığı şu vaka da yine bundandır: Abdurrahman diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile bir seferde idik. Acıktık. Bir yerde konakladık. Orada pek çok keler vardı. Onları avlayarak tencerelere

koyduk. Pişerken, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أُمَّةٌ مُسِخَتْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَخْشَى أَنْ تَكُونَ هٰذِهِ

“Benî İsrail’den bir cemaat mesh-i sûret olmu tu. Korkarım ki bu kelerler, onlardandır.” [401] buyurdu. Bunun üzerine biz de tencereleri boşalttık. Sonra Allahü Teâlâ, mesh edilen insanların üremediklerini kendisine bildirdi (Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu daha önce bilemiyordu.) Önce onlardan çekinmesi, bu eşyada aslolan helâl olmamaları ve boğazlanmakla helâl olmalarındaki şekki idi.

İkinci kısım; helâl olduğu bilinip, haram olmasında şüphe edilenlerdir. Bunda aslolan, helâl olmasıdır ve hüküm helâl olmasınadır. Meselâ, evli olan iki kişinin yanından bir kuş uçup gitse, bunlardan biri: “Bu uçan kuş karga değilse, âilem üç talâk ile boş olsun.” diğeri de: “Bu uçan karga idiyse, benim âilem üç talâk ile boş olsun.” dese, bu vaziyet karşısında kuş uçup gittiği ve ne olduğu bilinemediği için, hiç birisinin âilesi boş olmaz. Fakat verâ, ikisinin de âilelerini boşayıp yeniden evlenmelerindedir. **Mekhûl**, bu meselede, ictinâb etmekle emretmiştir. **Şa’bî** de, münakaşa eden iki kişiden birisinin diğerine: “Ne hasûd adamsın.” demesi üzerine öteki: “Hangimiz daha hasûd ise âilesi üç talâk ile boş olsun mu?” dese, diğeri de; “Olsun.” diye kabul etse, hangisinin daha hasûd olduğu bilinemediğinden ikisinin de âilelerinden ayrılmaları için fetvâ vermiştir. Şâyet bu hususta, verâı nazarı itibâra aldı ise doğru, fakat mutlak haram olduğunu kasdetti ise doğru değildir. Çünkü su, necâset, hades ve namaz bahislerinde geçtiği gibi yakîn, şek ile zâil olmaz. Bu da aynı mânâdadır.

Şayet, “Bu mesele ile o meseleler arasında ne münâsebet var?” dersen bilmiş ol ki; münâsebete ihtiyaç yok. Bâzı sûretlerde münâsebet olmadan da aynı şey lâzım gelir. Meselâ, temiz olduğunu bildiği bir suyun, necis olmasında şüphe ederse, ondan abdest alması caizdir. Bu, câiz olduğuna göre, içmesi neden câiz olmasın? İçmek de câiz olduğuna göre, yakînin şek ile zâil olamayacağı teslim edilmiş olur. Fakat burada ince bir nokta var. O da, -bu suyun benzeri olan-âilesini boşayıp bozmadığında şüphe etmesidir. Burada aslolan, onu bozmadığıdır. Karga meselesinin benzeri de iki kaptan birisinin necis olduğunu katî olarak bilip, hangisinin olduğunda tereddüt etmesidir. İçtihâd edip, birisinin temizliğine hüküm vermeden hiç birini kullanamaz. Çünkü birisinin temiz, diğerinin pis okluğuna dâir iki yakîn olduğuna göre istishâb yâni şeyi olduğu gibi bırakmak, bâtıl olur. Bu talâkda da hüküm aynıdır ve katî olarak kadının biri boştur. Fakat hangisinin boş olduğunda iştibah vardır.

Deriz ki; şâfiiler, kaplardan üç şekilde ihtilâf ettiler. Bir kısmı, içtihâddan

evvel birini temiz kabul eder. Diğer bir kısmı da, temiz olduğu hakkındaki yakîne karşılık, pis olduğunda da hâsıl olan yakîn karşılığında, "İçtihâdın bir değeri yoktur, kaçınmak lâzımdır." derler. Mûtediller ise içtihâd ederek, birini temiz olarak kabul ederler ve doğrusu da budur. Lâkin bunun asıl benzeri, iki âilesi olan bir adamın: "Bu uçan karga idiyse, Zeyneb; karga değil idiyse, Âişe boştur." demesidir. Bu meselede bu adam, iki âilesini birden saklayamaz. Çünkü muhakkak birisi boştur. Birini de tercîh edemez. Çünkü uçtuğu için kuşun ne olduğu bilinemeyeceğinden, tercîh bilâ-müraccih lâzım gelir. O halde her ikisinden de ayrılması zarûrî olur. Bu hüküm, bir kişi ile ayrı ayrı iki kişi arasında değişmiş oluyor. Zîra bir kişiye iki âilesi de haram olur. Fakat ayrı ayrı iki kişiden hiç birinin âilesi kendisine haram olmaz. Zîra bir karga olmadığına kanîdir.

Şâyet buna göre biri temiz diğeri necis olan iki kap, ayrı ayrı iki şahsın olsa, içtihâda lüzûm kalmadan, herkes "Benim kabım temizdir." diyerek abdest almalarının câiz olması lâzım gelir. "Çünkü temiz olduğu kanâatinde idi, şüphe ise şimdi hâsıl oldu." dersen:

Deriz ki: Bu ihtimâl de fıkıhta mevcûttur. Fakat bence râcih olan, memnû (tercîh edilen görüş, bunun yasak) olmasıdır. Burada, şahısların ayrı ayrı olmaları ile bu şahıs olması arasında fark yoktur. Çünkü abdestin sıhhati için, mülkiyet şart değildir. Başkasına âit olan su ile kendi suyundan abdest alması arasında fark yoktur. Mâlikiyetin değişmesinden bir şey fark etmez. Ama başkasının âilesi ile münâsebet kuramaz. Aynı zamanda, necâsette bâzı alâmetlerin rolü vardır. Bundan dolayı orada içtihâd mümkündür. Fakat talâkta böyle bir belirti olmadığı için, içtihâda ihtiyâcı yoktur. Ama katî olarak birinin temiz, diğerinin pis olduğu bilinen iki kapta, necâsetin kuvvetini defetmek için katîliğe daha yakın olan veyâ çalkanan ve benzeri alâmetlerle içtihâd ederek istishâbı takviye etmesi vâciptir. İstishâb ve tercîh yolları fıkhın mühim meselelerindendir. Fıkıh kitaplarında bu hususa dair geniş bilgi verdik. Burada usûl ve kaidelerine işâret etmekle yetiniyoruz.[402]

Üçüncü kısım; aslolan haram olmasıdır. Fakat zann-ı galib ile helâl olmasını iktizâ eden bir sebep kendisine ârız olmuştur.

İşte bu, meşkûk(şüpheli)tür. Galib olan, helâl olmasıdır. Buna bakılır: zann-ı galib, şer'an mûteber bir sebebe dayanıyorsa, helâl olmasını tercih etmekle beraber bundan kaçınmak verâ olur.

Misâli: Avcı yaraladığı avını kaybetti. Sonra da ölü olarak buldu. Avcının verdiği yaradan başka, ölümüne sebep olacak yarası da yok. Fakat düşmek veyâ

bilinemeyen başka bir sebeple de ölmek ihtimâli vardır. Şâyet avcının verdiği yaradan başka bir ârızası bulunursa o zaman birinci kısma girer. Bu, üçüncü kısma giren hayvan hakkında İmam Şâfiî hazretlerinin (r. aleyh) görüşü çeşitli ise de muhtar olanı, helâl olmasındadır. Çünkü avcının hayvana verdiği yara, ölümü için açık bir sebeptir. Diğer sebepler ise zayıf ve uzak ihtimallerdir. Yakîn, şek ile zâil olmaz.

Şâyet, **İbn Abbâs**'ın (r.a.): "Yakaladığını hemen ye. Aradan zaman geçtikten sonra ölü olarak bulduğunu yeme." demesi ve Hz. Aişe'nin (r.a.): "Adamın biri, Rasûl-i Ekrem'e (s.a.v.) ölü bir tavşan ile gelerek:

"Biliyorum, bu attığım okun yarasıdır, bununla öldü." demesi üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Hemen mi yakaladın yoksa zaman geçtikten sonra ölü olarak mı buldun?"* diye sordu.

- "Hayır, sonradan ölü olarak buldum." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللَّيْلَ خَلْقٌ مِنْ خَلْقِ اللهِ لَا يُقَدِّرُ قَدْرَهُ إِلَّا الَّذِي خَلَقَهُ

فَلَعَلَّهُ أَعَانَ عَلَى قَتْلِهِ شَيْءٌ

"Geceler, Allahü Teâlâ'nın yaratıklarıdır. Onlar hakkında hükmü ancak, onları yaratan verebilir. Bu hayvanın ölümüne ba ka bir ey de sebep olabilir." [403] buyurduğu rivâyeti ile terbiyeli köpek, umûmiyetle hataya düşmediği ve ayırdığını sahibi için ayırdığı hâlde, onun hakkında yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Adîy b. Hâtem'e:

وَإِنْ أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكُونَ إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ

"Avından köpek yedi ise ondan yeme. Çünkü bıraktığını kendisi için ayırdığından korkarım." [404] buyurması, helâlliğin tahakkuk etmesi, bütün sebeplerin tahakkukuna bağlı olduğunu; sebebin tamâmı ise başka bir ârıza olmadan ancak atılan mermi ile öldüğünü katî olarak bilmekle mümkün olduğunu bize göstermektedir. "Sebebin tamamında, hattâ helâl veyâ haram olarak ölümünde şek edildi. Bu ise saatinde helâl olarak öldüğü tahakkuk ettikten sonra, ârız olan bir sebep ile helâl veyâ haram olmasında şek edilen gibi değildir." dersen:

Deriz ki: İbn Abbâs (r.a.) ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, bundan nehyetmeleri, tahrîmî değil -verâa binâen- tenzîhîdir. Çünkü:

"Üzerinde senin okundan ba ka bir eser bulamazsan, kaybolduktan sonra ölü olarak

bulsan da yine o avdan ye.” [405] rivâyeti de vardır. Bu, pek yakında bizim anlattığımız mânâya bir tenbihtir. Biz şöyle demiştik: Sonradan ölü olarak bulunan av hayvanında, avcının verdiği yaradan başka bir yara daha bulunursa, o zaman sebepler muâraza eder. Sebeplerin muârazası ile hangi yaradan öldüğü hakkındaki zanlar da muâraza eder. Şâyet avcının verdiği yaradan başka bir yarası bulunmazsa, muâraza kalmaz ve kendi verdiği yaradan öldüğü ihtimâli kuvvetlenir. O zaman, haber-i vâhid, kıyâs-ı maznûn, umûmat-ı maznûne ve benzerleri ile istishâb üzerine hükmolunduğu gibi, burada da bu galebe-i zan sayesinde istishâb ile hükmeder ve hayvanı helâl kabul ederiz.

“Yarayı aldığı anda ölmemiş olması, ölüm sebebinde şüphe uyandırmak için kâfidir.” demek doğru değildir. Çünkü ölüm sebebi olan yaralamak tahakkuk etmiştir. Başka bir sebebin karışmış olması çok şüpheli ve çok uzak bir ihtimâldir (buna kıymet verilmez.) Bu söylediğimizin doğruluğuna, yaralanıp kaybolduktan sonra ölü olarak bulunan bir adamı, yaralayan kimseye kısasın vâcip olmasında, fakihlerin ittifâkı delâlet etmektedir. Hâlbuki değil o kaybolan, ortada bulunan da aldığı heyecânın tesîriyle kalp sektesi ve benzeri sebeplerden ölmüş olabilirdi ki, bunları kimse nazar-ı itibâra almamıştır. Çünkü nazar-ı itibâra alınsa, ölümle kısas hükmünü verebilmek için ya adamın boğazını kesmek veyâ vurduğu anda öldürmüş olmasını şart koşmaları îcâp ederdi ki bunu hiç kimse söylememiştir. Hâlbuki kısas da şüphe üzerine kurulmuştur. Bunun gibi, hiç canlanmadan veyâ canlandıktan sonra daha önce başka bir sebepten ölmek ihtimâli yine mevcut iken, Besmele ile kesilen hayvanın karnından ölü olarak çıkan yavrunun temizliğine hükmedilmiş ve bu uzak ihtimaller nazar-ı itibâra alınmamıştır. Yine bunun gibi, rahimdeki çocuğun, hiç canlanmamak veyâ daha önce başka bir sebepten ölmek ihtimâli mevcut iken, bunlar nazar-ı itibâra alınmadan, çocuğun düşmesine sebebiyet verene cezayı vermişlerdir. Hüküm, zâhire göredir. Delîl olmayan sebepler yukarıda da anlattığımız gibi, vehim ve vesveseden ileri gitmez. İşte, burada da hüküm böyledir.

Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.), avından yiyen köpek hakkında:

“Korkarım, geri bıraktığını kendisi için bırakmı tır.” buyurmasında, Şâfiî’nin iki sözü vardır. (Biri helâl olmasında, diğeri haram olmasındadır.) Biz, haram olmasını tercîh ederiz. Çünkü burada delîller muâraza hâlindedir. Zîra muallem (eğitilmiş) köpek,[406] bir âlet ve bir vekil gibidir. Avını sahibi için alıkoyduğu zaman, helâl olur (aksi takdirde helâl olmaz.) Hattâ muallem köpek, kendi başına ava çıkarsa getirdiği av, sahibine helâl olmaz. Çünkü bu avı, kendisi için

avlamıştır. Sahibinin işâreti ile gittikten sonra avını yiyen köpeğin bu hareketi, önce sahibinin âleti ve vekili olarak yola çıktığına; sonraki avını yemesi ise kendi hesâbına çalıştığına delâlet etmektedir. Sebeplerin muâraza etmesiyle ihtimaller de muâraza etti. Aslolan bu hayvanın haram olması idi. Helâl olması, şartına riâyetle avlanmasında idi. Bu şart bulunamadı, aslı olan haramlık istishâb edildi ki, bu şek ile zâil olmaz. Bu, tıpkı bir adamın bir câriye satın almak için başka birini vekil etmesine benzer. Adam câriyeyi almış, fakat bu câriye kendisi için mi yoksa kendisini vekil eden adam için midir? Bunu haber vermeden öldüğü için vekil eden adamın, bu câriyeyi kullanması helâl olmaz. Çünkü vekil, câriyeyi müvekkili için alabileceği gibi, kendisi için de alabilir. Câriyeyi kim için aldığına dâir delîl olmadığından, müvekkilin kullanması helâl olmaz. Bu ise üçüncü kısımdan değil, birinci kısımdandır.

Dördüncü kısım; önceden helâl olduğu malum iken, sonradan şer'an mûteber bir sebep olan zann-ı galib ile kendisine haramlık ârız olan şeydir. Artık burada istishâb, yâni onu olduğu gibi helâl kabul etmek hükmü kalkar ve haram olması kesinleşir. Çünkü istishâb, zann-ı galib karşısında zayıf düştüğü için, hükümsüz kalır.

Bunun misâli; Galebe-i zannını iktizâ eden açık bir alâmete dayanarak kaplardan birinin pis olmasına hükmetmesi gibidir. Artık bu kaptan ne içebilir, ne de abdest alabilir. Yine bunun gibi, bir adam "Ahmed, kendi başına bir adam öldürebilir veyâ bir av avlayabilirse karım boş olsun." der. Ahmed de bir adamı veyâ bir avı yaralar ve yaralanan adam veyâ av gözden kaybolduktan sonra ölü olarak bulunursa, adama karısı haram olur. Çünkü zâhiri delîl, adamın kendi başına onu öldürmüş olmasındadır.

İmâm Şâfiî, sel birikintilerinde bulunan bozulmuş bir suyun fazla beklemek veyâ necâset karışmak sebepleriyle bozulmak ihtimalleri olmakla, hiç bir tarafını tercîh edecek bir delîl bulunmadığından kullanılmasıyla; fakat bir yaban geyiğinin bu suya akıttığını gördükten sonra suyun bozulmuş olması, yine iki ihtimâlin biri ile ise de idrar ile bozulmuş olması daha kuvvetli olduğundan, istimâlinin câiz olmaması ile hükmetmiştir. Bu anlattığımızın misâli ve zannın galebesi, müşahedeye istinâd edilen yerlerdedir.

Müşahedeye istinâd etmeyen galebe-i zanna gelince: Asıl helâlliğin bununla zâil olup olmayacağında Şâfiî'nin görüşü ihtilâflıdır. Çünkü İmâm Şâfiî, müşriklerin ve şarapçıların bardaklarından alınan abdestin, kazılmış mezarlıkta ve pisliğe bulaşmış sokaklarda kılınan namazın câiz olup olmamasında ihtilâf etmiştir. Buna mezhep imâmları: "Asıl ile zann-ı galib muâraza ettiği zaman, hangisi tercih edilir?" meselesi adını vermişlerdir. Bu hüküm, şarapçıların

kaplarından su içmenin helâl olup olmamasında cârîdir. Zîra necesin içilmesi de câiz değildir. Buna göre necâset ile hillin (helâlliğin) me'hazı birleşiyor.

Birinde tereddüt, diğerinde de tereddüdü gerektirir. Burada da Şâfiî'nin tercih ettiği, birincinin aksine olarak asıldır; galebe-i zan değildir. Alâmet, alınan madde aynına taallûk etmediği zaman, aslın ortadan kalkmasını gerektirmez ve bunun delîli, şüphenin ikincisi olan ihtilât (karışıklık) ta anlatılacaktır.

Bu beyânatımızla kendisine zan veyâ haram edici bir şeyin karışmasında şek edilen helâl ile helâl edici veyâ zannın karışmasında şek edilen haramın hükümleri açıklanmış ve "şey"in kendisindeki alâmete dayanan zan ile "şey"in kendisindeki alâmete dayanmayan zan arasındaki fark anlaşılmış oldu. Şu dört bölümde helâl olması ile hükmettiğimiz her şey, birinci derecedeki helâller meyânındadır. İhtiyât olan, bunları terk etmek ve bunlara yaklaşmamaktır. Bunlara ikdâm edenler müttakî ve sâlihlerden olamaz. Belki kendilerine şerîat hükmünde azâba müstahak fâsık, âsî kimselerdir diye hükmedilemeyen âdiller meyânına girerler. Ancak vehim ve vesvese diye ayırdığımız bölümlerden kaçınmak, hiç bir sûretle verâdan değildir.

İKİNCİ KAYNAK

Şüphenin ikinci kaynağı, ihtilâttan (karışıklıktan) doğan şekdir.

Meselâ: Helâl ile haram birbirine karışır ve bunları yekdiğerinden ayırmak mümkün olmaz. Bu ihtilât, her iki taraftan veyâ yalnız bir taraftan birçok sayıların yâhut muayyen sayıların birbirine karışması ile olur. Bu ihtilât -ya sıvılarda olduğu gibi- bu şudur, bu da şudur, denemeyecek şekilde tamamen birbirinin içine girer. Yâhut -köle, ev ve at gibi maddelerde olduğu gibi- ayınlarını ayırt etmek mümkün ise de hangisinin pis olduğunu ayırmanın mümkün olmaması gibi şeylerdir. Bu şekilde karışanların ya aynı maksûddur -alım satım eşyası gibi- yâhut aynı maksûd değil -eşyanın alım satımını sağlayan para gibi- dir. Bu taksîmattan üç kısım meydana çıkmış oldu.

Birinci kısım; helâl ile haramın -muayyen sayılarla- birbirine karışmasıdır. Besmele ile kesilen bir koyunun, murdar olan bir koyun veyâ on koyun ile karışması; süt annenin on kadın ile karışmış olması yâhut iki kız kardeşten birini nikâh edip hangisi olduğunu seçememesi gibi şeylerdir. İşte bütün bunlar, bil-ittifak kaçınılması gereken şüphelerdir. Çünkü bu hususlarda ne alâmet var ne de içtihâda mecâl var. Muayyen sayılarla karışırsa, hepsi bir şey gibi olur. Burada tahlîl ile tahrîmin (bahse konu şeyin helâl olması ile haram olmasının) kuvveti karşılaşır. Burada önce helâl iken sonra haram olan -uçan kuş

meselesinde karılarından birinin boş olması gibi- ile helâl olmadan önce haram ile karışan -alacağı kadınlar arasına süt annesinin karışması gibi- arasında fark yoktur. Fakat bu anlattığımız, istishâb bahsinde geçen karılarından birinin boş olması gibi, tahrîmin ârız olmasında müşkil olur.

Şöyle ki; haram ile helâl olmak ihtimâli aynı kuvvette karşılaştıkları için istishâb tarafı zayıf düştü. Bundan dolayı helâl olması ile hükmedilmedi. Şerîat nazarında tehlike tarafı galip olduğu için tercîhan haram olmasına hükmedilmesidir. Bu anlattığımız, sayılı olan helâl şeylerin sayılı olan haram şeylerle karıştığı zamandır. Sayılı olan helâl şeyler, sayısız olan haram şeyler arasına karıştığı zaman yine bunlardan kaçınmanın evlâ olduğu meydandadır.

İkinci kısım; sayılı haramların sayısız helâller arasına karışmasıdır. Bîr veyâ on tane süt annenin bir şehir kadınları arasına karışması gibi. Artık bu vaziyet karşısında bu şehir kadınlarından hiç birini almamak lâzım gelmez; dilediğini alabilir. Bu hususta helâl olanların çok olmasını illet olarak göstermek, doğru değildir. Çünkü öyle olsa bir tane haram, dokuz tane helâl arasına karıştığı zaman onlardan evlenmenin câiz olması lâzım gelir. Hâlbuki bunu hiç kimse tecvîz etmemiştir.

İllet, galebe ve ihtiyâcın her ikisidir. Çünkü herhangi yönden olursa olsun, bir mahremi kaybolan kimseye evlenme kapılarını kapamak mümkün değildir. Yine bunun gibi, dünya malına haram karıştığını kafi olarak bilen kimseye, alış-veriş ve yemeği terk etmesi lâzım gelmez. Çünkü bunlarda güçlük var, dinde ise güçlük yoktur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında bir kalkan ve bir de aba çalınmıştı. Buna rağmen bu cins malları alıp satmaktan kimse geri durmamıştır. Her çalınan şey için de hüküm aynıdır. Ribânın şuyûu da bunun gibidir. Para alım satımına mâni değildir. Ne Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ne de diğerleri para alım satımını terk etmişlerdir.

Hülâsa: Dünyayı haramdan temizlemek için bütün insanların günâhı terk etmeleri lâzımdır. Bu ise muhâl gibi bir şeydir. Bütün dünyada böyle bir şart aranamayacağına göre, bir şehirde de böyle bir şart aranmaz. Ancak, muayyen kimseler arasında olursa, o zaman bunlardan sakınmak mümkündür. Yoksa umûmî ahvâlde bu gibi şeyleri nazar-ı itibâra almak vesveseden başka bir şey değildir. Çünkü böyle bir şey Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve sahabeden rivâyet edilmediği gibi, hiç bir asırda ve hiç bir millette de duyulmamıştır.

Şâyet her şeyin sayısı Allah katında malûm ve hatta bir şehir ne kadar büyük de olsa nüfûsu belli ve sayılması mümkündür. O halde mahsur ile gayr-ı mahsûru nasıl ayırt edeceğiz? dersen, bilmiş ol ki, bu gibi şeyleri tayin mümkün değil, belki takrîbî olarak zaptedilirler.

Bir araya toplanmış olanlar kalabalık olur, bir bakışta kolaylıkla sayılamayacak kadar yâni bin iki bin civârında olursa, işte bunlar gayr-ı mahsûr, yâni sayılamayacak kadar çoktur, denebilir. Fakat kolaylıkla sayılabilecek kadar, on ve yirmi civârında olurlarsa, bunlar mahsûrdurlar. Bu iki taraf arasında mahsûr ve gayr-ı mahsûr sayılacak orta dereceler de vardır. Bunlar da zan ve tahmin ile bir tarafa katılırlar. Şek eder ve bir tarafı tercih edemezse, o zaman kalbine danışır. Günâh, kalbin çarpmasındadır. İşte bu makamda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Vâbisa'ya:

إِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ وَأَفْتَوْكَ وَأَفْتَوْكَ

"Kalbine danı ; her ne kadar sana fetvâ verirlerse de, her ne kadar sana fetvâ verirlerse de, her ne kadar sana fetvâ verirlerse de." [407] buyurmuştur.

Birinci sebepte anlattığımız dört kısımda da aynı şekilde açık olarak müspet ve menfî tarafları bulunduğu gibi, her ikisine ihtimâli olan orta dereceleri de vardır. Müftü, zan üzerine fetvâ verebilir. Fakat fetvâ isteyen, bir de kalbine danışmalıdır. Şâyet gönlü mutmain olmamışsa, Allah katında mesûldür. Müftünün bu gibi ruhsat fetvâsı kendisini bu mesuliyetten kurtarmaz. Çünkü müftü, zâhire göre fetvâ verir, bâtınını Allah bilir.

Üçüncü kısım; sayısız haramların, sayısız helâller arasına karışmış olmasıdır. Zamanımızdaki servetler gibi. (Gazâlî'nin asrı.) Buraya kadar anlattığımızdan çıkarılan netîceye göre, sayılı olan haramlar, sayılı olan helâller arasına karıştığı zaman hepsi haram olduğu ve orada haram olmaları ile hüküm verdiğimiz gibi, sayısız haramların, sayısız helâller arasına karışması ile aynı hükmü vermemiz gerekiyorsa da, buradaki görüşümüz, tamamen onun aksinedir.

Şöyle ki; Bu sayısız haramlar, sayısız helâller arasına karıştığı zaman, bunlardan helâl ve haram ihtimâli olan muayyen bir tânesini alıp yemek haram değildir. Ancak bu maddenin haram olmasına delâlet edecek delîl bulunursa, o zaman haram olur. Böyle bir delîl bulunmadığı zaman, onu terk etmek verâdandır. Fakat bunu almak helâldir ve yiyen de fâsık değildir. Bu alâmetler de zâlim bir sultandan alınanlar gibi, aşağıda anlatacak olduğumuz eser ve kıyâsın delâlet ettiği şeylerdir.

Eserin bu mânâya delâleti:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve Hulefa-i Râşidîn devrinde, zimmîlerin ellerinde dolaşan ribâ ve şarap paraları, ganîmetten ve diğer mallardan çalınan mallar arasına karışmıştı. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.):

أَوَّلُ رِبًا أَضَعُهُ رِبَا الْعَبَّاسِ

“İlk kaldırdığım ribâ, Abbâs’ın ribâsıdır.” [408] buyurduktan sonra, insanların hepsi ribâyı terk etmemişlerdi. Nitekim şarap içmeyi ve diğer günâhları terk etmedikleri gibi. Hattâ ashâbdan birisi şarap sattı. Hz. Ömer (r.a.) bunu duyunca; “Allah’ın rahmetinden uzak kalası. Müslümanlar arasında şarap satmayı ilk icâd eden bu adam olmuştur.” dedi. Çünkü şarabın haram olması ile parasının da haram olduğunu anlayamamıştı. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ فُلَانًا يُجَرُّ فِي النَّارِ عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا

“Falan adam, çaldığı aba sebebiyle cehenneme sürüklenmi oldu.” [409] buyurdu. Yine muharebe meydanında öldürülen bir Müslüman’ın eşyaları arasında iki dirhem değerinde olmayan ve bir Yahudi’den çaldığı anlaşılan bâzı taşlar bulundu. Yine bunun gibi. Sahâbe-i kirâm bâzı zâlim emirlere yetişti. (Muâviye’nin oğlu) Yezid’in adamlarının Medine’yi yağma etmeleri (ve orada adam öldürmek ve benzeri kaleme alınamayacak kötülükleri irtikâb edip hayvanlarını Mescid-i Rasûle bağlamaları) esnasında da kimse çarşı pazarda alışverişten geri durmamıştır. Hâlbuki bu yağma hareketi üç gün devâm etmişti. Bu vaziyet karşısında alış-verişten geri duranlar, parmakla gösterilecek kadar az ve ciddî verâ sahibi kimselerdi. Çoğunluk, çekinmeden alış-verişine devâm etmiştir. (Bütün bunlar, bu üçüncü kısmın helâl olduğunu göstermektedir.) Selef-i sâlihînin borç tanımadığını borç kabul eden ve şerîattan onların anlatmadığını kendisinin anladığını sanan, aklî muvâzenesini kaybetmiş vesveseli bir insandan başka bir şey değildir. Şâyet bu gibi hususlarda onların görüşlerine ziyâde etmek câiz olsaydı, onların ittifakından başka bir mesnedi olmayan diğer hususlarda da onlara muhâlefet câiz olurdu. Meselâ nikâhın haram olmasında, büyük annenin, anne gibi olması; mîrasta torunun oğul gibi sayılması, domuzun tüy ve yağının da eti gibi haram olması, ribânın hadîste anlatılan altı maddeden diğerlerine de şâmil olması. Bütün bunlar, onların ittifâkı iledir. Onlara muhalefet, mümkün değildir. Çünkü onlar şerîatın ahkâmını diğerlerinden daha iyi anlamakta daha öndedirler.

Kıyâsın delâleti:

Şâyet bu kapı açılacak olsa, ticârî ve benzeri bütün muâmelelerin durması iktizâ eder. Bu ise âlemin harap olmasına sebeb olur. Çünkü kötülük insanlarda galiptir. Alış-verişin şartlarına tamamen riâyet etmezler. Bu hâl, karışıklığa

mutlaka sebebiyet verir ve bu sûretle ya bütün insanların yediği haram olur yâhut tamamen ticari muâmele felce uğrar.

Şâyet “helâl olan birçok kelerler arasına mesh olmuş olan bâzı kelerlerin karışmış olmasını düşünerek ve bu keler, belki mesh olmuş kelerdendir diyerek, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in keleri yemekten kaçınması bu üçüncü kısmın haram olmasına delîldir.” denirse, deriz ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in çekinmesi haram olması bakımından değil, verâ cihetindendir veyâ kelerdeki acâyip şekil, mesh olduğuna delâlet, etmesi bakımındandır. Bu ise alınan şeyin aynına delâlettir. (Zâten haram olduğunu ifâde edecek açık bir delîli olan şey, haramdır.)

Şâyet “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve sahâbe devrinde bu gibi haram olan şeyler, helâl olanlara nisbeten çok azdı, onun için nazar-ı itibâra alınmayabilirdi. Hâlbuki zamanımızda muâmele bozukluğu, ticârî şartlara riayetsizlik, ribânın çokluğu ve zâlim sultanların mallarının karışıklığı sebebiyle haram, helâlden çok daha fazla olmuştur. Buna ne buyurulur? Haram olduğuna dâir açık bir delîli bulunmayan helâl midir?” dersen:

Derim ki: “Yine haram değil, belki helâldir. Ancak evlâ olan bu gibi şeyleri terk etmektir ve bunlara yanaşmamak verâdır.” Şüphesiz haramı çok olan şeylerdeki verâ, haramı az olan eşyadaki verâdan daha mühimdir. Bu, böyle olmakla beraber asıl cevâbı şudur: “Zamanımızdaki servetlerin ekserîsi haramdır.” demek, kesir ile ekseri (çok ile daha çoğu) anlamamaktan doğan, galat bir ifâdedir. İnsanların ve hattâ fakîhlerin pek çoğu, nâdir yâni az olmayan her şeyi ekser -yâni pek çok- zannederler ve bunları karşılıklı iki kısım diye düşünürler. Aralarında üçüncü bir kısmın bulunduğunun farkında olmazlar. Hâlbuki işin esâsı böyle değil; bunlar az, çok ve daha çok olmak üzere üç kısma ayrılır. Meselâ: insanlar arasında hünsâlar az, hastalar ve yolcular çoktur. Nitekim hastalık ve yolculuk umûmî özürlerdendir, denir. Hastalıklar meyânında istihâza yâni kadından devâmlı kanın akması hastalığı azdır. Hastalığın az olmadığı malûm olduğu gibi, ekseriyetin hasta olmadığı da meydandadır. Demek ki hastalık daha çok değil, belki çoktur. Musâhele yolu ile bir fakîh, insanlarda hastalık ve yolculuk galibdir dediği zaman, az değil, demek ister. Yoksa bu mânâyı murâd etmeyip, cidden daha çok olduklarını kastederse, galat etmiş olur. Çünkü dâima sağlam ve mukîm olanlar daha çoktur. Yolcu ile hastalar çok, müstahâza ve hünsâlar ise azdır. Şu mukaddime anlaşıldıktan sonra deriz ki; Haram daha çoktur, diyenin sözü bâtıldır. Çünkü “haram daha çoktur” diyenin dayanağı, zaleme ve yardımcılarının çokluğu, ribâ ve fâsit muâmelelerin çoğaldığı ve zamanımıza kadar gelen karışık malların artmış olduğudur.

Birinci dayanağı olan zâlim ve yardımcılarının daha çok olduğunu iddiâ

etmesi çürüktür. Çünkü kahr ve galebe sahibi olan zâlimler, diğer halkın onda biri nisbetinde değildir. Zîra yüzbinlerce askerî bulunan bir sultanın mâlik olduğu bölge, milyonlarca insanı içine almaktadır. Hattâ bir vilâyetin nüfûsu bile bütün memûrlarından daha çok olabilir. Şâyet sultanların sayısı maiyetlerinden çok olsa, hepsi helâk olurdu. Çünkü o zaman bir kişinin on kişiyi tam bir refah içinde bakması lâzım gelirdi ki, buna imkân yoktur. Onlardan yalnız birinin nafakası ancak binlerce mâiyyeti tarafından te'mîn edilebilir. Hırsız ve eşkiyâlarda da vaziyet aynıdır. Nüfûsu kalabalık olan bir şehirde, hırsızlık yapanlar, nisbeten çok az kimselerdir. İşte bu dâvaları bâtıldır.

İkinci dayanakları olan ribâ ve fâsid muâmelenin çokluğuna gelince; bu da çoktur, fakat daha çok değildir. Zîra Müslümanların çoğu, şerîatın ahkâmına uygun bir şekilde ticaret etmektedir. Bu ahkâma uymayanlar, onlara nisbetle azdır. Hattâ ribâ ve fâsid muâmele sahibinin bile sahih olan muâmelelerini araştırırsak, sahîh muamelesi fâsid olan muâmelesinden çoktur. Bütün muâmelesi çürük olan bir insan düşünmek güçtür, böylesi olsa da pek azdır. Böylesi çok olsa da yine daha çok değildir. Her ne olursa olsun, bir adamın meşrû ticareti, meşrû olmayan kazancından çoktur ve bu, biraz düşünebilenler için katîdir. Haram kazancın çok görülmesi, insanların ahlâken bozulmuş olmalarındandır. Yoksa bütün kazancı haram olanlar azdır. Hattâ haram, çoğaldığı gibi zinâ, içki şâyi olduğu için onların da çok olduğunu zannetmek hatâdır. Her ne kadar bunlar, kendi aralarında çoğalmışlarsa da, içki içmeyen ve zinâ etmeyenler daha çok ve onlar bunlara nisbetle daha azdırlar.

Üçüncü dayanakları en çok hayâl mahsûlü olan da budur. Şöyle ki: Bütün servetler, mâdenler, bitkiler ve hayvanlardan meydana gelir. Bitkiler ile hayvanlar, üremek suretiyle çoğalır. Meselâ bir koyun yılda bir defâ döllendiğine göre (Gazâli'nin asrında) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in asrına kadar beşyüz olur. Bunların arasında fâsid muamele ile alınanı, hırsızlık olanı veyâ gasb suretiyle elde edileni bulunabilir. Bunların hepsinin alım satımı meşrûdur nasıl denilebilir? Yine bunun gibi, tohum olarak ekilen buğday dâneleri de Rasûi-i Ekrem'e 'kadar asılları beşyüz veyâ bini bulur. Ona göre bütün bunların hepsi helâl olmadan, bugünkü dânelerin de helâl olmaması lâzım gelir. Mâdenlere gelince; bunlar başkasının eline geçmeden elde edilmeleri mümkündür ki, böyle pek az bulunur. Mâdenlerden çoğunlukla kullanılan, paralardır. Paralar da darphâneden çıkar. Darphâneler mütegallibe ve zalemenin elinde bulunur. Hattâ mâdenler de onların elindedir. Herkesi oralara yaklaştırmazlar. Fakirleri ağır işlerinde çalıştırır, sonra da mâdenleri ellerinden zorla alırlar. Bütün bunlar, inceden inceye düşünüldüğü takdirde, gerek mâden olarak çıkarılmasında,

gerek darphânede basılmasında ve gerekse elden ele dolaşmasında, ribâ ve zulümden hâlî bir paranın bulunması çok azdır. Buna göre helâl olarak av hayvanları ile sâhipsiz mezarlardaki bitkilerden başka bir şey kalmamış olur. Bunları temîn eden, yalnız bunlardan gıdasını sağlayamayacağı için, mecbûrî olarak bunları satıp yerlerine üreme sûretiyle yetişen dâne ve hayvânâtı alması iktizâ eder. Bu vazıyet karşısında alış-veriş, helâli verip haramı almak olur. İşte bu gibi düşüncelerle çok miktardaki haramın karıştığı çok miktardaki helâle haram demek hayâllerin en uzağıdır.

Buna verilen cevap: Bu galebe, helâle karışan haramın çokluğundan değildir. Bunu bu kısımda değil, önce anlattığımız asıl ile galibin muârazası mevzûunda incelemek lâzımdır ki o, dördüncü kısımdı. (Orada, delîlin yakında geleceğini söylemiştik. İşte delîli burasıdır.) Zîra bu mallarda aslolan, muamelelerde tarafların rızâsı ile şer'î tasarrufât için onları kabul etmektir. (Bunlar, asıl bakımından helâldirler.) Fakat ârızî bir sebep bu asla galebe çalarak onu bozdu ve bu hâli sâlih olmaktan çıkardı da Şâfiî'nin necâsetler hakkındaki verdiği iki şekil hükme benzedi. (Bunlardan en kuvetlisi aslî istishâb, yâni aslen temiz olduğunu kabul etmektir.) Bize göre en doğrusu, görülen necâset bulunmayan âmme yolları üzerinde kılınan namaz sahîh, yağmurdan meydana gelen çamur temiz; müşriklerin kaplarından abdest sahîh ve kabristanda namaz kılmak câizdir.

Şimdi önce bunları isbât edelim, sonra da anlatmakta olduklarımızı buna kıyâs edelim:

Bunu isbât eden delîller: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, müşrik bir kadının tulumundan; Hz. Ömer'in (r.a.), Hıristiyan bir kadının ibriğinden abdest almalarıdır. Hâlbuki onların içtikleri şarap, yedikleri domuz eti idi. Ayrıca şerîatımızın necâset kabul ettiği şeylerden de sakınmazlardı. Mutlaka ellerinin pisliği kaplara bulaşırdı. Hattâ ashâb, dibâğatlanmış hayvan derileri, boyalı ve kaşarlanmış elbiseler giyerlerdi. Hâlbuki gerek boyaya ve gerek suya pislik karışabilirdi. Dabakları, boyacı ve kassarların hâlini düşünen, onların pislikten kurtaramayacağını kolaylıkla anlar. Bu gibi elbiselerde temizlik, pek nâdir olduğu hâlde, sahâbe, onları giymekten çekinmez, hattâ hayvanlarla harman edilen buğdayları yıkamadan yerler, hayvanların sırtını yıkamadan çıplak ve terli oldukları hâlde üzerlerine binerler, yeni doğan ve derisi ıslak hâlde bulunan yavrulardan kaçınmazlar, yollarda yalınayak ve nalinlerle dolaşırlar, sonra da o nalinlerle namaz kılarlardı. Zarûret olmasa da toprak üzerinde oturur ve çamur içinde yürürlerdi. Bununla beraber görülen sidik ve pislikten son derece sakınırlardı. Yollar üzerinde it ve diğer hayvanlar dolaşırken yolların temiz

olduğu düşünülemezdi. Onların zamanında sokaklar yıkanır ve diğer hayvanlar da temiz tutulurdu diye hatırdan bir şey geçemez. Çünkü böyle bir şey yoktu ve bu, muhâldir. Bütün bunlar, onların görülen necâsetten yâhut necâset-i ayn olduğunu ifâde eden bir delîl olandan kaçındıklarına açıkça delâlet etmektedir.

Evhâmdan meydana gelen zann-ı galibe aslâ itibâr etmezlerdi. İşte bu, Şafiî görüşüdür. İmâm Şâfiî tahâretin esrarı bölümünde geçtiği gibi -ister kapta isterse başka yerde olsun- az da olsa üç vasfından birini değiştirmeyen suyun temizliği ile hükmetmiştir.[410] Zîra ashâb-ı kirâm, hamamlara girerler; azalan sulara muhtelif eller dalıp çıktığı hâlde çekinmeden havuzlardan abdest alırlardı. İşte bu, maksadımızı ifâde etmekte katiyet kesbeder. Hıristiyanın ibriğinden abdest almanın câiz olduğu yerleşince, içmenin cevâzı da yerleşmiş oldu ve helâllikteki hüküm necâsetteki hükme mülhak oldu.

Şâyet helâldaki hükmü haramdaki hükme kıyâs câiz değil. Zîra onlar, tahâret hususunda oldukça müsâmahakâr davranırlar. Fakat haram şöyle dursun, şüpheli şeylerden bile son derece sakınırlardı. Bunun için bu kıyâs doğru olamaz, dersen:

Deriz ki: "Tahâret hususunda genişlik gösterirlerdi." demekle, dînin direği olan namazı, masiyet olduğu hâlde, necâsetle kılarlardı mânâsını kasdediyorsan bu, ne kötü bir zandır. Bunun aksine olarak, kaçınılması vâcib olan her çeşit necâsetten, onların son derece kaçındıklarına inanmamız vâciptir. Onların müsâmahaları, kaçınılması vâcip olmayan kısımlardadır. Onların müsamaha gösterdikleri, asıl ile galibin muâraza ettiği bu anlattığımız sûretlerdir. Anlaşılıyor ki asıl ile galib, muâraza ettiği zaman, necis olduğuna delâlet eder bir delîl olmadığı yerde galibe kıymet vermeyerek asıl ile hükmetmişlerdir. Takvâ yolu ile helâldeki verâları ve şüpheli şeylerden dahi kaçınmaları, bir beis olur korkusu ile beis olmayan şeyleri terk etmektir.

Zîra malların hükmü korkunç ve tehlikeleri büyüktür. Hâlbuki gemleri vurulmayan insanın nefsi o mala meyleder. Tahâret ise böyle değildir. Hattâ onlardan bâzıları, kendilerini Allah'tan meşgûl eder diye, helâlden bile kaçınmışlardır. Onlardan biri katî olarak temiz olduğu bildirilen deniz suyundan dahî abdest almaktan kaçınmıştır. Onun bu ayrılığı, bizim ittifakımıza engel olamaz. Hâlbuki biz bu hususlarda yukarıda iki seneddeki cevaplara istinâd ediyoruz. Bununla beraber onların, bu malların çoğu haramdır, dedikleri de şüpheden sâlim değildir. Zîra bir malın aslı çok gerilere gitmekle, mutlaka aslında haram olması gerekmez. Elde mevcut malların asıllarının bâzıları haram idiyse, bâzıları da helâl idi. Bu zamanda gasbedilenler az olup gasbedilmeyenler

çok olduğu gibi, o zamanlarda da öyle idi. Her asırda her mal böyledir. Çalınıp gasbedilen ve çürük muâmele ile elde edilenler, meşrû bir şekilde kazanılanlara nisbetle azdırlar. Bugün elimizde bulunan malın haram veyâ helâl olarak hangi asıldan geldiğini katî olarak bilemeyiz ve çoğunun haram olduğunu kabul edemeyiz. Çünkü gasbolunan üremekle çoğaldığı gibi, gasbolunmayıp meşrû şekilde kazanılan da çoğalabilir. Binâenaleyh, aslı çok olanın fer'i de daha çok olur ki, aslı çok olan meşrû kazançlardır. Aynı zamanda çalınan dânelerin çoğu ekilmek için değil, yenmek için çalınır. Helâlin aslı, haramın aslından daha çok olduğuna göre, bu vaziyet karşısında haram kısmı daha çoktur, nasıl denebilir? İşte, doğruyu arayan, bu açıklamamızdan daha çoğu bilmenin yolunu öğrensin. Zîra burası ayakların kaydığı bir yerdir. Âlimlerin çoğu burada yanılırken ya avâmın hâli nice olur? Bu anlattığımız dâneler ve hayvanlardan üreyenler hakkındadır.

Mâdenlere gelince: Bunlar sâhipsiz ve başıboş kalmış şeylerdir. Türkistan ve diğer memleketlerde isteyen, bunları toplamakta serbesttir. Fakat bâzen sultanlar bunları toplayanların elinden alır ve az kısmını onlara verir. Sultanlardan mâden sahibi olanların haksızlıkları, insanları mâdenlerden men etmekle olur. Mâdenlerden bir kısmını alanlar, sultana ücretini vermek sûretiyle alırlar. Bu gibi mübâh olan mallara istinâbe sûretiyle mâlik ve îcar etmek sahihtir. Meselâ, sulamak için bir suyu kiralayan, o suya sâhiptir, ücrete hak kazanır. Mâdenler de aynı hükümdedir. Bu asıl üzerine teferruâta giriştiğimizde, mâdenden çıkarılan altının maddesinin haram olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Ancak imalât ücretini noksan vermekte zulüm düşünülebilir. Bu da nisbet itibâriyle azdır. Aynı zamanda altının kendi maddesinin haram olmasını da îktizâ etmez, belki işçinin hakkı zimmetinde kalmakla zulmetmiş olur. Darphânelerden çıkan altın paralara gelince, bunlar da bizzât sultanın gasbedip zulm ile aldığı altınlar değildir. Belki tüccarlar da altınlarını oraya gönderir ve para olarak çıkması için darphâneyi isticar ederler. Bir miktar imalât ücretini ödedikten sonra, diğer altınlarını tartı ile alırlar. Bu da câizdir. Şimdi, zâlim sultanın altını ile tüccarın altınlarını mukayese edersek, yine tüccarın altını fazla gelir. Evet, sultanlar sulta ve haşmetleri sebebiyle darphâneyi îcar edenlerden âidât almakla onlara haksızlık eder ve pek çok vâridât sağlarlar. Sultanların bu sûretle aldıkları her ne kadar zulüm ise de, darphâneden çıkanlara nisbetle bu da azdır. Sultana ayrılan ve darphânede kalan, yine ancak yüzde bir nisbetindedir. Buna "daha çok" nasıl denebilir? Bunlar evhâm yolu ile gönüllere giren galatlardan ibârettir. Dîni zayıf olan bâzı kimseler de bunları süslemeye ve verâı takbîh ederek kapılarını kapamaya çalıştı ve servetler arasında ayırım

yapanı çirkin görmeye kalkıştılar ki bu, bidat ve sapıklığın kendisidir.

Şâyet "haram kısmını çok takdir edip, sayısız haramın sayısız helâle karıştığını ve aynının helâl veyâ haram olduğunu gösterecek bir alâmet bulunmadığını kabul ettiğimiz zaman, buradaki hüküm nasıl olacak?" dersen:

Deriz ki: Bu gibi maddelere yaklaşmamak verâdan olmakla beraber, alması haram olmayıp helâl olmaktır. Çünkü aslı helâldir. Bu helâllik, muayyen bir alâmet olmadan kalkmaz. Sokak çamurlarında ve daha birçok yerlerde olduğu gibi

Yine derim ki; dünyada mecvut bütün servetlerin haram oldukları katî olarak bilinse, geçmiş tamamen bahşedilir ve hüküm yeniden başlar. Çünkü "Haddini tecâvüz eden, zıddına döner." küllî kaidesi vardır. Hepsi haram olunca, hepsi helâl olur. Bunun delîli, böyle bir vaziyet karşısında, beş ihtimâl vardır:

1 - İnsanların, haram yememek için, yemeyi içmeyi terkedip açlıktan ölmeleri,

2 - Ölmeyecek derecede mevcut mâldan yemeleri ve ölümü beklemeleri,

3 - Mâdem ki bütün servetler haramdır, insanların meşrû ve gayr-ı meşrû demeden, helâl ve haram yollarını aramadan, ihtiyaçlarını giderecek şekilde, bu mallardan almaları,

4 - Yetecek kadarı ile yetinmeden, yeniden şartlarına riâyetle meşrû bir şekilde servet edinmeye devâm etmeleri,

5 - Şer'î hükümlere riâyet etmek sûretiyle yalnız ihtiyaçlarını giderecek kadar bu mallardan almaları.

Birincisi: Bu beş ihtimâlden birincinin bâtıl olduğu meydandadır. (Çünkü bu, bile bile insânın kendisini tehlikeye atması demektir ki, yasak ve haramdır.)

İkincisi de katî olarak bâtıldır. Çünkü insanlar ölmeyecek derecede kazanca kendilerini bağlar ve vakitlerini bu sûretle ihmâl ederlerse, kendilerini ölüme hazırlamış olurlar. Her şey durur ve dünya tamamen harap olur. Dünyanın harap olması ise dînin harap olmasıdır. Zîra dünya âhiretin tarlasıdır. Bunun gibi hilâfet, kazâ ve siyâset hükümleri, hattâ dînin maslahatlarını tamamlamak maksadıyla dünya maslahatlarını muhâfaza eden fıkhın birçok hükümleri de kaybolup gider.

Üçüncü ihtimâl de bâtıldır. Çünkü o, helâl ve haram seçmeden gelişi-güzel ihtiyacını gidermektir. Bunda fesatçılara ve çeşitli fesat yollarına, şerîat kapılarını kapamak vardır. Buna göre hırsızlık ve zorla almak gibi çeşitli zulüm yollarına eller uzanmaya başlar ve bu gibi elleri geri itmek mümkün olmaz. Çünkü bu serveti ellerinde bulunduran onlar, bu mallara bizden daha fazla hak sahibi değil, bize haram ise onlara da haramdır. Buna göre mal sahibi ancak ihtiyacı kadarına hükmedebilir. Onun ihtiyacı varsa, bizim de ihtiyacımız vardır.

Şâyet bizim aldığımız ihtiyaçtan fazla ise o da aynı şekilde günlük ihtiyacından fazlasını çalmıştır. O, günlük veyâ yıllık ihtiyâcına riâyet etmemişse, biz niye edelim? dediklerinde artık bunu önlemek imkânı olmaz. Bu hâl, şerîat siyâsetinin butlânına müncer olur ve bozguncuları bozguna teşvik eder.

Dördüncüsü: O hâlde ancak dördüncü ihtimâl kalmıştır. O da servet kimin elinde ise o, bu servete herkesten daha lâyık olmasıdır. Onu zorla veyâ hırsızlıkla elinden almak câiz olmaz. Ancak muvafakatıyla alınır, tarafların rızâsı ise şerîat yoludur. Rızâsı olmadan mal sahibinden malını almak câiz olmadığı yerleşince, rızânın da şeriatta âmme maslahatı ile alâkalı çıkar yolu vardır. Bu maslahata riâyet edilmezse tarafların asıl rızâsı anlaşılmaz ve tafsîli atâlete uğrar.

Beşinci ihtimâle gelince ki, bu da yalnız ihtiyâca yetecek kadarını, şerîata uygun bir şekilde mal sahibinden almak ve fazlasına gitmemektir. Bu, âhiret yolculuğunu murâd edenler için uygun bulduğumuz verâ yoludur. Fakat bu zulmü fetvâya bağlamaya ve herkesi buna mecbûr etmeye imkân yoktur. Zîra o zaman zâlimlerin eli, insanların fazla servetlerine uzanır, hırsızlar ve gücü yetenler çalıp çırparlar ve zorla başkalarının servetlerini ellerinden almaya başlarlar. "Bunların ihtiyaçlarından fazlasında hakları yok, bizler muhtâcız." derler. Bu vaziyet karşısında tek bir çâre kalır. O da sultanın, mal sâhiplerinin elinde ihtiyaçtan fazla bulunan servetlerini bir araya toplayıp herkese günlük veyâ yıllık ihtiyâcını tesbit ederek vermektir ki, bu hem çok zor, hem de mevcut serveti zâyi etmektir.

"Sultan, bu müşkilâta katlansın." demek doğru olmaz. Çünkü bunun uhdesinden gelemeyeceği âşikârdır. Malı zâyi etmeye gelince, "İhtiyâç miktarı" ifâdesini kullandığımıza göre meyveler, et ve birçok dânelerin ya denize atılması veyâ çürümeye terk edilmesi demektir. Çünkü bunlar, zarûrî ihtiyaç için değil, refâh ve genişlik için yaratılmışlardır.

Aynı zamanda ihtiyaç miktarı ile yetinmekte, hac ve zekât gibi mâlî ibâdetlerle, mâlî kefâretlerin ve servetle alâkalı bütün ibâdetlerin düşmesi lâzım gelir. Çünkü hiç kimsede ihtiyâcından fazla bir şey yoktur. Bu ise akl-ı selîmin kabul etmeyeceği, çok çirkin bir manzaradır. Hattâ ben: "Böyle zamanda bir peygamber gelse, yeniden işi ele alarak bütün servetler helâl kabul edilse, nasıl muamele yapacaktı ise tarafların rızâlarını bulmak ve diğer yollardan sebepleri hazırlamakla yeni bir nizâm vermesi, kendisine vâcip olurdu." derim.

"O peygambere böyle yapması vâcip olurdu." demekle, dîn ve dünya işlerinde âmme maslahatını düzeltmek için gönderilen peygamberi kastediyorum. Çünkü bu nizâm, yalnız ihtiyaç kadarı ile yetinmekle tamamlanmaz. Şâyet böyle dîn ve dünya işlerinde âmme maslahatını düzeltmek için gönderilmemişse, bu

takdirde, ona böyle hareket vâcip olmaz. Bununla beraber, Allahü Teâlâ'nın insanları helâk etmek için bâzı sebepler yaratmasını da câiz görürüz. Bu sûretle dünyalıklarını kaybeder ve âhiretlerini sapıtırlar. Allahü Teâlâ, dilediğine hidâyet eder, dilediğini dalâlette bırakır. Dilediğini öldürür ve dilediğini yaşatır; yaptığından mesûl değildir. Fakat biz, âdet-i ilâhıyye iktizâsı dîn ve dünyanın selâmeti için Allahü Teâlâ'nın peygamberler gönderdiğini kabul ederiz. Çünkü gönderilen peygamberler, böyle gönderilmiştir. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, peygamberlerin gönderilmesine ara verildiği bir sırada gelmiştir. Çünkü Hz. İsa'dan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e kadar altıyüz seneye yakın bir zaman geçmişti. İnsanlar ikiye ayrılmıştı. Yahudi ve putperestlerin çoğu İsâ aleyhisselâmı yalanlıyordu. İsrâiloğulları ve diğerlerinden bir kısmı da onu tasdîk ediyordu. Şimdi olduğu gibi, aralarında fısk u fücûr yaygın hâlde idi.

Hâlbuki kâfirler de şerîatın fer'î hükümleri ile mükelleftirler.[411] Servet ise İsâ aieyhisselâmı tasdîk edenlerin elinde bulunduğu gibi, tekzîb edip yalanlayanlarda da vardı. Hz. İsâ'ya inanmayanlar, onun şerîatıyla amel etmiyorlardı. Ona inananların tasdîkleri olmakla beraber, şer'î hükümleri tamamen tatbik etmiyorlardı. Nitekim peygambere daha yakın olduğumuz halde şimdiki insanlar da aynı vaziyettedir. Görülüyor ki, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderildiği zaman, servetlerin tamamı veyâ kısm-ı âzamı yâhut bir kısmı haram idi. Buna rağmen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bütün geçmişlerden vazgeçti, onları karıştırmadı ve herkesin elindeki servetini kendi malı olarak tanıdı ve buna göre şer'î hükümleri koydu. Hâlbuki herhangi bir şerîatte haram olduğu bilinen bir madde, yeni peygamberin gelmesiyle helâl olmaz. Yine biz, doğrudan şarap parası veyâ ribâ olduğunu bildiğimiz parayı zimmîlerden cizye olarak almayız. Onların o zamanki malları, bizim bu zamandaki mallarımız gibi karışıktı. Yağmacılık ve soygunculukları bakımından diğer Arap kabîlelerinin malları bunlardan da daha kötü idi.

Bütün bu manzaralar karşısında fetvâ için dördüncü kısım, verâ ve takvâ için de beşinci kısım ihtimâl birleşmiş olur. Hattâ verâın kemâli, mübâh olan şeylerde dahî ihtiyaç kadarı ile iktifâ edip (yetinip), dünyevî zenginliğe fazla dalmamaktır. İşte âhiret yolu budur. Fakat biz burada âmme maslahatına uygun olan fıkhî hükümlerden bahsediyoruz. Zahirî fetvânın, âmme ihtiyâcına göre hüküm ve yolları vardır. Din yoluna ise ancak muayyen kimseler girebilir. Eğer herkes aynı verâ yolunu takip etse nizâm bozulur; âlem harap olurdu. Çünkü takvâ ve verâ yolu, yalnız âhirette büyük mevkî sağlama yoludur. Nitekim dünyalıkta da herkes üstün mevkîler elde etmek için çalışsa, hepsi birden

alelâde sanatları terk etseler yine nizâm bozulurdu. Düzenin bozulması ile dünya da harap olurdu. Bâzılarının bu gibi sanatlara bağlanmaları, mülkün meliklere sâlim olarak kalmasını sağladığı gibi, dünyalığa yönelenlerin dünyaya bağlanmaları da dîn erbâbının dîn yolunu selâmete ulaştırır ki, o da âhiret mülküdür. Eğer dünyaya bağlılık olmasaydı, dîn sâhipleri de sâlimen âhiret yoluna yönelemezlerdi. Onların selâmetinin şartı, ekseriyetin o yolu bırakıp dünya işi ile meşgul olmalarıdır. Çünkü geçim için birçok maddelere ihtiyaçları vardı. Bu keyfiyet, ezelde ilâhî meşîetin sebkat ettiği bir taksimdir. Allahü Teâlâ:

نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا

بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا

“Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık.” (Zuhruf sûresi, 43/32) buyurmuştur.

Şâyet hiç helâl kalmayacak şekilde o servetin hepsini haram olarak mütalâa etmeye lüzûm yoktur. Bunun böyle olmadığı mâlûm. Bâzısının da haram olduğu belli. Fakat haram kısmının az veyâ çok olması şüphelidir. Hepsine nisbetle azdır dediğimiz de meydandadır. Fakat bunu tecvîze delâlet edecek “mesâlîh-i mürsele”den[412] olmayan bir delîl lâzımdır. Sizin anlattığınız taksîmâtın hepsi mesâlih-i mürsele kabîlindendir. Delîlin ittifakla kabul edilmiş olması için üzerine kıyas yapılacak muayyen bir şâhide ihtiyâcı vardır. “Hâlbuki âlimlerin bâzıları “mesâlîh-i mürsele”yi kabul etmiyorlar.” dersen:

Derim ki: Haramın, helâlden az olduğu kabul edilirse, delîl olmak için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve sahâbenin asrı bize kâfidir. Hâlbuki o zaman da ribâ yağmacılık ve soygunculuk vardı. Şâyet haram helâlden çok olduğu bir zaman kabul edersek, yine alması helâldir ve bunun üç delîli vardır:

1 - **Birinci delîl:** Önce anlattığımız ve dördünü iptâl ederek beşincisini ispât ettiğimiz taksimâttır. Çünkü hepsi haram olduğu zaman, alınması caiz olunca, çoğu haram olanın alınması evleviyyetle (öncelikle) câiz olur. Buna “Maslahat-ı mürsele” demek, düşüklük ve boş bir sözdür. Çünkü maslahat-ı mürsele şüpheli şeylerde düşünülür. Bizim anlatmakta olduğumuz, katî hükümlerdir. Zîrâ şerîatın muradı, din ve dünya maslahatı olduğunda şüphemiz yoktur. Bu, şüpheli olmayıp zarûrî olarak bilinen bir gerçektir. Bütün insanları yalnız ot ve av ile geçindirir, muhtaç oldukları zarûrî maddelere bağlamak birinci derecede dünyayı ve bil-vâsıta ikinci derecede de dîni yıkmak demek olduğunda da şüphe

yoktur. Şüphesiz olan şeylere delîl aramak lüzûmsuzdur. Delîl, bâzı şahıslarla alâkalı olup, şüpheli hayâller üzerine kurulan şeylerde aranır.

2 - **İkinci delîl:** Her ne kadar yukarıda anlattığımız "Haramın teammüm ettiği (yaygınlaştığı) bir sırada Peygamber gönderirdi. Eskileri nazar-ı itibâra almadan herkesi elindeki malın sahibi tamdı ve ona göre yeni esaslar koydu. Şayet böyle yapmasaydı âlem harap olurdu." hükm-i küllîsine nisbetle, değerli fakîhler nazarında cüz'iyyât hakîr ise de cüz'î kıyâslarla fakîhlerin üzerinde ittifâk ettiği asla reddolunan, kıyâs-ı muharrer ile illetlenmesidir.

Kıyâs-ı muharrer-i cüz'î, sayılı olmayan şeylerde tâyin edici bir alâmetin bulunmamasıyla, asıl ile gâlibin muârazası hâlinde, sokak çamurlarına, Hıristiyan'ın bardağına ve müşriklerin kaplarına kıyâs ederek asıl ile hükmetmektir ki, bunu sahâbenin işi ile ispat etmiştik. Helâl veyâ haram olduğunu tâyin eden bir alâmet bulunmayacak demekle, üzerinde içtihâd yapılabilen kaplardan; sayılı olmayacak demekle de murdar veyâ bismil (mısmıl / murdar olmayan) olan hayvan ile süt annesi ve yabancı kadının birbirine benzemelerinden kaçınılmıştır. (Bunların hükümleri yukarıda açıklandı.)

Şâyet suda tahâretin asl olması katîdir. Allahü Teâlâ, suyu temizlik için yarattı, bunu herkes bilir. Fakat eşyâda aslolan helâl olmasını kim kabul eder? Belki eşyâda aslolan haram olmaktır." dersen;

İlk cevap olarak deriz ki: Domuz ve içki gibi maddesinde mevcut bir vasıf sebebiyle haram olmayan diğer mallar, tarafların rızâsı ile muâmeleyi kabule elverişli olmakta, suların abdest ve temizliğe elverişli olması gibidir. Sulara necâsetin karışması sebebiyle abdestte kullanılmaktan ve temizleyici olmaktan çıktıkları gibi, mallara da zulüm ve haram karışması sebebiyle, muâmeleyi kabulden çıkarlar ki, bu bakımdan sular ile mallar arasında bir fark olmamış olur.

İkinci bir cevap olarak yine deriz ki: Servetin bir elde bulunması, sahibinin ona mâlik olmasının açık bir delîlidir. Bu delîl "İstishâb" menzilesinde ve daha da kuvvetlidir. Şöyle ki: şerîat onu elinde bulunana vermiştir. Meselâ bir adamın borcu olduğu iddiâ edilse ve bu adam inkâr etse, söz adamın sözüdür. Bir kimsenin elindeki malı bir başkası "Benimdir" deyip dava etse, adam da inkâr etse, söz mal elinde bulunanındır. Malın elde bulunması "İstishâb" makamında kaimdir. Aksini ispat edecek bir alâmet bulunmadıkça, bir kimsenin elinde bulunan malda aslolan, onun olmasıdır.

3 - Üçüncü delîl: Katî şekilde olsa da, sayılamayan cinse delâleti olduğu hâlde aynına delâlet etmeyen bir delîl, şer'an mûteber delîldir. Katî delîl mûteber olmayınca, şüpheli delîlin mûteber olmayacağı açıktır. Bunun açıklaması

şöyledir: Meselâ Ahmed'in olduğu katî olarak bilinen bir malda, başkasını tasarruftan men etmek, Ahmed'in hakkıdır. Fakat bir mal ki, bunun insanlar arasında bir sahibi vardı ama sahibinin hüviyeti belli olmadığı gibi, veresesini bulmak imkânı da yoksa bu mal Müslümanların menfaati için saklanır, ihtiyaca göre sarf edilir. Şâyet bu malın on veyâ yirmi kişiden birisine ait olduğu anlaşılırsa, bu yirmi kişi arasından mal sahibini bulmak mümkün olacağından, o malda tasarruf câiz değildir. Bir mal ki, elinde bulunduğu kimseden başkasının da bu malda hakkı olup olmadığı hususunda şüphe edilirse, bu tıpkı insanlar arasında sahibi bilinmeyen bir mal gibidir; maslahat ve ihtiyâca göre bu malda tasarruf edilir. Maslahatı, yukarıda beş kısımda anlattık. İşte bu asıl ona şâhid ve delîldir. Nasıl delîl olmasın ki, sahibi bilinmeyen her malı sultan, maslahat ve ihtiyâca göre sarf eder. Bu ihtiyaç sahibi fakirler olduğu gibi, başkaları da olabilir. Bu gibi maldan bir fakire verilse, o fakir o mala sahip olur ve istediği gibi onda tasarruf eder. Hattâ bir hırsız bu malı çalsa, eli kesilir. Bu, maslahat iktizâsıdır. Çünkü maslahata göre o mal, fakirin mülkü oldu. Yoksa başkasının mülkünde tasarruf edemezdi. İşte burada maslahata göre hüküm verdik.

Şâyet "bu gibi mallarda ancak sultanlar tasarruf edebilir." denirse deriz ki: "Başkasının mülkünde tasarruf, sahibinin izni olmadan sultanlar için de câiz değildir. Sultanların bu gibi mallarda tasarrufu, ancak maslahat iktizâsıdır." O maslahat da şudur: Şâyet o mal, başıboş kalsa kaybolup gidecekti. Demek ki bu mal, iki şey arasında mütereddit: Ya kaybolmalı veyâ bir ihtiyâca sarf edilmeli. Şüphesiz bir ihtiyaca sarf edilmesi daha doğru olduğu için, tercîh edilmiştir. Bunun gibi, şüpheli olup, katî olarak haram olduğu bilinmeyen mallarda da maslahat, elinde bulunduğu kimsenin ona el koyması delâletiyle onu kendisine terk etmektir. Zîra bu gibi şüpheli malları ellerinden alıp, onları yalnız ihtiyaç miktarı ile bırakmak, yukarıda anlattığımız zararlara sebep olur. Maslahat ve ihtiyaç yolları çeşitlidir. Sultan, bâzen bu gibi mallarla, gördüğü ihtiyaca göre bir köprü inşâasını uygun görür. Bâzen orduyu teçhiz için harcar. Bâzen yoksullara verir. Mühim gördüğü hizmetlere sarf eder. Lüzûmun hâsıl olduğu tarafa yönelir. Bu gibi mallarda fetvâ da maslahata göre devreder. Şu verilen îzâhattan anlaşılmış oldu ki, sahibinin kim olduğu bilinmeyen mallara, sultanın el koyup onları fakirlere vermesinde, sultan ile fakirler muâheze edilemediği gibi, hususî şekilde haram olduğu bilinmeyen bir malın, haram olmasında şüphe edilmekten, o mal sahibi de muâheze edilemez. Çünkü nasıl ki sultanın alıp fakire verdiği malın sahibinin kim olduğu bilinemiyorsa, öteki adamın da sâhip olduğu malın haram olduğu katî olarak bilinememektedir Mal sahibi ile mal arasında bu bakımdan bir fark yoktur.

İşte ihtilât yâni karışıklık şüphesinin beyânı bundan ibârettir (ki bunu yukarıda va'd etmiştik.) Geride kalan, sulu maddelerin, para ve ticaret eşyâsının, sahibinin elinde karışmış olmasıdır. Bunun tafsîlâtı, mezâlimden kurtulmak bâbında gelecektir.

ÜÇÜNCÜ KAYNAK

Şüphenin üçüncü menşei, malı helâl kılacak sebebe günâhın karışmış olmasıdır.

Alış-verişin fesâdını ve helâl edici sebebin bâtıl olmasını gerektirmeyecek şekilde işlenen bu günâh ya o helâl edici sebeple beraber olur, veyâ ondan sonra, veyâ evvel olur, veyâhut malın bedelinde olur.

Alış-veriş ile beraber işlenip, bey'ı ifsâd etmeyen günâhlar: Cumâ ezanı okunurken alış-veriş yapmak, gasbedilen bıçak ile hayvan kesmek, gasbedilmiş keser ve benzerî âletle odun toplamak, başkasının alış-verişlerine karışmak ve fiyat arttırmak gibi şeylerdir. Alış-verişte men edilen ve fakat alış-verişi bozmayan her şeyden kaçınmak, verâdandır. Bu sebeplerle her ne kadar alış-veriş haram olmazsa da, bunlardan kaçınmak lâzımdır.[413] Bu gibi şeylere şüphe adı verilmesinde müsâmaha vardır. Zîra şüphe, ekseriyetle iltibâs olan ve bilinmeyen şeylerde kullanılır. Burada bu mânâda bir şüphe yoktur. Gasbettiği bıçak ile hayvan boğazlamanın günâhı ve etinin ise helâl olduğu mâlûmdur. Fakat bâzen şüphe (iştibâhtan değil) müşâbehetten doğar. O zaman bu işlerden meydana geleni yemek, mekruh olur ve kerâhet de harama benzemiş olur. Eğer buradaki şüpheden murâd bu mânâ ise o zaman biraz uygun düşer, yok eğer birinci mânâ murâd ise o zaman buna şüphe demektense kerâhet demek daha uygun olur. Binâenaleyh, mânâ anlaşıldıktan sonra isimlerde münâkaşa olmaz. Bu isimlerde müsâmaha, fakîhlerin âdetlerindendir.

Bundan sonra bilmiş ol ki, kerahetin dereceleri vardır:

Harama yakın olan kerâhet: Bundan kaçınmak mühimdir. En sonu da vesvese denecek kadar mübâlağalı bir verâdır. Bu ikisinin arasında iki tarafa bakan orta dereceler vardır. Meselâ köpek irâde sahibi olduğu için, gasbedilen köpek ile yapılan avın günâhı, gasbedilen ok ile yapılan avın veyâ gasbedilen bıçak ile hayvan kesmenin günâhından daha çoktur. Hattâ gasbedilen köpek ile yapılan avın, köpeğin asıl sahibine ait olup olmadığı da ihtilaflıdır. Gasbedilmiş arâziyi ekmek de bundan sonra gelir; fakat mahsûl, tohumu ekenindir. Ama bunun helâl ve haram olması şüphelidir. (Çünkü tohum, sahibine nazaran helâl, arâzi sahibine nazaran ise haramdır. İşte bu şüpheye işâret olarak) arâzi sâhibine

hakk-ı habs tanımak, haram para gibi olur. Bunun için hakk-ı habs yâni tohumu saklama hakkı tanınmaması, kıyâsa daha uygundur. Gasbedilmiş değirmende öğütülen un ve gasbedilmiş tuzak ile avlanan avlarda olduğu gibi. Zîra tuzak sahibinin bu av ile münâsebeti yoktur. Bunlardan sonra da, gasbedilen balta ile odun yapmak ve daha sonra da, gasbedilmiş bıçak ile hayvanını kesmek gelir.

Çünkü gasbedilmiş bıçak ile kestiği hayvanın etinin haram olduğunu kimse söylememiştir. Cuma ezânı okunurken alış-verişteki kerâhet, bundan da sonra gelir. (Bu ezân da hatip minbere çıktıktan sonra, okunan ezândır.) Her ne kadar imâm Mâlik ve İmâm Ahmed'in ashâbı, "Bu vakitteki alış-veriş bâtıl ve bey' fâsiddir." dedilerse de alış-veriş muâmelesi ile münâsebeti zayıftır. Burada alış-verişle meşgul olmakla diğer vâcibi ihmâl etmekten başka şahsî bir hak yoktur. Şâyet bununla alış-veriş fâsid olsaydı, zekât borcu veyâ zimmetinde bir miktar kul hakkı olan veyâ kazaya kalmış namaz borcu olanların hepsinin alış-verişinin fâsid olması lâzım gelecekti. Çünkü o alış-veriş bunları yapmaya mânidir. (Hâlbuki böyle söyleyen kimse yoktur.) Cuma için borç olan da, ezân okunduktan sonra gitmektir.

Eğer böyle olsaydı, zâlimin ve hattâ zimmetinde bir miktar borcu olanın, evlâdını nikâh etmenin de sahîh olmaması lâzım gelecekti. Çünkü o da borcunu bırakıp başka şeyle meşgul olmuştur. Ancak cuma için hususî nehiy vârid olduğundan, bâzı vehimlere bunun bir hususiyeti olduğu gelir ve bu bakımdan daha şiddetli mekruh sayılır. İhtiyâten buna ehemmiyet vermek daha iyi olmakla, muamelâtı müşkilâta sokacak şekilde vesveseye kapılmaya da lüzûm yoktur.

Hikâye edildiğine göre, adamın biri başka birisinden bir şey satın aldı. Sonra öteki adamın o şeyi Cuma günü aldığını duyunca, ezân vakti aldı korkusu ile malını kendisine iâde etti. Bu ise fazla ifrâttır. Çünkü tamamen şek üzerine kurulmuştur. Menhiyât ve müfsidâtı tâyinde bu gibi vehimler, Cuma'dan başka diğer günlerde de olabilir. Filhakîka verâ güzel bir şeydir. Hattâ bunda mübalağa etmek daha da güzeldir. Ancak (her şeyde olduğu gibi) verâın da bir haddi vardır (onu aşmamak lâzımdır.) Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ

"Çok a ırı gidenler, helâk olmu tur." [414] buyurmuştur. Bu gibi aşırılıklardan kaçınmak lâzımdır. Zîra bu husustaki mübâlağa -her ne kadar sahibine zarar vermezse de- bunu gören başkaları mühim olduğunu sanır, onu tatbik edemediği gibi, daha kolayını da yapmamakla verâı tamamen terk etmiş olur.

Zamanımızdaki ekseriyetin dayanağı da budur. Bu sûretle yolları daraltıp hepsini yapamadıkları bahânesiyle, hepsini terke kalkışmışlardır. Vesveseli insanın, tahâretten âciz kalması sebebiyle, tahâreti tamamen terk etmesi gibi. Helâlde vesvese eden bâzı kimseler, artık dünyada helâl kalmadı diyerek, kendilerinin de harama aldırış etmemeye kalkışmaları da böyledir. Bu hâl, sapıklığın kendisidir.

Geleceği itibâriyle günâh olana misâl:

İleride de mâsiyete sebep olacak şekilde, herhangi bir maddede tasarruftur. Bağında yetişen üzümü şarapçıya, genç ve parlak bir köleyi ahlâksıza ve kılıcı eşkiyâya satmak gibi. Âlimler, bu gibi satış muamelesinin sıhhatinde ve alınan paranın helâl olmasında ihtilâf ettilerse de alış-veriş sahîh ve alınan para helâldir. Ancak bu satışı yapan günâhkârdır.

Gasbedilmiş bıçak ile kesmek günâh iken, kesilen hayvanın temiz olması gibi. Zîra üzümü şarapçıya, genç çocuğu ahlâksıza satmakla mâsiyete yardımcı oluyor. Fakat satılan madde temizdir, ona tesîr etmez. Ancak bundan alınan para son derece mekruhtur ve terki mühim verâlardandır. Lâkin haram değildir.[415] Şarap içmeyi âdet edinene üzüm, hem muhârib hem de zâlim kimseye silâh satmak da ikinci derecede mekruhtur. Zîra burada ihtimaller, muâraza hâlindedir. Şarap içenin imalâtçısı olmadığı için, üzümü üzüm olarak yemesi ihtimâli olduğu gibi, şarap içtiği için, şarap yapma ihtimâli de vardır. Öbür mücâhidin, silâhı savaşta kullanma ihtimâli olduğu gibi, zâlim olduğu için, zulüm yolunda kullanma ihtimâli de mevcûttur. İşte her iki ihtimâl mevcût olduğu için, bunlar da mekruh oldu.

Hattâ selef, zâlimin eline geçer korkusu ile dâhilî siyâsetin bozuk olduğu zamanlarda, silâh satışını mekruh saymışlardır. Bu, birincinin daha üstünde bir verâ olmakla beraber, satışındaki kerâhet, birinciden ehvendir. Bunları tâkip eden, daha çok ifrâta varan çekinmedir ki, bunun vesveseye varması da muhtemeldir. Meselâ, bâzı kimseler: "Çiftçilere zirâat âletlerinin satılması câiz değil. Çünkü onlar yetiştirdikleri mahsûlü zâlimlere satarlar. Binâenaleyh, onlardan ne hayvan ne de zirâat âleti satın alınır." derler ki, bu vesvese verâıdır. Çünkü bundan, fellâhlara ekmek satılmaması da lâzım gelir. Zîra onlar ekmek sâyesinde zirâat edebilir. Yine bu sebepten, onlara, âmme sularından da içirmemeye kadar gider ve bu sûretle yasak ve menhiy olan aşırı derecede ifrâta varılmış olur. Hayır kasdıyla teveccüh edilen her şeyde -eğer gerçek ilim mâni olmazsa- isrâfa gidilebilir. Hattâ bâzen hayır yapıyorum zannıyla İslâmiyet'te yeri olmayan, bid'atlere saplanır da kendisinden sonra gelenleri zarara, fuzûlî

külfetlere sokar. Bunun içindir ki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي

"Âlimin âbid üzerine fazîleti, benim ashâbımın en dü ükleri üzerine olan fazîletim gibidir." buyurdu.[416] Bu derece haddi aşanlar, Allahü Teâlâ'nın:

اَلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ

يُحْسِنُونَ صُنْعًا

"Onların, dünya hayâtında sa'y ü gayretleri zâyi ve bâtıl oldu. Hâlbuki onlar güzel işler yaptıklarını sanırlar." (Kehf sûresi, 18/104) buyurduğu zümreye girmiş olmalarından korkulur.

Hülâsa: Verâın ince noktaları ile meşgul olmak, ancak anlayışlı bir âlimin huzûrunda olur.. Yoksa câhilâne bir şekilde verâın ince noktaları ile meşgul olmak hiç de uygun değildir. Çünkü nakle dayanmadan hudûdu aşıp kendi görüşü ile hareket eden kimsenin, bozduğu düzelttiğinden fazla olur. Üzümü, şarapçıya satılır korkusu ile **Sa'd b. Ebî Vakkâs**'ın (r.a.) bağını yaktığı rivâyet edilir ki, bizce bunun bir mânâsı yoktur. Ancak, kendisinin bu hususta bir bildiği var idiyse ona karışamayız. Fakat ondan daha üstün sahâbelerin bağlarını yakmadıkları da bir gerçektir. Eğer böyle bir şey câiz olsaydı, zinâ eder korkusu ile insan âletinin ve yalan söyler korkusu ile dilinin ve buna benzer diğer âzaların da kesilmesi câiz olacaktı (ki, böyle bir şey düşünülemez.)

Önce masiyete sebeb olacaklara gelince, bunların da üç derecesi vardır:

1 - İlk derece: Şiddetle mekruh olan en üstün derece. Eseri, yenecek zamana kadar devam edendir. Haksız olarak alınan otu koyuna yedirmek, yâhut sahibine haram olan yerden davarını otlatmak gibi. Bu, devâm eden bir mâsiyettir. Hayvan, yayılmadan besi alır. Bundan kaçınmak -her ne kadar vâcip değilse de-çok mühimdir. Vâcip olduğu da selefin bâzılarından rivâyet edilmiştir. **Ebû Abdullâh et-Tûsî**'nin[417] bir koyunu vardı. Onu yaymak için sırtına alır, kimsenin hakkı olmayan sahrâya götürür ve katiyyen gözünden ayırmazdı. Bir ara gözünden kaybolup bir adamın bağından bir miktar yaprak yedi. Bunun üzerine Ebû Abdullâh, koyununu o bağa terketti ve alıp evine getirmeyi helâl bulmadı.

Şâyet Abdullah b. Ömer ve Ubeydullah b. Ömer (r.a.), bir deve satın aldılar ve babaları **Hz. Ömer**'in (r.a.), sadaka develeri için ayırdığı koruluğa gönderdiler.

Hz. Ömer: "Devenizi, koruya gönderdiniz ve orada yayıldı mı?" diye sorunca, onlar da: "Gönderdik." demeleri üzerine deveyi onlarla yarı yarıya bölüştü. Buna göre Hz. Ömer (r.a.) koruda yayılmasından meydana gelen besinin ot sahibine âit olduğuna hükmetti. "O hâlde bu eti, mal sahibinin yemesi haram olmaz mı?" dersen derim ki: "Hayır. Ottan meydana gelen besi, otun aynı değildir." Binâenaleyh ot sahibi, şer'an ortakçı değildir. Hz. Ömer (r.a.) otun değerini aldı ve bunu kendi içtihâdı ile devenin yarı kıymetinde kabul ederek, devenin yarısını bu maksatla almış oldu. Nitekim Kûfe'den dönen **Sa'd b. Ebî Vakkâs** (r.a.) ve Bahreyn'den dönen Ebû Hüreyre'ye (r.a.) de aynı muâmeleyi yapmıştı: Ellerindeki servetlerin yarısını ancak onların hakkı kabul ederek, diğer yarısını ellerinden aldı. Bunlar, o havâlilerde vâlilik (âmillik) yapmışlardı.

2 - Orta derece: Bu kısmın orta derecesi **Bişr b. el-Hâris**'den rivâyet edilen şu hadiselerdir. Bişr zâlimlerin akıttığı kanaldan su içmedi. Zîra suyu getiren kanaldır. Kanal da zulüm ile açılmıştır. Diğer birisi de böyle zulüm ile açılan suyolu ile sulanan bağın üzümünden yememiştir ki bu, verâ bakımından, birinciye nisbetle da ha üstündür. Başka birisi de sultanların yollar üzerinde akıttığı pınarlardan içmemiştir. Bunlardan daha üstünü, gardiyan vâsıtasıyla gelen yemeği, **Zünnûn-ı Mısrî**'nin yememesi ve sebep olarak da: "Zâlimin eliyle bana geldi." demiş olmasıdır. Bu rutbelerin dereceleri sayılamayacak kadar çoktur.

3- Üçüncü derece: Bu üçüncü derece de oldukça vesveseye yakın bir ifrattır. O da zinâ eden veyâ fuhuş isnâdında bulunan bir kişi eliyle gelen yemeği, yemekten çekinmektir. Bu, haram yiyen gibi değildir. Çünkü haram yiyen, haramdan, aldığı gıdadan temîn ettiği kuvvet ile yemeği getirmiştir. Fakat zinâ eden veyâ fuhuş isnâdında bulunan, bunlardan kuvvet almış değildir. Değil bunlardan, kâfirin elinden bile helâl bir maddeyi almaktan çekinmek vesvesedir. Ama haram yemek böyle değil. Çünkü küfür ile yemeği taşımak arasında bir münâsebet yoktur. Böyle zinâ edenin elinden helâl yemeği almamak, ister yalanla ve ister gıybetle olsun, Allah'a isyân eden hiç bir kimsenin elinden de almamayı gerektirir ki, bu son derece aşırı gitmek demek olur. Artık verâ sahipleri **Zünnûn** ile **Bişr**'in verâına riâyet etmeli, bundan daha ilerisine gitmemelidir. Onlar, zulüm ile akıtılan sudan ve haram ile kuvvetlenen bedenin getirdiği yemekten yemediler ve fakat daha ilerisine de varmadılar. Bu bardağı yapan, günün birinde nasıl olsa dövmek veyâ sövmek gibi bir günâh işlemiştir diye bardaktan su içmemek en büyük bir vesvesedir. Şu koyunu haram yiyen adam gütmüştür diye ondan yememekle, haram yiyenin getirdiği yemeği yememek arasında fark vardır. Çünkü yemeği adam taşır, fakat koyun kendisi

yürür. Çoban, koyunu ancak sağa sola çevirir bunu hesâba katmak, yine vesvesedir. Bunları nasıl güzelce sıralayıp kolaylaştırdığımıza dikkat et.

Bilmiş ol ki; şu anlattıklarımız zâhir âlimlerinin fetvâları dışındadır. Zîra fakîhler bütün insanlara teklifi mümkün olan ve hepsinin yapması ile âlemin harâbına sebep olmayan birinci dereceden fetvâ verirler. Müttaki ve sâlihlerin verâından fetvâ vermezler. Bu hususlardaki gerçek fetvâ, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Vâbısa'ya üç defâ;

إِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَوْكَ وَأَفْتَوْكَ وَأَفْتَوْكَ

"Sana fetvâ verseler de kalbine danı ." demesi ve bunu târif ederek:

اَلْإِثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ

"Günâh, kalplerin çarpmasıdır." buyurmuş olmasıdır. Kalbi çarptığı halde bu gibi şeyleri irtikâb eden âhiret yolcusu, çarpıntısı nisbetinde gönlünü rahatsız etmiştir. Hattâ bilmeyerek bir haramı irtikâb ederse, ona zarar vermez. Fakat zâhir ulemâsı katında helâl olduğu kabul edilen bir şeyi yaparken kalbi çarparsa, o kendisine zarar verir.

Biz aşırılıktan men etmekte anlattıklarımızla bu gibi işlerde çarpmayan mûtedil ve sâfi kalpleri kasdetmiştik. Vesveselinin kalbi, itidâlden ayrılır ve kalbinde çarpıntı bulduktan sonra da o işe devâm ederse, kendisine zarar verir. Zira bu adam kendi hakkında kendisi ile Allah arasında, kendi kalbinin fetvası ile hükmetmiş olur. Bunun gibi, vesveseli adam, tahâret ve niyette de şiddet gösterir. Azasını üç defâ yıkadığı halde hâlâ kuru yer kaldığını zanneden, her ne kadar aslında hatâ ise de ona verilecek hüküm, onu dördüncü defâ yıkamaktır. İşte bunlar, zorluk çıkardıkları için Allahü Teâlâ da onlara çetinlik murâd etti. Bunun için Hz. Mûsâ zamanında bile İsrâiloğullarına Allah tarafından güçlük murâd edildi. Zîra onlardan bir inek kesmeleri istenmişti.

Şâyet "Bakara" lafzının mânâsına göre herhangi bir ineği kesseydiler, kâfi gelecekti. Fakat onların, kesilecek ineğin vasıfları üzerinde durup, kendi kendilerine müşkilât çıkarmaları, Allah tarafından işlerinin güçleştirilmesine sebep olmuştur. Müsbet, menfî anlattığımız şu incelikleri gözden kaçırma. Herhangi bir sözün inceliğine vâkıf olamayıp şumûlünü kavrayamayanlar bi-aynihî maksud olanları idrakte aldanabilirler.

İvazda yâni alış-verişi yapılan mâlın bedelinde mâsiyet:

Bunun da dereceleri vardır.

a - Kerâhetin şiddetli olduğu en üstün derece; satın almak sûretiyle zimmetine geçirdiği malın bedelini sonradan gasbedilmiş veyâ her ne şekilde olursa olsun, haram olan para ile ödemektir. Burada bakılır: Satıcı parayı almadan gönül rızâsı ile alıcıya malı teslim etmiş ve alıcı da bedelini ödemeden malı yemişse helâldir. Borcu ödemeden bu malı terketmek vâcip ve hattâ verâdan değildir. Aldığı malı yedikten sonra, haram paradan borcunu öderse, hiç borcunu ödememiş gibidir. Hiç ödememişse, başkasının hakkını zimmetine geçirmekle zâlimlerden olursa da, yine yediği haram değildir. Şâyet borcunu haram paradan öder, alacaklı da haram olduğunu bilerek kabul ederse, berâet-i zimmet eder ve ancak zimmetinde, alacaklıya ödediği haram para borcu kalır. Şâyet alacaklı, helâl sandığı halde, haram para ile borcu ödemişse, borç ödenmiş olmaz. İşte, müşterinin zimmete geçen malının ve bu maldan yemesinin hükmü budur.

Şâyet mal, gönül hoşluğu ile kendisine teslim edilmediği halde, kendisi celâdeti sebebiyle malı alıp yemişse o mal, kendisine haramdır. İsterse haram parayı vermeden malı yemiş olsun, isterse parayı verdikten sonra, ikisi de birdir. Zîra fetvanın ifâde ettiği, mal sahibinin malını vermeyip saklayabilmesidir ki, mala sahip olduğu ancak böyle tahakkuk eder. Nitekim müşterinin o mala mâlik olması da, onu zimmetine almakla olduğu gibi, mal sahibinin malı saklamasının bâtıl olması ya ibrâ veyâ hakkını almakla kabildir. Bunlardan hiç biri olmadı. (Mal sahibinin muvâfakati hilâfına alındı.) Bununla beraber, kendi mülkünü yemiştir. Fakat rehin olan malı yemek gibi isyân işlemiştir. Rehin edilen malı, sahibinin izni olmadan yemek ile, başkasının malını yemesi arasında fark varsa da, asıl haramlık hepsini şâmildir. Bütün bunlar, -satan kimsenin gönül hoşluğu ile olsun, hoşnutsuzlukla olsun- parayı almasından öncedir.

Haram parayı önce öder, sonra malı alırsa; satıcı haram olduğunu bilerek almışsa, artık malı tutmak hakkı kalmaz. Para da zimmette borçtur. Çünkü aldığı para, şer'an para değildir. Bununla beraber aldığı mal da müşteriye haram değildir. Fakat mal sahibi paranın haram olduğunu bilmez ve haram olduğunu bilerek kabul etmeyecek bir kimse ise yine malını tutma hakkı vardır. O zaman tıpkı, rehini yemek gibi helâlinden müşterinin hakkını ödeyinceye ve helâlleşinceye kadar, o malı yemek haram olur. Helâl etmesi sahih, fakat harama rızâ göstermesi sahih değildir.

İşte şu anlattığımız fıkhın muktezâsı ve helâl ile haramdan birinci derecedeki hükmün beyânıdır. Bundan tamamen kaçınmak verâın en mühimidir. Zîra isyân, bir şeye ulaştıracak sebebi mümkün kılarsa, -yukarıda geçtiği gibi- onun kerâheti kuvvetleşir. Ulaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi de paradır. Eğer o haram

para olmasa, satıcı malını teslîme râzı olmazdı. Satıcının muvâfakati, onu son derece mekruh olmaktan kurtarmaz. Bununla beraber, sahibi adâletten düşmez. Fakat takvâ ve verâın derecelerinden düşer. Sultan, satıcının rızâsıyla veresiye olarak aldığı herhangi bir şeyi alıp hil'at veyâ sıla olarak bir ehline verse ödeyeceği paranın helâl olup olmadığı şüpheli ise bu birinciden daha hafiftir. Zîra günâhın paraya dayanacağında şek edilmiştir. Bu husustaki hafiflik, sultanın haram parasının azlığı veyâ çokluğuna bağlıdır. Haram parası ne kadar az olursa, kerahet de o nisbette azalır. Bu hususta mürâcaat edilecek müftü, kalptir. Kalp ne kadar huzûr içinde ise o nisbette kerâhet azalmış olur.

b - Orta derece; Orta derecesi de bedel olarak ödenen paranın gasbedilmiş veyâ haram para olmayıp, ancak mâsiyet için hazırlanmış olmasıdır. Meselâ, para karşılığı şarap içen kimseye üzüm ve yol kesene silâh verilmesi gibi. Bu, aldığı şeyin haram olmasını gerekli kılmaz. Fakat gasb ve benzeri şeylerdeki kerâhetten daha da az olsa yine kerâheti icâb ettirir. Bu da, alan kimsenin az veyâ çok isyân etmesi nisbetinde derecelere ayrılır. Aldığı paranın karşılığı haram ise o parayı tasadduk etmesi de haram, şüpheli ise mekruhtur. Buna göre kan alıcının parasının mekrûh ve kazancını yemekten men edilmesi de buna mebnîdir.

Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) defâlarca bu kazancı yemekten men etti. Adam, fakire ve yetime vermek istedi ise de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) müsâade etmedi ve: "*Devene yedir, onun mîdesine gitsin.*" buyurdu. Bâzıları "Onun bu paradan men etmesi, pis olan kan ile uğraşmış olması bakımındandır." dedilerse de bu çürüktür. Öyle olsa dibâgatle uğraşanları ve lâğımcıları da men etmesi lâzım gelirdi. Hâlbuki bunu hiç kimse söylememiştir. Eğer kan alıcının kazancının bu sebepten mekrûh olduğunu kabul etsek, o zaman kasapların da kazançlarının mekruh olması îcâb eder.

Çünkü onlar daha çok pislikle uğraşıyor. Kan alıcı bıçakla kan alır, bez ile siler. Hâlbuki kasapların kazancı aslâ mekruh olamaz. Nasıl mekruh olsun, sattıkları temiz ettir. Kan almaktaki ücretin haram olması, hayatın kendisine bağlı olduğu kanı çıkarıp insan veyâ hayvanın bünyesini tahrip etmesi bakımındandır. Bunda aslolan haram olmasıdır. Helâl olması, bir zarûret karşılığıdır. Bu ihtiyaç da tahmin ve içtihâd ile bilinir. Çok kere faydalı olacağı sanılır, Hâlbuki zararlı olur da Allah katında haram olur. Fakat tahmin ve içtihâd yolu ile helâl olmasına hükmolunur. Bunun için çocuk ve bunakların velîleri ve hâzık hekim müsâade etmedikçe, kendilerinden kan alınamaz. Görünüşte kan almak helâl olmasaydı, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kan alana ücret vermezdi.[418] Eğer haram olma ihtimâli

olmasaydı, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), alınan ücreti yemekten kendisini men etmezdi. Bir yandan parayı vermek, öte yandan yemesinden men etmek gibi birbirine zıt görülen bu hükümleri, ancak yukarıda anlattığımız mânâyı çıkarmakla telif imkânını buluruz.

Bunu, sebebe mukarin olan karînelerde anlatmamız daha uygundur. Çünkü bu hâl, ona daha yakındır.

c- **En aşağısı, vesveselilerin derecesidir:** Bu da anasının eğirdiğini giymemeye yemin eden bir kimsenin, anasının eğirdiğini satıp, yerine başka bir elbise satın almasıdır. Bu elbiseyi giymekte bir kerâhet yoktur. Bundan kaçınmak vesvesedir. **Muğîre** radıyallahu anh'ın[419] bunu da tecvîz etmediği rivâyet edilir. Bu görüşüne Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

لَعَنَ اللهُ الْيَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الْخُمُورُ فَبَاعُوهَا وَأَكَلُوا أَثْمَانَهَا

"Allah Yahûdilere lânet etsin ki, onlara arap haram olunca, onu satıp parasını yediler." [420] hadîsi ile delîl getirdi. Hâlbuki **Muğîre** (r.a.)'ın görüşü ile delîli arasında fark vardır. Bu sebepten mugalâta etmiştir. Şarapta şer'î bir menfaat kalmadığı için, elbette onun satışı bâtıl ve haramdır. Anasının eğirdiği ipliği satıp başka elbise almak böyle değildir. Bunun benzeri, adamın câriye olan süt kızkardeşini satıp başka câriye almasıdır. Bundan kimse kaçınmaz. İplik satışını şarap satışına benzetmek, bu hususta son derece ifrâta kaçmaktır. İşte şu açıklamalarımızda bütün dereceleri ve bunlardaki tedrîcîliği öğrenmiş olduk ki, bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Burada bir kısmını saymaktan maksat, anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Şâyet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ اشْتَرَى ثَوْبًا بِعَشَرَةِ دَرَاهِمَ فِيهَا دِرْهَمٌ حَرَامٌ
لَمْ يَقْبَلِ اللهُ لَهُ صَلاَةً

"İçerisinde bir dirhemi haram olduğu halde, on dirheme bir elbise alan kimsenin o elbise ile kıldığı namaz ve tuttuğu orucu Allah kabul etmez." [421] buyurmuştur. Sonra hadîsi rivâyet eden İbn Ömer (r.a.), parmaklarını kulaklarına tıkayarak: "Ben bunu Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den duymadımsa, kulağım sağır olsun." dedi. "Buna ne dersiniz?" dersen derim ki: "Bu, ayrıdır." Bunun içerisinde haram muayyendir. Biz de yukarıda anlattığımız sûretlerde bunun haram olduğunu söyledik. Bunun gibi nice mallar var ki, her ne kadar alış-verişinin fâsid

olduğuna delâlet etmezse de, ona ulaştırıcı sebebinde mâsiyet bulunduğu için, namazının kabul olmayacağı ile korkutulmuştur. Ezân vakti alış-veriş gibi (Hanbelîlerden İbn-i Akil'in dediği gibi her korkutmak, vücûb ifâde etmez.)

DÖRDÜNCÜ KAYNAK

Dördüncü şüphe delîllerdeki ihtilâftır.

Delîlde ihtilâf, sebepte ihtilâf gibidir. Zîra sebep, helâl veyâ haram hükmünü vermek içindir. Delîl ise helâl veyâ haram olduğunu bilmek içindir. Demek ki delîl, gerçek marifetin sebebidir. Allah'ın ilminde sebkat etse bile, bilmediği bir şeyin varlığında fayda düşünülemez.

Delîllerin ihtilâfı üç şeyin biri ile olur:

a) İki delîlin muâraza etmesi. (Yâni yekdiğerini bozan iki delîlin bulunması.)

b) Delâlet eden alâmetlerin muârazası.

c) Benzerliğin muârazası.

a) Birinci kısım, şer'î delîllerin muâraza etmesidir. Bu da:

1 - Umûmî olan Kur'ân ile hadîsin muârazası.

2 - İki kıyâsın muârazası.

3 - Kur'ân veyâ hadîsin kıyâs ile muârazasıdır.

Bütün bunlar, şüpheye varan şekki doğurur ve bir müraccih bulunmadığı takdirde "istishâb" veyâ "Önce bilinen asla" mürâcaat olunur. Tercih haram tarafında ise haram olması ile hükmetmek vâcip; helâl tarafında ise helâl olması ile hükmetmek câiz olur. Fakat verâ, terkedilmesidir. Gerek müftü ve gerek mukallid için bu gibi muhâlefet yerlerinden kaçınmak, verâ bâbında çok mühimdir. Şâyet taklitci ise taklid ettiği kimsenin vereceği fetvâ ile amel etmesi kendisi için câizdir. Şüphesiz böyle taklid ettiği, muhitinin en büyük âlimi olan bir zâttır. Bir memlekette en iyi hekimin hangisi olduğu, tecrübe ve halktan duyulmak sûretiyle bilindiği gibi, kendisine inandığı âlimin de bu şekilde tanınmış olması lâzımdır. Fetvâ isteyen kimse, mezheplerden en genişini, en kolayını ve en çok lehinde olanını aramak, hakkı değildir. Belki en efdal ve en üstün olanını kabul edecek, ona uyacak ve ondan aslâ ayrılmayacaktır. Evet, bağlı bulunduğu imamı, kendisine her hangi bir husûsta fetvâ verir. Fakat verdiği fetvâda imamın muhâlefeti varsa, onu bırakıp muhâlefeti bulunmayan icmâa dönmesi, kuvvetli verâdandır. Müctehid de böyledir; herhangi bir hükmünde delîller muâraza ettiği hâlde, kendi tecrübe ve kanâatine dayanarak helâl olmasını tercih ederse de, verâ olan yine ondan kaçınmasıdır. Nice müftüler var ki, birçok şeylerin helâl olması ile fetvâ verdikleri hâlde, şüpheden

sakınmak ve verâ olarak o işe yaklaşmazlar.[422] Bunu da üç mertebede inceleyelim:

1 - Birinci mertebe: Kaçınılması kuvvetle müstehâb olandır. O da, verilmiş olan hükme muhâlif olanın mezhebi daha açık ve kuvvetli olup, hükmü verenin bu husustaki delîli daha ince ve kapalı olmaktır. (O zaman, öte taraf tercîh edilir.) Buna göre, kaçınılması mühim olan cihetlerden birisi, yetiştirilmiş av köpeği, avladığı avından yemişse, -artırdığının helâl olduğuna her ne kadar müftü fetvâ verirse de- onu yemekten çekinmelidir. Çünkü kapalı ve ince bir nokta olduğu için burada tercih yapmak çok güçtür. Zîra av köpeğinin artırdığı bu eti, kendisi için mi yoksa sahibi için mi ayırdığı belli değildir. Bunun için biz Şâfiîler, İmâm Şâfiî'nin "Akyes" yâni en kuvvetli kavli bu olduğundan, bunu tercih ederiz. Zâten köpeğin bu avdan yemesi, artan kısmını da kendisi için ayırmış olmasının açık delîlidir. Gerek İmâm-ı Âzam'ın ve gerek diğer imamların sözüne uygun İmâm Şâfiî'nin kavl-i cedîdi bulunursa -müftü onun hilâfına fetvâ verse de- bu sözü tercih etmek verâdandır.[423]

Şâfiî'ye göre her ne kadar ister sehven olsun, ister kasten olsun, Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanı yemek câiz ise de besmelesiz kesilen hayvanı yemekten çekinmek de verâdandır. Zîra hayvanı keserken besmelenin vücûbunda âyet zâhirdir ve bu husustaki haberler, tevâtür derecesindedir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), av etinden kendisine soran herkese:

إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ الْمُعَلَّمَ وَذَكَرْتَ عَلَيْهِ اِسْمَ اللهِ فَكُلْ

"Av için yeti tirilmi köpeğini, Allah'ın ismini anarak salıverdiğin zaman onun getirdiği avı ye." [424] buyurmuştur. Bu hadîs, tekrâr tekrâr Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den rivâyet edilmiştir. Kesilecek hayvanın besmele ile kesilmesi şöhret bulmuştur. Bütün bunlar, hayvanı kesmekte besmelenin şart olmasını takviye eder. Fakat sahîh olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) den:

اَلْمُؤْمِنُ يَذْبَحُ عَلَى اِسْمِ اللهِ تَعَالَى سَمَّى أَوْ لَمْ يُسَمِّ

"Besmeleyi getirse de getirmese de, mü'min dâima Allah'ın ismini anarak, keser." [425] diye vârid oldu ise bunun âmm olup âyeti ve diğer zâhirinden mâni bir karîne olmaya ihtimâli olduğu gibi, hâs olup besmeleyi unutanlar hakkında olması ihlimâli de vardır. Buna göre nasslar, zâhiri üzerine kalır ve tevîl edilmezler. Bunu, mazerete binâen unutarak besmeleyi terkedenlere hamletmek mümkün

olmakla beraber, tamîm etmek imkânları daha yakın olduğu için, onu tercih ettik. Bununla beraber diğer ihtimâli de kaldırmıyoruz. Bundan kaçınmak çok mühim ve birinci derecede verâdır.[426]

2 - İkinci mertebe: Vesvese derecesine varır. O da kesilen hayvanın rahminden çıkan yavruyu ve keleri yemekten kaçınmak gibi. Halbûki haberlerde sahih olarak vârid oldu ki, annesini boğazlamak, karnındaki yavruyu da boğazlamaktır. Bu rivâyette hiç bir şüphe yok, sahîh bir rivâyettir ve senedi sağlamdır.[427]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in sofrasında keler yendiği sahîh olarak rivâyet edilmiştir. Bu hadis, Buhârî ile Müslim'de rivâyet edilmiştir.[428] Kanâatımca Ebû Hanife bu hadîse tesadüf edemedi. Tesâdüf etseydi bununla hükmederdi.

3 - Üçüncü mertebe: Bu meselede aslında muhâlefet şöhret bulmamış, fakat helâl olduğu ancak "Haber-i vâhid" ile bilinmiştir. Adamın biri çıkar, "Haber-i vâhid"de insanlar ihtilâf etmiştir. Bunu hiç kabul etmeyenler de vardır. Ben de bundan çekinirim, diyebilir. Zîra haberleri nakledenler, her ne kadar gerçekte âdil kimseler iseler de, hatâya düşebilir ve hattâ gizli maksatlarla yalan da söyleyebilirler. (Bu, aklen câizdir.) Çünkü âdil olan kimse, bâzen de yalan konuşabilir, aynı zamanda vehme de düşebilirler. Buna hiç bir şey engel olamaz. Bâzen, sözü yanlış duyar ve yanlış anlar, der ve bu sûretle verâ yapmak ister. Fakat sahâbeden böyle verâ işitilmemiştir. Onlar, âdil kimselerden duyduklarına inanır ve gönülleri müsterih olurdu ve bu gibi vehimlere kapılmazlardı. Ancak, bir şüphe ârız olur ve râvînin bu haberi hakkında tereddüt hâsıl olursa o zaman, -âdil olsa da- üzerinde durmanın açık bir yolu vardır. Âhâdın haberlerine muhâlefet edenin ayrılığında bir değer yoktur. Bu da Mu'tezile'nin kodamanlarından olan İbrâhim Nazzâm'ın, icmaın aslında muhâlefet edip hüccet olmadığını söylemesi gibi.[429]

Şayet icmâdan kaçınmak câiz olsaydı, dedenin (yâni babanın babasının) mîrâsını almamak iktizâ ederdi. Çünkü Kur'ân'da yalnız oğuldan bahsedilmiş, oğlunun oğlundan bahsedilmemiştir. Oğlunun oğlunu, oğlu gibi tanıyan, sahâbenin ittifâkıdır. Haibûki onlar da bizim gibi birer insan olmaları bakımından, masûm yâni hatâ işlemez değildirler. Zîra **Nazzâm** da bu hükme muhâlefet etmiştir. Bu türlü bir iddiâya kalkışmanın boş bir şey olduğu âşikârdır. Zîra bu, Kur'ân'ın umûmî ifâdeleri ile çıkarılan mânâların da terk edilmelerini iktizâ eder. Çünkü kelâmcılardan bâzıları umûmât-i Kur'âniyye'den ancak karîne ve delâletlerle sahâbenin anladığı ile hükmedilir, dediler. İşte bu gibi verâ, bu şekilde sahâbenin anladıklarını da terk etmeyi iktizâ eder ki, bütün

bunların hepsi vesvesedir.

Verilen şu izahattan, şüphelerin her iki tarafında da haddi tecâvüz ve isrâf olduğu anlaşılmış oldu. Bunu anlayıp buna göre hareket etmek lâzımdır. Böyle bir şüphe ile karşılaştığı zaman, kalbine danışsın, şüpheli olanı bırakıp şüphesiz olana sarılsın ve kalbinin çarpıntısından korunsun. Bu da şahıslar ve hâdiseler itibâriyle değişir. Her ne olursa olsun, vesveseye düşmekten kendini korumalıdır. Vesvese yerlerinde huzûrsuzluğa düşmemek için hak ile hükmetsin. Muhakkak olan bir şey varsa, kerâhet yerlerinde her kalp kendini kurtaramaz. Öyle sâfi gönüller nerede? Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), herkesi kendi kalbinin fetvâsına bırakmamış ve içyüzlerini bildiği için, bunu Vâbisa'ya[430] söylemiştir.[431]

b) İkinci kısım; helâl veyâ haram olmasına delâlet eden alâmetlerin ihtilâf etmesidir. Bu da şöyle olur: Ender bulunabilen bir madde çalınır, sonra da kaybolan o madde gibisi iyi ve sâlih bir zâtın elinde görülür. Maddenin ender bulunması, o çalınan madde olduğuna, elinde görüldüğü zâtın iyi hâli ise o maddenin olmadığına delâlet eder. İşte bu şekilde alâmetler muâraza eder. Yine bunun gibi, âdillerden birisi bir maddenin helâl olduğunu, yine âdil olan bir başkası da haram olduğunu söyler. Yâhut fâsıklardan birisi, bu böyledir diye şehâdet eder. Diğer fâsık da onun aksini söyler yâhut çocuk ayrı şehâdet eder, büyük ayrı şehâdet eder. Bütün bunlarda tercih sebebi bulunursa, tercih yapılır. Fakat verâ, bunlardan kaçınmaktadır. Tercih sebebi bulunmazsa, durmak vâcip olur. Bunun tafsîlâtı; tarif, bahs ve suâl mevzûlarında gelecektir.

c) Üçüncü kısım; ahkâmın alâkalı olduğu sıfatlardaki benzerliğin muâraza etmesidir. Meselâ: Bir adam, malını fakihlere vasiyet ederek "Servetimi, fıkıh âlimlerine dağıtın." demiştir. Muhitte fıkıh âlimi diye şöhret bulan, fâdıl kimsenin bu malda hakkı olduğu ve henüz okumaya yeni başlamış, fıkıhtan bir veyâ iki ders almış bir talebenin de hakkı olmadığı meydandadır. Fakat bu arada tereddüt edilecek pek çok dereceler vardır. Müftü, kanâat ve içtihâdına göre fetvâ verir. Fakat verâ olan, bu gibi şeylerden kaçınmaktır. Bu, şüphe sebeplerinin en karanlık olanlarındandır. Burada, kurtulmasına imkân olmayacak şekilde, müftüyü şaşırtacak noktalar vardır: Zîra bu nitelikle vasıflananlardan bâzısı tam tamamına karşılıklı iki derece arasında yâni ne üst, ne de alt kademeye yakın olduğu için, hiç birini tercihe imkân olmaz.

Muhtaçlara verilecek sadakalarda da hâl böyledir. Sadakanın, hiç bir şeyi olmayana verileceği, servet sahibine verilmeyeceği malûmdur. Bu iki sınıf arasında şüpheli kısımlar vardır. Meselâ, nice insanlar var ki evi, ev eşyası,

elbisesi, kitâbları ve benzerî şeyleri olmakla beraber, bunlardan, ihtiyaç miktarı kendisine sadaka verilmesine mâni olmaz. Ancak, ihtiyaçtan fazlası, sadaka almaya mânidir. Hâcet miktarının muayyen bir târifi yoktur, takrîben bilinir. Evinin büyüklüğüne, inşâatının mükemmeliyetine ve kıymetine bakılır. Meselâ, aynı büyüklükte bir evin, ortada ve kenar semtlerde olması da fark eder. Bütün bunlar nazar-ı itibâra alınır. Daha küçük bir ev ile idâre edip edemeyeceği düşünülür. Mânevî ev eşyalarının sayıları ve kıymetleri hesâplanır. Bunlardan günlük, kışlık ve yazlık olmak üzere yıl içinde muhtaç oldukları nazar-ı itibâra alınır. Bâzı yıllarda muhtaç olacakları da gözönünde bulundurulur. Bunların hiç birinin muayyen haddi yoktur. Bunlarda ölçü, ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

دَعْ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيبُكَ

“ üphe ve ku ku veren eyi terk et. üphe ve ızdıraptan hâli olanı al.” hadîs-i şerifidir. Bütün bunlar, şüphe edilecek şeylerdir. Şayet bu hususlarda müftü, kanâat ve tahmini üzerine fetvâ vermişse bunda durmak, yâni buna yaklaşmamak, verâdandır. Şâyet müftü tevakkuf etti ise bu gibi şeylere yaklaşmamaktan ve durmaktan başka çâre yoktur. Bu, verâın mühim noktalarındandır. Akraba nafakalarının hangi miktârı vâcip, kadınlara giydirilecek elbisenin miktârı nedir? Ulemâ ve fukahânın hazîneden (Beytü'l-mâl) ne miktâr alabileceği, hep böyle şüpheli şeylerdir. Zîra bunların hepsinin biri fazla, diğeri noksan olan iki tarafı olmakla, bu iki taraf arasında şahıs vs vaziyet itibâriyle değişen şüpheli kısımlar vardır. İhtiyâçlara gereği gibi muttâli olan, ancak Allahü Teâlâ'dır. Beşer, bunların haddine vâkıf değildir. Mekke “Rıtl”'ı ile bir “Rıtıl”dan yâni bir ölçekten azı, çok yiyen bir adamın ihtiyâcına - kâfi değildir. Üç rıtıldan fazlası da ihtiyaçtan çoktur. Bunların arasında muayyen bir had yoktur. Ancak şüpheli şeylerden sakınmak, kalbin kuşkusunu, ızdırâbını dindirmektir.

Bu kaide, lafız ile bilinen sebeb-i hâs ile alâkalı her hükümde cârîdir. Altı, yedi ve benzeri hesâp sayılarının, muayyen adetlerine katî olarak delâletleri gibi. Gerek Araplar ve gerek diğer lisân sahipleri, etrâfında tamamen alâkasını kesmek şartıyla, lügâtlerinin tazammun ettiği manaları katî olarak tahdîd edemezler. Çünkü lügat mânâsı ile konuşulan sözler; hesap sayıları gibi katî değildir. Allah ve Peygamber sözlerindeki lâfızların hepsinin orta derecelerini bulmak, böyledir. Karşılıklı iki taraf yâni en aşağı ve en üst kademe arasında devreder, muayyen bir had bulmak güçtür.

Bilhassa vakıf ve vasiyetlerde bu mevzû daha büyük ehemmiyet taşır. Meselâ

sûfilere bir şey vakfetmek sahih, fakat sûfinin kim olduğunu bulmak güçtür. Diğer lâfızlar da bunun gibidir. Biz yakında, bilhassa sûfî kelimesinin muktezâsı üzerinde duracak ve buna işâret edeceğiz ki, kelimelerde tasarrufun yolu anlaşılmış olsun. Yoksa ihâtalı olarak bunları anlamaya imkân yoktur. Bu şüpheler, karşılıklı iki tarafa meyleden alâmetlerin muâraza etmesinden doğar. İstishâb veyâ zann-ı gâlibin delâleti ile helâllik tarafını tercih eder bir sebep; bulunmadığı zaman, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

دَعْ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يُرِيبُكَ

"Ku kulandığın eyleri terk et. Sana üphe vermeyeni al." hadîsine uyarak ve diğer anlattığımız sebepler gereğince bunlardan kaçınmak vâcip olur.

İşte, şüphelerin menşei bunlardır. Bunların da bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Bir şeyde birçok şüpheler toplanırsa, orada hüküm daha ağır olur. Meselâ, servetine haram karışmış ve helâline nisbetle haramı az olan bir kimse, Cuma ezânından sonra şarap îmâl edene sattığı üzümden aldığı para ile şüpheli bir yemeği almak gibi. Bu gibi şüphelerin toplanması, ona cüret etmeyi daha da zorlaştırır.

İşte, mertebeler bunlardır. Bunları anlıyabilecek yolları öğrenmiş olduk. Tamâmını saymak, insan gücünün üstündedir. Buradan anlaşılan olduğu gibi alınır, şüpheli olanlardan kaçınılır. Çünkü günâh, kalbin çarpmasındadır. Biz: "Kalbine danış." demekle müftünün: "Câizdir, mübâhtır." dediği hususlarda kalbine danış demek istiyoruz. Yoksa müftünün haram dediği şeylerden kaçınmak farzdır. Aynı zamanda her kalbe de emniyet edilmez. Öyle vesveseli kalpler var ki, her şeyden kaçınır; öyle de müsâmahalı kalpler var ki, her şeyde mutmain olur, huzûr bulur. Bu iki kalbe îtibâr yoktur. Îtibâr, meselenin inceliklerini murâkabeye muvaffak olmuş âlimin kalbinedir. İşte, ince işlerin kendisiyle denendiği mihenk, bu kalptir. Bu, kalpler içerisinde ender bulunan bir kalptir. Kendi kalbine itimâd edemeyenler, Allah'tan kalplerine nûr ihsân etmesini istesin ve bu gibi kalbe sahip olanlardan medet arasınlar. Ahvâlini onlara arz etsin, onların söylediklerini yapsınlar. Zebûr'da vârid olduğuna göre, Allahü Teâlâ Dâvûd aleyhisselâma şöyle vahyetti:

"Yâ Dâvûd! İsrâiloğullarına söyle, ben onların namaz ve oruçlarına bakmam, ancak üphelendikleri eyi benim rızâm için terk edip etmediklerine bakarım. Ve o gibileri kendi nusretimle teyîd ederim; melekelere onlarla iftihâr ederim."

Buhârî ile Müslim, Numan b. Beşîr (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Hanefilerin bu husustaki görüşünü namaz bahsinde izah ettik.

Şek, herhangi bir şeyin olup olmamasında tereddüt etmek ve hiç bir tarafını tercih etmemek demektir.

Buhârî ile Müslim, Adiy b. Hâtem (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Ebû Hüreyre (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Ahmed bin Hanbel, Amr b. Şuayb (r.a.)den hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân ve Beyhakî, Abdurrahman (r.a.)dan rivâyet etti. Beyhakî, "hasendir" dedi. Ebû Dâvûd, Neseî ve İbn Mâce de Sabit b. Zeyd'den biraz farklı rivâyet ettiler. Buhârî "Sabit'in rivâyeti daha sahihtir" dedi.

Mütekelimîn (Kelâmcılar) ve Hanefîler istihsân kabul eder; Fakat Şafiîlere göre **İstishab** hüccettir. İstishâb demek varlığı bilinip, yokluğu bilinmeyen bir şeyi isbât etmek demektir. Meselâ, bir şeyin varlığı bilindiği hâlde sonradan yok olduğu bilinmezse var olduğunda zan hâsıl olmuştur. Zan ile amel vâcib: o hâlde o şeyin subûtu da vâciptir. Şâfiîlere göre istishâb vâcib olmasa, dînin esâsı yerleşmezdiÇünkü dînin aslı nübüvvettir. Nübüvvet ise mûcize ile yerleşmiştir. Mûcize de âdete muhâlif bir iştir. Âdetler yerleşmese mûcize onu hark etmezdi. İşte istishâb budur. Tercîh, iki emâreden birini takviye etmektirKatî hükümlerde tercîh olunmaz. Kıyasları tercîh ya illetleri veyâ illetlerin delîli, hükmün delîli veyâ hükmün keyfiyeti sebebi yahûd illet, hüküm, "ıttırâd" ve fürû da usûlün muvafakati sebebiyledir.

Hadisi. Hz. Aişe (r.a.) değil, Mûsa b. Ebî Âişe rivâyet etmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd ve Beyhakî de rivâyet etmişlerdir. Buhârî, mürsel olduğunu söylemiştir.

Buhârî, Müslim ve diğerleri Adiy (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Adiy b. Hâtem (r.a.)den rivâyet etmişlerdir.

Hanefilerde köpeğin muallem sayılması için, yakaladığı avını üst üste üç defa yemeden sahibine getirmelidir. Köpeğin avladığının helâl olabilmesi için, aklı başında olan bir kimsenin bağlı bulunduğu muallem köpeğini, avı gördüğü zamân, besmele ile salıvermesi lâzımdır.

Bu hadîsi İmâm Ahmed bin Hanbel **"Müsned"**inde Vâbise'den rivâyet etmiştir. Ayrıca daha evvel C. 1. Sf. 56'da geçmişti.

Müslim, Câbir (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Buhârî, Abdullah bÖmer (r.a.)den rivâyet etmiştir.

Hanefi mezhebinin görüşünü öğrenmek için, o bahise bakınız.

Hanefilere göre, kafirler şerîatın fer'î hükümleri ile mükellef değildir.

Herhangi iki şey arasındaki münâsebet, bâzen îtibâr edilir bâzen kabul edilir ve bâzen de iç yüzü bilinmez. İşte "Mesâlih-i mürsele", elenen bu üçüncü kısımdır. Burada da üç mezhep vardır: Bir mezhebe göre mutlak merdûttur. İbn Hacib Âmedî ve fukahânın kabul ettiği budur. Bir mezhebe göre de, mutlak

makbuldür ve huccettirMâlik ve İmâmu'l-Haremeyn'den rivâyet edilen budur. Şâfiî'den de böyle rivâyet edildiği söylenir. Üçüncüsü Gazâlî'nin görüşüdürO da maslahat zarûrî, katî ve umûmî olursa mûteber, zarûrî olmazsa mûteber değildir.

Hanefilere göre bunlar, ticâretin mekrûhlarındandır.

Müslim, İbn Mes'ûddan (r.a.) rivâyet etmiştir.

İmâm-ı Âzam da aynı görüştedir. İmâm Ahmed'e göre bu alış-veriş bâtıldır. İmâm Mâlik'e göre ise mal kaybolmadı ise alış-veriş feshedilir, kaybolmuşsa bedeli tasadduk edilir.

Tirmizî, Ebû Umâme'den (r.a.) rivayet etmiştir. Ayrıca C. 1. Sf: 20'de geçmiştir.

Sika'dan olup, Tûs civârında Trogand veyâ Râzikan'dandır. Müslim, kendisinden rivâyette bulunmuştur288 Hicrî'de ölmüştür.

Buhârî ile Müslim, bu husûstaki hadisi, ittifakla İbn Abbâs'dan (r.a.v) rivâyet etmişlerdir.

Muğire b. Şu'be, Sufaki kabîlesinden olup, ashâbın meşhûrlarındandır. Basra ve Kûfe vâliliklerinde bulunmuştur. 50 Hicri'de ölmüştür.

Hadîs, Buhârî ile Müslim'dedir. Ancak "Humûr" değil. "Şuhum" (iç yağı) diye vârid olmuştur.

İmâm Ahmed bin Hanbel, İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Nitekim İmâm-ı Âzam, iğne ucu gibi -kaçınması mümkün olmayan- idrar serpintilerinin bağışlanmış olmaları ile fetvâ verdiği hâlde, kendisi bundan son dereca sakınmıstır. Hattâ bir gün talebesi İmâm Ebû Yûsuf ile Küfe sokaklarında gezerken, elbisesinin bir tarafına bu şekilde idrâr sıçramış, İmâm-ı Âzam o tarafı tutarak hemen eve gitmiş ve yıkamıştır. İmâm-ı Ebû Yûsuf: "Bu kadar idrâr necâsetinin muaf olduğunu bize söyleyen siz değil misiniz? Neden bunu mühimseyerek yıkıyorsunuz?" deyince İmâm-ı Âzam: "O fetvâ. Bu ise takvâdır." demiştir.

İmâm Şâfiî'nin bir mesele hakkında tek sözü varsa, Şâfiilerce bu "Nass"dır. Şâyet, bir meselede iki sözü olur ve birincisi bilinirse, ona "Kavl-i kadîm", ikincisine "Kavl-i cedîd" denir. Şâyet bir meselede eskiden de bir kaç söz, yeniden de bir kaç sözü varsa ve bunlardan birini tercih etmişse, tercih ettiği "Nass"; diğeri kavl-i malikedir. Şâyet birini tercih etmemişse, diğer mezhep sahiplerinden birinin içtihadına uygun gelen sözü "Vech", şâyet diğer mezheblerde de bu husûsta ihtilâf varsa, buna da "Tarik" denir.

Buhârî ile Müslim, Adıy b. Hâtem ve Ebû Sa'lebe'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd'un **"Merâsil"**inde Es-Salt'den merfû olarak rivâyetinde: *"Allah'ın adını ansın anmasın, Müslüman'ın kesdiği helaldir."* Taberânî **"Evsat"**ında

Dârekutnî, İbn Adiy, Beyhakî, Ebû Hüreyre'den rivâyetlerinde, birisi: "Ya Rasûlallah, bizden birimiz Allah'ın adını unutarak kesiyor. Bu ne olacak?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem: *"Allah'ın ismi her Müslüman iledir."* buyurdu, diye rivâyet ettiler. Ayrıca Dârekuntî ve Beyhakî İbn Abbâs'dan rivâyet ettikleri bir hadîste: *"Müslüman ismi yeter. Keserken besmeleyi unutmu sa yerken besmeleyi getirsin."* buyurulmuştur.

İster avlarken ve ister hayvanı boğazlarken: ister kasten veyâ sehven olsun, Şâfiîlere göre Besmeleyi terk etmekten bir şey lâzım gelmez. Hanefîlerde, bu hâllerde sehven Besmeleyi terk ederse, kesilen hayvan yenir ve helâldir. Kasten terk ederse, yenmez, murdardır. Kasten Besmeleyi terk edenin, avının ve kestiğinin yenmeyeceğine, âyet sarihtir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Allah'ın ismi üzerine anılmayarak** (avlanan veyâ kesilen) **hayvanı yemeyin."** buyurulmuştur. Beyhakî, Besmele hususunda ayırdığı babında, bu âyetin sebeb-i nüzulünden bahseder ve der ki: "İbn Abbâs'ın rivâyetine göre bu âyet, Yahûdiler hakkında nâzil olmuştur. Onlar: "Bizim öldürdüğümüzü yeriz. Fakat Allah'ın öldürdüğünü yemeyiz." dediler ve bu âyet nâzil oldu. Buna cevap olarak deriz ki: İtibar, lâfzın umûmunadır, sebebin husûsiyyetine değildir. Sebep ne olursa olsun, lâfız umûmîdir. Aslolan, ölünün harâm olmasıdır. Bundan kurtaran, ancak Besmele ile kesilendir.

Musannif, bu ifâdeyi İmâmü'l-Haremeyn'den aldı. Hadîsi, Ebû Dâvûd, Tirmizî rivâyet etti. Tırmizî hasendir, dedi. Ayrıca İbn Mâce ve İbn Hibbân, Ebû Said'den rivâyet ettiler. Hâkim de Ebû Hüreyre'den rivâyet etti ve isnadı sahihtir, dediHalbûki böyle değil, Taberânî "Sağîr"inde İbn Ömer'den ceyyid sened ile rivâyet etti. Hanefilerde ihtilaflıdır. Canlı doğarsa kesilmesi şart, tüysüz ve hilkati tam değilse yenmez.

Hadîs böyledir. Buhârî ile Müslim'de İbn Ömer, İbn Abbâs ve Hâlid b. Velid'den (r. anhüm) rivâyet edilmiştir. Hudeybiye fethinde Müslümân olup 21 Hicri'de ölünceye kadar ordu kumandanlıklarında bulunan Hâlid, Resul-i Ekrem'e: "Keler harâm mıdır?" diye sorunca, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.); *"Hayır, harâm değil. Fakat bizim muhitte olmadığı ve kendisinden bir koku aldığım için, ben yemesinden ho lanmıyorum."* buyurdu. Halid, Rasûl-i Ekrem'in huzûrunda kelerden yedi. Buna benzer daha birçok rivâyetlere göre, helâl olduğuna Şafiî hükmetmiştir. Fakat İmâm-ı Âzam, bunu mekrûh saymıştır. Bununla berâber yalnız İmâm-ı Âzam değil, Ashâb-ı re'y, Kûfeliler, Hz. Ali ve Câbir gibileri de mekrûh saymışlardır. Çünkü Hâlid'in, Rasûl-i

Ekrem'in huzûrunda keler yediğini haber veren İbn Abbâs, Rasûl-i Ekrem ile ancak Tebûk muharebesinde bulunmuş, diğer seferlerde bulunamamıştır.

Hâlbuki bu hâdise daha evveldir. Keler kaplarının dökülmesi, memsûh olduklarından dolayı olduğu da katî değildir. Rasûl-i Ekrem'in: "Benim memleketimde keler yok." buyurması da aynı mânâda değil. Çünkü Mekke'de de keler vardı. Bunun mânâsı, bizim memleket halkı bunu yemez, demektir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye bu haber ulaşmadı demek çok uzaktır. Çünkü yukarıda dediğimiz gibi, bu sözü yalnız Ebû Hanife dememiş, daha birçokları söylemiştir. Hiç biri bu hadîsleri duymadı mı? Onların da delîlleri vardır. Abdurrahman: "Rasûl-i Ekrem, keler yemekten men etti." diye rivâyet etti. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce de Hz. Aişe'den (r.a.) böyle rivâyette bulundular. Hediye gelen bir keleri, Rasûl-i Ekrem yemedi ve *"Yemediğimi, size de yedirmem."* buyurdu. Buna benzer daha birçok rivâyet yolları da vardır.

İcmâ, azm ve toplanmak mânâlarına geldiği gibi, şerîat ıstılahında, Ümmet-i Muhammed'in müctehidlerinin itikadî veyâ amelî bir meselede ittifak etmeleri demektirBu icmâın, kendisiyle amel vâcip olan bir hüccet olduğu, cumhur tarafından kabul edilmiştir. Yalnız Nazzam, Şia ve Havaric, buna muhâlefet etmiştir.

Vâbisa b. Ma'bed'dir. Hicri 9uncu yılda Peygamber'e iltihâk etmiştir.

Evvelce geçmiştir.

ÜÇÜNCÜ BAB: ARAŞTIRMAK, SORMAK, HÜCÛM VE İHMÂL

Bilmiş ol ki; sana yiyecek getiren veyâ bir şey hediye eden, satın alacağın veyâ hediye edilmesini istediğin şeyi araştırmak, incelemek ve helâl olduğunu katî olarak bilmeden almamak borç olmadığı gibi, tamâmıyla ihmâl edip hiç soruşturmadan katî helâl olduğunu bilmediğin bir şeyi hemen kabul ederek alman da doğru değildir. Soruşturmak: bâzen vâcip, bâzen haram, bâzen mendûb ve bâzen da mekruhtur. Bunları açıklamak îcâb eder.

Bu hususta sadra şifâ verecek söz, araştırma ihtimâli olan, şüpheli yerlerdir. Şüphenin kaynağı ve sebebi ya mal sahibi ile veyâ mal ile alâkalıdır:

BİRİNCİ ŞÜPHE: (MAL SÂHİBİNDEDİR)

Senin bilmene nisbetle mal sahibinin üç hâli vardır:

1 - Hiç tanımadığın, bilmediğin bir adam olur.

2 - Şüpheli bir insan olur.

3 - Delîle dayanan bir nevi şüphe ile bilinmiş olur.

1 - Hiç bilmediğin bir kimse ise tavr u hareketinde, kalıp ve kıyâfetinde, zulüm ve fesâdına delâlet edecek bir karîne mevcût değildir. Bâzı kimselerin süslü elbise giyip bıyıklarını kıvırmaları gibi. Salâhına da delâlet edecek bir karîne yok. Sûfiler, tüccar ve ilim erbâbının kılık ve kıyâfetleri gibi. Bir alâmet de mevcût değildir. İşte, bilmediğin bir memlekette ilk karşılaştığın bir insanın, iyiliğine veyâ kötülüğüne delâlet edecek bir alâmeti olmaz ve hâlinden de bir şey anlayamazsan, bu kimseye meçhûl adam denir. Yabancı bir memleketin çarşısında kasap veyâ ekmekçi gibi tesâdüf ettiğin ve fakat görünüşünde iyiliğine veyâ kötülüğüne delâlet edecek bir delîl bulamadığın kimse de, senin için meçhûl yâni içyüzü bilinmeyen bir insandır. Bu gibi insanlara şüpheli diyemeyiz. Çünkü şek ve şüphe, karşılıklı iki sebebi bulunan iki inançtan ibârettir. Fakîhlerin çoğu, bilinmeyen ile şüpheli olanı ayırt edemezler. Yukardaki izâhatımızdan verâın, bilinmeyenleri terk etmek olduğunu anlamıştın.

Yusuf b. Esbât: "Otuz senedir, şüphelendiğim her şeyi terk ettim." demiştir. Bir kısım cemâat, ibâdetlerin en ağırının hangisi öldüğü hakkında konuşmuşlar ve verâ olduğuna karar vermişlerdir. Basra âbidlerinden **Hasan b. Ebû Sinân**

onlara: “Benim için verâdan kolay bir şey yok. Çünkü beni düşündüren her şeyi terkederim.” dedi.

İşte verâın şartı budur. Burada, meçhûlün zâhirî hükmünü anlatmak üzere deriz ki:

Bilmediğin bir kimse, sana yemek verir veyâ bir hedîye takdim eder yâhut bir şey almak üzere dükkânına gidersen: “Bunu nereden aldın? Helâl mıdır, haram mıdır?” diye sorman gerekmez. Bu malın, elinde bulunması ve adamın Müslüman olması, adamdan malı almak için kâfi sebeplerdir. Ne olursa olsun, incelemek lâzım. Çünkü “İnsanlarda zulüm ve fesâd gâliptir.” demek doğru değildir. Bu, hem vesvese hem de muayyen bir Müslüman’a sû-i zandır. Sû-i zan ise günâhtır. Müslüman’a sû-i zan değil, hüsn-i zan yapılır. Bozuk hareketine bakarak, sû-i zanda bulunmak, ona karşı bir cinâyettir ve günâha girmektir.

Sahâbe-i kirâmın yolculuk ve muharebelerde köylere uğrayıp, köylünün yemeğini yemeleri, gittikleri memleketlerin çarşı ve pazarlarında alış-veriş etmeleri, bunun delîlidir. Hâlbuki onların zamanında da aynı şekilde helâl ve haram mevcût idi. Onlardan böyle bir araştırma ve soruşturma nakledilmemiştir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de kendisine her takdîm edilen şeyden sormamıştır. Ancak Medine’yi ilk teşrîflerinde kendisine getirilen şeyin, sadaka mı hediye mi olduğunu sormuştu ki, bunu sormakta da haklı idi. Çünkü daha yeni gelen Mekke muhâcirleri mevcut olduğundan, sadaka olarak getirilme ihtimâli de vardı ve gelen malın sadaka olarak getirildiğini zannedebilirdi. Aynı zamanda bu malı getiren zâtın, yalnız Müslüman ve malın sahibi olması, bu şüpheyi kaldıramazdı.

Bunun gibi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), dâvetlere de icâbet eder ve verilen ziyâfetin sadaka olup olmadığını sormazdı. Çünkü âdeten, ziyâfetler sadaka olarak değil, hediye olarak verilirdi. Bunun gibi **Enes** (r.a.)’in annesi Ümmü Süleym ve yine Enes’in rivâyet ettiği gibi bir terzi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i davet etmiş ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e kabak yemeği takdim etmiştir. Ayrıca Farslı bir zât Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i davet etti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Âi e de beraber mi?”* diye sordu. Adam:
- “Hayır.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
- *“Ben de gelemem.”* buyurduktan sonra adamın tekrâr dâveti üzerine Hz. Âişe ile dâvete icâbet ettiler. Adam kendilerine, yemek olarak ibâle (erimiş kuyruk) takdim etti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), hepsinin yemeğini yedi ve kendilerine bir şey sormadı.

Ebû Bekir ile Ömer’in (Allah kendilerinden râzı olsun), içtikleri südün nereden geldiğini sormaları, şüphelenmiş olmalarındandır. Ebû Bekir (r.a.), kölenin bir

şeyi olmadığı için, bu sütü nereden bulduğuna dair şüphelendi. Ömer (r.a.) de içtiği sütün tadı, her zaman içtiği süte benzemediğinden, şüphelendi. Tabiatiyla bunlar, şüphe için birer sebeptir. Ahvâli meçhûl bir kimsenin, sormadan yemeğini yemekten, hiç kimse mesûl değildir. Hattâ evinde fevkalâde süs ve bolluk görse de "Bu adam, bu kadar malı helâlden nasıl toplayabilir? Helâl az olur." dahî diyemez. Bu şekilde sû-i zanna kapılmaktansa, belki mîrasa kondu ve belki de çalıştı kazandı deyip hüsn-i zan etmek daha doğrudur. Daha ileri gidebiliriz ki, böyle bir şey sormak, hakkı değildir. Şâyet mutlaka kaçınıyorsa, ancak nereden geldiğini iyice bildiği şeyi yesin. Bu ise daha güzeldir.

Şâyet yemek zarûreti hâsıl olursa, o zaman sormadan yesin. Zîra adama: "Bunu nereden aldın?" diye sormak, ona eziyet etmek ve şerefini lekelemek olur, izzet-i nefsini rencide eder. Bu ise şüphesiz haramdır.

Şâyet "Belki bundan incinmez." dersen, ben de: "Belki incinir." derim. Zâten sen sormakla "Belki"den kaçıyorsun. Eğer "Belki" ile iktifâ ediyorsan, daha fazla sormaya lüzûm yoktur. Çünkü "Belki helâldir." der ve yersin. Müslüman'a eziyetteki günâh, şüpheli ve hattâ haram olan şeyi yemekten daha az değildir. Ekseriyâ insanlar, bu gibi suâlden incinirler. Ev sâhibinden sormayacağı gibi, adamın anlayacağı şekilde başka birinden de sorup öğrenmesi uygun değildir. Çünkü bunda, daha çok eziyet vardır. Adamın bilemeyeceği şekilde arkasından soruşturmak, adama karşı hem bir sû-i zan, hem de gizli hâlini araştırmak olur ki, burada hem tecessüs, hem de gıybet vardır. Açık olmasa da, netîce budur. Bunların hepsi şu âyet-i kerîme ile yasaklanmıştır:

اِجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا

"Zanların çoğundan kaçının. Zîra zanların bâzısı günâhtır. Gizli hâlleri araştırmayın ve bâzınız bâzılarınızı gıybet etmesin." (Hücürat suresi, 49/12) buyurulmuştur. Nice câhil zahidler var ki, güya helâl mi haram mı aramak bahanesiyle, gönülleri yıkacak sözler söylerler. Bununla beraber, insanlara helâl yediklerini duyurmak isterler. Bunu yaptıran şeytândır. Şâyet yalnız diyânet adına hareket etmiş olsalar kendi mîdelerine, bilmedikleri şeyi indirmekten ziyâde, Müslüman'ın kalbini kırmaktan korkmaları lâzım gelecekti. Hâlbuki ortada kaçınmayı icâb ettiren bir alâmet yokken, bilmedikleri şeyi yemekten muâheze edilmezler.

İyi bilmeli ki, verâ yolu araştırmak değil, onu almamak ve yememektir. Şâyet yemek zarûri ise araştırmadan hüsn-i zan yaparak yemektir. İşte sahâbeden bilinen de budur. Verâda ifrâta varıp sahabeyi de geçmek isteyenler, kendilerine

hiç bir sûretle uyulamayacak olan sapık bid’atçilerdir. Hiç kimse, dünya malının hepsini infâk edecek olsa da, yine ashâbın ulaştığı derecenin onda birine ulaşamaz. Bizzât Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Hz. Âişe’nin azadlı câriyesi olan Berîre’nin yemeğini yedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e “Bu koyun Berîre’ye sadaka olarak verilmişti.” denildiği zaman:

هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ

“Ona sadaka ise bize de hediyedir.” [432] buyurdu. Hattâ sadakayı kimin verdiğini bile sormadı ve kimin verdiğini bilmediği hâlde yemekten çekinmedi.

2 - Mal sahibinin ikinci hâli, şüphe uyandıran bir sebebin delâleti ile meşkûk olmasıdır. Önce şüphenin şeklini, sonra da hükmünü anlatalım.

Şüpheye düşmenin sûreti: Adamın yaratılışından, kılık kıyâfetinden, takındığı tavırdan, söz ve işinden, servetinin haram olduğuna bir nevî delîl çekmek. Hilkatinden delîl çekmek, zulüm ve yağmacılıkla tanınmış yol kesiciler ve bedevîler kılığında olmak. Fesad zümre gibi palabıyık, saçları ikiye bölünmüş ve uzatılmış olmak gibi alâmetlerdir. Elbiseye gelince, fesâd ve zulüm erbâbının kılık ve kıyâfetinde olmak. Kaba (kaftan), kalansuve (bir nevi takye) giymek gibi. İş ve söze gelince, helâl olmayan iş ve sözlere cüret etmesini görmek gibi. İşte bu ahvâle sahip olan kimsenin, harama karşı lâubali davranmasından da şüphe edilir. Bunlar şüphe yerleridir.

Bu gibi adamlardan paralı parasız bir şey almak veyâ davetlerine gitmek isteyen bir yabancıya göre, bu adamların hâli meçhûldur. Bozuk bir insan olduğuna delâlet edecek bu delîllerden başka bir şey de yoktur. Burada iki ihtimâl vardır: Birincisi, bu malın elinde bulunması, malın sahibi olduğuna açık bir delîldir. Diğer delîller ise bunun karşısında zayıf kalır. Binâenaleyh, bu malı almak ve yemek câiz, fakat yanaşmamak verâdandır. İkincisi, bu gibi adamların ellerinde malın bulunması, o malın helâl olması için zayıf bir delîldir. Haram olmasını andıran bu zayıf delîller ile karşılaşmıştır. Bu bakımdan iki delîl muâraza etti ve adamın malı şüpheli oldu. Binâenaleyh, bunu almak câiz değildir. İşte bizim de tercih edip fetvâ verdiğimiz budur.

Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“ üpheliyi bırak. üphesiz olana geç.”* buyurmuştur. Her ne kadar bu hadîs, istihbâba delâlet ederse de, zâhirî bir emirdir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Günâh, kalbin çarpmasıdır.”* buyurmuştur. Şüphesiz bu hâlin kalp üzerinde tesîri vardır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in: *“Sadaka mıdır, hediye midir?”* diye sorması, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in sütten sormaları hep bunu teyîd eder. Çünkü bütün bunlar, şüphe mevkiindedir. Bu gibi şüpheli şeylerden kaçınmayı

verâa hamletmek mümkün ise de bu ancak, hükmî kıyâs ile mümkündür. Kıyâs ise bu gibi ellerde bulunan servetin helâl olmasına şehâdet edemez. Çünkü İslâmiyet ve zülyedliğe, bu delîller muâraza etmektedir. Bunlar karşılaştırıldığı zaman, helâl ile hükmetmek, mesnetsiz olur. Zülyedlik ve istishâb ancak, alâmete dayanmayan şek ile terk edilmez. Alâmete dayanan şek ile zülyedliğin değeri kalmaz.

Meselâ, üç vasfından birini değiştirmiş bir su bulduğumuz vakit bu suyun, aradan uzun zaman geçme neticesinde bozulmak ihtimâli olduğu gibi, necâset sebebiyle de bozulma ihtimâli vardır. Fakat bir yaban keçisinin oraya idrâr ettiğini gördüğümüzde, bu sebepten bozulma ihtimâline binâen, artık istishâbı terk ederiz ve bu suyu kullanmayız, İşte bu da o hükme yakındır. Fakat bu delîller arasında da fark vardır.

Meselâ, bıyık uzatmak, kaftan giymek ve eşkıyâ kıyâfeti, her ne- kadar mal ile zulme delâlet ederse de, şerîate uymayan söz ve iş malda haksızlık ile alâkalı ise; meselâ "Falancadan zorla veyâ zulüm ile aldım." gibi ifâdeler duyarsa veyâ bu şekilde bir şey aldığını görürse bu da açık delîl olur. Fakat hiddetli ânında birisine sövdüğünü veyâ şehvet hissi ile bir kadına baktığını görmüşse, bunların harama delâleti zayıftır. Nice kimseler var ki, servet biriktirmede helâl ve harama son derece dikkat ederken, şehvet ve şiddet ânlarında kendisine mâlik olamaz. Bu bakımdan kusurludur diye kazancı da haramdır, denemez. İşte bu farklara dikkat etmek lâzımdır. Bunları da bir târif ile zaptetmek mümkün olmadığı için, yine kalbine danışmalıdır.

Ben derim ki: Bu halleri, bilmediği bir kimsede gördüğü zaman hüküm ayrıdır. Abdest, taharet ve Kur'ân'da verâ sahibi olduğunu bildiği bir kimsede bunları gördüğü zaman, hüküm ayrıdır. Çünkü bu vaziyette, servete nisbetle delîller muâraza ettiği için (bu husustaki kaideye binâen) düşerler ve adam, meçhûl (bilinmemiş) hükmünde olur. Çünkü delâletlerin hiç biri hususî olarak mal ile alâkalı değildir. Mal hususunda haramdan kaçınan nice insanlar var ki, diğer hususlara aldırış etmezler. Nice güzel abdest alıp, namaz kılan, oruç tutan ve Kur'ân okuyanlar var ki, önlerine geleni yemekten çekinmezler. Bu gibi ahvâlde hüküm, kalbin meyline göre verilir. Zîra bu, kul ile Allah arasında gizli bir şeydir. Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği gizli bir sebebe bağlanması da uzak değildir. Bu da kalp çarpmasının hükmüdür.

İnce bir noktaya daha işaret etmek isterim. O da, bütün bu delîllerin adamın servetinin çoğunun haram olmasına delâlet etmeleri lâzım olması keyfiyetidir. Meselâ asker, sultanın âmili, şarkıcı veyâ ağıtçı olmak gibi. Yoksa delîller ancak malında bir miktar haram bulunduğuna delâlet ediyorsa, soruşturmak vâcip

değil belki verâdandır.

3 - Üçüncü hâli, servetinin helâl veyâ haram olmasında şüphe uyandıracak şekilde bir nevî tecrübe ile mal sahibinin içyüzünü bilmektir. Meselâ, gerçekte bunun aksine olması câiz olmakla beraber, görünüşte dindar, âdil ve sâlih bir insan olduğu bilinmesi gibi. Bu vaziyette ise artık hâlinden sormak vâcip olmadığı gibi, meçhûl adamda olduğu gibi, sormak dahî câiz değildir. Burada evlâ olan çekinmemektir. Hâli meçhûl adamın malını almaya kalkışmaktaki şüphe, bundan daha çoktur. Çünkü o malı almak, her ne kadar haram değilse de verâdan uzaktır. Sâlih kimselerin yemeğini yemek ise peygamberler ve velîler âdetidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"Yalnız müttakilerin yemeğini ye. Yemeğini yalnız müttakiler yesin." [433] buyurmuştur.

Fakat tecrübe ile adamın cündî yâni asker, şarkıcı veyâ ribâcı olduğunu bilir ve heyet, şekil ve elbise ile buna delîl aramaya da ihtiyâcı kalmazsa o zaman, şüpheli insan gibi ve belki daha evlâ olarak malından sormak vâcip olur.

İKİNCİ ŞÜPHE:
(MALIN SEBEPLERİNDEDİR)

Şüphenin ikinci âmili mal sahibinde olmayıp, maldaki bir sebebe dayanan şüphedir. Bu da helâl ile haramın birbirine karışması ile olur. Gasb ve yağma edilmiş yiyecek maddelerinin pazara götürüp satılması gibi. Gerçi o pazarda olanların, satıcıya: "Bunu nereden aldın?" diye sormaları borç değildir. Satıcıların satmakta oldukları malın çoğunun haram olduğunu bilirlerse, helâlini seçmek için o zaman sormaları vâcip olur.

Şâyet çoğu haram olmazsa, o zaman soruşturmak verâdandır. Büyük çarşı, büyük şehir hükmündedir. Servetinin çoğu haram olmadığı zaman, soruşturmanın vâcip olmadığına delîl şudur: Ribâ, ganîmet hırsızları ve diğer gayr-ı meşrû yollardan edinilmiş servetler olduğu hâlde, sahâbe-i kirâmın, sormadan satın almalarıdır. Soruşturmak bâzı hallerde nâdiren, bâzılarından nakledilmiştir. Bunun sebebi muayyen bir şahıs hakkında şüphe etmenin muhâl olmasıdır. Bunun gibi, muhârebe meydanında öldürdükleri düşmanların bıraktıkları malları, ganîmet olarak alırlardı. Hâlbuki bu ganîmetler arasında, onların Müslümanlardan aldıkları şeylerin bulunma ihtimâli mevcut iken, bunu da araştırmazlardı. Aslında böyle bir malı, karşılıksız almak, katî olarak câiz değildir. Şafii'ye göre aynını, Hanefi'ye göre bedelini vermek süretiyle mal sahibine ödenmesi daha evlâdır.[434]

Hz. Ömer (r.a.), Azerbaycan'daki Müslümanlara yazdığı bir mektupta: "Orada, ölü hayvanları da boğazlar ve derilerini kullanırlar. Şer'î şekilde kesilenler ile murdar olarak ölenleri ayırın." demekle, bu hususta soruşturmaya izin ve emir vermişken, bunların bedellerini soruşturmaktan bahsetmemiştir. Çünkü her ne kadar derilerin çoğu murdar idiyse de, paraların çoğu bu murdar et ve derilerden değildi. Bunun gibi İbn Mes'ûd (r.a.) da: "Siz bir memlekettesiniz ki, kasapların çoğu mecûsidir. Temiz kesilenlerle pis kesilenleri ayırmaya dikkat edin." buyurmakla, soruşturmayı ekseriyete tahsis etmiştir. Çünkü kasapların çoğu mecûsi idi. Bu bâblardan maksadın iyice açıklanması ve anlaşılması için, bâzı suretleri açıklamak ve âdeten çok vâkî olan bâzı meseleleri canlandırmak suretiyle izah etmek lâzımdır.

MESELE

Helâl malına haram katan kimsenin vaziyeti:

Meselâ:

a - Gasb veyâ yağma yolu ile aldığı haram malı dükkânındaki servetine katıp satan,

b - Ticaret, zirâat yâhut miras yolu ile helâl ve meşrû servete sahip olup, zâlim sultandan para alarak bu servetine katan fakih, âmil, reis veyâ kadı gibilerin malları,

c - Ribâ almak sûretiyle malına haram karıştıran bir tüccar.

Bu gibilerin servetine bakılır; eğer çoğu haram ise bu gibilerin servetinden yemek caiz olmaz. Verdiği sadaka ve hediyelerde de inceleme yapılır; helâl olandan vermiş ise kabul edilir, haramdan verdiği anlaşılırsa terk edilir. Şayet servetinin azı haram ve verdiğinin helâl veyâ haram olduğu şüpheli olursa, işte burada düşünülür. Çünkü bu, karşılıklı iki tarafın tam ortasındadır. Biz yukarıda şer'î şekilde kesilen bir hayvan, on tâne murdar hayvan arasına karıştığı zaman, hiç birinin yenilmeyeceğini söylemiştik. Çünkü muayyen sayı, muayyen olan sayılarla karışmıştır. Burada anlattığımız da -hele sultanlar gibi malı çok olmayanlarda- bir kişinin serveti sayılmış gibi olması bakımından ona benzemekte ise de, öte yandan ona aykırı düşmüştür.

Murdar olan hayvanın vücûdu bu anda katî olarak bilinir ve ondan kaçınılır. Fakat servetine karışan haram mal elinden çıkmış olup, bu anda mevcut olmamak ihtimâli de vardır. İşte bu bakımdan ayrılır. Şâyet adamın malı az olur ve haram kısmının hâlen bu servet içinde bulunduğu katî olarak bilinirse, işte o zaman ölü hayvanlara usûlüne uygun olarak kesilen bir hayvanın karışmış

olması meselesi gibi olur. Şâyet adamın serveti çok olur ve karışan haramın aradan çıkmış olmak ihtimâli de mevcut olursa, bu ondan ehven olur ve bir yönden de -çarşılarda ve şehirlerde olduğu gibi- sayılamayan çok mallara karışmış gibi olur. Fakat bu, bir şahısta olduğu için çarşı ve şehir hesabından daha ağırdır. Ne olursa olsun, bu malı almak verâdan uzaklaşmaktır. Lâkin bunun adâleti nakzeden bir fısk olmasında nazar vardır. Bu, iki taraftan şüpheler karşılaştığı için, mânâ bakımından derin olduğu gibi, nakil bakımından da derin ve müşkildir.

Çünkü bu gibi şeylerden kaçınma hususunda sahâbe ve seleften rivâyet edilenleri verâa hamletmek de mümkündür. Zîra haram olduğuna dâir açık bir delîle tesadüf edilmemiştir. Bu gibi ziyâfet yemeklerinin yenmesine dâir olan rivâyetlere gelince; Meselâ Ebû Hüreyre'nin (r.a.), Muâviye'nin (r.a.) ziyâfetini kabul etmesi gibi. Muâviye'nin servetinde haram olduğunu kabul edelim, belki Ebû Hüreyre (r.a.) inceleyip yediği yemeğin bir yönden mübâh olduğu kanâatine vardıktan sonra, yemiş olabilir ki, bu da mübâh olduğuna delâlet etmez. (Ebû Hüreyre, Hz. Ali'nin ardında namaz kılar ve Muâviye'nin yemeğini yerdi. "Niçin böyle yapıyorsun?" diyenlere "Muâviye'nin yemeği daha mükemmeldir." derdi. (Aslında Muâviye de haram yemekten son derece sakınırdı.)

Bu gibi hususlarda işlerin delâleti çok zayıftır. Müteahhirîn ulemâsının mezhebi de muhteliftir. Hattâ bâzıları "Sultan bana bir şey verse, onu alırdım." dediği hâlde, çoğu haram olan bir servetten alınan kısmın helâl olduğu bilinmezse, onu almanın mübâh olmadığını söylediler. Seleften bâzılarının, sultanlardan câizeler kabul etmeleri ile de delîl çekildi. (Bu sözü söyleyen Yahya b. Maîn'dir. Bu söz yüzünden Ahmed b. Hanbel ona sırt çevirdi. Sonra da Ahmed b. Handel'den özür diledi.) Buna dâir tafsilât "Sultanların Malı" bâbında gelecektir.

Haram kısmı az olup, şu andaki servet arasında bulunma ihtimâli zayıf olduğu zaman, bu servetten yemek haram değildir. Şâyet o haram, bu anda serveti arasında mevcut olduğu bilinirse -kesin bir hayvanın on tâne murdar hayvan arasına karışması meselesinde olduğu gibi- bu hususta ne diyeceğimi bilemem. Bu, müftüyü şaşırtan karışık bir meseledir. Zîra bu, mahsûr ile gayr-ı mahsûra benzemek arasında tereddüt edilen bir haldir.

Meselâ, on tane kadın bulunan mahallede, bu kadınlar arasında birisinin süt annesi olup ve fakat bunlardan hangisinin olduğunu bilemezse, hiç birini alamaz. Fakat binlerce kadın bulunan bir şehirde bir süt annesi var diye onlardan evlenemez, denemez. Fakat bunların arasında o kadar sayılar vardır ki, bunlar hakkında bir şey diyemem. Halbûki selef ulemâsı, bundan daha açık

meselelerde bile tevakkuf etmişlerdir. Nitekim **Ahmed b. Hanbel**'e: "Adamın biri avını vurdu. Fakat av başkasının yerine düştü. Şimdi bu av, avlayanın mıdır yoksa yer sahibinin midir?" diye sormuşlar. İmâm: "Bilemem." diye cevap vermiştir. Tekrâr tekrâr sordukları hâlde, her defâsında "bilemem" demiştir. "İlim Kitâbı"nda buna benzer pek çok misaller vermiştik. Müftü, bunları göz önünde bulundurarak, her sûretteki hükmü anlayabileceğinden tama'ını kesmelidir.

Basralı bir arkadaşı, **İbn Mübârek**'e:

- "Sultanlarla muâmele eden kimselerle ticârî alış-veriş yapabilir miyim?" diye sordu. İbn Mübârek:

- "Eğer, yalnız sultanlarla muâmele ediyorlarsa, onlarla alışveriş etme. Yok eğer, hem sultanlarla hem de başkaları ile muâmele ediyorlarsa, onlarla alış-veriş edebilirsin." diye cevap verdi. Bu, karışığı az olan kısmında müsâmahaya delâlet ettiği gibi, çok olan kısmında da müsâmahaya delâlet eder. Hülâsa: Bir bozuk alış-verişi var veyâ bir defâ sultanlarla alış-veriş etti diye kasap, ekmekçi ve benzeri esnaftan sahâbe-i kirâmın alış-verişi tamamen kestiklerine dâir bir rivâyet mevcut değildir. Bunun haddini tâyin etmek güçtür ve mesele haddi zâtında müşkildir.

Şâyet **Hz. Ali** (r.a.), bu hususta müsâade etti ve "Sultanın verdiğini al, o sana helâlden veriyor. Çünkü onun helâl olarak kazandığı, haram olarak aldığından çoktur." buyurdu.

İbn Mes'ûd'dan (r.a.)'a bu hususta şöyle soruldu: "Benim kötü bir komşum var, ribâ yer. Bâzen bizi dâvet eder ve bâzen de ihtiyaç dolayısıyla biz gideriz, bu nasıl olur?" İbn Mes'ûd (r.a.): "Dâvetine icâbet et, ihtiyâcını da ondan iste. Zîra kârı sana (Çünkü sen bilemezsin. Bu şekilde Selman hazretleri de fetvâ vermiştir.) günâhı kendisinedir." buyurdu.

Hz. Ali (r.a.), servetinin çoğu helâl olduğundan, İbn Mes'ûd (r.a.) ise günâhının kendisine ait olduğunu öne sürdü. Yine diğer bir rivâyette İbn Mes'ûd (r.a.)'a birisi: "Benim komşum var, ribâ yer. Dâvetine gidebilir miyim?" diye sorunca İbn Mes'ûd: "Gidersin." diye cevap vermiştir. İbn Mes'ûd'dan (r.a.) bu hususta ayrı ifadeler ile muhtelif pek çok rivâyetler gelmiştir.

"İmâm Şâfiî ve İmâm Mâlik gibi zâtlar, servetlerine haram karıştığını bildikleri hâlde, sultanların atiyye ve hediyelerini almışlardır. Bütün bunlar, bu hususların câiz olduğunu gösterir." dersen deriz ki: Hz. Ali'den (r.a.), böyle bir rivâyet varsa da verâ ve takvasından, bunun hilâfına şöhret bulan rivâyetler de vardır. O, beytülmâlden bir şey almaktan kaçınırdı ve bu yüzden yâni parasız kaldığı için

kılıcını satılığa çıkarmıştır.[435] Hâlbuki tek bir gömleği var idi, yıkanması için giyecek başka bir şeyi yoktu. (Bütün bunlar, hazînelerin dolup taştığı zamanlarda idi.) Onun müsâadesinin -bu gibi yemekleri yemenin câiz olduğunda- açık olduğunu ve bu hareketinin de bir verâ olduğunu inkâr edenlerden değilim. Ancak bu anlattıkların doğru ise bilmiş ol ki, sultanların servetlerinin hükmü ayrıdır. O servetler, çokluğu bakımından sayısız olanlar meyânına girebilir ki, bu da ileride açıklanacaktır. Bizim sözümüz, diğer fertler hakkındadır ki, onların malları kolaylıkla sayılamayacak ve hesap edilemeyecek kadar çok değildir.

İbn Mes'ûd'un (r.a.) beyânatına gelince, onu ezberleme kabiliyeti zayıf olan Cevvab veyâ Havat et-Teymî rivâyet etmiştir. İbn Mes'ûd'dan (r.a.) meşhûr olarak gelen rivâyetler, şüphelerden sakınmaya delâlet etmektedir. Zîra İbn Mes'ûd: "Korkarım, umarım gibi sözleri söylemeyin. Helâl meydanda haram da meydandadır. Arada bâzı şüpheli şeyler vardır. Siz şüpheli şeylerden kaçının, şüphesiz olanları alın." demiştir. Yine İbn Mes'ûd: "Göğsünüze ızdırap veren şeylerden kaçının; Zîra günâh onlardadır." buyurmuştur.

Şayet, alınan kısmın hususî şekilde haram olduğunu bildiren bir delîl olmadığına göre, servetinin çoğu haram olan kimseden almak niçin câiz olmasın? Hâlbuki adam, bu malın sahibidir. Bu gibi adamın malını çalan kimsenin eli kesilir. Haramın çokluğu ise mübhem bir zandır, muayyen bir mala taalluk edemez. Binâenaleyh, sokak çamurlarındaki pislik ve çoğu haram olduğu zaman, sayılamayacak mala karışmış olanlardaki zann-ı galip hükmünde olsun. Aynı zamanda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): " *üphelendiğin eyi terket, übhelenmediğini al.*" hadîsinin umûmî ile de delîl çekmek câiz olmaz. Zîra bu hadîsin bâzı yerlere mahsûs olduğunda ittifak edilmiştir ki, o da o malın kendisindeki bir alâmetten doğan bir şüphedir. Yoksa umûmî şüphe değildir. Bunun delîli de az haramın sayılamayacak çok helâl arasına karıştığı zaman, yine şüphe icab ettiği halde, o çok maldan almanın haram olmaması ile hükmetmenizdir, dersen:

Deriz ki: Mala sahip olmak, istishâb gibi zayıf bif delîldir. Bu delîlin müessir olması, kuvvetli bir muârazadan sâlim olmasına bağlıdır. Bir defâ haramın karıştığı, bu anda mevcut olduğu ve haramın helâlden daha çok olduğunu ve nihâyet ne kadar da çok olsa, yine malının hesap edilmesi mümkün olan muayyen bir şahısta olduğu tahakkuk ettikten sonra, artık zülyedliğin değeri kalmaz. Buna kıymet vermemek lâzımdır. Şâyet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: " *üpheli eylerden sakın...*" hadîsini buna hamletmezsek, artık hamledilecek yeri kalmaz. Çünkü bir miktar haramın sayılamayacak kadar çok olan helâl mala karışmış

olmasına tatbik edilemez.

Zîra bu hal, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında da mevcut iken, onu terketmemiştir. O halde bu hadîs, zâhirî mânâda olduğuna göre daha başka neye hamledilebilir? Şâyet bunu tenzîhî olarak yâni şüpheliyi terkedip şüphesize gitmek daha evlâdır, şeklinde tevîle kalkışmak ise ortada bir kıyâs olmadan bunu zâhirinden ayırmak olur (ki bu da câiz değildir.) Çünkü anlatmakta olduğumuz bu şeklin haram olması, istishâh ve alâmetlerinden farklı ve uzak değildir. Çokluğun ve hasrın, yâni bir kişide bulunmanın şüpheyi yerleştirmekte büyük tesîri vardır. Her ikisi de burada toplanmıştır. Hattâ **Ebû Hanîfe** (Allah rahmet elsin) pis kaplarla temiz kaplar birbirine karıştığı zaman, temiz olanları daha çok olduğunda, içtihâdı kabul etmektedir. İstishâb, alâmet ile içtihâdın ve çokluğun kuvvetini şart koşmuştur. "Yalnız istishâb ile yâni suda aslolan tahâret olduğu esâsına dayanarak, hiç içtihâda lüzûm göstermeden, gelişigüzel bir tânesini alarak hem abdest alır hem de içer diyenler, hâli nazar-ı itibâra alarak yalnız mâlın elinde bulunması delâletiyle satın alınmasını ve yenmesini tecvîz ederler. Şüphesiz bu, idrarda kabil-i tatbîk değildir. Yâni bu idrar mıdır su mudur?" diye şüphe edildiği zaman, o kullanılmaz. Zira burada istishâb yoktur, yâni aslı temizdir denemez. Çünkü su veyâ idrar olması bilinemiyor. Şer'î şekilde kesilene benzeyen murdar hayvan da bu hükümdedir. Zira ölü hayvanda da istishâb yoktur. Adamın elinde olması da bismil (mısmıl) olduğuna delâlet etmez. Fakat mübah malın elde bulunması, onun mübah olmasına delâlet eder.

Burada dört alâka vardır:

1 - İstishâb, bir şeyi aslında olduğu gibi kabul etmek.

2 - Karışanın az veyâ çok olması.

3 - Karışık malın bir kişide veyâ birçoklarında bulunması.

4 - Kendisiyle içtihâd yapılabilmek için, şeyin kendisinde husûsî bir alâmetin bulunması.

Şu dört alâkadan gaflet edenler, çok kere benzemeyen meseleleri birbirine benzetmeye kalkışmakla, yanılmış olurlar.

Buraya kadar anlattıklarımızdan elde edilen netîceyi şöyle hülâsa edebiliriz: Bir adamın servetine karışmış olan haram ya çok olur veyâ az olur. Bunların her birerleri ya katî olarak bilinir veyâ hususî bir alâmetten yâhut vehimden meydana gelen bir zan ile bilinir. Bunların her ikisinde de nereden geldiğini sormak vâciptir. Onlar da, zan veyâ yakîn ile servetinin çoğu haram olduğu bilinen kimsededir. Meselâ mal sahibi tanımadığı bir asker olursa, bütün servetini ganîmetten elde etmiş olma ihtimâli olduğu için, onu nereden aldığı sorulur. Şâyet malının azının (gayr-ı meşrû) olduğu katî olarak biliniyorsa, işte

burası duraklama yeridir. Fakat selefin ekseriyetinin davranış ve vaziyetin zarureti, ruhsata meyyaldir. Diğer üç bölümde ise soruşturmak, hiç bir sûretle vâcip değildir.

MESELE

Sultandan atıyye aldığını veyâ başka sûretle malına haram karıştığını bildiği ve fakat o haramın şimdiye kadar elinde kalıp kalmadığını bilemediği bir kimsenin, yemeğini yemek için araştırma yapmak borç değil, ancak verâdandır. Şâyet, bu haramın kaldığını bilir ve fakat az veyâ çok olduğunu bilemezse, harâmın az olduğunu kabul eder. Azın vazıyetinin şüpheli olduğu, yukarıda geçmişti. Bu da ona yakındır.

MESELE

Mütevellînin elinde, hayrât vakıf veyâ vasiyet için iki nevî mal vardır. **Hayır** sahibinin işaret ettiği vasıflardan birini hâiz olup diğerini hâiz olmayan bir kimseye, mütevellî bu paralardan vermek istediği zaman, alacak olan kimsenin hangi paradan verdiğini sormak borcu mudur, değil midir? Şâyet aranan vasıf, mütevellînin anlayabileceği şekilde açık ve mütevellî de âdil olup, bu hususta hassas ve titiz davranan bir kimse ise sormaya hâcet yoktur. Çünkü mütevellî, müstehak olduğunu ona veriyor. Yoksa eğer, bu vasıf açık değil, mütevellî de bu gibi şeylere aldırış etmeyen bir kimse ise o zaman alacak olan kimsenin sorması lâzımdır. Çünkü burada kendisine itimâd edilecek ne mala sahip olmak, ne de istishâb vardır. Bu, aynen Mekkelilerin Medine'ye göçtükleri ve sadakaların ellerde dolaştığı bir sırada, Rasûl-i Ekrem'e verilen maddenin, sadaka mı hediye mi olduğunu Resül-i Ekrem'in sormasına benzer. Zîra adamın ona sahip olması, onu sadaka olmaktan çıkarıp hediye yapmaz. Bundan kurtuluş, ancak sormakladır. Meçhûllerden sorulmamasını söylememiz, adamın ona sahip ve Müslüman olması bakımındandır. Hattâ Müslüman olmayp, Mecûsi olmak ihtimâli olan kimseden sorup Müslüman olduğunu iyice öğrenmeden, ondan et almak câiz değildir. Zîra elde bulunması etin temizliğine ve yalnız görünüş, kişinin İslâmiyetine delîl teşkil etmez. Her ne kadar hatâya düşmek mümkün ise de, muhitin ekseriyeti Müslüman olursa, o zaman küfrünü gerektirir; kir alâmeti bulunmayandan -Müslüman olduğu zannıyla- alması caizdir. Görünüş ile elde bulunmanın, malın helâl olmasına delâlet ettiği yerlerle, delâlet etmediği yerleri karıştırmamak lâzımdır.

MESELE

Bir memlekette gasbedilmiş evlerin bulunduğunu ve fakat bunların sayılamayacak kadar çok evler arasına karıştığını bildiği zaman, oradan ev satın alması câizdir. Buna rağmen yine soruşturup araştırmak, verâdandır. Şâyet bir sokakta on evden bir tanesi vakıf veyâ haksızlıkla alınmış ise bu evin hangi ev olduğu bilinmiyorsa, oradan ev almak câiz değildir, araştırıp helâl olanı bulmak lâzımdır.

Ayrı ayrı mezheplere tahsis edilmiş kervansaraylar ve misafirhaneleri bulunan bir memlekete giden bir mezhep mensubu, soruşturup araştırmadan, herhangi birinde yatarak, oradan yiyip içmesi câiz değildir. Sorarak, kendi mezhebine âit olanı bulması lâzımdır. Zîra bu kısım, mahsûrun mahsûra karışması kabîlindendir. Bunu ayırmak lâzımdır.

MESELE

"Soruşturmak verâdandır." dediğimiz yerlerde, şâyet yemeğin veyâ malın sahibi kızacaksa, sormaz. Soruşturmanın vâcip olması malının çoğu haram olduğu zamandır. O zaman sahibinin kızıp kızmayacağını nazar-ı itibâra almadan sorar. Çünkü bu adam zâlimdir. Zâlime bu kadarla değil, daha fazlası ile de eziyet etmek lâzımdır. Zâten ekseriya bunlar, bu gibi soruşturmalardan da aldırış etmezler. Şayet vekîlinden, hizmetçisinden, talebesinden veyâ bir adamından alıyorsa, -verâ olarak- yine sorabilir. Çünkü bunlar aldırış etmezler. Aynı zamanda onlara da helâl ve haramı öğrenmeleri için sorması, yine lâzımdır. **Hz. Ebû Bekir**'in (r.a.) içtiği süt hakkında kölesinden ve Hz. Ömer'in (r.a.) içtiği sadaka sütünden sorması, bu kabîldendir. Yine Hz. Ömer'in (r.a.) Bahreyn'e vâli olarak gönderdiği Ebû Hureyre'nin (r.a.) dönüşünde, elinde bulunan fazla miktardaki mala şaşarak: "Yazık sana, bunların hepsi helâl midir?" diye sorması da bu kabîldendir. Bunun gibi **Hz. Ali** (r.a.) "Allah katında, imamın yumuşak ve mülâyim davranmasından daha sevimli yine imamın zulmedip sert davranmasından daha sevimsiz bir şey yoktur." buyurmuştur.

MESELE

Hâris-i Muhasibî şöyle anlatıyor: "Kızacağını katî olarak bildiği dost ve ahbâbından da, verâ olacak yerlerde sormaması daha doğrudur. Çünkü belki bilmediği bir hâlin açığa çıkmasına bu sûretle aralarının açılmasına sebebiyet verir. Muhâsibî'nin bu açıklaması çok yerindedir. Çünkü şüpheli yerlerde sormak verâdan ise de de asıl verâ kişinin gizli küsurunu açığa çıkarmamaktadır. Düşmanlık sebeplerini hazırlamaya yaklaşmamak daha

mühimdir. Hattâ **Muhâsibî** daha da ileri giderek: "Dostundan şüphe bile ediyorsa yine sormamalı. Bana verdiği helâl kısmındandır, demelidir. Şâyet kalbi huzûr bulmuyorsa, soruşturmayıp, gizli hallerini açığa çıkarmamak için başka bir kolayını bulup tatlılıkla verdiğini almaktan kaçınmalıdır.

Çünkü âlimlerden hiç birinin bu gibi hallerde soruşturma yaptıklarını görmedim." demiştir. Onun şöhret bulan zühd ve takvası karşısında bu şekil davranması, servete az miktarda karışan haram maldaki müsâmahaya delîldir. Fakat bütün bunlar, haramın kafî olarak bilinmediği şüpheli şeylerdedir. Yoksa haramın bulunduğu kafî olarak bilinen yerlerde müsâmaha yoktur. İşte sorup öğrenmede şu inceliklere dikkat etmek lâzımdır.

MESELE

Malının bir kısmı haram olan kimseden bir şey alırken: "Bu helâl midir, haram mıdır?" diye sormakta ne fayda var? Haram malı irtikâb eden kimse yalan da konuşabilir. Söylediği söze inanacaksak, servetinin de helâl olduğunu kabul etmeliyiz. Binâenaleyh, bu gibilere sormaktan bir fayda sağlanamaz denebilir. Cevâbında deriz ki: Serveti arasında haramın da bulunduğunu bilen bu gibiler, ziyafetinde bulunmanı veyâ hediyesini kabul etmeni istiyorlarsa, sözüne güvenilmediği için, kendisine sormak bir fayda sağlamaz. Bu gibi hallerde başkasından sormak zarûreti vardır. Yine fazla sürüm heveslisi olan satıcının da: "Helâldir." sözüne emniyet edilmez. Bunun için ona değil, yine başkasına sormalıdır. Mal sahibinden, ancak haram ile itham edilmediği zaman, sorulabilir.

Nitekim Mütevellîye, malın nereye sarfedilebileceğinin sorulması ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Hediye midir, sadaka mıdır?"* diye sorması gibi... İşte bu soruşturmalarda sahiplerine eziyet vermez ve onu töhmet altında bırakmaz. Aynı zamanda soran adamın, bu serveti helâlden kazandığını bilmemesi, kendisini töhmet altında bırakıyorsa, doğru olarak servetini helâlden kazandığını haber vermekle de, kendisini bu töhmetten kurtarmış olur. Bunun gibi, kölesinden ve hizmetçisinden, kazanç yollarını sorabilir ve bunlardan sormak fayda temîn eder. Şâyet mal sahibi şüpheli bir kimse ise o zaman kendisinden değil, başkasından sorar ve âdil bir kimsenin -hattâ görünüşü itibâriyle yalan söylemediği anlaşılan bir fâsıkın da- sözünü kabul etmek câizdir.

Zira bu, kendisiyle Allah arasında bir keyfiyettir. Aranan, kalbin huzûrudur. Bâzı hallerde âdil kimsenin sözünden ziyâde fâsıkın sözü müessir olabilir. Çünkü her fâsıkın yalancı olması ve her âdil kişinin doğru konuşması lâzım gelmez. Zarûrî olarak şehâdet, zâhirî adâlete bağlanmıştır. Zîra herkesin içyüzünü ancak

Allah bilir. Denildi ki; İmâm-ı Âzam, iftira eden kimsenin şehâdetini kabul etmediği hâlde, fâsıkın şehâdetini kabul etmiştir. Nice günâhkâr tanınmış kimseler var ki itimâda şayân haberler verir. Hattâ aklı başında bir çocuğun da haberi böyledir. Ona da inanılır ve emniyet edilir. Fakat görünüşünden bir şey anlaşılamayan bilinmedik bir adamın haber vermesi ise bilinmeyen bir kimsenin elinden alınan malın helâl olmasını câiz gördüğümüz gibidir. Zîra malın elinde bulunması onun olduğuna delîldir. Müslüman olması, doğru konuşması için kâfi bir delîldir, denebilirse de bu, üzerinde düşünülen bir noktadır. Çünkü bu gibi adam, hissiyâtına kapılabilir ve tek kişinin sözü çok zayıf kalır. Bir kaç kişi olsalar da, sözleri katî değil, ancak kuvvetli zan ifâde eder. Bu gibilerin sözlerinin kalp üzerindeki tesiri aranır. Çünkü bu gibi hâllerde asıl müftü insanın kalbidir. Kalp, lisânın ifâde edemeyeceği birçok gizli noktalar üzerinde durur. Onun için kalbine danışması şarttır. Kalbe danışmanın vâcip olmasına, Ukbe bin el-Hâris'den rivâyet edilen şu hâdise de delâlet etmektedir:

Ukbe (r.a.), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e giderek şöyle demiştir:

- "Yâ Rasûlallah, ben evlendim. Habeşî bir câriye gelerek, ikimizi de emzirdiğini zannediyor. Kanâatimce yalan söylüyor." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Evlendiğin kadından ayrıl."* buyurdu. Ukbe:

Ama bu kadın, siyâhî bir câriyedir. Yâni bunun sözünün ne kıymeti olur, demek istedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

فَكَيْفَ وَقَدْ زَعَمَتْ أَنَّهَا قَدْ أَرْضَعَتْكُمَا لَا خَيْرَ لَكَ فِيهَا

- *"Nasıl olur? O sizi emzirdiğini söylemektedir. Artık bu kadında senin için hayır olmaz bundan ayrıl."* buyurdu.[436] Diğer bir ifâde ile de *"Nasıl olur? Artık böyle söyledi ya. Ayrılman lâzım."* buyurmuştur. Yalan söylediği bilinmeyen ve bir maksadı olduğu anlaşılmayan yabancı bir kimsenin sözü, mutlaka kalbe tesir eder. Bunun için, onun sözü ile amel edip çekinmek kuvvetleşir. Hele tamamen inanıyorsa, o zaman kaçınmak katiyet kesbeder ve vâcip olur.

MESELE

"Helâl midir, haram mıdır?" diye sorup araştırmak vâcip olan yerlerde iki âdil veyâ iki fâsık kimselerin sözleri muâraza ederse, meselâ âdillerden birisi helâl olduğunu, diğeri ise haram olduğunu söyler. Yine bunun gibi fâsıklardan birisi helâl olduğunu, diğeri de haram olduğunu haber verirse, o zaman iki âdilden birisinin sözünü veyâ iki fâsıktan birisinin sözünü tercih edebilir. Bunun gibi, sayı bakımından çok olmaları veyâ bu hususta daha çok bilgiye sâhip olmaları

bakımından âdil veyâ fâsıklardan bir tarafını da tercih edebilir. Bu, böyle birçok kollara ayrılır ki, hepsini açıklamaya imkân yoktur.

MESELE

Ortada yağma edilmiş veyâ kaybolmuş bir madde var. Aynı cinsten bir adamın elinde gördü. Bunu almak istiyor, fakat kaybolmuş olanın kendisi olmak ve olmamak ihtimalleri vardır. Şâyet elinde bulunan adam sâlih ve emin bir kimse ise malı satın almak câiz fakat almamak verâdandır. Şâyet bu adamın hâli bilinmiyor ve gasbedilen bu malın cinsinden piyasada daha pek çok mal varsa, yine alması câizdir. Şâyet o muhitte bulunan bu gibi malların çoğu gasbedilmiş mallarsa, o zaman vaziyet değişir. Malın elinde bulunması helâl olmasına delâlet etmekle, gasbedilen malların cinsinden olması gibi alâmetler de haram olmasına delâlet eder ve bu sûretle iki delîl muâraza ederek birbirini çürütür. Bunun için bu gibi malı almaktan kaçınmak, en mühim verâdandır. Fakat vâcip olup olmaması şüphelidir. Çünkü delîller muâraza ediyor. Bu hususta katî bir hüküm vermeye muktedir değilim. Tek çâre, adamın kalbine danışmasındadır. Gönlü ne tarafa meylederse onu tercih eder; haram olduğuna kanâat getirirse vazgeçer. Helâl olduğuna kani olursa alır. Bu gibi vakaların çoğunda iltibas vardır. Bunlar, çoklarının ayırt edemeyeceği şüpheli şeylerdir. Bu gibi şüphelerden kaçınanlar, dîn ve şereflerini korumuş olurlar. Fakat bu şüpheli şeylere dalanlar, korunun etrâfında dolaşıp kendilerini tehlikeye atmış olurlar.

MESELE

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisine takdim edilen sütün, hangi koyundan ve koyunun nereden alındığını sorduktan sonra, sükût etti. Daha ilerisini karıştırmadı. “Buna göre malın aslından sormak vâcip midir? Vâcip ise bunun haddi ne kadardır? Bir, iki, üç veyâ daha yukarı gider mi, buradaki kaide nedir?” diye sorulursa:

Deriz ki: “Burada ne bir kaide ne de muayyen bir hudûd vardır. Ancak soruşturmayı iktizâ eden şüpheye bakılır. Soruşturma vâcip midir, verâ mıdır? Her iki şeklin de son haddi şüphenin sona ermesine bağlıdır. Bu da vaziyete göre değişir.” Meselâ şüphe yalnız mal sahibinin malı nereden ve ne sûretle aldığını bilmemekten doğuyorsa, onu öğrenmekle mesele halledilmiş olur. “Sütü, koyundan aldım.” dediği zaman, şüphe koyuna intikal ediyor, “Koyunu da falan yerden aldım.” deyince mesele kalmıyor. Şâyet şüphe zulümden doğuyorsa, meselâ çölde yaşayan yağmacıların: “Bu koyun da benim koyunun kuzusudur.”

demesi gibi ki, bu kâfi değildir. Çünkü yağma ettiği koyun elinde kuzulayabilir. Şâyet "Babamdan kalmadır." derse o zaman babasının malı incelenir. Eğer bütün serveti haram ise bu koyunun da haram olduğu anlaşılır. Şâyet servetinin çoğu haram ise zaman aşımı haramlığı kaldırmaz. Şâyet babasının vaziyeti meçhûl ise soru kendiliğinden düşer. Bütün bunlara riâyet edilmelidir.

MESELE

Sûfilerin yatıp kalktıkları tekkelere hizmet edenlerin ellerinde, biri bunlara diğeri de başkalarına ait olmak üzere, iki nevî vakıf bulunur. Fakat onlar her ikisini bir araya toplayıp karıştırdıktan sonra, her sınıfa oradan verirlerse bu yemeği yemek helâl midir, haram mıdır veyâ şüpheli midir, diye sordular. Ben de bu mesele yedi asıl üzerine devreder dedim:

Birinci asıl: Ekseriyetle bunlara verilen yiyecek maddeleri, muâtât (alış veriş) yolu ile temîn edilmektedir. Biz, bu gibi alış-verişin bilhassa yiyecek maddelerinde ve değeri düşük olan şeylerde sahîh olduğunu kabul etmiştik. Burada ancak bir muhâlefet şüphesi var ki, o kadar mühim değildir.

İkinci asıl: Hizmetçilerin satın aldıklarına bakılır. Şâyet haram olan mal ile alıyorlarsa, haramdır. Zimmetle alıyorlarsa, haram değildir. Ekseriyetle zimmetle aldıklarından, îtibar gâlibedir. Haram ile satın almaları uzak bir ihtimâldir.

Üçüncü asıl: Kimden satın aldıkları aranır. Malının çoğu haram olan kimseden alınmış ise yenmez, haramdır. Malının azı haram ise yukarıda anlattığımız gibi, şüphelidir. Şâyet satanın hâlini bilmiyorsa, ondan satın alması câizdir. Bu, malı helâl olan kimseden satın almak gibidir. Hâli bilinmeyen kimseden satın almanın câiz olduğu yukarıda geçmişti. Bundan, haram olması lâzım gelmez. Belki bir şüphe ihtimâli doğar ki, bir değer taşımaz.

Dördüncü asıl: Hizmetçinin malı kendisi için mi, yoksa onlar için mi satın aldığını araştırmaktır. Çünkü mütevellî ile hizmetçi nâib gibidir. Hizmetçi bu malı kendisi için de alabilir. Fakat bu, ya niyet veyâ sarih lafız ile olur. Hele muâtât yolu ile satın alıyorsa, diliyle bunu tâyin etmeye de lüzûm yoktur. Zâten kasap ve ekmekçi gibi satıcılar da müşterilerine satar, orada bulunmayanları nazar-ı îtibâra almazlar. Bu sûretle bu maddeler, alanın zimmetine geçer. Böylece haram veyâ şüphe diye ortada bir şey kalmaz. Ancak onlar, hizmetçinin malını yemiş olurlar.

Beşinci asıl: Hizmetçi onlara yemeği takdim eder. Şüphesiz bunun karşılıksız olması mümkün değil. Karşılığını da vakıf sahiplerinden alır ki, buna da

muâvaza derler. Ne satmaktır, ne karzdır. Zira buna mukabil hizmetçinin para istemesine imkân yoktur. Vazıyetin aslâ buna delâleti yoktur. Bu, sevâp maksadıyla sessizce yapılan bir hediyeye benzer. Bu gibi hediyeler ise sahihtir. Sevâbı da vardır. Burada ise hizmetçi, kasaba ve ekmekçiye yaptığı borcu ödemek için, onların vakıftan ayrılan haklarını ister. Bu da şüpheli değildir. Zîra hediyede veyâ yemeği takdim etmekte karşılığını ummamakla beraber, akit ve konuşmak şart değildir. "Karşılıklı verilen hediye sahîh olmaz." diyenin sözü bir değer taşımaz.

Altıncı asıl: Hediyenin karşılığındadır. Bu ihtilaflıdır. Bâzıları hediyenin en aşağı kıymetini, bâzıları ise tam kıymetini öder ve diğer bâzıları da hediye sahibinin râzı olacağı miktarı hattâ hediyesinin kat kat fazlasını isteyebilir. Râzı olmadığı takdirde, hediyesi kendisine iâde edilir, dediler ve en doğrusu da budur. Burada hizmetçi, sûfilerin iâşesi için vakıflardan aldığına râzı olmuştur. Sûfiler de hakları kadar yemişlerse, mesele tamamdır. Şâyet hakları daha az olup, hizmetçi de buna râzı olmuşsa yine sahihtir. Şayet hizmetçinin elinde vakfın diğer kısmı yoksa -râzı olmayacağı bilinse de- hüküm yine aynıdır. Sanki hizmetçi, karşılığın bir kısmını helâl ve bir kısmını da haram olarak kabul etmiştir. Haram olan kısmı ise sûfilerin eline geçmemiş, hizmetçinin elinde kalmıştır. Bu ise malın bedelindeki karşılık hükmündedir. Bunun ne zaman haram, ne zaman şüpheli olacağını yukarıda da anlatmıştık. Ne olsa yukarıdaki izahatımızdan, haram olmadığı anlaşılmıştır. Hediyeyi veren kimsenin harama tevessül etmiş olması ile hediye haram olmaz. (Hediye ile haram olan bir işi yaptırmak isterse, o zaman hediye rüşvet yerine geçer ve haram olur.)

Yedinci asıl: Yiyecek maddelerinin bedellerini her iki vakıftan toplanan paradan ödemektedir. Şâyet aldığı ile yedirdiği denk ise sahihtir. Şâyet aldığı para az olup alacaklılar yâni kasap ve bakkal gibiler helâl haram demeden, verilen paraya râzı olurlarsa, bu da aynı şekilde yine maddeye değil, bedelindeki karışıklığa rücû eder. Veresiye alınıp borcu haram para ile ödenen malın hükmüne tâbidir. Onu da yukarıda anlattık. Bu da katî olarak haramdan ödendiği bilindiği zamandır. Şâyet helâl ve haram olmakta şüpheli ise şüphe uzak bir ihtimâldir.

Bu izâhtan bu gibi yemeği yemenin haram olmadığı fakat şüpheli ve verâdan uzak olduğu anlaşıldı. Zîra bu asıllar çoğalıp, her asıl için helâl ve haram ihtimâli ortaya çıktığı zaman çokluğu sebebiyle, haram olma ihtimâli kuvvetleşir. Nitekim râvileri uzayıp giden bir haberde, yalan ve galet ihtimâli, râvileri az olan habere nispetle daha kuvvetli olması gibidir. İşte bu vakanın hükmü budur. Bunlar, fetvâ ile alâkalı hükümlerdir. Bunları burada zikretmemiz, karışık ve

şüpheli vakaların nasıl ayırt edilebileceklerini ve böyle asıllara nasıl yönelebileceklerini bildirmek içindir. Çünkü müftülerin çoğu, bunları halletmekten âciz kalırlar.

Buhârî ile Müslim, Enes'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Zekât bahsinde geçmişti. (C. 1, sf: 605). Tirmizî ve Ebû Dâvûd, Ebû Said'den.

Müşriklerden birisi bir Müslüman'ın devesini elinden aldı. Sonra muharebe meydanında hu deve ganîmet olarak Müslümanların eline geçti. Mal sahibi devesini istedi. Resul-i Ekrem: *"Gaziler arasında ganîmet bölünmeden deveyi buldunsa al götür; deve senindir. âyet taksim edildi ise kıymetini verir deveni alırsın."* buyurdu. Hattâ o müşrik, deveyi bir Müslüman'a satsa veyâ hîbe etse veyâ mal mukabilinde verse, eski sahibi ya verdiği parayı veyâ değerini vermek suretiyle mâlını alabilirAksi takdirde öteki adam zarâr görmüş olur. Kendisi ise rızâsı hilâfına olsa da bir defâ mâl elinden çıkmıştır.

Hazinenin, altın ve gümüş ile lebâleb dolduğunu kendisine haber verdiler. O da, bütün muhatapları çağırtarak paraları dağıttı. Bu paranın beşte biri kendi hakkı iken, kırk para alıkoymadı. Hazineyi temizletip orada iki rekât namaz kıldı. Kılıcını satılığa çıkardığı zamân, tek bir gömlekten başka bir şeyi yoktu. "Bir izârım olsa, bu kılıcımı satmazdım." dedi.

Buhârî, Ukbe b. el-Hâris'den rivâyet etmiştir.

DÖRDÜNCÜ BAB:
TÖVBEKÂR OLANLARIN HARAMLARDAN KURTULUŞU

Bilmiş ol ki; elinde helâl ve haram olarak karışık malı bulunduğu halde, haramdan tövbe eden kimseye iki vazîfe düşer.

1 - Haramı seçip ayırmak.

2 - Ayırdığı haramı, vereceği yeri bilmek.

Her iki vazîfeye dikkat etmelidir.

BİRİNCİ VAZİFE

Birinci vazîfesi, haramı ayıklayıp çıkarmaktır.

Bilmiş ol ki; haramdan tövbe eden bir kimsenin elinde gasb, emânet veyâ her ne sûretle olursa olsun, aynen bildiği haram varsa, onun işi kolaydır. Haram bildiği kısımları hemen ayırır. Şâyet helâl ile haram karışmış ise bu da ya emsâli bulunan mallarda olur -dâne, bakla ve yağ gibi- yâhut köle, ev, elbise gibi temâyüz etmiş mallarda olur. Şâyet haram olan misli bulunan maddelerden ise yâhut alış-verişinde bâzen hîle yapmak sûretiyle veyâ gasbettiği yağı kendi helâl yağına katmak, yâhut gasbettiği dâneleri kendi dânelerine karıştırmak, altın ve gümüşü kendi altın ve gümüşüne katmak sûretiyle -bütün malına karışmış ise bu kısım iki şekilden hâlî değildir. Karışan haramın miktarını ya bilir veyâ bilmez. Şâyet karışan haram miktarını -meselâ malının yarısının haram olduğunu- biliyorsa, hemen yarısını ayırır. Şâyet miktarında şüpheli ise bunun da iki yolu vardır: Birincisi, yakînen kanâat ettiği miktarı ayırmak ikincisi de zann-ı galibine göre hüküm vermektir. Kıldığı namazın rekâtlarında şüphe eden kimse hakkında her ikisi ile de fetvâ verilmiştir.[437] Fakat biz (Şâfiîler) namazın rekâtlarındaki şüphede zan ile gâlibi değil, yakîni tecvîz ederiz.[438]

Zira burada aslolan ikiden fazlasının zimmette kalmış olmasıdır. Burada istishâb ile amel edilir. İstishâb ise ancak kuvvetli bir delîl ile değiştirilir. Hâlbuki rekatlar arasında kendisine itimâd edilecek şekilde ayrılığı gösteren kuvvetli bir alâmet yoktur. Fakat burada hüküm öyle değildir. Çünkü aslolan bu adamın malı haram olmaktır, denemez. Belki şüphelidir, denir. Buna göre ictihâd edip zann-ı gâlib ile hükmetmek caizdir. Fakat verâ yine yakîn ile amel etmektedir. Yâni şüphe götürmeyecek şekilde haramı ayırmaktır. Verâ ile amel etmek isteyen şüpheli malı kendisinde bırakmaz. Zann-ı gâlib ile amel etmek

isteyen de şöyle yapar:

Meselâ, servetinin yarısının helâl, üçte birinin de haram olduğunu katî olarak; altıda birinin de şüpheli olduğunu biliyorsa, burada zann-ı gâlibine göre hüküm verebilir. Bütün servetinde böyle yapar: Bir defa katî olarak bildiği helâl ile haramı ayırır. Ortada şüpheli kısmı kalır. Ona da zann-ı gâlibine göre hüküm verir; helâl tarafı gâlip gelirse saklar, haram tarafı gâlip gelirse ayırır. Ancak verâ o şüpheli kısmını da ayırmaktır. Şâyet hiç bir tarafa meyledemiyorsa, bu kısmı saklamak da câiz, ayırmak da. Fakat yine verâ bu gibi malı ayırmaktadır ve bu en kuvvetli bir verâdır. Çünkü şüpheli olmuştur. Saklaması câizdir. Çünkü elinde bulunduğu için helâl olması gâlip ihtimâldir. Fakat haramın karıştığı yakînen bilindiği için buna itimâd zayıflamıştır. Hattâ aslının haram olmak ihtimâli de mevcut olduğu için, ancak zann-ı gâlib ile helâl olduğunu bildiği miktarını almak ihtimâli var, denebilir. Hiç bir taraf, diğerinden kuvvetli olmadığı için, birini diğeri üzerine tercih etmeye imkân yoktur ve bu, müşkil meselelerden biridir.

Şâyet kabul edelim ki, zan ile değil yakîn ile amel etmiş ve şüpheli olan kısımları tamamen ayırmıştır. Fakat asıl haram olanları, ayırdıkları mı yoksa geride kalanları mıdır? Bunu katî olarak bilemiyor, elindeki malı nasıl kullanabilir? Eğer bilmeyerek, ayırmakla geride kalan helâl olsaydı, o zaman bismil (mısmıl) hayvan arasına karışan bir tâne murdar hayvanda da aynı hükmün cârî olması lâzım gelirdi ve böylece onlardan muayyen olmayan birini kaldırıp almakla, diğerlerinin helâl olması icâb ederdi. Hâlbuki değil bir tanesini, dokuz tânesini de atsa yine bir tânesi helâl olmaz. Çünkü belki murdar olan odur, dersen:

Deriz ki: Buradaki kıyasınız “Kıyas ma’al-fârik”tir. Malın bedelini vermekle mal helâl olmasa, o zaman dediğiniz doğru olurdu. Hâlbuki malın (aslı temiz olduğu için) bedelini vermekle haramlıktan kurtarır. Fakat ölü hayvanın (aslı murdar olduğu için) bedelini vermekle helâl olmaz.

Bu meseleyi elinde biri haram, diğeri helâl olarak iki lira bulunan; fakat bunlardan hangisinin helâl, hangisinin haram olduğunu şaşıran bir adamın vaziyeti ile açıklamaya çalışalım: Ahmed b. Hanbel’e bunu sormuşlar, cevâbında: “Hangisinin helâl, hangisinin haram olduğunu katî olarak seçinceye kadar ikisini de terk eder. dedi. Hattâ kendisi bir adama rehîn olarak bir kap vermişti. Parayı ödeyip kabı geri almak istediğinde, adam onun kabına benzer bir kap getirdi ve;

- “Senin kabının hangisi olduğunu şaşırdım, sen istediğini al.” demesi üzerine, İmâm:

- “Kalsınlar, belli oluncaya kadar hiç birini alamam.” dedi. Bunun üzerine

adam:

- “Maksadım sizi denemekdi, yoksa sizin kabınız şudur.” dedi ve kabını verdi. Bu şekil hareket verâdandır, yoksa vâcip değildir.

Meseleyi, hazırda belli başlı sahibi bulunan bir dirhemde ele alalım: İki dirhemden birisi kendisine verilir ve kendisi meseleyi bildiği halde râzı olursa, diğer dirhem de olsa kendisine helâl olur. Çünkü gerçekte ona verilen kendi parası idiyse, maksad hâsıl oldu. Kendi parası değil idiyse her ikisinin elinde de birer dirhem bulundu. Ancak burada ihtiyât olan ikisi de lisânen: “Verdim, aldım, kabul ettim. “ demelidirler. Şâyet böyle demezlerse de yalnız verip almakla, mesele yine halledilmiştir. Şâyet gasbedilen paralardan bir tanesi gasbedenin elinde kaybolsa ve aynını bulmak mümkün olmasa, onun yerine başkasını almakla beraber, yine dâva halledilmiş olur. Bu, bundan açıktır.

Çünkü hiç bir şey söylemeden yalnız teslim almakla, borç ödenmiş olur. Müşkilât öte taraftadır. O da, o paranın mülküne girmiş olmasıdır. Burada da deriz ki: Kendi parasını teslim etmişse, onun da elde edilmesi mümkün olmayacak şekilde bir dirhemi başkasının elinde kaybolmuştur. Verdiği bu dirhem -hâl böyle olduğuna göre ilm-i ilâhîde- kaybolanın bedeli olur. Bu aynen yekdiğerinin birer dirhemini kaybeden iki kişinin hâli gibidir. Hattâ bu meselede her ikisi ellerinde bulunan birer dirhemi suya atsa veyâ yaksalar hiç birine tazmîn lâzım gelmediği gibi, ellerinde bulunduğu halde bile yine bir şey lâzım gelmez. Yâni dirhemin aynını bulmak şart değildir. Bedeline başka dirhem verilmişse, dâva halledilmiştir. Bunu böyle kabul etmek, Ahmed b. Hanbel’in bu içtihâdından daha kolaydır. Ona göre aldığı bir dirhem haram parayı bir milyon haram para içine katsa onu bulup seçmeyince hiç birini kullanmaması lâzım gelirdi ki, bu çok zor bir vaziyet arzeder. Bizim anlattığımızda yalnız söz konuşuluyor.

Hâlbuki konuşulmadan muâtat yolu ile yapılan alış-veriş de sahihtir. Bunu alış-veriş kabul etmeyenler, konuşmak mümkün olan yerlerde, fiilin delâletini zayıf görenlerdir. Buradaki teslim ve tesellümün, alıp vermenin, mübadele için olduğu bellidir. Alış-veriş olması mümkün değildir. Çünkü alınıp verilen madde malûm değildir. Hattâ bâzan alış-verişi kabul etmeyecek vaziyete de girer. Bir ölçek unun bin ölçek un içerisine karışmış olması gibi. Bunu bulup çıkarmak imkânsızdır. Pekmez, hurma ve benzerî maddeler de bunun gibidir.

Şâyet “Siz bu sûretle, hakkının emsalini teslîm etmeyi caiz görmekle bunu bir alış-veriş yaptınız.” denirse deriz ki:

Hayır, bu bir alış-veriş değil, belki elinde kaybolanın bedelini tazmîndir. Telef edilen hurmanın mislini aldığı gibi, adam da parasının mislini almış olur. Bu

dediğimiz, mal sahibinin muvâfakatıyla olan hususlardadır. Şâyet mal sahibi, parasının ta kendisini almakta isrâr eder ve “Karıştığı takdirde paramı almam, senin malını da kullanmaz hâle getiririm.” diyerek direnirse o zaman haramdan kurtarmak isteyen, öbür adamın vazıyetini düzeltmek için, para sahibine vekâleten hâkimin bu parayı alması lâzımdır. Çünkü adamın bu hareketi inattan ve öbür adamı sıkıştırmaktan başka bir şey değildir. Şerîat, tazyik için vaz edilmemiştir. Şâyet kadıyı bulamazsa, mütedeyyin bir zâtı bu işi için seçer. Şâyet bunu da bulamazsa bizzât kendisi, hak sahibinin nâm u hesâbına borçlu bulunduğu miktârı malından ayırır ve diğerini helâl olarak kullanır. Parada hal böyle olunca, sıvılarda hükmün böyle olması öncelikle sâbit olur.

Şâyet “Önce ayırır, sonra kalanında tasarruf eder demeye ne lüzûm var? Borcunu zimmet ettikten sonra ayırmaya lüzûm kalmadan malında dilediği gibi tasarruf etsin.” dersen deriz ki:

Bâzıları, borcu olan haram miktârına ininceye kadar malından harcayabilir. Yalnız, haram miktârı kalırsa, artık ondan harcayamaz, dediler. Diğer bâzıları da tövbe ettikten sonra, haram miktârını ayırmadan malından alamaz ve kullanamaz, dediler. Diğer bâzıları da kullanmak için bu maldan başkası alır ve kullanır fakat kendisi kimseye veremez. Verirse günâhkâr olur, alan ise günâhkâr olmaz, dediler. Fakat hepsinin alınmasını kimse tecvîz etmedi.

Çünkü mal sahibi meydana çıkarsa, bu maldan hakkını isteyebilir ve icâbında bana verilen aynen benim hakkımdır, iddiâsında bulunabilir. Fakat malı ayırmakla bu güçlük ortadan kalkar ve ayrılmış olan bu mal, diğeri üzerine tercih edilir. Dâima hakka yakın olan önde gelir. Meselâ bir şeyin benzeri varken kıymetini değil, benzerini ödemek, tam kendisi mevcut ise benzerini değil, tam kendisini ödemek lâzımdır. Emsâline mürâcaat mümkün olan yerlerde kıymetine değil, emsâline mürâcaat edilir. Tam kendisini bulmak mümkün olan hallerde de emsâline değil, kendisine mürâcaat olunur. Şâyet aslı mevcut iken misline veyâ kıymetine mürâcaat câiz olsa idi, o zaman elinde iki dirhemi bulunan yâni diğer dirhemine karışık bir de kendi dirhemi bulunan kimse “Ben bunların ikisini de kullanır ve senin hakkını başka şeyden öderim.” diyebilirdi. Çünkü aynı şekilde onun dirhemi de karışmıştır. Arada fark yoktur. Ne var ki, az olanı veyâ karışmış olanı kaybolmuş kabul edersek, o zaman böyle olabilir. Fakat bunların her ikisi de akıl ve mantıktan uzak şeylerdir. Ve böyle düşünen olmamıştır. İşte şu anlattığımız, emsali bulunan şeylerdedir. Bu gibi maddelerde yeniden bir muâhedeye girişmeden, emsâli ile ödenebilirler.

Fakat ev, bir kaç ev arasına veyâ köle diğer köleler arasına karıştığı ve bunların hangisi olduğu bilinemediği zaman vazıyet değişir. Bunları tarafların

anlaşması ve muvâfakatleri ile çözmeye yol yoktur. Şâyet mal sahibi, hakkını aynen istemekte ısrâr eder; borçlu da alacaklının hakkını aynen vermek isterse, o zaman hâkim bunları satar. Evler veyâ köleler, hepsi aynı kıymette ise birinin bedelini hak sahibine verir. Şâyet kıymetleri aynı değilse, o zaman satışa rızâ gösteren taraftan, en pahalı ev veyâ kölenin parası alınır ve satışa râzı olmayana en ucuz evin veyâ kölenin parası verilir. Aradaki fark, mesele aydınlanıncaya kadar durdurulur ve örfe göre muâmele olunur. Çünkü burası şüpheli ve müşkildir. Ortada kadı bulunmazsa, borçtan kurtarmak isteyen mal sahibi bizzât kendisi bu şekilde hareket eder. İşte, maslahata uygun şer'î hüküm budur. Bunların hâricinde kalan diğer rivâyetler zayıftır, onları tercih edemeyiz. Yukarıdaki izâhatta tercih sebebi anlatılmıştır. Bu anlattıklarımız, buğday gibilerde de açıktır. Nakitlerde biraz kapalı, fakat ticaret mallarında çok kapalıdır. Çünkü ticaret mallarında biri diğerinden bedel olamaz. Bunun için ticârî mallardaki haklaşmalarda alım-satıma ihtiyaç vardır. O hâlde buna dâir de bir kaç mesele anlatarak bu faslı tamamlayalım.

BİRİNCİ MESELE

Ölen bir adamın malının yarısına bir kişi, diğer yarısına da bir kaç kişi vâris olmuştur. Fakat sultan, ölen adamın emlâk ve akârına el koyarak öbür kişiye ölenin servetinin yarısı nisbetinde bir arazi vermiştir. Sultanın niyeti onun hakkını ödemek olsa dahî, bunu açıkça söylemedikten sonra yâni "Senin hisseni veriyorum, diğerlerinin hakkı duruyor." demedikten sonra, verese bu malı hakları nisbetinde bölüşürler. Bu hususta sultanın yalnız niyeti kâfi değildir.

İKİNCİ MESELE

Zâlim bir sultandan ev, bağ ve bahçe gibi mal almış ve bu akârın kârından ve gelirinden para kazanmış, sonra da tövbe etmek isteyen kimse, geçen zamanın kazancını ve gasbettiğini ve artanı hesap edip ödemedikten sonra, tövbesi sahih değildir. Şüphesiz bunlar, tahmin ve kanâatle tesbît edilebilir. Fakat verâ kanâatinin en son derecesini ele almasıdır. Gasbettiği malın kârından, çalışıp kazandığından borcunu ödemekle, mal kendisinin olur. Fakat haram para ile ödendiği için, bundan önceki bâbta geçtiği gibi, o da şüphelidir. Eğer o gasbedilen malların kendileri ile yaptığı alış-verişten kazanmışsa, alış-verişi fâsittir. Bâzıları da "Kimden gasbedilmiş ise onun müsâadesiyle mûteber olur." dedilerse de kıyâsa göre, o alış-veriş merdûd ve mefsûhtur. Alıp verdikleri iâde edilir. Çokluğu sebebiyle alıp vermekten âciz olsa da hüküm budur. Çünkü mal

haramdır. Kimden gasbetmişse ancak ona hakkı kadar verir, fazlasını da tasadduk için ayırır. Ne gasbedene ne de kendisinden gasbedilene helâl olur. Diğer haramlar gibi muâmele görür.

ÜÇÜNCÜ MESELE

Mûrisinin helâl veyâ haram, hangi yoldan kazandığını bilmediği servet, vârise helâldir. Şâyet bu servete haram karıştığını bilir ve fakat miktarını katiyetle bilmezse, kanâatine göre, haram kısmını ayırır. Şâyet servet arasında haramın bulunduğunu bilmez, fakat mûrisinin sultanlar hesabına çalıştığını ve buna karşılık ücret almadığını yâhut almış ama aradan uzun zaman geçtiği için elinde bir şey kalmadığını bilirse, bu da kaçınılması verâdan olan bir şüphe olmakla beraber, kaçınılması vâcip değildir. Servetin bâzısının zulümden alındığını bilirse, içtihâd ile onu ayırması lâzımdır. Âlimlerden bâzıları bunun günâhı mûrise aittir; kendisinin bir şey ayırması lâzım gelmez, dediler ve şu rivâyeti delîl gösterdiler:

Sultanın işlerinde çalışarak servet edindikten sonra ölen bir adamın serveti hakkında ashâbdan bir zâta sordular. Bu zât da "Bu mal, vereseye intikal etmekle temiz oldu." diye cevap verdi. İşte böyle diyenlerin delîli budur. Hâlbuki bu rivâyet zayıftır. Çünkü sahâbî olan bu zâtın isminden bahsedilmemiş, kim olduğu belli değil. Belki dîninde ihmallik eden birisinin ifâdesidir. Ashâb içerisinde böyle ihmallik edenler de vardı. Fakat ashâb oldukları için isimlerini vermek istemiyoruz. Katî bir haramı, ölüm nasıl helâl eder? Böyle bir hüküm nereden çıkabilir? Evet, haramın bulunması muhakkak olarak bilinmezse, vârisi ondan muâheze olunmaz ve onun için helâl olur, denebilir.

İKİNCİ VAZİFE

Servet içinden ayrılan haramın üç hâli vardır:

İkinci vazife ayrılan haramın verileceği yerleri tâyin etmektir.

1 - Sahibi bilinen haramlar. Sahibi belli olan haramları ya sahibine veyâ veresesine verir. Şâyet hak sahibi hâriçte ise onu bekler veyâ kendisine posta ile gönderir. Bu paradan artmış ve çoğalmış kısım varsa onları da toplar, verir veyâ gönderir.

2 - Sahibi belli olmayan haramlar. Servet içinden ayrılan haramın sahibi belli değilse veyâ veresenin olup olmadığını bilmiyor ve bunu sahibine ulaştırmak mümkün olamıyorsa, iş iyice aydınlanıncaya kadar malı bekletir. Bâzan bir malın o kadar çok sahipleri olur ki, onları bulup vermek de mümkün olmaz.

Ganîmet malından çaldığı eşyâ gibi. Çünkü dağılan binlerce gâziyi bulup haklarını vermek mümkün değildir. Lâyık olan bu gibi parayı fakirlere dağıtmaktır.

3 - Yâhut ayrılan haram âmme menfaatine tahsis edilmiş, harâç olarak alınan ve benzeri paralardan olur. Bu da köprü, câmi, kervansaray gibi âmme menfaatlerine sarf edilir.

Birinci kısmın hükmünde şüphe yoktur. Fakat fukaraya tasadduk, köprü ve câmi îmarı gibi ikinci ve üçüncü kısımlara sarf edilecekleri dindâr bir kadı bulunursa, ona teslîm edip, onun vâsıtasıyla yaptırmak daha uygundur. Kadı, harama aldırış etmeyen bir zât ise aslında ona teslîm edilen malı tazmîn etmek lâzım gelir. Nerede kaldı kendisinin tazmîne mecbûr olduğu mal? Bu takdirde kendisine emniyet edilir bir âlimi tavassut ettirir. Bu da mümkün değilse bizzât kendisi bu muâmeleyi yapar. Çünkü maksat, malı bu yola sarf etmektir.

Şâyet "Haram malı sadaka olarak vermenin cevazına delîl nedir? Veyâ mâliki olmadığı bir malı nasıl tasadduk edebilir? Hâlbuki birçokları haram malın tasadduk edilmesinin câiz olmadığına kaildirler. Nitekim Fudayl, elinde bulunan iki dirhemin haram olduğunu anlayınca, onları kayaların arasına savurdu ve "Ben ancak, helâl ve temiz olan malı tasadduk edebilirim; kendime revâ görmediğim haramı başkalarına da revâ görmem." dedi dersen deriz ki: "Evet, senin söylediğinin de yolu ve ihtimâli vardır. Fakat biz hadîs, eser ve kıyâsa dayanarak onun aksini kâbul ettik.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i bir cenâzeden dönüşlerinde, ateş de kızartılmış bir koyunu yemeye dâvet ettiler. Sahibinin izni ve haberi olmadan koyunun alındığını öğrenen Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَطْعِمُوهَا الْأُسَارَى

"Bunu esirlere yedirin." diye[439] buyurmasıdır.

الٓمٓ، غُلِبَتِ الرُّومُ، فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ

"Elif, Lâm, Mim. Rum(lar) **mağlup oldu. Yakın bir yerde. Hâlbuki onlar bu mağlûbiyetlerinin ardından gâlip olacaklar."** (Rûm suresi, 30/1-3) âyeti nâzil olduğu zaman müşrikler bunu yalanladı ve ashâba "Bakın, sizin adamınız ne diyor? Mağlup olan Rûmların ileride gâlip olacaklarını sanıyor." dediler. Bunun

üzerine Ebû Bekir (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in müsâadesiyle müşriklerle mubaheseye girişti ve muayyen seneler sonunda ortaya muayyen mal koydular. İleride Rûmlar gâlip gelince Ebû Bekir (r.a.) müşriklerin koydukları malı aldı ve Rasûl-i Ekrem'e (s.a.v.) geldi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.):

هَذَا سُحْتٌ فَتَصَدَّقْ بِهِ

"Bu aldığın haramdır, bunu tasadduk et." [440] buyurdu. Allah'ın va'd ettiği bu nusret üzerine Müslümanlar sevindi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu müsâadeyi verdikten sonradır ki, kumar haram edildi.[441]

Bu hususta sahâbeden gelen diğer rivâyetler **İbn Mes'ûd** (r.a.) bir câriye satın almıştı. Bedelini ödemek için bir türlü sahibini bulamadı. Nihâyet bedelini tasadduk etti ve "Allahım, bu verdiğim, eğer râzı olursa o mal sahibi içindir. Râzı olmazsa, mükâfatı benimdir." dedi. **Hasan-ı Basrî**'ye "Taksimden önce ganîmet malından çalan kimsenin tövbesi nasıl olur?" diye sorduklarında, Hasan-ı Basrî "Çaldığı ganîmet malını tasadduk eder." diye cevap vermiştir. Rivâyete göre; taksimden önce ganîmet malından yüz altın çalan bir kimse sonra nâdim olarak, parayı zamanın kumandanına götürür. Kumandan "Ben ne yapayım, ordu dağıldı, kimi bulup kime ödeyeyim." diyerek parayı kabul etmez. Bunun üzerine adam Muâviye'ye gider. O da kabul etmez. Nihâyet âbidin birisine gider. O da "Bunun beşte birini Muâviye'ye ver. Çünkü o emîr olduğu için, beşte biri onun hakkıdır. Diğerini de sadaka olarak dağıt." dedi. Adam da aynı maksatla Muâviye'nin huzûruna gider. Muâviye "Bu kadar şeyi anlayamadık." diye kendisine esef eder.

Ahmed b. Hanbel ve Hâris-i Muhâsibi gibi verâ sahibi birçok kimseler de bu fikre kail olmuşlardır.

Kıyâsa gelince; Sahibini bulmaktan ümidi kesilen bu servetin iki hâli vardır: Ya kaybolup gidecek veyâ bir hayra sarf edilecektir. Bunu denize atmaktansa, bir hayra sarf etmenin daha muvâfık düşeceği meydandadır. Çünkü bu serveti suya atmakta ne bize ne de mal sahibine bir kârı vardır. Fakat bir fakirin eline verilirse, fakir mal sahibine duâcı olur. Bu sûretle hem fakir faydalanır, hem de mal sahibi. O halde sahibinin ihtiyârı yok diye, bunu tercih etmemeye sebep yoktur. Bâhusus sahîh haberde:

إِنَّ لِلزَّارِعِ وَالْغَارِسِ أَجْرًا فِي كُلِّ مَا يُصِيبُهُ النَّاسُ

وَالطُّيُورُ مِنْ ثِمَارِهِ وَزَرْعِهِ

“Ziraatle ve meyvecilikle uğra an kimsenin mahsûl ve meyvesinden insan olsun ku olsun, her kim ne yerse sahibine mükâfatı vardır.” [442] diye vârid olmuştur. Hâlbuki ihtiyârı yoktur.

“Ben ancak helâl ve temiz olanı tasadduk ederim” diyen zât da dâvasında haklıdır. Çünkü o, kendi hesâbına mükâfat bekler. Bu ise ancak helâl ve temizde aranır. “Fakat biz, ecir değil, kul hakkından kurtarmanın çâresini aramaktayız. Bunun için bu malı atalım mı, yoksa bir fakire mi verelim?” diye düşündük ve fakire verilmesini atılması üzerine tercih ettik.

Yine “Ben kendim için râzı olmadığım şeye başkası için de râzı olmam.” diyenin sözü de doğrudur. Fakat bu malın bize haram olması, ona muhtaç olmadığımız içindir. Fakat yoksul fakire şerîat bunu helâl etmiştir. Şer’î maslahat, bir şeyin helâl olmasını kabul ederse, bizim de onu helâl tanımamız lâzımdır. Fakire helâl olduğu için bize de ona helâl olması ile hükmetmek vâcip olur. Hattâ biz, biraz daha ileri giderek bu gibi sahipsiz mallardan, fakir ise kendisine ve âile efrâdına da tasadduk edebilir, deriz. Fakir olan âilesine verir. Çünkü fakir olunca âilesinden olmak buna mâni değildir ve belki hârice tasadduk etmeden, onların ihtiyaçlarına vermek daha evlâdır. Kendisine gelince, o da fakir olduğu için ihtiyâcı nisbetinde bu haramdan kendisine ayırması câizdir. Bu asıl üzerine de bir kaç mesele anlatalım:

MESELE

(Zâlim) sultandan eline mal geçtiği zaman, bâzıları “O malı sultana iâde eder.” demişlerdir. Sultanın kendi boynuna astığı halkayı ona iâde eder. Böyle yapması o malı tasadduk etmesinden daha hayırlıdır. **Hâris-i Muhâsibî**’nin ihtiyârı budur. Diyor ki: “Adam bu malı nasıl tasadduk edebilir? Belki bu malın bir sahibi vardır, onu da sultan bilir. Şâyet bu gibi malı tasadduk câiz olsaydı sultandan çaldığını da tasadduk câiz olacaktır.” Diğer bâzıları da şöyle diyorlar: “Sultanın bu malı sahibine vermeyeceğini bilirse, o zaman malı ona teslim etmez, belki sadaka olarak dağıtır. Çünkü malı ona vermek, zulme yardımdır. Zulmün sebeplerini çoğaltmak ve mal sahibinin hakkını zayi etmek olur.”

Burada muhtâr olan şudur: Bu malın muayyen bir sahibi olup, sultanın bu malı sahibine vermeyeceğini bilirse, o zaman bu malı sultana vermeden mal sahibi adına tasadduk etmesi daha hayırlı olur. Eğer malın muayyen bir sahibi yoksa o zaman âmmenin hakkıdır. Yine bunu sultana teslim etmek âmme hakkını kaybetmek, zulmünde sultana yardım etmek ve fakirin mal sahibine duâ etmesini yok etmektir ki, bu apaçık meydandadır. Bizzât kendisi sultandan

almayıp miras yolu ile eline böyle bir mal geçtiği zaman, bu sahibi bulunmayan yitik bir mal gibidir. Mal sahibi adına bu malı tasadduk etmekte dilediği gibi tasarruf edemez, fakat mala sahip olabilir. Zengin de olsa, bulduğu mala mâlik olabilir. Yâni onu kendine mâl eder ve sahibine borçlanır. Çünkü bunu mübah yoldan elde etmiştir. Fakat sultandan gelen servet, mübah olmadığı için onu temellük edemez. Ancak tasadduk edebilir.[443]

MESELE

Bir kimsenin eline sahibi bulunmayan bir mal geçtiği zaman, fakir ise ihtiyâcı nisbetinde bu maldan alması câizdir, dedik. Fakat "Esrâr-ı Zekât" da anlattığımız gibi, ihtiyaç miktarı ihtilaflıdır. Bâzıları, kendisinin ve âile efrâdının bir yıllık nafakasını alabilir ve becerebiliyorsa, bununla alış-veriş de yapar, dediler. **Muhâsibî**'nin ihtiyarı budur. Fakat yine Muhâsibî diyor ki:

Tamamen bunu tasadduk edip, Allah'tan helâl nafaka beklemesi daha makbuldür. Eğer buna gücü yetmezse, onunla yiyecek alması yâhut ticaret için onu baş para kabul etmesi ve ondan meşrû bir sûrette kazanç sağlaması ve başka helâl nafaka bulduğu günlerde, o helâl nafakayı tercih etmesi, başkasını bulamayınca ona mürâcaat etmesi ve helâlinden buldukça önce yediklerini tasadduk etmesi ve bunu borç gibi saklaması da câizdir. Aynı zamanda böyle bir paradan yemek mecbûriyetinde kalınca mümkün olduğu kadar, yalnız ekmekle yetinmeli, et almamalıdır. Şâyet etsiz olmuyorsa, isrâfa kaçmamalıdır.

Muhâsibî'nin bu anlattıklarına diyecek yoktur. Ancak yediğini borç olarak kabul etmekte biraz düşünülür. Verâ olarak, bunu borç kabul etmenin daha güzel olacağında şüphe yoktur. Helâlini bulduğu zaman onu tasadduk eder fakat bu gibi mal, sadaka olarak verilen bir fakire böyle bir borç terettüp etmediğine göre, fakirliği yüzünden alana da böyle bir borcun terettüb etmemesi lâzımdır. Bilhassa, eline mîrasdan geçmiş olan mallarda, belki kendisi gasbetse o zaman kendi hakkında bir cezâ tatbiki kabîlinden böyle bir şey düşünülebilirdi, fakat o da yoktur.

MESELE

Elinde helâl, haram ve şüpheli mal bulunup da, bütün serveti ancak ihtiyâcı nisbetinde olan kimse, -çoluk çocuğu varsa- şahsen kendisi daha çok mesûl olduğu için, helâl kısmını kendisine ve şüpheli kısmım da âile efrâdına; küçük çocuklarına ve hizmetçilerine yedirmeyi tercih etmelidir. Daha büyük harama yaklaşmamak şartıyla, büyük çocuklarını da bu şüpheli şeylerden korur. Şâyet

daha büyük harama gideceklerse, ihtiyaç miktârı onlara verir. Hülâsa, başkası hakkında mahzurlu olan her şey, kendi hakkında daha çok mahzurludur. O da, onun bile bile yemesidir. Halbûki âile efrâdı, çok defâ yediklerinin ne olduğunu bilmediklerinden mâzûr görülebilirler. Çünkü idâreyi kendi eline almamışlardır. Binâenaleyh, evvelâ kendisine sonra diğerlerine helâl nafaka temîn etsin.

Bizzât kendisi yiyeceği ve giyeceği ile tedâvi, boya, çamaşır yıkamak, hamal ücreti, sıva, yağlanmak, ev tâmiri, hayvan kirası, ateş yakmak, odun parası ve ışık masrafları gibi, diğer masrafları arasında mütereddit kalırsa yâni hepsini helâlinden ödemeyip, bir kısmını helâlden ve diğer kısmını da şüpheli şeylerden ödemek zarûreti hâsıl olursa, yiyecek ve giyeceğine helâlini ayırmalı, diğer masrafları da şüpheli olandan görmelidir. Çünkü bedeni ile alâkalı kısımların helâl olması daha evlâdır. Bu vaziyet yalnız yiyeceği ile giyeceği arasında olursa, yiyeceğinin helâl olmasını tercîh eder. Zîra et ve kanına karışan giydiği değil, yediğidir. Haramdan biten her et, cehenneme daha lâyıktır. Elbisenin faydası kendisini sıcaktan, soğuktan koruyarak, setr-i avret etmek ve bedenini görünmekten korumaktır. İşte benim görüşüm budur. **Hâris-i Muhâsibî** ise "Helâl parasını elbiseye verir. Çünkü yediği kısa bir müddet sonra gider, fakat elbise uzun zaman sırtında kalır." Nitekim hadîste:

"Bir dirhemi haram olan on dirhem ile alınan elbise içerisinde kılınan namaz kabul olunmaz." buyurulmuştur. Bu da bir ihtimâl olmakla beraber, buna benzer. Karnında haram lokma olanın ibâdeti kabul olmayacağına, haramdan biten etin cehennemi hak ettiğine dâir birçok rivâyetler vardır. Her hâlde eti ve kemiği helâldan beslemeye dikkat etmek daha evlâdır. Bunun için Ebû Bekir (r.a.) bilmeyerek içtiği sütü kustu. Maksadı, haramdan beslenen et ve kemiğinin bulunmaması idi.

Şâyet "bunların hepsi kendisine bağlı, kendi maksat ve gâyesine tâbi şeylerdir. Kendisi ile nafakası üzerine borç olanların veyâ kendi ihtiyâcı için sarf edeceği şu cihet ile bu cihetin ne farkı vardır, bunların hepsi aynı değil midir?" dersen deriz ki: "Râfi' b. Hadiç rivâyeti ile gelen hadîste bunu anlatmıştık. Şöyle ki: Râfi' öldüğü zaman, bir devesi ve bir de kan alıcı kölesi vardı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e kan almaktan alınan ücretten sorduklarında ondan men etti. Tekrâr tekrâr sordular, her defasında men edince: "Yetimler var, yâ Resulallah!" dediklerinde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"O halde onun kazancını deveye yedirin."* buyurdu ki, bu yetimlerinin yemesi ile hayvanın yemesi arasındaki farkı gösterir. İşte, diğerlerini de buna kıyâs et.

MESELE

Elindeki haram paradan diğer fakirlere vereceği zaman, bolca vermeli. Kendi çocuklarına vereceği zaman ise iktisâda riâyet etmeli, kendisi için harcayacaksa, mübrem ve zarûrî ihtiyâcını geçmemelidir. Bu üç mertebeye riâyet etmelidir. Meselâ, kendisine fakir bir misâfir geldiği zaman, ona bolca yedirmeli, zengin adam geldiğinde ona yedirmemelidir. Ancak, kendisi dışarıda bulunduğu bir sırada veyâ gece vakti evine gelen misâfir zengin de olsa -o vakitte başka bir şey bulunmadığı için- yine fakir sayılır. Gelen misâfir fakir fakat şüpheli şeyleri yemekten sakınan müttakîlerden ise o zaman hem yemeği hazırlar, hem de misâfiri aldatmamak için yemeğin helâliyet derecesini kendisine söyler. Dostunun hoşlanmayacağı bir şey ile ona ikrâm etmek doğru olmaz. "Bilmediği için bir şey lâzım gelmez." demek de doğru değildir. Bilmeyerek yese de haram lokma mîdeye girince kalbe kasvet getirir. Bunun için Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer (r. anhüma), bilmeyerek içtikleri sütû hemen kusmuşlardır. Bizim bu gibi haramın, fakirlere helâl olması ile fetvâ vermemiz bir zarûret karşılığıdır. Yoksa helâl ile kabil-i kıyâs değildir. Bu, tıpkı zarûret zamânında (ölmeyecek derecede) domuz ve şarabın helâl kılınmasına benzer ki, bu hüküm onların helâller sınıfına girmesi neticesini doğurmaz.

MESELE

Anne ve babasının servetinde haram veyâ şüpheli kısım varsa. -onlar kızsalar da- onlarla yemekten kaçınmalı ve sırf haram olanı yemekten çekinmelidir. Çünkü Allah'a isyân edilecek yerde mahlûka itâat olmaz. Şâyet yalnız şüpheli ise o zaman anneye, babaya itâat etmekteki verâ ile şüpheli olan şeyi yemekten kaçınmak arasındaki verâ, muâraza hâlindedir. Belki anne ve babaya itâat daha kuvvetli ve hattâ vâciptir. Buna göre, gönül hoşluğu ile yemeyebilirse ne âlâ, aksi takdirde muvâfakat eder ve ağır yemek, lokmayı küçük almak sûretiyle az yemeye gayret eder, çok yemez. Zîra çok yemek, aldanmaktır. Kardeş ve kızkardeş haklarına riâyet lâzım olduğu için, onlar da aynı hükümde sayılır. Bunun gibi annesi, şüpheli bir elbiseyi kendisine giydirmek ister ve giymediği takdirde kırılacağını anlarsa, yanında elbiseyi giyer, hâriçte ise çıkarır ve mümkün mertebe o elbise ile namaz kılmamaya gayret eder. Annesinin yanında zarûrî olarak kılar. İşte, ayrı ayrı iki verâın sebepleri muâraza ettiği zaman, bu inceliklere dikkat etmesi lâzımdır.

Hikâye olunduğuna göre, **Bişr-i Hâfî**'ye annesi bir hurma verdi ve yemesini ısrârla istedi. Bişr, annesinin hatırı için hurmayı yedi ve hemen dışarı çıkarak yediği hurmayı kustu. Peşinden çıkan annesi de bunu gördü. Böyle yapmakla

hem annesinin rızâsını almış ve hem de mîdesini şüpheli şeyden korumuş oldu.

Ahmed b. Hanbel'e; "Bişr'e şüpheli şeylerde ana babaya itâat olur mu?" diye sorduklarında "Hayır olmaz." dedi. "Siz ne dersiniz?" dediler. Ahmed b. Hanbel: "Bişr, çok ileri gitti." dedi. Yine Ahmed b. Hanbel'e "Abadanlı Muhammed b. Mukatil'e[444] aynı soruyu sorduklarında: "Annene babana itâat eyle." dedi. "Buna ne buyurursunuz?" dediklerinde, Ahmed b. Hanbel (Allah rahmet etsin): "Benim için de en güzeli budur. Onlarla idâre etmek, ne güzeldir." dedi.

MESELE

Bütün serveti haram olan kimsenin hac, zekât ve mâlî kefâret diye bir borcu olmaz. Çünkü o, müflistir. Aynı zamanda zekât, malın kırkta birini vermektir. Bu kimseye ise malının hepsini vermek borçtur. Malın asıl sahibini bulduğunda ona, bulamadığında fakirlere verecektir. Daha hac, zekât veyâ mâlî kefâretler gibi borçlar nerede kaldı?

Helâl ve harama ihtimâli olacak şekilde şüpheli servete mâlik olup, bunu elinden çıkaramamış ise helâl olması ihtimâline binâen, haccetmesi lâzımdır. Hac, ancak fakirlikle düşer. Hâlbuki bunun fakirliği katî olarak belli değildir. Allahü Teâlâ.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا

"Yol bakımından gücü yetenlere Beyt'i ziyaret etmek, insanlar üzerinde Allah'ın hakkıdır." (Âl-i İmrân suresi, 3/97) buyurmuştur. Haram olması kuvvetle muhtemel olan malın ihtiyaçtan fazlasını dağıtmak vâcip olursa, zekâtını vermesi evleviyetle sâbit olur. Kefârete borçlandığı zaman hem kefâret verir, hem de orucu tutar. Bu sûretle şüpheden kurtulmuş olur. Hattâ bâzıları bu gibi servet sahiplerine para tasadduk etmek değil, oruç tutmak lâzım geldiğini söylemişlerdir. Çünkü bunlarda servetin olduğu gerçek olarak bilinmemektedir. **Muhâsibî** de bunu tercih etmiştir. Bize göre haram ihtimâli gâlip olduğu için, kaçınması ve elinden çıkarması ile hükmettiğimiz şüpheli yerlerde iki tarafını toplar. Yâni hem oruç tutar, hem de kefâret verir. Oruç tutar; çünkü hükmen müflistir. Yedirir sadaka verir; çünkü hepsini vermekle mükelleftir. Aynı zamanda malın helâl olmak ihtimâli de vardır. Bu bakımdan da oruç ile değil, kefâret vermekle borcunu ödemesi lâzımdır.

MESELE

İhtiyâcı için kendisine ayırdığı haram para ile nâfile haccetmek isteyen kimse, şâyet hacca yaya gidecekse, bunu yapmasında beis yoktur. Çünkü durduğu yerde yiyeceği malını hac yolunda yemesi arasında bir fark yoktur. Fakat vâsıta tutmak mecbûriyetinde ise memlekette bu gibi parayı vâsıtaya veremediği gibi, hac yolunda da veremez. Şâyet aradan zaman geçmekle eline helâl servet geçip, helâl ile haccedebilmek ihtimâli varsa, haram ile yaya olarak hacca gitmeden, beklemesi daha evlâdır.

MESELE

Şüpheli mal ile farz olan hacca çıkan kimse, hiç olmazsa yiyeceğinin helâl olmasına dikkat etsin. Eğer buna tamamen gücü yetmiyorsa, ihrâma girip ihrâmdan çıkıncaya kadar helâl yemeye gayret etsin. Buna da gücü yetmiyorsa, hele Arefe günü Allah'ın huzûrunda duâ ile meşgul iken, yiyip giydiğinin haram olmamasına dikkat etsin, mîdesinde ve sırtında haram bulunmasın. Biz, her ne kadar bu câiz şu câiz dedikse de, bunları hep zarûret kabul ettik. Yoksa hiç birini helâl ve temiz mertebesine yükseltmedik. Şâyet buna da gücü yetmiyorsa, bunun üzüntü ve sıkıntısını gönlünden eksik etmemelidir. Umulur ki, Allahü Teâlâ kendisine rahmet ile nazar eder ve kusurlarını bağışlar.

MESELE

Adamın biri Ahmed b. Hanbel'e:

- "Babam öldü, malı da var. Fakat muâmelesi çürük olan (yâni servetinde haram bulunan) kimseler ile de alış-veriş ederdi. Ne yapmamı tavsiye edersiniz?" diye sordu. Ahmed b. Hanbel:

- "Onunla olan kârını ayır ve dağıt." buyurdu. Adam:

- "Ayrıca borcu da var, alacağı da." deyince Ahmed b. Hanbel:

- "Babanın borcuna mahpûs kalmasını istemezsen, borcunu da ver alacağını da al." buyurdu. İmâm'ın bu görüşü doğrudur. Haram miktarını çıkarmayı uygun buldu ve baş parayı kendi helâl malı olarak kabul etti.

İmâm-ı Âzam'a göre zann-ı galibine göre binâ eder.

Meselâ üç rekât mı, iki rekât mı kıldığında şüphe eden kimse, zann-ı galibine göre değil, yakîne göre hareket eder. Yakîn ise iki rekât kıldığı şeklindedir. Çünkü şüphesi, iki rekâtta değil, üç rekâttadır.

Ahmed b. Hanbel, ceyyid isnâd ile ensârdan olan bir zattan rivâyet etmiştir.

Bu gibi bahisleşmelerde karşılıklı para konursa, kumar olduğu için haramdır. Ama para yalnız bir taraftan konursa, helâldir. (Mütercim)

Hadîsi Tirmizî ve Hakîm rivâyet ettiler. Hakîm, sahih olduğunu söyledi. Fakat "*Bu aldığın haramdır, onu tasadduk et*" ilâvesini Beyhakî **"Delâilü'n-Nübüvve"**'de İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir.

Buhârî, Enes'den (r.a.) rivâyet etti. Meâl aynı olmakla berâber, ifâde tarzı biraz farklıdır.

Bulunan bir mâlı ilân edip bir yıl beklettikten sonra, onu kendine mâl edebilir mi, edemez mi? Bunda ihtilâf edilmiştir. İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî'ye göre mâlı bulan adam, ister fakir ister zengin olsun, bulunan madde ister para ister eşyâ ve isterse canlı mâl olsun, gerekli ilânâtı yapıp bir yıl beklettikten sonra onu kendi zimmetine alabilir. Ayrıca İmâm Mâlik "Bu adam muhayyerdir; dilerse emânet olarak elinde bulundurur, telef olursa bir şey lâzım gelmez, dilerse tazmîn şartıyla ya tasadduk eder veyâ kendi zimmetine alır." der. İmâm-ı Âzam'a göre: Zengin olan kimse, yitiklerden bulduğu hiç bir şeyi kendisine mâl edemez ve ondan faydalanamaz. Ancak tazmîn şartıyla tasadduk edebilir. Bu da on dirhemden aşağı olursa, hemen orada bir ilân kâfidir. On dirhemden yukarı ise o muhitte bir sene ilân edip muhâfaza etmesi şartıyladır. Bu müddetten sonra sahibi çıkarsa, isterse mâlını alırİsterse, onun tasadduk ettiğini kendi nâmına kabul eder. Bulan adam fakir ise bu müddet hitâmında tazmîn şartı ile bu maldan intifâ edebilir. İmâm Ahmed'e göre: Bulunan para ise zengin olsun fakir olsun, tazmîn şartıyla intifâ edebilir. Başka bir eşyâ ise onu kendisine mâl edemez, tasadduk eder.

Sâdık ve âbid bir zâttır. 236 Hicride ölmüştür. Ebû Dâvûd **"Kitâbü'l-Merâsil"**de kendisinden rivâyet etmiştir.

BEŞİNCİ BAB: SULTANLARIN HEDİYE VE YARDIMLARI

Bilmiş ol ki, sultanlardan mal alan kimsenin üç hususa dikkat etmesi lâzımdır:

1 - Bu servetin, sultanın eline nereden geçtiğine,

2 - Kendisi hangi sıfatla bu servete sahip olduğuna,

3 - Kendi variyetine ve emsâline nisbetle aldığı miktarı hak edip etmediğine dikkat etmelidir.

BİRİNCİ HUSUS

Bu servetin sultanın eline nereden geçtiğini aramak beyânındadır.

Sultanlara alması helâl olan ve maiyetinin ortak olduğu şeyler iki kısımdır:

a- Düşmandan savaşla alınan ganîmet malı ile müsalâha ve şartlara bağlı olarak alınan haraç ve cizye.

b- Müslümanlardan alınan mallardır. Müslümanlardan alınanların yalnız iki şekli helâldir. Bunlar da vârisi ve sahibi bulunmayan mallarla, mütevellîsi olmayan vakıflardır. İslâm'ın ilk devirlerinde alınan sadakalar ise şimdi alınmadığı için, bunlardan bahsetmiyoruz. Bunlardan başka, Müslümanlardan haraç, müsâdere ve rüşvet yolu ile alınan bütün mallar, haramdır.

Bir kimseye, sultan tarafından yaptığı vazifeye karşılık, hediye, yardım veyâ atiyye olarak verilen para, sekiz hâlden hâlî değildir. Ya cizyeden[445] ya sahipsiz mîrastan yâhut vakıftan yâhut sultanın ihyâ ettiği arâziden yâhut satın aldığı malından veyâ Müslümanlardan alınan haraçtan yâhut satıcılardan alınan paralardan veyâhut da hazînedendir.

Birincisi: Birinci kısımdan olan cizyenin beşte dördü (yol, köprü inşâatı, savaş masrafları, kadı ve ulemâ ücreti gibi) âmme ihtiyaçlarına, beşte biri de (zekât kısmında anlatılan) muayyen cihetlere sarfedilir.

Cizye, bu anlattığımız cihetlere -miktarını aşmadan- uygun bir şekilde sarfedilmiş ve meşrû bir şekilde de alınmış ise helâldir.[446] Bir dînar veyâ dört dînardan fazla olmayacak. Bu da içtihâd mevzûudur.

Bu gibi içtihâdlarda sultan, dilediği gibi yapar. Ayrıca cizyeyi veren zimmînin de kazancının meşrû olması, zâlim sultanın işinde çalışmış olmaması, içki satarak servet edinmemesi, sabî ve kadın olmaması da şaıttır. Çünkü bunlardan cizye alınmaz.

İşte, cizyede aranacak vasıflar ve dikkat edilecek hususlar bunlardır. Miktarına, vasfına, kimin ve ne miktar tasarruf ettiğine dikkat etmek lâzımdır.

İkincisi: Mîraslar ve sahibi bulunmayan mallardır. Bunlar da âmmenin maslahatı içindir. Burada da dikkat edilecek husus şudur: Malın kimden geldiği; helâl mi, haram mı, şüpheli mi olduğu (ki bunlardan her birinin hükmü anlatılmış) dur. Şâyet haram olmadığı anlaşılırsa, bu sefer alana bakılır; hakkı mıdır ve hakkı kadar mı kendisine verilmiştir?

Üçüncüsü: Mütevellîsi bulunmayan vakıflardır. Bunlarda da mîrasta aranan vasıflar aranır. Fazla olarak, vâkıfın şartı da göz önünde bulundurulur ve alınanın, onun bütün şartlarına uygun olup olmadığı araştırılır.

Dördüncüsü: Sultanın işlettiği arâzidir. Burada hiç bir şart aranmaz. Çünkü sultan, kendi mülkünden dilediğine dilediği kadar verebilir. Yalnız burada işçilerinin ücretlerini tamamen ödeyip ödemediği ve paralarını helâlden mi, yoksa haramdan mı verdiği aranır. Çünkü araziyi ihyâ; su akıtmak, çeperini yapmak ve arâziyi işlemekle olur. Sultan, bu işleri bizzât yapamaz. Şâyet bu işleri zorla yaptırmışsa, helâl olmaz. Şâyet çalışan işçilerin ücretlerini haramdan ödemişse yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bu da şüphelidir.

Beşincisi: Sultanın veresiye satın aldığı mallardır. Şüphesiz bunlar, onun malıdır. Bunlarda da dilediği gibi tasarruf edebilir. Ancak borcunu helâlden veyâ haramdan ödeme ihtimâli vardır. Bu vaziyet karşısında bu mal, bâzı hallerde helâl ve bâzı hallerde de haram olur ki, bunun açıklaması yukarıda geçti.

Altıncısı: Müslümanlardan alınan haraçtan veyâ müsâdere edilen mallardan alınan paralardır. Bunlar, hiç bir şüphe kabul etmeyecek şekilde haramdır. Bu zamanda (Hicrî beşinci asırda) verilen paraların çoğu bu kabîldendir. Ancak Irak arâzisi müstesnâdır. Çünkü Şâfiî'ye göre, bu arâzi Müslümanların maslahatına sarfedilecek vakıflardandır.[447]

Yedincisi: Sultanın işçilerinden alınan paralardır. Şâyet bu adamlar, başka bir yerden para almıyorlarsa, bunların parası sultanların parası gibidir. Şâyet çoğu zaman hâriçte çalışıyorlarsa, verdikleri sultana yapılmış istikrâz kabîlindendir. Hazîneden bedelini alacaklardır. Bu defa bozukluk maddenin kendisine değil, bedeline teveccüh edecektir. Bedeli haram olanın hükmü, yukarıda geçmiştir.

Sekizincisi: Hazînedeki paralardan veyâ helâl haram seçmeden âmiller (tahsildarlar) nezdinde toplanan paralardır. Şâyet hazîne tamamen haramdan meydana geliyorsa, alınan para da haramdır. Eğer helâl ve haram karışık ise ve kendisine verilen helâlden olmak ihtimâli varsa, kalbine danışarak alabilir. Eğer haramdan olduğu daha kuvvetle muhtemel ise -ki bu asırlarda ekseriyetle

sultanların servetleri böyledir.- ellerinde helâl yok gibidir. İşte bunda ihtilâf edilmiştir. Bâzıları, haram olduğu katî olarak bilinmeyen her şey alınır, dediler. Diğer bâzıları ise "helâl olduğu katî olarak bilinmeyen hiç bir şey alınmaz ve şüpheli şey, aslâ helâl olmaz" dedilerse de her iki taraf da ifrat etmiştir. İtidal, anlattığımız gibi, haram olması galip ihtimâl ise haramdır. Helâli galip olup içinde katî olarak haram bulunuyorsa, burada biz tevakkuf ediyor ve katî bir hükme varamıyoruz.

Alınan kısmın katî olarak haram olduğu bilinmeyen şeylerde, helâl ile haram karışmış olan sultanların malını almak câizdir, diyenler şu rivâyetlere dayanmışlardır. Sahâbeden pek çoğu zâlim hükümdarlara yetişti ve onların atiyyelerini kabul ettiler. Bunlardan bâzıları (Hicrî 57, 58 veyâ 59'da 85 yaşında ölen) Ebû Hüreyre, (Hicri 74 yılında ölen ve sahâbenin ileri gelenlerinden olan) Ebû Saîd el-Hudrî, (57 yaşında iken Hicrî 48 yılında ölen) Zeyd b. Sâbit, (Muâviye devrinde İstanbul'da gâzi olarak 51, 52 veyâ 55'de ölen) Ebü Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî, (51 veyâ 52 Hicrîde İstanbul'da vefât eden; Cerir b. Abdullah, (94 yaşında, 72 veyâ 79 Hicri yılları arasında ölen) Câbir b. Abdullah el-Ensârî, (103-107 yaşları arasında 68-79 Hicrî yıllarında ölen) Enes b. Mâlik ve (63 yaşında 64 Hicrîde ölen) Müsevvir b. Mahreme (Allah hepsinden râzı olsun) gibi zâtlardır. Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre, Mervân ve Yezîd b. Abdülmelik gibi Emevî hükümdarlarından "idrârâ" almışlardır. İbn Ömer ve İbn Abbâs (r.a.) gibi zâtlar da Haccâc'dan para aldılar. Tâbiînin ileri gelenlerinden olan Şa'bî, İbrâhim Nehâî, Hasan-ı Basrî ve İbn Ebî Leylâ gibi zâtlar da bunlardan para almışlardır. İmâm Şafiî de Harun er-Reşîd'den bir defada bin altın almıştır. İmâm Mâlik de (Saffâh, Mansûr ve Mehdî gibi) hükümdarlardan çok mallar almıştır. Hz. Ali (r.a.) de: "Sultanın verdiğini al. Onun sana verdiği helâldendir ve helâlden aldığı daha çoktur." buyurdu. İşte onların delîlleri bunlardır.

Bunlardan atiyye almayanlar, harama düşer korkusu ile dîn ve diyânetlerini muhâfaza eden verâ sahibi kimselerdir. Ebû Zerr'in (r.a.), Ahnef b. el-Kays'a "Garaz ve ivâz taşımayan hediyeyi alın. Garaz ve ivâzlı olup dîninizi lekeleyecekse, almayın." dediğini düşünsene. Ebû Hüreyre (r.a.) ise "Verileni alırız, verilmediği zaman da niçin vermiyorsunuz. Verin, demeyiz." demiştir. (Tâbiînden olan) Saîd İbn Müseyyeb'in rivâyetinde, Emevî halîfelerinin birincisi olan Muâviye (r.a.), Ebû Hüreyre'ye (r.a.) atiyyesini verdiği zaman, bir şey demez alırdı. Geciktiği zaman, "Niçin gecikti?" diye, Muâviye'ye itâb ederdi, demiştir. (Yine Tâbiînden olan) Şâ'bî'nin Mesrûk'dan rivâyetinde "Atiyyelerin men edilmesi atiyyelerin bizâtihî haram olduklarından değil, belki atıyyeyi alanları

ateşe, yâni harama sürüklediği içindir." demiştir. Nâfi'[448] Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyetinde; Muhtâr[449] kendisine hediye gönderir, Abdullah da bunu kabul eder ve "Kimseden bir şey istemem, kimsenin verdiğini de reddetmem." dediğini rivâyet etmiştir. Hattâ Muhtâr, bir defa kendisine bir deve hediye etmiş ve bu deveye "Muhtâr'ın devesi" adını vermiştir. Fakat bu rivâyet, şu rivâyete muârızdır: İbn Ömer (r.a.) herkesin hediyesini kabul eder, ancak Muhtâr'ın hediyesini reddederdi. Bu rivâyet, daha kuvvetlidir.[450]

Yine Nâfi'in rivâyetinde İbn Ma'mer, İbn Ömer'e (r.a.) altmış bin dirhem hediye gönderdi. İbn Ömer de bunu orada bulunanlara taksim etti. Tam bu esnâda bir isteyici geldi. İbn Ömer, hediyeyi taksim ettiği kimselerden borç alarak ona verdi. Hz. Ali'nin (r.a.) oğlu Hz. Hasan. (r.a.), Hz. Muâviye'nin (r.a.) yanına gittiği zaman Muâviye Hz. Hasan'a "Şimdiye kadar kimseye vermediğim ve bundan sonra da vermeyeceğim bir câizeyi (hediye) sana takdim edeceğim." dedi ve dört yüz bin dirhem verdi. Hz. Hasan da bunu kabul etti. Habîb b. Ebi Sâbit[451] diyor ki: "Muhtâr'ın İbn Ömer ve İbn Abbâs'a (Allah kendilerinden râzı olsun) verdiği hediyeleri gördüm. Onlar da bu hediyeleri kabul ettiler." "Onlara verilen hediyeler ne idi?" diye soranlara: "Yiyecek ve giyecek eşyâsı idi." dedi.

Zübeyr b. Adîy, Selmân'dan rivâyetinde şöyle diyor: Selmân-ı Farisî (r.a.): "Sultanın işlerinde çalışan bir dostun veyâ ribâ yiyen bir tüccar, seni dâvet ettiği veyâ sana bir hediye verdiği zaman, onu al. Çünkü kârı sana, günâhı onadır." demiştir. Ribâ yiyende hüküm bu olunca, zâlimde de aynıdır. Câfer Sâdık'ın, babası Muhammed'den rrivâyetinde, büyük dedeleri Hasan ve Hüseyin (Allah kendilerinden râzı olsun), Hz. Muâviye'nin câizelerini kabul ederlerdi. Hakim b. Cübeyr[452] anlatıyor: Fırat nehrinin suladığı arâzinin âşar tahsildârı olan Saîd b. Cübeyr'e[453] uğradım. O da âşarcılara: "Yemekten neyiniz varsa, getirin yiyelim." dedi. Onlar da getirdi ve beraberce yedik. (Onlar Beyt'ül-mâl'dan yiyorlardı. O halde yedikleri helâl idi). Alâ b. Zübeyr el-Ezdî anlatıyor:

"Babam Zübeyr, İbrâhim Nehaî'nin yanına gitti. Irak'ın Hılvan şehrinde âmil olan babam, İbrâhim Nehaî'yi ziyârete giderek ona bâzı hediyeler götürdü ve İbrâhim Nehâî hediyeyi kabul ederek: "Âmillerin ücret almasında beis yoktur. Çünkü onların da geçimleri var. Evet Beyt'ül-mâl'e helâl de girer haram da, fakat senin aldığın emeğinin karşılığıdır ve helâldir." dedi. Bütün bu zâtlar, Allah'a isyân ederek, sultanlara itâat edenlere ta'n ettikleri halde, onların hediyelerini almışlardır.

Bu fırka; Hulefâ-i Râşidîn, Ebû Zer ve emsâli zâtların bu gibi paraları almalarının haram olduğu için değil, verâlarından dolayı almadıklarına

hamletmişlerdir. Çünkü onlar, zühdleri sebebiyle mutlak helâli verâ ve takvâları sebebiyle de mahzurlu gördükleri helâlleri terketmiş kimselerdir. Diğerlerinin bu gibi atiyyeleri kabul etmeleri, câiz olmasına delâlet eder. Fakat onların almamaları, haram olmasına delâlet etmez, dediler.

Saîd İbn Müseyyeb'in birikmiş olan otuz küsûr bin dirhemi Beytü'l-mâl'den almaması, **Hasan-ı Basrî**'nin "Sarrafların akıttığı çeşmeden içemem, vakit daralsa bile bu sudan abdest almam. Çünkü onların kazancı karışıktır." buyurması hep inkârına imkân olmayan verâdandır. Onlara uyanlar, müsamahakâr davrananlara uyanlardan daha makbuldür. Bununla beraber, müsamahakâr davrananlara uymak da haram değildir.

İşte, zâlim sultanın malını almayı câiz görenlerin şüphesi bu gibi şeylerdir.

Cevâbında deriz ki: Her ne kadar verâ ihtimâli varsa da bu gibi paraları kabul etmeyip reddedenler, kabul eden bu muayyen kimselere nisbetle çok daha fazladır. Bu gibi paraları, alanların verâdaki derecelerinde, ayrı ayrı üç ihtimâl vardır. Zîra sultanlar hakkındaki verâın dört derecesi vardır:

1 - Birinci derece: Hulefâ-i Râşidîn ve asıl verâ sahiplerinin yaptıkları gibi, onların mallarından hiç bir şey almamak. Hattâ Ebû Bekir (r.a.), hazîneden aldığını tamamen hesap etti. Altı bin dirhem tuttu. Hepsini Beytü'l-mâl'a iâde etti. Hz. Ömer (r.a.), bir gün hazîneyi taksîm ederken, küçük bir kız içeri girdi ve oradan bir dirhem alıp çıktı. Hz. Ömer kızın peşinden koştu, hattâ kızın başından çarı düştü. Kız, ağlayarak eve girdi ve dirhemi ağzında sakladı. Hz. Ömer, parmağı ile ağzından parayı aldıktan sonra "Ne Ömer'in ne de çocuklarının yakın ve uzak bütün Müslümanlardan fazla bir hakkı var." diyerek parayı hazîneye koydu. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (r.a.), hazîneyi süpürdü ve bulduğu bir dirhemi oradan geçmekte olan Hz. Ömer'in (r.a.) oğluna verdi. Oğlunun elinde parayı gören Hz. Ömer (r.a.), parayı nereden aldığını sordu. Vaziyeti öğrenince, Ebû Musâ el-Eş'ârî'ye: "Senin nazarında Ömer'in evinden daha düşük bir ev yok mudur, maksadın nedir? Zimmetine hak geçmeyen kimsenin kalmamasını mı istiyorsun?" diyerek, parayı iâde etti. Hâlbuki bu para aslında helâl idi. Fakat Hz. Ömer, zimmetine hakkından fazla geçmesinden korkuyordu. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.): "*üpheli eyleri terket, üphesi olmayanları al. üpheli eyleri terkeden dînini korumu olur.*" emrine uyarak dînini korumak için en az miktar ile yetinmeye çalışıyordu. Ve yine sultan malları hakkında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den duyduğu şiddetli vaîdlere riâyet ediyordu. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Ubâde b. es-Sâmit'i (r.a.)[454] zekât tahsiline gönderdiği zaman:

اِتَّقِ اللهَ يَا أَبَا الْوَلِيدِ لَا تَجِئْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِبَعِيرٍ تَحْمِلُهُ عَلَى

رَقَبَتِكَ لَهُ رُغَاءٌ أَوْ بَقَرَةٍ لَهَا خُوَارٌ أَوْ شَاةٍ لَهَا ثُوَاجٌ، فَقَالَ: يَا

رَسُولَ اللهِ أَهَكَذَا يَكُونُ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِلَّا مَنْ

رَحِمَ اللهُ قَالَ: فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَعْمَلُ عَلَى شَيْءٍ أَبَدًا

"Ey Velid'in babası! Allah'tan kork, kıyâmet günü boynunda bağıran deve ile veyâ böğüren inek veyâ meleyen koyun ile mah er yerine gelme!" buyurduğu zaman Ubâde:

- "Böyle mi olacak yâ Rasûlallah?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Hayâtım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, evet öyle olacaktır. Ancak Allahü Teâlâ'nın merhamet buyurdukları müstesnâdır."* buyurdu. Bunun üzerine Ubâde:

- "Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben de bundan böyle bu gibi işlere daha girmem." dedi.[455] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنِّي لَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي إِنَّمَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ

أَنْ تَنَافَسُوا

"Ben, sizin benden sonra irke döneceğinizden korkmam. Sizin için korktuğum, mala meyil ve rağbet etmenizdir." [456] buyurdu.

Bunun için Hz. Ömer (r.a.), hazînedeki malı anlattığı uzun bir hitâbesinde: "Ben, kendimi Beytü'l-mâl'a, yetimin malını koruyan bir muhafız gibi tanırım. İhtiyâcım olmazsa, aslâ Beytü'l-mâl'a yaklaşmam. İhtiyâcım olursa, meşrû bir şekilde harcarım." buyurmuştur. Rivâyet olunduğuna göre, Tâvus'un oğlu Abdullah,[457] babasının nâmına Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazarak para istedi. Ömer b. Abdülazîz de üç yüz dînar kendisine verdi. Bunu duyan Tâvus, Yemen'deki malından satarak bu üç yüz dînarı ödedi. Hâlbuki sultan, Ömer b Abdülazîz gibi bir zâttır. (Adâlette, Hz. Ömer'den (r.a.) sonra ikinci gelir.) Verâda üstün derece budur.

2 - İkinci derece: Helâlden olduğunu bilirse o malı, sultandan almaktır. Sultanın elinde başka bir haramın bulunması zarar vermez. İşte eserlerde nakledilenlerin hepsi veyâ çoğu ve İbn Ömer (r.a.) gibi sahabenin büyüklerinden rivâyet edilenler, bu esâsa dayanır. Yoksa o kadar verâ sahibi olan İbn Ömer,

sultanın malında nasıl olur da bu kadar genişlik gösterebilir? Hâlbuki onlara en çok hücûm eden ve onların kazançlarını en fazla yeren odur. Şöyle ki; Bir defa ölüm döşeğinde yatan İbn Âmir'in ziyâretine gittiler. İbn Âmir:

- "Bunca yıllar valilik ettim. Allah huzûrunda ne cevap vereceğim?" diye kendi kendine acınıp duruyordu. Etrâfındakiler:

- "Biz senin için hayır bekliyoruz. Çünkü sen, kuyular kazdırdın, sular çıkardın, hacılara su verdin, şöyle şöyle iyilik ve hizmetlerde bulundun." dediler. Onlar konuşurken İbn Ömer sükût edip dinliyordu. Bunun farkına varan İbn Âmir:

- "Siz ne buyurursunuz, ey Ömer'in oğlu!" deyince İbn Ömer:

- "Eğer helâlinden ve gönül hoşluğu ile Allah rızâsına uygun olarak yapmışlarsa, ben de öyle derim. (Aksi halde onlar sahibine vebâldir.) Yakında Allah'ın huzûruna gider de görürsün." dedi.

Diğer bir rivâyette de: "Pislik, pisliği temizlemez. Sen, Basra valiliğinde bulundun. Orada kötülükten başka bir şey kazanmış olduğunu sanmam." dedi. Bunun üzerine İbn Âmir:

- "Benim için duâ et, ne olur?" deyince İbn Ömer:

- "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu işittim:

لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ

"Allahü Teâlâ, abdestsiz namazı ve hırsızlıktan alınan para ile verilen sadakayı kabul etmez." [458] Hâlbuki sen, Basra'da valilik ettin." dedi. İşte bu, hayrâta sarfedilen bu gibi paralar hakkındaki sözüdür. Yine İbn Ömer (r.a.) Haccâc'ın hükümrân olduğu bir sırada idi ki: "Hz. Osman'ın (r.a.) şehâdetinden sonra doyasıya yemek yemedim." demiştir. Irak'ta bulunduğu sırada Hz. Ali'nin (r.a.), ağzı mühürlü bir kapta Kavut'u vardı. Oradan alır yer ve yine ağzını mühürlerdi. Kendisine: "Irak gibi bol memlekette böyle olur mu?" diyenlere: "Ben bunu cimriliğimden yapmıyorum. Belki bilmediğim yabancı maddenin buraya karışmasından ve bu sûretle helâl ve temiz olmayan lokmanın mideme gitmesinden korktuğum için böyle yapıyorum." demiştir. İşte onlardan duyup öğrendiğimiz bu gibi halleridir. İbn Ömer (r.a.), hoşuna gitmeyen her şeyden uzaklaşırdı. Kölesi Nâfi', otuz bin dirhem karşılığı azâd olmasını istedi. İbn Âmir kendisine tâlip olduğu için, İbn Ömer: "Sen, İbn Amir'in parası ile beni belâya sokmak, mânevi mesûliyet altına almak istiyorsun. Haydi git. Seni Allah için azâd ettim, senden kırk para istemem." dedi. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.): "İbn Ömer müstesnâ, bizden az veyâ çok dünyaya meyletmeyen kimse yoktur." dedi.

Bu anlattıklarımız, bu ve bunun gibi olan zâtların katî olarak helâl olduğunu

bilmedikleri şeyleri kabul etmediklerinin açık delîlidir.

3 - Üçüncü derece: Sultanların aldığını, yoksullara ve onu hak eden kimselere dağıtmak için almaktır. Şâyet sultandan alınmadığı takdirde, onu ayırmayacak ve zimmetinde bırakacaksa, bunu almamak, zulümde ona yardımcı olmak demek olduğundan, sahibi bilinmeyen bu gibi mallarda şer'î hüküm budur. Bunları sultandan alıp, ihtiyaç sahiplerine taksim etmek, sultanın elinde bırakmaktan daha evlâdır. Bâzı âlimlerin görüşü de böyledir. Bunun tevcîhi yakında gelecektir. Çoklarının sultanlardan aldığı buna binâendir. Bunun için İbn Mübarek: "Bugün sultanların câizelerini alıp, İbi Ömer ve Hz. Âişe'nin (Allah kendilerinden râzı olsun) câizeyi kabul etmesi ile delîl çekenler, onlara aslâ uymamaktadırlar. Zîra yukarıda anlattığımız gibi, sultandan aldığı altmış bin dirhemi yanında bulunanlara taksim ettikten sonra, gelen isteyiciye para vermek için onlardan borç aldı. Hz. Âişe (r.a.) de böyle yaptı. Câbir b. Zeyd (r.a.) de kabul ettiği malı dağıttı ve "Onlardan alıp, muhtaçlara dağıtmayı, almamaktan daha uygun görürüm." dedi. İmâm Şâfiî Hazretleri de Harûn Reşîd'den aldığı bin altını, yanında bir dirhem bırakmamak şartıyla dağıttı.

4 - Dördüncü derece: Katî, olarak helâl olduğunu bilmez, yanında alıkoyar fakat parayı aldığı sultanın servetinin çoğu helâl olduğunu bilir. İşte Hulefâ-i Râşidîn'den sonra sahâbe ve tâbiîn devrindeki halîfelerin ahvâli böyle idi. Onların servetlerinin çoğu haram değildi. Hz. Ali'nin (r.a.) helâlden aldığı daha çoktu diye gösterdiği illet de buna delâlet eder. Çoğunun helâl olmasına dayanarak, âlimlerin bir kısmı da bunu tecvîz etmiştir. Bizim burada tevakkufumuz, avam hakkındadır. Sultanların hesâba sığmayacak servetleri vardır. Çoğunun helâl olduğuna dayanarak, haram olduğu bilinmeyen servetinden almanın cevâzına bir müctehidin ictihâd etmesi uzak bir şey değildir. Bizim men etmemiz, çoğu haram olduğu zamandır.

Şu dört dereceyi anlayabildinse, bu zamandaki sultanların atiyyelerinin onlar gibi olmadığını ve katî olarak iki cihetten onlardan ayrıldığını bilirsin:

Birinci cihet: Bu zamanda (Gazâlî'nin zamanı) sultanların servetlerinin hepsi ve hele çoğu haramdır. Nasıl haram olmasın? Helâl olan sadaka, haraç ve ganîmet mallarıdır. Bu zamanda bunların hiç biri yoktur. Yalnız zimmîlerden alınan cizye kalmıştır. O da helâl olmayacak şekilde çeşitli zulüm ve haksızlıklarla alınmaktadır. Onu, sultandan almak helâl olmaz. Çünkü onlar, alınan parada ve aldıkları kimselerde çeşitli zulüm yollarına baş vuruyor ve şerîatın hudûdunu aşıyor, şartlarına riâyet etmiyorlar. Aynı zamanda Müslümanlardan alınan haraca, müsâdere edilen mallara, rüşvetlere ve çeşitli zulüm yolları ile elde ettikleri paralara nisbetle, bu cizye çok az kalır. Binde

birine bile ulaşamaz.

İkinci cihet: Birinci asırdaki zâlimler, Hulefâ-i Râşidîn devrine yakın olmaları hasebiyle haksızlıktan oldukça korkarlardı. Sahâbe ve tâbiînin gönüllerini kendilerine bağlamak isterler, atiyye ve câizelerini onların kabul etmelerini candan arzu ederler ve onları isteyicilik zilletine düşürmeden onlara gönderirlerdi. Hattâ onların kabullerini büyük lütûf ve canlarına minnet sayarlar ve bununla sevinirlerdi. Onlar da bu atiyyeleri kabul ederler ve müstahaklarını bulurlardı. Sultanların keyiflerine itâat etmezler, meclislerine uğramazlar, toplantılarına katılmazlar, bekalarını sevmezler, aleyhlerine duâ ederlerdi. Onlara dil uzatırlar ve hatalı hareketlerini reddederlerdi. Onların dünyalık karşılığı dînlerini kaybetmelerinden korkulmaz. Bu şekilde onların almalarında bir beis yoktu. Fakat şimdi sultanlar, ancak kendilerine hizmette bulunanları, meclislerini süsleyip yaltaklık edenleri, ve kendilerini överek lehlerine duâ edenleri, huzûrlarında ve gıyâblarında medh u senâda bulunanları severler ve onlara vermek isterler. Eğer parayı alan, önce isteme zilletine katlanmazsa ve sultanların hizmetine devâm edip duâ ederek onları övmese, maksatlarında onlara yardımcı olmasa, meclislerine iştirâk etmese, düşmanlarına karşı sultanlara sevgi ve bağlılığını ifâde etmese, zulümlerini, hatâlı ve çirkin hareketlerini gizlemeseydi, bu zât Şâfiî ayârında bir kimse olsa bile sultan ona bir dirhem dahî vermezdi.

Sultanların verdiği-şüpheli veyâ haram olan şöyle dursun katî olarak helâl bildiğini dahi almaması lâzımdır. Kendisini ashâba ve tâbiîne benzeterek, sultanların mallarını almaya cesâret edenler, bekçileri meleklere benzetmeye cür’et edenlerdir. Bugün, sultanlardan mal alabilmek için, meclislerine katılmak, onlara saygı göstermek, memurlarına hizmet etmek, üzerlerine leke kondurmamak, onları övmek, dâima ayaklarına gidip gelmek lâzım ki -ilerideki bâbda açıklayacağımız gibi- bunların hepsi günâhtır.

İşte şu yaptığımız açıklamalarla, sultanların hangi yollardan servet edindikleri ve bu servetlerin hangilerinin helâl ve hangilerinin haram olduğu anlatılmış oldu. Sultan ve erkânını medh u senâ etmeden, istemeden, ayaklarına dahî gitmeden, evinde oturan bir zâta, şu servetin helâl kısmından hakkı kadar verilirse, bunu alması haram olmamakla beraber, önümüzdeki bâbda îzah edeceğimiz sebebler dolayısıyla, mekruhtur.

İKİNCİ HUSUS

Dikkat edilecek ikinci husus, alanın hâli ile aldığı mıktârı incelemektedir.

Sultanın eldeki serveti, âmme maslahatına ayrılmış olan ganîmet mallarının beşte dördü veyâ mîras malları olduğunu kabul edelim. Zîra bunların hâricindeki vakıf, sadaka, haraç ve ganîmetin beşte biri hak sahiplerine âittir. Sultanın, arâziyi zirâat etmek veyâ satın almak sûretiyle edindiği servet de kendi mülküdür. Onları dilediğine dilediği kadar verebilir. Asıl üzerinde durulacak olan sahipsiz mallar ile âmme hizmetlerine ayrılan mallardır. Bunlar, ancak âmme hizmetine veyâ kazanmaktan âciz olan muhtaçlara verilir.

Her ne kadar ulemâ arasında ihtilâflı ise de sahîh olan, âmme hizmeti ile alâkası olmayan zengine, bu maldan vermek câiz değildir. Gerçi Hz. Ömer'in (r.a.) sözünden, bütün Müslümanların Beytü'l-mâl'da hak sahibi oldukları anlaşılabilir. Fakat tatbikat, tamamen bunun aksinedir. Hiç bir zaman Hz. Ömer, hazîneyi bütün Müslümanlara taksim etmiş değildir. Belki hususî vasıf sahiplerine vermiştir. Bu, böyle anlaşıldıktan sonra, âmme maslahatı ile alâkalı bir vazîfe deruhte eden kimse, şahsî kazancı ile meşgul olması âmme işlerine mâni olacaksa, yetecek kadar Beytü'l-mâl'dan alabilir. Fıkıh, tefsir, hadîs ve kırâat âlimleri de bu kategoriye dâhildir. Muallimler, müezzinler ve bu ilimleri öğrenmeye çalışan öğrenciler de buna dâhildir. Çünkü öğrencilerin iâşesi temîn edilmezse, okuyamazlar. Asâyişi korumakla vazîfeliler ve zâbıta kuvvetleri de bu hükümdedir. Kâtipler, muhâsipler, vekiller ve helâl paradan bunların masraflarını ödemekle meşgul olanlar da buna dâhildir. Çünkü bu gibi paralar âmme maslahatı içindir. Âmme maslahatı ise ya dîni olur veyâ dünyevî. Âlimler dîn işlerini, ordu ve diğer kuvvetler de dünya işlerini tedvîr ederler.

Dîn ile dünya yekdiğerinin lâzımıdır, birbirinden ayrılmazlar. Biri diğersiz olamaz. Tabîp dîn ilmi ile alâkalı değilse, dînin tâbi olduğu sıhhat ilmi ile meşguldür. Beden ve belde ilimleri ile uğraşan tabîp ve benzeri kimseler de, hazîneden faydalanabilir. Ücretsiz bakılacak hastalara, ancak bu sâyede bakabilirler. Hem bu gibilerin muhtaç olmaları da şart değildir. Zengin olsalar da yine ücret alabilirler. Hulefâ-i Râşidîn, ihtiyaçları olmayanı ve hattâ zengin olanları da bulunduğu hâlde muhâcir ve ensârı hazîneden faydalandırırlardı. Aynı zamanda verilecek paranın da muayyen bir miktârı yoktur. İmâmın takdîrine bağlıdır. Paranın mevcûduna ve vaziyetin iktizâsına göre verir. **Hz. Hasan** (r.a.), bir defa Muâviye'den (r.a.) dört yüz bin dirhem almıştır. **Hz. Ömer** (r.a.) bir cemâatin her birine yılda on iki bin dirhem külçe altın verirdi. **Hz. Âişe** bunlardandı. Diğer bâzılarına on bin, bir kısmına da altı bin dirhem verirdi. Bu gibi mallar onların hakkıdır; tamamen onlara taksim edilir. İçlerinden birisine diğerlerinden daha çok verebilir. Bunlardan başka sultanlar, dilediklerine bol atiyye ve câize verebilirler. Eskiden böyle yapılırdı. Fakat bu gibi atiyyeler teşvîk

mâhiyetinde olmalıdır. Meselâ, temâyüz etmiş âlim veyâ kahraman bir kimseye verilmeli ve diğerlerini bu yola teşvik etmelidir.

İşte mükâfatların faydası budur ve bu olmalıdır. Bütün bunlar da sultanların ictihâdına bağlıdır.

Sultanlar (devlet idârecileri) zâlim olursa, iki hususa dikkat edilmelidir:

1 - Zâlim sultanın emri altında çalışmak câiz olur mu? Zâlim sultan ya azledilmiş veyâ azli vâciptir. Aslında sultan addedilmeyen bu gibi adamın elinden para almanın câiziyeti üzerinde düşünmek gerekir.

2 - Zâlim sultan, herkesin hakkını vermediğine göre ondan para almak câiz olur mu, olmaz mı? Şâyet böyle bir sultandan para almak câiz olursa, hakkı kadar mı, yoksa verdiği kadar mı almak câizdir? Bütün bunlar düşünülmelidir.

Birincisine gelince, bize göre hakkını almasında beis yoktur. Nüfûzlu zâlim ve câhil sultanın atılması güç olur veyâ azledilmesi karışıklıklara sebebiyyet verirse, onu yerinde bırakmak, âmirlere itâat etmek vâcip olduğu gibi, ona da itâat etmek vâcip olur. Hadîste, emîrlere itâatle emrolunmuş ve onlara karşı gelmekten men edilmiştir. Bizim görüşümüz, hilâfet, Abbâsîlerindir. Velâyet ise her tarafta halifeye bağlı olan sultanların nüfûzundadır. Bâtınîlerden olan Râfızîleri red için, Kadı Ebû't-Tayyib'in telîf ettiği **"Keşfü'l-Esrâr ve Hetkû'l-Estâr"** adlı eserinden alınarak **"Mustazhirî"** adı ile yazdığımız eserde, bu hususa dâir açıklama vardır. Sözün kısası şudur: Bizim, sultanlarda aranacak şart ve vasıflara riâyetimiz, dînî ve dünyevî maslahatların meziyetini süslemek içindir. Şâyet "şimdiki vâlilikler bâtıldır." desek, o zaman süs ve ziynet şöyle dursun, âmme hizmeti kökünden kaybolur.

Yâni şart ve vasıflar, kâr gibidir. Saltanat ise sermâyedir. Kârı ararken sermâyeyi kaybetmek doğru mudur? Şimdi velâyet ancak nüfûza, şevket ve azamete bağlıdır. Şevket ve nüfûz sahipleri kime biat ederse, o, halifedir. Hutbesinde, parasında halîfeyi tanıyıp ona itâat eden şevket ve nüfûz sahibi kimseler de hükmü nâfiz sultanlardır.

Kadılar da yeryüzünde hükümleri nâfiz olan vâlilerdir. Bunu da **"Kitâbü'l-İktisâd fi'l-İ'tikâd"**[459] adlı kitâbımızın imâmet ahkâmında açıkladığımız için burada sözü uzatacak değiliz.

İkinci müşkil, sultanın herkese hakkını vermediği zaman, bir kişinin kendi hakkını almasının câiz olup olmadığı meselesidir. Âlimler burada dört şekilde ihtilâf etmişlerdir.

a - Bâzıları bu variyet karşısında bir kişinin aldığı parada herkesin hakkı vardır. Kendisine isâbet edecek olan paranın daha az olması ihtimâline binâen,

almaması lâzımdır, diyerek ifrâta varmışlardır.

b - Bâzıları da yalnız, günlük ihtiyâcını alabilir, dediler. Zâten ona düşen de bu kadardır.

c - Bir senelik ihtiyâcını alır. Çünkü her gün, günlük ihtiyâcını almak zordur. O da bu malda hak sahibidir.

d - Diğer bâzılarına göre de, zulme uğrayan başkaları olup kendisini ilgilendirmediği için, sultanın verdiğini kabul eder ki, kıyâs olan da budur. Zîra bu mal, ganîmet ve mîras malları gibi, belirli insanların hakkı olmadığı gibi, miktârı da muayyen değildir. Verilen sadakalar gibidir. Ancak verildikten sonra miktârı belli olur ve alan da ona sahip olmuş olur. Bu malın hepsini kendisine vermiyorsa, diğer yedi sınıfa da vermiyor diye kendisi almamazlık etmez. Diğer sınıflara dağıttığı halde kendisine onlardan fazla verdiği zaman almak câiz olduğu gibi, başkalarına hiç vermeden de kendisine bol miktarda verdiğini almak câizdir. Çünkü atiyye, hedîye ve bağışlarda birine daha çok verilebilir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) müsâvî olarak dağıttı. Hz. Ömer (r.a.), kendisine mürâcaat ederek derecelerine göre verilmesini istedi. Hz. Ebû Bekir (r.a.): "Onların fazîletleri Allah katındadır. Benim verdiğim, geçici bir şeydir. Onun için herkesi bir tutuyorum." demiştir. (Bâzılarını üstün tutmak câiz olmasaydı, Hz. Ömer, bu teklifi yapmazdı.)

Nitekim Hz. Ömer kendi hilâfeti zamanında bu husûsu göz önünde tutarak, Hz. Aişe'ye[460] on iki bin, Zeyneb'e[461] on bin, Cevriye'ye[462] ve Safiyye'ye[463] (Allah hepsinden râzı olsun) altışar bin dirhem külçe altın vermiştir. Ayrıca Hz. Ali ve Hz. Osman'a (Allah ikisinden de râzı olsun) Irak arâzisinden bir parça ayırmıştır. Hz. Osman da Hz. Ali'ye yine bir arâzi tahsis etmiş ve Hz. Ali de reddetmeden kabul etmiştir. Bütün bunlar, her müctehidin isâbet ettiğini kabul ettiğimiz ictihâdî meselelerdir. O da herhangi bir meselede veyâ kıyâs-ı celî ile ona yakın olan bir meselede açık bir hüküm bulunmayan yerlerdedir. İşte anlatmakta olduğumuz bu mesele böyledir. Ayrıca "Hadd-i şurb" yâni içki içen kimseye verilecek ceza gibi, bâzıları kırk ve bâzıları seksen değnek olduğu hakkında ictihâd etmiş ve hepsi de isâbet etmiştir. Her iki ictihâd da hak ve sünnettir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (Allah onlardan râzı olsun) her ikisi de sahabenin ittifakı ile isâbet etmişlerdir. Çünkü Hz. Ömer devrinde az almaya başlayan, Hz. Ebû Bekir devrinde aldığı fazlayı iâde etmediği gibi, Hz. Ömer devrinde fazla almaya başlayan da reddetmemiştir.

Bütün sahâbe burada birleşmiş ve her iki görüşün de hak olduğunu kabul etmişlerdir. Her müctehidin isabetini kabul için bu kabîl ictihadların düstûr

olarak ele alınması lâzımdır. Ama hakkında nass ve kıyâs-ı celî ile kendisine benzeyen bir meselede nass varken, gaflet veyâ hatâlı görüş ile şaz olarak yapılan ve müctehidin hükmünü bozan her ictihâdın isâbet ettiğini kabul edemeyiz. Ancak nassa uygun olarak ictihâd eden isâbet etmiş olur.[464]

Bütün bu anlattıklarımızdan hâsıl olan netîce şudur: Gerek dînî, gerek dünyevî âmme maslahatı ile uğraşan kimse, bu hizmetine karşılık olarak sultanlardan hil'at, idrâr, cizye ve benzeri paraları almakla fâsık olmaz. Fâsık olması, zulümlerinde onlara yardımcı olmak, onların âmâline hizmet etmek, onlarla düşüp kalkmak, onları övmek ve benzeri hareketlerde bulunmakladır ki, para alanların çokları bu hareketlerden kurtaramaz ve aynı zamanda yakında anlatacağımız gibi, ekseriya paralar, bu gibilere verilir.

Müslümanlar arasında yaşayan gayr-ı müslimlerden alınan vergidir.

Ebû Hanife'ye göre, cizyeden beşte bir alınmaz. Çünkü bu harp yolu ile alınmamıştır. Rasûl-i Ekrem bunlardan beşte bir almazdı. Cizyede adâlet şarttır. Yine İmâm-ı Âzam'a göre, işçilerden yılda 12, orta halli olanlardan 24, zenginlerden ise 10 dirhem alınır. İmâm Mâlik'e göre, zengin fakir hepsinden 4 dînar altın ve 40 dirhem gümüş alınır. İmâm Şâfiî ise zengin olsun fakir olsun borç olan, bir dînardır, demiştir. İmâm-ı Âzam'dan bu husûsta dört rivâyet vardır. Rivâyetin biri, sultanın takdîrine barıkılır ve alırsa olur, şeklindedir.

Ve halkı icarcıdır. Hz. Ömer (r.a.) gazîlerin gönlünü hoş etmek için böyle yapmıştır. İmâm-ı Âzam arz ı sevâd denen Kûfe ile Basra ve cebren alınıp yine sahipleri iskân ettirilen veyâ sulh yolu ile fethedilen yerler, tamamen arâzi-i harâciyyedir. Zirâ Hz. Ömer, Irak'ı fethettiği vakit birçok sahabe huzûrunda oraya haraç koymuştur. Bunun gibi Amr b. el-As (r.a.) Mısır'ı fethettiği vakit yine oraya haraç koymuştur. Şam'a haracın konmasında bütün sahabenin ittifakı vardır. Bunun gibi Irak arazisi, sahiplerinin malıdır ve onlara haraç konmuştur, dedi. Ebû Bekir el-Cessâs, İmâm Şafiî'nin anlattığı bir kaç yönden galattır, dedi: 1 - Hz. Ömer (r.a.) gazilerin gönlünü hoş etmemiş, bilâkis onlarla münâzara etmiş ve araziye haraç koymuştur. Bilâl ve arkadaşları, buna râzı olmamış ve Hz. Ömer'in (r.a.) bunlara canı sıkılmıştı. 2 - Zimmîler, ganîmet sahiplerini arâzilerine sokmadılar, onların muvâfakatıyla olsa arâziye girmeleri lâzımdı. 3 - Zimmîler de muvâfakat etmedi. Eğer icâre olsaydı muvâfakatları lâzımdı. 4 - Hz. Ömer ile aralarında icâre akdolunamamıştır. 5 - Araziyi görmemek, icâre anlaşmasına mânidir. 6 - Müddeti mâlum olmayan icâreler, sahih değildir. 7 - Haraç ebedîdir. Fakat icâre ebedi olamaz. 8 - İcâre, Müslüman olmakla sâkıt olmaz. Fakat haraç, sâkıt olur. 9 - Hz. Ömer hurmalıklardan da

haraç aldı. Hâlbuki bunlardan icâr almak câiz değildir.10 - Sahabeden bir cemâat satın aldılar. Hâlbuki icâr olan yer satın alınmaz.

Nâfi, Abdullah'ın azâdlı kölesidirSikadandır ve çok hadis rivâyet etmiştir. 116 Hicride ölmüştür.

Muhtâr'ın künyesi Ebû İshak'tır. Sakafî kabîlesindendir. Ashâbdan değildir. Rivâyetleri de makbul değildir. Babası sahâbidir. Kûfe'yi istilâ etti ve Mus'ab b. ez-Zübeyr, Hicrî 67'de kendisini öldürdü.

İsâbe'nin İbn Esir'den rivâyetine göre Muhtâr, akrabalığı bulunan Abdullah ibn Ömer'e, ibn Abbâs ve diğer bâzılarına hediye gönderir, onlar da bu hediyeleri kabul ederlerdiİbn Ömer'in, hediyeyi kabul etmemesi, ihtimâl ki zulme başladığı son zamanlarındadır.

İsmi, Kays b. Dînar'dır. Tâbiîndendir. Hammad b. Süleymân'dan önce Küfe Müftüsü idi. Hicri 127 yılında ölmüştür.

Hâkim b. Cübeyr, Kûfelidir.

Saîd b. Cübeyr, Kûfeli ve sikadandır. Fakihtir. Henüz elli yaşına varmadan Hicri 95 yılında Haccac tarafından öldürülmüştür.

Medineli Hazrec kabilesinden olup ensardandır. Bedir'de bulunmuştur. Boyu on karış idi. 72 yasında, Hicri 34 yılında Remle'de ölmüştür.

Şafiî **"Müsned"**inde mürsel olarak Tâvus'tan; Ebû Ya'la **"Mu'cem"**inde muhtasar alarak İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etti. Hadîste gecen zât, Ubâde b. es-Sâmit değil. Sa'd b. Ubâde'dir.

Buhârî ile Müslim, Ukbe b. Amir'den rivâyet etmişlerdir.

Tâvus'un oğlu, sikadandır. İyi Arapca bilen güzel yüzlü bir insandı. Hicrî 132 yılında ölmüştür. Birçokları kendisinden rivâyette bulunmuşlardırBabası Yemenlidir. Adı Zekvân'dır. Tâvus lâkabıdır. Kurrâların en güzeli olduğu için kendisine Tâvus adı verilmiştir. O kadar zühd ve takva sahibi idi ki, Mekke yolundaki sulardan içmezdi.

Müslim, İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İmâm Gazâlî, Hazretlerinin bu mühim kitabının Türkçemize iki ayrı tercümesi yapılmıştır: 1 - **"Îtikadda İktisat"** ismiyle. Mütercim: O. Zeki Soyyiğit1971. İstanbul. Dizer-konca Matbaası. 296 sahîfe. İmâmet (Devlet Başkanlığı) ahkâmı için 269. sahîfeye bakınız. 2 - **"îtikadda Orta Yol"** ismiyle. Mütercim: Dr. Kemâl Işık. 1971. Ankara, İlâhiyât FakYayınlarından Nu. XC, Ankara Üniversitesi Basımevi, 207 sahife. İmâmet ahkâmı için 175 inci sahifeye bakınız.

Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kızı ve Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) en sevdiği zevcesi olup, fıkıhta ve ilimlerin her dalında temayüz ettiği için, kendisine fazla vermiştir.

Cahş'ın kızı ve Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) zevcesidirHz. Ömer'in (r.a.) hilâfeti

zamanında Hicri 20 yılında vefât etmiştir.

Benî Mustalik'den Hâris'in kızıdır. Savaşta esîr alındıktan sonra, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisi ile evlenmiştir. Hicri 50 yılında vefât etmiştir.

İsrâilî Hay b. Ahtab'ın kızıdır. Hayber'in fethinden sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kendisiyle evlenmiştir. Muâviye devrinde vefât etmiştir.

Bilmiş ol ki; aklî işlerde her müctehid isâbet etmiş olmaz. Çünkü hak birdir. Teaddüt etmez. Hakkı bulabilen isâbet etmiş, bulamayan da hataya düşmüş ve (bâzılarına göre) günâhkâr olmuştur. Âmedî'nin naklettiği gibi, Kuşayrî ile Câhiz, her müctehid ictihâdında isâbet etmiştir. Kendisine günâh yoktur. Çünkü ictihâd üzerine, icma ile delîl çekilmiştir, dediler. Aklî meselelerde hüküm böyledir. Fıkhî meselelere gelince, hepsinin veyâ bir tânesinin isâbet ettiğinde ihtilâf vardır.

Şöyle ki; Her meselenin muayyen bir hükmü var mı, yok mu? İmâmü'l-Haremeyn'in anlattığı gibi. Bu hususta da bir kaç söz vardır. Diyor ki: Hakkında sarâhat olmayan vakalarda ulemâ iki şekilde ihtilâf etmiştir: Birincisi, ictihâd edilmeden önce, Allahü Teâlâ'nın o işte muayyen bir hükmü yoktur, onu müctehidin ictihâdına terketmiştir. Bunlara göre, her müctehid isâbet eder. Eş'arîler, Mutezile ve Eşâire'nin kelâmcıları bu fikirdedir. Bunlardan bâzıları da bu gibi vakalarda, şâyet Allahü Teâlâ hükmetseydi, muayyen bir hükmü olurdu, dediler, en uygunu budur. Bâzıları, bu da şart değildir, dedilerİkincisi. her vakada muayyen bir hüküm vardır.

Burada da üç söz vardır. Birincisi; fakîhlerin vs kelâmcıların sözüdür. O da, hiçbir emâresi bulunmayan bir hüküm vardır. Bunu bulan için iki, bulamayan için de bir ecir vardır. İkinci söz, o hükmün üzerinde mutlaka şüpheli bir emâre ve alâmet vardır. Bunu söyleyenler de ihtilâf hâlindedir. Bâzıları, bu hüküm kapalı olduğu için müctehid isâbet etmekle mükellef değildir. Bunun için hataya düşen hem mâzur, hem de me'cûrdur. Bütün fakîhlerin görüşü budur. İmâm Şâfiî ve İmâm-ı Âzam'a nisbet edilen de budur. Bâzıları da müctehid, hakikati aramakla mükelleftir. Şâyet hakikati bulamaz ve başka tarafa saplanırsa, kendi buluşu ile âmel eder. Üçüncü söz, o hükme delâlet eden açık bir delîl vardır, şeklindedir. Bunlara göre müctehid, o hükmü aramakla mükelleftir. Fakat bunların cumhuruna göre, hatâ eden günâhkâr olmaz ve hükmü de bozulmaz. Bâzıları, hatâ ettiği için günâhkâr olur, diğer bâzıları da bulduğu hüküm bozulur, demişlerdir.

ALTINCI BAB: ZÂLİM SULTANLARLA İHTİLÂTIN HÜKÜMLERİ

Bilmiş ol ki; âmirler, memurlar ve zâlimlerle düşüp kalkmanın üç hâli vardır:

1 - Meclislerine giderek onlara yaklaşmandır ki, en kötüsü budur.

2 - Onların sana yaklaşması ve sana gelip gitmeleridir. Bu, birinciden ehvendir.

3 - Ne onlar seni, ne de sen onları görmeyecek şekilde onlardan uzaklaşmandır. En selâmetli yol budur.

BİRİNCİ HÂLİN İZAHI

Birinci hâl: Bu gibilere yaklaşarak onlarla düşüp kalkmak, şerîatın ciddî olarak çirkin gördüğü bir harekettir. Bu hususta ağır ve şiddetli vaîdler vardır. Bu gibi hareketin şer'an mezmûm olduğunu bildirmek için önce bu hususa dâir rivâyet edilen hadîslerle büyüklerin sözlerini anlatalım. Sonra da hangi ihtilâtın haram, hangisinin mekruh ve hangisinin mübâh olduğunu, zâhirî ilmin gerektirdiği fetvâya göre açıklayalım.

Bu husustaki hadisler:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), zâlim emirleri anlattıktan sonra şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ نَابَذَهُمْ نَجَا، وَمَنْ اِعْتَزَلَهُمْ سَلِمَ أَوْ كَادَ أَنْ يَسْلَمَ،

وَمَنْ وَقَعَ مَعَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ فَهُوَ مِنْهُمْ

"Onları inkâr edip onlarla mücâdele eden kurtulur. Onlardan uzaklaşan selâmet bulur veyâ selâmete yaklaşır. Dünyalıklarında onların arasına katılıp, onlarla düşüp kalkanlar da onlardandır." [465] Çünkü mücâdele etmeden yalnız onlardan uzak kalmak, belki insanı mesûliyetten kurtarır. Fakat onlarla mücâdeleyi terkettiği için, nâzil olacak umûmî belâ dışında kalamaz. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سَيَكُونُ مِنْ بَعْدِي أُمَرَاءُ يَكْذِبُونَ وَيَظْلِمُونَ، فَمَنْ صَدَّقَهُمْ

بِكَذِبِهِمْ، وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي، وَلَسْتُ مِنْهُ، وَلَمْ

يَرِدْ عَلَى الْحَوْضِ

“Benden sonra, ileride yalan söyleyip zulmeden emirler türeyecektir. Onların yalanlarını tasdîk edip zulümlerinde onlara yardımcı olanlar, benden değil ve ben de onlardan değilim. (kıyâmet günü) Havzıma uğrayamazlar.” [466] buyurmuştur.

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivâyet ettiği diğer bir hadîste:

أَبْغَضُ الْقُرَّاءِ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى الَّذِينَ يَزُورُونَ الْأُمَرَاءَ

“Allahü Teâlâ katında âlimlerin en çok buğz edileni, âmirlerin ziyaretine gidenlerdir.” [467] buyurmuştur. Yine bir haberde:

خَيْرُ الْأُمَرَاءِ الَّذِينَ يَأْتُونَ الْعُلَمَاءَ، وَشَرُّ الْعُلَمَاءِ الَّذِينَ

يَأْتُونَ الْأُمَرَاءَ

“Emirlerin hayırlısı, ulemânın ayağına; ulemânın erlisi, emirlerin ayağına gidendir.” Yine başka bir haberde:

الْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ الرُّسُلِ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُخَالِطُوا السُّلْطَانَ،

فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ فَقَدْ خَانُوا الرُّسُلَ فَاحْذَرُوهُمْ وَاعْتَزِلُوهُمْ

“Âlimler, sultanlarla karı madıkça, Allah’ın kulları arasında resûllerin gönderdikleri emîn kimselerdir. Sultanlarla te şîk-i mesâî ettikleri zaman, resûllere hıyânet etmi

ş *olurlar. İ te o zaman, onlardan kaçının ve uzakla ın.”* [468] buyurulmuştur. Bu haberi Enes rivâyet etmiştir.

Bu hususta İslâm büyüklerinin sözleri:

Huzeyfe (r.a.):

- “Fitne yerlerinden sakının.” dedi. Kendisine:

- “Fitne yerleri nerelerdir?” diye sorulunca, Huzeyfe:

- “Onlar, âmirlerin kapılarıdır. Sizden biriniz onların huzûrlarına girer, yalanlarını tasdîk eder ve onlarda olmayan vasıfları söyler.” buyurdu.

Ebû Zer-i Gıfârî, Seleme b. Kays’a: “Sultanların kapılarına sokulma. Zîra sen, dîninin çoğunu onlara vermedikçe, onların dünyalığından bir şey alamazsın.” buyurdu.

Süfyân-ı Sevrî: “Cehennemde bir dere vardır. Orada, melikleri ziyâret eden okuyuculara azâb edilir.” demiştir.

Evzaî: “Allah katında âlimin, âmili ziyâretinden daha çirkin bir şey yoktur.”

demiştir. (Buradaki, âmil, devlet- memurlarıdır).

Semnûn: "Bir âlim için, aranıp bulunmadığı ve sorulduktа: "Emîrin yanındadır." denmesi ne çirkin bir şeydir. Zîrâ ben hocalarımdan şöyle işittim: "Dünyalığı seven âlimi gördüğünüz zaman, onu dîninizi adına ithâm edin." Bunu bizzât, kendim denedim. Dâima arzularına muhâlefet ve kendilerine karşı geldiğim hâlde yanlarına girip çıktıktan sonra, kendimde onlara karşı bir temâyül hissettim." demiştir.

Ubâde b. es-Sâmit (r.a.) "Alimlerin, âmirleri sevmesi nifâk, zenginleri sevmesi ise riyâdır." dedi.

Ebû Zer (r.a.): "Zâlim bir kavmin karaltısını çoğaltan (yâni zâlimler arasına karışan) kimse onlardandır." buyurdu.

İbn Mes'ûd (r.a.): "Bâzı kimseler, sultanlar huzûruna dînli olarak girer, dînsiz olarak çıkarlar." demiştir. "Niye böyle oluyor?" diyenlere; "Çünkü o, sultanı memnûn eder, Allah'ı gazâblandırır." şeklinde cevap verdi.

Ömer b. Abdülazîz bir kişiyi âmil tâyin etti. Sonra kendisine: "Bu adam, Haccâc devrinde de âmil idi." dediklerinde hemen adamı azletti. "Adamcağız Ömer b. Abdülazîz'e: "Haccâc'ın emrinde çok az vazîfe gördüm." deyince, Ömer b. Abdülazîz: "Şûm ve kötülük bakımından, onunla yarım gün sohbette bulunman da senin için kâfîdir." dedi.

Fudayl: "Kişi sultana ne kadar yakın olursa, Allah'tan o kadar uzaklaşır." demiştir.

Saîd b. Müseyyeb, zeytinyağı alır, satar ve "Bu sâyede sultanlara muhtaç olmam." derdi.

Vüheyb: "Meliklere yaklaşanların bu ümmete verdikleri zarar, kumarcıların zararından daha çoktur." demiştir.

Muhammed b. Seleme de: "Pislik üzerinde sinek, melikler kapısındaki âlimlerden daha güzeldir." dedi.

Zührî (Abdülmelik b. Mervân ve oğlu Hişâm gibi) sultanlarla ihtilâta başladı. [469] Dostlarından birisi kendisine şöyle yazdı:

"Ey Bekr'in babası! Allah sizi ve bizi fitneden korusun. Bilmiş ol ki, seni bilen herkesin, sana acıyıp sana duâ etmesi gereken acıklı bir vazıyete düştün. Çünkü ihtiyârlık hâlinde Allahü Teâlâ'nın Kur'ân ve hadîsten sana bahşettiğini ayaklar altına aldın. Bu yaptığın doğru değildir. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de:

لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ

"Elbette onu (Kitâb'ı) **insanlara açıklayacak ve gizlemeyeceksiniz."** (Âl-i

İmrân suresi, 3/187) buyurmuştur. Bilmiş ol ki; sana yakın olması ile bâtîlı terk etmeyip hakkı yerine getirmeyen bir zâlime yaklaşmanla irtikâb ettiğin cinâyetin ve yüklendiğin mesûliyet yükünün en hafifi, onu yalnızlıktan kurtarıp, ona azgınlık yollarını kolaylaştırmış olmandır. Seni, zulüm değirmenlerinin üzerinde döndüğü bir kutup noktası, üzerinden geçip kötülüklerine ulaştıkları köprü ve sapıklıklarına yükselecekleri bir merdiven hâline getirmişlerdir. Seninle beraber (herkes senin gibidir zannı ile) bütün âlimlere sû-i zan yaparlar. Seninle beraber câhillerin gönüllerini avlarlar. Dünyalığında tâmir ettikleri, âhiretinden harap ettiklerine nisbetle ne az! Dîn ve diyânetinden ifsâd ettikleri, senden aldıklarına nisbetle ne çoktur. Seni, Allahü Teâlâ'nın:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ

"Sonra, arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar; şehvetlerine uydular." (Meryem suresi, 19/59) buyurduğu vaîdine girmekten ne kurtarabilir? Sen esâsında, seni unutmayanın âmili (memûru)sun. O, senden gâfil değil, dâima seni mürâkabe eder ve korur. Öyleyse aklını başına al ve kendisine hastalık sirâyet edenin dînini tedâvî et. Azığını hazırla, uzun yolculuğun zamanı geldi.

وَمَا يَخْفَى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

"Yerde ve gökte Allah için gizli kalmış hiç bir şey yoktur." (İbrâhim suresi, 14/38) Sana selâmlar."[470]

Şu anlattığımız haber ve eserler, sultanlarla ihtilâtın sebep olduğu muhtelif fitne ve fesâd yollarını göstermektedir. Fakat biz, bunların mübâh, mekruh, yasak ve tehlikeli olanlarını ayırt etmek için bu ihtilâtı, bir de fıkhî cihetten ele alarak inceleyelim. Buna göre deriz ki.

Sultanlara yaklaşan kimse; işi, sükûtu, sözü veyâ îtikadı ile isyân etmek istîdâdındadır. Zâten vaziyeti itibâriyle bunlardan hâlî değildir.

İş ile isyân, etmesine gelince: Umûmiyetle sultanların evleri, zulüm ve haksızlıkla alınan evlerdir. Mâl sahibinin izni olmadan bu evlere girmek haramdır. "Yollarda bulunan bir hurma ve ekmek ufağı gibi, bunlarda da dînî müsâmaha vardır." diyenin sözüne aldanma. Dînî müsâmaha, cebren alınmayan mallardadır. Yoksa gasbedilen mallarda müsâmaha yoktur. "Azıcık oturmak, bu mülkten bir şey eksiltmez, buna müsâmaha edilir." denirse herhangi bir arâziden geçmek de bunun gibidir. Bir adamın geçmesi zarar vermez, denir.

Fakat bu, hepsine şâmil olur. Çünkü gasb, hepsini içine almakla tamamlanır. Müsâmaha, tek kişinin biraz oturmasında ve geçmesinde olur. O da mâl sahibinin müsâmahasına dayanır.

Yoksa herkes burayı yol haline getirirse, o zaman haramlık hepsini şâmil olur ve oradan kimse geçemez. Her fert bir kaç adım atıyor, bu zarar vermez diye, orası herkese yol olamaz. Zîra teker teker hepsinin geçmesi, adamın mülkünü harap eder. Bu, çocuğun okuması için, hocası tarafından kendisine hafif bir tokatın atılmasının câiz olması gibidir. Çocuğun okuması için kendisine bir tokat atmak zarar vermez diye, her gelen bir tokat atamaz. Çünkü herkesin birer tokat atması, çocuğun ölümüne sebep olur ve hepsine kısas cezâsı lâzım gelir. Hâlbuki tek bir tokata bir şey lâzım gelmiyordu. İşte bunun gibi, sultanların zulüm yolu ile aldıkları evlere girip oturmak yasaktır.

Şâyet onlar böyle bir evde oturmuyor ve sahipsiz kırlarda bulunuyorlarsa, bulundukları çadır da aynı şekilde gasbedilmiş bir maldır ve ona girmek, yine câiz değildir. Zîra o, haramda gölgelenmek ve ondan faydalanmak olur. Bütün bunların helâl olduğunu kabul edersek, o zaman oraya selâm vererek girmekle günâhkâr olmaz. Fakat selâmında rükû ve secde edecek şekilde eğilir; yer, etek öper veyâ karşısında -kıyâmda durur gibi- durur ve hizmetine âmâde olursa, -zulmüne âlet ve vâsıta olan saltanatı sebebiyle- zâlime ikrâm ve ona tevâzû göstermiş olur ki, zâlime tevâzû mâsiyettir.

Hattâ zulmünden değil, yalnız zenginliğinden dolayı bir kimseye hürmet edenin, dîninden üçte ikisi gider. Nerede kaldı ki, zâlime tevâzû göstersin. Mübâh olan, onlara ancak selâm vermektir. El öpmek ve hizmetlerinde eğilmek, mâsiyettir. Ancak korku için olabilir. Veyâ âdil bir imama veyâ âlime veyâ dînî bakımdan buna hak kazanan (âbid ve zâhidlere, anne babalar ve dayılar gibi) kimselere olursa beis yoktur. Nitekim **Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh** (r.a.)[471] Şam'da buluştuğu Hz. Ali'nin (r.a.) elini öpmüş ve kendisine hiç kimse "Ne yapıyorsun?" dememiştir.

Bâzıları, zâlim sultanlara karşı o kadar ileri gitmiş, onlara hakaret olsun diye, selâmlarını almaktan bile çekinmişler ve bunu bir ibâdet saymışlardır. Fakat selâmlarını almamak, doğru değildir. Çünkü verilen selâmı almak vâcibdir. Bu vücûb, zulüm ile düşmez. Verdiği selâmı iâde eder. Sultanların huzûruna giren kimse, bütün bu hususlara riâyet ederse, oturacağı minderlerin (koltukların) haram olma ihtimâli kuvvetli olduğu için, bunlara da oturması câiz değildir. İşte bunlar, iş bakımından günâh olan kısımlardır.

Sükûtuna gelince: Sultanlar meclisinde gümüş kaplar, ipek minderler ve

erkek hizmetçilerde ipek elbiseler görülür ki, bunlar haramdır. Fenâlığı görüp sükût edenler, ona ortak olurlar. Ayrıca yalan, küfür ve sövüp sayma gibi kötü sözleri de duyulur. Bütün bunlara sükût etmek haramdır. Yedikleri, giydikleri ve ellerinde olanların hepsi haramdır. Bütün bunları görüp susmak, aslâ câiz değildir. Eli ile bozmaya gücü yetmezse dili ile emr-i mârûf ve nehy-i münker etmesi vâciptir. Şâyet "Ne yapsın korkar, bu bakımdan mazurdur." dersen: Bu doğrudur. Fakat keyfî olarak aralarına girip bu hâle düşmesine de bir sebep yoktur. Çünkü sultanların yanlarına sokulup meclislerine katılmasa ve bu hâli müşâhede etmese, bu mesûliyet karşısında kalmaz ve mazeret aramaya da lüzûm olmazdı. Buna göre ben derim ki: Önleyemeyeceği bu gibi fesâd yerlerine bilerek gidip susması câiz değil, belki görmekten sakınması lâzımdır.

Söze gelince: Zâlime duâ etmek, onu övmek, asılsız ve çürük sözlerinde kavuk sallamak, güler yüz göstermek veyâ açık ifâde ile onu tasdik etmek, ona sevgi göstermek, onunla kavuşmaya heves etmeye, uzun ömürlü olmasını dilemek gibi hallerdir. Çünkü sultanların sohbetine katılanlar, yalnız bir selâm ile kifâyet etmez. Bütün bu sözleri ile sultanları takviyeye çalışırlar.

Duâya gelince: Zâlimlere duâ etmek, helâl değildir. Ancak "Allah, seni ıslah etsin, hayırlı işler yapmaya muvaffak kılsın, kendisine kulluk ve ibâdet etmek sûretiyle uzun ömürler versin." diyebilir ve benzeri duâları yapabilir. Fakat "Sultanım, Allah sizi korusun, başımızda dâim etsin, bol nîmetler ihsân etsin." gibi duâlar câiz değildir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ دَعَا لِظَالِمٍ بِالْبَقَاءِ فَقَدْ أَحَبَّ أَنْ يُعْصَى اللهُ فِي أَرْضِهِ

"Zâlime, bekası için duâ eden, yeryüzünde Allah'a isyân edilmesini seven kimsedir." buyurmuştur. Şâyet daha da ileri giderek, kendisinde bulunmayan vasıflarla övmeye başlarsa yalancı, münâfık ve zâlime ikrâm etmiş olur ki, bunların her biri ayrı ayrı birer suçtur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ لَيَغْضَبُ إِذَا مُدِحَ الْفَاسِقُ

"Fâsık övüldüğü zaman, Allahü Teâlâ muhakkak gazab eder." buyurmuştur. Diğer hadîste:

مَنْ أَكْرَمَ فَاسِقًا فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ

"Fâsık olana ikrâm eden, açıkça İslâmiyet'i yıkmaya cür'et etmi tir." buyurulmuştur.

[472] Şâyet bu hâli, zâlimi sözünde tasdik etmeye, işinde tezkiye ile medh u senâya kadar vardırırsa, onu tasdik etmek ve yardımcı olmak suçları ile de âsî olur. Zîra zâlimi tezkiye ve onu övmek, isyânda ona yardım etmektir. Bir yarım kelime ile de olsa, isyâna yardım etmek mâsiyettir.

Süfyân-ı Sevrî'ye sormuşlar:

- "Bir zâlimi, çölde susuzluktan ölüme mahkûm olmuş görürsek ona su verelim mi?" Süfyân:

- "Vermeyin, bırakın ölsün. Çünkü ona su verip onu hayâta kavuşturmak, yapacağı zulümde ona yardımcı olmaktır." dedi. Diğerleri ise ölmeyecek kadar su verilir. Başka hiç bir sûretle tarafına bakılmaz, demişlerdir.

Şâyet bu medh u senâ sevgi derecesine yükselir ve onun bekasını temennî ve ona mülâkata iştiyâk derecesine varırsa, yalancılık ve münâfıklık suçu ile suçlanır. Samimî ise zâlimin bekasını sevmekle cezâlanır. Hâlbuki onun hakkı, Allah için ona buğz etmektir. Bu ise vâciptir. Mâsiyeti sevip, mâsiyete rızâ gösteren âsidir. Zâlimi, zulmünden dolayı seven âsidir. Başka yönden seviyorsa -zulmünden dolayı buğz etmediği için- yine âsidir. Bir adamda hem hayır, hem şer toplansa, iyiliğinden ötürü sevmek, kötülüğünden dolayı da buğz etmek lâzımdır.

"Kardeşlik ve Allah İçin Sevmek" kitâbında sevgi ile buğzu toplayabilmenin keyfiyeti anlatılacaktır.

Sultanlarla ihtilât eden kimse, bütün bu anlattıklarımızdan korunabilse de, kalbine gelecek fesattan kendisini kurtaramaz. Çünkü sultanlardaki refâh ve ihtişâmı gördüğü zaman, gözleri kamaşacak ve ona meylederek, kendisi de irtikâba kalkışacaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ لَا تَدْخُلُوا عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا فَإِنَّهَا

مَسْخَطَةٌ لِلرِّزْقِ

"Ey muhâcirler, dünyalık sahiplerinin yanına girip çıkmayın. Zîra onların yanına girmek, sizi küfrân-ı nîmete sevkeder." [473] buyurmakla bundan men etmiştir. Hâlbuki kendisine bakarak başkaları da ona uyar, zâlimlerin karaltılarını çoğaltır. Zâlim de "Bakınız, falancı da bize katıldı." demekle kendisine süs verir. Bunların hepsi ya mekruh veyâ tehlikelidir. Emevî hükümdârlarından Abdülmelik, kendisinden sonra müşterek olarak emir olmak üzere oğulları Velîd ve Süleyman'a biat etmek için **Saîd İbn Müseyyeb**'i dâvet etti. Saîd: "Dünya

durdukça, iki kişiye birden biat etmem. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) iki kişiye biattan nehyetti." dedi. Abdülmelik'in bütün ısrarlarına rağmen kabul etmediği için kendisine yüz kamçı vuruldu ve siyah elbise giydirildi.

Zâlim sultanların huzûruna ancak iki mâzeret sebebiyle girilebilir: Birincisi, sultan tarafından mecbur tutulduğu -yâni bir ikrâm dâveti değil- mutlaka gelmesi emredildiği zamandır. Şâyet gitmemekle kendisine zararı dokunmak veyâ başkalarına örnek olarak siyâsî havanın bozulma ihtimâli varsa, o zaman dâvete icâbet vâcip olur. Bu icâbet bir itâat değil, belki maslahat-i âmme icâbıdır. İkincisi, kendisine veyâ başka bir Müslüman'a yapılan zulmü önlemek için, zâlimlerin yanlarına gidilebilir. Ya Allah için girer zulmü önlemeye çalışır veyâ tazallüm-i hâl eder. Uğradığı haksızlıkları ona duyurur. Yalan söylememek, iftirâ etmemek ve kabul etmesi muhtemel olan nasihatleri yapmak şartıyla, sultanın huzûruna girmeye şerîatin müsâadesi vardır. İşte sultanların huzûruna girmenin hükmü bunlardır.

İKİNCİ HALİN İZÂHI

İkinci hâl: Zâlim sultanların seni ziyâret etmeleridir. Ziyâretine gelip selâm verdiklerinde, selâmlarını almak lâzımdır. Onun ikrâmına karşılık, ona kıyâm ve ikrâmda bulunmak da haram değildir. O, zulmü sebebiyle kendisinden uzakta durulmayı hak ettiği gibi, ilim ve dîne ikrâmı sebebiyle de ikrâmı hak etmiştir. İkrâma ikrâm ile selâma da selâm ile mukabele edilir. Fakat sultan yalnız gelmişse, zulmün hakir, dînin azîz olduğunu ve dîn nâmına kendisine küstüğünü, Allahü Teâlâ'nın i'râz ettiği kimselerden kendisinin de yüz çevirdiğini göstermek için, sultana karşı ayağa kalkmamalıdır. Şâyet yalnız değil de, beraberinde başkaları varsa, maiyyetleri arasında sultanların haşmetine saygı duymak mühimdir. Bu maksatla kıyâmda beis yoktur. Fakat maiyyeti üzerinde bir tesir icrâ etmeyeceğini ve sultandan da kendisine bir zarar gelmeyeceğini bilirse, yine kalkmaması evlâdır.

Sultan ile mülâkatta, ona nasihat etmesi vâciptir. Şâyet bilmeyerek işlediği bir hatâsı olur ve bunun hatâ olduğunu anladığı zaman vaz geçecek gibi ise onu hemen bildirmesi vâciptir. Fakat haram olduklarını bildiği israf ve haksızlıklarını kendisine anlatmakta da bir fayda yoktur. Korkutmanın bir tesiri olacağını anlarsa, irtikâb ettiği kötülüklerin cezâlarını hatırlatmakla onu îkaza çalışır. Bunun gibi işlerini yürütmek için haksızlıktan uzak ve şerîate uygun başka bir yol bilirse, sultanı o yolda irşâd eder. O halde bilmediğini anlatmak, cüret ettiği kötü şeylerden kendisini korkutmak, bulamadığı uygun yollara irşâd

etmek vazîfeleri âlimin meyânındadır. Sözünün tesirli olacağını anlarsa bu üç şeye dikkat eder. Mâzereti olsun olmasın, sultanın huzûruna giren herkesin, bu hususlara riâyet etmesi lâzımdır.

Muhammed b. Sâlih[474] şöyle anlatıyor: "**Hammad b. Seleme**'nin[475] ziyâretine gittim. Evinde üzerinde oturduğu bir hasır, okuduğu bir mushaf, kitâblarının bulunduğu bir dağarcık ve abdest alacağı bir kabı vardı. Kendisiyle otururken, kapı çalındı. Kapıyı açtık, baktık **Muhammed b. Süleyman.** Müsâade edildi, içeri girdi ve huzûrunda oturdu. Sonra:

- "Sizi görünce beni bir heybet sardı, bunun hikmeti nedir?" diye sordu. Hammad:

- "Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْعَالِمَ إِذَا أَرَادَ بِعِلْمِهِ وَجْهَ اللهِ هَابَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَإِنْ أَرَادَ

أَنْ يَكْنِزَ بِهِ الْكُنُوزَ هَابَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ

"Âlim, ilmi ile Allah rızâsını murâd ederse, ondan her ey korkar. Fakat ilmi ile para yığmayı kastederse, kendisi her eyden korkar." [476] buyurmuştur. Bunun üzerine Muhammed b. Süleymân kendisine kırk bin dirhem hediye ederek:

- "Bunu al, ihtiyâcına sarfedersin." dedi. Hammad:

- "Ben almam. Sen git, kimlerden gasbettinse onlara böl." dedi. Muhammed:

- "Vallahi, babamdan kalan mirastır; yâni helâldir, bunu kabul et." dedi. Hammad:

- "Olsun, benim ihtiyâcım yok." dedi. Muhammed:

- "Al da muhtaçlara dağıt." dedi. Hammad:

- "Onu da yapamam. Çünkü ne kadar âdilâne taksim etsem de, bu paradan kendisine isâbet etmeyen birisi kalkar da "Bu adam doğru taksim etmedi." der ve bu sûretle hem onu kaybederim hem de sû-i zan etmekle günâha girmesine sebep olurum." dedi ve kabul etmedi."

ÜÇÜNCÜ HÂLİN İZÂHI

Üçüncü hâl: Ne sultanlar seni, ne de sen onları görecek şekilde onlardan uzak yaşamandır. Vâcip olan da budur. Çünkü selâmet, ancak buradadır. Zulümlerine karşılık onlara buğz etmeli, bunun vâcip olduğunu bilmeli, yaşamalarını sevmemeli, onları övmemeli. Hâllerini sorup araştırmamalıdır. Onların adamlarına da yaklaşmamalı, onlardan uzak durması yüzünden kaybettiği

şeylere üzülmemelidir.

Bu da onlara imrendiği zaman, alacağı tedbîrlerdir. Hiç imrenmezse bu daha güzeldir. Onların bu hayatına gönül verdiği zaman, **Hâtem**'in şu sözlerini hatırlamalıdır. Hâtem şöyle diyor: "Benimle melikler arasında bir günlük fark vardır. Çünkü acı veyâ tatlı elde hiç bir şey kalmamak üzere, geçen gün geçmiştir. Gelecek gün şüpheli; onun da, benim de yarına çıkacağımız belli değildir, içinde bulunduğumuz gün kaldı; o da geçmek üzeredir."

Ayrıca **Ebû'd-Derdâ**'nın (r.a.) şu sözlerini de hatırlasın: "Servet sahipleri yiyip içiyorlarsa biz de yiyip içiyoruz. Onlar, fazla servetlerine ancak gözleri ile bakarlar, biz de bakabiliriz. Bu hususta aramızda bir fark yoktur. Ancak biz huzûrda iken, onlar servetlerinin hesaplarını vereceklerdir".

Herhangi bir zâlimin zulmünü ve âsinin mâsiyetini bilirse, kalbindeki sevgisini ondan ayırmalıdır. Bu, onun için vâciptir. Zîra kusurlu bildiği herhangi bir şeye insanın meyli olmaz. Zulüm ve mâsiyet ise en büyük kusurdur. Çünkü bir insan, diğerinin günâhından gâfil olabilir. Fakat bildiğine göre gaflet diye bir şey kalmaz veyâ mâsiyete rızâ gösterir, bu da olamaz. Çünkü mâsiyete rızâ, mâsiyettir. Yâhut isyânını hoş karşılamaz. İşte yapacağı, onun isyânını kerih görmektir. Herkesin Allahü Teâlâ'ya karşı işlediği cinâyeti, kendine karşı işlenmiş bir cinâyet gibi kabul etmeli, onu sevmemelidir.

Şâyet "Sevmek ve sevmemek insanın ihtiyârında değil, irâdesi dışındadır. Buna göre bunu sevmek vâcip, şunu sevmemek vâcip, nasıl denebilir?" dersen deriz ki: "Hayır, öyle değildir. Sevgilisinin hoşlanmadığını sevmemek, tabiat iktizâsıdır." (Zâten sevgi makamı bununla tamamlanır). Allah'a karşı yapılan isyânı kerîh görmeyen, Allah'ı sevmemiş sayılır. Allah'ı sevmeyenler ise onu bilmeyenlerdir. Allah'ı bilmek vâcip, Allah için sevmek ve Allah'ı sevmek de vâciptir. Allah'ı seven de onun sevdiğini sever, sevmediğini sevmez. **"Muhabbet ve Rızâ"** kitâbında buna dâir tafsîlât gelecektir.

Şâyet "Eski âlimler, sultanların huzûruna girerlerdi. Buna göre sultanların huzûruna girmekte beis olmamak lâzım gelir." dersen deriz ki: "Evet, söylediğin doğrudur. Fakat önce onlardan sultanların huzûruna girmenin usûlünü öğren. Sonra sen de gir. Şimdi şu hikâyeyi dinle."

Hişâm b. Abdülmelik[477] haccetmek üzere Mekke'ye gittiğinde:

- "Bana ashâbdan bir zât getirin." dedi. Mekkeliler:
- "Ey mü'minlerin emîri, onlardan kimse kalmadı." dediler. Hişâm :
- "O hâlde, tâbiînden birini bulun." dedi. Onlar da o sırada Mekke'de bulunan **Tavusu'l-Yemânî**'yi getirdiler. O da içeri girdi. Ayakkabılarını Hişâm'ın

odasında serili olan kilimin kenarına ve alt tarafına koydu. “Ey mü’minlerin emîri, sana selâm.” diyecek yerde, doğrudan doğruya herkese yaptığı gibi “Ey Hişâm, sana selâm.” dedi. Arapların teâmülü olan künyesini söylemedi. Tam karşısına oturduktan sonra:

- “Nasılsın ey Hişâm?” dedi. Tâvus’un bu söz ve hareketinden küplere binen Hişâm, Tâvus’u öldürmeyi bile aklından geçirdi. Fakat “Ne yapıyorsun? Burası Allah ve Rasûlü’nün haremidir. Aklını başına al! Burada buna imkân yok!” dediler. Bunun üzerine kendine gelen Hişâm:

- “Ey Tâvus, neden böyle yaptın, seni bu (kaba) harekete sevkeden nedir?” dedi. Tâvus:

- “Hayrola ne yaptım?” deyince, Hişâm daha çok hiddetlenerek:

- “Daha ne yapacaktın? Ayakkabılarını oturduğum kilimin altına koydun, elimi öpmedin. Emîrü’l-mü’minîn diye bana selâm vermedin. Künyemi okumadın. Ben müsâade etmeden hemen yanıbaşımda oturdun ve bayağı bir adam gibi “Nasılsın?” diye sordun. Daha ne yapacaktın?” dedi.

Tâvus:

- “Ayakkabılarımı, senin oturduğun kilimin kenârına çıkarmamın bir suç olduğunu bilmiyordum. Çünkü günde beş defa Rabbimin beytinde ve O’nun huzûrunda kilimlerinin kenârında ayakkabılarımı çıkarırım. Bir kere olsun, bana kızmadı ve tekdîrde dahî bulunmadı. Elini öpmediğime gelince, Emîrü’l-mü’minîn **Ali b. Ebî Tâlib**’in (r.a.): “Kimseye kimsenin elini öpmek helâl olmaz. Ancak kişi şehvetle ailesini, şefkatle çocuğunu öpebilir.” dediğini işittim de ondan elini öpmedim.” dedi. “Sana emîrü’l-mü’minîn demediğime gelince, halkın çoğu senden memnûn değil ve senin emâretini istemiyorlar. Sana yalan söylemekten hoşlanmadım da, onun için söylemedim. Künyeni okumadığıma gelince, Allahü Teâlâ yüce peygamberlere doğrudan doğruya “Yâ Dâvûd, Yâ İsâ, Yâ Mûsâ,” diye seslendi ve sevgili peygamberlerinin hiç birinin künyesini okumadı. Yalnız düşmânlarının künyesini okuyarak “Ebû Leheb” dedi. Ben de onun için senin künyeni okumadım.” dedi. Tam karşında oturduğuma gelince, çünkü ben Ali b. Ebû Tâlib’in (r.a.) “Cehennemlik bir kimseye bakmak istersen, etrâfındakiler ayakta durup hizmetinde âmâde oldukları hâlde, kendisi oturan bir kimseye bak.” dediğini işittim ve işte bunun için tam karşında oturdum.” dedi. Bunun üzerine Hişâm:

- “Bana öğüt ver.” dedi. Tâvus dedi ki:

- “Hz. Ali’nin (r.a.) şöyle buyurduğunu işittim: “Cehennemde dağlar gibi büyük yılanlar, katırlar gibi akrepler vardır. Bunlar, maiyeti arasında adâlet etmeyen emîrleri zehirleyip duracaklar.” dedi ve oradan ayrıldı.

Süfyân-ı Sevrî (Allah rahmet etsin) şöyle anlatıyor: "Mina'da iken beni **Ebû Câfer el-Mansûr**'un[478] huzûruna götürdüler. Ebû Câfer.

- "İhtiyâcını söyle, yerine getireyim." dedi. Ben:

- "Haksızlıkla, zulümle cihânı doldurdun. Allah'tan kork." dedim. Ebû Câfer, bir müddet başını eğdikten sonra:

- "Yine ihtiyâcını söyle." dedi. Ben:

- "Sen, bu mertebeye muhâcir ve ensârın kılıcı sâyesinde eriştin. Şimdi onların çocukları açlıktan kan kusuyorlar. Allah'tan kork ve onlara haklarını ver." dedim. Ebû Câfer tekrar bir müddet başını eğdikten sonra:

- "İhtiyâcını söyle." dedi. Ben:

- "Hz. Ömer (r.a.) haccettiği zaman, hazîne vekiline: "Bu sefer ne kadar sadaka dağıttın?" diye sordu. Hazînedâr: "On bin dirhem küsûr." deyince Hz. Ömer: "İsrâf ettin." dedi. Hâlbuki burada develerin taşıyamayacağı derecede çok paralar görüyorum, dedim ve ayrıldım." İşte eski âlimler, sultanların huzûruna böyle çıkar ve Allah için nasihat ederlerdi.

İbn Ebî Şumeyle, **Abdülmelik b. Mervân**'ın[479] huzûruna girdi. Abdülmelik kendisine:

- "Anlat bakalım, dedi. İbn Ebî Şumeyle:

- "İnsanlar kıyâmetin mihnet ve meşakkatinden ve kötü şeylerle karşılaşmaktan kendilerini kurtaramazlar. Ancak arzuları hilâfına Allah'ın rızâsını arayanlar kurtarır." deyince, Abdülmelik ağlayarak:

- "Bu sözleri, yaşadığım müddetçe dâima göz önünde bulunduracağım." dedi.

Osman b. Affan (r.a.), Abdullah b. Âmir'i âmil (vâli) tâyin ettiği zaman, sahâbe-i kirâm kendisini tebrik etmeye gittikleri hâlde, dostlarından olan Ebû Zer (r.a.), ziyâretine gitmedi. Abdullah b. Âmir, Ebû Zer'e:

- "Niçin gelmiyorsun?"deyince, Ebû Zer:

- "Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.):

"Ki i (sultanlardan) bir vazîfe aldığı zaman, Allahü Teâlâ ondan uzakla ır." [480] buyurduğunu işittim de, ondan dolayı yanına gelmedim." demiştir.

Mâlik b. Dînar, Basra emîrinin huzûruna girdi ve dedi ki: "Bâzı semâvî kitaplarda şöyle yazıldığını gördüm: "Sultanlardan ahmak ve bana isyân edenlerden câhil kimse olmadığı gibi, bana itâat edip benimle izzet bulandan azîz kimse de yoktur. Ey kötü çoban! Senin eline sağlam ve semiz koyunlar teslim ettiğim hâlde, sen etlerini yedin, yünlerini (elbise yaptın ve) giydin ve onları eti sıyrılmış birer kemik hâlinde bıraktın." Bunun üzerine Basra Vâlisi:

- "Seni bizden uzaklaştıran ve seni bize karşı cüretli kılan sebep nedir?" dedi.

Mâlik:

- "Bilmiyorum." deyince, Vâli:

- "Bizim malımızda gözünün olmaması ve bize heves etmeyişindir." diye cevap verdi.

Ömer b. Abdülazîz, (Halîfe) Süleymân b. Abdülmelik ile Arafat'ta vakfede iken dehşetli bir gök gürültüsü oldu. Süleymân b. Abdülmelik korkusundan göğsünü masaya koydu ve ellerini kulaklarına tıkadı. Ömer b. Abdülazîz: "Bu ses, rahmet müjdesidir, yağmurun yağacağını bildirir. Bundan bu kadar korktuğuna göre ya azâb gürültüsünü duyduğun zaman ne yapacaksın?" dedi.

Sonra Süleymân, Arafat'taki kalabalığa şöyle bir baktı ve "Yâ Ömer, ne kalabalık var?" dedi. Ömer b. Abdülazîz de: "İşte bunlar, kıyâmette senin hasımlarındır." dedi. (Buna canı sıkılan Süleymân: "Allah, senin de başına bu belâyı sarsın." dedi ve dediği gibi oldu. Ölümünden sonra hilâfete o geçti.)

Hikâye olunduğuna göre, Mekke'ye gitmekte olan Süleymân b Abdülmelik[481] Medîne-i Münevvere'ye uğradı. Orada bulunan Ebû Hâzim'i huzûruna çağırdı. Ebû Hâzim gelince, Süleymân:

- "Yâ Ebâ Hâzim, ölümü neden sevmiyoruz?" diye sordu. Ebû Hâzim:

- "Çünkü siz dünyayı îmar edip âhireti harap edenlerdensiniz. Mâmureyi bırakıp, harâbeye gitmek, elbette gücünüze gider:" dedi. Süleymân:

- "Allah'ın huzûruna nasıl varılır?" diye sordu. Ebû Hâzim:

- "Ey mü'minlerin emîri! İyilik ve ihsânda bulunanlar, kaybettikleri çocuklarına kavuşmuş gibi sevinirler. Kötülük edenler de efendisinden kaçmış köle gibi huzûruna çıkarlar." dedi. Bunun üzerine Süleymân ağladı ve:

- "Bâri Allah huzûrunda hâlimin ne olacağını bilseydim?" dedi. Ebû Hâzim:

- "Hâlini Allahü Teâlâ'nın kelâmına arzeyle." Allahü Teâlâ:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ، وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ

"Muhakkak ki iyiler cennette, kötüler ise cehennemdedir" (İnfitar suresi, 82/13-14) buyurmuştur. Bak, sen hangilerdensin?" dedi. Süleyman:

- "Allahü Teâlâ'nın rahmeti neredEdir?" dedi. Ebû Hâzim:

- "O, muhsinleredir." dedi. Süleymân:

- "Yâ Ebâ Hâzim! Allah katında en keremli insan kimdir?" diye sordu. Ebû Hâzim:

- "İyilik edip, takvâ sahibi olanlardır." dedi. Süleymân:

- "Amellerin hangisi daha makbuldür?" diye sordu. Ebû Hâzim:

- "Haramlardan kaçınmakla, farzları yerine getirmektir." dedi. Süleymân:

- “Sözlerin hangisi daha makbuldür?” diye sordu. Ebû Hâzim:

- “Korktuğun ve bir şey umduğun kimseye karşı sözün doğrusunu söylemektir.” dedi. Süleymân:

- “Mü’minlerin hangisi daha akıllıdır?” diye sordu. Ebû Hâzim:

- “Kendisi Allah’a ibâdet ettiği hâlde, insanları da Allah’a ibâdete dâvet edendir.” dedi. Süleymân:

- “Mü’minlerin en ziyâde hüsranda olanı hangisidir?” diye sordu. Ebû Hâzim:

- “Zâlim olan kardeşliğinin keyfine göre hareket edip, onun dünyalığı için başkasının âhiretini harap edendir.” diye cevap verdi. Süleymân:

- “İçinde bulunduğum bu hâle ne dersin?” diye sordu. Ebû Hâzim:

- “Sonunda cezâ var mı? Doğruyu söylersem beni bağışlar mısın?” dedi. Süleymân:

- “Bu, senin bana verdiğin bir öğüttür. Elbette affederim.” dedi. Bunun üzerine Ebû Hâzim:

- “Ey mü’minlerin emîri! Senin ataların bu mülkü, Müslümanlarla istişâre etmeden, onların reyine baş vurmadan kılıç ucu ile zor ile aldılar. Bu uğurda nice Müslümanların canlarına kıydılar. Onlar için söylenen sözleri bilseydin, şaşırırdın.” deyince Süleymân’ın meclis arkadaşlarından birisi Ebû Hâzim’e “Çirkin konuşuyorsun.” dedi. Ebû Hâzim:

- “Sen yalan söylüyorsun. Allahü Teâlâ âlimlerden, bildiklerini söyleyeceklerine dâir söz almıştır. Ben bildiğimi söylüyorum.” dedi. Bunun üzerine Süleymân:

- “Bütün bu bozuk işleri düzeltmek için çâre nedir?” diye sordu. Ebû Hâzim:

- “Aldığını helâlinden alıp, hak sahibine vermektir.” dedi. Süleyman:

- “Buna kimin gücü yeter?” dedi. Ebû Hâzim:

- “Cehennemden korkup, cenneti arzu edenlerin gücü yeter.” dedi. Süleymân:

- “O halde benim için Allah’a duâ et.” dedi. Ebû Hâzim:

- “Allahım! Eğer Süleymân senin sevgili kulun ise onu dünya ve âhiretin hayırlı ve yarayışlı işlerinde muvaffak eyle. Her iki tarafın hayrına onu ulaştır. Eğer yanlış yolda ise onu boynundan tutup râzı olduğun yola yönelt.” diye duâ etti. Bunun üzerine Süleymân:

- “Bana öğüt ver.” dedi. Ebû Hâzim:

- “Sana veciz bir öğüt veriyorum, ona dikkat eyle: “Rabbini tâzîm et. Emrettiği yerlerde seni bulamayıp, nehyettiği yerlerde görmemesinden O’nu tenzîh et.” dedi.

Ömer b. Abdülazîz de Ebû Hâzim’den öğüt istediği zaman, Ebû Hâzim: “Bir yere yaslan ve ölümü yanı başında kabul et. Sonra böyle bir anda yanında

bulunmasını arzu ettiğin şeyin ne olacağını düşün ve şimdiden onu al. O zaman, yanında bulunmasından hoşlanmadığın şeyi de şimdiden at. İyi bil ki anlattığım bu saat, çok yakındır." demiştir.

Bedevînin biri, Süleymân b. Abdülmelik'in huzûruna girdi. Süleymân bedevîye:

- "Anlat bakalım." dedi. Bedevi:

- "Sana anlatacaklarım biraz acıdır. Her ne kadar hoşuna gitmeyecekse de onları dinle. Çünkü bunları kabul edersen sonu senin için iyi olur." dedi. Süleymân:

- "Ey çölde yaşayan Arap! Biz, nasihatini istemediğimiz ve karışıklık çıkarmasından emin olmadığımız kimselere karşı, her ihtimâli göz önünde bulundurarak yine onları dinlemek müsâmahasını gösterirken, öğüdünü arzu ettiğimiz senin gibi saf ve temiz kimseyi dinlemez iniyiz? Söyleyeceklerini söyle." dedi. Bedevî:

- "Ey mü'minlerin emîri! Seni öyle adamlar koltukladı, öyle kimseler etrâfını sardı ki, onlar kendileri için kötü yolu seçtiler. Çünkü onlar, dünyalık için dînlerini sattılar. Senin rızânı, Allah'ın gazabına tercih ettiler. Senden korktular fakat Allah'tan korkmadılar. Âhiretten kaçıp dünyaya meylettiler. Allahü Teâlâ'nın sana emânet ettiği bu hilâfet işinde, sakın onlara emniyet etme. Zîra onlar, emânetin kaybolmasına, halkın zillete düşüp zulme uğramasına aldırış etmezler. Onların haksızlıklarından sen mesûlsün. Fakat senin yaptıklarından onlar mesûl değildirler. Kendi âhiretini perişan edip, onların dünyasını düzeltmeye çalışma. Çünkü insanlar arasında en çok aldanan, başkasının dünyalığı için kendi âhiretini satandır." dedi. Süleymân:

- "Ey çöl Arabı! Alabildiğine dilinin kılıcını kınından sıyırdın. Bu, senin kılıcından daha keskindir." dedi. Bedevî:

- "Evet. Öyledir ey mü'minlerin emîri. Fakat bu kılıcımı aleyhinde değil, lehinde kullandım." dedi.

Hikâye olunduğuna göre, **Ebû Bekre**[482] bir gün **Muâviye**'nin (r.a.) huzûruna giderek: "Ey Muâviye, Allah'tan kork. İyi bil ki, geçen her gün, seni biraz daha dünyadan uzaklaştırıp âhirete yaklaştırmaktadır. Seni öyle bir şekilde tâkip eden var ki, ondan kurtulmana imkân yoktur. Senin için bir hudûd konmuş, o hudûdu aşamazsın, orada seni yakalar. Biz ve içinde bulunduğumuz her şey yok olacak, ancak gideceğimiz yer bâkidir. Burada iyilik yaptıksa onun mükâfatını, kötülük yaptıksa cezâsını çekeceğiz. Ona göre kendini ayarla." dedi.

İşte ilim sahipleri, sultanların huzûruna böyle girerlerdi. (Sen de böyle girebilirsen gir.) Fakat biz, ilim sahiplerinden, âhiret âlimlerini kastediyoruz.

Dünyalık peşinde olan âlimlere gelince; onlar sultanların gözüne girmek için onlara yaklaşırlar, ruhsat yollarını onlara gösterirler, onların maksatlarına uyacak şekilde hîle yollarını araştırırlar. Yukarıda anlattığımız şekilde konuşsalar da gâyeleri ıslah değil, belki bu cihetten sultanların gözüne girerek mevki ve mansıba ulaşmaktır. Burada da ahmakların iki şekilde aldanması vardır:

Birincisi; ben onları ıslah ediyorum diye, kendisini sûret-i haktan göstererek yanlarına giderken, içinden bu sûretle ün kazanmayı kasdetmektir. Burada, gerçekten ıslah edici olup olmadığını denemek için şu usûl vardır: Şâyet bu vazîfeyi kendi akranından olan başka birisi üzerine alıp muvaffak olduğu zaman memnûn kalırsa, kendisinin de samimî olduğu anlaşılır. Çünkü bu, aynen şöyledir: Bir adamın tedâviye muhtaç bir hastası vardır, fakat hasta uzaktadır. Bu arada bir başkasının hastayı tedâvi ettirdiğini duyunca, nasıl memnun olursa, bu âlim de öyle memnûn olmalıdır. Aksi hâlde aldanmıştır.

İkincisi; "Ben onu zulümden men ettim." demesidir. Bunda da samimî olup olmadığı aynen yukarıdaki gibi deneyerek anlaşılır.

Sultanların huzûruna girmenin yolu bilindikten sonra, şimdi de sultanlarla ihtilâta ârız olan hâllerle, onların mallarını alma keyfiyetini açıklamak için, bâzı meseleler anlatalım:

MESELE

Yoksullara taksim edilmek üzere sultan tarafından sana gönderilen malın muayyen bir sahibi varsa, o malı almak helâl olmaz. Muayyen bir sahibi yok ve gerçekten miskinlere tasadduk edilmesi îcâb eden mallardan ise onu alıp dağıtman câizdir. Bu gibi malı almakla âsi olmazsın. Bununla beraber, bu maksatla bu gibi malı almaktan çekinenler de olmuştur. O halde evlâ olanı yapalım. Buna göre deriz ki: Üç gâileden emîn olan kimsenin bu malı alıp dağıtması daha evlâdır.

Gâilenin birincisi; bu mal helâl ve temizdir. Eğer böyle olmasa, bu zât bu malı aslâ zimmetine almazdı gibi şüphe, sultanın gönlüne doğmuş olmalıdır. Şâyet sultanda bu şüpheyi uyandıracaksan bu malı alma. Çünkü onu almak mahzûrlu olur. Zîra senin sebebiyet verdiğin bu kanâatla o sultan, serbestçe haram toplamaya çalışacak ve senin bu malı alıp fâkirlere taksim etmekle yapacağın iyilik, kötülüğünü karşılamayacaktır.

İkinci gâile; seni gören diğer âlim ve câhiller, senden delîl çekerek, şu hâlde bu alınan para helâldir, diyerek parayı alacak sonra da taksim etmeyecekler ki,

bunun günâhı evvelkisinden daha büyüktür. Nitekim bir cemâat, İmâm Şâfiî'nin aldığını delîl göstererek, bu gibi paraları almışlar ve fakat onun bu parayı fakirlere dağıtmak maksadı ile aldığını ve dağıttığını bilememişlerdir. İnsanlara örnek olacak mevkîde olan bir kimse, bu gibi şeylerden son derece sakınmalıdır. Çünkü onun bu hareketi, birçoklarının sapıtmasına sebeb olur.

Vehb b. Münebbih şöyle anlatıyor: Zâlim meliklerden birisi, domuz etini cebren yedirmek için, insanlar muvâcehesinde bir zâtı huzûruna çağırarak domuz etini yemeye icbâr ediyor. Adam yemeyince, koyun etini teklif ediyor, adamcağız bunu da kabul etmiyor. Bunun üzerine Melik, adamın idâmını emrediyor. Etrâfında bulunanlar: "Koyun etini niçin yemedin?" diye kendisinden sorduklarında adam: "Domuz eti yemem için buraya çağırıldığımı herkes biliyor. Şimdi ben koyun etinden yer ve kendimi kurtarırsam, kimse koyun eti yediğimi bilmez. Herkes domuz eti yediğimi zanneder ve onlar da sapıtırlar." demiştir.

Yine Vehb b. Münebbih ve **Tâvus**, Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf'un yanına girdiler. O, Yemen'de Velid tarafından tayîn edilmiş âmil (vâli) idi. Soğuk bir günde açık bir hava toplantısında bulunuyorlardı. Tâvus da bir sandalyede oturmuştu. Muhammed b. Yûsuf hizmetçisine, bir taylesân (palto gibi kışlık bir elbise) getirip Tâvus'un omuzlarına atmasını emretti. Tâvus, oturduğu müddetçe omuzlarını sallaya sallaya taylesânı düşürdü ve kalktı. Tabiî Muhammed b. Yûsuf, bu hareketine kızdı. Vehb, Tâvusa:

- "Bu adamı kızdırmaya lüzûm yoktu. Taylesânı alıp bir fakire tasadduk edebilirdin." dedi. Tâvus:

- "Doğrudur. Fakat bunu gören, Tâvus aldı ben de alırım." der. "Benim fakire tasadduk ettiğim gibi etmez. Bu işe de ben sebebiyet vermiş olurum." dedi.

Üçüncü gâile; bu vazifeyi sana veriyor diye, sevinmen ve gönlünden ona sevgi beslemendir. Şâyet hatırına böyle bir şey geçecekse, sakın kabul etme. O zâlimlere temâyül, senin için öldürücü bir zehir olur. Çünkü insan sevdiği kimseyi korur ve ona karşı yaltaklık yapar. Nitekim **Hz. Âişe** (r.a.): "İnsanoğlu iyiliğini gördüğü kimseyi fıtraten sever." demiştir. Bir mübârek duâsında, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَللّٰهُمَّ لَا تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عِنْدِي يَدًا فَيُحِبَّهُ قَلْبِي

"Allahım, kötü insanları (fâcirleri) bana ikrâm ettirme ki, kalbim onlara meyletmesin." [483] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle buyurmakla, gönüllerin ikrâma meylettiklerini açıklamış oldular.

Rivâyete göre, Basra emîrlerinden birisi, Mâlik b. Dînar'a on bin dirhem hediye

gönderdi. Mâlik de bu hediyeyi, tamamen orada hazır olanlara taksim etti. Bu sırada Muhammed b. Vâsi'[484] yanına gelerek: "Şu mahlûkun sana hediye ettiği parayı ne yaptın?" diye sordu. Mâlik de: "Burada bulunanlara sor." dedi. Onlar da, hepsini dağıttığını söylediler. Muhammed b. Vâsi:

- " Allah aşkına doğru söyle, parayı verdiği için bu adama kalbin temâyül etti mi? İçinde buna karşı eskisinden daha fazla bir sevgi uyandı mı?" diye sordu. Mâlik:

- " Evet, gerçekten öyle oldu. Şimdi ona daha çok temâyül ettim." dedi. Muhammed b. Vâsi:

- " İşte ben bundan korkarım." dedi. Doğru söyledi. Çünkü onu sevince, uzun zaman melik olarak kalmasını da ister. Ölümünden ve azlinden hoşlanmaz. Bütün bunlar, zulmün sebeplerini sevmek olur ki, çok kötü bir şeydir.

Selmân ve **İbn Mes'ûd** (r. anhüma): "Eline geçmediği halde bir şeye râzı olan, eline geçmiş hükmündedir." buyurmuşlardır. Allahü Teâlâ da Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

"Zâlimlere meyletmeyin. Cehennem ateşi sizi kaplar." (Hûd suresi, 11/113) buyurmuştur. Bunun tefsîrinde, onların işlerine râzı olmayın, denilmiştir. Eğer içinden onlara bir sevgi uyanmazsa, o zaman bu maksatla mallarını almakta beis yoktur.

Hikâye olunduğuna göre; Basra âbidlerinden birisi sultanlardan bu gibi paraları alır ve muhtaçlara verirdi. Kendisine: "Bu vesîle ile sende zâlim sultanlara karsı bir sevginin uyanacağından korkmaz mısın?" denildi. Bu zât "Bir adam elimden tutarak beni cennete koysa, sonra da Allah'a isyân etse, gönlüm onu asla sevmez. Zîra onu benim elimden tutmaya musahhar eden de, ona buğz ettiren de Allah'tır." dedi.

Onlardan alınan mal, her ne kadar bir yönden helâl ise de mahzûrlu olmaktan da hâlî değildir. Çünkü şu gâilelerden kurtulamayacağı, bu açıklamalarımızla anlaşılmış oldu.

MESELE

Zâlim sultanların (devlet reislerinin) malını alıp dağıtmak câiz olduğuna göre malını çalmak veyâ emâneti gizleyip inkâr etmek sûretiyle başkalarına dağıtmak da câiz midir?" denirse deriz ki:

"Câiz değildir. Çünkü belki bu malın belli bir sahibi var ve kendisi de malını sahibine iâde etmek kararındadır. Bu, sana gönderdiği mal gibi değildir. Çünkü

aklı başında olan bir kimse, sahibi meydanda olan bir malın dağıtılması için başkasına verilemeyecegini kolayca anlar. Böyle zimmetinden çıkaracağı bir malın sahibini bilirse, malını ona iâde eder ve başkasına dağıt diye vermez. Dağıtılması için bu malı başkasına vermesi, sahibini bilmediğine delîldir. Bu bakımdan bu iki mal bir değildir. Sonra bunların malı nasıl çalınır? Belki veresiye satın aldığı bir maldır. Çünkü elinde bulunması, ona mülk olduğuna delâlet eder. Onun için çalmasına hiç bir sûretle yol yoktur. Hattâ selâhiyeti olsa ve bunun sahibinin yağmacı bir asker olduğunu bilse, belki veresiye almıştır diye, o malı ona iâde etmesi vâciptir. Nerede kaldı çalsın! Ne onlardan çalabilir, ne de onların emânet ettikleri yerden. Emânetlerini inkâr etmek de câiz değildir. Çalana hırsızlık cezası tatbik edilir. Ancak çalan kimse, o malın ona âit olmadığını isbât edebilirse, o zaman ceza düşer."

MESELE

Sultanlarla muâmele haramdır. Zîra onların malının çoğu haramdır. Bunlardan bedeli karşılığında alınan da haramdır. Şayet verdiği mal karşısında aldığı bedelinin helâl olduğunu bilirse, onlara teslim ettiği mala bakması lâzımdır. Eğer sattığı mal, ipek gibi bir şey olup onlar da bunu giyeceklerse, şarapçıya üzüm satmak gibi, o da yasak ve haramdır. Fakat bu satışın sahih ve ipeği kadınların giymesi ihtimâli varsa, bu da şüpheli olduğu için mekruhtur. İşte bu, alınıp verilen malın maddesindeki isyandır. Onlara at satmak da aynıdır. Hele atlara binip Müslümanları öldürmek veyâ mallarını yağma etmek istedikleri sırada, bu daha günâhtır. Çünkü bu, onların zulümlerine açıkça yardımcı olmaktır. Onlara, altın gümüş ve benzeri gibi, kendileri ile doğrudan isyân yapılamayan maddeyi vermek, yine bir nevi zulme yardım ve zulmü kolaylaştırdığı için mekruhtur.

Zîra onlar bu paralarla zulümlerine yarayacak maddeleri alırlar. Bu kerâhet, onlara yapılan hediyelerde, fiilen yardımda, çocuklarını okutup yetiştirmede de câridir. Yalnız ücret almamak şartıyla çocuklarına Kur'ân öğretmekte kerâhet yoktur. Zîra helâl olmasının yolu, bilinmeden Kur'ân okutmak için alınan para haramdır. Ücretsiz olarak onların nâmına herhangi bir şey satın alması yine onlara yardım olması bakımından, mekruhtur. Genç ve parlak köleler ve erkekler için ipekler, zulüm, katil ve yağma yolunda binecekleri atlar gibi, kötülük ve isyânda kullanacaklarını bildiği maddeleri, onlar için satın alması haramdır. Aldığı maddeyi katî olarak isyânda kullanacaklarını biliyorsa, onu satın alması haram; görünüşü itibariyle kötülükte de kullanmak ihtimâli varsa, mekruhtur.

MESELE

Zâlim sultanların haram para ile inşâ ettikleri çarşı ve pazarlarda alış-veriş etmek veyâ bu yerleri mesken edinmek, haramdır. Ancak bir tüccar bu binâlarda oturur ve meşrû şekilde alış-veriş ederse, ticareti haram değil; yalnız bu binâlarda oturması sebebiyle, âsî olur.

Halk, bunlardan alış-veriş edebilir. Fakat başka helâlden inşâ edilmiş çarşı pazar bulurlarsa, oradan alış-veriş etmeleri daha uygundur. Çünkü bu, hem onlara yardım, hem de o yerlerin kıymetlenmesine vesîledir. Yine bunun gibi, haraç ödemeyen pazardan alışveriş etmek, haraç veren pazardan alış-veriş etmekten daha makbuldür. Bâzı kimseler bu hususta son derece ileri giderek, haracı alınan arâzi sahipleri ve bunların çiftçileri olan fellâhlar ile muâmeleden kaçınmışlardır. Zîra onlar, aldıkları parayı haraç olarak ödemekle zâlimlere zulümlerinde yardımcı olurlar, demişlerdir. Bu, dînde bir ifrât ve taşkınlık, aynı zamanda Müslümanlara güçlük çıkarmaktan başka bir şey değildir. Zîra haraç, her taraftaki arâzilere sirâyet etmiş olduğundan, bundan men etmekte bir mânâ yoktur. Eğer dedikleri gibi olsaydı, haracı verilen arâzide zirâatin câiz olmaması lâzım gelirdi. Bu ise uzayıp gider ve nihâyet geçim kapılarının kapanmasına sebebiyet verir.

MESELE

Zâlim sultanların kadıları, vâlileri ve diğer memurları ile yapılan muâmele aynen kendileri ile yapılan muâmele gibi olup, belki daha da ağır bir haramdır.

Kadılara gelince; Onlar sultanların haram olduğu bilinen mallarını alır ve bunları biriktirirler. Ulemâ kılığına girdikleri için, insanlar onlara aldanır. Kadılar sultanlarla ihtilât eder, mallarından alır. İnsan tabiatı, yaratılış itibâriyle haşmet ve mevki sahiplerine heves eder ve onlar gibi olmayı arzu eder. İnsanların onlara bağlanmalarının sebep ve hikmeti budur.

İşçi ve hizmetçilerine gelince; Zâten bunların kazançları, efendilerine dayanarak, vurgunculuktan başka bir şey değildir. Bunların eline mîras ve cizye gibi helâl para geçmeyeceği gibi, helâl olmasına en küçük bir ihtimâl olacak şekilde de para geçmez ki, helâl de karışmıştır, diye bir şüphe uyandırmış olsun. Nitekim Tâvus, “Haklı olsalar da ben onların nezdinde şehâdette bulunmam. Çünkü şâhide de kötülüklerinin sirâyet edeceğinden korkarım.” demiştir.

Hülâsa; Çalıştırdıkları memurların bozulması, başlarındaki meliklerin bozulması, meliklerin bozulması da âlimlerin bozulması iledir. Eğer kötü kadılar

ve fâsid âlimler bulunmasaydı, melikler de bozulmazdı. Çünkü onlardan çekinirlerdi. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَزَالُ هٰذِهِ الْأُمَّةُ تَحْتَ يَدِ اللّٰهِ وَكَنَفِهِ مَا لَمْ تُمَالِئْ قُرَّاؤُهَا أُمَرَاءَهَا

“Okuyucular (âlimler) emirlere meyletmedikçe bu ümmet, Allah’ın himayesinde ve yed-i kudretindedir.” [485] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in burada “Ulemâ” yerine “Kurrâ” buyurmuş olması, asıl âlimlerin Kur’ân’ı okuyup sünnete uygun bir şekilde mânâsını anlayanlar olduğuna tenbîh içindir. Bunun haricindeki ilimler, sonradan ihdâs edilmiş şeylerdir. **Süfyân-ı Sevrî**: “Ne sultanlarla, ne de onlarla görüşenlerle düşüp kalk.” demiştir. Yine Süfyân-ı Sevrî: “Kalem, divit, mürekkep, İstampa ve kamış sahipleri birbirinin arkadaşlarıdır.” demiştir. Doğru söyledi. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), şarapta on kişiye lânet etmiştir. Üzümün suyunu çıkaran ve çıkartan da buna dahildir.[486] Ayrıca İbn Mes’ûd (r.a.): “Ribâ yiyen, vekilliğini, şâhidliğini ve kâtipliğini yapanların hepsi Muhammed aleyhisselâm’ın lisâniyle melûndur.” dedi.[487] Bunu aynı şekilde Câbir ve Ömer (Allah kendilerinden râzı olsun) Rasûl-i Ekrem’den (s.a.v.) rivâyet etmişlerdir.[488]

İbn Şîrîn: “Zulmünde kendisine yardımcı olacak kitabı sultana vermemek lâzımdır.” dedi.

Süfyân-ı Sevrî, Halifenin ne yazacağını öğrenmeden, kendisine divit kalem vermemiştir.

Sultanların etrâfını saran tebea ve işçilerin hepsi de onlar gibi zâlimdirler. Allah için onlara buğz etmek vâciptir. Sultanların yardımcılarından birisi gideceği yolu Osman b. Zâide’ye[489] sorunca, gideceği yerde zulüm yapacağını ve kendisinin yol göstermekle ona yardımcı olacağını düşündüğünden, dilsizmiş gibi davrandı ve cevap vermedi. Ancak tüccar, hamamcı, boyacı, kan alıcı, sanatkâr ve benzeri kimselerden fâsık olanlarla yapılan bu gibi muâmelelerde bu kadar mübâlağa, seleften rivâyet edilmemiştir. Hattâ zimmîlerle yapılan muâmelelerinde bile bu mübâlağa görülmemiştir. Bu şekil muâmele ancak yetim ve mâzurların mallarını yiyenler ve Müslümanlara devamlı sûrette eziyet edip, şerîatin şiârını bozmak isteyenlere tatbik edilmiştir. Çünkü isyân, biri lâzım diğeri müteaddî yâni birisi şahsa âit, diğeri de başkalarına sirâyet etmek üzere ikiye ayrılır. Fısk ve küfür, şahsa râci ve yalnız Allah’a karşı işlenmiş birer cinâyettir. Bunların cezâsı Allah’a âittir. Fakat vâlilerin zulümleri müteaddî olup halka sirâyet ettiği için, onlara cephe alınır. Zulümlerinin şümûlü nisbetinde

Allah'tan uzaklaşır ve azaba uğrarlar. Bunun için onlardan uzaklaşmak ve muamelelerinden kaçınmak lâzımdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يُقَالُ لِلشُّرَطِيِّ دَعْ سَوْطَكَ وَادْخُلِ النَّارَ

"(Zâlim) polislere "Elinizdeki kamçıyı atın ve cehenneme girin." denir." [490] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ رِجَالٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ

"Kıyâmetin alâmetlerinden birisi de, ellerinde sığır kuyruğu gibi kamçıları bulunan bâzı erkeklerin türemesidir." [491] buyurmuştur.

İşte onların hükmü budur. Bunu bilen, onları da bilmiştir. Bilmeyene göre onların alâmetleri; kaftan giymek, bıyık uzatmak ve benzeri meşhûr kıyâfetlerdir. Bu kılık ve kıyâfette görülenlerden sakınmak lâzımdır. Bu bir sû-i zan sayılmaz. Çünkü onların kılığına giren, kendisini onlara benzetmeye çalışan kimse, kalben de onlardandır. Delîlik alâmetleri ancak delîlerde görüldüğü gibi, fısk belirtileri de ancak fâsıklarda görülür. Evet, bunun aksine olarak, fâsıklar bâzen kendilerini sâlihlere de benzetebilirler. Fakat sâlihler hiç bir zaman, kendilerini fâsıklara benzetmezler. Çünkü onlara benzemek, onların cemaatini çoğaltmak demektir. Sâlihler bunu aslâ kabul etmez.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ

"Nefislerine zulmettikleri halde melekler tarafından öldürülenler." (Nisâ suresi, 4/97) âyet-i celîlesinin müşrikler arasına katılmakla, onları çoğaltan Müslümanlar hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Rivâyete göre, Allahü Teâlâ (Hz. Mûsâ'dan sonra nebî olan) Yûşâ b. Nûn'a:

- "Senin kavminden yüz bin kişi helâk edeceğim. Bunlardan altmış bini kötü ve kırk bini iyi insanlardır." buyurdu. Yûşâ:

- "Kötüler kötü, iyilerin suçu nedir yâ Rabbi?" diye sordu. Allahü Teâlâ:

- "Onlar benim gazabıma katılmadı. Onlara aldırış etmedi. Onlarla yedi içti ve düştü kalktılar. Bundan dolayı onları da kötülere kattım." buyurdu. Bundan, zâlimlere gazâb ve buğz etmenin vâcip olduğu anlaşılır. Yine bunun gibi İbn Mes'ûd, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den şöyle rivâyet etmiştir:

إِنَّ اللهَ لَعَنَ عُلَمَاءَ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ خَالَطُوا الظَّالِمِينَ فِي

مَعَاشِهِمْ

“Allahü Teâlâ, geçimlerinde zâlimlerle dü üp kalktıkları için, İsrailoğullarının âlimlerine lânet etmi tir.” [492]

MESELE

Zâlimlerin inşâ ettiği köprü, kervansaray, câmi ve çeşme gibi yerlerde de dikkatli davranmak ve düşünmek gerekir.

Köprüler: İhtiyâç dolayısıyla, köprülerden geçmek câiz ise de mümkün mertebe kaçınmak, verâdandır. Şâyet başka geçit varsa, bu verâ daha da kuvvetleşir. Bununla beraber, yine geçmek caizdir. Bu köprü malzemesinin sahibi belli olmadığına göre böyledir. Çünkü bu vaziyet karşısında o mal, hayır işlerine sarf edilir. İşte bu da âmme menfaatine bir hayırdır. Fakat köprünün kireci, taşı bir adamın evinden mezarlık veyâ bir câmiden alınmışsa, o zaman başkasının malını kullanmadaki zarûret hâsıl olmadıkça bu köprüden geçmek câiz olmaz. Geçtikten sonra da mal sahibinden helâllik alması lâzımdır.

Mescidlere gelince: Zorla alınmış bir yerde veyâ sahipli başka bir mescidden de olsa veyâ başkasının mülkünden zorla alınmış malzeme ile yapılmış ise bu mescide Cuma için dahî girmek câiz değildir. İmâm, mescidin içinde kıldırıyorsa, kendisi mescidin dışından imâma uyar, içeri girmez. Çünkü zorla alınan arâzide kılınan bir namazla borç sakıt olur. Her ne kadar içeride kılan günâhkâr ise de ona uymak sahihtir. Sahibi bilinmeyen bir malzemeden yapılmışsa, başka bir mescid varsa, orada kılmak verâdandır. Fakat başka mescid yoksa Cuma ve cemâati terketmemek için bu mescidde kılması gerekir. Çünkü uzak da olsa, kendi mülkünden olma ihtimâli vardır. Muayyen sahibi olmayınca, Müslümanların ihtiyâcına sarfedilen yitikler gibidir. Zâlim sultanlar için dahî bir mahzur yoktur. **Ahmed b. Hanbel**’e: “Cemâate gelmiyorsun, bu husustaki delîl ve mesnedin nedir?” diye sorduklarında, Ahmed b. Hanbel: “Hasan-ı Basrî ve İbrâhim Teymî, Haccâc’ın fitnesine uğrarız korkusu ile câmie gitmedikleri gibi, ben de bu gibi fitneye düşmekten korkarak gelmiyorum.” demiştir.

Camii sıvayıp boyamaya gelince: Bu, namazla bir alâkası olmayan süs ve ziynettir. Câmie girmeye mâni değildir. Ancak câmie giren için, buna bakmamak evlâdır.

Câmilere serilen kamış hasır ve diğer sergilere gelince: Bunların sahipleri belli ve onlardan haksızlıkla alınmışlarsa, üzerlerinde oturmak câiz değildir. Sahibi belli olmayıp, âmme menfaatine serilmişlerse üzerlerinde oturmak câizdir ve fakat oturmamak, verâdandır. Çünkü şüphe yeridir.

Çeşmelere gelince: Zâlim sultanların bu gibi mallardan yaptıkları bu gibi su depolarından içmek ve abdest almak verâdan değildir. Ancak namaz vaktinin geçeceğinden korkulursa, o zaman abdest alınır. Mekke yolundaki su depoları da aynı hükümdedir.

Kervansaray ve medreselere gelince: Gerek yeri ve gerekse malzemesi gasbedilmiş olup, sahibi belli ve sahibine reddedilmesi de mümkün ise bunlara girilmez. Şâyet sahipleri belli değilse -âmme hayrına tahsîs edildikleri için- bunlara girmekten fısk lâzım gelmezse de, verâ olan, bu yerlere girmemektir.

Bu yerler, sultanların işçileri ve memurları tarafından yaptırılmış ise mesele daha da zordur. Çünkü onlar böyle sahipsiz paraları âmme menfaatine sarfetmeye selâhlyetli olmadıkları gibi, mallarında haram, daha da fazladır. Âmmeye âit malları almaya selâhiyetleri yoktur. Bu gibi malları alıp sarfetmek, emir ve vâlilerin salâhiyetleri dâhilindedir.

MESELE

Zorla alınan bir arâzi, yol olduğu zaman, oradan geçmek câiz değildir. Sahibi belli olmadığı zaman geçilebilir, fakat mümkün mertebe geçmemek verâdandır. Şâyet geçmesi mübâh olan bir yol olur ve üzerinde gölgelik bulunursa, bu yoldan geçmek, güneş ve yağmurdan korunmamak şartıyla altında oturmak câizdir. Yâni herhangi bir sebeple yol üzerinde durduğu gibi, zâlimler tarafından yapılan bu gibi gölgeliklerde de durabilir. Fakat yağmurdan veyâ güneşten korunmak gibi, bu gölgeden istifâde edilemez. Zâten örtü de bunun için yapılır.

Zorla alınan paralarla duvarı yapılan veyâ üstü örtülen câmi ve diğer yerlere girmenin de hükmü budur. Yalnız içeri girmekle bir şey lâzım gelmez. Fakat gözden saklanmak, soğuk veyâ sıcaktan korunmak için olursa bu gibi yerlere girmek haramdır. Zîra bu, haramdan faydalanmaktır. Gasbedilen yerlerde oturmanın haram olması, oraya temâs etmek için değil, oradan istifâde etmek içindir. Yer, üzerinde durmak için, örtü de gölgelenmek için aranır ki, aralarında fark yoktur.

Taberânî, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Neseî ve Tirmizî rivâyet ettiler. Tirmizî, sahîh olduğunu söylediAyrıca Hakîm. Ka'b b. Acuze'den rivâyet etmiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

Ukaylî, **"Zuafâ"**da ve Hıfsu'l-Ibrî'nin tercümesinde rivâyet etti. İlim bahsinde de geçmiştir.

Hişâm, çocuklarına hadîs dersi vermesini Zührî'den ricâ etmişti. Zührî,

çocuklarına dört yüz kadar hadis yazdırdı. Bir müddet sonra Hişâm, Zührî'ye "Hoca, yazdığınız hadîs kitâbı kayboldu." dedi. Zührî "Beis yok, yenisini yazarız." dedi. Sonra hadîsleri tekrâr yazdı. Bir ay sonra Hişâm, eskisini ortaya çıkardı ve karşılaştırdıklarında bir harf bile olsun hatâ etmediğini gördüler.

Mektubu yazan, Ebû Hâzim el-A'raç'dır.

Bu ümmetin emîni ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Amvas'da tâûn senesinde 58 yaşında iken Hicri 18 yılında ölmüştür.

Buradaki hadîslerin üçü de daha evvel geçmiştir.

Hâkim, Abdullah b. eş-Şıhhîr'den rivâyet etti ve isnâdının sahih olduğunu söyledi.

Bağdadlıdır. Sikadandır. Hafızdır. Hicrî 71 yılında ölmüştür.

Hammad b. Seleme, Basralı Dînar'ın oğludur. Âbiddir. Buhârî **"Edeb"**inde, Müslim **"Erba'a"**sında kendisinden rivâyet etmişlerdir. Hicrî 67'de ölmüştür.

Hammad b. Seleme, merfû olarak rivâyet etti.

Emevî hükümdarlarından olup, künyesi Ebû Süleyman'dır. Abdülmelik'in ölümünden sonra 105 Hicri târihinde kendisine biat edilmiştir. Hükümdarlık müddeti 19 yıl, bir aydır. 54 yaşında iken Dehnâ'da Hicri 125 senesinin Rebîülevvel ayında ölmüştür.

El-Mansûr Billâh, Abbâsi halîfelerinin ikincisidir. Hicrî 135 yılında Mekke'de kendisine biat edilmiştir. 22 yıl hilâfette kaldıktan senra, 58 yaşında iken 150 yılında **Bi'r-i Meymûne**'de ölmüştür.

Künyesi Ebû'l-Velîd'dir. Hicrî 65 yılında Ramazan ayında Şam'da kendisine biat edilmiştir. Hicrî 80 yılında vefât etmiştir.

Bu şekildeki aslı bulunamamıştır. Fakat *"Sultanlara yakla an, Allah'tan uzakla ır."* mealinde sahîh sened ile rivâyetler vardır.

Künyesi Ebû Eyyûb'dur. Kardeşi Velid'den sonra Hicri 95 yılında kendisine biat edilmiştir.

Nefî b. Hâris Sakafî'dir. Ashâbdandır. Ziyâd'ın ana bir kardeşidir. Ebû Bekre âbid ve sâlih bir zât idi. Üvey kardeşi Ziyâd, Ebû Bekre'nin bir oğlunu süvâribaşı, diğerini erzâk kapucusu, bir üçüncüsünü de Beytü'l-mâl'a memur tâyin etmişti. Hasan-ı Basrî diyor ki: Ziyâd, kardeşini susturmak ve aleyhinde bulunmasını önlemek için kendisine Enes b. Mâlik'i gönderdi. Ebû Bekre hasta yatıyordu. Enes, gerekli tebliğatı yaptıktan sonra: "İşte, oğullarını şu şu işlerde kullanmıyor muyum?" dediğini haber verince Ebû Bekre: "Cehenneme götürecek daha bir şey yaptıradı mı?" dedi. Ebû Bekre, Ziyâd'ın velâyeti zamânında Basra'da 50 veyâ 51 Hicri yılında vefât etti.

İbn Merdûye tefsirinde, Kesir b. Atiyye rivâyetinden aldı. Ayrıca Mansûr

Deylemî **“Müsned-i Firdevs”**inde Muâz’dan (r.a.) ve Ebû Mûsâ el-Medînî **“Tazyîu’l-Umri ve’l-Evkat”** adlı eserinde, Ehl-i Beyt’den mürsel olarak rivayet etmiştir.

Basralıdır. Sikadan ve âbid bir zâttır. Birçok menkıbeleri vardır. Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Neseî kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

Ebû Amr ed-Dânî **“Kitâbü’l-Fiten”**de Hasan rivâyetinden mürsel olarak, Deylemî **“Müsned-i Firdevs”**de Ali ve İbn Ömer’den (r.a.) başka ifâde ile rivâyet ettiler.

Tirmizî ile İbn Mâce, Enes’den (r.a.) rivâyet etti.

Müslim ve sünen sahipleri rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Ebû Dâvûd’un bu meâlde bir rivâyeti vardır. Tirmizî, sahih olduğunu söylemiştir.

Müslim rivâyet etmiştir. Hz. Ömer’in (r.a.): “En son nâzil olan ribâ âyetidir Rasûl-i Ekrem, bunu îzah etmeden ölmüştür.” dediğini İbn Müseyyeb rivâyet etmiştir.

Osman b. Zaide Küreli olup **“Ri”** şehrine göç etmiştir. Sikadan âbîd bir zattır. Kendisinden, Müslim bir hadis rivâyet etmiştir.

Ebû Ya’la, Enes’den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve Hâkim, Ebû Umâme’den rivâyet ettiler ve Hâkim “İsnâdı sahîhtir.” dedi. Buna benzer bir rivâyet de Müslim’de vardır.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce. İbn Mes’ûd’dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

YEDİNCİ BAB: SORULAR VE CEVAPLARI

MESELE

Suâl: Sûfilerin hizmetçileri tarafından kendileri için toplanan para ve yiyeceklerden, sûfilerden başkası da yiyebilir mi, yoksa bunlar yalnız onlara mı mahsûstur?

Cevap: Bunlardan sûfilerin yiyeceğinde şüphe yoktur. Hizmetçinin muvafakatıyla bundan başkalarının da yemesi helâldir. Ancak şüpheden hâlî değildir. Helâldir, çünkü hizmetçiye, sûfiler için verilmiştir. Fakat bunu alan, doğrudan sûfiler değil, hizmetçilerdir. Dar vaziyette bulunan bir âilenin geçimi için verilen bir parayı veyâ yapılan bir yardımı -çocuklara bakması hasebiyle- âile reisi alır ve âile reisinin aldığı kendi mülkü olur. O, bu paradan başkalarına da verebilir. Sûfilerin nâmına para ve yiyecek toplayan da aynı şekildedir. Topladığı kendi mülkü olduğu için, başkasına da yedirebilir. Artık bu mal, hâlâ verenin mülküdür, denemez. Zîra bunu böyle kabul etmek, muâtât yolu ile yapılan alış-verişin sıhhatini reddetmektir ki, bu zayıftır. Hele sadaka ve hediyelerde bunu kabul eden yoktur. Hizmetçi de böyledir. Ona kimse karışamaz. Mülkiyetin, o zaman tekkelerde bulunan sûfilere intikalini iddiâ etmek de çürüktür. Çünkü sonradan tekkeye intisâb eden sûfilere de toplanandan yedirmek bilittifak câizdir. Aynı zamanda hepsi veyâ birisi ölse, hisselerini vereselerine vermek de lâzım gelmez. Toplanan, mutlak sûfiler adına toplanmıştır; bunun için muayyen fertler hak sahibi olamaz da denemez. Zîra mülkün bir cihete ayrılması, tasarrufu fertlere havale etmeyi gerektirmez. Çünkü tekkeye girenler mahdûd değil, kıyâmete kadar onlardan doğanlar da oraya girer. Bu mallarda âmme idâresini elinde bulunduranlar, tasarruf edebilir. Hizmetçi ise hiçbir yönden bu işe niyâbet edemez, ancak bu toplanan şeyin mâliki sayılır. Tasavvuflarında vefâ ve mürüvvet göstermek şartıyla, sûfilere yedirebilir.

Onu bu işten men ederlerse, artık o sûfilerin kefîli olmaktan da men edilmiş olur ve ehl ü iyâli ölen aile reisi vaziyetine düşer.

MESELE

Suâl: Bir kimse malını sûfilere vasiyet ederse, bu mal kimlere verilir?

Cevap: Tasavvuf, batınî bir keyfiyettir. Bunu herkes bilemez ve hakikatini

kavrayamaz. Örf ehlinin, sûfi adını vermekte dayandıkları zâhirî alâmetlerle ve dış görünüşle bilinebilir. Buradaki küllî kaide şudur: Zâviye ve tekkelere giren bir kimse, oradaki sûfilerce kendisine: “Sen bizden değilsin, içimize girme.” denmemişse, o kimse sûfilerden sayılır. Beş vasıf kendisinde bulunan sûfidir. Onlar da: Sâlih olmak, fakir olmak, sûfi kılığında bulunmak, sanatı olmamak, meskeni yalnız tekkeler olmaktır. Bu sıfatlardan bazılarının bulunmaması, o kimsenin sûfi olmadığına delâlet eder. Diğer bâzılarına göre de, fısk u fücûr sahibi olanlar, bu vasiyetten faydalanamaz. Çünkü sûfi, hususî vasıflara sahip, sâlih kimse demektir. Fâsık olan bir kimse, sûfi kisvesine bürünmekle sûfilere vasiyet edilen mala vâris olamaz. Fâsık derken, küçük günâhı olanları kaydetmiyoruz.

Sanat sahibi olmak; kazançla uğraşmak, sûfilere vasiyet edilen malı almaya mânidir. Rençberler, âmiller, esnâf, dükkânında veyâ evinde sanatı ile meşgul olanlar, ücretle çalışanların hiçbiri bu vasiyetten istifâde edemez. Bu vasiyyetten faydalanmak için yalnız sûfi kılığına girmek ve sofular arasında bulunmak kâfi değildir. Sûfiliğe mâni olmayan yazıcılık ve dikicilik gibi işleri, dükkânda ve ticaret maksadı ile yapmazsa bunlar, sûfiliğe mâni değildir. Hatta bu vasıflar, diğer sıfatları ile onun sûfiler arasına katılmasını sağlar.

Elinde sanatı olup çalışmamak, sûfiliğe mâni değildir. Bu vaziyette olan bir kimse, sûfilere vasiyet edilen paradan istifâde edebilir.

Va’z u nasihatte bulunmak, ders okutmak, sûfiliğe mâni değildir. Kisve, meskenet, ev, fakirlik gibi diğer vasıflar bulundu mu yine sûfidir. Çünkü vâiz sûfi, okuyucu sûfi, âlim sûfi veyâ müderris sûfi demekte tenâkuz yoktur. Fakat sanatkâr sûfi, tüccar sûfi, âmil (vali) sûfi demekte tenâkuz vardır.

Fakirliğe gelince: Şâyet göze çarpacak şekilde servet sahibi olursa, o zaman bu vasiyetten istifâde edemez. Malı olur fakat geliri giderini karşılamıyorsa, vasiyetten faydalanır. Elindeki serveti zekât nisâbına bâliğ olmuyorsa -masrafı da olmasa- yine vasiyetten istifâde edebilir. İşte, bütün bunların delîli ancak örf ve âdettir.

Sûfiler arasına girip onlarla düşüp kalkmaya gelince; böyle yapan kimsenin de vasiyet malında hakkı vardır. Onlara karışmayıp evinde veyâ mescidde sûfi kılığına girip onların ahlâkı ile ahlâklanmış olan kimse de bu vasiyetten faydalanır. Onların arasına katılmamasından doğan eksikliği, onların kıyâfetinde olması telâfi eder. Şâyet onların kisvesinde değil ve fakat onlara âit diğer vasıfları hâiz olsa da bu vasiyette hakkı yoktur. Ancak onların arasında zâviye ve tekkelerde yaşıyorsa faydalanır. Aralarına karışmak ve kisvelerini kabul etmek, her ikisi yekdiğerini karşılar. Yâni aralarında bulunursa, onların kıyâfetinde

olmasa da olur, onların kıyâfetinde ise aralarında bulunmasa da olur.

İşlemeli hırka giymeye gelince: Bu vasiyete hak kazanmak için şeyhleri tarafından kendilerine işlemeli hırkanın giydirilmiş olması şart değildir. Diğer şartlar bulunduktan sonra, hırkanın olmaması zarar vermez. Evli olup, bâzen evine ve bâzen de tekkeye gidenler sûfi olmaktan çıkmış olmazlar.

MESELE

Tekkeler ve oralarda oturanlara vakfedilen paralarda hüküm, mutlak sûfilere yapılan vasiyetlerden daha müsaittir. Zîra bu vakfın mânâsı, vakfedileni onların ihtiyâcına sarfetmek demektir. Binâenaleyh, sûfilerin muvafakatıyla, sûfi olmayanlar da yalnız bir defa değil, bir kaç defa bile onlarla oturup yiyebilirler. Zâten yemek işlerinde müsamaha vardır. Hattâ henüz bölünmeyen ganîmetlerden, bir kişi tek başına da yiyebilir. Hattâ kavval, yâni zikir halkasına onları dâvet eden de onlarla beraber yiyebilir. Fakat sûfilere vasiyet edilen, bu kavvallara verilmez. Ama vakıftan verilir.

Âmiller, tüccarlar, kadılar ve fakîhlerden gönüllerini almak isteyenler de, sûfilerin muvafakatıyla, vakıftan yiyebilirler. Çünkü vakıf, sûfiler âdet ve teâmülüne uygun bir şekilde vakfedilmiştir. Örf ve âdete göre hareket edilir, fakat bu da devâmlı olamaz. Meselâ sûfi olmayan kimse devâmlı sûrette onlarla-razı olsalar da- yiyip içemez. Çünkü bu hareket, vâkıfın şartı hilâfına kendilerinden olmayan bir kimseyi bu vakfa ortak etmek demektir ki, buna selâhiyetleri yoktur.

Ama fakîh olan bir zât, onların kıyâfetinde ve ahlâkında ise aralarına girer ve hissesini alır. Fakîh olması, sûfiliğine engel olmaz.

Çünkü tasavvufu bilene göre, sûfilikte cehâlet şart değildir. (Zira sûfilik demek, zâhir ve bâtın şer'î hükümlere riâyet ederek kitâp ve sünnetle amel etmek demektir.) Mârifetten haberi olmayan bâzı ahmakların: "İlim hicâbdır." gibi aslı olmayan sözlerine değer verilmez. Asıl perde olan, cehâlettir. İlim kitâbında bu sözün tevîlini yapmıştım. Hicâb olan ilmin, yerilen ilim olup övülen ilim olmadığını, mahmûd ile mezmûmu anlattım ve orada gerekli izâhatı verdim. Fakat fakih onların kisve, ahlâk ve kıyâfetinde değilse, bu takdirde bu fakîhi aralarına almayabilirler. Şâyet bu hâli ile kabul ederlerse, yine vakıftan yiyebilir. Aralarında bulunmak, kıyafetteki ayrılığı telâfi eder. Ancak o kıyafette olanların muvafakati şarttır. İşte bunlar, sofuyu tanıtmakta âdet ve teâmülün şehâdet ettiği şeylerdir. Burada nefiy ve isbâtta karşılıklı iki taraf vardır. Yâni bu mutlak sûfidir, bu mutlak sûfi değildir, denecek katî tarafları vardır. Aralarında iki

tarafa benzeyen -sûfi olmak ve olmamak ihtimalleri bulunan- ve birbirine benzeyen şüpheli kısımlar vardır. Şüpheler babında anlattığımız gibi şüphelerden kaçınan, dînini ve ırzını korumuş olur.

MESELE

Suâl: Rüşvet ile hediye arasında ne fark vardır? Her ikisi de birer gâye uğrunda ve gönül rızâsı ile verildikleri hâlde, neden biri helâl, diğeri haram oluyor?

Cevap: Malını başkasına veren kimse, elbette bir maksat uğrunda verir. Bu maksat ya peşin veyâ veresiye olur.

1 - Veresiye olan gâye: Âhirette sevap ve mükâfat almak maksadıyla malını infâk etmektir.

2 - Peşin olan gâye de beşe ayrılır:

a) Hediyesi karşılığında bir mükâfat beklemek,

b) Muayyen maksadına yardım olmak için iş yaptırmak,

c) Hediye verdiği kimseye yaklaşmakla onun muhabbetini kazanmak ister ki, bu da iki kısımdır:

d) Ya sırf sevgisine mazhar olmak,

e) Veyâ sevgiyi bir emeline ulaşmak için temîn etmektir.

İşte, hediye vermek şu beş sebebin birine istinâd eder.

Birincisi: Sevap maksadı ile verdiği kimseler: İhtiyâç sahipleri, âlimler, dînî bakımdan soylu bir âileden gelenler ile bizâtihî dindâr, sâlih ve âbid olan kimselerdir. Muhtaç olduğunu sanarak verdiği halde zengin olan, âlim sanarak verdiği halde câhil olan, soylu olduğunu zannederek verdiği halde soylu olmayan, sâlih olduğunu sanarak verdiği halde fâsık olanlar, bu hediyeyi alamazlar. Bu hediye kendilerine haramdır. Veren kimsenin alanda zannettiği vasıflar, zannettiği gibi mevcût değilse, alamaz. İyi ve sâlih görünen çok kimseler var ki, bâtını halleri açığa çıksa, herkes kendilerinden nefret ederdi. Allahü Teâlâ kullarını birbirine sevdirmek için, onların kusurlarını kendi fazlı ile gizler. Eskiden verâ sahibi olan kimseler, herhangi bir ikrâm ile karşılaşmamak için, bilinmeyen yabancı kimselerle alış-veriş ederlerdi. Dîn nâmına bu, tehlikeli bir hâldir. Takvâ, gizli bir şeydir. İlim, neseb ve yoksulluk gibi açık değildir. Bunun için takvâ sahibi, dîn ve diyâneti nâmına bir şey almaktan sakınmalıdır.

İkincisi: Peşin bir gâye uğrunda verilen hediyelerdir. Meselâ: Bir hil'at giydirir veyâ daha iyisini verir ümidiyle, fakir bir kimsenin zengine hediye vermesi gibi. Bu, sevap şartıyla olursa, hükmü gizli olmayan bir hîbedir. Bu bir karşılık olarak

değil, her iki tarafın hediyeleşmesi kabîlindendir.

Üçüncüsü: Belli bir işinin yapılmasına yardımcı olması için, sultana ihtiyâcı olan bir kimsenin, sultanın vekîline veyâ alâkalı bir şahsa hediye vermesi. Bunun da mükâfat ümîdiyle verilmiş bir hediye olduğu meydandadır. Ancak, beklediği mükâfata ve yaptıracağı işe bakılır; haram atiyye almak veyâ bir kimseye haksızlık etmek gibi bir iş ise bu hediyeyi almak haramdır. Şâyet herhangi bir zâlimin zulmünü defetmek veyâ görüp bildiğine şehâdet etmek gibi yapılması vâcip olan işlerden ise yine bu hediyeyi almak haramdır. Çünkü bu vazîfeler mecbûrîdir. Bunlar için hedîye kabul etmek, haram olan rüşvetin tâ kendisidir. Şâyet yaptıracağı iş mübâh olup, yaptırılmasında güçlük çekecekse, işini görmek şartı ile aldığı hediye helâldir. Bu, “Sana yüz kuruş, bu paketi falancaya götür.” demek gibidir. Tabiî o paketi oraya götürmekte yol yürümek, yorulmak ve zahmet çekmek vardır. Bundan dolayı aldığı da helâldir. Yâhut “Falancaya söyle, şu işimde bana yardımcı olsun veyâ nakdî yardımda bulunsun.” Bu işi yapmak için de epeyce dil dökmek lâzımdır. İşte buna ücret denir ve câizdir.

Haksız ve haram olmayan dâvalarda, dâva vekillerinin aldıkları ücretler gibi, bunlar da helâldir. Şâyet maksadı, tek bir cümle ile ifâde edilecek yâhut nüfûz kullanmak suretiyle kolay olacak bir iş ise meselâ, herhangi bir adamın “Bu işi yap.” demesiyle olmayıp, mevki sahibi bir adamın yap demesiyle olacaksa yine bu vaziyet karşısında hedîye almak haramdır. Çünkü bu, nüfûz karşılığı alınan paradır ki, şerîat buna cevâz vermez. Meliklere hedîye bahsinde açıklanacağı gibi, şerîat bunu men eder. Şufa hakkını düşürmekten, kusurlu malı iade etmekten, ağaç dallarının kendi arâzisini gölgelemekten ve buna benzer bizzat maksûd olan şeylerden ücret almak câiz olmadığı hâlde, mevki ve rütbesine dayanarak nüfûz kullanarak hediye almak nasıl helâl olur? Tabiblerin, yalnız kendileri bildiği bir ilâcı söylemekten veyâ kısa bir tavsiyede bulunmaktan para istemesi de bu kabildendir. Onun bu kadar bir ifâdesi, bir susam dânesi gibi kıymetsizdir. Yâni kendisini meşgul eden ve yoran bir şey değildir. Bunun için değer taşımaz. Bundan dolayı ne bu sözüne, ne de bu bilgisine karşılık ücret alması câizdir.

Zâten ilmi de kendisinde kalıyor, ancak onun bildiğini öbür adam da bilmiş oluyor. Sanatında mahâreti olanlar da bundan bir derece geridedir. Meselâ, sanatında mâhir olduğu için, bir kılıcın eğriliğini bir çekiç ile doğrultmak gibi; bâzı sanat sahipleri bir çekiç vurmakla malın değerini ücret olarak alırlar. Bu gibi sanatlarda ücret almakta beis yoktur. Çünkü adam, bunu öğreninceye kadar, bunca emek sarfetmiş ve yorulmuştur ve geçimi de bu yoldandır.[493]

Dördüncüsü: Belli bir maksadı olmadan yalnız hediye ettiği zât ile anlaşmak ve sevgisini kazanmak için verilen hediyelerdir. İşte, büyüklere verilen ve şerîatin mendûp kabul ettiği hediye budur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تَهَادَوْا تَحَابُّوا

"Kar ılıklı hedîye veriniz ki birbirinizi sevesiniz." [494] buyurmuştur. Ne de olsa, hedîyelerin, yalnız kuru bir sevgi için verilmesi pek enderdir. Mutlaka sevişmenin ardında bir fayda düşünülmektedir. Fakat o fayda belli olmaz ve kendisini hedîye vermeye sevkedecek belli bir garaz mevcût değilse, buna hedîye denir ve alması helâl olur.

Beşincisi: Hediyeyi vermekteki maksadı sevgisini kazanmak ve bu vesîle ile onun mevkiinden istifâde ederek ona birçok şeyleri yaptırabilmeyi düşünerek verilen hedîyelerdir. Hattâ o adamın o mevki ve mansıbı olmasaydı, yalnız sevgi için bu hedîyeleri katiyyen kendisine vermezdi. Şâyet hedîye ettiği zâtın hatırlı olması ilim, dîn ve soyu bakımından ise bu bir derece hafiftir. Her ne kadar bu hedîyede bir nevi rüşvet kokusu varsa da, alınması kerâhetle câizdir. Çünkü görünüşte hediyedir. Şâyet itibârı; kadılık, zekât âmilliği, haraç tahsildârı ve benzeri saltanat işleri ile uğraşmasından ise -isterse evkaf memûrluğu olsun- ve bu vazîfelerden biri bu adamda bulunmasa, katiyyen ona hediye vermeyecek hâlde ise bu verilen, hediye adı altında bir rüşvettir.

Çünkü maksadı bu anda adamla anlaşıp seviştikten sonra ileride birçok işler yaptırmaktır. Çünkü bu gibi vâsıtalarla gördürülen pek çok işler vardır. Bunun alâmeti, o adamın yerine başkası geçse, artık onun sevgisini düşünmeden beriki adama dönerek, hedîyesini ona vermektir. Bunun son derece mekruh olduğunda söz yoktur. Haram olup olmaması ihtilaflıdır. Buradaki mânâ muâraza hâlindedir. Bir taraftan sırf hediye, öte yandan da makam sâyesinde yaptıracağı bir iş için verilmiş rüşvet gibidir. Kıyâsı müşabehetler muâraza edip haber ve eserler bir tarafı takviye ettiği zaman, o tarafa meyledilir. Buradaki haber ve eserler de şiddet tarafındadır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يُسْتَحَلُّ فِيهِ السُّحْتُ بِالْهَدِيَّةِ وَالْقَتْلُ

بِالْمَوْعِظَةِ، يُقْتَلُ الْبَرِيءُ لِتُوعَظَ بِهِ الْعَامَّةُ

"İnsanlar üzerine bir zaman gelecek ki rü vet, hedîye nâmı altında helâl kabul edilecek. İbret olsun diye adam öldürmek de mübâh sayılacak. İnsanlara gözdağı versin

diye suçu olmayan kimse öldürülecektir." [495] buyurmuştur.

İbn Mes'ûd'a (r.a.) haramdan sorduklarında: "Adam birisinin işini görür. İşi görülen kimse de işini görene hediye gönderir. Belki bu adam bir sözle onun işini görmek istedi. Artık sonradan bu iş karşılığında ondan bir şey alması câiz olmaz." diye cevap verdi. Yâni, ücretsiz bir işi gördükten sonra, iş sahibinden hediye almasıdır.

Mesrûk[496] bir adamın işine sözü ile yardım etti. Adam da ona bir câriye hediye etti. Mesrûk, buna kızarak câriyeyi reddetti ve "Kalbindekileri bilseydim, işine hiç bakmazdım. Artık bundan sonraki kısmına bakmam." dedi.

Tâvus'a sultanlara verilen hediyelerden sorduklarında "Haramdır." dedi. Hz. Ömer'in (r.a.) oğulları (Abdullah ile Ubeydullah) hazîneden borç para aldılar. Hz. Ömer bunu duyunca, kârı ile beraber parayı ellerinden aldı ve "Benim hatırım olmasa, bu para size verilmezdi." dedi. Hz. Ömer'in (r.a.) Şam vâlilerinden olan **Ubeyde b. el-Cerrâh**'ın zevcesi, Rûm meliklerinden birisinin hanımına şişe içinde bir koku hediye etti. Rûm melikesi buna karşılık kendisine kıymetli bir cevher taşı hediye etti. Hz. Ömer (r.a.), cevheri sattı, kokunun kıymetini Ubeyde'nin hanımına verdi, fazlasını hazîneye koydu. Câbir ve Ebû Hüreyre (r.a.) "Melikler hediyesi sirkattir." dediler. Ömer b. Abdülazîz hediyeyi reddettiği zaman, "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) "Hediye alırdı" dediler. Ömer b. Abdülazîz: "Evet, O'na hediye idi, fakat bize rüşvettir. Çünkü O'na peygamberliği bakımından yaklaşmak isterlerdi. Bize ise emirliğimiz bakımından yaklaşmak isterler." dedi.

Bütün bunlardan daha mühimi, Ebû Humeyd es-Sâidî'nin[497] rivâyet ettiğidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Yemen'de Ezd kabîlesinin zekâtlarının başına bir âmil gönderdi. Adam, dönüşünde topladığı zekâtı teslim etti ve bir kısmını bir tarafa ayırdıktan sonra: "O sizin, bunlar da benimdir. Bana verilen hedîyelerdir." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلَا جَلَسْتَ فِي بَيْتِ أَبِيكَ، وَبَيْتِ أُمِّكَ حَتَّى تَأْتِيَكَ هَدِيَّتُكَ

إِنْ كُنْتَ صَادِقًا! ثُمَّ قَالَ: مَا لِي أَسْتَعْمِلُ الرَّجُلَ مِنْكُمْ

فَيَقُولُ: هٰذَا لَكُمْ وَهٰذَا لِي هَدِيَّةٌ، أَلَا جَلَسَ فِي بَيْتِ أُمِّهِ

لِيُهْدَى لَهُ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَأْخُذُ مِنْكُمْ أَحَدٌ شَيْئًا بِغَيْرِ

حَقِّهِ إِلَّا أَتَى اللهَ يَحْمِلُهُ، فَلَا يَأْتِيَنَّ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِبَعِيرٍ

لَهُ رُغَاءٌ أَوْ بِبَقَرَةٍ لَهَا خُوَارٌ أَوْ شَاةٍ تَيْعِرُ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى

رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: اَللّٰهُمَّ هَلْ بَلَّغْتُ

"Anne babanın evinde otursaydın da, bu hediyeler sana gelseydi, o zaman dediğin doğru olurdu." buyurdu. *Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) devâmla ve umûmî bir ifâde ile "Ne oluyor? Bâzı kimseleri bir i e gönderiyorum da, dönü lerinde "Bunlar sizin, bunlar da benim, bana verilen hediyelerdir." deyip bir kısmını kendilerine ayırıyorlar. (Madem ki hediyeler geliyor) annesinin evinde oturup hediyelerini bekleseydi ya? Hayâtım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden hanginiz, hakkı olmayarak bir ey alırsa, kıyamet gününde o ey sırtında olduğu halde, Allah'ın huzûruna gelecektir. Hiç biriniz kıyamet gününde sırtında bağıran deve, böğüren inek ve meleyen koyun olduğu halde Allah'ın huzûruna gelmesin. (Sonra, koltuk altları görünecek ekilde ellerini kaldırdı ve) "Allahım, tebliğ ettim mi?"* buyurdu.[498]

Bu husustaki şiddetli vaidler anlaşıldıktan sonra, vâliler ve kadılar şöyle düşünmeli: Bu vazîfeden ayrılsam ve evde otursam bu adam bu hediyeyi yapacak mı idi? Eğer yapacağına kanâat getiriyorsa helâldir, hediyeyi alsın. Yok getirmeyeceğine kanâat ediyorsa, haramdır, bu hediyeye yaklaşmasın. Bâzı dostları da olur ki, onların hediyelerinde katî bir karâra varamaz. Böyle şüpheli şeylerden de sakınsın.

Allah'a hamd ve senâlar olsun ki, O'nun lûtf u keremiyle **"Helâl ve Haram Kitâbı"** da sona erdi.

Her şeyin hakîkatini olduğu gibi ancak Allah bilir.

Buna göre, musannifin tabiblerden maksadı, eski koca-karı hekimleridir Bâzı nebatların hassaları hakkında edindikleri bilgileri hastalara tavsiye ederek ücret alırlar. Bu ücret haramdır. Fakat yıllarca tahsil görüp emek sarfeden, sonra hasta üzerinde titizlikle durup hastayı muayene ve hastalığı teşhis ettikten sonra reçeteyi yazanlar muayene ücreti alabilirler. Hastalığı teşhis edemediği hâlde, teşhis etmiş gibi reçete yazıp, hastanın daha fazla rahatsızlanmasına veyâ ölümüne sebep olan hekimlerin ise vay hâline.

Beyhakî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti.

Mehazı tesbit edilememiştir.

Mesrûk Küfelidir. Hz. Âişe (r.a.) onu evlâtlık edinmiştir. İbn Mes'ûd'un dostlarındandır.

Medînelidir. Ashâbdan ve ensârdandır. Adı Abdurrahman'dır. Birçokları kendisinden hadîs rivâyet etmiştir. Muâviye'nin son günlerinde ölmüştür.

Buhârî'ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

RUB'U'L-ÂDÂT
BEŞİNCİ KİTAB

DOSTLUK, KARDEŞLİK VE SOHBET ÂDÂBI
(KİTÂBU ÂDÂBİ'L-ÜLFET)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur. O Allahü Teâlâ ki, kendi rahmet ve şefkatiyle hâlis kullarına husûsî şeref ve fazîletler ihsân etti. Lütûf ve keremiyle onları birbirine ısındırıp sevindirdi. Gönüllerinden hıyânet, kin ve nefret duygularını söküp atarak dünyada dost ve kardeş; âhirette en samimî arkadaş olarak yaşattı.

Salât u selâm, O'nun habibi Muhammed Mustafâ'ya ve sözünde, işinde, adalet ve ihsânında O'na uyup izinden giden âline ve ashâbına olsun.

Bundan sonra bilmiş ol ki, Allah için birbirini sevmek ve dîn uğrunda kardeş olmak, Allah'a yakınlığın en fazîletlisi ve ibâdetlerin en güzelidir. Fakat bunun da bâzı şartları vardır. Bu şartlara riâyet sâyesinde arkadaşlar, Allah için birbirini sevmiş sayılabilirler. Ayrıca karşılıklı olarak, riâyet edilmesi gereken birçok haklar var ki, bu sâyede kardeşlik tahakkuk eder. Şeytânın vesvesesinden kurtulur ve berraklığını korumuş olur. Ancak, bu haklara riâyetle Allah'a yaklaşır ve bunları korumakla yüksek derecelere erişir.

Şimdi biz bu kitâbın maksadını üç bâbda açıklayacağız:

BİRİNCİ BAB: DOSTLUK VE KARDEŞLİĞİN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki dostluk, güzel huyun meyvesidir. Ayrılık ise kötü huyun neticesidir. Güzel ahlâk, anlaşıp birleşerek sevişmeyi; kötü ahlâk ise düşmânlığı, çekememezliği ve nihâyet birbirine arka çevirmeyi gerektirir. Güzel ahlâkın dîndeki mühim yeri gizli değildir. Allahü Teâlâ, yüce Peygamberini güzel ahlâkı ile överek:

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ

“Hiç şüphesiz sen, büyük bir ahlâk üzeresin.” (Kalem suresi, 68/4) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de hadîsinde:

أَكْثَرُ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ تَقْوَى اللهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

“İnsanların cennete girmelerine en çok yardımcı olan takva, Allah korkusu ve güzel ahlâktır.” [499] buyurmuştur. Usâme b. Şüreyk (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e *“İnsanlara verilen şeylerin en hayırlısı hangisidir?”* diye sorduğumuzda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خُلُقٌ حَسَنٌ

“Güzel ahlâktır.” [500] diye cevap verdiler, dedi. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَحَاسِنَ الْأَخْلَاقِ

“Ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim.” [501] buyurdu. Diğer bir hadîsinde:

أَثْقَلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ خُلُقٌ حَسَنٌ

“Mîzana konacak amellerden en ağır geleni, güzel huydur.” [502] buyurmuştur. Bir başka hadîsinde de:

مَا حَسَّنَ اللّٰهُ خَلْقَ امْرِئٍ وَخُلُقَهُ فَيُطْعِمَهُ النَّارَ

“Allahü Teâlâ, ahlâk ve hilkatini güzelle tirdiği kimseyi, cehennemde yakmaz.” [503] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ebû Hüreyre’ye:

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ

- *“Ya Ebâ Hüreyre, güzel ahlâklı olmaya gayret et.”* buyurdu. Ebû Hüreyre:

- “Güzel ahlâk nedir, yâ Rasûlallah?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *“Sana gelmeyene gider, kötülük edeni bağı lar, vermeyene verirsin.”* buyurdu.[504] İşte güzel ahlâk budur.

Şüphesiz, güzel ahlâkın neticesi insanlarla dostluk ve ünsiyet etmektir. Ağaç güzel olunca, meyvesi de güzel olur. Nasıl böyle olmasın ki, ülfet ve dostluğu -hele Allah sevgisi- din ve takvâ bağları ile kurulan dostluğu öven pek çok âyet ve hadis ile İslâm büyüklerinin sözleri vardır.

Bu Husustaki Ayetler:

1 - Allahü Teâlâ, insanlara bahşettiği en büyük nîmetlerinden olan ülfet ve ünsiyet nîmetini beyân etmek üzere:

لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ

“Eğer yeryüzünde olan (her) **şeyi infak etsen, onların kalblerini telif edip aralarını bulamazdın. Lâkin Allahü Teâlâ aralarını bulup kaynaştırdı.”** (Enfâl suresi, 8/63)

فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا

2 - **“O’nun nîmeti sayesinde kardeş oldunuz.”** (Âl-i İmrân suresi, 3/103)

3 - Ayrılığı yermek ve ondan men etmek üzere:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ

عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ

إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Allah’ın ipine (Kur’ân’a) **sımsıkı sarılın ve ayrılmayın, tefrikaya, düşmeyin. Allah’ın size verdiği nîmetleri hatırlayın. Düşman olduğunuz halde, İslâmiyet sâyesinde aranızı buldu, kalplerinizi birbirine bağladı. O’nun nîmeti sâyesinde kardeş oldunuz. Siz ateş çukurunun kenarında idiniz. Allah sizi oraya düşmekten kurtardı. Bunun gibi Allahü Teâlâ size delîllerini açıklar; umulur ki bu sâyede hidâyete ulaşırsınız.”** (Âl-i İmrân suresi, 3/103) buyurmuştur.

Hadîsler:

إِنَّ أَقْرَبَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا، اَلْمُوَطَّئُونَ أَكْنَافًا

اَلَّذِينَ يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ

“Benim meclisime en yakın olanınız, ahlâkça en güzel olan ve etrâfındakilerle ho geçinenlerdir ki, onlar herkesi sever, onları da herkes sever.” [505]

اَلْمُؤْمِنُ إِلْفٌ مَأْلُوفٌ وَلَا خَيْرَ فِي مَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ

ş*“Mü’min, ünsiyet eder ve kendisi ile ünsiyet edilir. Ho geçinmeyen ve kendisiyle ho geçinilmeyen kimsede hayır yoktur.”* [506]

Dindeki kardeşliği övmek üzere:

مَنْ أَرَادَ اللّٰهُ بِهِ خَيْرًا رَزَقَهُ خَلِيلًا صَالِحًا إِنْ نَسِيَ
ذَكَّرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ

“Allahü Teâlâ iyiliğini murâd ettiği kimseye, unuttuğunu hatırlatacak ve hatırında olanı yapmaya yardım edecek iyi ve sâlih bir dost nasîb eder.” [507]

مَثَلُ الْأَخَوَيْنِ إِذَا الْتَقَيَا مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى،

وَمَا الْتَقَى مُؤْمِنَانِ قَطُّ إِلَّا أَفَادَ اللّٰهُ أَحَدَهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ خَيْرًا

“Allah için birbirini seven iki karde bulu tukları zaman, biri diğerini yıkayan iki el gibidirler. Ne zaman iki mü’min bir araya gelirse, Allahü Teâlâ birini diğerinden faydalandırır.” [508]

Kardeşliğe teşvîk mâhiyetinde:

مَنْ آخَى أَخًا فِي اللهِ رَفَعَهُ اللهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا

بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ

“Allah için karde lik edinen kimseyi Allahü Teâlâ, cennette hiç bir ameli ile unla amayacağı yüksek dereceye yükseltir.” [509]

Ebû İdris el-Havelânî[510], Muâz b. Cebel’e (r.a.): “Seni Allah için seviyorum.” dediğinde Muâz: “Sana müjdeler olsun. Ben Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim:

يُنْصَبُ لِطَائِفَةٍ مِنَ النَّاسِ كَرَاسِيُّ حَوْلَ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ يَفْزَعُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَفْزَعُونَ

وَيَخَافُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَخَافُونَ وَهُمْ أَوْلِيَاءُ اللهِ الَّذِينَ لَا

خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Kıyamet günü Ar -ı Âzam’ın etrâfında, bir takım insanlar için kürsüler kurulacaktır. Bunların yüzleri ayın ondördü gibi parlayacaktır. İnsanlar feryâd ederken onlar feryâd etmez; insanlar korkarken onlar korkmazlar. Onlar korku ve kederleri olmayan, Allah’ın gerçek dostlarıdır.” buyurdu. Kendisine bunların kim olduğu sorulunca: “Onlar, Allah için birbirini seven kimselerdir.” buyurdu.[511]

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) de aynı meâlde şöyle bir rivâyeti vardır:

إِنَّ حَوْلَ الْعَرْشِ مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَلَيْهَا قَوْمٌ لِبَاسُهُمْ نُورٌ

وَوُجُوهُهُمْ نُورٌ لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ النَّبِيُّونَ

وَالشُّهَدَاءُ هُمُ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ وَالْمُتَجَالِسُونَ فِي اللهِ

وَالْمُتَزَاوِرُونَ فِي اللهِ

“Ar -ı Âzam’ın etrafında nurdan kürsüler vardır. Bu kürsülere öyle kimseler oturacak ki, elbiseleri ve yüzleri nûr gibi parlayacaktır. Bunlar, peygamber de değil, ehîdler de değillerdir. Fakat peygamber ve ehîdler onlara gıpta edecektir.” Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e “Bunlar kimlerdir?” diye sorulunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Onlar, Allah için birbirini sevenler, Allah için bulu up oturanlar ve Allah için birbirini ziyâret edenlerdir.”* [512] buyurdu.

مَا تَحَابَّ اِثْنَانِ فِي اللهِ إِلَّا كَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَى اللهِ أَشَدُّهُمَا حُبًّا لِصَاحِبِهِ

“Allah için birbirini seven iki ki inin Allah katında en sevimlisi, arkada ını daha çok sevendir.” [513]

Denildi ki; Allah için birbirini seven iki arkadaştan birinin derecesi daha âlî ise -çocuklar anne babalarına katıldığı gibi- arkadaşı da onun seviyesine yükseltilir. Zîra kardeşlik Allah için olunca, evlâd kardeşlikten geri kalmaz. Nitekim âyet-i celîlede:

أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

“Zürriyetlerini onlara kattık ve onların amelinden hiç bir şeyi eksiltmeyiz.” (Tûr suresi, 52/21) buyrulmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَزَاوَرُونَ مِنْ

أَجْلِي، وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَحَابُّونَ مِنْ أَجْلِي، وَحَقَّتْ

مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ يَتَبَاذَلُونَ مِنْ أَجْلِي، وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلَّذِينَ

يَتَنَاصَرُونَ مِنْ أَجْلِي

“Allahü Teâlâ buyuruyor: Benim için birbirini ziyaret edenler, benim sevgimi kazanmı tır. Benim için birbirini sevenler, benim sevgime mazhar olmu tur. Benim için verenler, benim sevgimi hak etmi tir. Benim için birbirine yardımda bulunanlar, benim sevgimi kazanmı tır.” [514]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيْنَ الْمُتَحَابُّونَ بِجَلاَلِي

الْيَوْمَ أُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلِّي

"Allahü Teâlâ kıyâmet günü öyle nidâ eder: "Benim azametim için birbirini sevenler nerededir? Onları, Benim gölgemden ba ka gölgesi bulunmayan bir günde rahmetim altında gölgelerim." buyurmuştur.[515] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ، يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ،

وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُتَعَلِّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا

خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ، وَرَجُلاَنِ تَحَابَّا فِي اللهِ اجْتَمَعَا عَلَى

ذٰلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ، وَرَجُلٌ

دَعَتْهُ ذَاتُ حَسَبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ اللهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ

بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لاَ تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ

"Yedi sınıf insan vardır ki, Allahü Teâlâ onları hiç bir gölge bulunmayan günde Ar 'ın gölgesinde gölgelendirir:

1 - Adâletli devlet reisi,

2 - Allah'a ibâdetle büyüyen genç,

3 - Kalbi mescidlere bağlı kimse,

4 - Allah için birbirini seven ve bu uğurda birle ip bu sevgi ile ayrılan iki ki i,

5 - Tenhâ yerde Allah'ı zikrederek gözleri ya aran kimsedir,

6 - Mevki sahibi olan güzel bir kadın tarafından zinâ için çağırıldığı zaman "Ben Allah'tan korkarım." cevabı ile mukabele eden kimse,

7 - Sağ elinin verdiği sadakayı, sol eli duymayacak sûrette gizli sadaka veren kimse." [516]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا زَارَ رَجُلٌ رَجُلاً فِي اللهِ شَوْقًا إِلَيْهِ وَرَغْبَةً فِي لِقَائِهِ إِلاَّ نَادَاهُ

مَلَكٌ مِنْ خَلْقِهِ: طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَطَابَتْ لَكَ الْجَنَّةُ

"Allah rızâsı için bir (Müslüman karde inin) ziyâretine giden kimseye bir melek ardından "Kendin de güzel, ziyâretin de güzeldir. Cennet de güzel bir yer olarak senin için hazırlanmı tır." diye çağırır." [517] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ رَجُلًا زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللهِ فَأَرْصَدَ اللهُ لَهُ مَلَكًا فَقَالَ: أَيْنَ

تُرِيدُ؟ قَالَ: أُرِيدُ أَنْ أَزُورَ أَخِي فُلَانًا، فَقَالَ: لِحَاجَةٍ لَكَ

عِنْدَهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: لِقَرَابَةٍ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ:

فَبِنِعْمَةٍ لَهُ عِنْدَكَ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَبِمَ؟ قَالَ: أُحِبُّهُ فِي اللهِ،

قَالَ: فَإِنَّ اللهَ أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ يُخْبِرُكَ بِأَنَّهُ يُحِبُّكَ لِحُبِّكَ إِيَّاهُ

وَقَدْ أَوْجَبَ لَكَ الْجَنَّةَ

"Allah için sevdiği karde liğini ziyârete giden kimsenin yoluna Allah bir melek gönderir. Melek:

- "Nereye gidiyorsun?" diye sorar. Adam:

- "Falan karde liğimin ziyâretine gidiyorum." der. Melek:

- "Onunla görülecek bir i iniz mi vardır?" diye sorar. Adam:

- "Hayır." der. Melek:

- "O zâtla hısım ve akrabalığınız mı var?" Adam:

- "Hayır." der. Melek:

- "Yoksa onun sende bir eyi mi var?" der. Adam:

- "Hayır, yoktur." diye cevap verir. Melek:

- "O halde neden ziyâretine gidiyorsun?" diye sorar. Adam:

- "Kendisini Allah için seviyorum da onun için gidiyorum." der. Melek:

- "O adamı sevdiğin için Allahü Teâlâ'nın da seni sevdiğini ve cennetini kazandığını sana bildirmem için, Allahü Teâlâ beni buraya gönderdi." der." [518] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللهِ وَالْبُغْضُ فِي اللهِ

"İmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir." [519] buyurdu. Bu sebebten, kişinin Allah için sevdiği dostları olduğu gibi, Allah için buğz ettiği düşmanları da olmalıdır. Rivâyete göre, eski peygamberlerden birine Allahü Teâlâ şöyle vahyetmiştir: "Dünyadan yüz çevirmen, rahat etmen içindir. Bana yönelmen, benimle izzet bulduğun içindir. (Asıl senden istediğim) Benim için buğz etmen ve benim için dost edinmendir." Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir duâsında:

اَللّٰهُمَّ لاَ تَجْعَلْ لِفَاجِرٍ عَلَيَّ مِنَّةً فَتَرْزُقَهُ مِنِّي مَحَبَّةً

"Allahım, fâcir kimsenin nîmetini bana nasîb etme ki, sevgime mazhar olmasın." buyurmuştur.

Rivâyete göre; Allahü Teâlâ, İsâ aleyhisselâma şöyle vahyetmiştir: *"Sen, yer ve gök ehli kadar bana ibâdet etsen de Allah için buğzun olmasa, hiç bir değer ta ımaz."* İsâ aleyhisselâm: *"Günâhkârlara buğz etmekle Allah'ın sevgisini kazanın; onlardan uzakla makla Allah'a yakla ın. Onlara kızmakla Allah'ın rızâsını arayın."* buyurmuştur. "O halde kiminle oturup kalkalım?" diyenlere cevâben: "*Gördüğünüz zaman Allah'ı hatırlatan, sözü ile amellerinizi arttıran ve âhiret ameline sizi te vîk edenlerle dü üp kalkın."* buyurmuştur. Yine eski haberlerde rivâyet edildiğine göre; Allahü Teâlâ Hz. Mûsâ aleyhisselâma şöyle vahyetmiştir: *"Ey İmrân'ın oğlu Mûsâ! Uyanık ol ve kendine dost ara. Herhangi bir arkada ın seni, benim sevgime te vik etmezse o, dü manındır."* Allahü Teâlâ, Dâvûd aleyhisselâma da şöyle vahyetmiştir:

"Ey Dâvûd! Ne oluyor? Seni tek ba ına kalmı ve insanlardan uzakla mı bir halde görüyorum?" Dâvûd aleyhisselâm:

- "*İlâhî, senin rızân uğrunda insanları terk ettim."* dedi. Allahü Teâlâ:

- *"Yâ Dâvûd! Uyanık ol, kendine dost ara. Beni sevmekte sana uymayanlarla da arkada lık yapma. Çünkü bu gibiler, senin dü manındır. Kalbini karartır ve seni benden uzakla tırırlar."* buyurmuştur. Yine Dâvûd aleyhisselâmdan gelen bir rivâyette, Dâvûd:

- "*Yâ Rab! Sana olan bağlılığıma mâni olmayacak ekilde insanların sevgisini kazanmak için ne yapmalıyım?"* dedi. Allahü Teâlâ:

- *"İnsanlarla, kendi kabiliyetlerine göre geçin ve anla . Bizim aramızda da ihsândan ayrılma. (Diğer rivâyette) Dünya adamları ile dünya ahlâkı ile anla ; âhiret adamları ile de âhiret ahlâkı ile anla ."* buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَى اللهِ الَّذِينَ يَأْلَفُونَ وَيُؤْلَفُونَ وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ

إِلَى اللهِ الْمَشَّاؤُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ

"Allah katında en sevimli olanınız, ülfet edip kendisiyle ülfet olunandır. Allah katında en sevimsiz olanınız da kovuculukla gezip, dostları birbirinden ayıranınızdır." [520] buyurmuştur.

Diğer hadîste:

إِنَّ لِلّٰهِ مَلَكًا نِصْفُهُ مِنَ النَّارِ وَنِصْفُهُ مِنَ الثَّلْجِ يَقُولُ: اَللّٰهُمَّ كَمَا

أَلَّفْتَ بَيْنَ الثَّلْجِ وَالنَّارِ كَذٰلِكَ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِ عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

"Allahü Teâlâ, yarısı kardan ve yarısı ate ten olan bir melek yaratmı tır. Bu melek duâsında: "Allahım, kar ile ate i birle tirdiğin gibi, sâlih kullarının kalplerini de birle tir." diye duâ eder." [521] buyrulmuştur. Diğer bir hadîste de:

مَا أَحْدَثَ عَبْدٌ أَخًا فِي اللهِ إِلَّا أَحْدَثَ لَهُ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ

"Her kim Allah için bir dost edinirse Allahü Teâlâ onun için cennette yeni bir derece yaratır." [522] buyrulmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ عَلَى عَمُودٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، فِي رَأْسِ

الْعَمُودِ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَةٍ، يُشْرِفُونَ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ، يُضِيءُ

حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ

أَهْلُ الْجَنَّةِ: اِنْطَلِقُوا بِنَا نَنْظُرْ إِلَى الْمُتَحَابِّينَ فِي اللهِ فَيُضِيءُ

حُسْنُهُمْ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ كَمَا تُضِيءُ الشَّمْسُ، عَلَيْهِمْ ثِيَابُ

سُنْدُسٍ خُضْرٌ مَكْتُوبٌ عَلَى جِبَاهِهِمْ اَلْمُتَحَابُّونَ فِي اللهِ

"Allah için birbirini sevenler, üstünde yetmi bin çardak bulunan kırmızı yakuttan yapılmı bir sütün üzerinde dururlar ve oradan cennet ehline bakarlar. Dünya halkını

güne ziyâlandırdığı gibi, onların nuru da cennet halkına parlar ve onları ziyâlandırır. Cennet halkı "Gelin de u Allah için birbirini sevenleri görelim." derler. Onlar da üzerlerinde ince ye il atlastan altın sırmalı elbiseler, alınlarında "Allah için sevilenler" ibâresi yazılı olduğu hâlde, güne gibi cennet halkına parlarlar." [523] buyurmuştur.

Büyüklerin bu husustaki sözleri:

Hz. Ali (r.a.): "Dost edinin, onlar sizin için dünya ve âhiret sermâyesidir. Cehennem ehlinin:

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ، وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ

"Bizim için şefaat edicilerden kimse olmadığı gibi, samîmi bir dost da yoktur." (Şuarâ suresi, 26/100-101) diyeceklerini duymadınız mı?" buyurmuştur.

Abdullah b. Ömer (r.a.): "Ömrüm boyunca oruç tutsam, hiç uyumadan geceyi ibâdetle geçirsem, malımı parça parça Allah yolunda infâk etsem ve bu hal üzere ölsem, fakat gönlümde Allah'a itâat edenlere karşı bir sevgi, isyân edenlere karşı da bir nefret duygusu olmasa, bütün bu yaptıklarımdan bir fayda göremem." demiştir.

Meşhûr Bağdat vâizi **İbn Semmâk**, ölümü anında şöyle demiştir: "Allahım! Sen bilirsin, ben sana karşı kusur işledimse de, itâat edenleri candan severim. Benim bu sevgimi, sana kulluk ve yakınlık olarak kabul eyle."

Hasan-ı Basrî de tamamen bunun zıddına olarak: "Ey âdemoğlu! *"Ki i sevdiği ile beraberdir."* hadîsi seni aldatmasın. İyilerin amelini işlemedikçe, iyilerden olamazsın. Zîra Yahûdî ve Hıristiyanlar kendilerince, peygamberlerini severler. Fakat onlar ile değillerdir." İşte bu, beraberlik olmadan kuru bir sevginin fayda vermeyeceğini açıkça ifâde etmektedir.

Fudayl: "Evet, Firdevs cennetinde peygamberler ve sıddıklarla bir arada bulunmayı istiyorsun ama buna karşılık, hangi ameli işledin? Hangi şehevî arzuyu kırdın, hangi hiddetini yendin? Sana gelmeyen hangi akrabana gittin? Kardeşinin hangi kusurunu bağışladın? Allah için hangi yakınından uzaklaştın ve hangi uzağına yaklaştın?" demiştir.

Rivâyete göre, Allahü Teâlâ Hz. Musâ'ya:

- *"Ya Mûsâ! Benim için bir amel i ledin mi?"* diye sordu. Mûsâ aleyhisselâm:

- *"Ya Rab! Senin rızân için namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka ve zekât verdim."* dedi. Allahü Teâlâ:

- *"Bütün ibâdetler senin içindir. Namaz kıldın, sana burhandır. Oruç tuttun, sana cehennemden siper ve kalkandır. Sadaka gölge, zekât ise nurdur. Bunların hepsi sana;*

benim için ne yaptın?" buyurur. Hz. Mûsâ:

- **"***Allahım! O halde senin rızân için olacak bir amele beni ir âd eyle."* dedi. Allahü Teâlâ:

- *"Ya Mûsâ! Benini için dost ve yine benim için dü man edindin mi?"* buyurdu. Musa aleyhisselâm, en fazîletli amelin Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek olduğunu anladı.

İbn Mes'ûd (r.a.): "Kişi, Kâ'be'de Rükün ile Makam arasında yetmiş sene ibâdet etse de yine sevdikleri ile haşrolunacaktır." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "Fâsıktan uzaklaşmak, Allah'a yaklaşmaktır." demiştir. Adamın biri, Muhammed b. Vâsi'a:

- **"**Seni Allah için seviyorum." dedi. Muhammed:

- **"**Sen beni, ne için seviyorsan, ben de seni onun için seviyorum." dedikten sonra yönünü dönerek:

- **"**Allahım! Sen beni sevmediğin hâlde, senin rızân için sevilmekten sana sığınırım." diye duâ etti. Adamın biri **Dâvûd-i Tâî**'nin[524] huzûruna girdi. Dâvûd-i Tâî ne istediğini kendisinden sordu. Adamcağız: "Ziyâretine geldim." deyince, Tâî: "Sen, bu ziyâretinle bir hayır işledin, mecûrsun. Fakat bana gelince, "Sen kim idin de ziyâret edildin?" denirse, ben ne cevap vereyim?" Zâhidlerden misin? denirse, değilim; âbidlerden misin? denirse, değilim; sâlihlerden misin? denirse, yine değilim. Benim halim o zaman nice olur?" diye kendisini tevbîh etmeye başladı ve şöyle dedi: "Gençliğinde fâsık idin. İhtiyârlayınca mürâî oldun, mürâîlik ise fasıklıktan iyi bir şey değildir."

Hz. Ömer (r.a.): "Sizden birinize kardeşliğinden bir sevgi ve saygı geldiği zaman, onu tutsun. Çünkü isâbet pek azdır." dedi.

Mücâhid[525]: "Allah için birbirini sevenler bir araya gelip güler yüz ve tatlı sözle buluştukları zaman, -güz yaprakları gibi- günâhları dökülür." demiştir.

Fudayl: "Kişinin, dostunun yüzüne şefkat ve merhametle bakması ibâdettir." dedi.

Tirmizî ve Hâkim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Hâkim "İsnâdı sahihtir." dedi.

İbn Mâce, sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

Ahmed, Beyhakî ve Hâkim, sahih olduğunu söyleyerek, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Ebû'd-Derdâ'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, sahih olduğunu söylemiştir.

İbn Adiy ve Taberânî **"Mekârim-i Ahlâk"**da ve "Evsat" da, Beyhakî **"Şuabü'l-**

Îman"da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Beyhakî **"Şuabü'l-Îman"**da Hasan'dan rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Mekârim-i Ahlâk"**da Câbir'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed ve Taberânî, Sehl b. Sa'd'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdirAyrıca Hâkim -sahih olduğunu söyleyerek- Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd'un, Aişe'den (r.a.) Amir hakkında buna benzer rivâyeti vardır.

Sülemî **"Adâbü's-Sohbe"**de ve Ebû Mansûr Deylemî **"Müsned-i Fîrdevs"**de Enes'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünyâ **"Kitâbü'l-İhvân"**da Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû İdris Aizullah, Şam kadısı idi. Hicri 80 yılında öldü. Birçokları kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.

Uzun bir hadîsde Ahmed ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söyledi.

Neseî **"Sünen-i Kübrâ"**sında rivâyet etti. Raviler sikadandır.

İbn Hibbân ve Hâkim, Enes'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söyledi.

Ahmed, Amr b. Uneyse'den (r.a.) ve Ubâde b. es-Sâmit'den (r.a.) rivayet etmiştir. Ayrıca Hâkim de rivâyet etti ve **"Sahihtir."** dedi.

Müslim rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

İbn Adîy, Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştirYalnız "Şevkan ve rağbeten" ilâvesi yoktur. Tirmizî ve İbn Mâce de Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed, Berâ b. Âzib'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Ayrıca Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet etimştir.

Taberânî **"Evsât"** ve **"Sağîr"**inde Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû'ş-Şeyh İbn Hibbân **"Kitâbü'l-Azame"**de Muâz b. Çebel (r.a.) ve İrbâz b. Sâriye'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Ebî'd-Dünyâ **"Kitâbü'l-İhvân"**da Enes (r.a.) hadîsinden rivâyet etti. Hadis yukarıda geçmiştir.

Hakîm-i Tirmizî **"Nevâdir"**de İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Künyesi, Ebû Süleyman'dır Kûfelidir. Sikadan bir zâttır. Fakîhtir. ZâhiddirNeseî, kendisinden hadîs rivâyet etmiştir. Hicri 105 yılında vefât etmiştir.

Mücâhid b. Cübeyr, Mekkeli olup tabiînin sikalarındandır. Tefsîr ve diğer ilimlerde imamdır. Birçokları kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. 83 yaşında iken, Hicrî 100 yılında ölmüştür. Allah rahmet eylesin.

KARDEŞLİK ÇERÇEVESİ

Bilmiş ol ki; Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek gizli ve kapalı bir şeydir. Şu anlatacaklarımızla, bunun yüzünden perdeyi yırtarak, açığa çıkarılmasına çalışacağız. Anlatacağımız da şudur:

Sohbet ve arkadaşlık, bâzen tesâdüfî olur. Komşuluk, mektep ve medrese arkadaşlığı, sokakta ve hükümet kapılarında tanışmak ve beraber yolculuk etmek gibi ki, bunlar ihtiyârî ve içten gelen bir istekle değil, tesâdüfün mahsûlüdür. Bâzen de kendi arzu ve irâdesi ile olur ki, bizim üzerinde durmak istediğimiz, bu sohbettir. Zîra dînde kardeşlik, bu ikinci kısımda olur. Çünkü mükâfat, kişinin kendi istek ve arzusu ile yaptığı şeylerdedir. Tergîb ve teşvik de bunlaradır. Sohbet; yaklaşmak, buluşmak ve bir arada oturup kalkmaktan ibârettir. Bunlar da ancak sevgi sâyesinde olur. Çünkü insan, sevmediği kimseye yaklaşamaz ve onunla ünsiyet peydâ edemez. Sevdiğini ya bizâtihi sever yâni onunla başka bir sevdiğine ulaşmak için değil de, kendisi için sever. Veyâ onu sevmesi, onun vâsıtasıyla başka bir sevgilisine ulaşmak için olur. Bu ikinci kısım yâni gâyesi ya dünyalığa ulaşmak veyâ âhiret saâdetine nâil olmak yâhut bütün bunların üstünde Allah ile alâkalı bir sevgi olur ki, bunların tamamı dört kısımdır.

BİRİNCİ KISIM

Bir insanı zâtî bakımdan sevmektir. Bu kabîl sevgi mümkündür. Güzel kabul ettiğin bir tarafı olur, ondan zevk alırsın ve onu görmekten hoşlanırsın. Güzelliği anlayan herkes için güzellik tatlıdır. Zevk, her hangi bir şeyi güzel bilmeye bağlıdır. Güzellik de iki tabiat arasında müvâfakat, mülâyemet ve münâsebete bağlıdır. Sonra güzel kabul edilen şey ya yaradılışı ve endamı itibariyledir yâhut sîreti, ahlâkı ve güzel işleri itibâriyledir ki bu, bâtınî güzelliktir. Akıl ve ahlâk sahibi gibi, güzel işler güzel ahlâka tâbi olduğu gibi, ilmin çokluğu da aklın kemâline tâbidir. Tab'-ı selîm ve akl-ı müstakim sahiplerine göre, bunların hepsi güzeldir. Güzel olan her şey sevimli ve tatlıdır. Bütün bunlar, sevginin sebepleri olmakla beraber, gönülleri birbirine bağlayan daha ince ve daha kapalı noktalar vardır.

Bâzen iki kişi arasında sûret ve ahlâkta güzellik olmadığı hâlde, ülfet ve ünsiyeti gerektiren batinî bir münâsebet sebebiyle en kuvvetli samîmiyet râbıtası da kurulabilir. Çünkü bir şeye benzeyen tab'an ona meyleder. Bâtınî benzerliklerin hem gizli, hem de beşer idrâkinin kavrayamayacağı ince tarafları

vardır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu cihete şu mübârek sözleri ile işâret buyurmuştur:

اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَاكَرَ

مِنْهَا اخْتَلَفَ

"Ruhlar, bölüklere ayrılan askerler gibidir. (Ruhlar âleminde) birbirleriyle tanınmış olanlar, dünyada da yekdiğerleriyle şuyu urlar; tanı mayanlar da anla amaz, sevi emezler." [526] Birbirini inkâr ve ihtilâf ayrılığın netîcesi; anlaşmak ise münâsebetin netîcesidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bunu *"Teâruf"* kelimesi ile ifâde buyurmuştur. Diğer bâzı rivâyetlerde bu hadîs şöyledir:

اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ تَلْتَقِي فَتَتَشَامُ فِي الْهَوَاءِ

"Ruhlar, bölüklere ayrılan askerler gibidir. Havada kar ıla ır ve kokla mak sûretiyle anla ırlar." [527] Bâzı âlimler, bu hadîsi kinâye yoluyla şöyle açıklarlar: "Allahü Teâlâ rûhları yarattı ve onları dağıttı. Bunlar, Arş'ın etrafında dolaştılar. Orada hangileri birbirleriyle birleşip anlaştı ise dünyada da karşılaştıklarında birbirleriyle seviştiler." Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ لَيَلْتَقِيَانِ عَلَى مَسِيرَةِ يَوْمٍ وَمَا رَأَى

أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ قَطُّ

ş *"İki mü'minin rûhları bir günlük yolda bulu ur; Hâlbuki bu ana kadar sahiplerini görmemi lerdir."* [528] buyurmuştur. Rivâyete göre; Mekke'de sözleri ile kadınları güldüren bir kadın vardı. Aynı şekilde bir kadın da Medine'de bulunuyordu. Mekke'deki kadın Medine'ye geldi, Hz. Âişe'ye (r.a.) uğradı ve konuşmaları ile Hz. Âişe'yi de güldürdü. Hz. Âişe (r.a.) nerede misâfir olduğunu sordu. Kadın da, kendi gibi güldürücü olan kadında misâfir kaldığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), doğru buyurdu. Çünkü o, *"Ruhlar bulu ur."* mealindeki hadîsi okuyarak, böyle buyurdu." dedi.

Burada hak olan şudur ki; müşâhede ve tecrübenin de şehâdetine göre, münâsebet olunca ülfet olur. Zâhir ve bâtında, tabiat ve ahlâkta münâsebetin bulunması da görülen bir gerçektir. Fakat münâsebeti îcâp ettiren sebepleri anlamak, beşerin vüs'atinde değildir. Bu hususta müneccimlerin hezeyân ve

gerçek dışı sözleri şöyledir: “Talihleri bir olanlar arasında münâsebet, ayrı olanlar arasından münâferet husûle gelir.” Bu söz, Allahü Teâlâ’nın yer ve gökleri yaratmasında cereyân eden hükme uygun bir şekilde doğru bile olsa, asıl münâsesebetteki müşkilâttan daha büyük müşkilâtlar, burada da ortaya çıkar. Bunun için esrârı, beşere çözülmeyen bu gibi şeyler ile uğraşmaya hiç de lüzûm yoktur. Bize ilimden az miktar verilmiştir. Bunu kabulde, tecrübe ve müşâhedelerimiz kâfîdir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَوْ أَنَّ مُؤْمِنًا دَخَلَ إِلٰى مَجْلِسٍ فِيهِ مِائَةُ مُنَافِقٍ وَاحِدٌ، لَجَاءَ

حَتّٰى يَجْلِسَ إِلَيْهِ، وَلَوْ أَنَّ مُنَافِقًا دَخَلَ إِلٰى مَجْلِسٍ فِيهِ مِائَةُ

مُؤْمِنٍ وَمُنَافِقٌ وَاحِدٌ، لَجَاءَ حَتّٰى يَجْلِسَ إِلَيْهِ

“Bir mecliste yüz münâfik ve bir mü’min bulunsa, o meclise sonradan gelen mü’min, mü’minin yanına; bir mecliste yüz mü’min ve bir münafik bulunsa, oraya gelen münâfik, münâfikın yanına oturur” [529] buyurmuştur. Bu, bilmeyerek de olsa iki benzerler arasında bir câzibenin bulunmasına delîldir.

Mâlik b. Dînar: **“**On kişi arasında iki kişi anlaşırsa, bunlarda birbirinin vasıflarından vardır. Bu hususta insanlar, kuşlara benzerler. Havada uçan kuşlar, aralarında münâsebet bulunmayan (yâni bir cinsten olmayan) diğer kuşlarla buluşup anlaşamadıkları gibi, insanlar da aralarında münâsebet olmayan fertlerle buluşup anlaşamazlar.” demiştir.

Mâlik b. Dînar, bir gün karga ile bir güvercinin bir arada uçtuğunu görünce hayret ederek: “Allah Allah, bunların arasında hiç bir münâsebet yok. Böyle iken nasıl oluyor da bir arada uçabiliyorlar!” diye taaccüb etti. Biraz sonra, İkisinin de topal olduğunu öğrenince hayreti zâil oldu ve “İşte bunlar, münâsebeti bu yönden tesis ettiler.” dedi. Hakimlerden birisi: “Her kuş kendi cinsi ile uçtuğu gibi, her insan da kendi şekli ile ünsiyet eder. Vasıflarında benzerlik olmadığı halde, bir zaman arkadaşlık edenler, mutlaka netîcede ayrılırlar. Bu, gizli bir mânâdır. Şâirler, bunu sezdi ve hattâ onlardan biri:

“Niçin ayrıldınız diye benden sordu. Ben de insâfla kendisine dedim ki:

Şekli şeklime uymuyor, bunun için ayrıldık. Zîra insanlar, şekilleri ile ülfet ederler.”

Şu açıklamadan anlaşıldı ki; İnsanlar şimdi veyâ gelecekte bir fayda beklemeden de sırf cinsiyet ve bâtınî tabiattaki münâsebet ve gizli ahlâk

sâyesinde birbirlerini sevebilirler. Güzellik sebebiyle sevmek de bu kısma girer. Çünkü bundan mutlaka kazâ-i şehvet matlûb değildir. Bizâtihî güzel sûret, insanın hoşuna gider ve şehvet de olmasa ondan zevk alır. Hattâ meyvelere, çiçeklere, aydınlığa, yeşilliğe ve akarsulara bakmakta da zevk vardır. Hâlbuki bunlarda şehvet, bahis mevzûu değildir. Bu sevginin, Allah sevgisi ile alâkası yoktur. Bu, tabiî bir sevgidir. Hattâ Allah'a imânı olmayanda da bu sevgi vardır. Ancak kötü maksada dayanırsa, o zaman mezmûm olur. Meselâ, teskîn-i şehvet için kendisine haram olan güzel sûreti sevmek gibi. Şâyet böyle kötü bir maksada dayanmıyorsa ne sevâb ne de günâhtır. Ancak mübâh sayılır. Çünkü sevgi makbul, mezmûm ve mübâh olarak üç kısma ayrılır.

İKİNCİ KISIM

Sevdiğini bizâtihî değil, onun vâsıtasıyla gâyesine ulaşmak için sevmektir. Şüphesiz, sevgiliye ulaştıran vâsıta da sevilir. Gerçekte mahbûb olan, başkası için sevilen değil, o başkasıdır. Fakat sevdiğine ileten yol da sevilir. Altın ve gümüşü sevmek bu kabîldendir. Yoksa bunların zâtından değildir. Çünkü bunlar ne yenilir ne de giyilirler. Fakat bütün sevimli şeyler bunlarla temîn edilir. İşte insanlardan bâzıları da altın ve gümüş gibi, maksada vesîle oldukları için sevilirler. Onlar sâyesinde mevki, mansıb, mal ve ilim temîn edilir. Malından ve mevkiinden faydalandığı için bâzılarının sultanı sevmesi gibi. Sultanların hasekilerini de severler. Çünkü onlar onu sultana takdim eder, sultanın nezdinde över ve sultanın kalbine yerleştirirler. Vâsıta olarak sevdiğini, sırf dünyalık temîni maksadı ile seviyorsa bu sevgi, Allah için olan sevgilerden değildir.

Şâyet sırf dünyalık için değil de âhiret ile de alâkalı olur ve fakat seven, yalnız dünyalık cihetinden seviyorsa, -talebenin hocasını sevmesi gibi- bu da Allah için olan sevgi dışındadır. Çünkü talebenin hocasını sevmesi, ilim öğrenmesi içindir. Aslında talebenin sevdiği ilim olmuş olur. İlim öğrenmekten maksadı Allah'a yakınlık olmayıp, dünyada mevkî sahibi olmak ve halkın yanında îtibar bulmak ise bu adamın sevdiği bunlardır. İlim bunlara, hoca da ilme vesîle olmuş olur ki, bunların hiç birine Allah için sevgi denemez. Çünkü bu gibi sevgiler, Allah'a inanmayanda da bulunur.

Sevginin bu kısmı da mübâh ve mezmûm olarak ikiye ayrılır. Şâyet bu sevgi, emsâllerine galebe çalmak, yetim malı yemek maiyetine zulüm etmek ve benzeri kötü niyetler taşıyorsa mezmûmdur. Eğer, mübâh olan nîmetlere ulaşmak maksadını taşıyorsa mübântır. Vesîle, maksada tâbi olduğu için, maksadın hükmünü alır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Sevdiğini zâtı için değil, başka bir maksatla sevmektir. Eğer bu maksat, dünyalık olmayıp âhiret için olursa ki, bunun gizli ve kapalı tarafı yoktur, apaçık meydandadır. İlim öğrenmek ve güzel amel yapmak maksadı ile hocasını ve şeyhini sevmesi gibi. Şüphesiz, ilim ile amelden maksadı dünyalık değil, âhirette necâta ulaşmaktır. İşte bu, Allah için olan sevgidir. Kendisinden ilim öğrendiği ve kendisi de bu sâyede muallimler rütbesine yükseldiği, melekût âleminde saygı ile anıldığı için, talebesini seven hoca da, Allah için sevenler meyânındadır. Zîra İsâ aleyhisselâm şöyle buyurmuştur: "Öğrenip, öğrendiği ile amel ettikten sonra, başkalarına da öğreten kimsenin adı, melekût âleminde saygı ile anılır."

Şüphesiz öğretmek, öğrenci ile olur. Bu mertebeye yükselmek için talebe bir merdivendir. Hoca talebesini bu bakımdan sever. Çünkü hocanın melekût âleminde saygı ile anılmasına sebep olan talebenin, göğsünü onun tohumuna tarla olarak hazırlamasıdır. İişte bu, Allah için olan sevgidir. Hattâ malını Allah için tasadduk etmek, yine Allah için misâfirlerine nefis ve lezîz yemekler yedirebilmek bakımından, iyi yemek pişiren aşçıyı sevmek. Bütün bunlar, Allah için sevgidir. Sadakasını hak sahiplerine ulaştırmak için vâsıta olanı sevmek de, yine Allah için bir sevgidir.

Daha da ileri giderek deriz ki: Çamaşırını yıkayıp yemeğini pişirmek ve evini temizlemek gibi, şahsî hizmetinde kullandığı bir kimseyi -bu hizmetleri ile kendisinin huzûr içinde ibâdetle meşgûl olmasını temin ettiği için- sevmesi, yine Allah için bir sevgidir. Hattâ huzûr içinde ilim, amel ve ibâdetiyle meşgul olabilmek maksadı ile kendisinin yiyecek, giyecek, mesken gibi bütün maddî ihtiyaçlarını temîn eden kimseyi sevmesi de, yine Allah için bir sevgidir. Eskilerden birçoklarının (huzûr içinde ibâdet edebilmeleri için) bütün ihtiyaçlarını bâzı servet sahipleri üzerlerine almışlardı. Bu maksatla, yardım edenler de yardım olunanlar da Allah için birbirini sevenlerdir.

Bundan da daha ileri giderek deriz ki: Şeytanın vesvesesinden korunmak, dîn ve diyânetini muhâfaza etmek, kendisine duâ edecek hayırlı bir evlat yetiştirmek için sâliha bir kadın ile evlenen ve bu maksatla âilesini seven kimsenin bu sevgisi, yine Allah için sevgidir. Bu sebepten âilesinin nafakasını temîn edenlere büyük mükâfatlar va'd edildiğine dâir haberler vârid olmuştur.

Hattâ şöyle de deriz: Allah için, Allah rızâsı için ve âhirette O'na kavuşmak için sevmekle şöhret bulan yâni bütün sevgisi Allah için olan bir kimse -başka birisini de sevse- yine bu sevginin Allah için olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu adamın, kendi nazarında mahbûb bir şeyi sevmesine, imkân yoktur; o da Allah

rızâsıdır.

Bir gönülde hem dünya, hem de Allah sevgisinin toplanabileceğini de söyleriz. Bunların ikisi de bir adamda bulunabilir. Yâni bir adam vâsıtasıyla bunların ikisi de elde edilebilir; bu iki maksatla bu adamı sevmek, yine Allah için sevmektir. Talebeye dîn ilmini öğretirken maddî ihtiyaçlarını temîn eden hoca gibi. Şimdi dünyalıkta istirâhatini, âhirette de saâdetini temîn ettiği için, her iki yönden hocasını sevmek, Allah için sevgidir.

Bir sevginin Allah için olabilmesi, ona dünyevî hiç bir şeyin karışmaması şartıyladır, denemez. Zîra peygamberlerin bize öğrettikleri duâlarda dünya ile âhiret bir araya toplanmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً

"Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver." (Bakara suresi, 2/201) buyrulmaktadır.

İsâ aleyhisselâm da duâsında: *"Allahım, benim hakkımda dü manımı güldürüp sevindirme; dostumu da mahcup etme. Dînimde bana musîbet verme, me galemin çoğunu dünyalık yapma."* dedi. Düşmanların sevinmesinin def'i dünya hazlarındandır, demedi. *"Me galemin çoğu dünyalık olmasın."* dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duâsında:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ رَحْمَةً أَنَالُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Allahım, dünya ve âhiretin erefine ula tıracak rahmetini isterim." [530] buyurmuştur. Diğer bir duâsında:

اَللّٰهُمَّ عَافِنِي مِنْ بَلَاءِ الدُّنْيَا وَبَلَاءِ الْآخِرَةِ

"Allahım dünyanın mihnet ve me akkatinden, âhiretin azabından beni koru." [531] buyurmuştur.

Hulâsa: Âhiret saâdetini sevmek, Allah sevgisine münâfi olmadığına göre, dünyada sıhhat, selâmet, huzûr ve âfiyette olmayı istemek, elbette Allah sevgisine aykırı değildir. Çünkü dünya ile âhiret ayrı ayrı iki halden ibâret olup biri diğerinden daha yakındır. İnsanoğlu yarının huzûr ve refâhını isteyebilirken, bugünün saâdetini istemesinde neden mahzûr olsun? Yarının huzûrunu istiyor; çünkü yakında, yarını kendisi için hâlî olacak. Hâlbuki bugünü

şu anda içinde bulunduğu hâl-i hâzırdır. Elbette bugünün huzûrunu da sever.

Şu kadar var ki, peşin isteklerin bâzıları âhiret faydalarına aykırı düşer ve âhiret sevâbına mâni olur. Onlar, peygamberlerin, velîlerin kaçındıkları ve kaçınılması ile emrettikleri şeylerdir. Diğer bâzıları da âhiret faydalarına mâni değildir. Onlar da peygamberler ve velîlerin yapmasından çekinmedikleri; evlenmek, helâlinden yiyip içmek, giyip kuşanmak ve benzeri şeylerdir. Âhiret menfaatine aykırı düşen şeyleri, insanoğlu tabiatıyla değil, aklı ile kerîh görmeli ve kabul etmemelidir. Yâni mîdesi almıyor, canı çekmiyor diye değil, kötü neticelerini düşünerek -tatlı olduğu halde- onlardan uzak kalmaktadır. Meselâ, sultanın hazırladığı nefîs yemekleri insanın mîdesi çeker ve canı arzu eder. Fakat bu yemeklerden yediği takdirde elinin kesileceğini veyâ boynunun vurulacağını bilen bir kimse -ne kadar nefîs olursa olsun- bu yemeklere yaklaşabilir mi? İşte, âhiretine zarar verecek şeylere de, bunun gibi yaklaşmamalıdır.

Bundan maksat hocasını, hem kendisine baktığı, hem de okuttuğu için severse; hoca da talebesini, hem kendisinden okuduğu, hem de bâzı hizmetinde bulunduğu için severse ki, bunların bir tarafı dünya ile diğer tarafı âhiretle alâkalıdır. Bu sevgi, yine Allah için sevgidir. Ancak bunun da bir şartı vardır. O da şâyet hocası nafakasını temîn etmekle beraber, okutmaktan vazgeçer veyâ talebe hocasına hizmet etmekle okumaktan sarf-ı nazar ederse, taraflardan sevgi azalmış olur. İşte, ikinci hâlde sevgi ne nispette azalırsa, o azalan miktar, Allah için sevgi idi. Ve o nisbette de sevap kazanır.

Bir insanda birçok faydaların toplanmış olması sebebiyle sevginin ona karşı daha da artmasında bir mahzur yoktur. Bunların bâzısı düşerse, sevgi azalabilir; daha da artarsa sevgi de çoğalmış olabilir. Meselâ, insanın aynı ağırlıktaki altın ile gümüşü sevmesi bir değildir. Çünkü aynı ağırlıktaki altın, gümüşten daha çok kıymetlidir. İşte faydaların çoğalması ile sevgi de çoğalır. Bunun gibi dînî ve dünyevî garazların da bir arada toplanmasında bir mahzûr yoktur. Bu da Allah için sevgidir. Bunun tarifi şöyle yapılır:

Allah'a ve âhirete inanmayanlarda, varlığı düşünülemeyen her hangi bir sevgi, Allah için sevgidir. Yine bunun gibi, imânı olmayanlarda düşünülemeyen sevginin çoğalması da yine Allah içindir. Bu sevgi her ne kadar câzip ise de, pek az bulunan kıymetli bir varlıktır.

Ebû Muhammed Cüreyrî[532] şöyle anlatıyor: "Hicrî birinci asırdan sonra insanlar dînde alış-veriş etti ve dîni zayıflattılar. Üçüncü asırdan sonra da mürüvvet ile uğraştılar ve onu da zayıflattılar. Geride ancak rağbet ve rehbet (korkmak ve heves etmek) kaldı."

DÖRDÜNCÜ KISIM

Allah için ve Allah rızâsı için sevmektir. Burada ilim öğrenmek ve amel etmek gibi bir şey olmamakla beraber, zâtından başka nâil olacağı bir maksadı da yoktur. Sevginin en üstün derecesi budur. Çok ince, derin, kapalı olan bu kabîl sevgi de mümkündür. Mahabbetin galebe çalmasının bir eseri de sevginin, sevgili ile alâkalı her şeye geçmesidir. Zîra bir insanı ifrât derecede seven kimse, onu seveni de onun sevdiğini de sever. Hattâ hizmetçisini ve onu medhedeni ve sevgilisinin rızâsını almak isteyen herkesi de sever.

Bakıyye b. el-Velîd::[533] "Mü'min sevdiği mü'minin köpeğini de sever." demiştir. Ve bu tamamen dediği gibidir. Âşıklarda yapılan tecrübeler ve şâirlerin şiirleri hep buna delîldir. Bunun için bir hatıra olmak üzere, sevgilisinin elbisesini korur ve gizler. Hattâ evini, mahallesini ve komşularını bile sever. Nitekim Mecnûn b. Âmir (adı Kays'dir):

"Leylâ'nın bulunduğu memleketleri dola ır,
Oraların ta ını toprağını öperim.
Aslında, gönlümü yakan o memleketler değil,
Oralarda oturan Leylâ'nın sevgisidir." demiştir.

Görülüyor ki sevgi, yalnız sevgilide kalmayıp, muhîtine de sirâyet ettiğine, tecrübeler delâlet etmektedir. Fakat bu, ifrât dereceden sevginin hususiyetidir. Muhîtine de sirâyet edebilmek için, yalnız sevginin bulunması değil, sevginin ifrât dereceye varması lâzımdır. Sevginin etrâfa sirâyeti, ifrâtı nispetindedir. Allah sevgisi de böyledir. Kuvvetleşip kalbi kapladığı ve artık onu gizlemekten çıkıp aldırış etmeyeceği bir hale geldiği zaman bu sevgi, Allah'tan başka bütün varlıklara da sirâyet eder. Çünkü bütün mevcûdât O'nun kudretinin eseridir.

Bir kimseyi seven; onun sanatını, yazısını ve bütün işlerini sever. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e meyvelerin turfandası takdim edildiği zaman onu sever, yüzüne gözüne sürer ve *"Rabbımın yeni bir yaratığıdır."* derdi.

Allah sevgisi, bâzen va'd ettiği mükâfatlara ve âhirette vereceği nîmetlere karşı ve bâzen de hayatta verdiği nîmetlere mukabil olduğu gibi, bâzen de bütün bunlardan sarf-ı nazarla, yalnız zâtî bakımından olur. İşte, muhabbet çeşitlerinin en ince ve en mühimmi de bu sevgidir. İnşâallah "Rub'-ı Münciyât"ın **"Mahabbet Kitâbı"**nda buna dâir tafsîlât gelecektir.

Ne şekilde olursa olsun, Allah sevgisi kuvvetlendiği zaman, Allah ile münâsebeti olan en küçük şeye dahi geçer. Hattâ sıkıntı, acı, elem ve kederini de sever. Fakat aşırı derecedeki sevgi acı duygusunu zayıflatır, dosttan gelen elemi

duymaz olur. Sevgilinin vurduğu tokatın ve aç adama vurulan ekmeğin acısını duydukları gibi... Çünkü aşırı derecedeki sevgi, acıyı duyurmayacak bir sevinme meydana getirir. Allah sevgisi bâzı kimselerde o dereceye yükselmiştir ki onlar, "Biz belâ ile nîmeti birbirinden ayıramayız. Çünkü hepsi Allah'tandır. Biz, ancak O'nun rızâsı ile seviniriz." derler. Hattâ bâzıları: "Biz mâsiyet sebebiyle Allah'ın mağfiretini istemeyiz." derler.

Semnûn şöyle diyor:

"Sen'den başkasından hazzım yok, nasıl istersen beni dene."

"Mahabbet Kitâbı"nda buna dâir tahkikat gelecektir.

Burada maksat şudur: Allah sevgisi kuvvet bulduğu zaman, ilim ve amel bakımından Allah'a hakkıyla kulluk eden herkese karşı sevgi uyandırır. Şerîat âdâbıyla edeplenmek ve güzel ahlâk gibi, Allahü Teâlâ'nın râzı olacağı bir sıfata sahip olan kimseyi de sevindirir. Allah'ı ve âhireti seven bir kimseye, birisi âlim ve âbid, diğeri câhil ve fâsık olan iki adamdan bahsedildiği zaman, âlim ve âbid olanına karşı içinden bir sevgi uyanır. Bu sevgi imânın ve Allah'a karşı olan sevginin zayıflığı ve kuvveti nispetinde zayıflar ve kuvvetleşir. İyi insana karşı olan bu temâyül -o insan uzaklarda da olsa, dünya ve âhirette kendisine hiç bir kârı olmayacağını da bilse- aynı şekilde duyulur. İşte bu meyil, Allah için ve Allah rızâsı için, hiç bir fayda düşünmeden hâsıl olan bir sevgidir.

Çünkü bu mü'minin, o âlim ve âbidi sevmesi, Allahü Teâlâ onu sevdiği ve hareketinin Allah rızâsına uyduğu, Allahü Teâlâ'yı sevdiği ve Allah'a ibâdetle meşgul olduğu içindir. Şu kadar var ki o sevgi zayıfladığı zaman, eseri görülmez; eseri görülmeyen sevgiden de hayır ve mükâfat beklenmez. Bu sevgi kuvvetlendiği zaman dostluk kurmaya, yardımlaşmaya; mal, can ve dil ile sevgisini müdâfaaya doğru gider. Allah sevgisindeki kuvvet ve za'fiyetleri nispetinde, insanlar birbirinden ayrılır.

Eğer sevgi halde veyâ gelecekte mutlaka sevgiliden beklenen bir fayda karşılığında olsaydı, o zaman Allah'ın rahmetine ulaşan âlimler, âbidler, tabiîn ve ashâb ve hattâ gelmiş geçmiş peygamberleri sevmek gibi bir şey düşünülmemesi lâzım gelirdi. Hâlbuki her dindâr Müslüman'ın gönlünde onların sevgisi bâkidir.

Bu sevgi aleyhlerinde konuşulduğu zaman, konuşanlara kızmak, iyilikleri anlatılıp övülmek sûretiyle; lehlerinde konuşulduğu zaman sevinmek sûretiyle hemen kendini gösterir. Bütün bunlar, Allah için sevmektir. Çünkü bunlar, Allah'ın has kullarıdır. Bir sultanı veyâ güzel bir insanı seven kimse, sevdiğinin adamlarını ve hattâ sevdiğini sevenleri de sever. Ancak sevgi, nefsin arzuları ile denenir. Yâni sevgilisi için arzularından vazgeçip geçmediği aranır. Bâzen sevgi

o kadar ileri gider ki, sevgilisi için kendisinin bütün istek ve arzularını feda eder. Şu şiiri söyleyen, bunu ifâde etmek istemiştir:

"Ben vuslat istiyorum; o, ayrılık.
3Ben arzularımı onun isteklerine fedâ ediyorum."

Yine "Bizi çekemeyenlerin söyledikleri hoşunuza gidiyorsa, sizi memnun eden elem, bizim için hastalık sayılmaz." denmiştir.

Sevginin ifrât derecesi böyle olduğu gibi, bâzen de sevgili uğrunda bütün isteklerini değil, arzularının bir kısmını fedâ eder. Servetinin üçte birini, yarısını veyâ onda birini sevgilisine bahşetmek gibi. Malından ayırdığı miktâr, sevginin mi'yârıdır. Zîra sevginin derecesi, sevgili uğrunda diğer sevdiklerinden vazgeçmekle ölçülür. Sevgi, gönlünü tamamen kaplamışsa, artık o gönle başka bir sevgi sığmaz. Sevgilisi uğruna diğer sevgililerin hepsini fedâ eder. Hz. Ebû Bekir (r.a.) gibi. Allah'a olan sevgisi karşısında bütün varlığından ayrıldı ve kendisinde hiç bir şey bırakmadı. En sevgili kızını Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e verdiği gibi, bütün varlığını da Allah uğrunda infâk etti. Sevginin en üstün derecesi budur.

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle anlatıyor: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in meclisinde bulunuyorduk. Hz. Ebû Bekir de sırtında yırtık bir aba olduğu halde orada idi. Bu esnâda Cebrâil aleyhisselâm gelerek Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e selâm verdi:

- "Ya Rasûlallah! Ebû Bekir neden böyle yırtık bir aba içinde bulunuyor?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

- *"Mekke'yi fethetmeden evvel, bütün malını İslâmiyet uğrunda infâk etti (ve ondan dolayı böyle bir aba içinde kaldı.)"* buyurdu. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm:

- "Allah'tan ona selâm getirdim. Selâmı tebliğ eyle ve de ki: "Rabbın sana soruyor, şu fakirlik halinde Rabbından râzı mısın, yoksa küskün müsün?" Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de Ebû Bekir'e dönerek:

- *"Ey Ebû Bekir! İ te u yanımda olan Cebrâil'dir. Allah'tan sana selâm getirdi. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: " u yoksulluk ânında benden râzı mısın yoksa bana küskün müsün?"* buyurdu. Hz. Ebû Bekir, ağlayarak:

- "Hiç Allah'a küsülür mü? Ben Allahımdan râzıyım, ben Rabbım'dan râzıyım." dedi.[534]

Şu söylediklerimizden elde edilen netice şudur: Âlimi, âbidi, ilim veyâ her hangi bir hayır arzusunda olan bir zâtı seven kimse, mutlaka onu Allah için sevmiştir ve sevgisi nispetinde mükâfatı vardır. İşte bu anlattıklarımız, Allah için olan sevgi ile bu sevginin derecelerini açıklamış oldu. Gerçi bununla Allah

için buğzetmenin keyfiyeti de anlaşılmış oldu. Fakat biz onu biraz daha izah edelim.

ALLAH İÇİN BUĞZ ETMEK

Bilmiş ol ki; Allah için seven herkesin, Allah için buğz etmesi de lâzımdır. Çünkü bir insanı, Allah'a kulluk ediyor ve Allah katında sevimlidir diye seviyorsa, Allah'a isyân eden aynı insana buğz etmesi lâzımdır. Zîra iyi olan ve bu yüzden sevilen bu insan, bu defa Allah'a isyân ederek günâhkâr bir insan olmuştur. İnsan, sevdiği kimsede bulunan meziyetin zıddını onda görünce, buğz etmesi lâzım gelir. Bunlar, lâzım ve melzûm kabîlindendir; yek diğerlerinden ayrılmazlar. Sevgi ve nefrette âdet ve usûl budur. Fakat sevgi ile buğzun herbiri gönülde saklı birer hastalıktır. Bu hastalığın sızarak dışarı çıkması, hastalığın çoğalmasına ve galebe çalmasına bağlıdır. Sevgililerin birbirine yaklaşması ve düşmanların birbirinden uzaklaşması, birbirlerine müvâfakat ve muhâlefet etmeleri ile meydana çıkar. Sevgi ve buğz işte görülürse buna müvâlât (dostluk), muâdât (düşmanlık) denir. Bunun için, yukarıda anlattığımız gibi, bir hadîs-i kudsîde Allahü Teâlâ: *"Benim için dost edindin mi, benim için dü man edindin mi?"* buyurmuştur.

Bu sevgiyi celb edecek şekilde, tâat ve ibâdetinden başka kötü bir sıfatını göstermeyenlere, düşmanlığı celb edecek şekilde fısk ve fücûr ile kötü hallerinden başka bir iyilik göstermeyenler hakkında, açık ve meydandadır. Kapalı ve güç olan, bir yandan ibâdet ve kulluğunu öte yandan isyân ve kötü hallerini ortaya koyan hakkındadır. Birbirini bozan muhabbet ile buğzu bir arada nasıl toplayacağını düşündürür. Çünkü birisi müvâfakati, diğeri muhâlefeti; muhabbet dostluğu, buğz da düşmanlığı iktizâ eder. Derim ki: Bu hususta ne beşerî menfaatlerde, ne de Allahü Teâlâ hakkında tenâkuz vardır. Bir kişide insanın hoşuna giden ve gitmeyen iki haslet bulunur. İnsan, hoşuna giden o hasletle onu sever, hoşuna gitmeyen ile de sevmez. Meselâ adamın geçimsiz ve fakat güzel bir karısı vardır. Güzelliğinden dolayı karıyı sever, geçimsizliğinden dolayı da sevmez. Yine adamın zeki, itâatli ve fakat fâsık bir oğlu var; çocuğu, zekâ ve itâatinden ötürü sever, fıskından ötürü de sevmez.

Bir yönden severken, öte yönden de buğz edebilir, iki hal arasında olur. Bir adamın üç oğlu olsa, bunlardan biri hem zeki, hem itâatli; diğeri hem ahmak, hem de âsi; üçüncüsü de ahmak fakat itâatli veyâ, zeki fakat âsi. Bunların hasletlerindeki farklılığa göre her birine karşı ayrı ayrı üç hâli vardır. Tıpkı bunun gibi, Allah'a kulluk eden, isyân eden, kulluk ve isyânı karıştırana da tavır

ve davranışın aynı şekilde olmalıdır. Her sıfata, sevgi veyâ düşmanlıktan hakkı ne ise onu vermeli; ondan tamamen yüz çevirmemelisin. Ona yönelmen mi? Onunla düşüp kalkman mı? Yoksa ondan ayrılman mı lâzım? Onu yapmalısın.

Şâyet "Müslüman'ın Müslümanlığı bir tâattır. Müslüman olduğu hâlde ona nasıl buğz edilir?" dersen derim ki: Müslüman olduğu için sever, âsî olduğu için de buğz edersin. Onunla bir hal üzerinde bulunursun ki, onu kâfir ile fâcir üzerinde düşünürsen, arasındaki farkı bulursun. O fark, İslâm sevgisi ve İslâmiyet'in hakkını vermek farkıdır. Allahü Teâlâ'nın hakkını ödemekle, O'na karşı yapılan cinâyet, sana karşı yapılan itâat ve cinâyet gibi olmalıdır. Bu hususta sana müvâfakat edip diğer hususta muhâlefet eden kimse ile bir hususta iyi, diğer hususta kötü; bir hususta ona yönelmiş, bir hususta arka çevirmiş; bir hususta samîmî, diğer hususta gayr-i samîmî davranırsın. Elbette her hususta sana uyan kimseyi sevdiğin gibi, onu da sevmemelisin. Sana ara sıra muhâlefet edene de, her dâim muhâlefet eden gibi, düşmanlık etmemelisin! Ona da orta bir yol tutarsın. Bu orta derece, hıyânetin çoğaldığı sırada da iyilik tarafına meyledebilir. İşte, Allah'a karşı itâat ve isyân edene karşı takınacağın tavrın da böyle olmalıdır.

Şâyet "Düşmanlığı ne ile açıklamak mümkün olur." dersen, derim ki: "Söz ile olur; bâzen kendisi ile hiç konuşmamak, bâzen dokunaklı sözler söylemek gibi... İş ile olur; yardımı kesmek ve bâzen onu kötülemeye çalışmak gibi. Bunlar birbirinden farklı ve bâzısı bâzısından şiddetlidir. Ondan meydana gelen kötülük ve günâh nisbetinde değişir. Hatâ ve sürçme olarak kendisinden sâdır olan ve hemen pişmân olduğu bilinen kusurlarını gizlemek ve onlara göz yummak lâzımdır.

Fakat küçük günâh olsun, büyük günâh olsun, günâhta ısrar ve devam ediyorsa ve bu adamla aranızda dostluk ve samimiyet varsa, bu hususta ulemâ ihtilâf hâlindedir. Bunun hükmünü ileride açıklayacağız. Şâyet aranızda böyle kuvvetli bir samimiyet yoksa o zaman ona karşı olan husûmetin kendini göstermelidir. Ya ona iltifat etmez ve ondan yüz çevirirsin yâhut sözünle ona dokunursun. Şüphesiz ikincisi, birincisinden daha ağırdır. O da isyânı daha çok olanlara tatbik edilir. Sözde böyle olduğu gibi işte de hüküm aynıdır.

Burada da iki derece vardır:

Birincisi; ona acımak ve yardım etmekten vazgeçmektir. Bu, derecelerin ehvenidir.

İkincisi; düşmanların yaptığı gibi aleyhine geçmek ve işi bozmaya çalışmaktır. İsyânını önlemek mümkün olan kimselerde böyle yapmak lâzımdır. Fakat tesîri olmayanlara böyle yapılmamalıdır.

Meselâ, içkici bir adam güzelliği, asâleti ve mevkii sebebiyle gıpta edilir bir kadına tâlip oldu. Bu kadın ile evlenmek de işretini önlemeyecektir. Bu işi yapmak ve yıkmak senin elinde ise bozmasına ve yıkmasına çalışman doğru olmaz. İsyânına kızdığın için yardımı terk etmekte beis yoktur. Fakat yardımı terk etmek vâcip değildir. Çünkü ona bu işinde yardım etmekle kalbine nüfûz eder ve sana karşı kalbinde bir sevgi uyanır ve bu sûretle ileride sözünü dinleyerek içkiden vazgeçebilir. İşte bu maksatla yardım etmek güzeldir. Şâyet böyle bir şey aklından geçmez, ancak onun bu gibi işlerinde yardımcı olmayı sırf İslâmiyet adına bir vazife kabul ediyorsan, bu da memnû değildir. Eğer hatâsı sana karşı ve seninle alâkalı ise böyle yapmak daha güzeldir. Bunun için Allahü Teâlâ:

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى

وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا

أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Sizden fazîlet ve genişlik sahipleri yakınlarına, miskinlere, Allah için hicret edenlere vermemeye yemin etmesinler, onları affetsinler ve kusurlarından vazgeçsinler. Allah’ın sizi mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah mağfiret ve rahmet edicidir.” (Nûr suresi, 24/22) buyurmuştur. Hz. Ebû Bekir (r.a.) hem fakir, hem de akrabası olduğu için Mistah b. Esâse’ye dâima malî yardımda bulunurdu. İfk hâdisesinde (yâni Hz. Âişe’ye (r.a.) iffetsizlik isnâdında) bu adam da lüzûmsuz sözler konuştuğu için, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk ona artık yardım etmemeye yemin etmişti. Mistah’ın irtikâb ettiği bu büyük iftirâ karşısındaki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in zevcesine iffetsizlik isnâdında bulunmaktan ve dil uzatmaktan daha büyük günâh ne olabilirdi? Bu âyet-i celîle nâzil oldu. Gerçi Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) dâima af ile muâmele eden, kötülük edenlere iyilikle mukabele eden bir zât idi. Fakat bu dedikodular onu şaşkına çevirmişti. Âyet-i celîle nâzil olunca, Hz. Ebû Bekir “Evet, Allahımın beni mağfiret buyurmasını isterim.” dedi ve yine yardımına devâm etti. Bu hâdisede dedikodu yapanlar, Mistah Hasan b. Sâbit ve münâfıklardan olan Abdullah b. Ubeyy’dir.[535]

Sana karşı kötülük yapanları affedip onlara iyilik yapman, bir fazîlettir. Fakat başkalarına zulmeden ve Allah’a karşı isyân edenlere ihsân edilmez. Çünkü

zâlime ihsânda mazlûma haksızlık vardır. Mazlûmun hakkına riâyet, daha mühimdir. Zâlimden îrâz etmekle mazlûmun gönlünü almak, Allah katında zâlimi takviyeden daha sevimlidir. Ancak kendin haksızlığa uğramışsan, senin için affetmek daha güzeldir.

Eskiler günâhlara karşı açıkça husûmet beslemekte ihtilâf etmiştir. Zâlimlere bid'at sahiplerine ve başkalarına zararı dokunan günâhkârlara karşı husûmeti açığa vurmakta ittifâk etmişlerdir. Ancak, zararı yalnız kendisine dokunan ve kendisinde kalan günâhkârlarda ihtilâf etmişlerdir. Bâzıları bu gibi âsîlere de merhametle nazar kıldı. Bâzıları, bu gibileri şiddetle inkâr ederek yanlarından göç etmeyi tercih etti. Ahmed b. Hanbel, haklarında duyduğu küçük bir sözle büyük adamları dahi terk ederdi. Hattâ **Yahyâ b. Maîn**'in: "Kimseden bir şey istemem. Fakat sultan da olsa getirdiğini alırım." dediğini duyduğu için kendisinden uzaklaşmıştır. **Hâris-i Muhâsibî**'nin mûtezileyi reddeden bir risâleyi kaleme almasından dolayı onu da reddetmiş ve "Elbette sen, önce onların şüphelerini ortaya koydun; sonra da reddettin, ilk önce onların şüphelerini yazmakla -kısa bir müddet de olsa- okuyanların fikir ve düşüncelerini o tarafa çektin." demiştir. Ayrıca İmâm Şâfiî'nin ashâbından olan Ebû Sevr, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

"Allahü Teâlâ, Âdem'i sûreti üzerine yarattı." [536] hadîsini tevîl ettiği için, ondan ayrılmıştır. Bu iş niyete, niyet de vaziyete göre değişir. Kişi, insanların acziyetini ve mukadderâta musahhar olduklarını düşünmekle, buğz ve adâvette müsâmaha eder. Bunun da yolu vardır. Fakat bâzen müdâheneye de -nemelâzımcılığa- benzer. Ekseriyâ insanları isyâna sürükleyen bu nemelâzımcılık, gönül yıkmamak ve küstürmemeyi tercih etmek gibi hallerdir. Şeytan, ahmak insanlara bu düşünceyi süsler ve onların bu gibilere merhametle bakmalarına sebep olur. Bunun ölçüsü şudur: Kendine karşı hatalı hareketlerinde onu af ile karşılar ve "Ne yapalım, mukadderât böyle idi, bu bir yazı idi olacaktı." derse, Allah'a karşı olan diğer hatalarında da aynı şekilde göz yumması, merhameti icâbıdır." denir. Ama kendine karşı yapılan hataları müsâmaha ile karşılarsa, müdâhene etmiştir. Şeytânın elinde eğlencedir; kendine gelmesi lâzımdır.

Şâyet "Düşmanlık izhâr etmenin en aşağı derecesi, ondan yüz çevirmek, ona acımamak ve yardımda bulunmamak olduğuna göre, bunları yapmaktan dolayı günâhkâr ve mesûl müyüz, değil miyiz?" dersen deriz ki: "Hayır günâhkâr olunmaz. Çünkü bu, zâhiri ilmin, borç tanıdığı hükümlerden değildir." Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve sahâbe devrinde de içki içilir ve kötülük yapılırdı. Fakat

bunları yapanlar, tamamen terk edilmezlerdi. Bir kısmı onlara ağır sözler söyler ve düşmanlık ederdi. Diğer kısmı ise onlardan uzaklaşır, fakat aleyhlerinde bulunmazdı. Diğer bir kısmı da onlara acır ve merhametle bakar, onlardan uzaklaşırdı.

Bunlar, dînin ince taraflarıdır. Âhiret yolcularının yolları burada ayrılır. Herkesin ameli kendi hâl ve vaziyetine göre değişir. Bu gibi şeylerde halin iktizâsı ya kerâhet veyâ “nedb”dir. Bunun için fazîlet sayılır, hürmet veyâ vücûb derecesine yükselmez. Zîra teklif edilen, Allah’ı bilmek ve Allah’ı sevmektir. Bu ise bâzen mahbûbdan başkasına geçmez. Başkasına da geçen, kalbi kaplayan ifrat derecedeki sevgidir. Bu ise fetva ile alâkalı olmadığı gibi, umûm insanlara yapılan zâhiri teklife de girmez.

ALLAH İÇİN BUĞZ EDENLERİN MERTEBELERİ

Şâyet düşmanlığı fiilen açığa çıkarmak ne kadar vâcip değilse de mendûb olduğunda şüphe yoktur. Âsî ve fâsıkların da muhtelif dereceleri vardır. Bunlarla muâmelede fazîlet nasıl ihraz edilir, hepsi ile bir çeşit muâmele yapılabilir mi? dersen bilmiş ol ki: Allahü Teâlâ’nın emirlerine aykırı hareket edenlerin muhalefeti ya îtikadda veyâ amelde olur. Îtikadda muhalefet edenler de ya sahib-i bid’at veyâ kâfirdir.

Bid’at sahibi olanlar ya insanları bid’atlerine davet ederler veyâ etmezler. İnsanları bid’atlerine dâvet etmeyenler ya acziyetlerinden dolayı veyâ irâdeleri ile sükût ederler.

O hâlde îtikadı bozuklar üç kısma ayrılıyor:

BİRİNCİ KISIM

Küfür hâli: Kâfir savaşıyorsa ya öldürülmeyi veyâ esîr edilmeyi hak eder. Onlara, bunlar dışında bir kötülük yapılmaz. Zimmîlere yâni içimizde bulunan gayr-i müslimlere gelince, onlara eziyet etmek ve kötü muâmelede bulunmak câiz değildir. Ancak, onlara yüz verilmez ve iltifât edilmez. Kendileriyle karşılaşıldığında önce selâm verilmez, verdikleri selâma “ve aleyke” diye mukabele edilir. Evlâ olan onlarla düşüp kalkmamak, alış-veriş etmemek, yeyip içmemek ve samimiyet kurmamaktır. Dost ve ahbapları ile düsüp kalktığı gibi, onlarla sıkı sıkıya samîmi ve lâubâli bir şekilde düşüp kalkmak, son derece mekruhtur, harama varmak ihtimâli de vardır. Allahü Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ

وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ

“Allah’a ve âhirete îman eden kavmi, Allah’a ve Resulüne muhalefet edenlerle dostluk eder ve meveddet kurar bulamazsın. İster babaları, ister oğulları olsun.” (Mücâdele suresi, 56/22) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

اَلْمُسْلِمُ وَالْمُشْرِكُ لَا تَتَرَاءَى نَارَاهُمَا

“Müslim ile mü rikin ate leri birbirini görmez.” [537] buyurmuştur.

Yine Allahü Teâlâ:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ

“Ey imân edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız (olanlar)ı **dost edinmeyin.”** (Mümtehine suresi, 60/1) buyurmuştur.

İKİNCİ KISIM

İnsanları bid’atlerine dâvet eden bid’at sahipleridir. İnsanları teşvîk ettikleri bu bid’at, küfrü mûcib olan bir bid’at ise bu bid’at sahibi, zimmîlerden de kötüdür. Çünkü bu adam ne cizye verir, ne de zimmîlik bağlantıları ile müsâmaha edilir. Şâyet küfrü mûcib bid’atlerden değilse, -Allah ile kendi arasındaki hâli- kâfirden ehvendir. Fakat bunu reddetmek, kâfiri reddetmekten mühimdir.

Çünkü kâfirin kötülüğü başkasına geçmez. Müslümanlar onu kâfir bilir ve sözüne kıymet vermezler. Kendisi de Müslümanlığını iddia etmez, ama bid’atine dâvet eder ve bid’atinin hakikat olduğunu zanneden bid’atçi, halkı aldatır ve kötülüğü Müslümanlara da sirâyet eder. Buna karşı husûmeti izhâr etmekte, arka çevirip hakarette bulunmakta, bid’atı sebebiyle aleyhinde olmakta ve insanları ondan nefret ettirmekteki müstehaplık, daha kuvvetlidir. Yalnız iken verdiği selâmı iâde etmekte beis yoktur.

Şâyet tarafına bakmamak ve kendisine iltifât etmemekle, bid’ati sebebiyle bu vaziyete düştüğünü anlar, kendisine tesîr ederek bid’atinden vaz geçmek ihtimâli olursa, selâmına mukabele etmemek daha evlâdır. Zîra selâmı almak, her ne kadar vâcip ise de, bâzı sebeplerle bu vâcip sâkıt olur. Hamamda olmak ve kaza-i hâcette bulunmak gibi. Hâlbuki onu bid’atinden men etmek gayesi daha da mühimdir. Şâyet kalabalıkta selâm vermişse, cevap vermemek daha evlâdır.

Böylece insanları kendisinden nefret ettirir ve herkesin gözü önünde bid'atini takbîh etmiş olur. Yine bu gibilere yardımda bulunmamak daha iyidir. Hele âmmenin gözü önünde hiç yardım etmemelidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ انْتَهَرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ مَلَأَ اللهُ قَلْبَهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا، وَمَنْ أَهَانَ

صَاحِبَ بِدْعَةٍ آمَنَهُ اللهُ يَوْمَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ، وَمَنْ أَلَانَ لَهُ

وَأَكْرَمَهُ أَوْ لَقِيَهُ بِبِشْرٍ فَقَدْ اِسْتَخَفَّ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"Bid'at sahibini red ve inkâr eden kimsenin kalbini Allahü Teâlâ emniyet ve îmanla doldurur. Bid'at sahibine ihânet eden kimseyi, büyük korku gününde Allahü Teâlâ emîn kılar. Bid'at sâhibine kar ı yumu ak davranıp, ona ikrâmda bulunan ve güler yüz gösteren kimse ise Allahü Teâlâ'nın Muhammed aleyhisselâma indirdiğini istihfâf etmi (hafife almı) olur." [538] buyurmuştur.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Avâmdan olan bid'atçidir. Kimseyi bid'atine davet edemediği gibi, kimse de peşinden gitmez. Bu, diğerlerinden ehvendir. Bunun hakkında evlâ olan, kendisine karşı şiddet kullanmak ve ihânet etmek değil, tatlılık ve nasihatle kendisini ikaza çalışmaktır. Çünkü avâmın kalbi çabuk döner. Şâyet öğüt kabul etmez ve kendisinden yüz çevirmekte bid'atini kötülemek gibi bir vâziyet hâsıl olma ihtimâli olursa, o zaman müstehab olan, ondan yüz çevirmektir. Şâyet bid'ati gönlünde yerleşmiş ve kalbi kararmış olduğu için, hiç bir şeyin kendisine tesîr etmeyeceği bilinirse, en doğrusu ona kıymet vermemek ve iltifat etmeyerek, ondan yüz çevirmektir. Zîra şiddetle takbîh edilmeyen bid'atler, kolaylıkla insanlar arasına yayılır ve kötülüğü herkese sirâyet eder.

İtikadı sağlam olup, iş ve amelinde isyân edenlere gelince, bunlar da üç kısma ayrılır:

1 - Kötülüğünden başkası zarar görenler. Zulüm, gasb, yalan şâhitliği, çekiştirme, insanlar arasında bağırıp çağırma, kovuculuk ve benzeri kötülüklerdir.

2 - Kötülüğü ile başkasına eziyet edenler. Bu da ya başkasını kötü işlere çağırmakla olur. Kadınlı erkekli bir araya toplanıp içki âlemleri yapmak gibi.

3 - Yâhut kötülüğüne başkalarını çağırmazlar. Kendi kendine içki içmek veyâ zinâ etmek gibi. Kötülüğüne başkalarını davet etmeyen bu gibiler, kebâir (büyük günâh) veyâ sağâir (küçük günâh) irtikâb ederler.

Bunların her birerleri, bu günâhları ya devâmlı veyâ arasıra irtikâb ederler. Böylece bunlar da üç kısma ayrılmış oluyor. Her kısmın derecesi ayrıdır. Bâzısı bâzısından kötüdür. Bundan dolayı her birinin hükmünü ayrı ayrı bildireceğiz.

BİRİNCİ KISIM

Bu, en kötü olanıdır. Çünkü bunun zararı başkalarına dokunur. Zulüm, gasb, yalan şâhitliği, gıybet ve nemime gibi. Bu gibiler hakkında yapılacak iş, bunlardan yüz çevirmek, aralarına karışmamak, kendileri ile hiç bir gûnâ muâmelede bulunmamaktır. Zîra halka eziyet veren isyân, daha ağırdır. Bunlar da cana kıymak, başkasının malını gasbetmek ve nâmusa tecâvüz gibi bir kaç kısma ayrılır ki, bunların da bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Bu gibi günâhkârlardan yüz çevirmek ve bunlara karşı cephe almaktaki istihbâb, çok kuvvetedir. Şâyet onlara karşı ihânette bulunmanın müsbet bir neticesi olacak ve onları kötülükten alıkoyacaksa, o zaman daha kuvvetli bir borç hâlini alır.

İKİNCİ KISIM

Kadınlı erkekli içki âlemleri tertip edip rezaletler çıkarmak için, insanları bir araya çağıran kimselerdir. Gerçi bunlar, bu gibi ahlâksızları dünyalıkta eğlendiriyor, mal ve canlarına taarruz etmiyorlarsa da, onların dîn ve diyânetlerini mahvediyorlar. Onların muvâfakatları ile de olsa, netîce budur. Bu kısım, birinciye yakın olmakla, ondan ehvendir. Çünkü başkasının malına, canına veyâ ırzına taarruz etmeden yapılan günâhlara kul hakkı karışmadığı ve yalnız Allah ile kul arasında kaldığı için, affı birinciden daha kolaydır. Fakat yalnız nefsinde kalmayıp, başkalarını da bu günâha dâvet etmesi bakımından ağırdır. Bu da aynı şekilde ihaneti, yüz çevirmeyi, buluşmamayı ve verilen selâmı almamayı iktizâ eder. Hele ya kendini veyâ başkalarını bu kötülükten alıkoyma ihtimâli varsa, bu tedbîre mutlaka başvurulmalıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Kötülükleri başkalarına sirâyet etmeyip, kendilerinde kalanlardır. Başkasına zararı dokunmayacak şekilde mutlak olarak haram ve büyük günâh olan içki içmek veyâ farzlardan birini terketmek veyâ yine kendisine âit olup başkasını alâkadar etmeyen şerîatin yasak ettiği bir şeyi irtikâb etmek gibi. Bu, diğer iki

kısımdan ehvendir. Bu kötülüğü irtikâb ettiği esnada tahkîrle ve hattâ dövmekle de olsa, onu men etmeye çalışmak vazîfedir. Zîra nehy-i münker (kötülükten men etmek) vâciptir.

Yaptıktan sonra duyulur, ısrâr ettiği öğrenilir ve nasîhat etmenin kendisine fayda vereceği katî olarak bilinirse, öğüt vermek vâciptir. Nasihatin kendisine fayda vereceği katî olarak bilinmez, fakat bir ihtimâl mevcut ise yine efdâl olan öğüt verip onu kötülükten men etmektir. Kabiliyetine göre, tatlı veyâ acı nasihat edilir. Söz kendisine tesîr etmediği ve bu günâhına devâm ettiği bilindiği takdirde, onunla düşüp kalkmamak ve selâmını almamakta ihtilâf edilmiştir. En doğrusu, bu kişinin niyetine göre değişir. İşte bu gibi hallerde "Ameller, niyetlere göre değerlenir." denir.

Zîra onlara karşı yumuşak davranıp, onlara merhametle bakmamak bir nevî tevâzûdur. Bu gibilere karşı sert davranmak ve onlardan yüz çevirmek, bir nevî zecr ve onu men etmektir. Bu hususta danışacağın kalbindir. Nefsânî arzularına uygun bulduğunu atıp zıddını yapman, daha makbuldür. Çünkü bâzen bu gibi adamı tahkîr ve ona şiddet kullanmak, kibirden ve kendini beğenmekten ve ululuğunu gösterip, kendisinin dürüst bir adam olduğunu duyurmaktan da olur. Sert davranması böyle olduğu gibi, yumuşak davranması da, onunla olacak bir işi için, ona yaltaklık yapmasından veyâ herhangi bir yardımından mahrum kalacağı ve ondan uzak olacağı, korkusundan da olur. Bütün bunlar, şeytanın vesvesesinden olup, âhiret ehlinin amelinden uzaktır. Dînî amellere rağbet eden herkes, bu incelikleri aramakta dâima nefsi ile mücâdele edecektir. Bu halleri mürâkabe edip fetvâyı verecek olan kalbidir. Kalp ise isâbet ettiği gibi, hatâya da düşebilir. Bâzen bilerek nefsinin arzularına uyar ve Allah için hareket ettiğini zannederek aldanır. Bu incelikler, **"Rub'u'l-Mühlikât"**ın **"Gurûr Kitâbı"**nda (Cilt 3, Kitâb 10) açıklanacaktır.

Yalnız şahsına râcî olan günâhlardaki cezânın, diğerine nisbetle hafif olduğuna şu vaka delâlet etmektedir:

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında, bir adam bir kaç defa içki içerken yakalandı ve her defasında kırbaç cezâsına çarptırıldı. Bir defasında ashâbdan bir zât: "Allah'ın lânetine uğrayası, ne de çok şarap içiyor." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَكُونُوا عَوْنًا لِلشَّيْطَانِ عَلَى أَخِيكُمْ

"Karde inin aleyhinde eytana yardımcı olma." [539] buhurdu veyâ bu mânâda başka bir şey söyledi. İşte Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hadîsi, bu gibilere yumuşak

davranmanın şiddet kullanmaktan daha evlâ olduğuna işârettir.

ARKADAŞLIK EDİLECEK KİMSEDE ARANAN VASIFLAR

Bilmiş ol ki, her insanla sohbet edilmez. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمَرْءُ عَلٰى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ اَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

"Ki i, dostunun dîni ve ahlâkı üzerinedir. Öyle ise herhangi biriniz dostluk edeceği kimseye baksın." [540] buyurmuştur. İnsan sohbet edeceği kimsede bir takım vasıflar aramalıdır. Bu vasıflar, sohbetten beklenen faydaları sağlayıcı olmalıdır. Sohbetten dînî ve dünyevî faydalar beklenir. Sohbetin dünyevî faydaları, sohbet ettiği kimsenin mal ve mevkiinden faydalanmak veyâ yalnız onunla bir arada bulunup eğlenmektir ki, bizim gâyemiz bu değildir. Sohbetin dînî faydalarına gelince; bu bakımdan da muhtelif gâyeler aranır: İlim ve amel bakımından istifâde etmek, kalbini teşviş ederek ibâdetine mâni olmak isteyenlerden korunmak için, mevkiinden faydalanarak, rahatça kulluk edebilmek için, malından faydalanmak, mühim işlerinde ve felâket anlarında kendisinden yardım istemek, duâsından yümn ü bereket ummak, âhirette şefâatini ümîd etmek gibi faydalardır. Bunun için eski zâtlardan birisi: "Kardeşliklerinizi çoğaltın. Zîra her mü'minin bir şefâati vardır. Belki kardeşliğinin şefâatine nâil olursun." demiştir.

"Garîbü't-Tefsir" de:

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ

"(Allahü Teâlâ) **İman edip sâlih amel işleyenlerin dualarına icâbet eder ve fazlından onlara arttırır."** (Şûrâ suresi, 42/26) âyet-i celîledeki **"Fazlından onlara ziyade eder."** kısmının tefsîrinde, onları kardeşliklerine şefâatçi kılar ve beraber cennete girerler, denilmiştir. Denildi ki; Allahü Teâlâ bir kulu mağfiret ettiği zaman, onu kardeşliklerine de şefâatçi kılar. Bunun için geçmişlerin pek çoğu, sohbet, ülfet ve buluşup anlaşmayı teşvîk etti ve ayrı yaşamayı hoş karşılamadı.

İşte şu saydıklarımız, dînî faydalardır. Fakat bu faydaların meydana gelmesi için bâzı şartlar lâzımdır.

Hâsılı sohbet edeceğin kimsede:

1 - Akıllı olmak,

2 - Güzel ahlâklı olmak,

3 - Fâsık olmamak,

4 - Bid’at sahibi olmamak,

5 - Dünyaya harîs olmamak gibi beş vasıf olmalıdır. Şimdi biz bu vasıfları tafsîlâtıyla beyân edelim:

1 - Akıllı olmak: Akıl sermâye ve asıldır. Ahmak olan kimsenin sohbetinde hayır yoktur. Ne kadar uzasa da devâm etmez, sonu ayrılık ve dargınlıktır. Nitekim Hz. Ali (r.a.):

فَلاَ تَصْحَبْ أَخَا الْجَهْلِ وَإِيَّاكَ وَإِيَّاهُ، فَكَمْ مِنْ جَاهِلٍ أَرْدَى،

حَلِيمًا حِينَ آخَاهُ، يُقَاسُ الْمَرْءُ بِالْمَرْءِ، إِذَا مَا الْمَرْءُ مَاشَاهُ،

وَلِلشَّيْءِ مِنَ الشَّيْءِ مَقَايِيسُ وَأَشْبَاهُ وَلِلْقَلْبِ عَلَى الْقَلْبِ

دَلِيلٌ حِينَ يَلْقَاهُ

“Ahmak ve câhil ile arkada lık etme, ondan kendini koru. Nice ahmaklar var ki, arkada oldukları akıllı kimseleri helâk ederler. Ki i arkada ı ile ölçülür. Bir ey için diğer eyde mikyâs ve benzerlik vardır. Kalpler bulu tuğu zaman birinin diğerine delâleti vardır.” demiştir.

Ahmak adam, kâr yapacak yerde bilmeyerek zarar yapar. Bunun için şâir:

إِنِّي لَآمَنُ مِنْ عَدُوٍّ عَاقِلٍ وَأَخَافُ خِلًّا يَعْتَرِيهِ جُنُونٌ

فَالْعَقْلُ فَنٌّ وَاحِدٌ وَطَرِيقُهُ أَدْرِي فَأَرْصُدُ وَالْجُنُونُ فُنُونٌ

“Akıllı dü mandan korkmam, fakat ahmak dosttan korkarım.

Akıl bir fendir yolu da açık meydandadır, fakat ahmaklık çe it çe ittir.” demiştir.

Bunun için, “Ahmaktan uzaklaşmak, Allah’a yaklaşmaktır.” dediler. **Süfyân-ı Sevrî**: “Ahmak olanın yüzüne bakıp durmak muhakkak bir hatâdır.” demiştir. Akıllı adamdan maksadımız, her şeyi olduğu gibi anlayabilen veyâ anlatıldığı zaman kabul eden kimsedir.

2 - Güzel ahlâklı olmak: İyi huy, mutlak lâzımdır. Zîra aklı başında nice kimseler var ki, her şeyi olduğu gibi anlar. Fakat kötü vasıflarını yenemediği ve ahlâkını güzelleştiremediği için bildiğinin aksine hareket eder ve nefsinin arzularına uyar. Kızdığı zaman, hiddetini yenemez, şehveti kendisine galebe

çalar. Cimriliği veyâ korkaklığı üstün gelir. Bile bile yanlış yola sapar. Böyle olan bir adamın sohbetinde hayır yoktur.

3 - Fâsık olmamak: Fenalığında ısrar eden fâsıkın da sohbetinde fayda yoktur. Zîra Allahü Teâlâ'dan korkan kimse, büyük günâhlarda ısrar etmez. Allah'tan korkmayana ise itimâd olunmaz ve dostluğuna emniyet edilmez. O, gâyesinin tahakkuku için her tarafa meyleder. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ

"Kalbini zikrimizden iğfâl ettiğimiz, hevâ ve hevesine uyan kimseye itâat etme." (Kehf suresi, 18/28) buyurmuştur. Diğer âyet-i kerîmede de:

فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ

"Hevâsına uyup kıyâmete inanmayan kimse, seni imânından ayırmasın." (Tâhâ suresi, 20/16) buyrulmuştur. Bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur:

فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

"Zikrimizden (Kur'ân-ı Kerîm'den) **yüz çevirip, ancak dünya hayatını murâd edenlerden yüz çevir."** (Necm suresi, 53/29) Yine Allahü Teâlâ:

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ

"Bana yönelenlerin yoluna uy." (Lokman suresi, 31/15) buyurmuştur. Bütün bu âyet-i kerimelerde fâsık ile sohbet men edilmiştir.

4 - Bid'at sahibi olmamak: Bid'at sahibi ile arkadaşlık etmekte, bid'at ve kötülüğünün sirâyet etme tehlikesi vardır. Bid'at sahipleri zâten tehcîri hak etmiş kimselerdir. Böylelerinin sohbetinde ne fayda var?

Saîd İbn Müseyyeb'in rivâyetinde, dîndar dost aramayı teşvik etmek üzere **Hz. Ömer** (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Sâdık kardeşlik bul ve onların arasında yaşa. Dürüst ve samîmî arkadaşlar, genişlikte süs ve ziynet; darlıkta yedek sermâyedir. Dostunun, sana düşen işini güzel bir şekilde gör ki, lüzûmunda sana daha güzeli ile mukabelede bulunsun. Düşmanından uzaklaş, her dosta bel bağlama, ancak emîn olanları seç. Emîn olanlar, Allahü Teâlâ'dan korkanlardır. Kötü insanlarla düşüp kalkma, onlardan kötülük öğrenirsin. Onlara sırrını

verme, ifşâ ederler. İşlerini, Allah'tan korkanlara danış ve onlarla istişâre et."

Güzel ahlâka gelince; Ölüm döşeğinde yatan **Alkametü'l-Utaridî**[541] oğluna vasiyetinde şöyle demiştir: "Oğlum, arkadaşlık ihtiyacını duyduğun zaman, kendisine hizmet ettiğin kimse, seni hizmetçi mevkiine düşürmesin. İzzet-i nefsini koruyan, arkadaşlığında sana şeref veren, seni ziynetlendiren ve ihtiyaç anında sana yardım edenlerle düş kalk. Hayır işlerinde sana yardımcı olan, iyiliklerini söyleyen, kusurlarını gizleyen kimselerle samîmî ol. Kendisinden bir şey istediğin zaman veren, sustuğun zaman seninle konuşan, sıkıntılı zamanında yardımına koşan kimselerle buluş. Sözünü tasdik eden, icâbında emrini yerine getiren, münâzaa esnâsında seni tercih eden kimselerle sohbet et."

Alkametü'l-Utaridî bu vasiyeti ile, sohbetin bütün şartlarını açıklamış oldu. Arkadaşlık edeceğin zâtın bütün bu haklara riâyet etmesi lâzımdır.

İbn Edhem[542] diyor ki, Halîfe Me'mûn:

- "Böyle adam nerede?" demiş. Kendisine:

- "Oğluna neden böyle vasiyet ettiğini biliyor musun?" diye sordular. Me'mûn:

- "Bilmiyorum." deyince, onlar:

- "Kimse ile arkadaşlık etmesin diye bu vasiyeti yapmıştır. Çünkü bu vasıflarda adam bulmak zordur." dediler.

Edibin biri: "Sırrını gizleyen ve kusurlarını örten, felâket anlarında yanında bulunan, seni her şeye tercih eden, iyiliklerini yapıp kötülüklerini düren kimselerle arkadaşlık et; böyle bir adam bulamazsan, kimse ile arkadaşlık etme." demiştir.

Hz. Ali (r.a.) "Gerçek kardeşin, dâima yanında bulunan ve sana yararlı olmak için zarara katlanan, zamanın felâket ve musîbetleri ile karşılaştığın zaman ne pahasına olursa olsun, yardımına koşandır." demiştir.

Âlimlerden biri: "Arkadaşlık edeceğin şahıs şu iki kişiden biri olmalıdır ve bunlardan başkası ile arkadaşlık etmemelisin. Bunlardan biri; dîn ve diyânetin hususunda kendisinden bir şey örenebileceğin ve bu husûsta sana faydalı olabilecek kimsedir. İkincisi de, dînî hususâtında kendisine bir şey öğretebileceğin ve senden istifâde edebilecek olan kimsedir. Artık üçüncüden kaçın" demiştir. Diğer birisi de: insanlar dört kısımdır: Bir kısmı tatlıdır, ondan ye. Çünkü ondan yemekle doyulmaz. İkincisi, acıdır; ondan yenmez. Üçüncüsü mayhoştur; o senden bir şey almadan, sen ondan bir şey al. Dördüncüsü, tuzludur; yalnız ihtiyaç zamanında ondan bir miktâr al." demiştir.

Câfer-i Sâdık (r.a.): "Dört kimse ile arkadaşlık etme:

1 - Yalancı ile. Çünkü sen ona inanırsan aldanırsın. O serap gibidir; uzağı yakın ve yakını uzak gösterir.

2 - Ahmak ile. Çünkü sana kârı dokunacak yerde, zararı dokunur.

3 - Cimri ile. Çünkü o, mübrem ihtiyâcını bile vermez.

4 - Korkak ile. Çünkü o, bir lokmaya ve hattâ daha azına da seni satar." "Bir lokmadan daha az ne olur?" diyenlere: "O bir lokmayı ümîd ederek satar, sonra o lokma da eline geçmez." demiştir.

Cüneyd-i Bağdadî: "İyi ahlâklı bir günâhkâr ile arkadaşlık, kötü huylu âbid ile sohbetten benim için daha hayırlıdır." dedi.

Ahmed b. Havarî diyor ki; "Hocam **Süleymân Dârânî** bana şöyle demiştir: "Ahmed, yalnız şu iki sınıf insandan biri ile arkadaş ol: Dünyalıkta sana faydası dokunan ve âhiret hususunda kendisinden faydalandığın kimseler. Bunlardan başkası ile düşüp kalkmak, en büyük ahmaklıktır."

Sehl b. Abdullah da; "Üç kişinin sohbetinden kaçın." demiştir. Bunlardan biri, gâfil zâlimler, diğeri riyâkâr âlimler ve üçüncüsü de câhil sofulardır.

Bilmiş ol ki: Bu sözlerin çoğu, sohbette aranan bütün gâyeleri içine alamaz. Onları ancak bizim anlattığımız maksatları düşünmek ve sohbetin gâyesine göre şartlarına riâyet etmek, tamamen içine alır. Çünkü dünyalık için yapılan sohbet ve arkadaşlıkta aranan şartlar ayrı, âhiret için yapılan sohbet ve kardeşlikte aranan şartlar ayrıdır. Nitekim **Bişr**: "Kardeşlik üç çeşittir: Biri âhiret, diğeri dünya, üçüncüsü de sohbet kardeşliğidir. Bir adamda bu üç çeşit kardeşlik vasfını bulmak zordur. Belki bu vasıflar ayrı ayrı adamlarda bulunur. Buna göre, aranan şartlar da ayrılmış olur. Yalnız oturup anlaşacağın kardeşlikte arayacağın vasıf ayrı, âhiret kardeşliğinde de arayacağın vasıf ayrıdır."

Halîfe Me'mûn: "Kardeşlikler üç kısımdır: Bir kısmı vücûdun gıdası gibidir. Vücûd gıdasız olamayacağı gibi, insan da onsuz olamaz. Bir kısmı da ilâç gibidir; bâzı zamanlarda ona ihtiyaç hâsıl olur. Diğer bir kısmı da hastalık gibidir, insan hiç bir zaman onu istemez, fakat bâzen da yakalanır. Bu gibi arkadaş ile ne ünsiyet edilir, ne de kendisinden istifâde olunur." demiştir.

Denildi ki: İnsânlar, ağaçlar ve bitkiler gibidir. Bâzısının gölgesi var, meyvesi yok. Bu, dünyalıkta kendisinden istifâde edilip, âhiret nâmına bir faydası olmayandır. Dünya faydası gölge gibidir, tez geçer. Bir kısmının meyvesi var, gölgesi yok. Bu da âhiret için faydası olup, dünyalık için faydası olmayan insandır. Bâzılarının da hem gölgesi, hem de meyvesi vardır. Bu, her iki tarafa faydalı olan insandır. Bir kısmının da ne gölgesi, ne de meyvesi vardır; **ümm-i gaylan dikeni** (deve dikeni) gibi. Bu, yaklaştığın zaman, elbiseni yırtmaktan başka bir işe yaramaz. Bunun hayvanlardan benzeri, fare ve akrep gibi

şeylerdir. Nitekim Allahü Teâlâ:

يَدْعُو لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلَى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ

"Kötülüğü, iyiliğinden daha yakın olana yalvarır. O, ne çirkin yardımcı ve ne kötü arkadaştır." (Hac suresi, 22/13) buyurmuştur. Şâir de şöyle diyor:

اَلنَّاسُ شَتَّى إِذَا مَا أَنْتَ ذُقْتَهُمْ، لَا يَسْتَوُونَ كَمَا لَا يَسْتَوِي

الشَّجَرُ هَذَا لَهُ ثَمَرٌ حُلْوٌ مَذَاقَتُهُ وَذَاكَ لَيْسَ لَهُ طَعْمٌ وَلَا ثَمَرُ

"Ağaçlar birbirine uymadığı gibi, insanlar da ayrı ayrıdır. Birbirine benzemezler. Bir kısmının meyvesi tatlı iken, bâzılarının da ne meyvesi, ne de tadı vardır."

Dînî ve dünyevî maksatlarının birine yarayacak bir arkadaş bulamadığı zaman, yalnızlığı tercih etmek evlâdır. Nitekim **Ebû Zer** (r.a.): "Yalnızlık kötü arkadaştan, iyi arkadaş da yalnızlıktan iyidir." demiştir. Bu ifâde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den merfû olarak, yâni hadîs olarak da rivâyet edilmiştir.

Arkadaşın, dindâr olup fâsık olmamasına gelince: Allahü Teâlâ:

وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ

"Benim yoluma gidenlere uy." (Lokman suresi, 31/15) buyurmuştur. Aynı zamanda insan, kötü insanları ve kötüleri göre göre, onlarla ünsiyet peydâ eder, kendisi de kötüleşir. Kötülüğe duyduğu nefret duygusu kaybolur. Nitekim **Sa'îd İbn Müseyyeb**: "Zâlimlere bakmayın, iyilikleriniz kaybolur." demiştir. Bu gibilerle düşüp kalkmak tehlikelidir. Selâmet, onlardan uzak kalmaktadır. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا

"... Ve beyinsizler kendilerine (hoşa gitmeyecek) **lâflar attığı zaman "Selâm" de**(yip geçe)**rler."** (Furkan suresi, 25/63) buyurmuştur.

İşte kardeşliğin şartlarından ve faydalarından anlatmak istediklerimiz, bunlardır. Şimdi de kardeşlik haklarına, kardeşlikte lâzım olan şeylere ve kardeşlik hakkını ödemeye geçelim de bunları anlatmaya çalışalım.

5 - Dünyaya harîs olmamak: Dünyaya harîs olan kimse ile düşüp kalkmak, öldürücü bir zehirdir. Zîra tabiatlar yaratılışlarında başkalarına benzemeye ve

onlara uymaya meyyâldir. Belki sahibi anlamadan, tabiat, tabiattan çalar. Dünyaya harîs olanlarla düşüp kalkmak, insanda hırs uyandırır. Zâhidler ile düşüp kalkmak, insanın dünyadan meylini keser. Bunun için, dünyalık peşinde koşanlar ile düşüp kalkmak hoş karşılanmaz, mekruh sayılır. Âhiret yolcuları ile düşüp kalkmak da müstehab kabul edilmiştir.

Hz. Ali (r.a.): "Kendilerinden hayâ edilen kimseler ile düşüp kalkmak sûretiyle amellerinizi ihyâ edin." buyurmuştur.

Ahmed b. Hânbel: "Beni belâya sokan, yalnız hatırını saymadığım kimseler ile sohbetim olmuştur." dedi.

Lokman Hakim oğluna vasiyetinde: "Oğlum, ulemâ sohbetine katıl ve onlara iyice sokul. Bahar yağmurları yeryüzünü yeşerttiği gibi, onların meclislerindeki hikmet nûrları da, insanların kalbini canlandırır." demiştir.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.); Buhârî de HzAişe'den rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Evsât"**ında Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ahmed, Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyet etti.

Beyhâkî "**Şuabü'l-İmân**" da İbn Mes'ûd'dan (r.a.); Sahib-i Firdevs. Muâz b. Cebel'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmiştir. Bu hadîs, "Dua Kitâbı"nda bütün tafsîlâtı ile geçmiştir. Bakınız 1. cilt.

Ahmed, Bişr b. Ebî Ertâ'dan "ceyyid" sened ile rivâyet etmiştir.

Cüreyr, Bekr b. Vâil kabîlesidir. Bu da bu kabîleye mensûptur. Cüneyd'in güzîde adamlarındandır. Sehl b. Abdullah'ın sohbetinde bulunmuştur. Cüneyd'den sonra onun postuna oturmuştur. Büyük bir zâttır. Hicri 311'de ölmüştür.

Haysem kabîlesine mensup, hadîs âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Buhârî ile Müslim, kendisinden rivâyet etmişlerdir.

İbn Hibbân ve Ukaylî **"Zuafâ"**da rivâyet ettiler.

Bu vakayı, Buhârî ile Müslim ve diğer hadîs kitâbları, Hz. Aişe'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Cerîr'den rivâyet etmişlerdir. Neseî de mürsel olarak rivâyet elti. Buhârî de: "Sahih olan, bu hadis mürseldir." dedi.

Ebû Naîm **"Hilye"**de ve Hirevî **"Zemm-i Kelâm"**da İbn Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Hadîsi, Buhârî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Hâkim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet ettiler. Tirmizî hasen, Hâkim sahih olduğunu söyledi.

Amr b. el-Husayn'ın oğludur. Kûfelidir. İbn Mâce, kendisinden rivâyette bulunmuştur. Hicri 56 da ölmüştür.

Künyesi Ebû Muhammed'dir. Temîmîdır. Meşhûr kadılardandır. Fakîh ve sâdık bir insandır. Yapmadığı halde kendisine hırsızlık isnâd edilmiştir. 83 yaşında iken Hicri 43 yılında ölmüştür.

İKİNCİ BAB:
SOHBET VE KARDEŞLİK HAKLARI

Bilmiş ol ki, kardeşlik muahedesi, karı koca arasındaki nikâh bağı gibi iki kişi arasında bir bağlantıdır. Vefâ göstermek ve evlilik hakkına riâyet etmek, nasıl bir vazîfe ise -ki “Nikâh Âdâbı” bahsinde geçmiştir- kardeşlik hukukuna riâyet etmek de, aynı şekilde bir vazifedir. Kardeşliğinin, malında ve şahsında hakkı var; dilinde ve kalbinde hakkı var. Duâ edeceksin, kusurlarını bağışlayacaksın, vefâ göstereceksin, ağırlık vermeyeceksin, teklif ve tekellüf göstermeyeceksin.

Bunların yekûnu sekiz haktır:

BİRİNCİ HAK

Birinci hak maldadır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَثَلُ الأَخَوَيْنِ مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى

ş *“İki karde , iki el gibidir; biri diğerini yıkar.”* [543] buyurmuştur. Kardeşlikleri ellere benzetip; birini el, diğerini ayağa benzetmemesi, bir gâye uğrunda yekdiğerine yardımcı olmaları bakımındandır. Kardeşliklerin kardeşlikleri, ancak böyle bir maksatta birleştikleri takdirde tamam olur. Bunlar, bir bakıma yekvücûd bir mâhiyet arzeder. Bu ise genişlikte, darlıkta, servet ve her hâl ü kârda ortaklığı, hattâ arkadaşını tercîh etmeyi gerektirir.

Kardeşlikler arasında mal ile yardımlaşmak üç derecedir:

1 - Kardeşliğin en aşağı derecesi, onu hizmetçi kabul edip, malının fazlasından ihtiyâcını görmektir. Bir ihtiyâcı olduğunu duyduğun zaman, -sende varsa- istemesine hâcet kalmadan, behemehal ihtiyâcını temîn edersin. Zîra onu istemeye mecbûr etmek, kardeşlikte son derece noksânlıktır.

2 - Kardeşliğini, kendi seviyesinde tutmaktır. Onu, mal ve servetine ortak gibi kabul edip, icâbında malını onunla bölüşmektir. **Hasan-ı Basrî** diyor ki: “ Allah için kardeş olanlar, bürgülerini (örtülerini) kardeşlikleri ile ortadan bölerlerdi.”

3 - Kardeşliğin en yüksek mertebesi olan üçüncü derecede onu, kendine tercih edip, onun ihtiyâcını kendi ihtiyâcından önce düşünmektedir. İşte bu, sıddîklar mertebesi ve Allah için birbirini sevenlerin en üstün derecesidir. Canını da kendi üzerine tercih etmek, bu mertebenin meyvelerindendir. Nitekim hikâye olunduğuna göre boyunları vurulmak için bir kısım sûfiler halîfe tarafından aranıyorlardı. (Hicri 295’de ölen ve **Seriyyü’s-Sakatî**’nin arkadaşlarından olan)

Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî de bunların arasında idi. Bu zât, hemen öne koştu ve ilk önce kendisinin öldürülmesini istedi. Sebebini kendisinden sorduklarında: "Bir an olsun, kardeşliklerime bir hayat kazandırmayı arzu ettim de onun için öne geçtim." diye cevap verdi ve bu söz sâyesinde hepsi hayâtlarını kurtardı.

Şâyet kardeşliğin hakkında bu derecelerden hiç birine sahip değilsen, kardeşlik bağlarının samîmî olmadığı, ancak görünüşte bir arkadaşlık olup, akıl ve dîn bakımından hiç bir değeri olmadığı anlaşılır. **Meymûn b. Mihrân**[544] "Kuru kuruya kardeşliğe râzı olanlar, ölüler ile kardeş olsun." demiştir.

Yalnız dünyalık için olan kardeşlik de dindâr kimseler nezdinde pek mûteber değildir. Rivâyet olundu ki; **Utbetü'l-Gulâm**, bir gün bir kardeşliğinin evine gitti.

- "Senin malından dörtbin dirheme ihtiyâcım var." dedi. Kardeşliği:
- "İkibin dirhem al." deyince Utbetü'l-Gulâm:
- "Sen dünyalığı, Allah rızâsına tercîh ettin; utanmadan da Allah için kardeşlik kurdun, sonra da "Bu kardeşliğimdir." dedin, diyerek ondan yüz çevirdi. Dünyalık mertebesinde olan kardeşliklerle dünya muâmelesi de uygun değildir. Nitekim **Ebû Hâzim**: "Allah için olan kardeşliğin ile dünya muâmeleleri yapma." dedi. Ve bu sözü ile bu seviyede olanları kasdetti.

Rütbe-i ulyâ'ya yâni en üstün dereceye gelince; Allahü Teâlâ mü'minleri bununla tevsîk ederek:

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

"Ve işlerinde meşveret eder, verdiğimiz rızıktan infâk ederler." (Şûrâ suresi, 42/38) buyurmuştur. Yâni olanlar, servetlerinde müşterektirler, azıkları birbirinden ayrılmaz. Hattâ onlardan bâzıları, benim nalınlarım, (ayakkabılarım) diyen kimse ile arkadaşlık etmezlerdi. Çünkü o, kendi malı diye ayrılık görüyordu. **Fethu'l-Musılî**, dostlarından birinin evine gitti. Adamcağız evde yoktu. Fethu'l-Mûsılî âilesine: "Sandığın anahtarını getir." dedi. Kadın da anahtarı getirdi. Adam, sandığı açtı, cüzdanından ihtiyâcı kadar parayı aldı, sandığı kilitleyip anahtarı kadına teslim etti. Adamın câriyesi, Fethu'l-Mûsılî'nin bu yaptığını kendisine haber verdi. Adam câriye'ye: "Doğru söylüyorsun, seni âzâd ettim." dedi. Dostunun bu samîmî hareketinden o derece memnûn oldu. Bir kişi **Ebû Hüreyre**'ye (r.a.) gelerek:

- "Seninle kardeşlik olmak istiyorum." dedi. Ebû Hüreyre:
- "Kardeşlik hakkının ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Adamcağız:
- "Bilmiyorum, söyle bakalım nedir?" deyince, Ebû Hüreyre:

- "Senin altın ve gümüş gibi servetine benden fazla hak sahibi olmaman demektir." dedi. Adamcağız:

- "Ben bu dereceye henüz yükselemedim." deyince, Ebû Hüreyre:

- "O hâlde buyur git." dedi.

Ali b. el-Hüseyin (r.a.), kardeşliklerden birisine:

- "Nasıl, arkadaşlarınıza sormadan, lâzım olan parayı ceplerinden alabilir misiniz?" deyince, adam:

- "Hayır." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Hüseyin:

- "O hâlde siz, gerçek kardeşlik değilsiniz." dedi.

Hasan-ı Basrî'nin huzûruna bir cemâat girdi ve:

- "Kıldın mı?" diye sordular. O da:

- "Evet, kıldım." dedi. Onlar:

- "Pazar halkı, daha namazmı kılmadı." dediler. Hasan-ı Basrî:

- "Pazar halkından alacağını kim alabilir ki." dedi. Devâmla: "Onlar, ihvânlarına bir dirhem yardımda dahî bulunmazlar." dedi.

İbrâhim b. Edhem Kudüs'e gitmek üzere hazırlandığı bir sırada, adamın biri gelerek:

- "Seninle arkadaş olmak istiyorum." dedi. İbrâhim b. Edhem:

- "Senin malına, ben de senin gibi sahip olmam şartı ile olur." dedi. Adam:

- "Öyle şey olmaz, bunu kabul etmem." deyince, İbrâhim:

- "Doğru konuşan bir adamsın, senin doğru konuşmanın hayranıyım." dedi. İbrâhim b. Edhem yolculukta arkadaşının sözünden çıkmazdı. Bununla beraber, görüşüne uymayan adamlarla da arkadaşlık etmezdi. Adamın biri İbrâhim b. Edhem'e çanakta bir miktar tirit göndermişti. Arkadaşının çantasını açtı ve içinden nalin kayışı çıkarıp adamın kabı içine koydu ve kendisine iâde etti. Arkadaşı gelip, kayışları aradığı zaman, İbrâhim:

- "Yediğin tiride karşılık verdim." dedi. Adam:

- "Bu kayışa, iki üç tirit alınırdı." deyince, İbrâhim:

- "Cömertlik yap ki, Allah da sana bol versin." dedi.

Yine **İbrâhim b. Edhem**, bir defa arkadaşına âit olan bir merkebi, yaya gördüğü bir kimseye verdi ve arkadaşı buna itirâz etmedi.

İbn Ömer (r.a.), şöyle anlatıyor: "Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v.) ashâbından birisine bir koyun kellesi takdim edildi. O zât, "Falanca benden daha açtır, kelleyi ona verin." dedi. Öteki zât da aynı şekilde söyledi. Böylece kelle yedi kişiyi dolaştıktan sonra, tekrâr evvelki adama geldi. Çünkü aç olanı o idi."

Rivâyet olundu ki; **Mesrûk**, arkadaşı Hayseme'nin ağır borcunu ödemek için, arkadaşının haberi olmadan, kendisi borç altına girmiş ve yekdiğerinin

haberleri olmadan, birbirinin borçlarını ödemişlerdir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Abdurrahman b. Avf (r.a.) ile Sa'd b. er-Rebi' arasında kardeşlik kurduğu zaman, Sa'd bütün malını Abdurrahman'a terketti. Abdurrahman da, "Allah mübârek etsin." diyerek malı ortadan böldü. Sa'd'ın yaptığına îsâr (kendisi muhtaç iken başkasını tercih etmek) ikincisine de müsâvat denir. İsâr, müsâvâttan daha makbuldür.

Süleymân Dârânî şöyle diyor: "Bütün dünya benim olsa da, hepsini birden kardeşliğime yedirsem, yine bana az gelirdi." Yine bu zât: "Ben, arkadaşıma yedirdiğim yemeğin tadını alırım." demiştir.

Dost ve ahbâplara infâk, yoksullara sadaka vermekten daha efdal olduğu için, **Hz. Ali** (r.a.): "Dost ve ahbâplara yedirdiğim yirmi dirhem, fakirlere verdiğim yüz dirhemden, benim için daha sevimlidir." buyurdu.

Yine **Hz. Ali** (r.a.): "Dost ve ahbâbımla yediğim bir sâ' (bir buçuk kilo civârında) yemek, benim için bir köle âzâd etmekten daha makbuldür." dedi.

Kendi ihtiyaçları varken, başkalarını tercîh etmekte hepsinin örneği, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'dir. Bir defa bir arkadaşı ile bir misvâk ağacından iki misvâk yaptı. Misvâkların birisi eğri, diğeri düz ve doğru idi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) misvâkın güzel ve doğru olanını arkadaşına ve eğri olanını da kendisine ayırdı. Arkadaşı: "Bu güzel misvâk, size yakışır yâ Rasûlallah." deyince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا مِنْ صَاحِبٍ يَصْحَبُ صَاحِبًا وَلَوْ سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ إِلَّا

سُئِلَ عَنْ صُحْبَتِهِ هَلْ أَقَامَ فِيهَا حَقَّ اللهِ أَمْ أَضَاعَهُ

"Bir saat de olsa, bir kimse ile arkada lık edene, arkada lık hakkına riâyet edip etmediği sorulur." [545] buyurdu ve arkadaşlık hakkının îsâr ile yâni arkadaşını kendi üzerine tercîh etmekle ödeneceğini anlatmış oldu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yıkanmak üzere, Huzeyfe ile beraber bir kuyuya gittiler. Huzeyfe, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in elbisesi ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i örtüyor ve görünmekten koruyordu. Sıra Huzeyfe'ye gelince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de aynı şekilde Huzeyfe'ye perde tutmak istedi. Huzeyfe, buna itiraz edince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا اصْطَحَبَ اثْنَانِ قَطُّ إِلَّا كَانَ أَحَبُّهُمَا إِلَى اللهِ أَرْفَقُهُمَا بِصَاحِبِهِ

"İki arkada ın, Allah katında en sevimlisi, arkada ına kar ı daha mü fik

davrananıdır.” [546] buyurdu.

Rivâyet olunduğuna göre; **Mâlik b. Dînar** ile Muhammed b. Vâsi, Hasan-ı Basrî'nin evine gittiler. Hasan-ı Basrî evde yoktu. Muhammed b. Vâsi içinde yemek bulunan bir sepeti dolaptan çekerek yemeye başladı. Mâlik b. Dînar: “Elini çek, mal sahibi gelmeden yeme.” dedi ise de, Muhammed b. Vâsi aldırış etmedi. Yemeye devâm etti. Mâlik, ondan daha cömert ve güzel ahlâk sahibi idi. Hasan-ı Basrî, bu vaziyeti görünce Mâlik b. Dînar'a: “Ey Müveylik, -bu, Mâlik'in ism-i tasgîridir- işte sizin gibi sûfiler yetişinceye kadar, biz ehl-i suffa mensupları böyle idik. Birbirimizden çekinmezdik.” demiş ve bu sözü ile dostların evinde serbest hareket etmenin kardeşlikteki sâfîlikten ileri geldiğine işâret etmiştir. Nasıl böyle olmasın ki, Allahü Teâlâ yemeklerin, izinsiz yenebileceklerini sayarken:

أَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ

“Veyâ dostlarınız veyâ anahtarlarına mâlik olduğunuz kimselerin de yemeklerini yiyebilirsiniz.” (Nûr suresi, 24/61) buyurmuştur. Kardeş, kardeşe anahtarını teslîm eder ve dilediği gibi tasarrufuna müsâade eder. Bâzı çekingen kimseler, kardeşlerinin anahtarlarını aldıkları halde, takvâya uyarak az yerlerdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, bu âyeti inzâl buyurdu. Serbest olarak dost ve kardeşlerinin evinden yemelerine müsâade etti.

İKİNCİ HAK

Kardeşliğin ikinci hakkı, kardeşinin fiilen yardıma muhtaç olduğunu görünce, onun istemesine mahal bırakmadan yardımına koşmak ve kendi işini sonraya bırakmaktır. Mâlî yardımda olduğu gibi, bunun da dereceleri vardır. En düşük derecesi, kendisinin gücü yeterek yardımı istediği zaman güler yüz, tatlı söz ve memnûniyetle yardımına koşmaktır.

Bâzıları şöyle diyor: Dostundan bir yardım istediğin zaman, yardımına gelmezse, onu bir defa daha kendisine hatırlat; çünkü unutmuş olabilir. Şâyet ikinci defa da tarafına bakmazsa, ona bir cenâze namazı kıl, tekbîr al ve:

اَلْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ

“Ve ölüleri Allah diriltir.” (En'âm suresi, 6/36) âyet-i celîlesini oku. Yâni onu, kendisiyle ünsiyet edilemeyen ölülerden say.

İbn Şibrime;[547] arkadaşlarından birisinin mühim bir ihtiyacını temîn etti.

Arkadaşı, bunun karşılığı ve mükâfatı olarak, kendisine değerli bir hediye takdim edince, İbn Şibrime: “Hediyeni al, Allah seni mükâfatlandırsın. Dostuna bir işin düşüp onu görmediği ve ona bütün kuvveti ile sarılmadığı zaman, âdeta bir cenâze namazı kılar gibi, abdest al ve dört tekbîr getirerek, artık onu ölülerden say.” demiştir.

Câfer b. Muhammed: “Ben, bir daha bana ihtiyaç arz etmezler korkusu ile düşmanlarımın bile ihtiyaçlarını gidermeye bütün imkânlarımla gayret ederim.” demiştir. Düşmanlar hakkında hal böyle olunca ya dostlar arasında nasıl olmalıdır?

Eski dostlardan bâzıları; ahbapları öldükten sonra, kırk sene geçtiği halde, hâlâ çoluk çocuklarını arar ve onların her türlü ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Onlara her gün malî yardımda bulunurlardı. Çocuklar bu sâyede yalnız babalarını kaybetmiş olur; diğer hususlarda, belki babalarından da daha rahat yaşarlardı. Onlar, dostlarının çocuklarına o derece bakarlardı ki, her gün evlerine uğrayıp “Tuzunuz, zeytininiz var mı, başka ne eksiğiniz var?” diye sorarlardı. İşte kardeşlik şefkati böyle olur.

Kendisi gibi kardeşliğine acımayan kimsenin, kardeşliğinde hayır yoktur. **Meymûn b. Mihrân** şöyle anlatıyor: “Dostluğundan fayda görmediğin kimsenin, husûmetinden sana bir zarar gelmez.” Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلَا وَإِنَّ لِلّٰهِ أَوَانِيَ فِي أَرْضِهِ وَهِيَ الْقُلُوبُ، فَأَحَبُّ الْأَوَانِي

إِلَى اللّٰهِ تَعَالٰى أَصْفَاهَا وَأَصْلَبُهَا وَأَرَقُّهَا

“Bilmi ol ki, Allahü Teâlâ’nın yeryüzünde kapları var; onlar da kalplerdir. Bu kalplerin Allah katında en sevimlisi, (günâhlardan) pâk, (dînde) salâbetli ve (karde lerine kar ı) en yumu ak olanıdır.” [548] buyurdu.

Hülâsa; Kardeşlikte usûl, onun ihtiyâcını, kendi ihtiyâcın gibi ve belki de daha mühim kabul etmen ve kendi ihtiyaçlarını unutmadığın gibi, onun ihtiyaçlarını da araştırıp dâima hatırdan çıkarmamandır. Onun mürâcaatına lüzûm göstermeden yardımına koşman ve yardımda bulunurken, kendine bir pay ayırmaman, belki senin yardımını onun kabul etmesini, bir lütûf tanımandır.

Hattâ yalnız ihtiyâcını gidermekle yetinmemeli, onu yakınların üzerine de tercih ederek bolluk göstermeye de çalışmalısın.

Nitekim **Hasan-ı Basrî**: “Bizim dost ve kardeşliklerimiz, bize âile efradımızdan daha sevimlidir. Zîra bizim âile efrâdı, bizi dünyada anar, ama dostlarımız mahşer yerinde ararlar.” demiştir.

Hasan-ı Basrî: “Allah için din kardeşlerini teşyî eden kimseyi, cennete teşyî etmek için, kıyâmet gününde Allahü Teâlâ Arş’ın altından melekler gönderir.” demiştir.

Eserde şöyle vârid olmuştur:

مَا زَارَ رَجُلٌ رَجُلًا أَخًا فِي اللهِ شَوْقًا إِلَيْهِ وَرَغْبَةً فِي لِقَائِهِ

إِلَّا نَادَاهُ مَلَكٌ مِنْ خَلْفِهِ طِبْتَ وَطَابَتْ لَكَ الْجَنَّةُ

“Allah için sevdiği karde liğinin ziyaretine giden kimseye, ardından bir melek: “Çok güzel i gördün, cenneti hak ettin.” diye çağırır.” [549]

Atâ şöyle anlatıyor: “Üç gün içinde görmediğiniz kardeşliğinizi araştırın, şâyet hasta ise ziyâretine gidin, meşgul ise yardım edin. Sohbeti unuttularsa hatırlatın.”

Rivâyet olunduğuna göre; bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in meclisinde **Abdullah b. Ömer** sağa sola bakıp duruyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), niçin baktığını sordu. O da: “Sevdiğim bir adam vardı, onu araştırıyorum.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا أَحْبَبْتَ أَحَدًا فَسَلْهُ عَنِ اسْمِهِ وَاسْمِ أَبِيهِ وَعَنْ مَنْزِلِهِ فَإِنْ

كَانَ مَرِيضًا عُدْتَهُ وَإِنْ كَانَ مَشْغُولًا أَعَنْتَهُ

“Bir adamı sevdiğin zaman adını, babasının adını, (bir rivâyette) dedesinin ve akrabalarının adını sor öğren. Hasta olduğu zaman ziyâretine, i i olduğu zaman yardımına gidersin.” [550] buyurdu.

Şa’bî: “Bir adam ile düşüp kalkan kimseye “O kimdir?” diye sorduğun zaman, “Şahsen tanıyorum, fakat adını ve soyadını bilmiyorum.” derse, buna ahmak tanışması derler.” demiştir.

Abdullah b. Abbâs’a (r.a.): “En çok kimi seversin?” diye sorduklarında, o “Benimle düşüp kalkanı.” demiştir.

Yine **İbn Abbâs** (r.a.) şöyle diyor: “Üç gün üst üste gelip meclisime devâm ettiği hâlde, maddî bir istekte bulunmayan kimsenin, yalnız Allah rızâsı için gelmiş olduğunu anlarım.” demiştir.

Saîd b. el-Âs;[551] “Üç gün meclisime devâm eden kimse, bana yaklaştığı zaman ona saygı gösteririm. Konuştuğu zaman, onu dinlerim. Oturacağı zaman,

ona yer hazırlarım.” demiştir. Nitekim Allahü Teâlâ:

رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

“Aralarında merhametlidirler.” (Fetih suresi, 48/29) buyurmuş ve bununla, mü’minler arasındaki şefkate işâret etmiştir. İyi bir yemeği yalnız yememesi, sevinçli günlerini yalnız geçirmemesi ve arkadaşını hazır bulundurması, yalnız kaldığı için üzüntü duyması, arkadaşına hasret çekmesi, şefkat ve ikrâmın tamamındandır.

ÜÇÜNCÜ HAK

Üçüncü hak, dildedir. Bâzen susması ve bâzen de konuşması lâzımdır.

Sükût etmesine gelince; Huzûrunda ve gıyabında kusurlarını bilmezlikten gelmek ve onlardan hiç bahsetmemektir. Münâkaşadan sarf-ı nazarla, içyüzünü araştırmaktan sakınmaktır. Kendisini yolda gördüğü zaman, nereden gelip nereye ve niçin gittiğini sormamalı, belki açıklamak istemez ve yalan söylemeye mecbur kalır. Yalnız kendisine açtığı esrârını başkasına söylemek, hattâ bunu dostlarına da söylemekten sükût etmeli ve hiç bir suretle kimseye açıklamamalıdır. Çünkü bunları başkasına açıklamak, ahlâksızlıktır.

Hattâ dostlarına da dil uzatmamak, başkasının kendi aleyhindeki sözlerini de söylememelidir. Zîra sana söven, o sözü sana getirendir.

Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kimsenin hoşuna gitmeyecek sözü yüzüne vurmazdı. Çünkü eziyet, haberi ilk getirenden, sonra onu söyleyendendir. Evet, duyduğu iyiliklerini gizlememelidir. Çünkü burada da aynı şekilde ilk sevinci, işittiği kimseden, sonra söyleyenden alır. Bu gibi duyduğu iyilikleri gizlemesi çekememezliğindendir.

Hülâsa; kısa olsun, uzun olsun, dostunun hoşlanmadığı sözleri sarf etmekten kaçınmalıdır. Ancak emr-i mâruf ve nehy-i münker gibi hususlar olursa, bu hususta sükûta müsâade yoktur. Onu îkaz için konuşması borçtur; artık hoşlanıp hoşlanmadığını aramaz. Her ne kadar görünüşte ağırına giderse de, gerçekte bu sözler ona bir ihsân ve iyilik yerine geçer.

Dostunun ve âile efradının kusur ve noksanlarını söylemek gıybettir. Gıybet ise -değil dostlar arasında- herkes için haramdır. İnsanı gıybetten iki şey alıkoyar. Birisi, kendi halini düşünmektir. Kendinde bir kusur bulduğun zaman, işte sen bu kusurunu nasıl ıslâh edemiyorsan, onun da kendi kusurunu- ıslah edemediğini düşünerek, onu mazûr görmelisin. Bir kusuru ile onu kötü görmeye kalkışma, kusursuz insan nerede? Senin Allah’a karşı noksanların var iken, onun

sana karşı olan bâzı kusurlarına aldırış etme!

Çünkü senin ondaki hakkın, Allahü Teâlâ'nın sende olan hakkı kadar değildir. İkincisi, kusursuz insan olamayacağına göre, kusursuz arkadaş arayan kimsenin, kûşe-i vahdete çekilmekten başka çâresi olmadığını bilirsin. İnsanların iyilikleri olduğu gibi, kusurları da vardır. Aranan, iyiliğinin kötülüğüne galebe çalmasıdır. Kerem sahibi mü'min, dâima dîn kardeşinin iyiliklerini hatırlar ki, bu sâyede ona sevgi ve saygısı artar. İnsanların dâima kusurlarını araştıranlar, ahlâksız münâfıklardır.

İbn Mübârek: "Mü'min, dâima mazeretleri kabul eder, münâfık ise dâima sürçmeleri arar." demiştir.

Fudayl: "Kerem, dostların kusurlarını bağışlamaktadır." diyor. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

استعيذوا بالله من جار السوء الذي إن رأى خيرا ستره وإن

رأى شرا أظهره

"Gördüğü iyilikleri gizleyip, gördüğü kötülükleri te hîr eden kötü kom udan Allah'a sığının." [552] buyurmuştur. Kim olursa olsun, onu kendisinde mevcut iyi bir haslet ile tezkiye etmek mümkün olduğu gibi, yine kendisinde mevcut bir kusur ile teşhir etmek de mümkündür.

Rivâyet olunduğuna göre; adamın biri bir gün, bir başkasını Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e övdü. Ertesi gün aynı adam, yine aynı adamı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e yermeye başlayınca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أنت بالأمس تثني عليه واليوم تذمه

"Dün onu öven sen değil mi idin, bugün ne oldu da zemmediyorsun?" buyurdu. Adam: "Vallahi dün, doğru söylediğim gibi, bugün de yalan konuşmadım. Ancak, dün beni memnun ettiği için iyiliğinden, bugün de kızdırdığı için kötülüğünden bahsettim." dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إن من البيان لسحرا

"Bâzı beyânlarda sihir var." [553] buyurdu ve hoşuna gitmeyen adamın bu konuşmasını sihre benzetti. Bu sebepten, diğer bir haberde yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

الْبَذَاءُ وَالْبَيَانُ شُعْبَتَانِ مِنَ النِّفَاقِ

"Kötü söz ve edebiyât yapmak, nifâktan birer ûbedir." [554] buyurdu. Diğer bir haberde:

إِنَّ اللهَ يَكْرَهُ لَكُمُ الْبَيَانَ كُلَّ الْبَيَانِ

"Allahü Teâlâ, sizin fesâhatınızı ve fazîletinizi açığa çıkarmak maksadıyla son derece edebî konu malarınızı kerih görür." [555] diye vârid olmuştur. Bunun gibi İmâm Şâfiî (Allah rahmet etsin) "İtaat edip, hiç isyân etmeyen, isyan edip de hiç itaat etmeyen bir kimse düşünülemez. İyiliği kötülüğüne, itaati mâsiyetine galip olan âdil ve iyi bir insan demektir." demiştir.

Bu gibiler, Allahü Teâlâ hakkında âdil sayılırsa, senin hakkında da iyiliği kötülüğüne galip olan bâzı kusur sahiplerini âdil kabul etmen evleviyetle sâbit olur.

Dostun hakkında kötü konuşmamak sana borç olduğu gibi, kalbinden de ona sû-i zan etmemek yine sana borçtur. Zîra bundan da men edilmiştir. Bunun haddi, hareketlerini iyiliğe yormak mümkün olduğu müddetçe onları kötü mânâlara almamaktır. Ama açıkça bildiklerini de bilmezlikten gelmek mümkün değildir. Onları da mümkün olduğu kadar unutup, yanılmasına bağışlamalısın. Bu gibi zannın bir kısmına "teferrüs" denir. Yâni bir alâmete dayanır ki, zarûrî olarak insanı şüphelendirir. Bundan kurtulmak, insanın elinde değildir. Bir kısmının menşei de bu husustaki yanlış bir inanışa bağlıdır. Adam, müsbet veyâ menfî şekilde yorumlanabilecek bir işi yapar. Fakat senin yanlış yorumun onu kötü mânâya çeker. Hâlbuki ortada onu kötülüğe tahsis edecek bir delîl yoktur. Böyle bir işi, bu gibi bir anlayışla kötülüğe yormak, bâtınî bir cinâyet; aynı zamanda mü'min hakkında haramdır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَى الْمُؤْمِنِ مِنَ الْمُؤْمِنِ دَمَهُ وَمَالَهُ

وَعِرْضَهُ وَأَنْ يَظُنَّ بِهِ ظَنَّ السَّوْءِ

"Allahü Teâlâ, mü'minin mü'mine kanını, malını ve ırzını haram ettiği gibi, aleyhinde kötü zanda bulunmayı da haram kılmı tır." [556] buyurmuştur. Diğer bir hadîste:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ

“Sû-i zandan son derece sakının. Zîra sû-i zan sözlerin en yalanıdır.” [557] buyurulmuştur. Kötü zan, insanı tecessüs ve tahassüse yâni casusluk ve araştırmaya sevkeder. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.);

لَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَقَاطَعُوا وَلَا تَدَابَرُوا
وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا

“Söz ara tırmayın, gözünüzle kusur aramayın, ayrılmayın, birbirinize arka çevirmeyin! Ey Allah’ın kulları, karde olun.” [558] buyurmuştur.

Kusurları örtmek ve onları görmezlikten gelmek, dîndarların şiârıdır. En üstün rütbenin, kötülükleri gizleyip iyilikleri teşhîrde olduğunda, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in duasında, Allahü Teâlâ’yı bu vasıf ile tavsîf etmesi, delîl olarak yeter. Duâ şudur: *“Ey iyilikleri açığa çıkarıp çirkin i leri gizleyen Allahım!”*

Allah’ın razı olduğu, kendi ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Allahü Teâlâ ayıpları örter, günâhları bağışlar, kulunun kusurlarından vazgeçer. Sen senin gibi veyâ senden üstün olanların kusurlarını nasıl olur da, bağışlamazsın? O, senin ne kölendir, ne de yarattığındır. İsâ aleyhisselâm havârîlerine: “Uykuda olan kardeşlerinizin mahrem yerlerini rüzgârın açtığını görürseniz ne yaparsınız?” diye sordu. Onlar da: “Örter ve kapatırız.” dediler. Hz. İsâ: “Hayır, belki açar ve açığa çıkarırsınız.” deyince havariler: “Sübhanallah, böyle olur mu, kim böyle yapar?” dediler. Hz. İsâ: “Sizden birinizin dîn kardeşi hakkında bir söz duyduğunda, ona biraz daha ekleyip söylemesi. İşte uyuyan adamın açılmış olan mahrem yerini biraz daha açması gibidir.” buyurdu.

Bilmiş ol ki, insan kendisi için sevdiğini başkası için de sevmedikçe, kâmil bir îman sahibi olamaz. Kardeşliğin en düşük derecesi, onun sana karşı yapmasını sevdiğin şeyi ona yapmandır. Şüphesiz insan, arkadaşının kendisini örtmesini ve kusurlarını gizlemesini ister. Beklediğinin aksini arkadaşlarından görürse, ona karşı nefret ve kini uyanır. Kardeşinden beklediğinin aksini ona yapması, elbette insâfsızlık olur. Böyle yapanlara Kur’ân-ı Kerîm lisânıyla veyl (hasret) va’dedilmiştir. Nitekim Allahü Teâlâ:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ، اَلَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ،

وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ

“Veyl ol kimselere ki, insanlardan aldıkları zaman, bol ve ağır alırlar; verdikleri zaman hafif de olsa eksik vermeye çalışırlar.” (Mutaffifîn suresi,

83/1-3) buyurmuştur.

Verdiğinden fazlasını, yaptığından çoğunu bekleyen herkes, bu “Veyl”e dâhildir. Bu gibi mahrem şeyleri örtmeyip daha da fazla açmaya çalışmanın menşei, içinde yerleşen kin ve çekememezlik hastalığıdır. Bu hastalıklar kendisinde bulunan kimsenin, içi mel’anetle doludur; fırsat gözler, imkân buluncaya kadar onu açığa çıkarmaz. Fırsat bulunca da, ipin ucunu salıverir, utanma perdesini kaldırır, içindeki pis kokuları etrâfa saçmaya başlar. Bâtını kin ve haset ile dürülmüş olan kimseden ayrılmak daha makbuldür. Hakimlerden birisi: “Açık tektir, gizli bekleyen kinden daha hayırlıdır. Kindar adamın iyiliği, uzak kalmasıdır. Kalbinde bir Müslüman’a karşı kin ve hasedi olan kişinin imânı zayıf ve sonu tehlikelidir. Bu habîs kalp ile Allah’a ulaşamaz.” demiştir.

Abdurrahman b. Nüfeyr[559] babasının şöyle dediğini anlatıyor: “Ben Yemen’de iken, Yahudi bir komşum vardı. Bana Tevrat’tan bâzı haberler verirdi. Yahudi, bir yolculuğundan dönüp geldiğinde kendisine: “Allah bize bir Peygamber gönderdi. O Peygamber bizi İslâm dinine dâvet etti. Biz de Müslüman olduk ve bize bir kitâb indirdi. O kitâb Tevrât’ı da tasdik ediyor.” dedim. Yahudi: “Doğrusun, fakat siz onun hükmünü hakkıyla yerine getiremezsiniz. Çünkü biz, o peygamberin ve ümmetinin vasıflarını Tevrât’ta şöyle gördük: “Evin eşiğinden çıkan bir kimsenin, hiç bir Müslüman’a karşı haset ve kin duyguları beslemesi helâl olmaz.” dedi.

Kendisine emânet ettiği sırrı ifşâdan kaçınması lâzımdır. Yalan da olsa onu inkâr etmesi îcab eder. Çünkü her ne kadar doğru söylemek vâcip ise de bâzı istisnaları vardır. İnsan yalan söylemekle de olsa kendi kusurlarını gizlemesi câiz olduğu gibi, kardeşi hakkında da böyle yapması caizdir. Zîra kardeşi demek, kendisi demektir. Onlar her ne kadar, bedenleri ayrı ise de gerçekte ayrılmayan bir şahıs gibidir. İşte gerçek kardeşlik budur. Hattâ gizli yapılması gereken amelleri onun yanında âşikâre yapmakla mürâî de olmaz. Çünkü o, aynen kendisi demektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ أَخِيهِ سَتَرَهُ اللهُ تَعَالَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

“Din karde inin ayıplarını örten kimsenin, Allahü Teâlâ dünya ve âhirette kusurlarını örter.” [560] buyurmuştur. Diğer bir haberde:

فَكَأَنَّمَا أَحْيَا مَوْؤُدَةً

“Bir ölüyü diriltmi gibi olur.” [561] diye vârid olmuştur. Diğer bir hadîste:

إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِحَدِيثٍ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهُوَ أَمَانَةٌ

“Bir adam, etrafına bakınarak bir söz söylediği zaman o söz (oradakilere) emânettir.” [562] buyurulmuştur. Başka bir hadîste şöyle buyrulmuştur:

اَلْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةَ مَجَالِسَ: مَجْلِسٌ يُسْفَكُ فِيهِ دَمٌ

حَرَامٌ، وَمَجْلِسٌ يُسْتَحَلُّ فِيهِ فَرْجٌ حَرَامٌ، وَمَجْلِسٌ يُسْتَحَلُّ

فِيهِ مَالٌ مِنْ غَيْرِ حِلِّهِ

“Meclisler, emniyet yeridir (orada konu ulanlar hârice çıkmaz). Ancak üç meclis müstesnâdır: Birisi, haksız olarak adam öldürmek için konu ulan, diğeri ba kasının ırzına taarruz için konu ulan, üçüncüsü de ba kasının malına tecâvüz için konu ulan sözlerdir, bunlar söylenir.” [563] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّمَا يَتَجَالَسُ الْمُتَجَالِسَانِ بِالْأَمَانَةِ وَلَا يَحِلُّ لِأَحَدِهِمَا أَنْ

يُفْشِيَ عَلَى صَاحِبِهِ مَا يَكْرَهُ

“İki ki i bir arada oturup konu urken, birbirine itimad ederek konu urlar. Artık yekdiğerinin sevmedikleri eyleri açıklamaları helâl olmaz.” [564] buyrulmuştur. Edîblerden birisine sormuşlar: “Sır saklayabilir misin?” Edib; “Evet, ben sırlar mezarıyım.” diye cevap vermiştir. Nitekim:

“Erkeklerin göğüsleri, sırların mezârıdır.” denilmiştir. Denildi ki: Ahmak olanın kalbi ağzında; akıllının dili kalbindedir. Yâni ahmak sır saklayamaz; her bildiğini olur olmaz yerde söyler. Bunun için ahmak ile sohbetten ve düşüp kalkmaktan uzak kalmak lâzımdır. Birisine: “Sırrı nasıl muhafaza edersin?” diye sormuşlar. O: “Haber vereni inkâr eder, haber almak isteyene de yemin ederim.” dedi. Diğer birisi de: “O sırrı gizlerim ve gizlemekte olduğumu da gizlerim.” dedi. Nitekim **İbn Mûtez** bunu şöyle ifâde etmiştir:

وَمُسْتَوْدِعِي سِرًّا تَبَوَّأْتُ كَتْمَهُ فَأَوْدَعْتُهُ صَدْرِي فَصَارَ لَهُ قَبْرًا

“Açıklamayı istemediğim bana emânet edilen bir sırrı, göğsüme yerleştiririm de göğsüm ona mezar olur.” Diğer birisi, daha da ileri giderek şöyle demiştir:

وَمَا السِّرُّ فِي صَدْرِي كَثَاوٍ بِقَبْرِهِ لِأَنِّي أَرَى الْمَقْبُورَ يَنْتَظِرُ

النَّشْرَا وَلَكِنَّنِي أَنْسَاهُ حَتَّى كَأَنَّنِي بِمَا كَانَ مِنْهُ لَمْ أُحِطْ سَاعَةً

خُبْرَا وَلَوْ جَازَ كَتْمُ السِّرِّ بَيْنِي وَبَيْنَهُ عَنِ السِّرِّ وَالْأَحْشَاءِ لَمْ

تَعْلَمِ السِّرَّا

“Sır, benim göğsümde mezarda bekleyen gibi de değildir. Çünkü mezarda olanlar, dirilip açığa çıkmayı bekliyorlar. Ben, bana emânet edilen sırrı öyle unuturum ki, sanki ömrümde duymamış gibi olurum. Eğer sır ile aramızda sırrı gizlemek mümkün olsaydı, onu gizleyip yok ettiğimden, sırrın bile haberi olmazdı.”

Adamın biri başka birisine, bir sırrını söyler ve “Bunu kimseye söyleme, muhâfaza et” der. Öteki adam: “Ben onu unuttum.” diye cevap verir.

Ebû Said Sevrî şöyle anlatıyor: “Dost edineceğin adamı, önce kızdır sonra üzerine bir adam sal, ona senden sorsun. Şâyet iyiliğine konuşur ve sırrını gizlerse, bu adam sâdıkdır. Onunla dostluğunu devâm ettir.”

Ebû Yezid el-Bistâmî'ye: “Kim ile arkadaşlık edeyim?” diye soran adama Ebû Yezîd: “Allahü Teâlâ’nın senin hakkında bildiği gizli kusurlarını bildiği halde, onları Allahü Teâlâ’nın gizlediği gibi gizleyen kimse ile arkadaşlık et.” diye cevap vermiştir.

Zûnnûn-ı Mısrî: “Seni her yönden masûm görmek isteyenin sohbetinde hayır yoktur. Kızdığı vakit sırrı ifşâ edenler, alçak kimselerdir. Zîra huzûr ve sükûn anında sırrı gizlemek, tabiat iktizâsıdır. İnsanlık onu hiddet anında saklamaktadır.” demiştir.

Hakimlerden biri: “Dört hâlinde değişiklik gösteren kimse ile arkadaşlık etme. Onlar da hiddet, sükûn, tamah ve şehvet arzularının galeyana geldiği sıradadır. Kardeşliğin sadâkati, bütün bu hallerde de değişmemektir.” demiştir.

Bunun için şöyle denilmiştir:

وَتَرَى الْكَرِيمَ إِذَا تَصَرَّمَ وَصْلُهُ يُخْفِي الْقَبِيحَ وَيُظْهِرُ

الْإِحْسَانَا وَتَرَى اللَّئِيمَ إِذَا تَقَضَّى وَصْلُهُ يُخْفِي الْجَمِيلَ

وَيُظْهِرُ الْبُهْتَانَا

“Kerem sahibi insanlarla aran açılsa bile, yine iyiliğini söyler ve kötülüğünü gizlerler. Kötü insanlarla dostluğun sona erince, iyiliğini gizler ve aleyhinde konuşurlar.”

Hz. Abbas (r.a.) oğlu Abdullah’a: “Oğlum, bu adamın (yâni Hz. Ömer) seni yaşlıların da önüne geçirdiğini görüyorum. Sana beş tavsiyede bulunacağım, onlara dikkat et: Kimsenin sırrını ona açma, yanında kimseyi gıybet etme, sakın ona yalan söyleme emirlerine karşı isyan etme ve hiç bir sûretle kendisine hıyânette bulunma.” demiştir. Şa’bî diyor ki: “Şu beş tavsiyenin her biri bin altından kıymetlidir.”

Yine dostunun her sözüne itirazdan ve onunla mücâdeleden susman lâzımdır. Nitekim **İbn Abbâs** (r.a.): “Âdi kimselerle mücâdele etme, seni üzerler. Halim adamlarla mücâdele etme, sana küserler.” demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bir hadîsinde:

مَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُبْطِلٌ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ،

وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ

“Haksız olduğu halde mücâdeleden vazgeçen kimseye, Allahü Teâlâ cennetin kenar yerinde bir ev in â ettirir. Haklı olduğu halde mücâdeleden kaçınan kimseye ise cennetin ortasında bir kö k in â ettirir.” [565] buyurmuştur. Haksız mücâdeleyi terk etmek vâcip iken, Allahü Teâlâ burada nâfilenin sevâbını vâcibin sevabından daha üstün kılmıştır. Çünkü haksız mücâdeleden vazgeçmek, haklı mücâdeleden vazgeçmekten daha kolaydır. Hakka sükût, bâtıla sükûttan zordur. Mükâfat, güçlük ve zahmet nispetindedir. Dostlar arasında kin ateşini en kuvvetli tutuşturan, münâkaşa ve mücâdeledir. Çünkü mücâdele, ayrılmanın ve arka çevirmenin tâ kendisidir. Zîra ayrılık önce fikirde, sonra sözde ve daha sonra işte kendini gösterir. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَدَابَرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَقَاطَعُوا وَكُونُوا

عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا، اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَحْرِمُهُ

وَلَا يَخْذُلُهُ، بِحَسْبِ الْمَرْءِ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

“Birbirinize arka çevirmeyin, husûmet beslemeyin, çekememezlik yapmayın, aranızı açmayın. Ey Allah’ın kulları, karde olun. Müslüman, Müslüman’ın karde idir; ona

zulmetmez, onu mahrum etmez, onu terk etmez. Ki iye kötülük bakımından din karde ine hakâret etmesi yeter.” [566] buyurmuştur. Hakaretin en ağırı, münâkaşa ve mücâdeledir. Çünkü başkasının sözünü reddetmek, onu cehâlet ve ahmaklıkla yâhut gafletle ve bir şeyi olduğu gibi anlayamamakla itham etmektir.

Ebû Umâmetü'l-Bâhilî şöyle anlatıyor: “Biz mücâdele hâlinde iken Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) çıkageldi. Bu manzara karşısında canı sıkılarak şöyle buyurdu:

ذَرُوا الْمِرَاءَ لِقِلَّةِ خَيْرِهِ، وَذَرُوا الْمِرَاءَ فَإِنَّ نَفْعَهُ قَلِيلٌ وَإِنَّهُ

يُهَيِّجُ الْعَدَاوَةَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ

“Mücâdeleyi terk edin. Zîra onun kârı azdır. Mücâdeleyi terk edin. Faydası az olduğu gibi, dostlar arasına husûmetin girmesine sebep olur.” [567] buyurmuştur. Seleften bir zât “İnsanlara husûmet edip, onlar ile mücâdele eden kimsenin, mürüvveti azalır ve kerâmeti, yâni iyiliği kaybolur.” demiştir.

Abdullah b. el-Hasan: “İnsanlarla mücâdeleden kaçın. Çünkü iyilerinin mekrine, kötülerinin ânî saldırışlarına marûz kalabilirsin.” demiştir. Seleften biri: “İnsanların en âcizi dost edinmeyen; bundan daha âcizi dostlarını kaybedendir.” demiştir. Şüphesiz lüzûmsuz münâkaşalar, dostları azaltır ve hasımları çoğaltır.

Hasan-ı Basrî “Bin kişinin dostluğuna, bir kişinin düşmanlığını satın alma.” demiştir.

Hülâsa; Mücâdelenin yegâne sebebi, karşısındakinin cehâletini ortaya koymak sûretiyle onu tahkir edip kendisinin akıl, fazîlet ve şeref üstünlüğünü isbâta çalışmaktır. Bu ise kibri, karşısındakine hakareti, onu cehalet ve ahmaklıkla ithâmı gerektirir ki, zâten düşmanlık da bu demektir. Daha kardeşlik ve dostluk nerede kalır?

İbn Abbâs (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) den şöyle rivâyet etmiştir:

لَا تُمَارِ أَخَاكَ وَلَا تُمَازِحْهُ وَلَا تَعِدْهُ مَوْعِدًا فَتُخْلِفَهُ

“Karde inle mücâdele etme, onunla alay etme, ona verdiğin sözden dönme.” [568] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّكُمْ لَا تَسَعُونَ النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ لِيَسَعْهُمْ مِنْكُمْ

بَسْطُ وَجْهٍ وَحُسْنُ خُلُقٍ

"Siz, mallarınızla herkesi memnun edemezsiniz. Öyle ise onları güler yüz ve güzel ahlâk ile memnun etmeye çalı ın." [569] buyurmuştur. Mücâdele, güzel ahlâkın zıddıdır. Selef, bu hususta o kadar ihtiyatlı davranırlardı ki, mücâdele olur diye soru bile sormazlardı. Hattâ arkadaşına "Kalk, gidelim." dediğin zaman "Nereye gideceğiz?" derse onunla arkadaşlık etme. Onun hakkı, hiç sormadan kalkmaktır." dediler.

Ebû Süleyman Dârânî anlatıyor: "Irak'ta bir dostum vardı. Zaman zaman ziyâretine giderdim. Kendisine: "Paraya ihtiyâcım var." derdim. O da para kesesini bana uzatır, ihtiyacım kadarını alır, diğerini kendisine iâde ederdim. Bir defa yine gittim ve ihtiyacım olduğunu söylediğimde "Ne kadar paraya ihtiyacın var?" diye sorması, benim kalbimden kardeşlik sevgisini ve tadını azalttı."

Başka bir zât: "Kardeşliğinden bir şey istediğin zaman, "Ne yapacaksın?" diye sorarsa, kardeşlik hakkını kaybetmiş olur." dedi. Bilmiş ol ki; kardeşliğin devâmı sözde, işte ve şefkatle mükâfat ile kabildir.

Ebû Osmân Hiyerî:[570] "Dostların birbirine müvâfakatı, birbirlerine şefkatlerinden daha hayırlıdır." dedi. Bu, tam dediği gibidir.

DÖRDÜNCÜ HAK

Dördüncü hak, konuşmak iledir. Kardeşlik, kötü sözlerden sükûtu gerektirdiği gibi, iyi sözleri konuşmayı da gerekli kılar. Muhabbeti artıracak sözleri konuşmak, kardeşliğin hususiyetlerindendir. Çünkü sükût ile iktifâ edenler, ölüler ile kardeşlik etmiş gibi olur. Kardeşlik edinmekteki gaye, onlardan faydalanmaktır. Yalnız eziyetlerinden kurtulmak değildir. Sükût demek, zahmet vermemek demektir. O halde, dili ile ona sevgisini anlatmalı, hoşlandığı hususlarını araştırmalı. Meselâ, bir derdi olup olmadığını sormalı ve üzüntüsünü izhâr etmelidir. Neşeli hallerinde sevincini izhâr etmeli ve onu dostuna anlatmalıdır. Kardeşliğin mânâsı, neşe ve sevinci, elem ve kederi paylaşmak demektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ

"Sizden biriniz karde ini sevdiği zaman, sevdiğini ona duyursun." [571] buyurmuştur. Sevgisini de duyurmayı emir buyurması, sevginin artmasına vesîle olması bakımındandır. Şüphesiz karşısındaki adam, onu sevdiğini duyarsa, elbette o da

seni sever; onun sevdiğini sen de bilirsen, senin de ona sevgin artar, derken her iki taraftan da sevgi çoğalır. Müslümanlar arasında karşılıklı sevişme; şerîatte matlûb ve dînde mahbûbtur. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sevişmenin yolunu bildirmek üzere:

"Hediyele in ki, sevi esiniz." [572] buyurmuştur. Sevginin tezâhürü olarak, konuşma şekillerinden birisi de huzûrunda ve gıyâbında hoşlandığı isim ile onu anmaktır.

Hz. Ömer (r.a.): "Üç şey kardeşlik meveddetini sâfîleştirir: Selâm, mecliste yer vermek, sevdiği isim ile onu çağırmaktır." buyurdu.

Konuşması gerekenlerden birisi de, methedilmeyi arzu ettiği kimseler yanında onun iyiliklerini konuşmaktır. Sevgiyi celb etmenin en kuvvetli âmillerinden birisi de budur. Bunun gibi âile efrâdını, sanatını, işini, aklını, ahlâkını, kalıp ve kıyâfetini, yazısını, şiirini, eserlerini ve bütün hoşuna giden şeyleri -yalan ve ifrâta varmamak şartıyla- övmektir. Meselâ senin çocukların, şimdiki çocukların en iyisidir, demek gibi. Bunlardan daha mühimi, onu övenlerin methettiklerini, neşeli neşeli ona anlatmaktır. Bunu gizlemek, hasetten başka bir şey değildir.

Konuşulması gereken şeylerden birisi de, senin için yaptıklarına ve hattâ yapmak istediklerine karşı ona teşekkür etmektir. Nitekim **Hz. Ali** (r.a.): "Kardeşliğinin kendi hakkındaki samimî düşünce ve niyetlerine teşekkür etmeyen, yaptığı iyiliklere de teşekkür etmemiş olur." demiştir.

Sevgiyi celb etmekte bunlardan daha mühimi de, gıyâbında ona hazırlanan sû-i kast karşılığında veyâ hakkında söylenen kötü sözlerde onu müdâfaa etmektir. Kardeşliğin hakkı budur. Kardeşliğini korumak ve ona yardımcı olmak için dâima paçaları sıvayacak ve hasımlarını susturmaya çalışacaktır. Kardeşliği aleyhindeki cereyânlara karşı sükûtu tercih etmek, samîmiyeti bozar, nefret uyandırır ve kardeşlik hakkında noksanlık olur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in, kardeşleri iki ele benzetmesi, birbirlerine yardım etmeleri ve nöbetleşe birbirinin vazifelerini görmeleri bakımındandır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يَخْذُلُهُ وَلاَ يُسْلِمُهُ

"Müslüman, Müslüman'ın karde idir; onu terk ve ihmâl etmez." buyurmuştur. O'nun şerefini paymâl edecek sözlere susmakla, etinin parçalanmasına susmak arasında bir fark yoktur. Ne alçak arkadaştır ki, köpeklerin seni parçalamakta olduğunu gördüğü halde, seyirci kalır da seni kurtarmaya gelmez. Şefkat ve samîmiyeti onu harekete getirmez. Şerefini zedeleyici sözler, köpeğin eti parçalamasından daha müessirdir. Bunun için Allahü Teâlâ bu gibi gıybet

edenleri ölü eti yemeye benzeterek:

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا

“Sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi?” (Hücûrat suresi, 49/12) buyurmuştur. İnsanın rüyâsında melekleri görebilmesi, rûhun Levh-i Mahfuz’da melekleri düşünebildiği şekil üzerindedir. Bunun gibi gıybet de, ölü eti yemeye benzetilmiştir. Hattâ rüyâ tâbircilerine göre, rüyâsında ölü eti yediğini görmesi, gıybet etmesi demektir. Zîra o meleği temsîlde, melek ile temsîl ettiği şeyler arasında bir benzerlik ve ortaklık iddiâ etmektedir. Fakat bu benzerlik sûrette değil, rûh mesâbesinde olan mânâdadır.

Görülüyor ki; kardeşlik bağlarında, kardeşliği her türlü saldırılardan korumak vâciptir. Onun için **Mücâhid** şöyle diyor: “Gıyâbında, kardeşliğinin seni nasıl anmasını istersen, sen de onun gıyâbında onu öyle an.” Şimdi elinde iki mi’yâr (ölçü) bulunuyor: Birincisi; kardeşliğinin hakkında söylenenler, senin hakkında ve kardeşliğinin yanında söylense, onun ne gibi konuşmalarından sen memnûn olacaktın? İşte sen de aynı müdâfaayı onun için yapmalısın. İkincisi; aleyhinde konuşulan dostunun perde arkasında dinlemekde olduğunu ve fakat onun seni orada bilmediğini farzetsen, o zaman nasıl konuşmak isterdin ve hangi sözlerini ona duyurmayı arzu ederdin? İşte gıyâbında da böyle konuşman lâzımdır. Zâtın biri şöyle anlatıyor: “Kardeşliğimin, gıyâbında bir söz açıldığı zaman, onu mecliste kabul eder ve huzûrunda nasıl konuşacaksam, gıyâbında da öyle konuşurum.”

Diğer birisi de: “Kardeşimin gıyâbında bir söz konuşulduğu zaman onu benim yerime koyar ve onun hakkında neler konuşacağından hoşlanırsam, ben de onun hakkında öyle konuşurum.” demiştir. İşte şu anlattıklarımız, İslâmiyet’in sadâkatindendir. O da, kendisi için uygun gördüğünü, dîn kardeşi için de uygun görmektir.

Ebû’d-Derdâ (r.a.) tarlada, bir boyundurukta koşulu iki öküz gördü, öküzlerden birisi kaşınmak için durunca, öteki de durdu. Bunu gören Ebû’d-Derdâ ağlayarak: “İşte Allah için kardeşlik böyle olur; ikisi de Allah için çalışır. Fakat biri durduğu zaman, öbürü de ona uyar.” dedi. İhlâs, ancak birbirine uymakla tamam olur. Kardeşliğinde hâlis olmayanlar, münâfıktır. İhlâs demek huzûr, gıyâb, lisân, kalp, gizli, âşikâr, tenhâ ve halk içinde davranışın değişmemesi demektir. Bunların birisinde ihtilâf ve tavrın değişmesi, dostluğun bozulması demektir ki, bu da, dînde hilekârlık ve imân yolunda tenbelliktir. Bu şekilde kardeşlik haklarına riâyet edemeyenlerin, herkesten ayrılıp uzlete

çekilmeleri ve yalnız bir hayat yaşamaları, kardeşlik ve arkadaşlık yapmalarından daha uygundur. Çünkü sohbetin hakkı ağırdır, ona ancak gerçekçiler dayanır; ecri büyüktür. Onu da ancak başaranlar alır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَبَا هِرٍّ أَحْسِنْ مُجَاوَرَةَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمًا وَأَحْسِنْ

مُصَاحَبَةَ صَاحِبِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا

"Ey Ebû Hirre, kom un ile güzel kom uluk et ki, Müslüman olasın. Arkada ın ile güzel arkada lık et ki, mü'min olasın." [573] buyurmuştur. Bir defa düşününüz; nasıl Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) imânı, güzel sohbetin mükâfatı, İslâmiyet'i de güzel komşuluğun mükâfatı kılmıştır. Îman ile İslâm'ın aralarındaki fazîlet farkı, komşu hakkındaki şefkat ile arkadaşın hakkını edâ etmek arasındaki fark gibidir. Sohbet, devâmlı ve birbirini tâkip eden birçok hakları iktizâ eder. Komşuluk ise bâzı zamanlarda bir komşuluk hakkını gerekli kılar.

Dostuna öğretmek ve öğüt vermek de, konuşması gereken hususlardandır. Kardeşliğinin ilme olan ihtiyâcı, mala olan ihtiyâcından az değildir. Şayet ilim cihetinden zengin isen onu, onunla bölüşmen gerekir. Dünya ve âhiretine yarayacak şeyleri kendisine öğretmen iktizâ eder. Şâyet öğrettiğini tatbik etmezse, nasihat etmen lâzım gelir. Nasihat ise bulunduğu yanlış yolun kötülüklerini ve terkindeki faydaları anlatmak ve kötü işlerinden dolayı onu korkutmaktır. Bu sâyede belki vazgeçer, aklını başına alır, kusurlarını anlar ve onlardan tövbe eder. Fakat bu nasihat ve öğütler, kimsenin göremeyeceği tenhâ yerlerde olmalıdır. Halk arasındaki öğüt, onu teşhîr ve terzîldir. Tenhâdaki ikaz, şefkat ve nasihattir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمُؤْمِنُ مِرْآةُ الْمُؤْمِنِ

"Mü'min, mü'minin aynasıdır." [574] buyurmuştur. Yâni kendisinde göremediğini onda görür, bu sâyede kendi kusurlarını da anlamış olur. Tek başına istifâde edemez. Karşısındaki aynada, yüzünün kusurlarını gördüğü gibi. İmâm Şâfiî: "Kardeşine, gizli vaaz edip öğüt veren, ona gerçek nasihat etmiş ve onu yükseltmiştir. Halk arasında öğüt vermeye kalkışan, onu rüsvay ve perişan etmiştir." demiştir.

Mis'ar'a: "Noksanlarını sana haber vereni sever misin?" diye sorduklarında, o: "Şâyet tenhâ yerde ve nasihat yolu ile bunları söylerse ne güzel. Amma halk

arasında beni rüsvây ederse, aslâ sevmem.” dedi ve doğru söyledi. Zîra alenî nasihat, insanı teşhirden başka bir şey değildir.

Allahü Teâlâ, kıyâmet gününde mü’min kulunu rahmetinin gölgesine almak sûretiyle muâtebe eder. Ona gizlice günâhlarını hatırlatır. Bâzen de amel defteri, onu cennete götürecek meleklerin eline mühürlü olarak teslim edilir. Cennete yaklaştıklarında, okuması için, kapalı olarak zarfı kendisine takdîm ederler. Fakat gadabına uğrayanların soruşturmaları halk arasında yapılır. Bütün âzâları rezaletlerini ortaya döker, herkesin huzûrunda rezil, rüsvây ve perişan olurlar. O büyük arz gününün rezâletinden Allah’a sığınırız. Gizli nasihatle âşikâre nasihat ve tevbîh aralarındaki fark, göz yummaya sebep olan, müdârâ ile müdâhene arasındaki fark gibidir. Dîninin selâmeti nâmına susuyor ve arkadaşının düzelmesini sükûtta buluyorsan, müdârâ etmiş olursun. Yok eğer mevkiini korumak ve nefsinin arzularına uymak için susarsan müdâhene etmiş olursun. Müdârâ makbul, müdâhene mezmûmdur.

Zünnûn-ı Mısrî şöyle anlatıyor: “Allah ile musâhabetin O’nun emirlerine uymakla; halk ile sohbetin onlara nasihat etmekle, nefis ile buluşman ona muhalefetle, şeytan ile buluşman da ona husûmet ile olsun.”

Şâyet “Nasihat, adamın kusurlarını sayıp dökmek olduğuna göre, onun kalbini kırmak vardır. Bu, nasıl olur da kardeşlik olur?” dersen bilmiş ol ki: “Kalbin kırılması, kardeşliğinin bildiği ve bilerek yaptığı kusurları ona anlatmaktadır. Bilmediklerini ona anlatmak ise ayn-ı şefkattir. Şefkat, aklı başında olanların kalbini sana doğru çeker. Ahmaklara zâten iltifat edilmez.” Zîra seni uzaklaştırmak için, yapmış olduğun kötü bir işi veyâ kötü bir huyunu sana haber veren kimse, seni öldürmeye hazırlanan eteğinin altındaki yılan ve akrebi sana haber veren gibidir. Şâyet bu, senin hoşuna gitmiyorsa, tam bir ahmaksın. Kötü huylar, yılan ve akrepler gibi ve belki de onlardan fenâdır. Yılan ve akrepler, fâni hayatını sona erdirir. Onlar ise âhirette ebedî hayâtını mahv u perişan ederler. Onların verdiği acı, yılan ve akrebin verdiği acıdan daha fenâdır. Onlar kıyâmette Allahu Teâlâ’nın hazırladığı ateşten yaratılacak ve seni zehirleyeceklerdir.

Bunun için **Hz. Ömer** (r.a.), kusurlarını dâima arkadaşından sorar ve “Arkadaşına kusurlarını haber verene Allah rahmet etsin.” derdi. Hattâ bir vâlilikten dönen **Selmân**’a: “Benim hakkımda neler duydunsa söyle.” deyince Selmân, af ve özür diledi. Hz. Ömer (r.a.) ısrar edince Selmân (r.a.): “Senin hakkında biri gecelik, diğeri sabahlık olmak üzere iki elbise giyiyor ve bir sofrada iki kap yemek bulunduruyor, dediklerini duydum.” dedi. Bunun üzerine **Hz. Ömer**: “Bunlardan vaz geçtim. Başka duydukların var mı?” diye tekrâr

sorunca, Selmân (r.a.): “Hayır, başka bir şey duymadım.” dedi.

Huzeyfetü’l-Mer’asî, **Yusuf b. el-Esbât**’a yazdığı bir mektupta: “Haber aldım ki, sen iki habbeye dînini satmışsın. Duyduğuma göre sütcüye gitmiş, südün fiyatını sormuşsun. Adam “Dirhemin altıda biri.” deyince sen, “Hayır, sekizde biri olsun.” dedin ve adam da seni bildiği için hemen “Süt senin olsun.” dedi ve sen de aldın. Başından gâfiller perdesini kaldır, ölülerden ibret al. Bilmiş ol ki, Kur’ân’ı okuyup başkasından müstağnî olmayan ve dünyalığı tercih eden kimse, Allahü Teâlâ’nın âyetleri ile istihzâ etmekten emîn olamaz. Allahü Teâlâ yalancıları, nasihatçilere buğz ile vasıflandırmıştır. Nitekim:

وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ

“Fakat onlar nasîhat edenleri sevmezler.” (A’râf suresi, 7/79) buyurulmuştur. Bütün bunlar, bilmediği kusurları hakkında alınacak tedbirlerdir. Fakat bilerek yanılıp yaptığı ve gizlemeye çalıştığı kusurlarını açıklamak uygun olmaz. Sâyet bu kusurlarını açıkça irtikâb ediyorsa bâzen şaka, bâzen îmâ ve bâzen de nefreti mûcib olmayacak şekilde, açıkça anlatmaya çalışmalısın. Şâyet nasihatin kâr etmeyeceğini ve kendisinin o kötülüğe ısrar etmeye mecbur kalmış bir vaziyete düştüğünü anlarsan, o zaman sükût etmen daha uygun olur. Bütün bunlar, kardeşliğinin dîn ve dünyasında kendi yararı ile alâkalı şeylerdendir.

Fakat sana karşı olan kusurlarına gelince: Onlara dayanmak, bağışlamak ve onlardan vaz geçmekle onları görmemezlikten gelmek, senin vazîfendir. Bu hususlarda ona dokunmak, nasihat değildir. Eğer devâmı, aranızın açılmasına sebebiyet verecekse, gizlice ikazda bulunmak, ayrılmaktan ehvendir. Îmâ yolu ile onlara dokunmak, açıkça söylemekten; yazı ile bildirmek de şifâhî söylemekten daha ehvendir. Bununla beraber tahammül etmek, hepsinden daha hayırlıdır. Zîra sana yakışan, arkadaşlıktan maksadın, arkadaşının haklarına riâyet ederek kendini düzeltmek ve onun hakkını ödemekle kusurlarına tahammül etmek olmalı ve ondan yardım görmek maksadı olmamalıdır.

Ebû Bekir Kettânî[575] şöyle anlatıyor: “Bir adam bana arkadaş olmuştu. Arkadaşlığı bana ağır geliyordu. Bu ağırlığın kalkması için kendisine bir hediyede bulundumsa da, yine bu ağırlık zâil olmadı. Bir gün elinden tuttum, evime getirdim ve “Ayağını yüzüme koy.” dedim. Adam bundan çekindi ise de ısrârım üzerine dediğimi yaptı ve ona karşı duyduğum ağırlık benden kalktı.”

Ebû Ali er-Ribâtî şöyle anlatıyor: “Abdullah-ı Râzî ile arkadaş oldum. Beraber çölde gidiyorduk. Abdullah bana:

- “Sen mi reis olacaksın, ben mi?” dedi. Ben de:
- “Sen reis olacaksın.” dedim. Abdullah:
- “O halde sen de bana itâat edeceksin.” dedi. Ben de:
- “Başüstüne.” dedim. Abdullah, azığı bir torbaya koydu ve omuzuna astı. Ben:
- “Torbayı bana ver.” dedim. Abdullah:
- “Sen bana itâate mecbursun.” dedi. Yolda yağmura yakalandık. Başıma bir şemsiye gibi siper oldu ve beni sabaha kadar yağmurdan korudu. Ses çıkaramadım. Ancak kendi kendime “Keşke ölseydim de ona sen başkan ol, demeseydim.” dedim.”

BEŞİNCİ HAK

Beşinci hak: Bâzı sürçme ve hatâlarını bağışlamaktır. Dostun sürçmeleri ya bir mâsiyet irtikâbı ile dîninde olur. Yâhut kardeşine karşı kardeşlik hatâsından olur. Günâh irtikâbındaki hatâları ve onlardaki ısrârına gelince, eğriliğini doğrultacak, dağınık hâlini toplayacak, salâhını iâde edecek ve hâlini düzeltecek şekilde güzel nasihatlerde bulunursun. Şâyet tesîr etmez ve hatâlarında ısrâr ederse, samîmiyetin devâmı veyâ kesilmesi hususunda ashâb ve tâbiînden gelen haberler muhteliftir.

Ebû Zer (r.a.): “Bu gibilerden ayrılmalıdır.” dedikten sonra şöyle devâm etmektedir: “Kardeşliğin, vaziyetini ıslâh ettiği zaman onu nasıl sevdinse, bu defa da buğz etmelisin. Bu, Allah için sevginin ve Allah için buğz etmenin îcâbıdır.”

Ebû’d-Derdâ (r.a.) ile ashâbdan bir cemaat da, bunun aksini müdâfaa etmişlerdir. Ebû’d-Derdâ (r.a.) diyor ki: “Arkadaşın bozulup, vaziyetini değiştirdi diye onu terk etme. Çünkü o, bir insandır. Bâzen eğrilirse, bâzen de doğrulur.”

İbrahim-i Nehâî: “İşlediği günâhtan ötürü arkadaşın ile arayı açma. Zîra o, bugün bir günâh işlemişse, yarın onu terkeder.” demiştir.

Yine İbrahim-i Nehâî: “Bir âlimin hatâsını teşhîre kalkışmayın: Zîra âlim, işlediği zelleyi terkedebilir.” Nitekim haberde:

إِتَّقُوا زَلَّةَ الْعَالِمِ وَلَا تَقْطَعُوهُ وَانْتَظِرُوا فَيْئَتَهُ

“Âlimin yanılmasından sakının ve onunla münâsebeti kesmeyin, düzelmesini bekleyin.” [576] diye vârid olmuştur.

Hz. Ömer’den (r.a.) gelen bir rivâyette şöyle denmektedir: “Ömer’in bir kardeşliği Şam’a gitmişti. Şam’dan gelen bir adama ondan sordu. Adam:

- “O, şeytana arkadaş oldu, vaziyetini bozdu. Kebâir irtikâbına ve hattâ açıkça istîmâline de başlamıştır.” deyince Hz. Ömer: “Sus, dönüşte bana uğra.” dedi. Adam döneceği sırada Hz. Ömer’e uğradı. Hz. Ömer de yazdığı mektupta:

حٰمٓ، تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ، غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ

التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ

“Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla. Hâ Mim. Kur’ân’ı indiren O Allah’tır ki, hükmünde galip olup, kullarının işlerini bilir. Günâhları mağfiret ile tövbeleri kabul edicidir. (Buna karşılık) **azâbı da şiddetlidir.”** (Mü’min suresi, 40/1-3) âyet-i celîlelerinden sonra, gerekli tekdîr ve nasihatte bulundu. Adam mektubu okuyunca ağladı ve “Allahu Teâlâ kelâmında sâdıktır. Ömer de bana nasihat etti.” diyerek tövbekâr oldu ve hatâlarından vazgeçti.”

Hikâye olunduğuna göre: İki kardeşlikten birisi bir aşka tutulur ve arkadaşına: “Artık ben böyle bir hastalığa yakalandım, kardeşlik hakkına riâyet edemeyeceğim için istersen ayrılalım.” der. Kardeşliği: “Hayır, ben seni bırakmam.” dedikten sonra yemesini içmesini terk ederek, kardeşliğinin bu hastalıktan kurtulması için Allah’a yalvarır. Her gün kendisini yoklar ve halini suâl eder. Aldığı cevapta, aşkın hâlâ kalpte devam ettiğini anlayınca, yine devam eder. Aradan kırk gün geçtikten sonra, Allahü Teâlâ kardeşliğinin gönlünden nefsânî sevgiyi kaldırır. Bitkin vaziyete düşen kardeşliği de, yeniden yiyip içmeye başlar. (Yâni onlar, hataya düşen kardeşlerini terk etmezler, belki ıslâhları için gıyâblarında Allah’a yalvarırlardı.)

Yine hikâye olunduğuna göre; İki kardeşlikten birisi istikametini bozduğu için diğerine: “Artık bundan vazgeç.” dediklerinde o: “Ne demek, asıl şimdi bana muhtaç oldu. Böyle bir zamanda onu terk etmek doğru olur mu? Ben şimdi ona öğüt verecek ve düzelmesi için Allah’a yalvaracağım.” dedi.

İsrâilî hikâyelerde şöyle rivâyet edilmiştir: Bir dağda ibâdetle meşgul olan iki kardeşlikten birisi yiyecek almak için şehre iner. Kasap dükkânında kötü bir kadın görür, ona meyleder ve onunla buluşarak parayı beraberce yerler. Kardeşliğinin yanına dönecek yüzü kalmadığından, kötü kadının yanında kalır. Diğer taraftan kardeşliğinin gelmediğini gören zât, şehre iner. Araya araya kardeşliğini kötü kadının yanında bulunca boynuna sarılır. Ona sevgisini saygısını anlatırsa da, adamcağız utancından “Seni tanımıyorum.” diyecek kadar ileri gider. Ancak kardeşliğinin ısrarları karşısında dayanamayarak, bu kötü halinden vazgeçer. Tekrar onunla ibâdet etmek üzere dağa yönelir. İşte bir

kısmının tuttuğu yol budur. Bu yol anlayış, lütûf ve merhamet bakımından **Ebû Zer**'in (r.a.) yolundan daha münâsiptir. Selâmet bakımından ise Ebû Zer'in (r.a.) tâkip ettiği yol daha güzeldir. Yâni ikisi de câizdir.

Şâyet "Bu yolun daha anlayışlı ve daha lütûfkâr olduğunu nasıl söyleyebilirsin? Hâlbuki ilk önce bu gibi insanlarla arkadaşlık câiz olmayıp, bunlardan uzak kalmak gerekirken, sonradan bu vaziyete düşenler ile münâsebeti kesmek vâcip olmaz mı? Zîra bir illet ile sâbit olan bir hükümde kıyâs, o illetin zevâli ile o hükmün de zâil olmasıdır. Kardeşlik bağlarını kurmanın illeti, dîn hususundaki yardımlaşmadır. Hâlbuki isyâna dalan kimsede bu yardımlaşma devâm etmez." dersen, derim ki:

"Onunla arkadaşlığı kesmemenin lütuf olması, onu anmak ve sohbetin devâmının tesîri ile tövbekâr olup, eski hâline dönmesi ihtimâlindendir." Zîra ona yüz çevirmek, onu isyân ile başbaşa bırakmak demektir. Bu ise onun isyânda ısrar ve devamını neticelendirir. Daha anlayışlı bir hareket olmasına gelince; kardeşlik tesisi, manevî bir yakınlık ve râbıtadır. Bu münâsebet kurulunca, hak ve vecîbeler de kuvvetleşir. Muâhedede vefâ göstermek icap eder. Vefa ise ihtiyaç ânında onu ihtiyâcı ile başbaşa bırakmamak ve elinden tutmaktır.

Şüphesiz dîndeki ihtiyacı, maldaki ihtiyacından daha mühimdir. Kendisine bir belâ ve musîbet geldi. Dînî bakımdan muhtaç hâle düştü. Artık kardeşliğine vazife terettüp etti. Lâyık olan, onu ihmâl etmek değil, elinden tutup kaldırmaktır. Kendisini bu âfetten kurtarmaktır. Kardeşliğin tesîsindeki gaye bu değil mi? Zamanın hâdise ve felâketlerine karşı yardımlaşmak değil midir? Daha bundan büyük musîbet ne olur? Kötü bir kimse, iyi bir kimse ile arkadaşlık ettiği zaman, onun Allah korkusunu ve ibâdete devamını göre göre kendine gelir ve yavaş yavaş kendi hâlini düzeltir. Artık günâha ısrar etmekten vazgeçer. Hattâ tenbel insan, çalışkan bir adamın yanında bulunmakla, ondan utanarak çalışmaya başlar.

Nitekim **Cafer b. Süleymân** şöyle diyor: "İbâdette tenbelleştiğim zaman Muhammed b. Vâsi'a bakarak yeniden ibâdete heveslenirim. Tenbelliğim kaybolur; o istekle bir hafta devâm ederim."

Bu tahkikat bize gösteriyor ki: Dostluk ve samîmiyet, sihrî kardeşlik gibidir. İnsanın isyân eden akrabasını atması câiz olmadığı gibi, kardeşlik edindiği bir kimseyi isyân ediyor diye tamamen atması uygun olmaz. Akıl ve anlayış, onu elinden tutup kaldırmaktır. Bunun için Allahü Teâlâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e akrabaları hakkında:

فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ

“Eğer sana isyân ederlerse de ki; ben sizin amelinizden berîyim.” (Şuarâ suresi, 26/216) buyurdu ve “De ki; ben sizden berîyim.” buyurmadı. Akrabalık ve nesep hakkına riâyeti emretti.

Ebû’d-Derdâ (r.a.)’a: “Kardeşliğin isyân etti, ona kin tutmuyor musun?” dendiği zaman buna işâret ederek: “Kendisine değil, bu işine buğzederim. Çünkü o, benim dîn kardeşimdir. Dîndeki kardeşlik, soy kardeşliğinden daha kuvvetlidir.” dedi. Bunun için, Hakîmin birine: “Kardeşini mi daha çok seversin, yoksa, kardeşliğini mi?” dendiği zaman Hakîm: “Samîmî dostum olursa kardeşimi severim.’” demiştir.

Hasan-ı Basrî de: “Nice kardeşler vardır ki, sanki onları bir ana doğurmamıştır.” demiştir. Bunun için “Yakınlık, sevgiye muhtaçtır. Fakat sevginin yakınlığa ihtiyacı yok.” denilmiştir.

Cafer-i Sâdık (r.a.): “Bir günlük dostluk sıla; bir aylık dostluk yakınlık; bir yıllık dostluk ise mahremiyettir. Bunu keseni, Allahü Teâlâ rahmetinden uzaklaştırır.” dedi. Anlaşıldı ki, önce kurulan kardeşlik bağına vefâ göstermek vâciptir.

İşte, fâsık olan bir kimse ile arkadaşlık kurduktan sonra, günâha dalan kardeşlik arasındaki fark ve vereceğimiz cevap, bundan ibârettir. Çünkü öteden beri sapık yolda olan bir kimse ile kardeşlik muâhedesi geçmemiştir. Şâyet sıhrî yakınlık varsa, ona riâyet lâzımdır. Bunun delîli kötü adam ile ilk önce sohbet, dostluk ve kardeşlik kurmanın mekruh ve mezmûm olmamasıdır. Hattâ bu gibilerden uzak kalmanın daha evlâ olduğunu da söylemişlerdir. Fakat kurulmuş olan kardeşlik bağlarını koparmak, yasak ve menhîdir. Haddi zâtında çirkin bir harekettir. Bunu, kötü kimse ile yeniden kardeşlik kurmaya benzetmek, karıyı boşamayı, hiç evlenmemeye benzetmek gibi olur. Hâlbuki karıyı boşamak, Allah katında hiç evlenmemekten çok daha fenâdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir mübârek sözünde:

شِرَارُ عِبَادِ اللهِ الْمَشَّاؤُنَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الأَحِبَّةِ

“Allahü Teâlâ’nın en kötü kulları, (yeryüzünde) kovuculukla dola ıp, dost ve ahbapları birbirinden ayıranlardır.” [577] buyurmuştur. Seleften birisi, dostların kusurlarını gizlemek hususunda şöyle diyor: “Dostlarınızın kusurlarını yüzlerine vurup, onlarla aranızın açılması, şeytanın arzu ettiği bir harekettir. Şeytanın isteğine uymakla ne kazanırsınız? Şeytan, âsîlerin bir araya toplanmasından hoşlandığı gibi, dostların da ayrılmasından ve aralarının açılmasından hoşlanır.

Günâhkârların buluşması ile şeytanın bir arzusu yerine gelirse, hiç olmazsa dostların ayrılması ile ikinci arzusu da yerine gelmiş olmasın. İçkiye devam eden bir adamı şiddetle kötüleyen birisine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

"Sus." diyerek, onu korkuttuktan sonra: *"Karde iniz hakkında eytana yardımcı olmayın."* [578] buyurmuştur. Bütün bu îzâhatımızdan, kötü adam ile ilk önce dostluk kurmakla, samimiyet tesîs edildikten sonra isyân eden kimse ile dostluğu devam ettirmek arasındaki fark anlaşılmış oldu. Fâsıklar arasına girmek mahzûrlu olduğu gibi, dostların ayrılmaları da mahzûrludur. Başkası ile muârazadan sâlim olan, sâlim olmayan gibi değildir. İnsan, kötü kimselerle ilk önce muârazadan sâlimdir. Onun için onlardan uzak kalması daha uygundur. Fakat kardeşlik tesîsinden sonra muâraza halindedir. Bunun için devam etmesi ve kardeşlik hakkına vefâ göstermesi daha evlâdır. Bütün bunlar, kardeşliğinin dîndeki hatâları karşısındadır.

Kendisine karşı hatâlarına gelince; bu hatâlar her ne kadar ayrılmalarını gerektirecek şekilde ise de bunları affetmek ve tahammül etmek daha evlâdır. Hattâ mümkün olduğu kadar güzel tevîl yollarını aramak ve bu sûretle arkadaşını mazûr göstermeye çalışmak, kardeşlik hakkı olarak vâciptir. Denildi ki; lâyık olan, kardeşliğinin bir kusuru için yetmiş çeşit mazeret bulmaya çalışmaktır. Şâyet kendini tatmin edemiyorsan, kabahati kendinde bulmalı ve kendi kendine "Sen ne katı yürekli bir insansın ki, kardeşliğin sana yetmiş çeşit mazeret anlatırken, bunların hiç birini kabul etmiyorsun. Kardeşliğinin bir kusuru yok, ona kusur aramaya çalışan sensin." demelidir.

Eğer hiç bir sûretle kendini iknâ edemiyorsa, hiç olmazsa kızmamalıdır. Fakat bu da zor bir iştir. Nitekim İmâm Şâfiî (Allah rahmet etsin): "Kızdırıldığı halde kızmayan, merkeptir. Gönlü alınmaya çalışıldığı halde rızâ göstermeyen ise şeytandır." demiştir. İnsan ne merkep olmalı, ne de şeytan. Kardeşliğine vekâleten kendi gönlünü hoş etmeye çalış ve şeytan olmaktan kaçın.

Ahnef şöyle anlatıyor: "Kardeşliğinin üç hâline tahammül etmek, kardeşlik hakkıdır. Bunlardan biri hiddet, diğeri nazlanmak, üçüncüsü de bâzı dil sürçmeleridir." Başka birisi de şöyle diyor: "Ömrümde kimseye kötü söz söylemedim. Çünkü bana kötü söz söyleyen, iyi bir kimse ise bana yaraşan onu ona bağışlamaktır; kötü kimse ise onu karşıma almamaktır." Sonra bu hususu şâirin şu şiiri ile ifâde etmiştir:

وَاغْفِرْ عَوْرَاءَ الْكَرِيمِ اِدِّخَارَهُ وَأَعْرِضْ عَنْ شَتْمِ اللَّئِيمِ تَكَرُّمًا

"İyi adamın kötü sözlerini bağı larım.

Kötü adamın kötü sözlerine de erefimi korumak için bo veririm.” Diğer birisi de:

خُذْ مِنْ خَلِيلِكَ مَا صَفَا، وَدَعِ الَّذِي فِيهِ الْكَدَرْ

فَالْعُمْرُ أَقْصَرُ مِنْ مُعَاتَبَةِ الْخَلِيلِ عَلَى الْغِيَرِ

“Dostunun, ho una giden taraflarını al. Ho una gitmeyen kısımlarını at. Çünkü ho una gitmeyen taraflarını düzeltmeye ömrün kifayet etmez; onlarla me gul olma.” demiştir.

Yalan da olsa, kardeşliğin, senden özür dilediği zaman onun mazeretini kabul et. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ أَخُوهُ فَلَمْ يَقْبَلْ عُذْرَهُ فَعَلَيْهِ مِثْلُ إِثْمِ

صَاحِبِ الْمَكْسِ

“Karde liğinin mazeretini kabul etmeyen kimseye, â arcıların haksızlıkla aldıklarının günâhı kadar günâh vardır.” [579] buyurmuştur. Yine bir hadîste:

اَلْمُؤْمِنُ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الرِّضَا

“Mü’min tez kızar, tez barı ır.” [580] buyurmuş, *“Hiç kızmaz.”* buyurmamıştır. Nitekim Allahu Teâlâ da:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ

“Hiddetini yenenler.” (Âl-i İmrân suresi, 3/134) buyurdu ve “Hiddet etmeyenler.” buyurmadı. Çünkü yara alıp, acı duymamak olmaz. Yaralanan acıyı duyar ve fakat ona tahammül eder. Yaradan acı duymak bedenin iktizâsı olduğu gibi, hiddetten acı duymak da rûhun iktizâsıdır. Bunu kökünden söküp atmak mümkün değilse de, buna tahammül etmek ve aksini yapmak mümkündür. O, intikam almak ister, insan da kendini teskîn eder. Nitekim şâir:

وَلَسْتَ بِمُسْتَبْقٍ أَخًا لَا تَلُمُّهُ عَلَى شَعَثٍ أَيُّ الرِّجَالِ الْمُهَذَّبُ

“Kusurlarını düzeltmeyen arkada tan vazgeçmem.
Dört ba ı mamûr insan nerede bulursun?” demiştir.

Ebû Süleymân Dârânî, talebesi Ahmed b. el-Havâri’ye: “Bu zamanda birisiyle

kardeşlik olursan, sevmediğin hareketlerinde onu muaheze etme. Çünkü alacağın cevâbın daha kötü olacağından emin değilsin." demiştir. Ahmed: "Ben bunu denedim ve gerçekten öyle buldum." demiştir. Başka birisi: "Dostun zahmetlerine katlanmak, ona itâb etmekten; itâb etmek, ondan ayrılmaktan; ondan ayrılmak da aleyhinde bulunmaktan daha hayırlıdır." dedi. Aleyhinde bulunduğu zaman, ifrâta varmamalıdır. Zîra Allahu Teâlâ:

عَسَى اللهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً

"Umulur ki Allahu Teâlâ, sizinle adâvet beslediğiniz kimseler arasına dostluk ilka eder." (Mümtehine suresi, 60/7) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

أَحْبِبْ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا

وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

"Sevdiğin kimseyi biraz idareli sev. Olabilir ki günün birinde sana buğzeder. Buğz ettiğin kimseye kar ı fazla ifrata kaçma. Olabilir ki, günün birinde dostun olur." [581] buyurmuştur. **Hz. Ömer** (r.a.): "Sevgin külfet, düşmanlığın da telef olmasın." demiştir.

ALTINCI HAK

Kardeşliğin altıncı hakkı, hayatında ve ölümünde, onun sevdiği ve kendisi için arzu ettiği şekilde kendisi ve çoluk çocuğu için hayır duâda bulunmaktır. Onunla kendi aranda bir fark gözetmeyeceksin. Senin ona duâ etmen, gerçekte kendi kendine duâ etmen gibidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ لِأَخِيهِ فِي ظَهْرِ الْغَيْبِ قَالَ الْمَلَكُ: وَلَكَ

مِثْلُ ذَلِكَ

"Bir kimse karde ine gıyabında duâ ettiği zaman bir melek; "Allah, sana da o duâ ettiğin gibi versin." der." [582] buyurmuştur. Diğer bir ifâde ile:

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: بِكَ أَبْدَأُ يَا عَبْدِي

"(Böylece dîn karde ine duâda bulunan kimseye) Allahu Teâlâ; Ey kulum, önce senden ba larım, der." buyrulmuştur. Yine bir hadîste:

يُسْتَجَابُ لِلرَّجُلِ فِي أَخِيهِ مَا لَا يُسْتَجَابُ لَهُ فِي نَفْسِهِ

"Ki inin kendi hakkında kabul olmayan duâları, ba kası hakkında kabul olur." [583] buyrulmuştur. Başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur:

دَعْوَةُ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ فِي ظَهْرِ الْغَيْبِ لَا تُرَدُّ

"Ki inin, karde i hakkında gıyâben yaptığı duâ reddolunmaz." [584]

Ebû'd-Derdâ (r.a.): "Secdemde isimlerini hatırladığım yetmiş kardeşliğime duâ ederim." demiştir.

Muhammed b. Yûsuf İsfehânî: "İnsanın çoluk çocuğu, sâlih kardeşliği gibi nasıl olabilir? Çoluk çocuk mirâsını bulup zevk ile yiyerek vakit geçirir. İyi kardeşlik ise mâtemini tutar; kabirdeki hâlini düşünür ve o toprak altında yatarken onun için hayır duâda bulunur." demiştir. Sâlih kardeşlik melekler gibidir. Zîra haberde:

إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ قَالَ النَّاسُ: مَا خَلَّفَ؟ وَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: مَا قَدَّمَ؟

"İnsan öldüğü zaman vârisleri "Ne bıraktı", melekler "Ne getirdi?" derler." [585] diye vârid olmuştur. Salih ameli var ise melekler sevinir ve ona rıfk ile muâmele ederler.

Denildi ki; kardeşliğinin ölüm haberini alıp ona acıyan ve mağfiretini Allah'tan dileyen kimse, cenâzesinde bulunmuş gibi mükâfat alır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَثَلُ الْمَيِّتِ فِي قَبْرِهِ مَثَلُ الْغَرِيقِ يَتَعَلَّقُ بِكُلِّ شَيْءٍ يَنْتَظِرُ

دَعْوَةً مِنْ وَلَدٍ أَوْ وَالِدٍ أَوْ أَخٍ أَوْ قَرِيبٍ، وَإِنَّهُ لَيَدْخُلُ عَلَى

قُبُورِ الْأَمْوَاتِ مِنْ دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ مِنَ الْأَنْوَارِ مِثْلُ الْجِبَالِ

"Mezarındaki ölü, suya dü üp de her eye sarılan kimse gibidir; evlâdından, anne ve babasından, karde inden ve bütün yakınlarından duâ bekler. Her gün hayattakilerin

duâlarından dağlar gibi nurlar, mezarlara girer.” [586] buyurmuştur.

Seleften bir zât: “Ölülere duâ, hayattakilere hediye vermek gibidir. Melek, nurdan bir mendil içinde, nurdan bir tabak ile kabrine iner ve “Bu, falan yakınının sana gönderdiği hediyedir.” der. Hayattaki insan, hediyeden memnun olduğu gibi, o da sevinir.” demiştir.

YEDİNCİ HAK

Yedinci hak, vefâ ve ihlâstır. Vefâ demek kendisiyle ölünceye kadar, öldükten sonra da âile efrâdıyla, dost ve ahbâbıyla-mahabbeti devâm ettirmektir. Sevgi, zâten âhiret için aranır. Ölmeden evvel sona ererse, çekilen emekler boşa gider. Nitekim Arş-ı Âzam’ın gölgesinde gölgelenecek olan yedi sınıf insanları sayarken, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bunlardan biri de:

وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللّٰهِ اِجْتَمَعَا عَلٰى ذٰلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ

“*Allah için birbirini seven ve bu sevgi ile birle en ve ayrılan iki ki i.*” buyurdular. Diğer bir zât: “Az da olsa, öldükten sonra vefâ göstermek, hayattaki çok sevişmeden daha makbuldür.” demiştir. Bunun içindir ki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.); bir defa yanına gelen bir kocakarıya fazla ikrâmda bulundu. Sebebini soranlara:

إِنَّهَا كَانَتْ تَأْتِينَا أَيَّامَ خَدِيجَةَ وَإِنَّ كَرَمَ الْعَهْدِ مِنَ الدِّينِ

“Bu kadın, Hatice’nin sağlığında bize gelir giderdi, ahde vefâ dindendir.” [587] diye cevap verdi. Kardeşliğe vefâ göstermenin şartlarından birisi de, onun dost ve akrabalarını arayıp sormaktır. Onların hakkına riâyet etmek, kardeşliğinin hakkına riâyetten daha tesirlidir. Çünkü kardeşliği buna fazlasıyla memnun kalır; Zîra şefkat kuvveti, bu sevginin, sevgilinin kapısında duran köpeğine kadar, bütün yakınlarına sirâyet etmesi ile ölçülür. Mahabbetin kesilmesi şeytanın hoşuna gider. Zîra şeytan, Allah için sevişip kardeşlik olanlara haset ettiği kadar, iyilik üzerinde yardımlaşanlara haset etmez. O, bütün imkânları ile kardeşlerin arasını bozmaya çalışır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ

“(Mü’min) **Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar.”** (İsrâ suresi, 17/53) buyurmuştur. Diğer âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur:

مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي

“Benimle kardeşlerimin arasını şeytan açtıktan sonra.” (Yusuf suresi, 12/100) Denildi ki; Allah için yapılan kardeşliklerin bozulması, mutlaka birisinin bir günâh irtikâb etmesindendir.

Bişr: “Kişi amelinde noksanlık edince, Allahu Teâlâ başkalarını onunla ünsiyet ettirmez.” demiştir. Zîra kardeşlikler, adamın kederini kaldırır. Dîn ve dünyasında kendisine yardımcı olurlar.

İbn Mubârek: “En tatlı şey, kardeşlerle sohbet ve kifâyet miktârı ile yetinmektir.” demiştir. Allah için olan mahabbet, devâm eden sevgidir. Dünyalık için olursa, tez geçer devâm etmez. Dîn ve dünyalıkta kardeşliğine haset etmemek, Allah için olan kardeşliğin neticesidir. Nasıl haset etsin ki, kardeşliğinin nesi varsa, kârı kendisinedir. Allahu Teâlâ, Allah için sevenleri, bununla tavsif ederek:

وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ
عَلَى أَنْفُسِهِمْ

“Ve onlara verilenlerden kalplerinde haset bulmazlar; onları kendilerine tercih ederler.” (Haşr suresi, 59/9) buyurmuştur.

Sevgiye vefâ göstermekten biri de, mevkii ne kadar yükselse de dâima arkadaşına karşı mütevâzi davranmaktır. Vazıyetin değişmesiyle, arkadaşlara karşı büyüklük taslamak, alçaklıktandır. Nitekim şâir:

إِنَّ الْكِرَامَ إِذَا مَا أَيْسَرُوا ذَكَرُوا مَنْ كَانَ يَأْلَفُهُمْ فِي الْمَنْزِلِ
الْخَشِنِ

“Kerem sahibi insanlar, darlık zamanlarında kendileri ile dü üp kalkanları geni lik zamanlarında da ararlar.” demiştir.

Eskilerden birisi, oğluna şöyle vasiyet etmiştir: “Oğlum, herkes ile arkadaşlık etme. Bak; muhtaç olduğun zaman sana yaklaşan, genişlik zamanında malına göz dikmeyen, yükseldiği vakit sana üstünlük taslamayan kimseleri arkadaşlığa seç.” Hakimlerden bir zât: “Kardeşliğin bir mevki ihrâz ettiği zaman, sana olan sevgisinin yarısını muhâfaza ediyorsa, o, yine çoktur.” demiştir.

Rebî’den[588] rivâyet olunmuştur ki: Şâfiî (Allah rahmet etsin), Bağdat’ta bir

kardeşlik edindi. Sonra bu kardeşliği Irak'da Sibeyn vâliliklerine tâyin edildi ve Şâfiî'ye karşı olan davranışı değişti. Bunun üzerine Şâfiî, kendisine şu beyitleri yazdı:

اذهب فودك من فؤادي طالق، أبدا وليس طلاق ذات البين

فإن ارعويت فإنها تطليقة، ويدوم ودك لي على ثنتين

وإن امتنعت شفعتها بمثلها، فتكون تطليقين في حيضين

وإذا الثلاث أتتك مني بتة، لم يغن عنك ولاية السبتين

"Git, ebedî olarak senin sevgini gönlümden bo adım. âyet kusurundan vazgeçer ve düzelirsen, bu bir talâktır; iki talâk ile sözümüz yine devam eder. Yok, tutumunda ısrâr ediyorsan, sana bir talâk daha veririm ve iki hayızda iki talâk olmu olur. Üçüncü talâkı da verirsem, artık Sibeyn vâliliği de seni kurtaramaz."

Bilmiş ol ki; dîne muhâlif hareketlerinde kardeşliğe müvâfakat etmek, vefakârlık sayılmaz. Bu hususta vefakârlık, onun bu yanlış hareketlerine muhâlefet etmektedir. İmâm Şâfiî, Muhammed b. Abdülhakem ile kardeşlik tesîs etti. İmâm Şâfiî de ders okur, hizmetinde bulunur, ona hürmet ve saygı gösterirdi. Şâfiî "Beni Mısır'da durduran bu zâttır." dedi. Günün birinde, Muhammed hastalandı, Şâfiî ziyâretine gitti ve şöyle dedi:

مرض الحبيب فعدته،   فمرضت من حذري عليه

وأتى الحبيب يعودني،   فبرئت من نظري إليه

"Dostum hastalandı, ziyâretine gittim. Onun için korktuğumdan, kendim hastalandım. Bunun üzerine dostum ziyaretime geldi, onu görmekle ifâyâb oldum."

Muhammed b. Abdülhakem ile aralarındaki samîmiyet dolayısıyla kendisinden sonra, postu ona teslim edeceğini sanarak ölüm hastalığında: "Senden sonra kimin yanında toplanalım?" diye sordular. Başı ucunda bulunan Muhammed b. Abdülhakem, hemen karşısına çıkarak, kendisinin gösterilmesini istedi ise de İmâm Şâfiî: "Sübhânallah, şaşılacak şey. Ebû Yakub el-Buveytî dururken, kimin etrafında toplanacaksınız?" dedi.[589]

Muhammed, buna küstü ve Şafiî öldükten sonra, babası Mâlik'in mezhebine

dönerek, İmam Mâlik'in kitaplarını okutmaya başladı ve İmâm Mâlik'in en büyük adamları meyânına geçti. Şâfiî'nin Buveytî'yi tercîhindeki hikmet, onun zühd ve takvâsı idi. Başına toplanmak onu aldatmadı; dâima ibâdet ile meşgul oldu. Rebî b. Süleyman'a nisbet edilen ve ona âit olduğu sanılan ***"El-Üm"*** kitâbını o yazdı. Fakat kitaba ismini koymadı ve onu kendine mâl etmedi. Rebî, onda bâzı değişiklikler ve ilâveler yapmak sûretiyle onu kendine mâl etti. Maksadımız, muhabbette vefânın kemâli, Allah için nasihat olduğunu bildirmektir.

Ahnef: "Kardeşlik, ince ve latîf bir cevherdir. Onu korumazsan kazâya uğrar. Dâima hiddetini yenmekle onu koru ki, sana zulmeden gelip senden özür dilesin. Olan ile yetin, ne kendin için fazlasını ara, ne de arkadaşının kusuruna bak." demiştir.

Sadâkat, samimiyet ve vefâ göstermenin eserlerinden birisi de, ayrılığa son derece üzülmek ve ayrılık sebeplerinden nefret etmektir. Nitekim şâir:

"Dostların ayrılığından ba ka, zamanın bütün musîbet ve felâketlerini ehemmiyetsiz görmekteyim." demiştir.

İbn Uyeyne de: "Otuz senedir kendilerinden ayrı düştüğüm öyle samîmî arkadaşlarım var ki, hasretleri bir an bile kalbimden çıkmaz." demiştir.

Dostluğa vefâ göstermenin şartlarından birisi de, dostuna belâğat ve edebiyatçıların sözlerinden dem vurmamalıdır. Hele önce "Seni seviyorum." dedikten sonra o sözleri ona arzetmek, dostuna ağır gelir. Bu gibi şeylerden kaçınmayanlar, dostluğu yaşatamazlar. Adamın biri hakîmin birisine:

- "Seninle kardeşlik olmaya geldim." deyince, hakîm: "Üç şeyi mehir olarak kabul edersen olur." dedi. Adam:

- "O üç şey nedir?" diye sordu. Hakîm:

- "Bana belâğat dinletme, hiç bir şeyde bana muhalefet etme ve bana rüşvet teklif etme." dedi. (Adam da kabul ederek, kardeşlik oldular.)

Dostluğa vefânın şartlarından birisi de, dostunun düşmanı ile dostluk kurmamaktır. Nitekim İmâm Şafiî: "Dostun, düşmanına itaat edince, husûmette ortak olur." demiştir.

SEKİZİNCİ HAK

Sekizinci hak, dostuna yük olmamak ve lüzûmsuz tekliflerde bulunmamaktır. Hattâ mümkün olduğu kadar ihtiyacını dostundan gizler; mal ve mevki gibi bir şey ondan istemez; dâima ona neşe ulaştırır. Lüzûmsuz tevazu, hürmet ve hizmet gibi şeyler ile ona ağırlık vermez, sevgisi ancak Allah için olur. Duâsından faydalanmak, onunla ünsiyet kurmak, dînî hususlarda yardımını

istemek, kardeşlik hakkına riâyet ve eziyetlerine katlanmakla Allah'a yakınlığa niyet eder.

Bâzıları da şöyle diyor: "Kendisinden beklenmeyeni arkadaşlarından bekleyen, onlara zulmetmiş olur. Kendisinden istenebilenleri arkadaşlarından isteyen, onlara eziyet etmiş olur. Arkadaşlarına hiç bir teklifte bulunmayan, onlara fazîlet göstermiş olur."

Hukemâdan birisi: "Kardeşlikleri yanında kendisini olduğundan üstün göstermeye çalışan günâhkâr olduğu gibi, onları da günâha sokar. Olduğu kadar görünmeye çalışan, kendisi de zahmete girer, onları da zahmete sokar. Fakat olduğundan aşağı görünen, kendisi de selâmet bulur, arkadaşlarını da selâmete erdirir." demiştir.

Dâima hafif davranmanın tamamı, ağır sergileri dürmektir. Yâni misâfirlerine karşı lüzûmsuz sergiler sermemektir. Kendisi için utanmadığına, dostları için de utanmamalıdır.

Cüneyd: "İki kardeşlikten birinin diğerinden çekinmesi, mutlaka birinin kusurundandır." demiştir.

Hz. Ali (r.a.): "Dostların kötüsü, senin için külfete katlanan, zahmetlere giren, seni müdârâya ve özür dilemeye mecbûr edendir. (Yâni dostluk, sâde olmalıdır.)"

Fudayl: "İnsanların arayı açmaları, bu gibi fuzûlî zahmet ve külfetler yüzündendir. Ziyârete gittiği kardeşliği bir sürü külfete girince, adam da bir daha ziyâretine gitmez." demiştir.

Hz. Aişe (r.a.): "Mü'min, mü'minin kardeşidir ne onu ganîmet bilir, ne de ondan utanır." demiştir.

Cüneyd: "Sûfilerden, her tabakası otuz kişi olan dört tabaka ile arkadaşlık ettim. Birincisi, Hâris-i Muhâsibî ve onun derecesinde olanlar. İkincisi, Hasan Mesuhî ve onun tabakasında olanlar. Üçüncüsü, Seriyyü's-Sakatî ve onun tabakasında olanlar. Dördüncüsü de, İbn Keribî ve onun tabakasında olanlardır. Allah için kardeşlik olanların hiç biri, diğerinden ne çekindi, ne de utandı. Eğer böyle bir şey oldu ise birisindeki bozukluktandır." dedi.

Zâtın birisine: "Kiminle arkadaşlık edelim?" diye sorduklarında o: "Lüzûmsuz tekliflerde bulunmayan ve çekingen davranmayan kimselerle arkadaşlık et." diye cevap vermiştir.

Cafer b. Sâdık: "Benim kardeşliklerimden bana en çok ağırlık vereni, benim için külfet ve zahmetlere giren ve bu sûretle kendisinden çekindiğim kimsedir. En çok sevdiğim kardeşliğim de, yalnızlık hâlim ile onunla bir arada bulunduğum zaman, davranışım değişmeyen kimsedir." demiştir.

Sûfilerden bir zât: “Arkadaşlık edeceğin kimse öyle bir adam olmalı ki, onun yanında ne iyiliğin artmalı, ne de kötülüğün azalmalıdır.” demiştir. Böyle söylemesi, arkadaşın külfetinden kurtarmak içindir. Yoksa gönül, günâhını azaltacak kimselerle buluşmasını ister.

Diğer birisi: “Büyükler huzurunda edepli ol, âhiret adamları yanında ilim sahibi ol, arifler huzurunda nasıl istersen öyle bulun.” demiştir. Diğer birisi de: “Günâh işlediğin zaman senin affını isteyen, hata ettiğin zaman senin nâmına özür dileyen, sıkıntılı anlarında sana yardım eden ve sana yük olmayan kimselerle arkadaş ol.” demiştir. Fakat bunu söyleyen, kardeşlik yollarını çok daraltmıştır. Esâsında onun dediği gibi de değildir. Her dindâr ve aklı başında olan kimse ile kardeşlik bağlarını kurmalı ve bu şartlara riâyet edeceğine azmetmelidir ki, bu sâyede dost ve ahbapları çoğalmış olsun. Zîra Allah için kardeşlik böyle olur. Yoksa öyle kardeşlik edinmek için insanları seçmeye kalkışırsa, o dünyalık ve kendi kârına bir kardeşlik olur.

Bunun için adamın biri **Cüneyd**’e: “Bu zamanda kardeşlikler azaldı. Nerede o Allah için olan kardeşler?” dedi. Cüneyd, ses etmedi. Adam üç defa bu sözü tekrarladı. Üçüncüde Cüneyd: “Eğer ihtiyacına yarayacak ve eziyetine katlanacak bir arkadaş arıyorsan, cidden böyle bir kardeşlik bulmak zordur. Yok eğer kendin eziyetine katlanacağın ve yardımına koşacağın Allah için bir kardeşlik arıyorsan, bu gibiler benim yanımda pek çoktur. İstersen, onları sana da göstereyim.” deyince, adam sustu.

İnsanların en âlimi üç kimsedir: Sohbetinden faydalanılan insan, kendisine faydan dokunup ondan zarar görmediğin adam, kendisine bir kârın dokunmadığı gibi, ondan da bir zarar görmediğin kimse. Bu da ya ahmak veyâ ahlâksız kimsedir. Bu üçüncüden uzaklaşmak lâzımdır. İkincisinden uzaklaşma; çünkü hiç olmazsa âhirette ondan faydalanırsın. Allahü Teâlâ, Musa aleyhisselâma şöyle vahyetmiştir: “Bana itâat eden dostlarının eziyetlerine katlanır ve onlara haset etmezsen, dostların çoğalır.” Zâtın biri de şöyle anlatıyor: “Elli senedir insanlarla düşüp kalkarım, bir kere olsun aramızda ihtilâf çıkmamıştır. Çünkü ben, yalnız nasıl idimse, onların yanında da aynı olurum.” Hâli bu olanların her yerde ve her dâim dost ve kardeşlikleri çoğalır.

Kardeşliğe karşı yumuşak davranmanın alâmetlerinden birisi de, nafile ibâdetlerinde ona külfet yüklememektir. Sûfilerden bir cemâat, dört mânâda müsâvâta riâyet etmek şartıyla arkadaşlık yaparlardı:

1 - Arkadaşı gündüzleri devamlı olarak yiyip içse bile öteki: “Ne olur, biraz da oruç tut.” diye kendisine söylemezdi.

2 - Seneyi boydan boya oruç tutsa: “Yâhu hiç olmazsa bir gün ye.” demekle

işine müdâhale etmezdi.

3 - Geceyi bütün gece uyku ile geçirse, öteki: “Kalk da iki rekât namaz kıl demezdi.

4 - Diğer biri de, sabaha kadar hiç yatmadan namaz kılsa, öteki: “Ne yapıyorsun? Biraz istirahat et.” deyip işine karışmazdı. Bunların yalnızlık ve halk arasındaki davranışları değişmezdi. Yalnızlıkta nasıl hareket ederlerse cemiyette de aynı şekilde hareket ederlerdi. Ancak “Böyle yapmakla riyâdan korunmuş olurlardı.

Araplar arasında şöyle denir: “Ülfetin şartı, külfeti terk etmektir. Binâenaleyh, külfeti olmayanın ülfeti, ağırlık vermeyenin de sevgi ve muhabbeti devam eder.” Ashâbdan bir zât: “Allahu Teâlâ, külfet ve zahmet verenlere lânet eder.” demiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَنَا وَالْأَتْقِيَاءُ مِنْ أُمَّتِي بُرَاءُ مِنَ التَّكَلُّفِ

“Ben ve ümmetimin muttaki olanları, külfet ve zahmet vermekten berîyiz.” [590] buyurmuştur. Bir başkası: “İnsan, kardeşliğinin evinde dört şey yaparsa, onunla ünsiyet tamam oldu demektir: Onlar da: Evinde yemek, namaz kılmak, uyumak ve tuvaletine gitmektir.” demiştir. Adam bu sözü şeyhin birine anlatınca, şeyh:. “Bir şey daha kaldı. O da âilesi ile dostunun evine misâfir gidip îcâbında temâsta bulunabilmektir. Zîra ev, bu beş şeyi saklı olarak yapabilmek için inşâ edilir. Böyle olmasa, yalnız ibâdet için câmiler daha müsâittir. Bu beş şeyi dostunun evinde yapabilirse, ortadan çekimserlik kalkar ve dostluk kuvvetlenmiş olur.” demiştir.

Selâm esnasında Arapların “Merhaba, ehlen ve sehlen.” sözleri bunun delîlidir. Yâni gönlümüze ferahlık verdin, burada yabancılık yok, tamamen kendi adamlarındır, çekinmeden rahatça burada oturur ve kolaylıkla her istediğini yapabilirsin, arzu ettiğin her şeyi yapmakta serbestsin, bizden sana hiçbir gûna müdâhale vâki olmaz.” demektir. Tekellüfü terk, ancak kendini dostlarından düşük görüp, onlara hüsn-i zan etmek ve bütün hatâları kendinde görmekle mümkündür. Arkadaşlarını kendisinden üstün gördüğü zaman, kendisi hepsinden üstün sayılır.

Ebû Muâviye el-Esved: “Benim kardeşliklerimin hepsi benden hayırlıdır.” dedi. “Nasıl olur?” diye soranlara, “Hepsi beni kendilerinden üstün sayarlar. Şüphesiz beni üstün kabul eden herkes benden hayırlıdır.” Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْمَرْءُ عَلٰى دِينِ خَلِيلِهِ وَلَا خَيْرَ فِي صُحْبَةِ مَنْ لَا يَرَى لَكَ

مِثْلَ مَا تَرَى لَهُ

"Ki i, arkada ının dîni ve ahlâkı üzerinedir. Kendisine revâ gördüğünü sana revâ görmeyenin sohbetinde hayır yoktur." [591] buyurmuştur ki, kardeşliğini fazîlet bakımından kendi seviyende görmek, derecelerin en aşağısıdır. Kemâl, fazîleti arkadaşında bilmektir. Bunun için **Süfyan-ı Sevrî**: "Sana, ey insanların kötüsü, dendiği zaman kızarsan, bilmiş ol ki, insanların en kötüsü sensin." demiştir. Yâni dâima kendini insanların en kötüsü görmelisin. Kibir ve Ucûb kitablarında buna dâir tafsilât gelecektir. Tevazû ve fazîleti dostlarda görmek hususunda söylenen beyitler:

تَذَلَّلْ لِمَنْ إِنْ تَذَلَّلْتَ لَهُ يَرَى ذَاكَ لِلْفَضْلِ لَا لِلْبَلَهِ

وَجَانِبْ صَدَاقَةَ مَنْ لَا يَزَالُ عَلَى الْأَصْدِقَاءِ يَرَى الْفَضْلَ لَهُ

"Tevazûunu, ahmaklığına saymayıp fazîletine sayanlara kar ı dâima mütevazı ol. Dostlarına kar ı fazîleti dâima kendisinde görenlerden de uzakla ." Diğer bir şâir:

كَمْ صَدِيقٍ عَرَفْتَهُ بِصَدِيقٍ صَارَ أَحْظٰى مِنَ الصَّدِيقِ الْعَتِيقِ

وَرَفِيقٍ رَأَيْتَهُ فِي طَرِيقٍ صَارَ عِنْدِي هُوَ الصَّدِيقَ الْحَقِيقِي

"Nice sâdık sandığın dostlar var ki, kendini Sıddık-ı Ekber'den büyük görür. Nice yol üzerinde tanı tığın arkada lar var ki, bana göre sana gerçek dost onlar olur." demiştir.

Fazîleti kendisinde gören, arkadaşını tahkîr etmiş olur. Bu, bütün Müslümanlar arasında mezmûmdur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

بِحَسْبِ الْمُؤْمِنِ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Dîn karde ine hakarette bulunmak, mü'min ki iye kötülük olarak yeter." [592] buyurmuştur.

Dostlarına karşı samîmî davranıp, onlara ağırlık vermemenin tamamından birisi de, her işinde onlarla müşâvere etmek ve fikirlerine hürmet göstermektir. Allahu Teâlâ, sevgili peygamberine:

وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ

“Emirde onlarla meşveret et.” (Âl-i İmrân suresi, 3/159) buyurmuştur. Sırrını onlardan saklamamalıdır.

Ma’rûf’un kardeşinin oğlu Yakûb’dan hikâye olduğuna göre; Esved b. Sâlim, Ma’rûf’un amcasına gelerek şöyle dedi: “Bişr b. el-Hâris, seninle kardeşlik olmak istiyor. Bunu açıkça sana söylemekten utandığı için, beni size gönderdi. Kendisini kardeşliğe kabul etmenizi ricâ ediyor. Fakat bâzı şartları da vardır. Onlar da, bu kardeşliğin duyulmaması ve karşılıklı ziyâret ve mülâkat yapılmamasıdır. Çünkü o, fazla iltifâttan hoşlanmaz.” Bunun cevâbında Ma’rûf: “Fakat ben kardeşliği olduğum kimseden gece ve gündüz hiç bir an ayrılmamak isterim. Her zaman ziyâretine gider ve dâima onu kendime tercih ederim.” dedi ve sonra da Allah için sevginin fazîletinden bahseden birçok hadîsler okudu ve devâmla “Resûl-i Ekrem, Hz. Ali’yi kardeşlik etmekle, onu ilimde kendisine ortak etti. Kurbanı onunla böldü. En sevimli kızını ona verdi. Şimdi sen şâhid ol. Mâdem ki seni gönderdi, ben de onu Allah için kardeşliğe kabul ettim. O, beni ziyârete gelmezse de, ben fırsat buldukça ziyâretine giderim. Ona söyle, toplantılarda buluşalım, hâlinden hiç bir şeyi benden saklamasın, her hâlini bana bildirsin.” dedi. İbn Sâlim, vaziyeti Bişr’e haber verince Bişr de râzı oldu ve memnûniyetle kabul etti.

İşte, sohbetin hakları bunlardır. Bunları önce icmâl, sonra da tafsîl ettik. Bu kardeşlik, onların aleyhinde değil; dâima lehlerinde olmak ve kendini onlara hizmetçi saymakla tamamlanır. Bütün uzuvlarınla kardeşliklerine hizmette bulun.

Göze gelince: Onlara dâima şefkat nazarı ile bakmalı ve kusurlarına göz yummalısın. Onlar sana yönelip, seninle konuştukları zaman, gözlerini onlardan ayırmamalısın.

Rivâyet olunduğuna göre; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), meclisinde oturan herkese teveccüh edip hepsine, yüzüne bakma fırsatını verirdi. Kime yönelse, ona öyle iltifât gösterirdi ki, adam kendini o meclisin en üstünü zannederdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in meclisi; hayâ, tevâzû ve emniyet meclisi idi. Ashâbını dâima güler yüzle karşılar, sözlerinden hoşlanır ve onları istekle dinlerdi. Ashâb-ı kirâm da ona uyarak ve saygı göstererek tebessüm ile iktifa eder, meclisinde kahkahalar savunmazlardı.

Kulağa gelince: Kardeşliğinin sözünü can kulağı ile inanarak ve neşe içerisinde dinlemeli; inat, muâraza ve müdâhale yolu ile sözünü kesmemelidir. Bir mâni zuhûr ederse özür dilemeli ve sevmedikleri sözleri dinlemekten

sakınmalıdır.

Dile gelince: İhvan hakkında dilin vazifelerini anlattık, tekrarında söz uzar. Ancak, kardeşliklerine yüksek sesle konuşmamalı ve anlamadıkları sözlerle onlara hitap etmemelidir.

Eller: Ellerin vazifeleri de, onlara el ile yapılabilecek yardımdan geri kalmamaktır.

Ayaklar: Ayakların vazifeleri de, onların önünde değil, arkalarında yürümektir. Ancak, müsâade ettikleri nisbette ilerlemeli ve yaklaşmalıdır. Geldikleri zaman, onlara kıyâm etmeli ve onlar oturmadan kendisi oturmamalı ve oturduğu yerde tevâzû ile oturmalıdır. Anlaşma tamam olunca, artık sohbetin hakkı olan ayağa kalkıp özür dilemek ve teşekkür etmek gibi şeyler ortadan kalkar. Çünkü bunlarda bir nevî yabancılık vardır. Birlik ve beraberlik tamamen yerleşince, her türlü külfet ortadan kalkar; âdeta yalnız imiş gibi olur. Zîra bu zahirî âdâb, bâtınî âdâbın ve kalp temizliğinin başlangıcıdır. Kalp, sâfîleşip tam samimiyet peydâ olunca, artık bu gibi külfetlere lüzûm kalmaz. Gözü insanların sohbetinde olan kimse bâzen eğrilir, bâzen de doğrulur. Fakat gözünü ve gönlünü Hâlik'a bağlayan kimse, zahir ve bâtında istikamet üzeredir. Bâtınını Hâlik ve mahlûkun sevgisi, zâhirini de Allah'a ibâdet ve kullarına hizmet etmekle süsler. Allah için hizmetin en üstünü budur. Zîra insanı Allah'a götüren yol, ancak güzel ahlâktır. Kul, güzel ahlâkı sâyesinde, oruç tutup namaz kılanlar derecesine ve daha ileriye yükselir.

İKİNCÎ BÂBIN HÂTİMESİ

Burada bâzı hakîmlerin sözlerinden ihtisâr etmek sûretiyle, muhtelif tabakalardaki insanlarla düşüp kalkmanın âdâbından bahsedeceğiz.

İnsanlarla güzel geçinmek istersen, ister dostun ister düşmanın olsun, hepsini güler yüzle karşıla. Herkese karşı zillete düşmeyen bir tevâzû ve kibre varmayan vakar içinde bulun. Her şeyde ifrât mezmûm olduğu için dâima orta yolu tercih et. Omuz başlarına bakma, sağa sola iltifât etme. Halk arasında bulun fakat onları tarassut etme, mecliste tevâzû ile otur. Parmak çıtlatma, yüzüğünle oynama; sakalını, bıyığını, dişlerini ve burnunu karıştırma, sineklerle oynama, öksürme, balgam atma, sümkürme, gerek namazda, gerekse namaz dışında gerinme ve esneme. Sözlerin düzgün, sohbetin irşâd edici olsun. Güzel sözleri dinle, fakat hayranlık gösterme tekrârını isteme, hikâye ve gülünç yerlerinden sakınmasını bil. Çocuklarından, hizmetçinden şiir ve eserlerinden ve diğer sana âit olan şeylerden bahsetme, süslenmekte kadınlar gibi ifrâta varma.

Hizmetkârlar gibi pejmürde olma. Her nevî süste israfa varma, dileklerinde ısrar etme. Kimseyi zulme teşvik etme. Varlığını, değil başkalarına âile efrâdına bile bildirme. Çünkü az ise onlar seni tahkîr eder, çok ise ihtiyaçları tükenmez, almakla başa çıkamazsın.

Şiddete varmayacak şekilde onları korkut. Za'fa düşmeyecek şekilde onlara yumuşak davran. Hizmetkârların ile şakalaşma, vakarın kaybolur.

Mücâdele esnâsında diline sahip ol. Vakarını koru, sürçmelerden sakın, acele etme. Getirdiğin delîlleri düşün. Ellerin ile işâret edip durma. Sağına soluna ve ardına bakma. Konuşurken diz üstü çökme, daha doğrusu hiddetin teskin olduktan sonra konuş.

Sultanlar ile buluştuğun zaman, onlarla bıçak üstünde durur gibi bulun. Sultanların sana gösterdikleri teveccühe emniyet etme. Çocuğun suyuna gittiğin gibi onun da suyuna git. Günâha varmamak şartıyla hoşuna gidecek sözleri konuş. Sana karşı müsâmahakâr davranıyor diye saltanat işlerine karışma. Âile yuvasına kadar sokulma. Buna selâhiyetli olsan bile bundan kaçın. Zîra sultan ile âilesi arasına giren, düzelmeyecek şekilde bir hatâya düşer ve daha kaldırılamayacak şekilde düşebilir.

Genişlik zamanındaki dostlarına kıymet verme, darlık zamanında onlar en büyük düşmanın olur. Servetini, şerefinden daha kıymetli tutma.

Bir meclise gittiğin zaman önce selâm ver. Önündeki insanları çiğneyip ileri geçme, boş bulduğun yerde otur. Tevâzû'a uygun bulduğun yeri kabul et. Hususî mevkî arama. Yollar üzerinde oturma. Oturmak zarûreti varsa, gözlerine sahip ol; gelip geçenleri süzüp durma. Düşkünleri koru. Mazlûmların elinden tut. Şaşkınlara yol göster. Verilen selâmı al. İsteyiciye ver. Emr-i mârûf ve nehy-i münker eyle. Balgamını atacak münâsip yer ara. Kıbleye, önüne ve sağına atma; hiç olmazsa ayağının altına al.

Melikler ile düşüp kalkma. Şâyet sohbetlerinde bulunursan, kimsenin hakkında dedi-kodu yapma. Yalan konuşma. Sırrı muhafaza et. Fazla ihtiyaç gösterme. Düzgün konuşmaya dikkat et. Şakayı azalt. Her ne kadar sana sevgi gösterseler de sen yine onlardan sakın. Karşılarında geğirme, yemekten sonra karşılarında dişlerini temizleyip durma, bu hareketin nefret uyandırır. Buna mukabil Melik'e de düşen vazifeler vardır. O da gizli işleri açıklamak, saltanat ve harem işlerine müdâhaleden başka huzurundakilerin bütün kusurlarına tahammül etmektir.

Ayak takımları ile düşüp kalkma. Şâyet meclislerinde bulunursan, onların lüzûmsuz dedi-kodularına katılma. Boş sözlerine fazla kıymet verme, kötü sözlerini duymazlıktan gel. Zarûret ve ihtiyaç halleri hâricinde onlarla oturma.

İster akıllı, ister ahmak olsun, insanlarla fazla şakalaşma. Çünkü akıllılar sana kızar, ahmaklar da şaka esnâsında lüzûmsuz ve çirkin sözler söyleyip, izzet-i nefsini rencîde ederler. İstihzâ, insanın vakarını kaybettirir, yüzünden hayâyı kaldırır. Kin ve nefreti uyandırır; dostluğun tadını kaçırır, fakîhin fıkhını lekeler, âdî kimselere lüzûmsuz sözler söyleme cesâreti verir. Büyükler nezdindeki değerini kaybettirir. Müttaki insanlar, istihzâ sevmez, kalbi körelir. İnsanı Allah'tan uzaklaştırır. Gafleti doğurur. Zillet ve meskenet getirir. Kalbi karartır, hatıraları öldürür. Kusurları çoğaltır. Günâhları açığa çıkartır. (Bunlar, ifrât derecedeki şakacılığın âfetleridir). Denildi ki; şakacılık ya ahmaklık veyâ küfrân-ı nîmetten gelir. Bir mecliste istihzâ yapan veyâ lüzûmsuz sözler konuşan, oradan kalktığı zaman, Allahu Teâlâ'yı zikretsin. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ

مَجْلِسِهِ ذَلِكَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا

أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ

"Bir mecliste lüzûmsuz sözler konu an kimse, kalkarken "Sübhaneke'llâhümme ve bi hamdike e hedü en lâ ilâhe illâ ente estağfiruke ve etûbu ileyke" derse, oradaki hatâları bağı lanır." [593] buyurmuştur.

Hadis, evvelce geçmiştir.

Kûfelidir. Rika'ya göç ettiSikadan fakih bir zâttır. Ömer b. Abdülazîz devrinde valilik yapmıştırBuhârî **"Edebü'l-Müfred"**inde ve diğerleri de kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

Mehazı bulunamamıştır.

Bundan önceki babda "... arkadaşını daha fazla seven" şeklinde geçmişti.

Ebû Abdillâh'dır. Kûfelidir ve Kûfe'nin fakîhlerinden olup, oranın kadılarındandır. Tabiîndendir. Hadîste sikadır. Şâir, cömert ve güzel ahlâklıdır. Buhârî, kendisini şâhid göstermiştir. Hicrî 44'de ölmüştür.

Taberânî, Ebû Utbetü'l-Havlânî'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

Bundan evvelki bâbda geçmiştir.

Harâitî **"Mekârim-i Ahlâk"**da Beyhakî **"Şuabü'l-Îman"**da rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizî de Yezîd b. Nuâme'den rivâyet etti.

Emevîlerdendir. Rasûl-i Ekrem'in irtihâlinde 9 yaşında idi. Kureyş'in ileri gelenlerinden olup, cömert ve fasîh bir zât idi. Hz. Osmân'ın mushaf

kâtiplerinden idi. Hz. Osman devrinde Kûfe valiliğinde bulunmuş, Taberistan'ı fethetmiş ve Cürcan'ı almıştır. Muâviye zamanında da Medine âmilliğinde bulunmuştur. 58 Hicrîde ölmüştür. Müslim, Tirmizî ve Neseî, kendisinden rivâyet etmişlerdir.

Buhârî târihinde Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir. Neseî, Ebû Hüreyre ve Ebû Sa'id'den sahîh sened ile rivâyet etti.

Taberânî **"Evsat"**ında: Hâkim **"Müstedrek"**inde Ebû Bekre'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî rivâyet etti. Hâkim, Ebû Umâme'de rivâyet etti. Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söyledi.

İbn Sünnî **"Riyadâtü'l-Muallimîn"**de Ebû Umâme'den; Taberânî ise. **"Kebîr"**inde rivâyet etti.

Hâkim, **"Tarih"**inde İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etmiştir. Râvileri kuvvetlidir. İbn Mâce benzerini İbn Ömer'den (r.a.) ve Müslim de benzerini Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

Hazremîdir, Künyesi Ebû Ahmed'dir. Sikadandır. Şam'ın büyük tâbiîlerindendir. Buhârî'den başkaları kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Hişam'ın hilâfeti zamanında 118 Hicrîde ölmüştür.

İbn Mâce, İbn Abbâs'dan (r.a.); Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den (r.a.) biraz farklı ifâde ile rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvûd, Neseî ve Hâkim, Ukbe b. Âmirden (r.a.) rivâyet etmişler. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söyledi.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Câbir'den rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, "hasendir" dedi.

Ebû Dâvûd, Câbir'den (r.a.) rivâyet etti. İsmini vermediği kardeşinin oğlu da râviler arasındadır.

Ebû Bekir b. Lâl, **"Mekârim-i Ahlâk"**da, Enes den (r.a.): İbn Mübarek, **"Zühd"**ünde Ebû Bekir b. Hazm'dan mürsel olarak; Hâkim, İbn Abbâs'dan (r.a.) biraz farklı ifâde ile rivâyet etti ve "sahih" olduğunu söyledi.

Tirmizî ve İbn Mace, Enes bin Mâlikden. Ayrıca C. 1 S: 121'de geçmişti.

Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir. İlk fıkraları, Buhârî ile Müslim'dendir.

Taberânî "**Kebir**"inde Ebû Umâme, Ebûd-Derdâ, Vâile ve Enes'den (r.a.) rivâyet etti. Yalnız "li kıllat-i hayrihi"den aşağısı yoktur. Bundan sonrasını da Ebû Mansûr Deylemî "**Müsned-i Firdevs**"inde Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Hadîsi, Tirmizî rivâyet etti.

Ebû Ya'la el-Mûsılî ve Taberânî "**Mekârîm-i Ahlâk**"da; İbn Adiy "**Kâmil**"inde rivâyet ettiler. Hâkim, "sahih" olduğunu söylemiştir. Beyhakî de "**Şuabü'l-İmân**"ında Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Saîd b. İsmail'dir. Nisâbûr'da ikamet ederdi. Orada Kirmanşah ve Yahya b. Muâz Râzi ile görüştü. Sonra Ebû'l-Hafs el-Haddâd ile buluştu ve onun yanında kaldı. 283 Hicrîde öldü. Kuşeyrî "**Risâle**"sinde: "Dünyâda üç adam var: Ebû Osmân Nisâbur, Cüneyd-i Bağdadî ve Şam'da İbn Celâ." demiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivâyet ettiler. Tirmizî, "hasen ve sahîh" olduğunu söyledi. Ayrıca Hâkim de Mikdâd b. Ma'd-i Kerîb'den rivâyet etmiştir.

Beyhakî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve İbn Mâce, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmişlerdir. Dârekutnî "hadis sâbittir." demiştir.

Ebû Dâvûd, Ebû Hüreyre'den (r.a.) hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.

Adı Muhammed b. Ali el-Bağdadî'dir. Cüneyd ve benzerlerinin sohbetinde bulundu. 322 Hicrîde ölünceye kadar Mekke'de mücavir kalmıştır.

Beğâvî **"Mu'cem"**inde: İbn Adiy **"Kâmil"**de Amr İbn Avf-ı Müzenî'den rivâyet etti.

Ahmed b. Hanbel, Hz. Esmâ binti Zeyneb'den rivâyet etmiştir.

Buhârî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Ebû Dâvûd **"Merâsil"**de Cevdâr, hadisinden rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Taberânî, **"Evsat"**ında Câbir'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî'nin "hasen" olduğunu kabul ettiği, Ebû Saîd'den buna benzer bir rivâyeti vardır.

Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti. Râvileri sikadandır.

Müslim, Ebû'd-Derdâ'dan (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin Abdullah İbn Ömer den (r.a.) bu mealde bir rivâyeti vardır.

Dârekutnî, **"İlel"**de Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

Beyhakî, **"Şuabü'l-Îman"**nda Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti.

Ebû Mansûr Deylemî **"Müsned-i Firdevs"**inde Ebû Hüreyre'den (r.a.). rivâyet etmiştir.

Hâkim, Aişe'den (r.a.) rivâyet etmiş ve Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre "sahih" olduğunu söylemiştir.

Süleyman b. Abdülcebbar'dır. Sikadandır. 96 yaşında iken, Hicri 270'de ölmüştür.

Yusuf Kureyşîdir. Baveyt, Said'de bir köyün adıdır. Şâfiî'nin en kıymetli

adamlarındandır231 Hicrî'de hapishânede ölmüştür.

Dûrekutnî, **"İfrâd"**da Zübeyr b. el Avvam'dan (r.a.) rivâyet etti.

Birinci fıkrası, bundan evvelki bâbda geçti. İkinci fıkrasını İbn Adiy **"El-Kâmil"**de Enes'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Hadîsi, Müslim, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etmiştir.

Tirmizî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti ve "sahihtir" dedi.

– A–

– B–

– C–

– D–

– E–

– F–

– G–

– H–

– I– İ –

– K–

– L–

– M–

– N–

– O–

– R–

– S–

– Ş–

– T–

– U– Ü –

– V–

– Y–

– Z–